

JUS NATURÆ

METHODO SCIENTIFICA
PERTRACTATUM.

PARS PRIMA,

IN QUA

OBLIGATIONES ET JURA

CONNATA

EX IPSA

HOMINIS ESSENTIA ATQUE NATURA

A PRIORI DEMONSTRANTUR

ET

TOTIUS PHILOSOPHIÆ

MORALIS

OMNISQUE JURIS RELIQUI

FUNDAMENTA SOLIDA

JACIUNTUR

AUTORE

CHRISTIANO WOLFIO

POTENT. SUECOR. REGIS, HASSIÆ LANDGRAVII, CONSILIARIO
REGIMINIS, MATHEMATUM AC PHILOSOPHIÆ PROFESSORE PRIMARIO IN
ACADEMIA MARBURGENSI, PROFESSORE PETROPOLITANO HONORARIO,
ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARUM PARISIENSIS, SOCIETATUMQUE
REGIARUM BRITANNICÆ ATQUE BORUSSICÆ MEMBRO.

CUM PRIVILEGIIS

FRANCOFURTI & LIPSIAE, MDCCL.

PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGGERIANA.

SERENISSIMO CELSISSIMOQUE
PRINCIPI
AC DOMINO
DOMINO
FRIDERICO
REGNI BORUSSICI,
ELECTORATUS BRANDENBURGENSIS
RELIQUARUMQUE PROVINCIARUM
HÆREDI

DOMINO LONGE CLEMENTISSIMO.

SERENISSIME CELSISSIME-
QUE PRINCEPS,

Ipsa natura constitutum
Jus esse dudum agno-
verunt veteres & antiquis-
simo ævo jam pro certo
habuerunt Sinenses. Ne-
mo tamen hactenus fuit, qui distincte
exposuerit, quomodo obligationes
omnes seu officia & cum iisdem cohæ-
rentia Jura ex ipsa hominis essentia at-
que

DEDICATIO.

que natura tanquam ex fonte suo deriventur. Philosophus, cujus est rationem reddere eorum, quæ sunt, in rationibus proximis minime acquiescere, sed ad ultimam usque, quæ in demonstrando prima est, analysin suam continuare debet. Postquam igitur arduum Philosophiæ reformandæ opus aggressus sum, Juris quoque Naturæ habenda erat ratio, ut evidenter demonstrarem, quomodo primæ obligationes primaque Jura, sine quibus illæ non subsistunt, ex ipsa essentia atque natura humana resultent, ex iis autem continuo nascantur obligationes ceteræ omnes ac Jura reliqua omnia, factò quodam humano juxta leges naturæ primarias determinato superaddente. Dici non potest, quam pulcher hinc prodest Jurium omnium nexus, non sine voluptate maxima inspiciendus ab iis, quibus Natura dedit, ut mentis oculo

DEDICATI.

---

veritatem intimius perspiciant. Immo dici non potest, quanta lux affundatur universæ Juris disciplinæ, modo quis eam ferre possit, nec nimia confundatur. Ferre autem potest, qui studio Metaphysicæ verioris acumen quoddam sibi comparavit, quo ejus ignari destituuntur. Cum vastus sit Juris omnis ambitus, paucis tantum negotium conficere minime licet. Quamobrem in plures Tomos secanda fuit universa Juris naturæ & Gentium doctrina, quorum nunc prodit primus. Continet is leges naturales primitivas, quibus obligationes & jura, quæ hominibus connascuntur, utpote indivulso nexu cum essentia ac natura hominis cohærentia, distincte explicantur & demonstrantur. Leges hæ sunt lætissima veluti seges, quæ messem uberrimam spondent in iis, quæ sequentur, Tomis. Equidem nullus dubito fore haud paucos, qui frugum speran-

DEDICATIO.

sperandarum ubertatem minime prævident: hi tamen erunt, qui cum veritatum a se invicem dependentium nexum non norint, ex præsentibus futura non prospiciunt. His igitur expectandum, donec fidem, quam dictis habere nolunt, oculis habeant. Postquam vero universa Juris Naturæ doctrina in Systema veri nominis fuerit redacta; tum demum dilucidius constabit, quænam sit illa actionum reëtitudo, qua homini admirandam Numinis sanctitatem imitari datur: quod imitamentum maxime decet Principes, quos Numina vicaria in Terris veneramur. Quæ hæctenus dixi, etsi obscurius dicta videri queant haud paucis, qui sibi ac aliis Philosophi videntur. Si tamen dubitare vellem, ea REGIÆ CELSITUDINI TUÆ non intime perspecta esse, in summum acumen injurius forem, quo in omnia penetras rationi humanæ pervia. Quam-

DEDICATIO.

Quamobrem si absque arrogantia dici potest, munera, quæ Philosophus offerre valet, esse Principibus debita; REGIÆ CELSITUDINI TUÆ Protimiseos quodam jure Jus Naturæ debetur, cujus nunc volumen primum in lucem publicam prodit. Patere igitur, PRINCEPS SERENISSIME ac CELSISSIME, ut splendidissimo NOMINE TUO operi meo omne conciliem decus, quo effulgere potest, & vultu gratioso respice librum, quem devotissima & humillima mente offero. Deus autem, Juris omnis Autor, servet TE, PRINCEPS OPTIME, ut ex factis aliquando tuis Jus unicuique tribuendum discat Orbis universus! Ita vovet

REGIÆ CELSITUDINIS TUÆ

Marburgi Cætorum d. 20. April.
1740.

humillimus ac devotissimus cultor
CHRISTIANUS WOLFIUS,

PRÆFATIO.

Etsi leges naturæ, quibus homines ad certum modo actiones suas liberas determinandas obligantur & eo fine ipsi competentia Jura explicantur, rationem sufficientem in ipsa essentia atque natura humana agnoscant, quemadmodum in parte prima Philosophiæ practicæ universalis ostendimus; haud quaquam tamen existimandum est, quasi earundem omnium ratio proxima in eadem deprehendatur. Essentia atque natura humana fons est omnis obligationis, qua tenentur mortales, omnisque Juris, sine qua illi satisfieri nequit; non tamen Leges naturæ omnes eodem intervallo a fonte distant, ut adeo lex ab eodem remotior in alia propiore & hæc denuo in adhuc propiore rationem proximam agnoscat, donec tandem continua rationum analysi ad fontem accedat; ubi subsistendum, cum nihil amplius desiderare.

PRÆFATIO.

deretur ad penitus intelligendum, cur hoc fieri debeat, vel facere liceat, cur istud fieri non debeat, seu illicitum sit. Neque alia ratio est, cur Leges naturæ methodo demonstrativa tradi possint, immo tradendæ sint, siquidem penitus intelligi, neque superesse debeant, quæ assensum acutiorum remorantur. Ubi omnem Juris naturalis doctrinam tradiderimus, aperta ipsisque oculis obvia erunt, quæ modo diximus. Sistimus jam hujus Juris seu Legum naturæ partem primam, in qua obligationes & Jura homini connata demonstrantur, quæ vero ab eodem demum acquiruntur insequentibus ex his ipsis tanquam principiis demonstraturi. Nimirum connascuntur homini certæ obligationes certaque Jura, quatenus cum essentia atque natura ipsius immutabili indivulso nexu cohærent, ut, quamdiu is in mortalium numero est, tamdiu etiam ad hæc facienda vel non facienda obligetur, & hoc Jure fruatur. Hæc itaque obligationes hæcque Jura in præsentem demonstramus ex iis principiis, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis ex ipsa essentia & natura hominis immediate deduximus. Ostendimus nimirum, quomodo homo actiones liberas determinare debeat tum respectu sui ipsius, tum respectu aliorum, tum demum respectu Dei, & quænam ea de causa ipsi competant Jura. Actiones juxta legem naturalem determinatæ officiorum nomine veniunt. Quam-

PRÆFATIO.

Quamobrem cum terminos communi usu dudum comprobatos non immutemus; obligationes naturales homini connatas explicaturi actiones iisdem respondentes officiorum erga se ipsum, erga alios & erga Deum nominibus compellare libuit. Quoniam tamen actiones, quæ Juri respondent, diversæ sunt ab iis, quæ ex obligatione oriuntur, & aliud est præstare debitum, aliud jure suo quid facere; eas sub officiorum nomine comprehendere noluimus. Neminem adeo offendet inscriptio capitum de officiis ac cum iisdem connexis Juribus. Si cui aliter visum fuerit, per nos is abundet sensu suo. Dudum Juris naturæ interpretes statum naturalem a civili distinxerunt, nec male, cum non eadem sit in utroque obligationum, aut, si mavis, officiorum & juris ratio. Statui civili non ante locus est, quam civitatibus introductis. Quamobrem cum dominia quoque & imperia privata introducta fuerint, nec per ea status naturalis tollatur, attamen quoad nonnulla varietur, eundem in originarium & adventitium subdividere licuit. In statu originario naturalitantummodo obtinent obligationes seu officia & jura connata; in adventitio autem superaccedunt acquisita, quæ introductione dominiorum & imperiorum privatorum in societatibus simplicibus, quæ vocantur, pendent. Quamobrem primo loco omnino explicandum erat, quid in statu naturali sit debitum,

PRÆEATIO.

rum, quid jure fieri possit, quid sit prohibitum, nec fieri queat absque injuria alterius. In statu originario vigent Jus Libertatis & Æqualitatis, Jus ad res, quarum usus homini necessarius, siquidem obligationi suæ naturali seu officiis satisfacere voluerit. Jus securitatis & jus circa cultum divinum: cetera enim sub his continentur. Atque hæc jura explicantur. Per hæc ipsa autem Jura patet, quod dominia & imperia non minus privata, quam publica introduci potuerint, quemadmodum suo loco ostendemus. Hinc vero cetera Jura omnia resultant, qualiacunque tandem fuerint. Dominia & imperia privata subsistunt in statu naturali; imperium vero publicum, quod & civile dicitur, tollit statum naturalem & in civilem vertit, non tamen tollit obligationes & jura, quæ in statu naturali vigent, sed illas intactas relinquit, horum vero exercitium nunc aufert singulis, nunc restringit. Postquam singuli in societates civiles coiverunt, ortæ sunt gentes, quæ personas in statu naturali viventes repræsentant, adeoque eodem jure reguntur, quo singuli in statu naturali. Quod si ergo ad eos applices, quæ in statu naturali de Jure naturæ demonstrata fuerunt, Jus Gentium necessarium prodit. Quando civitates introducuntur, quælibet civitas, quemadmodum modo diximus, spectatur tanquam persona singularis, ad quam adeo totam applicanda sunt Jura, quæ singulis in statu naturali compe-

competunt. Hinc autem patet, quoad actiones hominum externas in eadem societate viventes leges naturales addendo & demendo tantisper immutandas esse; unde oritur Jus civile, quemadmodum dudum observatum esse ab ULPIANO alibi jam monuimus. Datur adeo Theoria quædam naturalis hujus Juris, in qua ex ipsis principiis Juris naturalis demonstrandum, quid legibus naturæ addendum vel demendum sit, ne quid committatur, quod æternis istis ac immutabilibus Naturæ legibus adversatur. Et hoc modo patet ortus Juris voluntarii, quod normam suam ipsum Jus necessarium agnoscit. Enimvero cum homines in civitates coeuntes sese liberare non potuerint ab immutabili obligatione, qua obstringuntur cuilibet promiscue homini, nec tollere jura singulis in statu naturali competentia; ideo gentes in universum omnes constituunt civitatem quandam maximam ex ceteris compositam eo fere modo, quo ex societatibus simplicibus coalescit composita, quam Domum vulgo sive Familiam appellamus. Quemadmodum itaque in civitatibus singulis quoad actus externos leges naturales subeunt aliquam mutationem, ut jus quoddam voluntarium nascatur, ita in civitate quoque maxima quoad actus externos eadem leges, quibus Jus Gentium necessarium continetur, eodem prorsus modo mutationem subeunt, ut hinc oriatur Jus Gentium voluntarium, quod

PRÆFATIO.

recte pervidit GROTIUS, etsi ex genuino fonte idem non deduxerit, perperam vero ab hebetioribus inter commenta relatum. Et hoc Jus Gentium voluntarium per principia Theoriæ naturalis Juris civilis demonstratur, quemadmodum inde demonstranda sunt Jura civilia, nisi æquitati ac Justitiæ contraria esse debent. Hinc vero jam liquet, quænam a nobis pertractanda sint, antequam totum Juris Naturæ totumque Juris Gentium Systema fuerit absolutum, & quam longum sit iter, quod jam ingressi sumus. Absit autem, ut quis sibi persuadeat, Systema Juris Naturæ & Gentium adeo diffusum non usui esse nisi ad negotia publica recte gerenda. Neque enim solum lucem affundit Juris civilis Antistitibus, ne subinde cœcutiant & quasi in tenebris palpitent; verum etiam maximum usum pollicetur Theologis, in haud paucis præsertim Scripturæ sacræ locis interpretandis, quemadmodum forsân alio tempore speciminibus quibusdam luculentis ostensuri sumus. Sed redeamus ad partem primam, quam nunc in lucem publicam proferimus, & a qua tantisper digressi sumus, ut, quæ in ea traduntur, penitus intelligantur & de iis, quæ in posterum, si Deo ita visum fuerit, sequentur, rectius judicare detur. Quæ in parte hac prima tradimus, ea non solum fundamentum continent, cui cetera omnia, quæ sequentur, superstruemus, verum etiam omnem fere theoriam
Philo-

PRÆFATIO.

Philosophiæ moralis, in qua explicabitur, qualis fieri debeat facultatum nostrarum usus, ut officiis singulis satisfaciamus, nec in nosmetipsos nec in alios, nec in ipsum Deum injurii. Ea quoque de causa virtutes ac vitia suis nominibus distinximus & quod illæ sint lege naturali præceptæ, hæc vero prohibita demonstravimus. Ethica enim sumit temperantiam v. gr. esse virtutem moralem, prudentiam vero intellectualem; in Jure autem Naturæ id demonstratur. Similiter Ethica docet, quomodo virtutes intellectuales, veluti prudentia, & morales, veluti temperantia, acquirantur & habitibus hisce conformiter agatur: at Jus Naturæ inculcat, quod habitus isti sint acquirendi iisdemque oppositi vitandi, ac istis conformiter sit agendum. Manifestum adeo discrimen est, quod inter Jus Naturæ & Ethicam intercedit, neque sic verendum, ne utriusque limites confundantur. Quodsi quidam oculatiores ceteris animadverterint, virtutes aliquas in hac parte prima Juris Naturæ non commemorari, de quibus tamen agendum in Ethica, cum v. gr. nulla fiat mentio castitatis, nulla liberalitatis ac parsimonix, quas tamen ex virtutum numero nemo excluderit; illi sciant de his agi suo loco, cum methodus demonstrativa minime ferat, ut quædam eo loco tradantur, ubi ex anterioribus nondum demonstrari possunt. Unicum adhuc monendum esse duximus, ne scilicet quæ hic de officiis ac Jure in statu naturali demonstrantur, veluti de defensione sui, de pœnis exigendis, de bello, de cultu Dei externo, perperam ad statum civilem & statum Gentium applicantes, præcipitantiam errores fingant, qui non sunt, sed unde ea, quæ iisdem incauti opponunt, suo loco demonstrabuntur. Qui obligationum ac Jurium omnium nexum nondum perspexerunt, a se invicem separanda confundunt & falsas haud raro comminiscuntur eorum, quæ vera sunt, rationes, immo arbitrio humano tribuunt, quod in lege æterna ac immutabili rationem apertam habet.

Non

PRÆFATIO.

Non incongruum forsitan videri poterat quædam hic dici de Lege Dei æterna, quæ ex essentia & natura divina resultat & quam supremum Numen liberrime sequitur in agendo, etsi nullum habeat superiorem, ad cujus similitudinem ex essentia & natura hominum & rerum creatarum in universum resultat in ipsis ideis divinis Lex Dei æterna, quam vocant scholastici, præscripta creaturis in universum tam ratione præditis, quam eadem carentibus, cum sic Legis nature, de qua hic agitur, intimius perspiciatur ratio, & pulcherrima prodeat harmonia inter actiones Entis supremi independentis & entium ceterorum ab eo dependentiam. Enimvero cum hæc paucis dici non possint & ad sublimiorem illam Philosophiam, quæ omnia a priori ex Dei attributis tanquam possibilibus primis repetit & quam venturis sæculis reservatam diximus (*not. f. 172. part. 2. Theol. nat.*) pertinere videantur, filium abruptere malumus alio tempore disertius nonnulla dicturi. Marburgi Cattorum die 20. Aprilis A. O. R. 1740.

JURIS NATURÆ PROLEGOMENA.

§. I.

Per *Jus Naturæ* hic intelligimus scientiam juris natura-
lis hominum & obligationum eidem respondentium. *Juris Na-
tura Def-
nitio.*

Definitio hæc probe notanda venit, ut intelligatur, quænam nunc pertractare constituerimus. Nimirum docere intendimus, quomodo homo actiones suas liberas determinare teneatur, ut vitam hominis vivat: quod dum facimus, obligationes ejus naturales explicamus. Monstrare vero etiam volumus, quænam ut agat, vel non agat, moraliter possibile est: quod dum facimus, jus ejus naturale exponimus. E. gr. Homo obligatur ad capiendum cibum ac potum corporis conservandi gratia. Naturaliter igitur jus habet ad ea, quæ cibo ac potui inserviunt. Quamobrem ubi de obligatione ista naturali agetur, ibi etiam agemus de hoc jure naturali. Hoc ipso autem exemplo patet, jura naturalia & obligationes naturales sibi mutuo respondere. In discursu præliminari de philosophia in genere, quem *Logica*
(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*) A *gica*

gicæ præmilimus, *Jus Naturæ* definivimus per scientiam actionum bonarum atque malarum (§. 68. *Disc. prælim.*), quia nondum supponere poteramus cognitum, quid juris & obligationis naturalis nomine veniat. Unde nobis sufficit, quomocumque indicasse, quid in ea Philosophiæ parte, quæ juris naturalis nomine venit, doceatur. Actiones enim bonæ illæ sunt, ad quas committendas; malæ autem, ad quas omittendas per ipsam essentiam atque naturam humanam obligamur (§. 127. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & non modo jus habemus ad actiones istas committendas, hæc vero omittendas (§. 158. *part. 1. Phil. pract. univ.*), verum etiam ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ea igitur explicaturus, quæ de actionibus bonis & malis tenenda sunt, & obligationes naturales, & jura hominis naturalia exponere tenetur. Quod si actiones omnes essent indifferentes, ut perinde foret, quas-cumque committeremus, vel omitteremus; nulla daretur obligatio naturalis, nullum quoque jus naturale. Sed quoniam in ipsa essentia & natura hominis continetur ratio, cur hæc potius, actiones committat, quam omittat, alias vero omittat potius, quam committat: igitur & obligationes dantur naturales, juraque dantur naturalia. Et tam illas, quam hæc nosse tenemur, ut vitam homine dignam agamus. Postquam itaque distincte explicavimus, quid sit obligatio naturalis (§. 118. 129. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quid jus naturale (§. 156. 160. *part. 1. Phil. pract. univ.*); Jus etiam naturæ clarius definire licuit, ut primo statim intuitu intelligatur, quodnam sit ejus objectum.

§. 2.

Cur in Jure Naturæ ex ipsa quidem essentia & natura hominis atque rerum. requirantur demonstrationes. *Que in Jure Naturæ traduntur, demonstranda sunt.* Etenim Jus Naturæ scientia esse debet (§. 1.), ut scilicet certam eorum, quæ in eodem traduntur cognitionem consequamur (§. 595. *Log.*). Quomobrem cum scientia sit habitus.

habitus demonstrandi, quod affirmamus, vel negamus (§. 594. *Log.*); quæ in Jure naturæ traduntur, demonstranda sunt. *Quod erat primum.*

Enimvero obligatio naturalis in ipsa hominis rerumque essentia atque natura rationem sufficientem habet (§. 129. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cumque jus naturale vi legis naturalis homini competat (§. 160. *part. 1. Phil. pract. univ.*) atque adeo & ipsum rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia & natura agnoscat (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*); per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam intelligitur, quibusnam obligationibus naturaliter teneatur & quænam ipsi naturaliter competant jura (§. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque obligationes istæ hæcque jura in Jure Naturæ traduntur, (§. 1.), ea autem quæ in Jure naturæ traduntur demonstranda sunt *per num. 1.* quæ in Jure Nature traduntur, ex ipsa hominis atque rerum essentia & natura demonstranda sunt. *Quæderat alterum.*

Patet adeo juri naturæ convenire methodum demonstrativam, ut de eo commentaturus muneris sui partes omnes adimplevisse minime censendus sit, qui alia, quam demonstrativa utitur methodo. Vulgo *Puffendorsius* jus naturæ demonstrasse dicitur: enimvero qui sic sentiunt, methodi demonstrativæ satis ignaros sese probant, & qui vel in *Mathefi*, vel in operibus nostris philosophicis fuerit versatus, quantum a veritate distet judicium abunde intelliget. Legat ea, quæ de methodo philosophica, eadem omnino cum scientifica, seu demonstrativa (§. 792. *Log.*), commentati sumus (§. 116. & *seqq. Disc. pralim.*) & inquireat, num *Puffendorsius* regulis ejusdem satisfecerit: nisi enim in re manifesta cœturire velit, eundem a methodo scientifica tantum abesse deprehendet, quantum distat a terra cœlum. Hæc ideo monemus, ne actum agere videamur, nec præjudicium vergat in detrimentum veritatis. Eximvero etsi contendamus in

Jure Naturæ quæ traduntur, ex ipsa hominis rerumque essentia atque natura demonstranda esse; nequaquam tamen existimandum est, omnia immediate hinc demonstrari. Quæ enim immediate inde deducta sunt aliis demonstrandis inserviunt, quemadmodum in methodo scientifica fieri solet, ipsaque veritatum a se invicem dependentia postulat.

§. 3.

Leges naturales in J.N. demonstranda.

In Jure Naturæ demonstrandæ sunt leges naturales. Etenim in Jure Naturæ explicanda sunt jura & obligationes hominis naturalia (§. 1.). Sed obligatio naturalis omnis a lege naturæ venit (§. 141. 144. part. 1. *Phil. pract. univ.*) & jus naturale homini vi legis naturæ competit (§. 160 part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter hominum obligationes & jura naturalia non intelliguntur nisi per leges naturales. In Jure igitur naturæ leges naturales explicandæ sunt. Enimvero quæ in Jure Naturæ traduntur, demonstranda sunt (§. 2.). Quamobrem leges naturales, quas demonstrari posse constat (§. 455. part. 1. *Phil. pract. univ.*), in Jure Naturæ demonstrandæ sunt.

Monuimus jam alias (*not. §. 160. part. 1. Phil. pract. univ.*), vulgo jus naturæ cum lege naturæ confundi. Quamobrem quando vulgo de Jure naturæ loquuntur, nonnisi leges naturæ intelligunt. Nos autem ab inconstantia loquendi alieni unumquodque proprio suo nomine insignimus. Quoties itaque de Jure Naturæ loquimur, legem naturæ nunquam intelligimus, sed potius jus vi hujus legis seu naturaliter homini competens. Jus autem naturæ, quando pars Philosophiæ dicitur (§. 1.), systema legum naturalium est. Unde & *Jus Natura* definiri potest per legum naturalium scientiam.

§. 4.

Juris Naturæ a Philosophia

versalem. *Jus Naturæ supponit Philosophiam practicam universalem.* Etenim in Philosophia practica universali tradun-

duntur principia juris naturalis (§. 6. part. 1. *Phil. pract. philosophia univ.*). Quoniam itaque in jure naturali quæ traduntur demonstranda sunt (§. 2.), demonstrationes autem supponunt principia (§. 561. *Log.*), consequenter quælibet Philosophiæ pars supponit eam in qua principia ejusdem traduntur; Jus Naturæ supponit Philosophiam practicam universalem. *lofophia practica univ. sali dependetia.*

Quamobrem cum principiis probe imbutum possidere debeas animum, antequam ad demonstrationes alicujus disciplinæ accedas; necesse est Philosophiam practicam universalem probe cognitam perspectamque habere, antequam ad Jus Naturæ legendum accedas. Videbimus in ipsa tractatione, initio præsertim, provocari ad ea, quæ in Philosophia practica universali explicata & demonstrata sunt. Quamobrem ubi hæc vel ignoraveris, vel non satis intellexeris, hærebit aqua non modo in iis, in quibus ad ista principia provocatur vel in quibus termini ibidem definiti adhibentur, verum etiam in sequentibus, quæ ex hisce ulterius deducuntur. Quod si ergo in studio Juris Naturæ feliciter progredi volueris, studium Philosophiæ practicæ universalis eidem præmittendum.

§. 5.

Jus naturæ scitu maxime necessarium, seu cognitio Juris naturæ maxime necessaria. Etenim in Jure naturæ demonstrantur leges naturales (§. 3.) docentur etiam jura, quæ naturaliter nobis competunt, & obligationes, quibus per ipsam essentiam & naturam nostram tenemur (§. 1.). Ex eodem igitur discimus, quomodo actiones nostras liberas determinare debeamus (§. 131. part. 1. *Phil. pract. univ.*), quid a nobis fieri, quid non fieri necesse sit (§. 118. part. 1. *Phil. pract. univ.*) & quid jure nostro agamus. Cum nemo in dubium vocare possit, quod hæc scitu maxime necessaria sint, quin cognitio juris naturæ scitu maxime necessaria sit dubitandum non est. *Necessitas cognitionis Juris naturalis.*

Necessitatem cognitionis Juris naturæ rationibus generalibus adstruimus. Quodsi ad particularia descendere luberet, multo adhuc clarius eadem pateret. Sed nolumus sumere, quæ nondum a nobis demonstrata sunt, præsertim cum rationes istæ generales ambitu suo omnes particulares complectantur & in sinu quasi suo foveant. Ut tamen Juris naturæ præstantia & cognitionis ejusdem necessitas uberius percipiatur; quamnam utilitatem habeat & quibus ejus notitia apprime necessaria sit, disertius declarare lubet, quantum ferunt principia in philosophia practica universaliter demonstrata.

§: 6.

Juris naturæ cognitio ad culturam virtutis necessaria.

Qui virtutem colere voluerit, ei cognitio Juris naturæ necessaria. Cum enim virtus sit habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi, vitium vero habitus actiones suas contraria ratione dirigendi quam lege naturali præferibitur §. 321. 322 part. 1. *Philos. pract. univ.*); qui virtutem colere atque adeo vitium fugere voluerit, ei lex naturæ perspecta atque cognita esse debet. Quoniam itaque leges naturales demonstrantur in Jure naturæ (§. 3.); qui virtutem colere voluerit, ei cognitio Juris naturæ necessaria.

Ideo Jus naturæ theoriam Ethicæ continere diximus (not. §. 68. *Disc. prelim.*). Quo magis Jus naturæ excolitur, eo magis virtutem perficere datur. Non sufficit habere voluntatem constantem atque perpetuam nil quicquam faciendi nisi quod legi naturæ conforme est; sed requiritur, ut actiones eidem convenienter actu determinentur. Quomodo vero actiones eidem conformare poteris, nisi noveris, quid ea velit? E. gr. Justus non es, nisi unicuique jus suum tribuas. Enimvero quomodo jus suum unicuique tribuere poteris, nisi noris, quodnam alteri jus sit. Docet hoc Jus naturæ (§. 1.). Quamobrem si justum te præbere volueris aliis, Juris naturæ notitia instructus esse debes. Et si serium ac firmum

num tibi sit propositum tribuendi unicuique jus suum, effe-
 rio detesteris, quod idem non tribuatur; non tamen fa-
 cies, quod justum est, ubi ignoraveris, quodnam sit jus al-
 teri, immo injustus eris, ubi tibi justissimus videberis. Vo-
 luntatis tuæ tibi conscius pertinaciter in injuste agendo per-
 sistes, nec ab injustitia te avocari ullo modo poteris in-
 justissimus hominum, cum justitia nil quicquam magis tibi in-
 delitiis sit, quæ, dum semper in ore est, in factis nunquam
 conspicitur. Eodem modo sese res habet in omni reliqua
 virtutum specie. Exemplo nobis sunt, qui amore pietatis
 ducti Neo-Pharisæorum gregi se associant, facta sua ex vo-
 luntate merentes, cujus sibi sunt conscii, non ex lege natu-
 rali, quam ignorant & cujus se notitia carere posse arbitran-
 tur. E. gr. persuadent sibi, quod sufficiat nosse, quod justii
 esse debeamus non concupiscentes ea, quæ sunt alterius; sed
 cum ex jure naturæ non didicerint, quænam sint alterius,
 aliena appetunt, a quibus concupiscentis sibi videntur maxi-
 me alieni, & in alios injurii sunt, dum neminem a se lædi
 existimant. Tanto malo non afferetur medela, nisi juvenus
 ad solidam Juris naturæ cognitionem tempeſtively adducatur.
 Quantum noceat Juris hujus ignorantia, suo tempore in
 Philosophia morali & civili luculentius ostensuri sumus.

§. 7.

Qui summum bonum consequi & felicitatis compos fieri voluerit; ei Juris naturæ cognitio necessaria. Etenim
 summum bonum consequi non datur nisi legis naturalis
 custodia (§. 378. part. I. Phil. pract. univ.), nec sine ea
 idem conservari (§. 379. part. I. Phil. pract. univ.) nec
 felix quisquam esse potest (§. 399. part. I. Phil. pract. univ.).
 Quamobrem qui summum bonum consequi ac
 felicitatis compos fieri voluerit, ei legis naturæ cognitio
 necessaria. Enimvero leges naturæ demonstrantur in Ju-
 re naturæ (§. 3.), ut adeo aliunde, quam ex eodem hau-
 riri.

riri nequeat certa legum naturalium cognitio (§. 568. *Log.*). Patet itaque ei, qui summum bonum consequi & felicitatis compos fieri voluerit, Juris naturæ cognitionem necessariam esse.

Qui principia Philosophiæ practicæ universalis, ad quæ hic provocamus, intime perspecta habet, assensum propositioni præsentī non denegabit (§. 569. *Log.*). Ceteris obstant de summo bono & felicitate præjudicia. Relegenda hic sunt, quæ de summo bono (*not.* §. 374. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & felicitate cum fortuna secunda non confundenda alibi annotavimus (*not.* §. 399. *part. 1. Philos. pract. univ.*). Nulli magis regnant præjudicia, quam ubi de summo bono & felicitate hominis quæstio incidit: nulli tamen magis quam hic nocent præjudicia.

§. 8.

Juris naturæ cognitio ad vitam perfectam studium necessaria.

Qui vitam perfectam studet, ei cognitio Juris naturæ necessaria. Qui enim vitam perfectam studet, ne latum quidem unguem a lege naturæ recedere debet, seu actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare tenetur (§. 17. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & quo magis actiones suas legi naturæ conformat, eo propius ad vitam perfectam accedit (§. 18. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quoniam vero actiones suas legi naturæ conformare nequit, nisi qui certam ejus possidet cognitionem, qui vitam perfectam studet, ei certa legum naturalium cognitio esse debet. In jure naturæ demonstrantur leges naturæ (§. 3.) & quæ demonstrantur, earum certa datur cognitio (§. 568. *Log.*). Quoniam itaque ex Jure naturæ haurienda certa legum naturalium cognitio; qui vitam perfectam studet, ei cognitio Juris naturæ necessaria.

Nemo magis opus habet exacta legum naturalium cognitione, quam qui vitam perfectam studet & ad eandem aspirat. In horum igitur gratiam imprimis condendum est legum

legum naturalium systema demonstrativa methodo. Quibus nimis difficile videtur vitæ perfectæ studium, si systema Juris naturæ methodo scientifica adornatum supponat; illi perpendant velim, quæ de vitæ moralis perfectione demonstravimus (§. 9. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*) sibi que impudent, quod facultatis appetitivæ perfectionem faciliorem esse arbitrentur perfectione intellectus. Dolendum sane, quod hoc præjudicio teneantur plerique, quasi tantummodo artis sit perficere intelledum, in appetitu autem perficiendo nullum collocandum sit studium. Integra praxis moralis, quam in parte secunda Philosophiæ practicæ universalis proposuimus, contrarium loquitur. Immo idem clarius elucescet, ubi Philosophiam moralem ad formam scientiæ revocaverimus, qualem huc usque aliis Philosophiæ partibus induximus.

§. 9.

Cognitio Juris naturæ ad custodiam conscientiæ necessaria. Qui enim conscientiam suam custodire vult, ne latum quidem unguem a lege naturæ recedere debet (§. 633 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Eodem igitur quo ante (§. 8.) modo ostenditur, Juris naturæ cognitionem ad custodiam conscientiæ necessariam esse.

Qui ex Philosophiæ practicæ universalis parte utraque didicit, quanti momenti sit custodia conscientiæ, me tacente intelliget. quantus sit Juris naturæ fructus, quod id ad custodiam conscientiæ conducatur.

§. 10.

Qui culpæ nullius sibi conscius esse voluerit, Juris naturæ cognitione carere nequit. Etenim ullius culpæ si tibi conscius esse nolis, necesse est ut omnem facias facultatum tuarum usum, quem facere potes, in actionibus tuis omnibus legi naturali exacte conformandis (§. 680. part. 2. *Phil. pract. univ.*), adeoque necesse est ut certa legum naturæ

(*Wolfsi Jus Naturæ Tom. 1.*)

B

cura.

turalium cognitione sis instructus. Unde porro eodem modo colligitur, Juris naturæ cognitione carere minime posse eum, qui culpæ nullius sibi conscius esse voluerit, quo supra (§. 7.) evicimus, ad summum bonum & felicitatem consequendam juris naturæ cognitionem necessariam esse.

Qui novit, quanta pars felicitatis sit nullius sibi culpæ conscius esse (§. 685 *part. 2. Phil. pract. univ.*), necessitatem & præstantiam Juris naturæ hinc colliget. Non jam addimus plura, quæ suo demum loco patebunt, præsertim ubi de Jure Gentium egerimus. Dicta abunde sufficiant ad persuadendum utilitatem & necessitatem Juris naturæ, ut nemo arguari possit, non opus esse ut tantum studium in addiscendo Jure naturæ collocetur, quantum requirit lectio systematis, quod adornare visum est.

Prolegomenorum FINIS.

JU-

JURIS NATURÆ
 PARS PRIMA
 DE
 OBLIGATIONE & JURE HO-
 MINUM UNIVERSALI.

CAPUT I.

De obligatione & Jure Homi-
 num universali in genere.

§. II.

bligatio universalis est, qua quilibet ho- mo tenetur, quatenus homo est. *Obligatio- nis univer- salis def- initio.*

Ita quilibet homo conservare tene- tur corpus suum, quia homo est, seu quatenus tanquam homo consideratur, ad corpus suum conservandum obliga- tus intelligitur. Hæc igitur obligatio universalis est. Nemo est mortalium, qui sit ab hac obliga- tione liber. Similiter quilibet homo Deum amare debet, quia homo est, & hæc obligatio in ipsum cadit, quatenus homo est. Obligatio igitur ad amorem Dei universalis est. Nemo hominum ab hac obligatione exemptus est. Quili- bet homo opem ferre tenetur alteri, qui eadem indiget, pro virili sua, quia homo est, & hæc obligatio ipsi convenit,

quatenus homo est. Quamobrem obligatio ad ferendum opem alteri pro virili, qui eadem indiget, universalis est. Sumimus hic illustrandæ definitionis gratia, quæ inferius suo loco demonstrabuntur, ne quid in ea superfluit obscuri.

§. 12.

*Obligatio-
nis singula-
ris defini-
tio.*

Obligatio singularis est, qua quis ex alia ratione tenetur, quam quia homo est.

Ita quilibet pater tenetur educare liberos suos, non quia homo est, sed quia pater est, seu quia prolem generavit. Nec tenetur ad quamlibet prolem educandam, sed eam, quam generavit, hoc est, ad hanc prolem, non aliam. Obligatio itaque educandi prolem singularis est. Pater autem ratio denominationis inde desumpta, quia respicit ens quoddam singulare in singulari spectatum. Quomobrem etsi obligatio conservandi corporis sui respiciat ens quoddam singulare, corpus nimirum suum, hoc ipsum tamen hic non consideratur ut singulare, sed sub universali ratione, quatenus scilicet corpus humanum est, ut adeo eadem obligatio sese etiam extendat ad aliorum hominum corpora, quantum permittit facultatum nostrarum usus. Et quamvis Deus ens singulare sit, in obligatione tamen ad eum amandum non spectatur ut ens singulare, sed ut ens hisce attributis vestitum, ita ut, si fieri posset plures dari Deos, ad eos omnes amandos obligaremur. Similiter obligatio ad ferendum opem alteri, qui eadem indiget, non supponit alterum esse Petrum vel Paulum, sed generaliter hominem, qui ope nostra indiget. Pariter quilibet dominus obligatur ad recte utendum rebus suis, non quia homo est, sed quia dominus est, & rectus usus, ad quem faciendum obligatur, respicit hasce precise res in singulari, quæ ipsi propriæ sunt, quatenus tanquam ipsi propriæ, adeoque tanquam res singulares spectantur, non vero generaliter, quatenus sunt res, quæ ipsi usum quandam præbere possunt. Enimvero non opus est, ut ad rationem denominationis animam attendas, ne præter necessitatem in applicanda defini-

nitione difficultatibus te implices inquiturus, num ens istud, quod respicit obligatio, consideretur ut singulare, non vero sub ratione quadam universali. Sufficit enim neesse, quod ratio, cur obligeris, non sit hæc, quia homo es, sed alia propior ab ea diversa, veluti quod pater es hujus proles, vel dominus harum rerum. Præsupponit nimirum obligatio actum quendam singularem, sine quo non daretur, veluti actum generationis, vel actum, quo dominium acquisivisti. In applicandis definitionibus non habenda est ratio denominationis, sed notarum definitionem ingredientium (§. 349, *Log.*), adeoque parum refert, si illa apta fuerit, si minus. Obligatio venditoris ad traderendam mercem emtori singularis est, quia eadem tenetur venditor, non quia homo est, sed qua venditor, seu quia rem suam alteri vendidit. Differentia itaque obligationis universalis satis manifesta est, ut non sine ratione eandem in universalem & singularem distinguamus. Unum tamen adhuc moneri consulum est. Videbimus deinceps eandem obligationem gradu differre in diversis subjectis: quod ipsam tamen non efficit obligationem singularem, si per se universalis fuerit, utur hinc descendat obligatio ad quosdam actus, ad quos alii non obligantur. Sed de hisce plura dicemus suo loco.

§. 13.

Jus universale est, quod homini cuilibet competit, quatenus homo est. *Juris universalis definitio.*

Lex naturæ dat nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Hoc igitur jus cum competat homini cuilibet, quatenus homo est (§. 161. *part. 1. Phil. pract. univ.*), jus quoddam universale est, quatenus ad obligationem universalem refertur. E. gr. Universalis obligatio est ad conservandum corpus suum (*not. §. 11.*) Quamobrem cum sine cibo ac potu corpus conservari nequeat; homo habet jus ad eas res, quæ cibo ac potui inserviunt. Habet jus ad eos actus, quibus

quibus res istæ acquiruntur. Hæc adeo jura universalis sunt.

§. 14.

Juris singularis definitionis.

Jus singulare est, quod homini cuidam competit ex ratione alia, quam quia homo est.

Ita imperium in liberos suos parentibus non competit, quia homines sunt, sed quia prolem a se procreatam educare tenentur, quemadmodum suo loco ostendetur, consequenter quatenus parentes sunt. Hoc igitur jus, quod responderet obligationi singulari (not. §. 12.), singulare est. Similiter si quis rem nullius occupat ad faciendum ejus usum quem obligatio naturalis exigit; jus quod in eam acquirit, singulare est. Illustrationi juris singularis inserviunt, mutatis mutandis, quæ modo de obligatione singulari annotavimus.

§. 15.

Ratio proxima, propior, remotior quid sit.

Si fuerit series rationum A, B, C &c. ipsius T; ita ut A sit ratio ipsius B, B vero ipsius C & ita porro, tandemque S ipsius T; dicetur S *Ratio* ipsius T *proxima*, ceteræ omnes dicentur *remotæ*, & C dicetur *propior* quam B, B vero *propior* quam A; ex adverso autem A *remotior* quam B, B vero *remotior* quam C & ita porro, donec tandem ad proximam pervenias, qua alia propior non datur.

Eodem modo hic sese res habet, quo in serie causarum efficientium, in qua causa effectus est effectus alterius causæ & hæc denuo effectus causæ alterius. Quamobrem causarum distinctionem applicavimus ad rationem (§. 889. *Ontol.*). Dari istiusmodi rationum seriem, qualem in definitione supponimus, ex systemate legum naturalium constabit, quod jam adoonare constituimus. E. gr. ratio domini rerum est jus primæ communionis & obligatio ad præferendum id, quod est altero melius. Ratio juris primæ communionis est jus ad res, sine quibus obligationi naturali sui conservandi satisfacta

tisfacere non licet. Ratio hujus juris obligatio ad corpus suum conservandum. Ratio obligationis ad corpus suum conservandum ipsa essentia & natura corporis, quemadmodum ratio obligationis ad præferendum, quod altero melius, ipsa natura voluntatis. Est igitur jus primævæ communionis & obligatio ad præferendum id, quod altero melius, ratio proxima domini, ratio juris primævæ communionis, nimirum juris ad res, sine quibus obligationi sui conservandi satisfieri nequit, domini ratio remotior, obligatio ad conservationem corporis sui adhuc remotior, illa adeo hac propior & ita porro. Quomodo igitur jura & obligationes a se invicem dependant, tum demum distincte intelligitur, ubi methodo demonstrativa jura & obligationes eo ordine digesseris, quo unum eorum ponendum esse intelligitur posito altero. Quamobrem si cui definitio aliquid obscuritatis alere videtur, ut eam non satis intelligat; hoc penitus evanesceat, ubi jurium & obligationum nexum omnem exposuerimus.

§. 16.

Ratio, in qua terminatur analysi rationis proximæ *Ratio primæ* in suas remotiores, seu a qua incipit illa rationum series, *ma & ultima* in qua tandem ad proximam descenditur, vocatur *prima*, *ma* quasi ab ea descendendo progredieris ad proximam; *ultima* nam dicitur, *tur.* si a proxima regredieris, donec tandem subsistendum.

Ita domini ratio prima vel etiam ultima est ipsa essentia & natura humana, prouti ex hac continuo demonstrationis filo tandem deduxeris dominium, vel domini rationem proximam tandem resolveris in ipsam essentiam atque naturam humanam.

§. 17.

Obligatio connata dicitur, cujus ratio proxima in *Obligatio-* ipsa hominis essentia atque naturæ continetur, aut quæ ex *nisi connata* tali *ta definitio-*

tali obligatione per se, hoc est, nulla superaccedente ratione alia descendit.

Ita obligatio ad conservationem corporis sui connata est; ratio enim ejus proxima, quemadmodum inferius ostendetur, in ipsa hominis essentia atque natura continetur. Similiter connata est obligatio eam capiendi cibi quantitatem, quæ sanitati non officit, cum ex altera per se descendat, quemadmodum denuo suo patebit loco.

§. 18.

*Obligatio-
nis contra-
ctæ definitio.*

Obligatio contracta vocatur, quæ ex obligatione rationem proximam in ipsa hominis essentia atque natura habente per se non descendit, sed facta demum quodam interveniente.

E. gr. Obligatio venditoris ad tradendam mercem emptori contracta est, quia ex obligatione quadam rationem proximam in ipsa essentia atque natura hominis habente per se non descendit, sed interveniente demum introductione domini atque contractu emtionis venditionis descendit. Similiter obligatio parentum ad educandam prolem suam contracta est, quia ex obligatione rationem proximam in ipsa hominis essentia atque natura habente per se non descendit nisi interveniente actu generationis. Differentia inter obligationem conatam & contractam plena luce fulgebit, quam primum obligationes omnes fuerint demonstratæ, ut appareat, cur in hominem cadant & quomodo aliæ ex aliis descendant.

§. 19.

*Obligatio
absoluta
quænam
sit.*

Obligatio absoluta est, quæ in hominem per se cadit citra ulum factum humanum suppositum. Est *hypothetica* vocatur, quæ nonnisi sub certa facti humani conditione eidem competit.

E. gr. obligatio ad ferendam alteri opera pro virili, qui ope nostra indiget, absoluta est: ea enim in hominem per se

se cadit, nulla conditione alia præsupposita. Enimvero obligatio dandi eleemosynam pauperi vel furtum non committendi hypothetica est, quia in hominem non cadit, nisi introductis dominis. Similiter obligatio ad educationem proli non per se cadit in hominem, sed supposita hac conditione, quod prolem generavit, adeoque hypothetica est. Nimirum si dominia non fuissent introducta, nec eleemosynis, nec furto locus esset. Et nisi prolem generasses, nec obligatio prolem educandi in te caderet. Enimvero obligatio ferendi opem eadem indigenti simpliciter de omni homine prædicatur, non attenda ratione alia, quam quod homo sit.

§. 20.

Omnis obligatio absoluta connata est. Obligatio enim *Qualis sit obligatio absoluta.* absoluta per se in hominem cadit citra ullam conditionem (§. 17.). Quoniam itaque ratio, qualem habere debet (§. 70. *absoluta.* *Ontol.*) cur eidem conveniat, in ipso continetur; necesse est ut aut rationem proximam habeat in ipsa essentia atque natura hominis, aut ut ex tali obligatione per se descendat, nulla accedente ratione alia, quatenus scilicet cum illa simul ponitur. Enimvero connata est obligatio, cujus ratio proxima in ipsa hominis essentia atque natura continetur, aut quæ ex tali obligatione per se nulla superaccedente ratione alia descendit (§. 17.). Omnis itaque obligatio absoluta connata est.

Nimirum dantur obligationes, quæ in hominem cadere intelliguntur per essentiam atque naturam ejusdem, & hæc rationem proximam in eadem habent (§. 15.). In hisce obligationibus continetur ratio, cur aliis quoque teneatur homo, & hæc denuo rationem continent, cur aliis adhuc sit obnoxius. Aliæ istæ obligationes dicuntur ex primis descendere habentque rationem proximam vel in primis istis obligationibus vel in aliis inde ortis, remotam vero in essentia

(Wolffii Jus Naturæ Tom. I.) C atque

atque natura hominis. Unde posita essentia atque natura hominis, cum primis simul ponuntur omnes inde descendentes, quotquot earum fuerint, atque adeo connatæ sunt & cum prima per se in hominem in se spectatum citra ullam conditionem suppositam cadunt, ac ideo absolutæ sunt. Hæc ita sese habere abunde constabit, ubi omnes hominis obligationes ac jura demonstraverimus.

§. 21.

Identitas obligationis hypotheticæ & contractæ.

Obligatio hypothetica cum contracta eadem est. Etenim hypothetica obligatio non nisi sub certa facti conditione homini convenit (§. 19.), consequenter cum ipsa essentia & natura hominis non ponitur, adeoque ex obligatione in eadem rationem proximam habente descendere nequit per se (§. 118. *Ontol.*), sed facto demum quodam interveniente descendere debet. Est igitur eadem cum contracta (§. 18.)

Eadem obligatio diverso respectu nunc hypothetica, nunc acquisita vocatur. Contracta enim dicitur in oppositione ad connatam; hypothetica vero, quatenus opponitur absolutæ.

§. 22.

Quidnam ex altero oriri dicitur.

Unum ex altero oriri dicitur, quod rationem sui cur sit & cur tale sit in altero habet.

Ita ex obligatione corpus suum conservandi oritur jus capiendi cibum salubrem ea quantitate, quæ sanitati non officit. Cum enim per hanc obligationem intelligatur, cur cibum capere liceat, & cur liceat hunc capere cibum & hac quantitate; jus hoc rationem sui & cur sit, & cur tale sit in illa habet. Similiter arbor oritur ex semine, quia per ea, quæ semini insunt, intelligitur, cur arbor progerminaverit, & cur talis potius sit speciei, quam alterius, immo cur præterea hæc potius qualitates habeat, quam alias, quibus
ab

ab aliis suæ speciei differt, prouti semen vel tanquam certæ speciei, vel tanquam hoc individuum consideratur. Significatum phrasitribuimus maxime generalem, non modo ut amplior sit ejus usus, verum etiam ne scrupulosioribus anam cavillandi præbeamus.

§. 23.

Jus oritur ex obligatione passiva. Est enim facultas *Juris* agendi, quod moraliter possibile est, & non agendi, quod moraliter impossibile (§. 156. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum moraliter possibile non sit nisi quod salva actionis rectitudine fieri potest (§. 952. *part. 1. Theol. nat.*); per hoc jus esse intelligitur, quod necesse sit, ut recte agamus, & per hoc jus tale esse agnoscitur, quod necesse sit ut hoc agamus, consequenter cur jus sit, & cur tale sit, in necessitate agendi & non agendi morali rationem habet. Enimvero necessitas agendi & non agendi moralis obligatio est passiva (§. 118 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Jus igitur cur sit & cur tale sit rationem sui habet in obligatione passiva. Quamobrem cum ex altero oriatur, quod rationem sui cur sit & cur tale sit in altero habet (§. 22); jus ex obligatione passiva oritur.

Non dubito fore haud paucos, quibus demonstratio propositionis præsentis videbitur obscura. Enimvero hi non perpendunt notionem *Juris* in genere esse admodum generalem & in notiones abstractas resolvi & eodem modo etiam sese habere notionem obligationis. Quoniam igitur ex hisce notionibus demonstranda est propositio, sibi imputari debet, qui eam intelligere voluerit, antequam notiones *Juris* & obligationis in genere aliasque notiones abstractas, in quas istæ resolvuntur, sibi familiares reddidit, aut acumen, quod notiones abstractæ præsupponunt, acquisivit. Ne tamen quicquam prætermisisse videamur, quod lucem affundere possit;

possit; demonstrationem ad casum particularem applicare lubet. Homo obligatur ad corpus suum conservandum. Ex hac obligatione oritur jus non modo capiendi cibum salubrem ea quantitate, quæ sanitati officit, verum etiam ad eas res, quæ in esculentorum numero sunt. Quia obligaris ad corpus tuum conservandum, necesse est ut hoc facias moraliter, etsi physice quoque possibile sit, ut non facias (§. 118. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum sine cibo corpus conservari non possit, moraliter impossibile non est, ut cibum capias, consequenter eas res accipias, quæ huic usui serviunt. Quoniam itaque facultas agendi, quod moraliter impossibile non est, jus fit (§. 156. part. 1. *Phil. pract. univ.*); jus capiendi cibum & dominium earum rerum, quæ huic usui serviunt, ex obligatione conservandi corporis oritur. Suo loco idem distinctius demonstrabitur. Sufficit hoc exemplo docuisse, quod hoc jus ex obligatione quadam præsupposita oriatur, quemadmodum hic in genere evincitur. Neque vero est quod objicias, dari etiam jura, quæ ex obligatione ortum minime trahant, veluti dominium rei donatæ, quod ex donatione oritur. Qui enim hoc objicit, modum acquirendi dominium seu jus aliquod cum ejus ortu confundit, de quo hic nobis sermo est. Donatio species quædam translationis domini est. Per translationem vero juris sui in alterum hoc ipsum non oritur, sed supponitur, cum transferi non possit in alterum, quod nondum est.

§. 24.

Cur obligatio prior jure.

Quoniam jus oritur ex obligatione (§. 23.), id vero, ex quo alterum oritur, eodem prius est (§. 22.); *obligatio prior est jure, hoc est, ante ponenda est aliqua obligatio, quam jus aliquod concipi possit.*

Hinc in Philosophia practica universali primum ostendimus, ad quid nos obliget lex naturæ (§. 153 part. 1.) deinde demum hinc demonstravimus, ad quasnam actus & quasnam res nobis jus det lex eadem (§. 158. 159 part. 1.).

§. 25.

§. 25.

Si nulla esset obligatio, nec jus ullum foret. Etenim ^{Juris cum obligatione nexus.} jus oritur ex obligatione (§. 23). Habet igitur rationem sui, cur sit & cur tale sit, in eadem (§. 22.), adeoque non ponitur, nisi posita obligatione (§. 118. *Ontol.*). Nullum igitur jus foret, si nulla esset obligatio.

Hinc qui contendunt nullam dari obligationem, qua homo tenetur, sed licitum esse affirmant omne id, quod quis facere potest, nullum quoque juri locum concedunt, sed jus omne nomen inane esse pronunciant, & jura tantummodo ab hominibus utilitatis suæ causa conficta esse somniant.

§. 26.

Jus connatum dicitur, quod ex obligatione connata ^{Juris connati definitio.} *oritur.*

Ita obligatio conservandi corporis sui connata obligatio est ^{o.} (not. §. 17). Ex ea oritur jus tum ad eas actiones, sine quibus vita conservari nequit, tum ad eas res, quæ ad vitæ conservationem necessariæ sunt (not. §. 23). Utrumque jus connatum est.

§. 27.

Jus connatum cum obligatione connata simul ponitur. ^{Nexus juris connati cum obligatione connata.} Jus enim connatum ex obligatione connata oritur (§. 26.). Quoniam itaque ex altero oritur quod rationem sui cur sit & cur tale sit in altero habet (§. 22.), posita vero ratione sufficiente ponatur etiam id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118. *Ontol.*); posita obligatione connata ponitur etiam jus connatum, consequenter jus connatum cum obligatione connata simul ponitur.

Alia est ratio entium moralium, quam physicorum. In natura enim rerum omnia fiunt successive, adeoque unum quoque ex altero successive oritur, veluti arbor ex semine,

habitus ex dispositione. Ast cum jus ex obligatione oriri concipitur, quoniam nulla causæ efficientis actione opus, quemadmodum in ortu entium physicorum, propter mutuam dependentiam a se invicem ponuntur simul, ut, quantum primum obligatio quædam connata concipitur, concipiendum quoque sit aliquod jus, sine quo eidem satisfieri nequit.

§. 28.

Nexus juris connati cum essentia & natura hominis.

Posita essentia & natura hominis, ponitur etiam omne jus connatum. Jus enim connatum simul ponitur cum obligatione connata (§. 27). Quoniam itaque obligatio connata vel rationem proximam in essentia & natura humana habet, vel ex tali obligatione per se, nullo interveniente facto humano descendit (§. 17), aleoque cum ipsa essentia & natura humana ponitur (§. 118. *Ontol.*); posita essentia & natura hominis ponitur etiam omne jus connatum.

Si quis perpendit, quomodo obligatio una ex altera per se descendat, nimirum quatenus in hac altera rationem sufficientem cur detur agnoscit; ei nihil in demonstratione propositionis præsentis dubii superesse poterit.

§. 29.

Universalitas juris connati.

Quoniam jus connatum ponitur, posita essentia atque natura hominis (§. 28.); jus connatum cuilibet homini competit, quatenus homo est, consequenter cum jus universale sit, quod homini cuilibet competit, quatenus homo est (§. 13), *jus connatum omne jus universale est.*

Per essentiam atque naturam suam entia a se invicem distinguuntur, quæ adeo eadem in omnibus individuis ad eandem speciem vel idem genus relatis. Unde quod uni convenit, quia hanc essentiam atque naturam habet, id etiam convenit alteri. Quodsi dubites, num essentia eadem eandem

dem quoque requirat naturam; sequentem addere lubet demonstrationem.

§. 30.

Entia eandem essentiam habentia eandem quoque naturam habent. Si enim duo vel plura entia eandem essentiam habent, quæ per eandem in uno possibile concipiuntur (§. 168 *Ontol.*), eadem etiam per eandem possibile intelliguntur in altero (§. 181. 118 *Ontol.*). Quamobrem etiam actiones, quæ per essentiam in uno possibile concipiuntur, in altero quoque possibile sunt, quod eandem essentiam habet. Enimvero principium actionum entis internum natura est (§. 145 *Cosmol.*). Quoniam itaque principium in se continet rationem ejus, cujus est principium (§. 866 *Ontol.*), consequenter natura in se continet rationem, cur actiones istæ actu contingant, quæ per essentiam nonnisi possibile sunt; si essentia fuerit eadem, natura quoque eadem.

Cur que sunt ejusdem essentie eandem naturam habeant.

Quod principium mutationum, adeoque naturam habet, (§. 145 *Cosmol.*), substantia est (§. 872 *Ontol.*). Unde patet entia, de quibus loquitur propositio præsens, nonnisi substantias esse. In animabus natura eadem vis est (§. 67. *Psych. rat.*); in corporibus vis motrix (§. 137. 145 *Cosmol.*), & dum vim motricem percipit anima, vires, quæ insunt elementis, ex quibus corpora aggregantur (§. 176. 182 *Cosmol.*) confuse sibi representat (§. 110 *Psych. rat.*), adeoque dubitari nequit, quin ejusdem quoque generis vis insit singulis elementis. Substantiis igitur omnibus ejusdem generis eadem est natura.

§. 31.

Jus connatum omnium hominum idem est. Etenim *Identitas* jus connatum omne universale est (§. 29), consequenter *juris connati omnium hominum* homini cuilibet competit, quatenus homo est (§. 13). *Jus* igitur connatum omnium hominum idem est.

Quod *connatum.*

Quod igitur jus connatum tibi est, idem etiam est mihi, & quantum hujus juris tibi est, tantundem etiam mihi est. Nemini prærogativa competit præ altero.

§. 32.

Natura quidnam habere dicamur.

Natura habere dicimur, quod nobis per essentiam & naturam nostram competit. Et similiter *natura inesse* dicitur, quod per essentiam & naturam nostram nobis inest.

Ita homo natura habere dicitur appetitum felicitatis, quia hic appetitus eidem competit per essentiam atque naturam animæ.

§. 33.

Unde jus connatum homo habet.

Jus connatum homo natura habet. Etenim jus connatum omne ponitur posita essentia & natura hominis (§. 28), adeoque per essentiam & naturam suam ipsi competit. Quoniam itaque natura habet, quod per essentiam atque naturam ipsius eidem competit (§. 32); ideo jus connatum natura habet.

Nimirum quando quæritur, quomodo illa jura, quæ in connatorum numero sunt, fuerimus consecuti, tum respondendum est, non opus fuisse, ut ea demum consequeremur, cum natura eadem habeamus. Ita jus sese defendendi natura habemus, neque adeo opus est, ut quærat, quisnam nobis hoc jus indulserit. Ceterum deinceps ostendemus, quod, quæ natura habemus, ea ad Deum naturæ autorem tanquam datorem referenda esse. Etsi autem quis non agnoscat dari Deum, qui sit naturæ autor & dator omnis boni; hæc ipsa tamen jura connata in dubium vocare nequit, quia eadem natura habemus.

§. 34.

Obligatio connata

Obligatio connata homini natura inest. Obligatio enim connata rationem proximam in essentia & natura homi-

hominis habet, aut ex hac obligatione per se nullo interve-^{undenam}
niente facto humano descendit, hoc est, rationem proxi-^{homini sit.}
mam habet in obligatione, quæ proximam agnoscit in es-
sencia & natura hominis, aut in aliqua ab hac remotiori
(§. 17), consequenter cum ipsa essentia & natura hominis
ponitur (§. 118. *Ontol.*). Quoniam itaque homini per
essentiam atque naturam ipsius competit, quod vero per
essentiam atque naturam eidem competit, natura eidem in-
est (§. 32); obligatio connata homini natura inest.

Ex obligatione connata oritur jus connatum (§. 26) &
cum ea simul ponitur (§. 27). Quoniam itaque obligatio
connata homini natura inest (§. *præf.*), ut quærendum non
sit, quis eandem homini indiderit; ideo mirum non est,
quod jus etiam connatum natura habeat (§. 33.). Nimi-
rum quia homo hanc habet essentiam atque naturam, ad
hæc actiones committendas, istas omittendas obligatur, &
propter hanc obligationem hæc habet jura. Atque adeo
hoc jus & hæc obligatio cum ipso homine oritur; &
in idea ejus jam involvitur, nec demum homini nato aliunde
advenit. Hæc probe notanda sunt, ut intelligatur, quo-
modo jura & obligationes homini connascantur. Cohærent
hæc cum essentiis necessariis & veritatibus necessariis. Qui
vero essentias arbitrarias fingunt, & substantias instar re-
ceptaculorum vacuorum sibi imaginantur, cui Deus pro ar-
bitrio indiderit, quæ inesse voluit; jura quoque & obliga-
tiones homini connasci arbitrantur, quatenus Deus vult e-
undem hisce obligationibus teneri, & eidem competere hæc
jura, ita ut nec istis teneretur, nec hæc eidem competere-
nt, si ipsi aliter visum fuisset, cum potius decendum sit, Deum
creasse hominem hanc essentiam atque naturam habentem,
quia voluit hominem omnem hisce obligationibus teneri &
hæc esse ipsius jura, cum videret quales obligationes & qua-
lia jura in idea ipsius involverentur.

§. 35.

*Jus acqui-
situm
quodnam
sit.*

Jus acquisitum dicitur, quod ex sola quadam obligatione connata non oritur, sed interveniente demum facto quodam humano resultat.

Ita jus parentum in liberos oritur ex obligatione eos educandi, quæ connata non est, sed contracta & actum generationis supponit (not. §. 18.). Est igitur jus acquisitum. Dominium in re emta, quod quis ex contractu emtionis venditionis habet, supponit & dominiorum introductionem & translationem domini a venditore factam. Est igitur jus acquisitum.

§. 36.

*Juris ac-
quisiti ne-
cuss cum
natura hu-
mana non
necessarius.*

Jus acquisitum non ponitur posita sola essentia & natura hominis. Jus enim acquisitum non resultat nisi facto quodam tuo interveniente (§. 35.). Cum adeo non intelligatur tibi convenire, nisi hoc factum interveniat, sine eo non datur ratio sufficiens, cur tibi conveniat (§. 56 Ontol.) consequenter poni nequit, nisi etiam ponatur hoc factum (§. 118 Ontol.). Nondum igitur ponitur posita sola essentia & natura hominis.

Ita nondum tibi competit imperium in liberos, quia homo es, seu hanc essentiam atque naturam habes; sed requiritur præterea, ut etiam liberos generaveris. Unde jus hoc acquisitum (not. §. 35) non ponitur posita essentia & natura hominis.

§. 37.

*Cur idem
non habea-
mus natu-
ra.*

Jus acquisitum homo natura non habet. Cum enim non ponatur posita sola essentia & natura hominis (§. 36), per eandem quoque ipsi non competit. Quamobrem quia natura non habemus, quod nobis per essentiam & naturam nostram non competit (§. 32); jus etiam acquisitum natura non habemus.

§. 38.

§. 38.

Jus acquisitum jus singulare est. Etenim jus acqui- ^{Quale sit} situm non natura habes (§. 37), adeoque tibi non compe- ^{jur.} tit per essentiam atque naturam tuam (§. 32.), consequenter non competit quia homo es, sed ex ratione alia (§. 70 *Ontol.*). Quoniam itaque jus singulare est, quod tibi non competit, quia homo es, sed ex ratione quadam alia (§. 14); jus acquisitum jus quoddam singulare est.

Ita imperium in liberos tuos jus acquisitum est (*not.* §. 35.) quia tibi competit, non quia homo, sed quia pater es, hoc est, quia eosdem generasti. Jus etiam singulare est, nec ulli hominum competit, quam tibi, quemadmodum jam supra annotavimus (*not.* §. 14). Jus igitur hoc acquisitum singulare est.

§. 39.

Obligatio contracta natura non inest homini. Obligatio enim contracta non descendit ex obligatione, quæ rationem proximam in essentia atque natura hominis habet, ^{contracta} per se, sed factò demum quodam interveniente (§. 18), ^{cur non in-} adeoque nisi hoc interveniente intelligi potest, cur eidem ^{sit natura.} conveniat. Quoniam itaque non datur ratio sufficiens hujus obligationis nisi posito hoc factò (§. 56 *Ontol.*), consequenter posita essentia & natura humana nondum ponitur (§. 118 *Ontol.*); nec per essentiam & naturam suam homini convenit. Enimvero natura homini non inest, quod per essentiam & naturam suam eidem non inest (§. 32). Obligatio igitur contracta natura homini non inest.

Obligatio educandi liberos tuos ex contractarum numero est (*not.* §. 18). Sed ea nec natura tibi inest, sed ex eo demum advenit, quod liberos generasti. Nisi enim liberos generasses, nec eos educare obligatus esses. Absit tamen, ut tibi per-

persuadeas, quia jura acquisita non natura habes (§. 38), nec obligatio contracta natura tibi inest (§. *præf.*); de hisce juribus & obligationibus non agendum esse in Jure naturæ, in quo jus naturale hominum & obligationum eidem respondentium explicatur (§. 1). Patebit enim suo loco, quod jura acquisita jura sint, & quod obligationes contractæ sint obligationes, a juribus & obligationibus connatis esse, nec horum jurium harumque obligationum ante haberi posse rationem sufficientem, quam rationes proximas tandem in essentiam atque naturam humanam resolveris, adeoque ad primum fontem omnis juris reduceris. Unde non est, quod dubites, jura acquisita esse naturalia.

§. 40.

*Obligatio-
nis primi-
tiva defi-
nitio.*

Obligatio primitiva dicitur, quæ rationem proximam in essentia atque natura hominis habet.

Ita obligatio primitiva est obligatio conservandi corporis sui, quia ejus ratio in ipsa essentia atque natura non modo corporis, verum etiam animæ continetur, quatenus corpus & anima simul constituunt unam substantiam completam hominem, adeoque corpus animæ etiam causa conservandum. Dicitur autem obligatio primitiva, quatenus ex nulla obligatione se priori descendit.

§. 41.

*Unde ea
demonstre-
tur.*

Quoniam obligatio primitiva rationem proximam in essentia atque natura hominis habet (§. 40), adeoque per hanc solam intelligitur, cur homini conveniat (§. 15 *part. I. Jur. nat. & §. 56. Ontol.*); *obligationes primitivæ ex ipsa hominis essentia atque natura immediate demonstrantur.*

Nimirum quemadmodum in Geometria ex definitionibus figurarum, quæ essentiam earundem explicant, primæ demonstrantur propositiones, ita quoque in Jure naturæ ex essentia

sentia atque natura hominis primæ demonstrandæ sunt obligationes. Ea igitur, quæ essentia atque naturæ humanæ insunt definitionum loco sunt. Quemadmodum vero præter definitiones in Geometria supponenda sunt alia quædam principia, ut ex istis ratiocinando aliquid colligi possit; ita facile pater, ut ex natura & essentia humana immediate demonstrentur obligationes primitivæ, non obstare ut præterea ad alia principia recurratur. Talia monenda sunt in gratiam eorum, qui methodi nondum sunt gnari, ne nodum in scirpo quærentes difficultates inanes facessant, aut dicta non satis intelligant.

§. 42.

Obligatio derivativa est, quæ rationem proximam *Obligatio-*
in alia quadam obligatione; vel aliis obligationibus & ju- *nis deriva-*
ribus simul habet. *tiva defi-*
nitio.

Ita obligatio capiendi cibum nonnisi salubrem, consequenter abstinendi ab eo, qui sanitati nocet, derivativa est, quia rationem proximam non habet in ipsa essentia atque natura hominis, sed in obligatione quadam anteriore, nimirum obligatione conservandi corporis sui, quam esse primitivam modo diximus (not. §. 41). Supponit adeo obligatio derivativa obligationem quandam aliam, sive ea primitiva sit, sive derivativa. Et quia rationem proximam non semper in obligatione quadam anteriore sola habet, sed etiam in juribus; ideo subinde quoque supponit facta hisce respondentia, seu quæ jure nostro fiunt, quemadmodum suo loco constabit.

§. 43.

Quoniam obligatio derivativa rationem proximam *Unde ea*
in aliqua obligatione anteriore, eademque non semper *demonstre-*
sola, verum etiam juribus quibusdam habet (§. 42), adeo- *tur.*
que obligatio quædam alia, subinde etiam jura quædam
ante ponenda sint, quam ea poni possit (§. 118 *Ontol.*);

obligationes derivativæ ex essentia, atque natura hominis immediate demonstrari non possunt, sed demonstrantur ex obligationibus anterioribus sive primitivis, sive inde derivatis propioribus, atque juribus, a quibus simul pendent.

Qui methodi demonstrativæ ignari sunt facile sibi persuadent, quando affirmatur, leges naturales ex ipsa hominis essentia atque natura demonstrandas esse, omnium obligationum naturalium rationem immediate ex essentia & natura hominis reddi posse: id quod multo magis sibi persuadent, ubi asseritur, in essentia atque natura hominis rationem sufficientem obligationum naturalium, seu legis naturalis contineri, si non distincte didicerint, quid sibi velit ratio sufficiens. Ne igitur difficultatibus inanibus impliceantur, ubi ad demonstrationes suo loco secuturas animum advertunt, nec præconciantur opiniones a veritate alienæ; de modo demonstrandi obligationes naturales quædam addere visum fuit. Obiter hic notamus, divisiones obligationis atque Juris, quas hic in medium asserimus, capiendas esse de obligatione & jure naturali, etsi brevitatis gratia vocabulum naturalis omitatur, cum per se pateat hic non agi nisi de obligatione & jure naturali. Nec prorsus inconsultum est hoc moneri, ne sint qui existiment, demonstrandum esse, quod obligationes, de quibus hic agitur, sint naturales. Inde est, quod obligationem universalem definientes (§. 11), non simpliciter diximus esse eam, qua quilibet homo tenetur, sed addiderimus restrictionem, quatenus homo est, quia non definivimus obligationem universalem in genere, sed naturalem, cum qua nobis hic sola negotium est.

§. 44.

Juris primitivi definitio.

Jus primitivum est, quod ex obligatione aliqua primitiva oritur.

Obligatio primitiva est obligatio conservandi corporis sui. Ex eo oritur jus ad eos actus, sine quibus vita conservari nequit.

nequit, & adeas res, quæ ad vitæ conservationem necessariz sunt. Utrumque igitur jus primitivum, quia ex nullo alio jure se priore descendit.

§. 45.

Quoniam jus primitivum ex obligatione aliqua pri- *Unde de-*
mitiva oritur (§. 44), adeoque per hanc intelligitur, cur *monstratur.*
homini competat (§. 56 Ontol.); *jura primitiva ex obliga-*
tionibus primitivis demonstrantur.

Atque adeo patet, ante demonstrandas esse obligationes primitivas, quam jura primitiva demonstrari possint. Hæc ideo monemus, ut constet, quo ordine in demonstrando Jure Naturæ sit procedendum.

§. 46.

Jus derivativum est, quod ex obligationibus & ju- *Juris deri-*
ribus aliis se prioribus oritur. *vativi de-*
finiitio.

Jus derivativum est dominium: oritur enim ex jure primitivo ad res, quæ ad vitæ conservationem necessariz sunt, & obligatione ad præferendum id, quod altero melius, quem admodum suo loco patebit. In dominio continetur jus proprietatis, vi cujus homo de ipsa substantia suæ rei ad arbitrium disponere potest. Ex eo porro oritur jus alienandi, item jus servitutem constituendi. Ostendimus in superioribus (§. 23), jus omne oriri ex obligatione: cui contradicere videtur definitio præfens. Enimvero tenendum est non omnia jura immediate ex aliqua obligatione resultare; sed subinde ex juribus aliis se prioribus ex obligatione quadam descendentibus, subinde ex juribus aliis & obligationibus simul. Abunde hoc constabit, ubi systema integrum Juris Naturæ & Gentium dederimus.

§. 47.

Quoniam itaque jus derivativum ex obligationibus *Unde de-*
aliis & juribus se prioribus oritur (§. 46), adeoque ante *monstratur.*
ponen-

ponendæ sunt obligationes & jura alia, quam ipsum poni possit (§. 118. *Ontol.*); *jura derivativa ex obligationibus & juribus aliis sive primitivis, sive derivativis demonstrantur.*

Hinc tandem patet in Jure Naturæ seu legum naturalium systemate ostendi omnium obligationum ac jurium a se invicem dependentiam. Quamobrem hætenus dicta rectius intelliguntur, ubi ipsas demonstrationes obligationum & jurium dederimus, per quas perspicuum fit, quomodo obligationes & jura a se invicem dependeant, ut ipsis oculis pateant, quæ nunc non nisi vi intellectus concipiuntur.

§. 48.

Juris absoluti & hypothetici differentia.

Jus absolutum dicitur, quod homini per se, nullo supposito facto humano, competit: *Hypotheticum* vero, quod nonnisi competit sub conditione facti cujusdam humani.

Jus ad eas res, quæ ad vitæ conservationem necessariæ sunt, absolutum est, competit enim homini per se, non supposito facto humano. Ast hypotheticum est dominium, quod præsupponit occupationem rerum ex præsumpto consensu ceterorum hominum factam, quemadmodum suo loco patebit. Hypotheticum etiam imperium civile, quod supponit plures homines coivisse in populum, & in hoc consensisse, quod conjunctis viribus salutem suam promovere velint. Recepta est hæc distinctio perinde ac obligationis in absolutam & hypotheticam (§. 19). Quamobrem eam silentio præterire nolumus (§. 147. *Disc. prælim.*).

§. 49.

Jus ex obligatione connata ortum quale sit.

Jus, quod ex obligatione connata oritur, absolutum est. Pone enim si fieri potest, id absolutum non esse. Quoniam absolutum non est, nec homini per se competere potest, citra ullum factum humanum suppositum (§. 48),

con-

consequenter factum tale supponit. Quamobrem nec rationem habere potest in aliqua obligatione, quæ non nisi rationem proximam habet in ipsa essentia atque natura hominis, aut in obligatione alia per se, nulla superaccedente ratione alia inde descendente, adeoque in nulla obligatione connata (§. 17). Quoniam itaque ex obligatione connata non oritur, quod rationem sui, cur sit & cur tale sit, in eadem minime habet (§. 22); nec jus istud ex obligatione connata oritur: Quod cum hypothesein evertat, jus, quod ex obligatione connata oritur, absolutum est.

Ostenditur idem directe hoc modo. Cum quod ex altero oritur, rationem sui, cur sit & cur tale sit, in eodem habeat (§. 22); jus, quod ex obligatione connata oritur, rationem sui cur sit & cur tale sit in obligatione connata habet, consequenter cum eadem ponitur (§. 118 *Ontol.*). Enimvero obligatio connata aut rationem proximam in ipsa hominis essentia atque natura habet, aut ex obligatione per se, nulla superaccedente ratione alia, adeoque nullo supposito facto humano, descendit (§. 17). Quomobrem & jus, quod ex obligatione connata oritur, homini per se competere debet, nullo præsupposito facto humano. Jus, quod homini competit per se, nullo facto humano præsupposito, absolutum est (§. 48). Jus igitur, quod ex obligatione connata oritur, absolutum est.

§. 50.

Quoniam itaque jus connatum ex obligatione connata oritur, (§. 26.), quod vero ex connata oritur obligatione absolutum est (§. 49); *Quale jus sit connatum.* *jus omne connatum absolutum est.*

(*Wolffii Jus Nature Tom. I.*)

E

§. 51.

§. 51.

*Quale jus
sit absolu-
tum.*

Vicissim jus omne absolutum connatum est. Quoniam enim jus absolutum homini per se competit citra ullum factum humanum præsuppositum (§. 48), necesse est ut per ipsam essentiam atque naturam hominis determinetur (§. 113. *Ontol.*). Quoniam posita essentia & natura hominis ponitur etiam omne jus connatum (§. 28), determinatum vero ponitur, posito determinante (§. 115 *Ontol.*); ideo etiam necesse est jus istud esse connatum, quod per essentiam atque naturam hominis ponitur. Jus igitur absolutum omne connatum est.

Nimirum Jus unum idemque diverso respectu dicitur connatum & absolutum: connatum scilicet respectu ortus sui, (§. 26), absolutum vero respectu modi, quo de homine prædicatur (§. 48), seu eidem tribuitur.

§. 52

*Quale jus
hypotheti-
cum.*

Jus hypotheticum omne acquisitum est & contra. Et enim jus hypotheticum homini non competit nisi sub conditione facti cujusdam humani (§. 48). Enimvero quodcunque jus ex obligatione connata per se non oritur, sed interveniente demum facto quodam humano resultat, adeoque non nisi sub conditione ejusdem homini competere potest, acquisitum est (§. 35). Jus igitur hypotheticum omne acquisitum est. *Quod erat unum.*

Contra quodcunque jus homini non competit nisi sub conditione facti cujusdam humani, id ipsum hypotheticum est (§. 48). Jam cum jus omne acquisitum non ex sola quadam obligatione connata oriatur, sed interveniente demum facto quodam humano resultet (§. 35); homini competere nequit, nisi sub facti cujusdam humani conditione.

tione. Jus igitur acquisitum omne hypotheticum est.
Quod erat alterum.

Quæ modo de jure connato & absoluto annotavimus (*not.* §. 51.), eadem de jure acquisito & hypothetico valent, quemadmodum idem quoque monuimus de obligatione contracta & hypothetica (*not.* §. 21). Nimirum eadem jura naturalia & eadem obligationes naturales diversis modis ad hominem referuntur, & hinc diversa sortiuntur nomina. Hæc tamen nomina non prorsus idem significant, cum connotent jurium & obligationum relationes ad hominem, ut adeo pro synonymis haberi nequeant (§. 330 *Log.*). Absit itaque, ut quis tibi persuadeat eadem diversis nominibus inculcari.

§. 53.

Jus omne absolutum universale est, & contra. Jus Universali absolutum connatum est (§. 51). Sed jus connatum omne universale est (§. 29). Ergo jus absolutum omne universale est, Quod erat unum.

Porro jus universale est, quod homini cuilibet competit quatenus homo est (§. 13), adeoque eidem per se competit, nulla supposita conditione alia, consequenter citra ullum quoddam factum humanum præsuppositum. Enimvero jus omne absolutum est, quod homini per se competit citra ullum factum humanum præsuppositum (§. 48). Ergo jus omne universale absolutum est. *Quod erat secundum.*

§. 54.

Jus hypotheticum omne singulare est, & contra. Juris hypothetici
Jus hypotheticum omne acquisitum est (§. 52). Enimvero jus acquisitum omne singulare est (§. 38). Ergo *singularitas.*
hypotheticum omne singulare est. *Quod erat unum.*

Jam jus singulare homini cuidam competit ex ratione alia, quam quia homo est (§. 14), adeoque supponit conditionem quandam, sub qua eidem tribuitur. Hanc conditionem non esse nisi factum quoddam, quo acquisivit, quod per naturam non habet, ex toto systemate juris naturæ patebit, tum etiam inde perspicitur, quod præter tale factum reperiri nequeat ratio alia, cur eidem jus quoddam accedere debeat, quod natura non habet. Jus igitur singulare omne hypotheticum est. *Quod erat alterum.*

Propositiones hæ non inutiles censeri debent. Cum enim diversæ juris naturalis denominationes denotent diversas ejusdem ad hominem relationes (not. §. 52); ex una cognita per eas colligere licet alteram. E. gr. ubi cognoscis jus aliquod homini esse connatum, inde statim infers idem esse universale (§. 29) & absolutum (§. 53), adeoque omni tribuendum esse homini absque ullius cujusdam facti humani conditione præsupposita (§. 11. 48). Similiter ubi cognoscis jus quoddam homini naturali tribui per se citra facti cujusdam humani conditionem, adeoque absolutum esse (§. 48), hinc statim apparet idem esse connatum (§. 51.) & universale (§. 53), adeoque hominem idem habere natura (§. 33) & convenire homini omni, quatenus homo est (§. 11). Absit itaque, ut tibi persuadeas non hic proponi, nisi quæ tuto ignorari possunt, quod in praxi aliisque demonstrandis nullum habeant usum.

§. 55.

Quanam leges explicent obligationes, quarum jura hominis. *Obligationes hominis explicant leges præceptivæ & prohibitivæ; jura vero leges permissivæ.* Etenim leges præceptivæ docent, ad quid agendum obligemur (§. 164 part. 1. *Phil. pract. univ.*) & prohibitivæ ostendunt, ad quid non agendum obligemur (§. 163 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Ex lege autem permissiva patet, quanam nobis convenient jura,

jura, siquidem obligationi utrique satisfacere debeamus (§. 169 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Patet itaque obligationes hominis explicari in legibus præceptivis & prohibitivis; jura vero in legibus permissivis.

Videmus itaque obligationes ac jura hominis demonstrare & leges naturales demonstrare esse unum idemque, nec in systemate legum naturalium doceri nisi obligationes & jura hominis, immo non alium in finem condi legum naturalium systema, nisi ut obligationes ac jura hominis intime perspiciantur.

§. 56.

Si leges præceptivæ & prohibitivæ demonstrantur, Unde officia quoque demonstrantur, seu officia patent per leges prægnoscantur ceptivas & prohibitivas. Etenim si leges præceptivæ demonstrantur, cum certum nobis sit, quod demonstrari potest (§. 568. *Log.*), eo ipso certi sumus ad actiones hæc committendas nos obligari (§. 164 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Nec absimili modo patet, nos certos esse, ad quasnam actiones omittendas obligemur, demonstratis legibus prohibitivis (§. 163 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque actio juxta legem determinata officium est, quatenus ad eam ita determinandam obligamur (§. 224 part. 1. *Phil. pract. univ.*); demonstratis legibus præceptivis & prohibitivis certum nobis est, quænam sint officia nostra, consequenter si illæ demonstrantur, eo ipso quoque hæc demonstrantur, seu officia per leges præceptivas & prohibitivas patent.

Ex systemate adeo legum naturalium addiscuntur officia hominis naturalia, qualiacunque demum ea sint, quatenus nimirum in eodem exant leges prohibitivæ & præceptivæ.

§. 57.

Quoniam itaque leges præceptivæ & prohibitivæ *Nexus expli-obligatio-*

*nondum, officiorum & legum præceptivæ ac prohibiti-
varum.*

explicant non minus obligationes, quam officia (§. 55. 56); *obligationes & officia, atque leges præceptivæ ac prohibiti-
væ una eademque opera demonstrantur.*

Non tamen ideo obligatio, officium & lex præceptiva ac prohibitiva sunt unum idemque. Nam lex est propositio enunciata, quomodo determinanda sit actio; officium ipsa actio est legi convenienter determinata; obligatio autem necessitas moralis actionem sic & non aliter determinandi. Patet differentia ex definitionibus (§. 118. 163. 164. 224 part. 1. *Phil. pract. Univ.*). Insuper vero etiam liquet officia hominis aliter demonstrari non posse nisi demonstrando leges præceptivas & prohibitivas.

§. 58.

Cur in Jure natura non tantum demonstranda officia.

Si officia hominis fuerint demonstrata, nondum patent ejus jura. Etenim officia hominis demonstrantur demonstrando leges præceptivas & prohibitivas (56), consequenter tantummodo patet, ad quasnam actiones committendas vel omittendas simus obligati (§. 163. 164 part. 1. *Phil. pract. univ.*), nondum vero liquet, ad quænam nobis jus sit. Quamobrem jura nondum patent, si officia fuerint demonstrata.

Quoniam in Jure naturæ non modo obligationes, adeoque officia, verum etiam jura doceri debent (§. 1); non sufficit explicare in eodem officia, sed jura quoque exponenda sunt. Etsi autem ex obligationibus demonstrari possint jura, non tamen ante patent, quam fuerint demonstrata. Quid quod subinde jura non ex obligationibus solis, verum ex aliis simul juri-
bus demonstrantur. Hæc non semper perpendunt, qui de jure naturæ commentantur. Quamobrem ne videamur a veri tramite deflexisse, hoc inprimis annotandum esse duximus. Talia quoque prætermittenda non fuerunt, ut intelligatur necessitas Jus naturæ demonstrandi & systema Juris Naturæ veri nominis condendi. Officia unam tantummodo

modo partem Juris Naturæ constituunt, nec cum juribus confundenda sunt, cum dispar sit officiorum & jurium ratio.

§. 59.

Quoniam officiis hominum demonstratis nondum *Cur jura patent* ejus jura (§. 58); *Jura sigillatim demonstranda sunt. sigillatim*

Patebit ex sequentibus, fieri non posse, ut officia omnia *demon-* demonstrantur nisi simul demonstrantur jura. Etsi enim *stranda.* jura ex obligatione descendant (§. 23), adeoque ex iisdem demonstrantur, non tamen omnes obligationes independentes a juribus demonstrari possunt; sed jura & obligationes invicem ita permiscentur, ut a se invicem dependeant: quam mutuam a se invicem dependentiam minime adverterunt, nec satis percipere potuerunt, qui de Jure naturæ hætenus commentati sunt, propterea quod methodum demonstrativam insuper habuerunt. Superfluum itaque videri poterat, talia hic demum demonstrari, nisi vis methodi adhuc ignota esset iis, qui ad Jus naturæ tractandum animum appellant. Necessitas instituti nostri evincenda est, ne disciplinam longe utilissimam inconsulto intricatam reddere videamur.

§. 60.

Homo obligatur ad eum faciendum juris sui usum, Obligatio- quem officia exigunt. Etenim jus ad ea lege naturali *boninis* bis datur, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit *jure suo* (§. 159 part. I. *Phil. pract. univ.*). Non igitur datur nisi *est utendi.* eo fine, ut obligationi satisfacere, consequenter, quod nostri est officii, facere valeamus (§. 224 part. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem necesse est, ut hunc faciamus ipsius utum, quem officia exigunt (§. 279 *Ontol.*). Quoniam itaque hæc necessitas obligatio est (§. 118 part. I. *Phil. pract. univ.*); homo obligatur ad eum faciendum juris sui usum, quem officia exigunt.

Vulgo

Vulgo sibi persuadent homines, se jure suo pro arbitrio uti posse : quod etsi aliquo sensu verum sit, quemadmodum deinceps ostensuri sumus, in abusum tamen trahitur in præjudicium officiorum.

§. 61.

Rectus & non Rectus juris usus quinam sit.

Rectus juris usus dicitur is, quem officia exigunt; *non Rectus* minus *rectus* autem, qui iisdem contrariatur. *Usus non rectus* vocatur etiam *Abusus*.

Poterat hoc demonstrari ex ipsa usus & abusus notione (§. 646 part. 1. *Theol. nat.*), nisi a subtilitatibus, quæ nimis videri poterant plurimis, abstinere consultius visum fuisset.

§. 62.

Rectus usus juris praeceptus abusus prohibitus.

Homo obligatur ad rectum faciendum juris sui usum, seu ad recte utendum jure suo, & ad evitandum abusum. Etenim obligatur ad faciendum eum juris sui usum, quem officia exigunt (§. 60). Quamobrem cum rectus juris usus is sit, quem officia exigunt (§. 61); ad rectum faciendum juris sui usum obligatur. *Quod erat unum.*

Quoniam impossibile est, ut idem simul sit & non sit (§. 28 *Ontol.*) nec fieri potest, ut obligetur ad faciendum eum usum, quem officia exigunt, & ipsi tamen permissus sit usus iisdem contrarius, consequenter ut jure suo recte uti teneatur, & tamen ipsi integrum sit eodem abuti (§. 61). Quoniam itaque obligatur ad rectum faciendum juris sui usum (*vi num. 1.*); non rectus, sive abusus eidem permissus esse nequit, consequenter ad abusum vitandum obligatur (§. 118 part. 1. *Phil. pract. univ.*). *Quod erat alterum.*

Quemadmodum itaque rectus juris sui usus præcipitur (§. 984 part. 1. *Theol. nat.*); ita ex adverso abusus prohibetur (§. 985 part. 1. *Theol. nat.*).

§. 63.

§. 63.

Quoniam debitum est id, ad quod agendum obligamur, illicitum vero, ad quod omittendum obligamur (§. 170. part. I. Phil. pract. univ.); *rectus juris sui usus debitus, abusus vero illicitus.* *Juris usus rectus debitus abusus illicitus.*

Respondet hoc notionibus communibus. Experimur enim quotidie abusum juris taxari. Immo in Philosophia morali videbimus, dari vitia suis nominibus a cæteris distincta, quæ nonnisi in abusu juris sui consistunt.

§. 64.

Jus connatum nemini hominum auferri potest. Etenim jus connatum ponitur posita essentia & natura hominis (§. 28.), consequenter cum essentia & natura ejusdem adeo arcto nexu cohæret, ut ab ea divelli minime possit. Quamobrem cum essentia hominis immutabilis sit (§. 300 Ontol.); nec ulli hominum jus connatum auferri potest. *An jus connatum bo-nini auferri possit.*

Non est quod excipias auferri homini jura connata in civitate, auferri in statu servitutis. Videbimus enim in suo loco, non ipsum jus auferri, sed saltem exercitium juris restringi : quod quomodo licite fieri possit suo tempore evincemus.

§. 65.

Quoniam jus connatum omne universale est (§. 29), nec præter jura connata dentur alia jura naturalia, quæ universalia sunt (§. 50. 53); *jura universalis naturalis nemini hominum auferri possunt.* *An universalis naturalis auferri possunt.*

§. 66.

Jus acquisitum homini indivulso nexu non cohæret. Etenim jus acquisitum non ponitur posita sola essentia atque natura humana (§. 36), adeoque cum eadem indivulso *Jus acquisitum homini quantum tenus connatu nexu petat.* *Jus acquisitum homini quantum tenus connatu nexu petat.*

nexu minime cohæret. Quamobrem cum homo ab essentia & natura sua habeat, quod homo sit, nec jus acquisitum eidem indivulso nexu cohæret.

Non desinis esse homo, etiamsi jus acquisitum amittas, vel si eodem careas, cum alii fruuntur, quemadmodum ex adverso repugnat esse hominem & carere jure connato, quo fruuntur alii.

§. 67.

An auferri possit.

Quoniam jus acquisitum homini indivulso nexu minime cohæret (§. 66); ideo *simpliciter non repugnat jus acquisitum homini auferri.*

Quando vero hoc licite fieri possit, suo demum ostendetur loco, sufficit hic demonstrasse quod in se tale non sit, quemadmodum connatum (§. 64.) vel universale (§. 65), ut ipsum eidem auferri repugnet.

§. 68.

Indivulsus nexus obligationis connate cum essentia hominis.

Ab obligatione connata nemo hominum liberari potest, seu ea constanter in eundem cadit. Obligatio enim connata homini natura inest (§. 34), adeoque per essentiam & naturam suam eidem competit (§. 32). Quamobrem eodem modo patet, ab obligatione connata neminem hominum liberari posse, consequenter eandem constanter in hominem cadere, quo paulo ante evicimus, jus connatum homini auferri non posse (§. 64).

Quamdiu nimirum homo es, tamdiu ab obligatione nulla connata liberari potes, sed eadem teneris a primo ortu usque ad ultimum vitæ halitum.

§. 69.

Quomodo homini in-

simpliciter non repugnat, ab obligatione contracta hominem liberari. Obligatio contracta natura non inest homini

mini (§. 39), adeoque per essentiam & naturam suam in eundem non cadit (§. 32). Non igitur simpliciter repugnat, eum ab obligatione contracta liberari.

*hærent
obligatio-
nes con-
tracta.*

Quando autem & quomodo ab obligatione contracta liberemur, suo demum ostendetur loco.

§. 70.

Homo moralis est subjectum obligationum atque *Homo mo-
ralis quo-
modo com-
cipiatur.*
jurium.

Nimirum quatenus homo spectatur quoad obligationes & jura, quæ in ipsum cadunt; eadem distinguitur a seipso, & fingitur subjectum quoddam, cui non insunt nisi obligationes atque jura: unde deinceps emanat discrimen actionum liberarum, quatenus istis juribus & obligationibus vel conveniunt, vel iisdem contrariantur. Fictio hæc non inutilis, cum in Jure Naturæ nobis non sit negotium cum homine, nisi quatenus obligationum atque jurium capax est, consequenter non nisi cum homine morali. Similis est fictio, quando in Theologia homo carnalis distinguitur a spirituali, & spiritualis carnali opponitur. Etenim *carnalis homo* denotat subjectum, cui non insunt nisi facultates animæ inferiores usu superiorum in consortium contracto; *spiritualis vero homo* significat subjectum, cui non insunt nisi facultates superiores usu inferiorum minime impeditæ. Neque enim in homine datur usus facultatum superiorum ab usu inferiorum prorsus independens, & usui inferiorum sese immiscet usus superiorum, quemadmodum obvia experientia intelligunt, quotquot ex Psychologia empirica facultates animæ tam superiores, quam inferiores perceptas habent. Immo hæc fictio nec prorsus abhorret ab instituto eorum, qui Jus naturæ pertractarunt, etsi non distincte nec satis accurate explicata fuerit. Loquuntur enim de natura hominum morali in oppositione ad physicam. Quamobrem cum vulgo natura pro essentia accipitur, essentiam moralem physicæ opponunt. Dum itaque homini tribuunt essentiam moralem a physica diversam,

per essentiam vero ens quoddam concipiatur (§. 142. 143 *Ontol.*); hominem utique fingunt moralem distinguendum a physico, qualis in Physica consideratur. Nostrum itaque est, ut fictionem istam ad notionem distinctam & fecundam revocemus.

§. 71.

*Essentia
hominis
moralis in
quo consti-
tat.*

Essentia hominis moralis consistit in obligationibus primitivis. Etenim homo moralis est subjectum obligationum atque jurium (§. 70). Enimvero si ens aliquod concipiendum, primo loco in eo ponenda sunt, quæ sibi mutuo non repugnant, quæ tamen non per alia determinantur, nec quorum unum per alterum determinatur (§. 142 *Ontol.*), & hæc essentiam entis constituunt (§. 143 *Ontol.*). Quamobrem si hominem moralem concipimus, primo etiam loco ponenda sunt jura & obligationes, quæ per se invicem minime determinantur, nec determinantur per alias obligationes ipsis priores, nec alia jura iisdem priora, & hæc essentiam entis constituunt. Jus oritur ex obligatione (§. 23), adeoque rationem ultimam tandem in ea agnoscit (§. 16. 22). Quoniam itaque jus per obligationem determinatur (§. 113 *Ontol.*); in concipienda essentia hominis moralis respiciendum tantummodo est ad obligationes, quæ per se mutuo minime determinantur, nec determinantur per alias ipsis priores. Enimvero obligationes primitivæ solæ per essentiam atque naturam hominis determinantur (40. 15), adeoque ipsis anteriores minime dantur. Essentia igitur hominis moralis consistere nequit nisi in obligationibus primitivis.

Essentiam vulgo cum natura confundi, modo monuimus (not. §. 70), ut adeo essentia moralis intelligenda veniat, quando de natura morali loquuntur. Qui vero perpenderit, quæ in propositione præsentè demonstratur; facile perspiciet, qui

qui de natura morali loquuntur, non satis intellexisse, quid
dicat, propterea quod distincta entis notione fuerunt desti-
tuti, quod in Ontologia explicavimus.

§. 72.

Attributa hominis morales sunt obligationes connatae *Attributa*
derivativa & jura connata omnia sive primitiva, sive deriva- *bominis*
trius. Eadem obligatio connata in hominem constanter *moralis.*
cedit (§. 68), cumque rationem proximam in alia quadam
obligatione connata vel juribus connatis simul habeat, quæ
priora derivativa est (§. 42), quin per hanc obligatio-
nem, quæ priora jura determinetur dubitandum non est
(§. 113. 56). Enimvero quæ constanter insunt &
per alia, quæ simul insunt, determinantur, attributa sunt
(§. 102. Ontol.). Obligatio igitur connata derivativa omnis
hominis morales, qui jurium & obligationum subjectum
est (§. 70), attributa est. *Quod erat unum.*

si autem obligatio connata omne ex obligatione connata
derivativa (§. 42), adeoque rationem sui in eadem agnoscit
(§. 42), consequenter per eam determinatur (113. 56)
et non potest ab aliis hominum auferri possit (§. 64), ei-
usque non potest esse contentum. Enimvero quæ homini con-
stanter insunt & per alia, quæ simul insunt, determinan-
tur (§. 102. Ontol.). Jus igitur connatum
est contentum hominis morales tanquam subjecti ob-
ligationis (§. 70). *Quod erat alterum.*

si autem volueris, cum quicquid enti in-
tribuitur, essentialia, vel attributa, vel modos locum
tribuitur, essentialia, attributa & modos a se in-
tribuitur esse. Quamobrem hoc etiam fieri de-
bet, si notione distinctam notione animo con-
tribuitur inque hac notio nullum habe-

ret in Jure Naturæ & Philosophia practica reliqua usum; usus tamen minime contemnendus, quod suppeditet ideam exemplarem formandæ notionis entis cujuscunque utilissimam futuram iis, quibus ars inveniendi sese commendat.

§. 73.

*Modo ho-
minis mo-
ralis.*

Omnis obligatio contracta & jus acquisitum omne, una cum actionibus, quæ obligationibus & juribus quibuscunque conformes sunt, aut iisdem contrariæ, quatenus scilicet conformes vel contrariæ sunt, modi hominis moralis sunt. Obligatio contracta natura, adeoque per essentiam & naturam suam (§. 32), homini non inest (§. 39), nec simpliciter repugnat hominem ab eadem liberari (§. 69). Et idem de jure quocunque acquisito valet (§. 37. 67) Quoniam adeo obligatio contracta & jus acquisitum modo inest, modo non inest, quæ vero enti modo insunt, modo non insunt, ea inter modos referri debent (§. 151 *Ontol.*); omnis omnino obligatio contracta & jus acquisitum omne inter modos hominis moralis tanquam subjecti obligationum & jurium (§. 70) referri debet. *Quod erat unum.*

Jam vero obligatio est necessitas moralis agendi vel non agendi (§. 118. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec jus consistit nisi in facultate agendi, quod moraliter possibile est, & non agendi, quod moraliter impossibile est (§. 156 *part. 1. Phil. pract. univ.*), adeoque obligatio atque jus non consideratur nisi actionum liberarum discernendarum gratia. Quare cum homo moralis sit subjectum obligationum atque jurium (§. 70); ad eundem quoque spectant actiones liberæ, quatenus istis vel conformes, vel contrariæ sunt. Per se patet, actiones non considerari posse tanquam inexistentes, nisi quando homo agit, aut, dum agere debebat vel poterat, non agit, consequenter in eorum nume-

ro esse, quæ nunc insunt, nunc non insunt. Quoniam itaque quæ enti modo insunt, modo non insunt, ea inter modos referri debent (§. 151 *Ontol.*); extra omnem dubitationis aleam positum est, inter modos hominis moralis referri etiam debere actiones liberas, quæ obligationibus atque juribus conformes sunt, aut iisdem contrariæ sunt, quatenus scilicet conformes vel contrariæ sunt. *Quod erat alterum.*

Abunde itaque intelligitur, quænam notioni hominis moralis insint, & quomodo singula insint.

§. 74.

Actiones hominum liberæ vel obligationibus & juribus eorundem conformes sunt, vel non sunt, seu iisdem contrariæ sunt. Patet hoc per principium generale, quod quodlibet vel fit, vel non fit (§. 53 *Ontol.*).

Nimirum homo vel agit, quod deber, aut jure suo agere poterat, & non agit, quod agere non debebat, aut jure suo agere non poterat; vel agit, quod non debebat aut jure suo agere non poterat, & non agit, quod debebat, aut jure suo agere poterat. Pro duplici hac actionum humanarum differentia, earum scilicet cum obligationibus & juribus conformitate & disconvenientia, duplex fingi potest homo moralis: alter, cujus actiones omnes tam positivæ, quam negativæ, obligationibus & juribus sunt conformes; alter, cujus actiones iisdem contrariantur. Si actiones hominum, quales nunc sunt, spectantur; sunt bonæ mixtæ malis. Verum ex scriptura sacra docent Theologi hominem a Deo ita fuisse conditum, ut actiones ejus nullæ ab obligationibus ac juribus ipsius dissentirent: posthac vero sua culpa in alium venisse statum. Fictio igitur hominis moralis, cujus actiones cum obligationibus & juribus ex asse conveniunt, non est a veritate aliena. Et si autem tantummodo instar fictionis philosophicæ con-

consideretur; sua tamen utilitate non caret, quemadmodum
 mox expreſſius docebimus.

§. 75.

*Hominiſ
 moralis
 ſpecies.*

Homo moralis dicitur integer, cujus actiones omnes
 tam poſitivæ, quam privativæ cum obligationibus & juri-
 bus ejuſdem conſentiunt: ex adverſo autem *corruptus*, cu-
 jus actiones omnes tam poſitivæ, quam privativæ, obli-
 gationibus & juribus ejuſdem contrariantur.

Idea hominiſ integri repræſentat hominem, qualis foret, ſi
 omnes ſuas actiones legi naturali convenienter determinaret,
 ita ut ne minimus quidem in iisdem notaretur defectus,
 ſive eaſ ad facultatem cognoſcitivam, ſive ad appetitivam re-
 ferat, conſequenter qualis eſſe debeat. Ex adverſo idea ho-
 miniſ corrupti refert hominem, qualis foret, ſi actiones ejuſ-
 omnes legi naturali e diametro repugnarent, ita ut nihil
 in ipsis eſſet, quod rectum dici poſſet, ſive eaſ denuo cum
 facultate cognoſcitiva, ſive cum appetitiva componat, con-
 ſequenter qualis non eſſe debeat. Illa ſi nobis ob verſatur,
 quid imitari debeamus, in omni caſu videmus; hanc vero ubi
 intuemur, quid fugiendum ſit conſtat. Idea hominiſ inte-
 gri complectitur virtutes omnes tam intellectuales quam mo-
 rales, & actionum humanarum ab iſtis dependentiam con-
 ſpiciendam præbet; hæc vero oppoſita iſtis vitia continent,
 & quomodo inde actiones pravæ propullulent monſtrat.
 Quoniam virtutes omnes eidem ſubjecto ſimul ineſſe non
 repugnat; homo moralis integer non niſi unus eſt; ſed
 quia vitia ſibi mutuo contrariantur, adeoque eidem ſubje-
 cto ſimul ineſſe non poſſunt, corrupti diverſæ dantur ſpecies.
 Sed talia nunc proſequi noſtri non eſt inſtituti. Quod ſi ide-
 am tam hominiſ integri, quam corrupti animo concipere vo-
 lueris, neceſſe eſt, ut omnem theoriam Juris Naturæ com-
 prehenderis & Philoſophiam non minus civilem, quam mo-
 ralem habeas perſpectam. Quo magis enim adæquata fuerit
 hæc cognitio, eo magis quoque adæquata erit idea hominiſ
 integri

integri atque corrupti. Ideæ hæc usui esse possunt in philosophia practica per modum historię tradenda, ut inserviat iis, qui a meditationibus abhorrent, vel quibus ultra cognitionem historicam progredi non datum est.

§. 76.

Vita hominis integri perfecta est. Etenim hominis ^{Qualis sit} integri actiones tam positivæ, quam privativæ cum obliga- ^{vita homi-} tionibus & juribus ejusdem consentiunt (§. 75). Quam- ^{nis integri:} obrem cum obligationes contineantur legibus præceptivis & prohibitivis, jura vero permissivis (§. 55); ne latum quidem unguem a lege naturali recedit, sed actiones suas omnes quoad minima eidem conformat. Quoniam itaque vita vivitur perfecta, si ne latum quidem unguem a lege naturali recedatur, sed actiones omnes quoad minima eidem conformentur (§. 17 part. 2. *Phil. præf. univ.*); vita hominis integri perfecta est.

Vitam igitur suam, moralem scilicet, de qua hic nobis sermo est, qui cum idea hominis integri componit, quantum adhuc a vita perfecta distet, perspicit, & nexos actionum suarum, quæ externa specie sese commendant, detegit. Quamobrem si biographia hominis integri conscriberetur, quod facile fieri poterat universo Jure Naturæ cum philosophia morali atque civili methodo demonstrativa seu scientifica pertractato; ea non modo usui esse poterat iis, qui ultra cognitionem historicam non progrediuntur, verum in universum omnibus, quibus praxis curæ cordique est. Praxi enim satisfacit cognitio historica definitionum & propositionum, cum demonstrationum ad praxin nullus sit usus, quamvis in praxin influant quatenus sensum certitudinis memoria commitem habet, quoties eandem subeunt propositiones.

§. 77.

Vita hominis corrupti imperfecta est. Hominis enim ^{Qualis sit} ^{vita homi-} *(Wolffii Jus Natura Tom. I.)* G cor-

nis cor-
rupti.

corrupti actiones omnes tam positivæ, quam privativæ obligationibus & juribus ejusdem contrariantur (§. 75), adeoque legi naturali diffformes sunt. Quoniam itaque vita hominis eo majori imperfecti obnoxia est, quo magis ejus actiones legi naturæ diffformes sunt (§. 20. part. 2. *Phil. pract. univ.*), consequenter tota vita imperfecta est, ubi omnes ipsius actiones cum privativæ, tum positivæ legi naturæ diffformes sunt; vita hominis corrupti imperfecta est,

Loquimur hic de imperfecti totali in oppositiōe ad perfectiōem; non vero de partiali, quæ actiones legi naturæ diffformes conformibus permiscet, qualis imperfecti nostri esse solet. Vitam igitur suam, qui cum idea hominis corrupti confert, quantæ imperfecti adhuc obnoxia ea sit, videt. De biographia adeo hominis corrupti eadem tenenda sunt, quæ modo de biographia integri monuimus. In idea hominis integri cumulantur omnes virtutes tam intellectuales, quam morales, quales in summo gradu concipiuntur, ut nullus in iisdem, ne minimus quidem notetur defectus. At in idea hominis corrupti cumulantur vitia, qualia itidem in summo concipiuntur gradu, quæ sibi mutuo non contrariantur, adeoque simul eidem subjecto inesse possunt. Lucem utraque affundit doctrinæ Theologorum de homine integro atque corrupto. De integro nihil esse potest dubii, quippe cui omnem tribuunt intellectus ac voluntatis perfectiōem, cujus spiritus finitus capax est. Quando autem de corrupto loquuntur, omnem supponunt intellectus ac voluntatis imperfectiōem, quam a posteriori possibilem deprehendunt, etsi a diversis subjectis abstractam. Fœcundam igitur in Theologia experiuntur notionem hominis moralis, quam hic exposuimus, siquidem methodam scientificam in potestatem suam redegerint, & in Philosophia nostra satis fuerint versati.

§. 78.

In sensu morali *Homines* dicuntur *æquales*, quorum *Equalitas moralis.*
eadem sunt jura & obligationes eædem.

Ita in societatis contractu socii dicuntur æquales, quia singulorum idem est jus ad lucrum & eadem obligatio, quam exigit finis, atque obligatio eadem ferendi damnum inde emergens. Nimirum si homo moraliter consideretur, in eo non spectantur nisi jura & obligationes (§. 70). Quamobrem si aliqua inter eos intercedere debet differentia, ea nonnisi in juribus & obligationibus consistere potest. Jura & obligationes admittunt gradus & horum intuitu iisdem tribuitur quantitas, ipsaque jura & obligationes, siquidem plura fuerint, multitudinem constituunt & quoad hanc quantitatem recipiunt. Quemadmodum itaque æqualia sunt, quæ quantitate eadem (§. 350 *Ontol.*); ita homines quoque in sensu morali, vocantur æquales, quatenus jura & obligationes totidem atque singula ejusdem gradus habent, consequenter quorum eadem sunt jura, eædem etiam sunt obligationes. Identitas adeo jurium & obligationum efficit æqualitatem moralem hominum, non identitas essentiae & naturæ, etsi illa in hac funderetur. Unde non satis accurate eandem concipiunt, qui hominem alterum tibi æqualem pronunciant, quod æque homo sit, ac tu es. Neque enim hinc patet, quousque extendenda sit ista æqualitas, ut alia taceamus.

§. 79.

Inæquales dicuntur *homines* in sensu morali, quorum non eadem ac totidem sunt jura, nec eædem neque *Inæqualitas moralis.*
totidem obligationes.

Hinc audias provocantes nunc ad jura, quæ sunt uni, non autem alteri, nunc vero ad obligationes, quibus unus tenetur, non alter, vel etiam ad diversos jurium & obligationum gradus, ubi de inæqualitate contendunt homines. Ita Rex & subditi censentur inæquales, quatenus illi competit imperium,

rium, quod hi non habent; hi autem tenentur obligatione, quæ in illum non cadit.

§. 80.

*Identitas
obligationis
connata ho-
minum.*

Obligatio connata hominum omnium eadem est. Obligatio enim connata aut rationem proximam in ipsa essentia atque natura hominis habet, aut ex tali obligatione per se, nulla superaddente ratione alia descendit (§. 17), consequenter rationem remotam in illa habet (§. 15). Quoniam itaque hominis essentia atque natura posita ipsa quoque obligatio connata ponitur (§. 118 *Ontol.*), eadem utique est hominum omnium obligatio connata.

Qui novit quid sit obligatio connata, ultro admittit omnes homines eadem teneri.

§. 81.

*Æqualitas
hominum
naturalis.*

Natura homines omnes æquales sunt. Etenim jus connatum omnium hominum idem est (§. 31), eadem etiam est ipsorum obligatio connata (§. 80). Quamobrem cum jus connatum natura habeat homo (§. 33) & obligatio connata eidem natura inest (§. 34); homines omnes natura eadem habent jura & iisdem tenentur obligationibus. Quoniam itaque æquales sunt homines, quorum eadem sunt jura & obligationes (§. 78); homines omnino omnes natura æquales sunt.

Qui æqualitatem hominum æqualem per identitatem essentiae atque naturae probant, ad rationem remotam provocant. Et ubi nonnisi per hanc identitatem explicant æqualitatem, idem per idem probant.

§. 82.

*Qualis sit
obligatio*

Obligatio connata omnis universalis est; & omnis obligatio universalis absoluta & connata est. Obligatio enim con-

connata homini natura inest (§. 34) adeoque per essentiam *connata &*
& naturam suam eidem inhæret (§. 32), consequenter *universalis.*
quemlibet tenet hominem, quatenus homo est. Quoni-
am itaque obligatio, qua quilibet homo tenetur quatenus
homo est, universalis est (§. 11); obligatio connata omnis
universalis est. *Quod erat primum.*

Jam obligatio universalis tenet omnem hominem,
quatenus homo est (§. 11), adeoque in eum per se cadit ci-
tra ullum factum humanum suppositum. Enimvero absolu-
ta est obligatio, quæ in hominem per se cadit citra ullum
factum humanum suppositum (§. 19). Omnis itaque obli-
gatio universalis absoluta est. *Quod erat secundum.*

Denique obligatio omnis absoluta connata est (§.
20). Sed universalis omnis absoluta est *vi num. 2.* Ergo
universalis omnis connata est. *Quod erat primum.*

83.

Contracta singularis est & contra. E- Qualis obli-
gatio *gatio con-*
tracta ex obligatione rationem proxi-
gentia quæ natura hominis habente per se non *tracta &*
est quodam interveniente (§. 18), *singularis.*
hominis non competit quia homo est, sed ex
aliam. Enimvero obligatio, quæ homini
rationem competit, quam quia homo est, sin-
gularis est. Obligatio igitur contracta omnis sin-
gularis est. *Quod erat primum.*

Obligatio *is ex alia ratione quadam compe-*
titur (§. 12), adeoque universalis non
est nec connata (§. 82). Sed quæ
est (§. 17. 18). Ergo obligatio
Quod erat alterum.

G 3

§. 84.

§. 84.

Qualis hypothetica.

Quoniam obligatio contracta singularis est (§. 83), eadem vero cum hypothetica (§. 21); *obligatio hypothetica omnis singularis & contra.*

Quæ supra annotavimus (§. 54), eadem mutatis mutandis ad præsentis quoque de obligatione propositiones trahenda sunt. Utilitate nimirum sua non destituitur nosse, quomodo ex data specie una obligationis colligatur altera.

§. 85.

Inæqualitas hominum unde sit.

Homines inæquales esse nequeunt nisi quoad jura acquisita & obligationes contractas. Etenim homines inæquales sunt, quatenus non habent eadem, nec totidem jura, neque iisdem totidemque obligationibus tenentur (§. 79). Enimvero jus connatum omnium hominum idem est (§. 31), eadem quoque obligatio connata (§. 80). Quamobrem cum acquisitum sit jus, quod connatum non est (§. 26. 35), & contracta obligatio, quæ connata non est (§. 17. 18); homines inæquales esse nequeunt nisi quoad jura acquisita & obligationes contractas.

Hominum adeo differentia omnis, quatenus non physice, sed moraliter spectantur, ex juribus acquisitis & obligationibus contractis oritur. Dominium jus acquisitum est. Non repugnare cum ratio, tum experientia docet, ut unus sit plurius, alius pauciorum rerum dominus. Cumque homo obligetur ad faciendum rectum juris sui usum, & ad vitandum abusum (§. 62); pro diversitate domini diversæ sunt ipsius obligationes. Inde oritur hominum inæqualitas, ut alius sit dives, alius pauper, ut unus sit ditior altero, nec eadem sit divitis ac pauperis, neque etiam eadem divitum omnium obligatio. Similiter imperium civile jus acquisitum est. Inde venit, quod alius sit Rex, alii sint subditi, & ut non modo Regum ac subditorum alia sint jura, sed alia quoque

quoque obligationes. Nascitur adeo hic inæqualitas a jure acquisito & obligatione contracta. Patebunt singula luculentius suo loco, ubi eadem fuerint demonstrata.

§. 86.

Quoniam jura acquisita hypothetica (§. 52) & singularia sunt (§. 54), nec minus obligationes contractæ hypotheticæ (§. 21) & singulares (§. 83); homines autem inæquales esse nequeunt nisi quoad jura acquisita & obligationes contractas (§. 85); *inæqualitas hominum constituitur per hypothetica seu singularia jura atque obligationes, seu jura & obligationes, ex quibus nascitur inæqualitas, hypothetica atque singularia sunt.*

Quænam sint hæc jura & hæc obligationes, & quænam hinc nascantur inæqualitates hominum, ex speciali tractatione constabit.

§. 87.

Plus juris habere dicitur, cui plura sunt jura, quam alteri. Paucius autem jus habet, cui pauciora jura competunt, quam alteri.

Ita Rex plus juris habet in subditos, si imperium ejus fuerit plenum & nullo modo limitatum: ast paucius jus eidem competit, si quædam jura ad imperium pertinentia populus vel sibi reservavit, vel quibusdam aliis tribuit, aut si horum jurium nonnulla limitata sunt, veluti si in quibusdam consensu populi aut optimatum opus habet. Similiter plus juris in eadem re habet, si jura ad dominium spectantia fuerint inter duos divisa, qui plura habet, quam alter, & plus juris habet dominus, quam usufructuarius, plus vero juris habet usufructuarius, quam usuarius.

§. 88.

Jus specie idem majus dicitur, quod ad plura extenditur: minus autem, quod ad pauciora.

*Jus quodnam majus
& minus.
E. gr.*

E. gr. Si quis in rebus pluribus dominium habet, quam alter; illius dominium majus est, hujus autem minus. Et majus habet in eadem re, qui pro duabus partibus, quam qui pro tertia saltem parte dominus est. Similiter jus puniendi majus est, quod ad pœnas usque capitales infligendas extenditur, quam quod in mulctis terminatur.

§. 89.

*Æqualitas
hominum
naturalis
distincte
explicatur
quoad jura.*

Natura nemo hominum plus juris habet, quam alter, nec ullus hominum jus habet majus, quam alter. Natura enim homines omnes æquales sunt (§. 81), adeoque eadem prorsus habent jura (§. 78). Quamobrem fieri nequit, ut uni hominum plura competant jura, quam alteri, nec ut jus unius ad plura extendatur, quam jus alterius. Quoniam itaque plus juris habet is, cui plura sunt jura, quam alteri (§. 87) & jus majus est, quod ad plura extenditur (§. 88); natura nemo hominum plus juris habet, quam alter, nec ullus hominum jus habet majus, quam alter.

Atque sic demum distincte intelligitur, quid sibi velit naturalis hominum æqualitas quoad jura iisdem competentia. Quod ergo juris tibi est, idem etiam est mihi, & quantum juris tibi est, tantum etiam est mihi, si de juribus conatis sermo fuerit.

§. 90.

*Plus obligationis
minimam sit.*

Plus obligationis esse dicitur ei, qui pluribus obligationibus tenetur, quam alter. Pauciores vero obligationes sunt ejus, qui paucioribus tenetur, quam alter.

Ita parens obligatur educare liberos suos, quæ obligatio non cadit in eum, qui liberis caret. Unde plus obligationis habet homo, si fuerit parens, quam si non fuerit.

§. 91.

*Obligatio
major quam
nam sit.*

Major obligatio est, quæ ad plura extenditur: minor autem, quæ ad pauciora.

Ita

Ita cum dominus rebus suis recte uti teneatur (§. 62), major ejus obligatio est, si fuerit rerum multarum, quam si paucarum fuerit dominus. Et ex eadem ratione major obligatio tenet Regem, si pluribus imperet, quam si paucioribus.

§. 92.

Natura nemini hominum plus obligationis est, quam alteri, nec major est unius obligatio, quam alterius. Etenim natura homines omnes æquales sunt (§. 81), adeoque eadem obligatione tenentur omnes (§. 78), consequenter obligationem unius in locum alterius substituere licet, nulla hinc mutatione metuenda (§. 181 *Ontol.*). Quamobrem fieri nequit, ut natura homo unus pluribus obligationibus teneatur, quam alter, neque etiam ut eadem obligatio unius ad plura extendatur, quam alterius. Quoniam itaque plus obligationis non nisi ei est, qui pluribus obligationibus tenetur, quam alter, & major ejus est obligatio, quæ ad plura extenditur, quam obligatio alterius (§. 90. 91); natura nemini hominum plus obligationis est, quam alteri, nec major est unius obligatio, quam alterius.

Æqualitas naturalis distincte explicata quoad obligationes.

Atque sic demum distincte intelligitur, quid sibi velit naturalis hominum æqualitas quoad obligationes, quæ natura in eos cadunt. Si ego natura tibi obligatus sum, tu vicissim obligatus es mihi, & quantum tibi obligor, tantum etiam obligaris mihi. Quod si cum propositione præsentem jungas, quæ paulo ante de juribus demonstrata sunt (§. 89); omnem naturalem æqualitatem distincte explicatam habes.

§. 93.

Prærogativa dicitur Jus, quod alicui præ aliis eodem jure ceteroquin utentibus competit: Vernaculo sermone ein Vorrecht appellamus.

(*Wolffii Jus Nature Tom. I.*)

H

E. gr.

E. gr. Fratres omnes æquales sunt : sed si pater uni filio concedit jus quædam faciendi absque ipsius consensu, quod ceteris non permixsum; hoc jus prærogativa vocatur. Ita si directori alicujus collegii conceditur jus ex votis paribus majora faciendi pro suo arbitrato; id ipsum prærogativa quædam dicitur.

§. 94.

*An detur
prærogati-
va natura-
lis.*

Natura homini nulli prærogativa ulla competit. Natura enim nemini hominum plus juris est, quam alteri, nec ulli majus jus competit quam alteri (§. 89), consequenter quot uni sunt jura, totidem etiam sunt ceteris (§. 87) & quantum est jus unius, tantum etiam est ceterorum omnium (§. 88). Quoniam itaque prærogativa jus est, quod alicui præ aliis eodem jure utentibus competit (§. 93); prærogativa nulla ulli hominum natura competere potest.

Non est quod excipias, æqualitate naturali quoad jura nondum tolli prærogativam. Cum enim æqualitas eadem etiam requiratur, ut obligationes sint totidem, & tanta sit unaquæque unius obligatio, quanta alterius (§. 92); prærogativa quædam in eo consistere posse, quod unus non obligetur ad id, ad quod tenentur alii. Enimvero quoniam facultatem agendi habet, qui hac obligatione non tenetur, quod ceteris, in quos ea cadit, agere non permixsum, istiusmodi autem agendi facultas jus sit (§. 156 part. 1. *Pbil. pract. univ.*); prærogativa hoc etiam in casu non consistit nisi in quodam jure peculiari.

§. 95.

*An natura
uni liceat,
quod alteri
non licet.*

Quod natura uni licitum, id etiam licitum alteri, & quod uni non licet, idem nec licet alteri. Natura enim nemini hominum plus juris est, quam alteri, nec jus majus uni, quam alteri competit (§. 89), adeoque quodcunque jus uni competit, idem etiam competit alteri (§. 87) & quan-

quantum jus est unius, tantum etiam est jus alterius (§. 88). Quoniam itaque licitum est, ad quod agendum jus habemus (§. 170 part. I. *Phil. pract. univ.*); quod natura uni licitum, id etiam licitum alteri. *Quod erat unum.*

Similiter natura nemini hominum plus obligationis est quam alteri, nec major unius, quam alterius (§. 92), consequenter nulla cadit in unum obligatio, qua non etiam teneatur alter (§. 90) & quanta est obligatio unius, tanta etiam est alterius (§. 91). Quare cum illicitum sit, ad quod omittendum obligamur (§. 170 part. I. *Phil. pract. univ.*); quod uni non licet, idem nec licet alteri. *Quod erat alterum.*

Æqualitatis adeo naturalis hominum immemores sunt, quotquot sibi licere existimant, quod alteri non liceat, vel aliis non licere arbitrantur, quod sibi licere putant, cum tamen nullam hujus prærogativæ rationem reddere possint, quam quod ipsis utile sit vel jucundum hoc facere, molestum autem accidat, si idem faciant alii.

§. 96.

Immo in genere quod uni æqualium licitum, id etiam ad am licitum alteri, & quod uni non licet, idem nec licet alteri. omnes a- *Idem ad*
 Qui enim æquales sunt, eadem jura habent (§. 78), atque *quales ex-*
 adeo non plus habet juris unus, quam alter (§. 87), nec *tensum.*
 majus est jus unius, quam alterius (§. 88). Unde eodem,
 quo in propositione præcedente, modo porro colligitur,
 quod uni æqualium licitum est, idem etiam alteri licitum
 esse. *Quod erat unum.*

Similiter qui æquales sunt, iisdem obligationibus tenentur (§. 78), consequenter non plus obligationis cadit in unum, quam in alterum (§. 90), nec major est unius, quam alterius obligatio (§. 91). Unde porro, eodem pror-

fus, quo in propositione præcedente, modo colligitur, quod uni æqualium non licet, idem nec licere alteri. *Quod erat alterum.*

Et si hic tantummodo agatur de æqualitate hominum naturali, quæ ex identitate essentiæ atque naturæ humanæ resultat; non tamen inconsultum est, quæ de eadem demonstrantur, ad omnem æqualitatem extendi, quæ præter eam datur, propterea quod non modo in praxi, verum etiam in demonstrationibus subsequitur habeat usum. Poteramus hanc propositionem tanquam generalem præmittere, & per consequentiam immediatam instar corollarii tanquam specialem præcedentem ex præsentem inferre. Tanto vero magis necesse est propositionem præsentem apponi, quod contra æqualitatem moralem frequentissime peccetur. Per se autem patet hic supponi, nullam dari unius æqualium prærogativam (§. 87).

§. 97.

*Num æ-
qualitatem
prærogati-
va tollat.*

Æqualitatem tollit prærogativa, seu si uni æqualium conceditur aliqua prærogativa, hoc ipso æqualitas tollitur. Etenim cum prærogativa sit jus, quod alicui præ ceteris eodem jure alias utentibus competit (§. 93), æqualium vero eadem sunt jura (§. 78); si uni æqualium conceditur aliqua prærogativa, jus quoddam ipsi competit, quod ceteri non habent. Non igitur omnes eadem amplius habent jura, consequenter nec æquales amplius sunt (§. cit.), adeoque æqualitas tollitur.

Nimirum si uni æqualium conceditur aliqua prærogativa, cum jus quoddam habeat, quod ceteri non habent (§. 93), hoc ipso efficiuntur inæquales, qui ante æquales erant (§. 79).

§. 98.

*Quando al-
teri non sa-
gatus est,*

Quod jure tuo tibi non vis fieri ab eo, qui tibi obligatus est, id alteri non feceris, cui eadem obligatione teneris.

Si

Si qui enim tibi obligatus est, & tu alteri eadem obligatione tenens, cum illicitum sit, quod est contra obligationem privativam (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*); quod tibi fieri illicitum ab eo, qui tibi obligatus est, id nec alteri facere tibi licet, cui tu eadem obligatione teneris. Quamobrem quod jure tuo tibi non vis fieri ab eo, qui tibi obligatus est, id alteri ne feceris, cui eadem obligatione teneris.

Vulgo dicitur: Quod tibi non vis fieri alteri ne feceris, sed non satis determinate. Ne igitur principium male intellectum in abusum trahatur; determinationes, quæ vulgo omittuntur, adjiciendæ fuerunt. Non debemus nolle nisi quod legibus contrariatur, consequenter si quid ab alio tibi fieri non vis, necesse est ut alter obligatus sit ad hoc omitendum, & tibi jus sit exigendi, ne hoc fiat. Quodsi ergo alteri eadem eadem obligatione teneris, necesse est ut a te quoque idem omittatur, & alteri quoque competit jus exigendi, ne facias. Nulla sane ratio est, cur alter in gratiam tuam ire incedere, & tibi liberum esse debeat, utrum obligationem tuam satisfacere velis, nec ne, alius vero suæ in te obligationem satisfacere teneatur, & tu jure hoc ab eo postcendi in gratiam tuam cedere non teneris. Obstat utrique æqualitas, quæ in æquitate juris ac obligationis consistit (§. 78). Qui legibus non uruntur, idem sibi non fieri recte prætendunt, & si legibus eadem est obligatio, idem quoque non facere tenentur. Si ergo non vis, ut beneficiarius tuus faciat, quod in gratiam tuam arguit, ergo nec tu ingratum te præbere debes. Vis ne quis famam tuam lacestat: ergo nec tu famam alterius proscindere debes. Vis ne debitor tuus debitum debiti derectet: ergo nec tu morosus esse debes, si solvendo debito alteri.

§. 99.

Si quis tibi obligatus est, & tu alteri eadem obligatione teneris, cum jure tuo vis tibi fieri ab eo, qui tibi obligatus est, id nec alteri facere tibi licet, cui tu eadem obligatione teneris. Si quis tibi obligatus est, & tu alteri eadem obligatione teneris, cum jure tuo vis tibi fieri ab eo, qui tibi obligatus est, id nec alteri facere tibi licet, cui tu eadem obligatione teneris.

dum, quod nobis fieri volumus. enim tibi obligatus est, & tu alteri cuidam eadem obligatione teneris, cum debitum sit, ad quod committendum obligamur (§. 170 part. I. *Phil. pract. univ.*); quod tibi debetur ab eo, qui tibi obligatus es, & jure tuo ab eo exigere vales, id etiam tu debes alteri, cui tu eadem obligatione teneris & alter quoque habet jus idem a te exigendi. Quamobrem quod jure tuo vis tibi fieri ab eo, qui tibi obligatus est; id alteri facias necesse est, cui eadem obligatione teneris.

Vulgo dicitur: Quod vis ut alii tibi faciant, id etiam facias ipsis; sed non satis determinate. Nostrum igitur fuit, ex ratione paulo ante tradita (*not. §. 98*), determinationes vulgo omittas superaddere. Quoniam voluntas nostra legi conformis esse debet, si quid ab altero tibi fieri vis, necesse est ut alter tibi ad hoc faciendum obligatus sit, & ut adeo tibi jus quoddam competat hoc ab altero poscendi vel petendi. Quodsi ergo tu alteri eadem obligatione teneris, necesse est ut tu quoque eidem facias idem, & alteri quoque competat jus exigendi vel petendi ut facias. Nulla sane ratio est, cur in mutua obligatione & jure mutuo dispar esse debeat tui & alterius conditio: obstat hic quoque æqualitas ob eandem obligationem & idem eidem respondens jus. Qui eodem jure utuntur, idem quoque sibi fieri prætendunt, & quorum eadem est obligatio, idem quoque facere aliis tenentur. E. gr. Vis ut debitor tibi solvat justo tempore debitum: ergo tu quoque debitum sine mora solvere debes. Vis ut beneficiarius tuus gratum erga te animum habeat: ergo te quoque gratum præbere debes benefactori tuo. Vis ut alii opem tibi ferant, quando eadem indiges: ergo tu quoque opem ferre debes eadem indigentibus. Me tacente intelligitur, propositionem præsentem & præcedentem intelligendam esse non modo de obligatione & jure perfecto, verum etiam de imperfecto.

§. 100.

Quod vis ut alii sibi faciant vel non faciant, quatenus ad hoc obligantur; id tibi facias, vel non facias si eadem obligatione teneris. Si enim te & alterum eadem tenet obligatio, cum debitum sit, ad quod committendum obligamur, illicitum sit, ad quod omittendum obligamur (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*); quod sibi debet alter, tu etiam tibi debes, & quod illicitum alteri, id etiam illicitum tibi. *Quamobrem quod vis, ut alii sibi faciant vel non faciant, quatenus ad hoc obligantur; id tibi facias vel non facias, si eadem obligatione teneris.*

Quando nobis faciendum quod alium sibi facere volumus.

Vulgo dicitur: Quod vis ut alii sibi faciant, tu tibi facias; sed denuo non satis determinate. Determinationem igitur omissam ex ratione paulo ante dicta (*not. §. 98.*) superaddimus. Nimirum quoniam voluntas legi conformis esse debet, si vis ut alius quid sibi faciat, vel non faciat, necesse est ut ad hoc fuerit obligatus: alias enim vitium later in volitionis vel nolitionis actu, nec recte vis, ut alter hoc sibi faciat, vel non faciat. Quodsi ergo & tu obligaris, ut hoc facias tibi, vel non facias; necesse est ut facias, vel non facias (§. 118 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Cum tu & alter quoad hanc obligationem æquales sitis (§. 78), nulla tibi competit prerogativa præ altero (§. 97), qua tibi permissum non facere vel facere, quod ab altero fieri vel non fieri recte omnino vis. E. g. vis alterum esse temperantem: ergo & ipse temperans esse debes. Vis esse castum: ergo & ipse castus sis necesse est. Non vis alterum nimio labore insidiari famitati: ergo nec ipse hoc tibi facere licet.

§. 101.

Quod jure connato tibi fieri non vis, id nemini aliteri feceris. Quoniam enim jus connatum oritur ex obligatione connata (§. 26), quod jure connato tibi fieri non vis,

Quando nemini alteri faciendum, vis,

*quod tibi
fieri non
vis.*

vis, ad hoc non faciendum alter tibi obligatus est. Quare cum obligatio connata universalis sit (§. 82), eadem tu quoque teneris alteri (§. 11). Enimvero quod jure tuo non vis tibi fieri ab eo, qui tibi obligatus est; id alteri ne feceris, cui eadem obligatione teneris (§. 98). Ergo quod jure connato tibi fieri non vis, id nemini alteri facias.

Videmus adeo, qui simpliciter pronunciant, alteri faciendum non esse, quod sibi fieri nolunt, ad jus connatum & obligationem connatam unice respicere, ac supponere, quod homines in observando jure suo & in observanda aliena obligatione satis sint acuti, in agnoscendo autem jure alieno & agnoscenda obligatione propria cœcutire malint, seposita æqualitate morali.

§. 102.

*Quando al-
teri cui-
cunque fa-
ciendum,
quod tibi
fieri vis.*

Quod jure connato tibi fieri vis, id alteri cuicumque facias. Cum enim jus connatum oriatur ex obligatione connata (§. 26), quod jure connato tibi fieri vis, ad hoc faciendum alter tibi obligatus est. Jam quia ob universalitatem obligationis connatæ (§. 82) alteri cuicumque eadem obligatione teneris (§. 11), quod autem jure tuo vis tibi fieri ab eo, qui tibi obligatus est, id alteri facere debes, cui eadem obligatione teneris (§. 99); quod jure connato tibi fieri vis, id alteri cuicumque facias necesse est.

Ipse Christus *Matth. VII. 12.* Omnia, inquit, quæcunque vultis, ut faciant vobis homines, & vos facite illis. Quoniam simpliciter de omnibus factis loquitur & de hominibus in universum omnibus, & ex contextu liquet, non loqui ipsam nisi de eo, ad quod quilibet homo alteri cuicumque obligatur, haud obscure intelligitur; præceptum Christi esse idem cum propositione præsentem, & in contextu satis determinate enunciatum, ne perverti possit sensus, quin ostendatur contrarium. Liquet vero etiam, quod cum facta universaliter enun-

enunciata intelligantur etiam de non factis, nisi contradictio hinc oriatur, præceptum Christi etiam continere propositionem præcedentem. Non adeo idem profus dicunt, quod Christus, qui extra contextum omnem dicunt: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris, & quod tibi vis fieri, alteri feceris. Recte sentiunt, sed male loquuntur. Ineptum enim judicamus & æquitati naturali adversum, alteri imputare errores & molestis eum onerare consequentiis, propterea quod verbis non satis accurate exprimit animi sui sensa.

§. 103.

Quod vis ut alii sibi faciant vi obligationis connatæ, Quando non id tibi etiam facere debes. Etenim natura nemini hominum *vis facien-* plus obligationis est, quam alteri, nec major unius, quam *dum, quic-* alterius obligatio (§. 92). Quod igitur ut sibi faciat alius *quid alii ut* quicumque obligatus est, id ut tu tibi facias etiam obliga- *tibi faciant* tus es. *volumus.* Quamobrem quod vis ut alii sibi faciant vi obligationis naturalis connatæ, id etiam tibi facere debes (§. 100).

Atque ita regulas in praxi utilissimas satis distincte exposuimus. Absit autem ut eas pro primis principiis cognoscendi Jus naturæ habeas, quemadmodum faciunt, qui primum principium honesti esse ajunt, quod vis ut alii tibi faciant, tu tibi facias; primum principium justii faciunt, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris; primum denique principium decori, quod vis ut alii tibi faciant, tu ipsis facias. Cum enim ex hisce propositionibus jura & obligationes deduci nequeant, nec eæ principium Juris naturæ dici possunt (§. 876. *Ontol. & §. 1. part. 1. Jur. nat.*). Cum principia præsupponantur alia, unde judicium petendum, num recte velis vel nolis, quod vis aut non vis, ut faciant alii, nimirum per quæ certa sunt tua jura, certæ sunt aliorum obligationes (§. 98 & *seqq.*); si vel maxime sint principia, unde deducantur officia erga alios & erga te ipsum, non tamen dici possunt principia prima. Unde & nos ex aliis (*Wolffi Jus Naturæ Tom. 1.*) I prin-

principiis prioribus eadem demonstravimus, nec methodi gnarus permittet ea sine probatione sumi. Et qui notiones honesti (§. 171 part. 1. *Phil. pract. univ.*), injusti (§. 239 part. 1. *Phil. pract. univ.*) atque decori distinctas habet (§. 195 part. 1. *Phil. pract. univ.*), multo minus sibi persuadere patietur, quod primum sit principium honesti, secundum principium injusti, tertium denique principium decori.

§. 104.

Præcedentia quid sit.

Præcedentia est jus prioritatis in ordine a pluribus fit. **mul** observando.

E. gr. Si plures in collegio quodam simul mensæ assidere debeant, ab iis observatur aliquis ordo loci. Qui adeo locum loco alterius priorem occupandi jus habet, ei tribuitur præcedentia respectu sequentium, qui subsellia inferiora occupare tenentur. Similiter si plures in collegio quodam in vota coëunt, jus prioritatis in ferendo voto ad præcedentiam refertur, cum hic observetur ordo temporis. Non igitur omnis prioritas præcedentia est: sed requiritur jus, ut sis prior, ubi idem a pluribus fieri debet eodem in loco, vel eodem tempore, adeoque necessario observandus sit ordo.

§. 105.

An inter æquales sit præcedentia.

Inter æquales nulla est præcedentia. Qui enim æquales sunt, eorum eadem sunt jura (§. 78). Quamobrem cum præcedentia jus sit (§. 104); fieri non potest ut inter æquales detur præcedentia.

Evidentius idem patet in demonstratione indirecta. Pone nimirum si fieri potest, inter æquales locum habere præcedentiam. Quoniam præcedentia jus quoddam est (§. 104); æqualium uni competere debet aliquod jus, quod alteri non competit. Non igitur æquales, sed inæqua-

quales sunt (78. 79) : quod cum sit contra hypothefin, absurdum est.

Nimirum quam primum inter plures admittitur præcedentia, æquales non censentur, cum nullus æqualium jure præcedere possit, quod non etiam competat alteri ob mutuas eorundem obligationes easdem & jura eadem (§. 78).

§. 106.

Quoniam natura homines omnes æquales sunt (§. 81), inter æquales vero præcedentiæ locus non est (§. 105); *Natura homini nulli præcedentia competit.*

Quamobrem si homines consideres, quales natura sunt, nullo modo jura habet unus, ut sit prior, quantum habet alius. Etenim cum prioritatis jus sit utrique nullum, si unus sibi id arrogare velit, ob æqualitatem alius quivis idem sibi arrogare potest (§. 78). Prior nimirum non violato aliorum jure quilibet esse potest, prout casus rulerit. Absit tamen, ut hinc inferas jure naturali nullam dari præcedentiam: præter jura enim connata, quæ homines natura habent (§. 37), additur etiam jura naturalia acquisita, quæ natura non præcedunt (§. 37). Non igitur repugnat, ut ex juribus naturalibus acquisitis & obligationibus, quæ iisdem respondent, inferatur præcedentia. Sed de eo agendum est alio loco. Quamvis hæc hic delimitari potest, utrum jus præcedentiæ sit perfectum, an imperfectum. Etsi enim in statu civili sit jus perfectum, non tamen sequitur, in naturali idem quoque perfectum esse debere.

§. 107.

Præcedentia tollit æqualitatem hominum. Etenim *Æqualitas* præcedentia tollit, quorum ceteroquin *per præcedentiam* præcedentia, quorum ceteroquin *sublata.* præcedentia, cum præcedentia jus quoddam sit (§. 104), non est idem jus, quod alter minime habet. Eorum *sublata.* præcedentia amplius easdem prorsus sunt, seu non sunt totidem

totidem uni, quot alteri. Præcedentia igitur homines efficit inæquales (§. 79), consequenter æqualitatem tollit (§. 78. 79).

Satis superque hoc observare licet in statu civili, in quo hujus juris magna est efficacia. Præcedentia non est vocabulum bonæ latinitatis, usu tamen receptum. Vernaculo sermone dicimus den Rang. In civitate feruntur leges de præcedentia, ut præscindantur lites civium: de quibus suo loco dicemus.

§. 108.

An præcedentia sit species prærogativa. Præcedentia prærogativa quædam est. Etenim præcedentia est jus prioritatis in ordine a pluribus simul observando (§. 104) adeoque competere potest uni præ ceteris, qui ceteroquin eodem jure utuntur. Enimvero jus omne, quod alicui præ aliis eodem jure ceteroquin utentibus competit, prærogativa est (§. 93). Ergo præcedentia prærogativa quædam est.

E. gr. in collegio aliquo singulis competit jus votandi, atque hoc jus singulorum prorsus idem est, cum unius votum tantundem valeat, quantum valet votum alterius cujuscunque, quia vota numerantur, non ponderantur. Jus igitur votandi omnium æquale est. Enimvero cum fieri minime possit, ut omnes dicant simul, quid sentiant; in ferendis votis necesse est, ut unus altero prior sententiam dicat, adeoque ordo observandus est in ferendis votis. Cui igitur jus est votandi prius, ei competit præcedentia (§. 104). Quatenus vero hoc jus eidem competit præ aliis, eodem ceteroquin jure utentibus prærogativa est (§. 93). Atque adeo patet jus prioritatis in votando esse certam præcedentiæ speciem, non minus vero speciem quandam prærogativæ. Dantur tamen præter præcedentiam adhuc prærogativæ aliæ, veluti si cui membro collegii, cujus membra ceteroquin, excepta præcedentia, æqualia sunt, jus est ad majus salarium, quam

quam ceteris: quod non minus ac præcedentiam esse prærogativam quandam diffiteri nequit (§. 93). Immo hæ duæ prærogativæ indivulso nexu minime cohærent, ita ut uni competere possit præcedentia, alteri jus ad majus salarium.

§. 109.

Prærogativa & præcedentia sunt jus singulare, non Prærogativa universale. Etenim prærogativa est jus, quod alicui præ aliis eodem jure ceteroquin utentibus competit (§. 93); præcedentia non igitur competit cuilibet homini quatenus homo est. Sed jus, quod homini cuilibet non competit, quatenus homo est, universale non est (§. 13). Ergo prærogativa non est jus universale. *Quod erat primum.*

Porro quia prærogativa alicui præ aliis eodem ceteroquin jure utentibus competit (§. 93), nec natura eidem convenit (§. 94); ex alia ratione competit, quam quia homo est. Enimvero jus, quod alicui ex alia ratione convenit quam quia homo est, singulare est (§. 14). Præcedentia igitur jus singulare est. *Quod erat secundum.*

Jam præcedentia prærogativa quædam est (§. 108). Quamobrem præcedentia quoque jus singulare, non universale est *per demonstrata n. 1. & 2. Quod erat tertium & quartum.*

Poterat tertium & quartum ex ipsa notione præcedentiæ eodem fere modo independentè a prærogativa demonstrari, quo idem de prærogativa evictum fuit, nisi præsupponere licuisset, præcedentiam esse quandam prærogativæ speciem (§. 108).

§. 110.

Quoniam jus omne universale absolutum (§. 53), Idem porro adeoque connatum (§. 51); singulare autem hypotheticum.

cum (§. 54), adeoque acquisitum est (§. 52), prærogativa autem & præcedentia jus singulare, non universale sunt (§. 109); prærogativa & præcedentia jus absolutum atque connatum non sunt, sed hypotheticum atque acquisitum.

§. III.

*Jus acquire-
re qui-
nam dica-
tur.*

Jus acquirere dicitur, qui factò quodam interveniente ejus redditur particeps.

Ita pater acquirit imperium in liberos, quia eosdem generat. Similiter dominium rei, quæ nullius est, acquirit, qui eam occupat. Imperium in populum acquirit, qui Rex eligitur.

§. IIII.

*Modus ac-
quirendi
quid sit.*

Modus acquirendi est factum, quo juris reddimur participes.

Ita si quæris, quomodo Titius pater acquisiverit imperium in Cajum filium; respondetur: per generationem. Generationis igitur actus est modus acquirendi imperium in liberos, seu patriæ potestatis. Similiter si quæris, quomodo dominium hujus rei acquisiveris, quæ antea erat nullius; respondetur: per occupationem. Occupatio igitur est modus acquirendi dominium rei, quæ nullius est. Denique si quæris, quomodo Augustus acquisiverit imperium in Polonos; respondetur: quia ab ipsis in Regem electus est. Electio igitur est modus acquirendi imperium in populum.

§. IIII.

*Titulus
quid sit.*

Titulus est ratio legalis per quam patet factum quoddam tale jus parere posse.

Ita ratio, cur per generationem acquisiveris imperium in liberos, desumitur a lege naturæ, quod patri competat imperium in liberos. Hac lege generatio tale factum declaratur.

tur, quo imperium in liberos acquiri potest. Atque adeo ratio legalis, per quam patet, generationem parere posse imperium in liberos, titulus est hujus juris in liberos. Similiter ratio, cur dominium acquisiveris per occupationem, petitur a lege naturæ, quod occupatione rerum nullius acquiratur dominium. Hac lege occupatio tale factum declaratur, qua dominium rei nullius acquiri potest. Atque adeo liquet rationem legalem, per quam patet, occupationem rei nullius parere dominium, titulum esse domini in re nullius acquisiti. Denique ratio, cur imperium competat Regi in populum, arcessitur a lege naturali, quod in regno electio Rex a populo eligi possit. Hac lege declaratur, electione transferri imperium civile in electum. Atque adeo ratio legalis est titulus imperii civilis acquisiti ab eo, qui electus fuit. Iste titulum causam vocant, quia vulgo causa & ratio non distinguuntur, quemadmodum a nobis factum in Ontologia, fierique debet, si accuratus in distinguendo esse voveris.

§. 114.

Jus connatum non acquiritur. Etenim jus connatum natura habet homo (§. 33.), adeoque ipsum per essentiam atque naturam suam eidem competit (§. 32), consequenter non demum facto quodam interveniente ejus reddimur participes. Quoniam itaque jus non acquiritur, *Cur jus connatum non acquiritur.* cuius non participes reddimur facto quodam interveniente (§. 111); jus connatum non acquiritur.

Non est quod excipias, juris connati nos fieri participes per nativitatem, seu quod mater nos in lucem edat. Nisi enim in lucem fuisset editi, nec jus istud nobis competere. Jus igitur connatum acquiri (§. 111). Neque enim ideo juris connati sumus participes, quia mater nos peperit, sed quia homines sumus, consequenter non facto matris, sed per ipsam essentiam atque naturam nostram ejus participes reddimur.

§. 115.

§. 115.

*Cur non
indigeat
titulo.*

Jus connatum nullo opus habet titulo. Etenim jus connatum non acquiritur (§. 114), adeoque non demum factō quodam interveniente ejus participes reddimur (§. 111). Quamobrem cum titulus sit ratio legalis, per quam patet, quod tale factum tale jus parere possit (§. 113); evidens est jus connatum nullo opus habere titulo.

§. 116.

*Cur jus u-
niversale
& absolu-
tum titulo
non indi-
geat.*

Quoniam jus connatum omne absolutum (§. 50) & universale est (§. 29), jus vero connatum nullo opus habet titulo (§. 115); *nec jus ullum absolutum & universale titulo opus habet.*

Quodsi quæritur de jure quodam connato, absoluto, universali, cur tibi competat, fueritque idem derivativum, non primitivum, ad legem quidem quandam naturæ provocas, sed quatenus ea declarat, homini qua homini convenire hoc jus, adeoque essentiam & naturam ejusdem id ipsum parere. Etsi adeo ratio legalis reddatur, qualis etiam titulus (§. 113); ab ea tamen, in qua titulus consistit, differt, quia hac declaratur tali factō jus tale acquiri posse, illa autem indicatur homini per essentiam atque naturam suam tale jus necessario competere.

§. 117.

*Dependen-
tia tituli a
lege.*

Omnis titulus supponit legem quandam. Est enim ratio legalis, per quam patet tale factum jus tale parere posse (§. 113). Enimvero ratio legalis desumitur a lege (§. 134 part. I. *Phil. pract. univ.*), adeoque legem quandam supponit. Omnis itaque titulus legem quandam supponit.

Quodsi jus quoddam acquisivisti, idem tibi competere probaturus allegare debes factum, quo interveniente ejus fa-
ctus

Etus es particeps (§. 354). Hoc autem factum tale esse debet, ut jus istud tibi parere potuerit. Quoniam itaque hoc non intelligitur nisi per legem, necesse est rationem facto acquisiti juris a lege peti (§. 56 Ontol.). Ratio hæc cum sit legalis (§. 134 part. 1. Phil. pract. univ.), titulus est (§. 113). Atque adeo titulus supponit hanc legem. Clariora hæc evadent suo loco ex speciali tractatione.

§. 118.

Titulus verus dicitur, si & factum fuerit verum, & *Verus titulus quinam sit.* lex declarat hoc facto jus tale acquiri.

Emtio rei a domino est verus titulus dominii, si revera a domino rem emeris. Hic enim factum verum est, quia verum supponitur, te rem emisse & venditorem fuisse dominum, & suo loco demonstrabitur tali facto dominium rei acquiri posse. Similiter emtio a non, domino quem dominum esse putabas ignorantia invincibili, aut saltem difficulter vincibili, parit jus possidendi. Quamobrem si verum est, te rem emisse ab eo, quem dominum esse hoc modo putabas; emtio verus titulus est. Si verum est te prolem generasse, cum lex tribuat patri jus in liberos; titulus verus est.

§. 119.

Titulus putativus vocatur, si putes factum esse verum, cum non sit, lex autem declarat hoc facto jus tale acquiri. *Titulus putativus quinam.*

E. gr. Putativus est titulus, si putes te rem emisse, quam non emisti; si existimas, rem tibi donatam esse, cum non fuerit donata; si arbitraris, eam te hæreditate consecutum, cum hæreditate eandem consecutus minime fueris, veluti si inter res defuncti reperiatur, quæ alterius est, tu vero putas, eam fuisse defuncti.

§. 120.

Titulus falsus est, si factum quidem verum fuerit, *Titulus falsus*
(Wolffii Jus Naturæ Tom. I.) K rit,

falsus qui- rit, in eo autem erras, quod lex declaret hoc facto jus tale
nam. acquiri posse.

E. gr. Vides Titium in platea incedentem casu amittere anulum, quem occupando tuum fieri putas. Quæstus de jure tuo in anulum respondes, te eum invenisse. Verum hic est, quod in platea jacentem occupaveris, sed in eo erras, quod tibi persuadeas hac occupatione dominium anuli acquiri. Titulus adeo hoc in casu falsus est, cum falsum sit in ea lege contineri rationem juris a te acquisiti, quæ dicit rei derelictæ occupatione dominium acquiri.

§. 121.

*Num titu-
lus falsus
& putati-
vus tituli
sint.*

Titulus putativus & falsus non est titulus. Etenim si titulus fuerit putativus, factum, quod supponis, lex quidem tale declarat, quod tale jus eodem acquiri possit, falso tamen idem supponis (§. 119). Quamobrem etsi detur ratio legalis talis facti, quale supponitur (§. 56 *Ontol.* & §. 134 *part. 1. Phil. pract. univ.*); ea tamen non obtinet, ubi factum non adest. Quamobrem cum titulus non sit nisi ratio legalis, per quam patet hoc factum tale jus parere posse (§. 113); titulus putativus non est titulus. *Quod erat unum.*

Porro si titulus falsus est, factum quidem, quod allegas verum est, sed lex non declarat hoc facto jus tale acquiri posse (§. 120). Deficit adeo ratio legalis (§. 56 *Ontol.* & §. 134 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quare cum titulus non nisi in ratione legali consistat (§. 113); titulus falsus non est titulus. *Quod erat alterum.*

Forfan objiciet aliquis, cum titulus putativus & falsus titulus non sit, nec eum dividendum esse in verum, putativum & falsum. Enimvero ubi necesse est id, quod apparet, a vero distingui, divisio in id, quod verum est, & quod tale apparet, non improbat. Ita nemo improbat bona distinguere

stingui in vera & apparentia, etsi quæ apparentia vocantur bona non sint, quod multi homines, immo plerique quæ bona ipsis apparent pro talibus habeant. Similiter etsi verus titulus solus sit titulus, putativus & falsus non item; improbari nequit, titulum sic dividi, quia contingit homines pro titulo haberi, qui putativus est vel falsus. Rationem redditurus, cur tibi in hac re competat dominium, quærenti respondes, te eam emisse a domino, emtione autem a domino facta dominium acquiri, adeoque ita argumentaris:

Quicumque rem emit a domino, dominium ejus acquirir.

Atqui ego rem hanc emi a domino.

Ergo ego hujus rei dominium acquirero.

Minor hujus syllogismi enunciat modum acquirendi (§. 112), seu factum, quo dominium acquisivisti, major est lex, quæ declarat, hoc modo dominium acquiri posse. Ratio domini competentis continetur in majore & minore simul, quippe cum per utramque syllogismi præmissam intelligatur, quod vera sit conclusio (§. 537 Log.). Est igitur ratio legalis, per quam patet emtione a domino facta dominium acquisitum esse. Quodsi vera esse debet conclusio, necesse est utramque præmissam esse veram, consequenter & verum esse debet, quod rem emeris a domino, & verum esse debet, quod dicitur lex: qui rem a domino emit, dominium ejus acquirir. Unde titulus verus est nonnisi in hoc casu, quemadmodum habet definitio (§. 113). Quodsi conclusio fallit, aut errare debes circa minorem, aut circa majorem, ut tibi videatur quod non est. In casu primo titulus putativus, in tertio falsus est, quemadmodum itidem habent definitiones. Si nosti factum esse falsum, mentiris. Sed mendacii hic nulla habenda est ratio, ubi divisio fit in ea, quæ sunt, & quæ tantummodo videntur. Unde titulus putativus & falsus uno vocabulo dici poterant *titulus apparens*, & hic poterat subdividi in putativum & falsum. Vides itaque divisionem tituli in verum, putativum & falsum non sine ratione fieri. Si ratio reddi debet juris competentis, vulgo tantummodo provocatur

catur ad factum, v. gr. dicis te emisse a domino, si dominii rationem reddere teneris & probato hoc facto tibi dominium competere concluditur. Factum esse modum, quo acquisivisti dominium, nemo est qui dubitat. Dicitur tamen allegare titulum, qui allegat factum: unde, quid sit titulus, multis videretur obscurum. Enimvero hi non perpendunt argumentari hic enthymematice,

Ego rem emi a domino.

Ergo sum rei dominus.

propterea quod ex lege notum supponitur, e mentem a domino fieri dominum rei emtæ, adeoque hoc non demum probandum, sed tantummodo probandum est, quod rem a domino emeris. Jam neque factum, qui modus acquirendi est, neque lex, quæ id justum declarat, titulus est. Restat igitur, ut titulus sit ratio ex lege desumpta, per quam patet, factum tale esse, ut eo dominium acquiri potuerit. Arque adeo satis distincte explicasse confidimus, quid sit titulus, neque hic quicquam obscuritatis superesse potest nisi iis, qui principiorum logicorum ignari sunt, nec ex philosophia prima didicere, quid sit ratio (§. 56 Ontol.), quam vulgo cum causa confundi jam monuimus (not. §. 113). Ecce tibi novum usum doctrinæ syllogisticæ in formandis notionibus distinctis.

§. 122.

*Titulus
quinam:
onerosus,
quinam
lucratus.*

Titulus onerosus dicitur, si lex, quæ declarat te facto tuo acquirere aliquod jus, simul te obligat ad quid vicissim præstandum. Ast *lucratus* vocatur, si lex, quæ declarat te facto tuo acquirere aliquod jus, ad nihil vicissim præstandum te obligat.

E. gr. Emptione acquisis dominium in re emta, si eam emis a domino: sed eidem vicissim obligaris ad solvendum premium. Titulus igitur in hoc casu onerosus est. Sed si Titius tibi donat decem aureos, eidem minime obligaris ad quid vicissim præstandum, titulus adeo lucratus est. Quan-

do enim simpliciter dicitur titulus onerosus; donatio titulus lucrativus; factum non consideratur in se, sed cum respectu ad legem, quatenus scilicet vi ejusdem aptum est ad pariendum jus & obligationem. Ita nimirum consideratum continet rationem legalem, cur juris te participem reddere poterit: in qua titulus consistit (§. 113). Nihil in hisce erit obscuri, modo perpenderit ea, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus (not. §. 121.)

§. 123.

Status hominum moralis est, qui determinatur per jura iisdem competentia & obligationes ipsorum. *Status moralis definitio.*

Status entis in genere definivimus in philosophia prima (§. 705 *Ontol.*), quod sit existentia mutabilium cum iisdem fixis, monimusque (not. §. cit.) per mutabilia intelligi modos, qui insunt, & relationes entis unius ad alia. Quoniam itaque homo moralis est subiectum jurium & obligationum (§. 70); in statu morali determinando non habetur ratio nisi jurium, quæ non omnium prorsus eadem esse constat, & ex speciatim tractatione abunde elucescet, utut jura connata omnium eadem sint (§. 31). Pro diversitate adeo jurium diversi oriuntur status. Equidem quando Juri agunt de statu hominum, homines quoque dividunt ratione sexus in feminas & masculos, & quærent, cujusmodi sexui comparetur hermaphroditus, dividunt etiam in natos & eos, qui adhuc sunt in utero: non tamen existimandum est per hæc differentias eos intelligi voluisse diversos status hominum, sed tantummodo indicasse, quod pro hisce differentiis nascantur status diversi. Diserte enim *Ulpianus* l. 9. ff. de statu hominum: In multis inquit, juris nostri articulis deterior est conditio foeminarum, quam masculorum, manifesto indicans, ob diversitatem juris pro diversitate sexus diversos oriri hominum status, quatenus scilicet vel masculi sunt, vel foeminae. Ac inde est, quod, qui in Digestis inscribitur titulus de statu hominum, in Institutionibus inscribatur de jure personarum.

§. 124.

Status naturalis definitio.

Status naturalis est, qui determinatur per jura mere naturalia eaque singulorum, & obligationes mere naturales.

Nimirum si homines concipimus, antequam in societates civiles seu civitatem coiverunt, de quo suo loco dicemus, alia ipsis jura competere nequeunt nisi naturalia, cum nemo sit, qui eos ad alia obligare possit, quam ad quæ vi legis naturæ obligantur, consequenter nec alia ipsis competere possint jura, quam quæ ex obligatione naturali descendunt (§. 23). Quamobrem cum jus naturæ nobis explicandum sit, nec homines hic consideramus nisi in statu naturali. Neque adeo promiscue applicari possunt ad statum civilem, in quo nunc vivimus. Videbimus autem suo loco, quamnam differentiam jurium inducat status civilis.

§. 125.

Quid licitum in statu naturali.

Quoniam status naturalis per jura mere naturalia determinatur (§. 124), *in statu naturali homines non utuntur nisi jure naturali, consequenter licitum, quod juri naturali convenit.*

§. 126.

Quid lege in eodem reguntur.

Et quia in statu naturali homines non utuntur, nisi jure naturali (§. 125), jus vero naturæ vi legis naturalis ipsis competit (§. 160 part. 1. *Phil. pract. univ.*); *in statu naturali homines reguntur sola lege natura.*

Quæcunque adeo demonstrabuntur in jure naturæ independentem a notione civitatis, seu ex ipsa hominis essentia & natura sive absolute, sive interveniente aliquo ipsorum facto deducuntur; ea pertinent ad statum naturalem. Videbimus tamen suo loco, legem naturæ latius patere quam statum naturalem, cum de ipso etiam statu civili hæud pauca disponat, etsi jure naturali non invito in statu civili resultent jura a natura-

tura-

turalibus diversa, ita ut illicita fiant in civili, quæ licita erant in naturali.

§. 127.

Status civilis est, qui determinatur per jura civilia.

Quænam sint jura ista civilia, suo videbimus loco, ubi de civitate agemus. Opponitur status civilis statui naturali, quatenus jura civilia opponuntur naturalibus. Equidem dantur etiam jura naturalia, quæ nonnisi locum habent in statu civili, minime autem in naturali: non tamen status civilis determinatur per hæc naturalia, neque naturalia sunt tantummodo singulorum, verum totius civitatis. Differentia utriusque status clarissime patebit, ubi jura in utroque hominibus competentia demonstraverimus. Ceterum quia etiam dantur jura naturalia statui civili propria, ideo de statu civili quoque agitur in Jure naturæ. Uterque autem status, naturalis nempe & civilis, probe a se invicem discernendus, ne jura diversa confundantur. Quamobrem cum nunc in statu civili vivamus, naturalis vero non prorsus sublatus sit; ideo probe dispiciendum, quandonam & ubi statui naturali adhuc sit locus.

Status civilis qui nam fit.

§. 128.

Status naturalis originarius est, qui determinatur per jura connata connatasque obligationes: Adventitius vero, qui determinatur per jura acquisita & obligationes contractas.

Status naturalis originarius & adventitius.

Status adventitius diversus est pro diversitate jurium acquiritorum & obligationum contractarum. Quamobrem cum jura hæc, hæc obligationes nondum explicaverimus, nec hic commode diversitas statuum adventitiorum explicari potest. Equidem status civilis etiam adventitius est; sed non naturalis, quia a naturali differt in eo, quod jura habeat civilia, quæ populus unusquisque sibimetipsi aut is, qui populi jus habet, constituit, quemadmodum suo loco explicabimur. Quamobrem cum naturalis opponatur civili ob diversam

versam

versam jurium originem, quorum illa a natura, hæc a voluntate hominum veniunt; hujus hic saltem mentionem injicere debuimus, etsi nondum satis hoc loco intelligi possit.

§. 129.

Undenam sit status originarius.

Statum originarium homo natura habet; adventitium non item. Etenim in statu originario homini non competunt nisi jura connata, nec aliis tenetur obligationibus, quam connatis (§. 128). Quamobrem cum jura connata natura habeat homo (§. 33), & obligatio connata homini natura insit (§. 34); statum quoque originarium natura habet. *Quod erat unum.*

Enimvero in statu adventitio accedunt jura acquisita & obligationes contractæ (§. 128). Quoniam itaque jus acquisitum natura non habet homo (§. 37), nec obligationes contractæ eidem natura insunt (§. 39); nec statum adventitium natura habet. *Quod erat alterum.*

In statu originario homo tantummodo consideratur quoad essentiam atque naturam suam, qualis nascitur. Unde status originarius adventitium antecedit. Quamobrem cum adventitius ex originario demum resultet, jus autem connatum nemini hominum auferri (§. 64), nec ab obligatione connata liberari possit (§. 68); ipsi statui originario inesse debent, per quæ intelligitur, cur quædam mutatio introduci poterit. Unde in omni jure ac obligatione semper status originarius primo inspiciendus, antequam de adventitio judicari possit. Monet *Gajus* l. 1. ff. de statu hominum, omne jus quo utimur, vel ad personas pertinere, vel ad res, vel ad actiones. Quamvis vero de jure civili Romano loquatur, id tamen quoque valet de jure naturali. Etenim jus omne vel respicit personas, vel res, vel denique modum jus suum persequendi, ad quem in statu civili spectant actiones, in naturali bellum. Triplex hoc juris etiam objectum est in sta-

in originario, in adventitiis autem immutantur jura eo spectante utilitatis communis gratia, maxime autem in civili. A jure ad res connato derivatum fuit dominium tanquam jus acquisitum, a jure personarum primævo descendit imperium, a jure denique jura sua defendendi jus belli & in civitate actio. Ante introducta igitur dominia & imperia status obtinebat originarius, qui deinde dominiorum & imperiorum introductione immutatus: id quod jure fieri potuit, quia ratio hujus immutationis in ipso statu originario continetur præsentis hominum statu, quemadmodum suo loco videbimus. Si homines essent integri (§. 75), in statu originario perstitissent. Enimvero cum corruptos esse, ex parte saltem, videamus (§. cit.); utilitas communis suavit, ut ab eo recederent, & ipsa obligatio connata jussit.

§. 130.

In statu originario homines omnes æquales sunt. Et in statu originario homo natura habet (§. 129). Sed in statu originario homines omnes æquales sunt (§. 81). Ergo in statu originario homines omnes æquales sunt. *Æqualitas hominum in statu originario.*

ipsa notione status originarii ostenditur. In statu originario jura & obligationes sunt eadem (§. 128). Enimvero jus connatum omnium hominum eadem est (§. 71) & obligatio connata eadem est (§. 72). Quia cum homines æquales sint, quorum jura & obligationes eadem (§. 78); in statu originario homines omnes æquales sunt.

Quodsi adeo in statu originario perstitissent homines, omnimoda omnium fuisset æqualitas. Non plus juris competisset uni, quam alteri, & tantum fuisset jus unius cujusque, quantum alterius. Non plures fuissent obligationes unius, quam alterius, nec unus magis obligatus fuisset in eodem casu alteri, quam alius quicumque ipsi. Enimvero postquam a statu originario recessere, inæquales facti sunt tum

quoad jura, tum quoad obligationes, introducto scilicet dominio & imperio : qua ipsa etiam de causa jus se suaque tuendi immutatum.

§. 131.

Suum quid sit.

Suum dicitur, in quod homini cuidam soli jus perfectum competit.

Ita dominium jus perfectum est, quemadmodum suo ostenditur loco. Res igitur tua est, in qua dominium tibi competit. Quomodo idem valeat de rebus incorporalibus, quae dicuntur; suo ostenditur loco.

§. 132.

Quid non suum non sit.

Quoniam tuum non est, in quod tibi jus perfectum minime competit (§. 131); jus vero imperfectum perfectum non est (§. 235. 237 part. I. *Phil. pract. univ.*); *tuum non est, ad quod imperfectum tantummodo jus habes.*

Jus imperfectum est egeno ad hoc, ut Titius locuples, a quo petit, ipsi de eleemosynam (§. 237 part. I. *Phil. pract. univ.*). Adque adeo jus quoddam imperfectum habet ad id, quod est Titii. Enimvero hoc dicere nequit suum : non ante dicere potest suum, quam a Titio ipsi datam fuerit.

§. 133.

Quid sit potestas.

Jus, quod quis in se vel personam quandam alteram habet, *Potestas* dicitur.

Hinc jus, quod pater habet in liberos, dicitur suo loco potestas patria, & jus, quod civitati est in singula ejus membra, potestas civilis. Quale vero sit hoc jus, inferius demonstrabitur.

§. 134.

Subjectio quid sit.

Subjectus dicitur alteri seu potestati alterius, in quem alteri potestas competit, seu in quem alteri jus competit.

Ira

Ita filius dicitur subjectus patri, quatenus patri potestas, vel jus in ipsum competit.

§. 135.

Sui juris dicitur, qui alterius cujusdam potestati *Libertas* subjectus non est. Vocatur etiam *Liber*, ut adeo *Libertas quid sit*. sit potestas in seipsum.

Florentinus l. 4. ff. de statu homin. Libertatem definit, quod sit naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi si quid vi, aut jure prohibetur. Nimirum homini nullum competit jus in se nisi in actiones suas, quemadmodum deinceps ostendetur. Quodsi ergo liber est, quatenus nemini jus in ipsum competit; actiones suas determinare potest ut ipsi libet, non vero determinare tenetur ad nutum alterius hominis. Arque hoc jus natura habet, ac ideo naturalis dicitur facultas. Nec obstat, quod vi prohiberi possit, ne agat, quia vi non tollitur jus, sed tantummodo exercitium juris, quamdiu vis durat. Neque etiam obstat, quod jure prohibeatur, quia nolle, quod prohibitum est, uti libertatem voluntatis intactam relinquit, ita nec juri in actiones nostras officit, quoniam libertas non tollit obligationem naturalem recte agendi, sed tantummodo necessitatem physicam actiones suas ad alterius nulum componendi. Nihil adeo in definitione *Florentini* habetur, quod definitioni nostræ repugnet; sed tantummodo eidem inferuntur, quæ in Juris Naturæ systemate non sumenda, sed demonstranda, veluti quod libertas natura nobis competat, quod jus, in quo consistit, non extendatur ultra actiones liberas, quod idem non tollat obligationem naturalem, nec in licentia agendi consistat. In Jure civili, ubi definitiones vim legum obtinent, hoc tolerari potest, ubi magis consulitur perspicuitati, quam rigori Logicæ, quem exigunt demonstrationes. Nimirum in Jure civili supponitur systema Juris naturalis, ex quo adeo ad formandas notiones, quæ definitionum loco inservire debent in legibus applicandis, sumi possunt, quæ sumere libet, ut quilibet sta-

tim intelligat, quid ad hoc genus, vel ad hanc speciem entium moralium referri debeat.

§. 136.

Status libertatis est, qui determinatur per jus libertatis. Unde qui in statu libertatis est, alterius cujusdam quinquam sit. potestati subiectus non est (§. 135).

Libertas jus quoddam est (§. 135). Quemadmodum itaque per diversa jura, quæ competere possunt hominibus, diversi ejusdem determinantur status morales (§. 124); ita per jus libertatis determinatur status libertatis, in quo qui vivunt liberi sunt, nec alterius hominis cujuscunque potestati subiecti. An status hic consistat cum statu civili, an vero per hunc tollatur, an tantummodo limiretur, suo demum constabit loco.

§. 137.

Jus in actiones liberas quale sit.

Jus in actiones tuas habere dicitur, qui salva obligatione sua facere potest, quod libet. In alterius vero actiones jus habet, ad cujus voluntatem alter actiones suas componere obligatur. Quamobrem si tibi jus est in actiones meas, ego facere teneor, quod tu vis salva omni obligatione, qua teneor, minime autem facere licet, quod libet.

Si tibi jus est in actiones meas & tu jubes, ut accendam candelam, cum hoc nulli obligationi repugnet, faciendum est, non vero licet facere, quod libet. Similiter si jubes ut maneam domi, nec exire obligatus sum, exire non licet, quamvis mallet. Enimvero si jubes furari, vel occidere alterum, hoc faciendum non est, quia obligor non furari, nec occidere alterum, adeoque tibi nullum jus competit quoad hasce actiones, nec ego tibi obligor actiones meas hoc in casu ad voluntatem tuam componere. Quodsi ergo mihi jus est in actiones meas, si vis, ut candelam accendam facere licet, quod libet. Possum candelam accendere & non accendere.

dere, possum interea facere aliud quidvis, ad quod omittendum non obligor. Similiter si tu vis me manere domi, quamvis hoc nulli repugnet obligationi meæ, exire licet, non manendum domi, ubi exire potius, quam domi manere malo.

§. 138.

Qui liber seu sui juris est, is facere potest, quod sal- *Quam*
va obligatione sua facere libet. Qui enim liber seu sui ju- *liber homo*
ris est, is alterius potestati subjectus non est (§. 135), adeo- *facere pos-*
que alteri jus nullum in ipsum, consequenter nec in actio- *fit.*
nes suas competit (§. 134). Quamobrem nec facere te-
netur, quod vult alter salva obligatione omni ejus, conse-
quenter facere potest, quod salva obligatione facere libet.

Exempla, quæ modo dedimus (not. §. 137), propositio-
nem præsentem illustrant. Notandum vero, quando de ju-
re alterius in actiones tuas liberas sermo est, duplicem spe-
ctari obligationem. Altera est, qua ipsi teneris vi juris ei-
dem competentis; altera vero, qua alias teneris, veluti quod
obligatus sis ad furtum vel homicidium non committen-
dum, ad parentes honorandos, ad gratias benefactoribus re-
pendendas. Plus alteri juris non esse potest, quam permit-
tunt obligationes, a quibus liberari nequis, neque adeo juri
altrius plus respondet obligationis, quam istud permittit.

§. 139.

Alicnum est, in quod non tibi, sed alteri cuidam soli *Alicnum*
jus perfectum competit. *quid fit.*

Ita si Titius habeat dominium in re quadam, ea ipsius est, non tua (§. 131): tui igitur respectu est aliena. Similiter imperium, quod Rex Galliarum habet, est alienum respectu Regis Britanniarum, cui in Britannos imperium est.

§. 140.

Quod alienum est, suum non est, & quod suum est, impossibile
non

ut quid si- non est alienum. Si quod enim sit alienum, in id tibi nul-
mul sit su- lum jus competit perfectum (§. 139). Sed in quo homi-
um & alie- ni non competit jus perfectum, id suum non est (§. 131).
num. Quod igitur alienum est, suum non est. *Quod erat unum.*

Si quod suum est, in id homini huic soli competit jus perfectum (§. 131), adeoque non alteri. Enimvero in quod alteri soli non competit jus perfectum, id alienum non est (§. 139). Ergo quod suum est, alienum esse nequit. *Quod erat alterum.*

Nimirum impossibile est, ut aliquid simul sit suum & alienum. Exempla modo in medium allata (*not.* §. 139) propositionem præsentem illustrant.

§. 141.

*Quinam sit
 alieni juris.*

Alieni juris est, qui potestati alterius subjectus est, seu in quem alius jus perfectum habet.

Ita liberi, quamdiu potestati patris subjecti, alieni juris sunt, non sui.

§. 142.

*Homo ali-
 eni juris
 quid facere
 teneatur.*

Qui alieni juris est, is facere tenetur quod vult alter salva omni illius obligatione, non vero ei licet facere, quod libet. Etenim qui alieni juris est, in eum alteri jus perfectum competit (§. 141), consequenter eidem quoque est jus in actiones illius. Quoniam itaque is, in cujus actiones alteri jus est, facere tenetur, quod vult salva ipsius omni obligatione, non vero facere ei licet, quod libet (§. 137); qui alieni juris est, is facere tenetur quod vult alter salva omni illius obligatione, non vero ei licet facere, quod vult.

Exempla, quæ dedimus supra (*not.* §. 137), propositionem præsentem illustrant. Notandum vero, quando nos
 salva

salva obligatione nostra quid fieri dicimus, id idem esse, quod jure prohiberi dicitur in Jure Romano (not. §. 135).

§. 143.

In statu originario homo nullus potestati alterius sub- *An in statu*
jectus est. Pone enim, si fieri potest, in statu originario *originario*
Titium potestati Cajii subjectum esse. Quoniam potestati *qui sit po-*
alterius subjectus est, in quem alteri jus competit (§. 134); *testati alte-*
Titius jus in Cajum, adeoque & actiones ipsius habet, a- *rius sub-*
deoque Cajus facere tenetur, quod vult Titius salva hujus *jectus.*
omni obligatione, minime autem facere ipsi licet, quod li-
bet (§. 137). Quoniam in statu originario homines omnes
æquales sunt (§. 130), æqualium vero eadem sunt jura
(§. 78); Cajus idem jus habet in Titium ejusque actiones,
quod habet Titius in Cajum & actiones ejus. Quamobrem
ubi Titius jubet Cajum hoc facere, Cajus vero vult ut a
jussu abtineat, Titius nolle tenetur ut Cajus hoc faciat
(§. 137). Juris adeo Titii in Cajii actiones effectus nul-
lus est. Et idem eodem modo patet, si quod aliud quod-
cunque jus fingatur Titii in Cajum, vi cujus quodcunque
Cajo facere possit (§. 156 part. I. Phil. pract. univ.).
Quoniam adeo jus nullum est, cujus nullus unquam esse
potest effectus, seu quo nihil efficitur; in statu originario
jus nullum homini uni esse potest in alterum, consequen-
ter homo nullus potestati alterius subjectus est (§. 134).

Patet adeo in statu originario jus nullum hominis unius in
alterum concipi posse; sed, quaecunque demum illud esse
fingas, cum eodem pugnare & tanquam contradictorium
(§. 28 Ontol.) inter ea referendum esse, quæ impossibilia
sunt.

§. 144.

Quoniam sui juris seu liber est, qui alterius pote- *Quales sint*
stati *stati*

homines in statu subiectus non est (§. 135), in statu autem originario *statu origi-* homo nullus potestati alterius subiectus (§. 143); *nario.* *tu originario homo omnis sui juris, seu liber est.*

In hunc statum quadrat definitio libertatis, quam dedit *Florentinus*, supra allata (not. §. 135), si per jus, cuius in ea fit mentio, intelligas solas leges naturales: quodsi enim vocabulum extendas etiam ad civiles, eidem quoque locus est in Jure civili.

§. 145.

Qualis sit Quia homo in statu originario liber est (§. 144); *hic status.* status autem libertatis est, in quo homini libertas competit (§. 136); *status originarius status libertatis est.*

Non tamen cum statu libertatis prorsus idem est: libertas enim confert *liberum omnium jurium exercitium*, independens scilicet a voluntate alterius. *Juris quippe exercitium* in hoc consistit, ut facias, quod jure tuo facere potes (§. 136 part. 1. *Pbil. pract. univ.*). Per ipsa vero jura ista determinatur status originarius.

§. 146.

Status li- Cum status originarius sit status libertatis (§. 145); *bertatis un-* statum vero originarium natura habeat homo (§. 129); *denam sit.* statum quoque libertatis natura habet, consequenter quia hic per libertatem determinatur (§. 136), *natura homines omnes liberi sunt.*

Inde est, quod *Florentinus* l. 4. ff. *de statu hom.* servitutem contra naturam esse dicat, etsi eam natura non dissentiente, ut ita loqui liceat, *introducendam* fuisse suo demonstraturi sumus loco. Hinc etiam est, quod homines omnes liberi nasci dicantur. Non est, quod excipias, filium esse sub potestate parentum, quam primum natus est, adeoque non sui esse juris, neque adeo natura liberum. Patebit enim suo loco,

co, eidem natura competere libertatem, quamdiu vero hoc jus per statem ipsemet nondum exercere potest, exercitium ejus esse parentum.

§. 147.

Introduktione dominii rerum non tollitur status libertatis. Etenim cum dominium rerum sit jus quoddam in rebus nobis competens (§. 959 part. I. Theol. nat.); si dominia introducuntur, jus equidem tibi in res acquiritur, non vero ideo alii jus acquirunt in actiones tuas, ut non facere liceat, quod libet, sed faciendum sit, quod vult alter. (§. 137). Quoniam igitur liber est, in quem alteri jus nullum perfectum competit (§. 134. 135); introducto dominio rerum non desinit esse liber, consequenter cum status libertatis non tollatur, quamdiu homines liberi maneat (§. 136); introductione dominii rerum non tollitur libertas.

Quamvis itaque status originarius sit status libertatis (§. 145) introductione autem dominiorum, quæ statum adventitium inducunt (§. 128), originarius immutetur quoad jus ad res hominibus natura competens; nihil tamen immutatur quoad libertatem, sed jus potius hoc ad ipsum dominii exercitium extenditur: id quod plenius constabit suo loco.

§. 148.

Nemo hominem habet jus sine ulla restrictione faciendi, Quale jus quod libet. Etenim homines omnes lege naturali obligantur ad certas actiones committendas, alias vero omittendas (§. 153 part. I. Phil. pract. univ.), & hæc obligatio, quæ ex lege naturæ venit, necessaria est atque immutabilis (§. 142 part. I. Phil. pract. univ.). Necesse adeo est ut illas committant, has vero omittant (§. 118 part. I. Phil. pract. univ.), nec fieri potest, ut ipsis permissum sit illas omittere.

(Wolffii Jus Nature Tom. I.)

M

tere

tere, has vero committere (§. 291 *Ontol.*). Quamobrem cum facultas agendi & non agendi moralis jus sit (§. 156 *part. 1. Phil. pract. univ.*); nemo hominum jus habet sine ulla restrictione faciendi, quod libet.

Nimirum jus sine ulla restrictione faciendi, quod libet, tollit omnem obligationem & cum ea consistere nequit. Nec cum eodem consistit lex naturæ. Referendum adeo inter ea, quæ esse minime possunt, adeoque contradictionem involvunt (§. 79 *Ontol.*)

§. 149.

*Jus fictum
quodnam
sit.*

Jus fictum est, quod sumitur, cum esse nequeat.

Jus fictum est species entis ficti, quod definivimus in philosophia prima (§. 140 *Ontol.*), ad cujus imitationem definitio illius facta. Nimirum sumitur quasi detur istiusmodi jus, cum tamen impossibile sit, ut detur.

§. 150.

*Licentia
quid sit.*

Licentia est jus sine ulla restrictione faciendi, quod libet. Quoniam itaque nemo hominum habere postet jus sine ulla restrictione faciendi quod libet (§. 148), jus vero fictum est, quod dari sumitur, cum esse nequeat (§. 149); licentia jus fictum est, nec ulli hominum competere potest.

Fingunt licentiam athei, Deum esse negantes (§. 411 *part. 2. Theol. nat.*) & Deistæ somniantes quasi Deus non curet res humanas (§. 529 *part. 2. Theol. nat.*), ubi honestatem & turpitudinem actionum humanarum intrinsecam minime agnoscunt. Et libertatem in licentiam vertere dicuntur, qui somniant, vi illius hominem sine ulla restrictione facere posse quod libet, quasi ab omni obligatione solutus sit, qui liber est.

§. 151.

An Deus

Deus licentiam vivendi nemini dare potest. Etenim Deus

Deus velle nequit, ut homo suo vivat arbitratu (§. 281 *licentiam* *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter ut sine ulla re- *cuidam da-* *re possit* *restrictione* faciat quod libet. Quamobrem nec ulli hominum dare potest jus faciendi sine ulla restrictione, quod libet (§. 156 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero jus faciendi sine ulla restrictione, quod libet, licentia est (§. 150). Deus igitur nemini hominum dare potest licentiam vivendi.

Qui cum *Carneade* sentiunt, quasi homines utilitate sibi sanxerint jura; iis natura licentiam comperere somniant. Et nisi fuerint athei affirmare tenentur, Deum licentiam vivendi indulgisse hominibus. Immo non procul ab hac sententia absunt, qui honestatem ac turpitudinem intrinsecam actionum tollunt: concedere enim tandem coguntur, Deum homini licentiam vivendi concedere potuisse, siquidem voluisset. Sed hoc disertius urgere nolo, ne molestis consequentiis onerare velle videar illorum opinionem, qui jus naturæ omne a voluntate Dei unice derivant.

§. 152.

Qui liber est, ejus actiones independentes sunt a vo- *Independ-* *luntate alterius & contra.* Etenim qui liber est, in eum, conse- *dentis acti-* *onum bo-* *minis libe-* *ri a volun-* *tate alteri-* *us.* *quenter* actiones ipsius, alteri nullum jus competit (§. 134. 135), consequenter easdem ad voluntatem alterius com- *ponere* minime tenetur (§. 137). Quoniam itaque ratio *actionum,* quas committit, vel omittit, non datur in vo- *luntate alterius* (§. 56 *Ontol.*); actiones ejus a voluntate alterius independentes sunt (§. 851 *Ontol.*). *Quod erat* *unum.*

Quodsi actiones tuæ a voluntate alterius independ- *entes* sunt, in hac non datur ratio, cur eas committere *vel omittere* debeas (§. 851 *Ontol.*), adeoque cur eas com-

mittere vel omittere debeas non intelligitur per hoc, quod alter velit (§. 56 *Ontol.*). Non igitur actiones tuas ad voluntatem alterius componere obligaris (§. 118 *part. I. Phil. pract. univ.*); consequenter alter in eas jus minime habet (§. 137), atque adeo liber es (§. 134. 135). *Quod erat alterum.*

§. 153.

*Libertatis
definitio
alia.*

Hinc *Libertas* definiri potest, quod sit independentia hominis seu actionum ipsius a voluntate alterius hominis cujuscunque. Ut adeo *homo liber non dependeat in agendo ab ullo alio homine nisi a seipso.*

Hinc clarius patet, quomodo libertas consistere possit cum obligatione, quæ a lege est; facere enim potest, qui liber est, quod libet, respectu hominum aliorum, ita ut nemini sit jus impediendi, quod facere libet, modo non violer jus alterius: quod lege prohibitum esse constat (§. 180 *part. I. Phil. pract. univ.*). Et huc imprimis respicit *Florentinus*, quando in definitione libertatis addit, nisi si quid jure prohibetur (*not. §. 135*). Et si actiones tuæ non dependeant a voluntate ullius hominis alterius, hoc tamen minime obstat, quo minus voluntas tua, a qua dependent, legi adstricta sit, ne libertas in licentiam vertatur (§. 150). Atque hæc ipsa notio communis libertatis est, quæ hominum animis inhaeret. Quoties enim quis sibi jus quoddam arrogat in actiones alterius, extemplo respondet, quod sibi imperare non sit ipse, sed quod sibi liceat facere, quod libet. Ad libertatem adeo provocans allegat independentiam suam in agendo a voluntate alterius.

§. 154.

*Naturalis
libertas
quænam
sit.*

Libertas naturalis dicitur, quæ homini natura competit.

Videbimus suo loco dari etiam libertatem civilem, quæ naturali, de qua hic nobis sermo est, opponitur, quemadmodum

modum status naturalis opponitur civili. Sed civilem intelligere non datur, antequam notionem civitatis explicavimus.

§. 155.

Libertas in statu originario naturalis est. Etenim ^{Qualis sit} libertas, quæ in statu originario homini est (§. 144), natu-^{libertas in} ra ei competit (§. 145. 146). Sed libertas, quæ homini ^{statu ori-} natura competit, naturalis est (154). Libertas itaque in ^{ginario.} statu originario naturalis est.

Quicquid igitur hactenus de jure libertatis demonstravimus, id intelligendum non est nisi de libertate naturali. Hanc vero inspicere tenemur, ut, quid sibi velit civilis, & quantum valeat potestas aliena, cui quis subjicitur, recte intelligatur. Quemadmodum enim status civilis ex naturali derivatur, ita etiam libertas civilis a naturali. Et potestas omnis, cui quis subjicitur, tantundem valet, quantum libertas naturalis vi legis naturalis quoad exercitium limitari vel restringi potest.

§. 156.

Vi libertatis naturalis permittendum est, ut unusquis- ^{Quousque} *que in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, permittendum, ut* ^{quousque} *quandiu contra jus tuum nil facit.* Etenim ponamus alte-^{dum, ut} rum in determinanda actione sua sequi potius debere tuum, ^{quis suum} quam suum judicium. Facere igitur tenetur, quod tu vis, ^{in determi-} *Quoniam igitur per voluntatem tuam intelligitur, cur hoc* ^{mandis a-} *facere debeat; ratio actionis ab ipso committendæ vel o-* ^{tionibus} *mittendæ continetur in voluntate tua (§. 56 Ontol.), adeo* ^{sequatur} *que actio ipsa dependet ab eadem (§. 851 Ontol.). Enim-* ^{judicium,} *vero qui in agendo dependet ab alio, non a seipso, liber non est (§. 153). Vi adeo libertatis naturalis permittendum, ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium. Quod erat primum.*

Enimvero nemo hominum habet jus impediendi alterum quo minus jure suo naturali utatur (§. 180 part. I. *Phil. pract. univ.*), consequenter cum contra jus alterius sit, quod ejus usus quomodocunque impediatur vel jus ipsum tollatur, aut diminuatur (§. 239 part. I. *Phil. pract. univ.*), nemo ferre obligatur, ut alter contra jus suum quid faciat, quin tu potius obligaris, ne quid facias. Quoniam itaque qui liber est, facere tantummodo potest, quod salva obligatione sua facere libet (§. 138); vi libertatis naturalis non permittendum, ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, quoties contra jus tuum quid sit, consequenter vi ejusdem tantummodo permittendum, ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, quamdiu contra jus tuum nil sit. *Quod erat alterum.*

Nimirum quando quid facit alter contra jus tuum, jure hoc facere prohibetur, adeoque si hoc agat, non tuerit ipsum jus libertatis, quippe cum hæc actio eodem exempta sit. Propositio autem præfens probe notanda est, cum usum habeat in demonstrandis aliis, quæ magni momenti sunt.

§. 157.

Quando actionis dicitur
judicatio alterius conscientia relinquentia.

Quoniam conscientia est judicare, de actionibus, utrum committendæ sint, an omittendæ (§. 417 part. I. *Phil. pract. univ.*); *Qui liber est, ejus conscientia relinquentum, quid agat, seu utrum actionem quandam committere, an omittere velit* (§. 156).

Qui contra faciunt, jus sibi in conscientiam alterius arrogant, quale ipsis minime competit in statu libertatis. Etenim si ponas tibi hoc jus competere, quod rectius noveris, quid fieri debeat; alteri non permittis, ut suum in agendo sequatur judicium; id quod libertati repugnat (§. 156).

§. 158.

§. 158.

Similiter quoniam vi libertatis permittendum est, *Quando*
ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum se- *quis actio-*
quatur iudicium, quam diu contra jus tuum nil facit (§. *nium sua-*
156); *Qui liber est nulli hominum rationem reddere tene-*
tur actionum suarum, consequenter nulli competit jus hoc *nem nulli*
exigendi, quamdiu scilicet nihil fit contra jus tuum. *reddere te-*
netur.

Nihil igitur ad te in statu libertatis, utrum recte agat al-
ter, nec ne, modo non faciat, quod tibi nocet.

§. 159.

Libertas non tollit obligationem naturalem. Etenim *An libertas*
obligatio naturalis necessaria & immutabilis est (§. 141. *obligatio-*
142 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem nihil est, *nem tollas.*
quod eam tollere possit (§. 279. 291 *Ontol.*), consequen-
ter nec libertas eandem tollere potest.

Idem clarius ostenditur per indirectum. Ponamus
enim, si fieri potest, libertatem tollere obligationem.
Quodsi obligatio tollitur, mutabilis est (§. 290 *Ontol.*),
neque necessaria (§. 279 *Ontol.*). Quod cum sit absurdum
(141. 142 part. 1. *Phil. pract. univ.*); libertas obligatio-
nem naturalem tollere nequit.

Hinc vides, cur in anterioribus, quoties de jure in actio-
nes suas sermo est, semper supposuerimus, voluntatem non
esse debere contrariam obligationi, dum liber facit, quod
liber. Unde qui libertatem contra obligationem naturalem
extendunt, eam in licentiam vertunt (§. 150). Et ipsa præ-
sens propositio ostendit, cur cum licentia non sit confun-
denda libertas. Liber quis est non respectu legis naturalis,
cui unusquisque actiones suas conformare debet, sed respec-
tu aliorum hominum, quibus actionum suarum rationem
reddere minime tenetur, sive recte agat, sive non.

§. 160.

§. 160.

An tollat
jus alteri-
us.

Quoniam *libertas non tollit obligationem naturalem* (§. 159), nec tollit eam, qua teneris alteri, consequenter nec *Jus alterius* (§. 180 part. 2. *Phil. pract. univ.*), consequenter *qui liber est, ei permissum non est, ut quid faciat contra jus alterius.*

Quoniam obligatio non definit esse naturalis, quia contracta est, modo lege naturali non repugnante fuerit contracta; ita nec jus eidem respondens naturale esse definit quod sit acquisitum, immo nec ullum jus acquisitum aliud, quod lege naturæ consentiente acquisitum. Probe hæc notanda sunt, ne quæ hic de delibertate demonstrantur, arctioribus limitibus constringantur quam par est. Ex præsentem autem propositione intelligitur, cur liber nil facere possit contra jus alterius. Quoniam adeo in statu libertatis salva est omnis obligatio, salvum est jus omne inde originem suam trahens (§. 23); Cicero dixit, legum servitutem esse ingenue- rum hominum libertatem.

§. 161.

Ingenuus
quam sit.

Ingenuus est, qui liber nascitur, seu qui statim, ut natus est, liber est.

Hoc nomine in Jure Romano appellantur §. 1. *Instit. de ingenuis*, qui nascendi forti libertatem debent. Parebit enim suo loco, servitute personali introducta, alio adhuc modo libertatem acquiri posse.

§. 162.

Quoniam
sunt in sta-
tu origina-
rio.

In statu originario homines omnes ingenui sunt. Et- nim in statu originario homo omnis liber est (§. 144) & quidem natura (§. 146), consequenter statim ut natus est. Enimvero qui statim, ut natus est, liber est, is ingenuus est (§. 161). Ergo in statu originario homines omnes ingenui sunt.

Liber-

Libertati nascendi forti tribuendæ non repugnare potestatem patriam, suo demonstrabitur loco.

§. 163.

In statu originario inter homines liberos nulla datur differentia. An in eodem statu, ut nati sunt, liberi (§. 162), adeoque statim, ut nati sunt, liberi (§. 161), consequenter non de-
dem datur hominum liberorum differentia.
mum ullus eorum facto quodam humano interveniente libertatis particeps factus est. Inter homines adeo liberos in statu originario nulla datur differentia.

Non tamen differentia eorum, quæ in Jure Romano occurrit, tota juris positivi est. Quemadmodum enim in statu quoque naturali introduci possunt dominia, quæ reguntur non nisi lege naturali; ita nec repugnat, ut introducatur servitus, quæ eadem lege regitur, & ut servi ex servitute in libertatem restituantur. Qui vero eandem sic recuperarunt, ipsa etiam naturæ lege quoad jura & obligationes ab hominibus, qui nunquam in servitute fuerunt, aliquo modo differunt.

§. 164.

Si licentia datur, lex nulla est, neque lex natura ulla. Licentia enim si licentia datur, homo sine ulla restrictione facere potest, quod libet (§. 150), consequenter necesse non est ut hoc potius modo actiones suas determinet, quam alio.
cum lege natura pugna.
Nulla igitur datur obligatio actiones hæc committendi, alias vero omittendi (§. 118 part. I. Phil. pract. univ.). Quoniam lex ad agendum hominem obligat (§. 131 part. I. Phil. pract. univ.); si datur licentia, lex nulla datur, consequenter nulla quoque naturæ lex est.

Satum licentiæ fingunt Epicurei, qui negant intrinsecam actionum honestatem & turpitudinem, atque obligationem divinam ad alias actiones committendas, alias vero omittendas

(Wolffii Jus Naturæ Tom. I.)

N

das

das (§. 717 part. 2. *Theol. nat.*), sibi licere somniantes, ut actiones suas ex suo arbitratu determinent; nisi quatenus lege civili prohibentur (§. 718 part. 2. *Theol. nat.*). Statum quoque licentiæ fingunt in Academiis juvenes, quem honorifico libertatis academicæ titulo ornant. Interest itaque, ne licentia cum libertate confundatur. Ceterum ex propositione præsentate liquet, cur alibi *Licentiam vivendi* definiverimus per determinationem actionum ad libitum, seu prouti liber, nulla prorsus habita legis naturalis & divinæ ratione (§. 560 part. 2. *Phil. pract. univ.*), magis respicientes ad factum, quod dari contra experientiam negari haud quaquam potest, quam ad jus, quale fingitur, cum non sit (§. 150). Quoniam vero hic de jure quæstio est, nimirum num cuidam jus esse possit actiones suas simpliciter, prouti liber, determinandi; ipsum quoque jus, quod fingitur, nomine aliquo insignire debuimus, quod adeo *Licentiam simpliciter* appellavimus.

§. 165.

Exlex quoniam sit.

Exlex dicitur, qui nulla lege tenetur. Quamobrem cum licentia posita legi nullus locus sit (§. 164); cui licentia competit, is *exlex* est, & si quis *exlex* prorsus est, ei licentia competit.

Exlex subinde quis dicitur cum restrictione ad certam tantummodo leges: quod licentiam minime inferi. In hoc igitur casu propositio non potest converti. Sed ab hac inconstantia loquendi in Jure naturali abstinendum.

§. 166.

An homo ullus sit exlex.

Nemo hominum exlex est. Etenim nulli hominum licentia competere potest (§. 150), nec Deus licentiam ulli dare potest (§. 151). Quamobrem cum *exlex* esse nequeat, cui licentia non competit (§. 165); nemo hominum *exlex* est.

§. 167.

§. 167.

Esse exlegem repugnat essentiaæ atque naturæ hominis. Cur id re-
 Etenim posita hominis essentia atque natura ponitur lex ^{pugnet es-}
 naturæ (§. 136 part. 1. *Phil. pract. univ.*) & obligatio, ^{sentie ac}
 quæ a lege naturæ venit, necessaria & immutabilis (§. 142 ^{naturæ ho-}
 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem fieri nequit, ut ^{minis.}
 ullus hominum ab hac obligatione liberetur (§. 279. 291
Ontol.) & ipsi liceat actiones suas aliter, quam juxta legem
 naturæ determinare (§. 118 part. 1. *Phil. pract. univ.*).
 Quoniam itaque exlex non est, qui lege tenetur (§. 165);
 esse exlegem essentiaæ atque naturæ hominis omnino re-
 pugnat.

Sunt qui sumunt, non convenire homini, ut vivat sine le-
 ge, consequenter esse exlegem, atque hinc inferunt, ipsum
 habere debere superiorem; adeoque dari superiorem. Sed
 nec recte sumunt, quod probari debet, nec ex eo, quod su-
 munt, recte inferunt, quæ hinc colligunt, quemadmodum
 satis intelligunt, qui juris naturæ originem perspectam ha-
 bent.

§. 168.

Qui liber est, exlex non est. Libertas enim non *An homo*
 tollit obligationem naturalem (§. 159), consequenter nec *liber sit*
 legem (§. 131 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Qui adeo liber *exlex.*
 est, lege adhuc tenetur. Quamobrem cum exlex non sit,
 qui lege tenetur (§. 165); nec qui liber est, exlex est.

Esse liberum convenit naturæ humanæ (§. 146), sed esse
 exlegem eidem repugnat (§. 167). Horum igitur unum
 minime ponitur, posito altero, quin potius posito priori si-
 mul tollitur posterius. Nimirum posita essentia atque natu-
 ra humana ponitur libertas, tollitur autem independentia
 actionum a lege naturali.

CAPUT II.

DE

Officiis hominis erga seipsum
& cum iis connexis juribus.

§. 169.

*Officiorum
erga seip-
sum species.*

Hominem constare ex anima, & corpore atque rebus aliis aliorumque hominum auxilio indigere, obvia experientia constat. Quamobrem cum officia erga seipsum sint, quæ homo sibi metipsum debet (§. 226 part. I. *Phil. pract. univ.*); officia hominis erga seipsum vel respiciunt animam, vel corpus, vel statum externum, ad quem spectant res, quibus indiget, & auxilium hominum aliorum, quo opus habet. Unde officia hominis erga seipsum vel pertinent ad animam, vel ad corpus, vel ad statum externum. *Officium* adeo *erga animam* est, quod homo sibi metipsum debet quoad animam; *officium erga corpus*, quod sibi metipsum debet quoad corpus: *officium respectu status externi*, quod sibi metipsum debet quoad statum externum.

Non inventa sunt nomina specialia, quibus hæc officia a se invicem distingui possint, nec fert linguæ Latinæ genius, ut per compositionem formentur, quemadmodum vernacula, in qua commode officia erga animam dici possunt *Sel-ten-Pflichten*, officia erga corpus *Leibes-Pflichten*, officia respectu status externi *Zustands-Pflichten*. Lingua enim Germanica ad philosophandum magis commoda non modo quam Latina, verum etiam quam aliæ Europæ. Præterquam quod vocabula composita admodum apte conduntur, simpli-

simplicium quoque tantus apparatus est; ut, quæ propter affinitatem facile confunduntur, & vulgo confundi solent, non repugnante usu loquendi suis peculiaribus nominibus distinguantur, quemadmodum determinatis differunt notionibus. Dantur etiam phrasæ, quibus determinatas notiones exprimere licet, ut nihil peregrini, quod ex accidente supervenit, connotent. Ipsæ adeo distinctiones metaphysicæ Scholasticorum salva puritate Linguæ nostræ Germanice redduntur. Fidem oculatam dedimus in Methaphysica Germanica aliisque philosophiæ partibus, veluti in philosophia morali, ubi distinctiones conscientiæ, quas dederunt Scholastici, quorum nomina retinimus in parte prima Philosophiæ præcticiæ uiversalis capite quinto, vocabulis Germanicis illæsa Linguæ puritate expressimus.

§. 170.

Officia erga animam & corpus atque quoad statum externum ab unoquoque hominum sunt conjungenda. *Necessitas conjunctio- nis omni- um.* Lex naturalis nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152 part. 1. *Phil. præct. univ.*). Quamobrem cum obligatio naturalis sit, quæ a lege naturæ venit (§. 141 part. 1. *Phil. præct. univ.*), obligatio autem naturalis sit necessaria et immutabilis (§. 130. part. 1. *Phil. præct. univ.*); fieri non potest, ut quis tantummodo rationem habeat animæ, non vero corporis, aut animæ & corporis, non vero status externi, vel contra, sed non minus facere tenetur, quæ ad perfectionem animæ ac corporis, quam quæ ad perfectionem status externi tendunt. Quoniam itaque officia sunt actiones juxta legem naturalem præceptivam & prohibitivam determinatæ (§. 225 part. 1. *Phil. præct. univ.*); officia erga animam & corpus atque quoad

quoad statum externum ab unoquoque hominum sunt conjungenda.

Non opus esset hoc demum demonstrari, nisi quotidie tantum non ab omnibus in eo peccaretur. Urgetur a Christo integræ legis custodia: quidni ergo & nos recte fecisse dicendi sumus, quod idem quoad officia erga seipsum inculcemus, cum contraria plerorumque animos occupaverit opinio.

§. 171.

*Quinam
hoc in re
peccant.*

Quoniam officia erga animam ac corpus & quoad statum externum conjungenda sunt (§. 170); qui cum neglectu officiorum ceterorum uni satisfacere student, peccant (§. 440 part. I. Phil. pract. univ.). Non igitur cura habenda animæ cum neglectu corporis ac status externi, nec corporis cum animæ ac status externi neglectu, nec denique status externi cum neglectu animæ ac corporis.

Nihil frequentius, quam ut homines usi officiorum erga seipsum studeant cum neglectu ceterorum. Hinc videas alios curam gerere animæ, cui perficiendæ student, corpus vero negligunt, nec status sui externi ullam rationem habent. Videas vero alios, qui corpori soli omnem curam impendunt de anima statuque externo parum solliciti. Videas denique haud paucos, quibus solus status externus curæ cordique est de iis, quæ ad animam vel corpus spectant, parum cogitantibus. Fieri etiam potest, ut quis de duobus tantummodo officiis cogitet, tertium vero insuper habeat. Cumque officia unius generis plura sint, horum quoque alia curare, alia negligere potest, qui contra omnium conjunctionem peccat.

§. 172.

*Quoniam
usum fa-
cultatum*

Omnem facere tenemur facultatem nostrarum usum, qui ad servandam legem naturæ requiritur. Etenim lex naturæ nos obligat, ut actiones nostras juxta eandem de-

terminemus (§. 131 *part. 1. Phil. pract. univ.*) & ut actiones *facere te-*
juxta eam determinatæ sint rectæ (§. 189 part 1. Phil. pract. univ.), consequenter necesse est ut nullus in aliqua actione
 notetur defectus rectitudinis, qui evitari potest (§. 209
part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum hoc fiat, ubi
 ab omni culpa liberi fuerimus (§. 696 *part. 1. Phil. pract.*
univ.), hoc fieri autem minime possit, nisi omnem facia-
 mus facultatum nostrarum usum, quem in servanda lege
 naturæ habere possunt, & ut facere possimus omnem de-
 mus operam (§. 642 *part. 2. Phil. pract. univ.*); omnem
 facultatum nostrarum usum facere tenemur, qui ad ser-
 vandam legem naturæ requiritur.

Pauci ad hanc obligationem animum advertunt, multo
 minus ejus vim capiunt, etli Christus *Luc. X, 27.* eam urge-
 at, dum Deum diligi jubet ex toto corde, tota anima, omni-
 bus viribus & omni mente. Hinc videas, quam parum
 sint solliciti de usu facultatum suarum in actionibus legi na-
 turali conformandis. Quoniam facultatum animæ usus ex
 Psychologia addiscendus, quam necessaria sit Psychologiæ
 cognitio, siquidem obligationi huic satisfacere velis patet.

§. 173.

Quoniam lex naturæ præcipit, ut nos, adeoque a-
 nimam & corpus nostrum, statumque nostrum perficia-
 mus (§. 167 *part. 1. Phil. pract. univ.*), prohibet vero,
 ne animam corpusque nostrum atque statum nostrum im-
 perfectiorem reddamus (§. 168 *part. 1. Phil. pract. univ.*),
 omnem autem facere tenemur usum facultatum nostra-
 rum, qui ad servandam legem naturæ requiritur (§. 172);
 omnem omnino facere tenemur usum facultatum nostrarum,
 qui ad perficiendum animam, corpus & statum nostrum, &
 ad arcendum omnem ab anima, corpore & statu nostro im-
 perfectionem requiritur.

*Quinam u-
 sus fieri de-
 beat facul-
 tatum ad
 officia erga
 seipsum
 præstanda.*

Probe hoc notari velim, ne videamur obligationem hominis quoad officia erga seipsum in nimium extendisse: tum etiam ne ignoremus, quæ ad ea explenda requiruntur, ne in iis aliqua nobis tribui possit culpa. Quomodo autem usum istum consequamur, ne quid in adimplendis officiis nostris desiderari in nobis patiamur; in Philosophia morali docerimus. Theoria enim hujus loci est: praxis ad philosophiam moralem pertinet.

§. 174.

Non usus facultatum naturæ præceptus (§. 172); non usum prohibitum esse patet in servanda L. N. prohibitus.

Quia usus facultatum nostrarum in servanda lege naturæ præceptus (§. 172); non usum prohibitum esse patet (§. 734 part. I. Phil. pract. univ. & §. 28 Ontol.): quæ cum privativa sit actio (§. 24 part. I. Phil. pract. univ.), non usus facultatum nostrarum in servanda lege naturæ præceptum est (§. 440 part. I. Phil. pract. univ.)

Peccatum hoc ex eorum numero est, quæ vulgo non agnoscuntur. Tanto igitur majorem attentionem meretur.

§. 175.

Quenam in potestate nostra sunt.

In potestate nostra esse dicuntur, quæ facultatum, virium ac rerum nostrarum usu aliorumque ope ac auxilio consequi vel evitare possumus. In eadem vero non esse dicitur, quod facultatum, virium ac rerum nostrarum usu aliorumque ope ac auxilio consequi vel evitare minime valemus.

Maximi momenti est in omni Philosophia practica ea, quæ in potestate nostra sunt distingui ab iis, quæ in eadem non sunt. Stoici totam praxin moralem ex hac differentia derivarunt, quemadmodum videre est ex Epicteti Enchiridio. Quamvis vero imperfecta sit, quæ hinc deducitur; regulæ tamen, quæ dantur, optimæ sunt & scopo, qui intenditur, satisfaciunt.

§. 176.

§. 176.

Nemo obligatur ad ea consequenda, vel vitanda quæ in potestate sua non sunt. Quæ enim in potestate alicujus non sunt, ea facultatum, virium ac rerum suarum usu, aliorumque ope ac auxilio consequi vel vitare minime valet (§. 175). Quicquid igitur agat, impossibile est ut ea consequatur, vel vitet. Sed nemo obligatur ad impossibile (§. 209 part. I. *Phil. pract. univ.*). Ergo nemo obligatur ad ea consequenda vel vitanda, quæ in potestate sua non sunt.

Principium hoc utilissimum in multis cum theoriæ, tum praxeos capitibus. Cavendum tamen, ne in abusum trahatur in præjudicium vel veritatis, vel vitæ.

§. 177.

Si cui amplior est facultatum, virium ac rerum usus, & auxilium alienum majus; is ad plura præstanda obligatur, quam alter. Cui enim amplior est facultatum, virium ac rerum usus, & auxilium alienum majus, is plura præstare potest quam alter: quod perse patet. Enimvero quilibet obligatur omnem facere facultatum suarum usum, consequenter etiam uti auxilio alieno, quod præsto est, si quidem legem naturæ servare velit (§. 172). Quare cui amplior est facultatum, virium ac rerum usus & auxilium alienum majus, is ad plura præstanda obligatur.

Consonum hoc est doctrinæ Christi, optimi juris naturalis interpretis, qui diserte *Luc. XII. 48.* Omni, inquit, cui multum datum est, multum quæretur ab eo. Cui enim multum datum est, ei amplior est facultatum, virium ac rerum usus & auxilium alienum majus. Quod vero ibidem loquatur de obligatione, qua is tenetur, ex contextu liquet.

§. 178.

*Cujusnam
majus sit
obligatio.*

Quoniam is ad plura præstanda obligatur, quam alter, cui amplior est facultatum, virium ac rerum usus alienumque auxilium majus (§. 177), major vero obligatio est, quæ ad plura extenditur (§. 91); *cui amplior facultatum, virium ac rerum usus est, alienumque auxilium majus, ejus major est obligatio quam alterius.*

§. 179.

*Idem ulte-
rius expen-
ditur.*

Quamobrem cum plura in ejus potestate sint, cui amplior facultatum, virium ac rerum usus est alienumque auxilium majus (§. 175); *cui plura in potestate sunt, ejus major est obligatio.*

Non est, quod objicias, hoc repugnare ei, quod supra demonstravimus, quod natura nemini major sit unius obligatio, quam alterius (§. 92). Neque enim omnis usus facultatum & virium homini natura inest, sed demum exercitio acquiritur, nec res alienumque auxilium homo natura habet. Cum igitur ibi sermo sit de obligatione connata (§. 34), hic de contracta (§. 39); pugna tantum apparet, minime autem vera. Nimirum obligatio omnium connata eadem (§. 80), & vi ejusdem quilibet tenetur ad omnem facultatum & virium usum consequendum. Enimvero cum dispositiones naturales, quas usus facultatum acquirendus supponit, omnibus eadem non sint, nec omnium eadem sit occasio eum acquirendi usum, qui per illas acquisitu possibilis; obligationes contractæ diversæ evadunt (§. 18). Atque harum quæ specie eadem est, si tanquam connata spectetur, diversi gradus obligationes producit, quatenus obligatio ad usum facultatum, virium & alieni auxilii contracta est. Nisi hic confundere volueris, quæ diversa sunt, acumine opus est, quale etiam requiritur in aliis jurium & obligationum capitibus. Nisi jura & obligationes methodo demonstrativa tradantur, vix fieri potest, ut in iis distinguendis satis firmus acuti.

§. 180.

§. 180.

Unusquisque operam dare debet, ut eam consequatur anima, corporis ac status externi perfectionem, quam consequi in potestate ipsius positum. Etenim unusquisque omnem facere tenetur facultatum suarum usum, qui ad perfectionem animæ, corporis atque status externi sui requiritur (§. 173), non tamen obligatur ad ea consequenda, quæ in potestate sua non habet (§. 176). Operam igitur dare debet, ut eam consequatur animæ, corporis ac status sui externi perfectionem, quæ in potestate ipsius posita.

Quousque perfectioni nostra studere debemus.

Non definire licet a priori quousque in se ac statu suo perficiendo progredi detur. Neque enim idem facultatum usus conceditur omnibus, neque omnes experiuntur eundem fortunæ favorem. Quamobrem unus quisque facere debet, quod potest, ne quid in ejus diligentia desiderari queat. Tendendum est ad summum, etsi subsistendum in eo gradu, ultra quem progredi nobis minime datur.

§. 181.

Quilibet operam dare debet, ut ea consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ in potestate ipsius sunt. Operam enim dare debet, ut eam consequatur animæ, corporis ac status externi perfectionem, quam consequi in potestate ipsius positum (§. 180). Sunt vero bona animi, quæ animam, bona corporis, quæ corpus; bona denique fortunæ, quæ statum nostrum externum perficiunt (§. 556 *Psych. empir.*). Quilibet itaque operam dare debet, ut ea consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ in potestate ipsius sunt.

bonis acquirendis collocanda.

Equidem *Epictetus* in *Enchiridio* c. 1. potestati nostræ tantummodo subjicit liberas nostras actiones, opinionem, appetitionem, averfationem, desiderium; eidem vero subducit ea,

quæ ipsi non agimus, omnia, corpus, pecuniam, gloriam, imperia, consequenter si ipsum audias, in potestate nostra tantummodo esse videntur bona animi, non vero bona corporis ac fortunæ: non tamen satis accurate hæc dicuntur. Et si enim bona animi magis in potestate sint, quam corporis ac fortunæ bona, nec tamen illa prorsus potestati nostræ subesse, nec hæc eidem prorsus subduci quotidie experimur. Immo si mentem Philosophi clarius inspicias, a nobis non prorsus dissentientem facile deprehendes, scilicet ex usu facultatum nostrarum potissimum æstimanda esse, quæ sunt in potestate nostra. Interprete nimirum *Simplicio* ea in potestate nostra esse dicit, quæ nec ab alio habemus, nec ab ullo alio impediri possunt.

§. 182.

Quousq; ab
imperfecti-
one carere
nobis debe-
amus.

Cavendum unicuique est, ut omnem evitet animæ, corporis & status externi imperfectionem, quantum in potestate sua est. Unusquisque enim omnem facere tenetur usum facultatum suarum, qui ad arcendam imperfectionem animæ, corporis & status externi requiritur (§. 173), ad ea tamen vitanda nemo obligatur, quæ in potestate sua non sunt (§. 176). Cavendum igitur unicuique est, ut omnem evitet animæ, corporis & status externi imperfectionem, quantum in potestate sua est.

Quæ paulo ante annotavimus (not. §. 180), mutatis mutandis huc quoque trahenda sunt.

§. 183.

Opera in
malis a-
vertendis
collocanda.

Quilibet operam dare debet, ut sibi caveat a malis animi, corporis ac fortunæ, quantum in potestate sua est. Cavendum quippe unicuique est, ut omnem evitet animæ, corporis & status externi imperfectionem, quantum in potestate sua est (§. 182). Sunt vero mala animi, quæ animam faciunt imperfectiorem; mala corporis, quæ cor-
pus

pus imperfectioni obnoxium reddunt; mala denique fortunæ, quæ statum nostrum externum imperfeciorem faciunt (§. 567 *Psych. empir.*). Quilibet adeo operam dare debet, ut sibi caveat a malis animi, corporis ac fortunæ, quantum in potestate sua est.

Quæ obstant, quò minus consequamur omnem perfectionem animæ, corporis atque status externi, quem intendimus & ad quam tanquam ad metam contendimus (not. §. 180); ea quoque in causa sunt, quo minus omnem imperfectionem evitemus, quam procul a nobis abesse malle-
mus. Obligamur ad omnem faciendum facultatum nostrarum usum, quem facere datur, consequenter ad utendum alieno auxilio, quo potiri possumus; & dum hoc facimus, obligationi nostræ satisfacimus. Quoniam tamen multa dantur causæ impediennes effectum qui sperari poterat a nobis minime tollendæ; voti nostri ut semper compotes red-
damur fieri nequit.

§. 184

Siqua dantur ad perfectionem hominis statusque ejusdem promovendam necessaria, quæ non in omnium potestate sunt; ad ea consequenda non obligantur nisi ii, quorum in potestate ista sunt. Quilibet enim operam dare debet, ut eam consequatur animæ, corporis ac status externi perfectionem, quam consequi in potestate ipsius positum (§. 180), nemo autem obligatur ad consequenda ea, quæ in potestate sua non sunt (§. 176). Quamobrem si quæ dantur ad perfectionem hominis statusque ejusdem promovendam necessaria, quæ non in omnium potestate sunt, ad ea consequenda non obligantur omnes, sed tantummodo illi, quorum in potestate ea sunt, seu quod perinde est, non obligantur nisi ii, quorum in potestate ista sunt.

Quamam obligationes non teneant singula humani generis individua.

Propositio hæc probe notanda venit, tum ne quæ de obligationibus hominis in genere spectati, non attendita differentia individuorum, demonstrabuntur, intempestive facta applicatione ad singula individua, per instantias eodem minime spectantes absurditatis arguantur, tum quia in sequentibus hoc principio in aliis demonstrandis habebimus opus.

§. 185.

*Obligatio-
num na-
turalium
discrimen
singulare.*

Dantur adeo obligationes, quibus genus humanum tenetur, sed non tenentur singula ejus individua, verum hi tantummodo hominum, qui iisdem satisfacere valent (§. 184).

Obligatio naturalis ponitur posita hominis rerumque essentia atque natura (§. 129 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Cum nullum corpus, adeoque nec ullum corpus humanum alteri simile sit (§. 246 *Cosmol.*), neque similis sit anima ullius hominis animæ hominis alterius (§. 224 *Psych. rat.*); dantur etiam differentiarum numericarum, quibus individuum unum differt ab altero (§. 239 *Ontol.*). Et quamvis ad easdem animam hæctenus non attenderint philosophi, differentiam numericam nonnisi in numero querentes, quasi duo individua ejusdem speciei tantummodo sint idem ens bis positum, quemadmodum positis duabus unitatibus, quarum una ab altera non differt, conficitur binarius; experientia tamen abunde loquitur contrarium. Videmus equidem hominibus singulis eadem esse organa, si corpus spectes; easdem facultates, si ad animam respicias; non tamen eadem est eorundem organorum in singulis dispositio, nec dispositiones naturales facultatis cognoscitivæ, nec inclinationes naturales appetitus & reclusiones naturales aversionis in singulis hominibus eadem sunt. Et si quæ eadem deprehenduntur, mirum quantum tamen gradibus differunt. Unde est, ut, & si eorum, quæ extra nos sunt, rationem nullam habeas, non tamen omnia omnium in potestate sint. Quamobrem posita essentia & natura hujus hominis non implicat poni obligationes, quæ posita essentia & natura hominis alterius non ponun-

tur.

tur. Quoniam enim per essentiam atque naturam hominis intelligitur, cur in ipsum cadant hæ obligationes (§. 129 *part. 1. Phil. pract. univ. & §. 56 Ontol.*); quidni per ea, quæ essentiam atque naturam hominis in individuis quoad non nulla diversam faciunt, etiam intelligatur, diversas effici obligationes ex hoc fonte manantes? Totus fallor, aut Christus huc respexit, dum diversitatem obligationis urfit (*not. §. 177*). Quæ hæcenus dicta sunt, probe perpendi velim, ne quis per præcipitantiã a veritate aliena iudicet, quæ cum eadem consentiunt, propterea quod inaudita loqui videar. Exemplum do intellectu facillimum. Nemo diffitebitur totum hominum genus obligari ad speciei suæ conservationem ejusque adeo propagationem. Nemo autem affirmaverit hac obligatione teneri singula individua, ita ut peccare dicendus sit, qui eidem satisfacere minime studet. Quamvis enim hic multum tribuendum sit collisioni obligationum; videbimus tamen suo loco hanc rem totam minime conficere.

§. 186.

Communes sunt obligationes, quarum ratio sufficiens in natura & essentia hominis continetur, quatenus ea omnium hominum communis est. Proprie autem sunt, quarum ratio sufficiens non continetur nisi in essentia atque natura hominis, quatenus eidem insunt determinationes quibusdam hominum individuis aut uniorum proprie.

*obligatio-
num com-
muni-
& propria-
rum diffe-
rentia.*

Quemadmodum differentia specifica hominum atque brutorum non minus ad essentiam atque naturam hominum spectat, quam determinationes hominum atque brutorum communes; ita quoque determinationes, quibus quidam homines vel homo unus a ceteris differt, non minus ad essentiam atque naturam quorundam hominum vel unius hominis pertinet, quam determinationes omnium hominum communes ad essentiam atque naturam hominum omnium. Et
ficuti

sicuti ex essentia & natura hominum & brutorum communi resultat lex naturæ communis, ex essentia autem atque natura hominum propria, seu differentia specifica essentiæ ac naturæ humanæ ab essentia & natura brutorum lex naturæ propria (§. 162 part. 1. *Phil. pract. univ.*); ita quoque ex differentia essentiæ atque naturæ quorundam hominum seu hominis unius ab essentia & natura ceterorum resultat lex naturæ quorundam hominum vel unius hominis propria, consequenter obligatio propria. Nisi hoc verum esset, nec unus hominum ad plura obligaretur quam alter: quam tamen obligationis diversitatem urget ipse Christus (*not. §. 177.*)

§. 187.

*Quomodo
obligatio
propria oritur.*

Quoniam obligatio propria rationem sufficientem non continet nisi in essentia atque natura hominis, quatenus eidem insunt determinationes quibusdam hominum aut uni eorum propriæ (§. 186), posita vero ratione sufficiente ponitur id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*); *posita quorundam hominum vel unius essentia atque natura, ponitur obligatio propria, consequenter cum leges particulares sint, quæ quosdam tantum homines, vel unum saltem obligant (§. 131 part. 1. Phil. pract. univ.), posita quorundam hominum vel unius essentia atque natura, ponitur lex naturæ particularis.*

Nemo non admittit alia esse officia divitum, alia pauperum propter differentiam status externi. Quid ni ergo & officia hominis variari debent propter differentiam determinationum intrinsecarum, quæ ad essentiam atque naturam spectant.

§. 188.

*Quousque
extendatur.*

Quoniam obligatio propria non ponitur, nisi posita essentia atque natura quorundam hominum vel unius hominis (§. 187); *obligatione propria tantummodo tenentur qui-*

quidam homines, vel unus eorum tenetur, consequenter & ad omnes promiscue extendi nequit.

Absonum itaque est, ubi demonstrantur istiusmodi obligationes, eas instantiis infringere velle desumptis ab iis, ad quos non spectant. Etenim num aliqua obligatio ad se pertineat, quilibet experiri poterit: tentanti enim constabit, utrum in potestate sua positum sit ut eidem satisfaciatur, nec ne. Quoniam enim differentia ista nobis perspecta non sunt, unde obligationes propriae dependent; a priori non commode quis convincetur, quod ad eum aliqua illorum pertineat. Ne tamen statim colligat eam ad se non pertinere, igitur excutiendae sunt vires, ut experiatur quantum valeant.

§. 189.

Ex adverso quoniam obligatio communis rationem *Quomodo* sufficientem in essentia atque natura hominum omnium *oriatur* communi habet (§. 186); *posita essentia atque natura hominum omnium communi, ponitur obligatio communis (§. 118 communis* *Ontol.), consequenter obligatione communi tenentur homines omnes sive absolute, sive sub eadem conditione superveniente, prouti scilicet vel de obligatione absoluta, vel hypothetica sermo fuerit.* *& quous- que exten- datur.*

Non est quod objicias obligationes proprias etiam de homine praedicari sub conditione illarum determinationum, quae essentiae atque naturae ejusdem propriae sunt; consequenter non opus esse ut propriae a communibus distinguantur. Etenim in praesenti corollario supponitur conditio, quae non minus in hoc homine, quam in alio quocunque locum habere potest, nec necessario eidem tantummodo convenit. Determinationes vero, quae differentiam quoad essentiam & naturam quorundam vel unius hominum constituunt, ceteris competere nequeunt salva eorundem essentia atque natura.

§. 190.

Homo cognoscere tenetur perfectiones ac imperfectiones *Necessitas*
(Wolffii Jus Naturae Tom. I.) P *animae,*

cognitionis perfectionis ac imperfectionis humanae ac status eius externi. animæ, corporis & status externi humani. Obligatur enim ad animam, corpus statumque suum externum perficiendum & ad imperfectionem vitandam (§. 152 part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem necesse est, ut norit, quænam sint animæ, corporis atque status externi perfectiones ac imperfectiones. Quoniam itaque ad ea facienda obligamur, quæ a nobis fieri necesse est (§. 118 part. I. Phil. pract. univ.); homo utique cognoscere tenetur perfectiones ac imperfectiones animæ, corporis & status hominum externi.

Nemo non videt, sermonem hic esse de theoria perfectionum & imperfectionum, quæ in animam, corpus & statum hominum externum cadunt, cujus deinde applicatione ad seipsum intelligit, quarum perfectionum ipsemet capax sit quoad animam atque corpus, & ad quamnam perfectionem perducendus sit status suus externus & quibusnam imperfectionibus vel obnoxia jam sit, vel fieri possit anima ipsius, quænam corpori statumque externo accidere queant & quibusnam tam corpus, quam status externus actu laboret. Non confundenda est cognitio generalis cum singulari, ne in subsequendis demonstrationibus male ratiocineris.

§. 191.

Quinam usus facultatum nostrarum cognosci debeat.

Homo cognoscere tenetur usum facultatum humanarum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum externum atque inde arcendum imperfectionem requiritur. Omnem enim facere tenetur usum facultatum suarum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum externum atque inde arcendam imperfectionem requiritur (§. 173). Necesse igitur est, ut norit, quinam facultatum humanarum usus fieri possit in anima, corpore & statu externo perficiendis atque inde imperfectionibus arcendis. Quare cum ad hoc faciendum obligemur, quod a nobis fieri necesse est

est (§. 118 part. 1. *Phil. pract. univ.*); quin homo cognoscere teneatur usum facultatum humanarum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum externum atque inde arcendum imperfectionem requiritur dubitandum non est.

Loquitur & hic de theoria usus facultatum humanarum in promovendis perfectionibus animæ, corporis ac status externi & arcendis imperfectionibus, ut adeo, quæ ad ad propositionem præcedentem annotavimus, ad præsentem quoque mutandis mutatis trahenda sint. Per se autem patere puto, quando hic de necessitate sermo est, non intelligi nisi necessitatem moralem, minime autem physicam, cum id, de quo loquimur, aliam necessitatem non admittat: id quod & in sequentibus tenendum. Etenim præter necessitatem ad ambages delaberemur, si, quoties de necessitate morali sermo est, demonstrare vellemus, non aliam nisi moralem necessitatem hic posse intelligi.

§. 192.

Homo seipsum cognoscere tenetur, qua animam, corpus & statum externum. Obligatio seipsum cognoscendi. Omnem enim facere tenetur usum facultatum suarum, qui ad perficiendum animam, corpus atque statum externum & ad arcendum inde imperfectionem requiritur (173). Necessè igitur est, ut norit, quænam sint facultates animæ, quænam corporis vires, & quinam tam illarum, quam harum usus ad perfectionem istam promovendam, imperfectionem vero arcendam, quænam perfectio adhuc sibi desit, & quam imperfectionem adhuc laboret, sive ipse qua animam & corpus, sive status suus externus, immo & in quam imperfectionem se statumque suum præcipitem dare possit. Quoniam itaque homo ex anima atque corpore constat statusque externus ad ipsum pertinet; necesse omnino est ut seipsum cognoscat qua animam, corpus & statum externum,

num, consequenter seipsum qua animam, corpus & statum externum cognoscere tenetur (§. 118. part. I. *Phil. pract. univ.*).

Pervulgatum est præceptum: *Nosce teipsum*. Non tamen id cum propositione prorsus coincidit, sive mentem ejus, sive finem, ob quem commendatur, spectes. Nimirum si quis ex aliis perstringendis voluptatem capit, qui vel eandem censuram meretur, vel aliis obnoxius est, quæ reprehensionem incurrit; eum seipsum noscere jubemus eo fine, ut in ruborem detur suamque agnoscat in censendis aliis temeritatem. Sensus igitur hujus præcepti multo restrictior est quam propositionis præsentis, & alius prorsus ejusdem usus, quam qui hic expetitur. Nos enim commendamus cognitionem sui ipsius eo fine, ut officiis erga nosmetipsos, quantum in potestate nostra est, satisfaciamus & ex alio satisfacere studeamus. Hunc consecuturis multo ampliori & accuratiori sui ipsius cognitione opus est, quam quæ sufficit ad redarguendam temeritatem in censendis aliis. Præterea probe notandum est propositionem præsentem urgere obligationem quandam naturalem eamque universalem (§. 11), adeoque ad Jus naturæ spectare (§. 1), cum pervulgatum istud præceptum magis pertineat ad philosophiam moralem, utpote præscribens remedium adversus temerarias aliorum reprehensiones & culpationes.

§. 193.

*Obligatio
cognoscendi
alios.*

Homo obligatur cognoscere perfectiones & imperfectiones animæ ac corporis statusque externi aliorum & usum, quem faciunt, facultatum in illis promovendis, his vero arcendis, itemque non usum & abusum, quo illarum iacturam faciunt, in hæc vero incidunt. Obligatur enim cognoscere seipsum quoad animam & corpus statumque suum externum (§. 192), & tenetur cognoscere perfectionem corporis & animæ statusque sui externi (§. 190), una cum usu facultatum humanarum, qui ad perficiendum animam,

corpus

corpus atque statum externum requiritur (§. 191). Enimvero nemo est qui nesciat, dum videmus perfectiones & imperfectiones aliorum & usum facultatum, quem faciunt in illis promovendis, his vero arcendis, itemque non usum & abusum earundem, quo illarum jacturam faciunt, hisce vero obnoxii fiunt; nos non modo cognoscere, quarum perfectionum homo sit capax & quibus imperfectionibus laborare possit, & quinam fieri debeat facultatum usus, ut istis potiamur, hasce vero evitemus, vel ab iisdem liberemur; verum etiam quænam perfectiones nobis adhuc desint, quibus imperfectionibus adhuc laboremus, & quonam adhuc careamus facultatum nostrarum usu, quinam nobis familiaris sit non usus & quemnam committamus abusum. Quamobrem patet hominem obligari, ut cognoscat perfectiones ac imperfectiones animæ ac corporis statusque externi aliorum & usum, quem faciunt, facultatum suarum in illis promovendis, hisce vero arcendis, itemque non usum & abusum, quo illarum jacturam faciunt, in hasce vero incidunt.

Quodsi tibi adhuc desit quidpiam perfectionis, quodsi nondum concessus aliquis facultatum tuarum usus, quodsi ignores, quomodo eum facere debeas in dato casu; a posteriori non aliunde hæc addiscere datur, nisi quatenus animam advertis ad alios eorumque actiones, & attenta mente consideres, quæ in iis observantur. Similiter si qua adhuc imperfectione labores, non rectius, nec facilius eam in te ipso animadvertes, quam ubi eandem observos in alio. Si quis tibi familiaris sit facultatum non usus, vel etiam abusus, eum non rectius addisces, quam ubi eundem in aliis notaveris. Obligatio adeo præsens cum obligatione te ipsum cognoscendi artissimo vinculo cohæret. Non licet excipere, curandum tibi esse quod tuum est: aliena ad te non spectare. Neque enim nisi tui gratia de aliorum cognitione sol-

licitus esse debes. Tua intenditur emendatio, dum inquiris, quantum alii profecerint, quanto adhuc intervallo a meta distent, ad quam omnes tendere debemus.

§. 194.

*Obligatio
cognoscendi
alios.*

Homo alios quoque cognoscere tenetur qua animam, corpus atque statum illorum externum. Etenim cognoscere tenetur perfectiones ac imperfectiones animæ & corporis statusque externi aliorum & usum, quem faciunt, facultatum suarum in illis promovendis, hisce vero vitandis, itemque non usum & abusum, qui illarum jacturam faciunt, in has vero incidunt (§. 193). Quoniam vero alios qua animam, corpus atque statum externum cognoscit, qui ea, quæ modo diximus, cognoscit; homo alios quoque cognoscere tenetur qua animam, corpus atque statum illorum externum.

Equidem cum vulgo inculcatur præceptum: *nosce te ipsum*, hoc ipso prohibetur ne de aliis simus solliciti; aliud tamen obtinet in præsentia, ubi non minus præcipitur, *nosce alios*, quam *nosce te ipsum*. Ratio patet ex diversitate scopi, de qua paulo ante diximus (not. §. 192). Atque hinc patet præcepti illius pervulgati sensum esse prorsus alium, quam fert propositio anterior, cognitionem sui qua animam, corpus atque statum nostrum externum urgens.

§. 195.

*Obligatio
detegendi
ad cognitionem
hominis &
status ejus
spectantia.*

Si in potestate tua fuerit de perfectione & imperfectione animæ, corporis atque status externi hominum, nec non de usu facultatum humanarum in anima, corpore ac statu externo perficiendo ac imperfectione vitanda detegere quæ nondum nota sunt; ad ea detegenda in usum communem obligaris. Homo enim obligatur perfectionem & imperfectionem animæ, corporis & status externi (§. 190) una cum

usu

usu facultatum, qui ad illam promovendam, hanc vero vitandam requiritur, cognoscere (§. 191). Enimvero si qua dantur ad perfectionem hominum statusque externi eorundem promovendam, consequenter & ad imperfectionem vitandam necessaria, quæ in omnium potestate non sunt, ad ea consequenda non obligantur nisi ii, quorum in potestate sunt (§. 184) & unusquisque hominum ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre obligatur per ipsam essentiam atque naturam suam, quantum conferre valet, & quæ is per se facere non potest (§. 222. 232 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quare si in potestate tua fuerit de perfectione ac imperfectione animæ, corporis atque status externi hominum, nec non de usu facultatum humanarum in anima, corpore ac statu externo perficiendo & imperfectione vitanda detegere, quæ nondum nota sunt; ad ea detegenda in usum communem obligaris.

Videmus adeo studendum esse cognitioni hominum non solum, ne tu tibi desis; verum etiam ut profis aliis. ~~Quam obrem non modo peccat, qui in cognitione sui ipsius se negligentem præstat; verum etiam qui sui tantum rationem habet, de aliis vero sollicitus non est, immo invidia in alios ductus arcanam cognitionem aliis propalare non vult. Eorum propria est hæc obligatio, quibus excellentiores animi dotes concessæ, quarum vi præstare possunt quod negatur aliis. Qui hoc faciunt, obligationi communi hominum ad mutua auxilia demum se satisfecisse intelligant (§. 221 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Elucet hinc providentia divina, quæ curam est; ut, cum omnes omnia non possint, dum quilibet facit, quod in potestate sua est, in universum omnibus consalatur. Atque hoc pacto totum humanum genus arctissimo vinculo colligatur, ut homo unus prodesse possit ceteris & unus indigeat alterius auxilio; quod quomodo sibi ~~comparare~~ teneatur docebimus inferius suo loco. Ceterum ex ~~propagatione~~ præsentate tanquam specimine quodam intelligitur,~~

ligitur, quomodo intelligenda sint, quæ non attenda differentia particulari vel numerica hominum brevitatis gratia de homine simpliciter demonstrabuntur, ne in perverſum ſenſum trahantur.

§. 196.

Obligatio
cognoſcen-
di ea, quæ
in uſum
cognitionis
ſui ipſius
ab aliis de-
teſta.

Quæ ab aliis de perfectione & imperfectione animæ, corporis ac ſtatus externi hominum, nec non de uſu facultatum humanarum in anima, corpore ac ſtatu externo perficiendo & imperfectione vitanda detecta ſunt; ea tibi perſpecta reddere teneris. Homo enim ſeipſum cognoſcere tenetur qua animam, corpus & ſtatum externum (§. 182), conſequenter ea, quæ ad perfectionem & imperfectionem animæ, corporis ac ſtatus externi ſui & ad uſum facultatum ſuarum in anima, corpore ac ſtatu externo perficiendo atq; imperfectione vitanda requiruntur. Quoniam adeo quæ ab aliis detecta ſunt cognoſcere valet, qui ea ipſemet detegere haud quaquam potuit, nec fruſtra obligari cenſendus eſt ad ea in uſum communem degenda, qui hoc facere poteſt (§. 195); quæ ab aliis de perfectione & imperfectione animæ, corporis ac ſtatus externi hominum, nec non de uſu facultatum humanarum in anima, corpore ac ſtatu perficiendo & imperfectione vitanda detecta ſunt, ea tibi utique perſpecta reddere teneris.

Nihil hic difficultatis eſt, modo vim obligationis cognitionis tui ipſius rite perceperis. Nimirum non eſt quod dubites te obligari ad omnem cognitionem acquirendam. Cum igitur tibi acquirere poſſis cognitionem eorum, quæ ab aliis detecta ſunt, quamvis eadem per te detegere non potuiſſes; nec dubium ſuperelle poteſt ullum, quin ad ea cognoſcenda, quæ in uſum tuum ab aliis detecta ſunt, obligeris.

§. 197.

Quilibet homo obligatur ad tentandum facultatum usum omnem, quem ad perfectionem quandam acquirendam tentandi v.l. imperfectionem vitandam facere cognoscit. Teneatur facultatum enim omnem facere facultatum suarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus atque statum externum & vitandam imperfectionem requiritur (§. 173). Quamobrem cum non ante certus esse possit, num eum facere possit, quem ad perfectionem quandam acquirendam vel imperfectionem vitandam prodesse cognoscit, quam eundem facere tentavit; quilibet omnino homo obligatur ad tentandum omnem facultatum usum, quem ad perfectionem quandam acquirendam vel imperfectionem vitandam facere cognoscit.

Nemo certus esse potest nisi convincatur (§. 982 Log.), sive a posteriori ope experientiae (§. 985 Log.), sive a priori vi demonstrationis (§. 990 Log.). A priori vix fieri potest, ut convincaris, quousque extendatur facultatum tuarum usus: neque enim datur haec theoria adeo exarsciata, ex qua principia demonstrandi peti possunt de usu facultatum humanarum pro diversitate hominum & circumstantiarum, in quibus ponuntur. Hinc videas alios plus sperare de facultatibus suis, quam in iis est; alios statim de iisdem desperare. Utrumque nocet. Illi nimis audaces se probant, & sibi perfecisse videntur, quod quale sit nondum intelligunt; hi nimia timiditate deterrentur, ne consequi studeant, quod poterant. Restat igitur ut a posteriori convincaris, quantum valeat facultatum tuarum usus. Tentandum eo fine, quid valeant humeri, quid ferre recusent.

§. 198.

Usus facultatum animae consistit in eliciendis actibus. Sunt enim facultates animae potentiae agendi (§. 29). Usus facultatum
(Wolffii Jus Naturae Tom. I.)   *Q*   *Psych.*

*anima in
quo confi-
stat.*

Psych. empir.). Ergo usus facultatum animæ non consistit nisi in eliciendis actionibus (§. 716 *Ontol.*).

Nimirum quatenus Deus animas creavit (§. 780 *part. 1. Theol. nat.*) hisce facultatibus præditas, hæ ipsarum actiones possibiles sunt, consequenter facultates usum hunchabere possunt ac debent, ut illæ actu eliciantur.

§. 199.

*Usus fa-
cultatum
superiorum
undenam
sit.*

Usus facultatum superiorum animæ, intellectus ac voluntatis liberæ, non inest homini natura, sed exercitio acquiritur. Constat a posteriori infantes in lucem editos nullum prorsus facere intellectus ac voluntatis liberæ, ab ipso quippe pendentis (§. 275. 880 *Psych. empir.*), usum & eundem denegari hominibus inter bruta educatis docent exempla hominum inter urfos educatorum, ad quæ provocavimus (§. 461 *Psych. rat.*). Immo unusquisque, nisi amplius recorderetur eorum, quæ in se facta sunt, in infantibus experiri potest, in iis non ante sese exerere intellectus usum, nisi actibus sæpe elicitis, adeoque prævio exercitio (§. 195 *Psych. empir.*). Quoniam itaque natura non inest homini, sed demum acquiritur, quod sine prævio exercitio eidem non inexistit (§. 32); usum facultatum superiorum, intellectus ac voluntatis liberæ, homini non natura inesse, sed demum acquiri exercitio evidens est.

Loquimur hic de omni usu facultatum superiorum: cum enim pateat quanto exercitio opus sit, ut varios intellectus ac voluntatis usus consequamur, & quam difficile haud raro sit eos consequi, nemo est qui negare auserit, usus istos demum esse acquirendos, minime autem a natura datos. Quamobrem cum usus facultatum superiorum homines potissimum a brutis distinguat, ita ut inter hominem, qui inter bruta educatur, atque bruta quoad usum facultatum animæ nulla intercedat differentia; non minus vere, quam argute dicitur, neminem hominum nasci, sed fieri. Neque enim homo,
qualis

qualis est, quando nascitur, a brutis differt nisi in eo, quod commercio aliorum hominum & institutione usus ad usum facultatum superiorum perducere possit, ad quem bruta facultatibus istis destituta (§. 761. 763. *Psych. rat.*) nunquam perducere datur. Omnis adeo differentia huc redit, quod per essentiam & naturam animæ possibile sit homines eo adduci, ut eliciant actus facultatis cognoscitivæ & appetitivæ, quales in animabus brutorum elici impossibile est.

§. 200.

Ufus facultatum inferiorum, sensuum scilicet, imaginationis atque memoriæ, appetitus sensitivi & aversionis feriarum homini natura inest, non demum acquirendus. Constat experientia infantes statim, ut nati sunt, sentire, videre scilicet, audire, olfacere, gustu & tactu perceptibilia percipere. Exerit quoque sese imaginatio & memoria, quatenus actus sensuum permittunt (§. 117. 175 *Psych. empir.*). Nec minus observare licet actus appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ. Confirmant singula eorum exempla, quos inter urfos educatos novimus (§. 461 *Psych. rat.*). Quamobrem cum usus facultatum inferiorum homini insint sine prævio exercitio, natura vero insit quod sine prævio exercitio inexistit, non demum acquiritur (§. 195 *Psych. empir.* & §. 32); usus facultatum inferiorum natura inest homini, non demum acquirendus.

Ostenditur etiam hoc modo. Usus sensuum adeo conspicuus est, ut de eo dubitari minime possit, nec esse puto ullum, qui dubitet. Enimvero infantes statim, ut ex utero materno egrediuntur, vocem flebilem edunt. Hinc autor Libri, qui Sapientia Salomonis dicitur, c. VII. 3. Natus, inquit, communem aërem hausi & in ejusdem naturæ terram delapsus primam vocem, æque ac omnes, flebilem edidi. Vox hæc indicat aversionem sensitivam

adeoque perceptionem molestiæ ex subita mutatione status, quem infans in utero habuit. Atque adeo patet infantem statim, ut in lucem editur, non modo sensu percipere, quæ in organa sensoria agunt, verum etiam sibi conscium esse status in utero, ex quo in alium defertur ejusdemque memorem esse, & ex perceptione confusa ejus, quod molestum accidit, oriri aversionem. Memoria status præteriti non minus actum memoriæ (§. 175 *Psych. empir.*), quam imaginationis indicat (§. 92 *Psych. empir.*). Videmus adeo usum non modo sensus, verum etiam imaginationis, memoriæ & aversionis sensitivæ sine ullo prævio exercitio, adeoque natura inesse infantibus, usum nempe imaginationis, memoriæ & aversionis, qualem fert præsens sensuum usus propter hujus ab illo dependentiam ex Psychologia empirica manifestam. Si quis adhuc dubitet de appetitione sensitiva, is animum advertat ad infantes lac maternum appetentes. Et quoniam facultates animæ inferiores homo cum brutis communes habet (§. 754 & seq. *Psych. rat.*); usum harum facultatum conspiciere quoque licet in omni brutorum genere.

Quibus ex Psychologia empirica dependentia facultatum superiorum ab inferioribus, præsertim facultatis cognoscitivæ superioris sive intellectus a facultate cognoscitiva inferiori, sensu scilicet, imaginatione atque memoria fuerit perspecta; eos fugere nequit, quod, nisi usus facultatum inferiorum natura inesset, fieri haud quaquam posset, ut consortio aliorum hominum & institutione usi ad usum superiorum perducerentur. Nostrum non est ea hic fusius exponere, quæ alibi sufficienter tradita sunt. Quoniam enim per methodi, qua utimur, leges alibi explicata & demonstrata præsupponimus tanquam cognita & perspecta; eodem jure, quo Astronomus supponit lectorem Geometriæ ac Trigonometriæ utriusque gnarum, nos quoque supponimus

tori Juris Naturæ perspecta esse, quæ in Psychologia tradidimus.

§. 201.

Perfectio animæ consistit in consensu omnium usuum Perfectio facultatum omnium animæ tam superiorum, quam inferiorum. Quod facultates singulæ singulæ suos habeant usus & usus unius differat ab usu alterius, nemo est qui ignoret. Dantur adeo plura a se invicem differentia in uno subjecto. Enimvero consensus plurium a se invicem differentium in uno perfectio est (§. 503 Ontol.). Ergo perfectio animæ consistere debet in consensu usuum, qui facultatibus omnibus animæ tam superioribus quam inferioribus competit, omnium.

Poterat etiam perfectio animæ definiri per consensum facultatum omnium quoad usus eorundem omnes: id quod eodem recidit. Nimirum præsens propositio definitionis locum tuetur. Quod vero eam demonstrare libuerit, non instar definitionis nominalis sumere; non alia de causa factum est, quam quod in Ontologia notionem generalem perfectionis dederimus, ac inde in Philosophia practica deduxerimus obligationem fundamentalem hominis ad committendas actiones, quæ tendunt ad perfectionem nostram statusque nostri. Quoniam itaque in Jure Naturæ ex isto principio deducemus obligationes naturales hominis & jura naturalia; necesse omnino erat, ut ostenderemus nos in definienda perfectione animæ a notione ista generali perfectionis non recedere.

§. 202.

Quoniam perfectio essentialis est, quæ continetur consensu determinationum essentialium; accidentalis vero, quæ dicit consensum determinationum accidentalium cum essentialibus (§. 528 Ontol.); facultates vero animæ homini

Q. 3

essen-

Distinctio inter essentialem & accidentalem.

essentiales sunt (§. 65. 81 *Psych. rat.*), habitus vero, qui acquirendi, ut usus istos faciamus, ad quos anima apta est, seu qui ab istis facultatibus proficisci possunt, accidentia sunt (§. 779. 151 *Ontol.*); *perfectio animæ essentialis consistit in aptitudine facultatum tam superiorum, quam inferiorum quod consensum omnium usuum, quos habere possunt; accidentalis vero in consensu actuali.*

Nimirum consensus usus facultatum animæ quoad usus eorundem vel spectatur ut possibilis, adeoque potentia inest animæ & hætenus perfectionem essentialem constituit, vel consideratur ut actualis, adeoque actu inexistit animæ, & sic perfectionem accidentalem absolvit. Nemo non videt hic nobis esse negotium cum perfectione accidentali, cum hæc sit ea, quam acquirere tenemur, essentialis autem omni homini natura insit.

§. 203.

Consensus facultatum num humanarum rectitudinem concurrat; usus omnium consensus in quo sentit. Quod si enim usus cujuslibet facultatis ad determinandam actionum humanarum rectitudinem concurrat; usus omnes ad unum quid obtinendum tendunt. Enimvero si usus facultatum singularum ad unum quid obtinendum tendunt, inter se consentiunt (§. 503 *Ontol.*). Consentiant itaque usus singularum, facultatum si ad determinandam humanarum actionum rectitudinem concurrunt.

Quodsi objicias, nos in rectitudine actionis humanæ tantummodo respexisse ad intellectum, voluntatem ac voluntatem atque facultatem locomotivam (§. 79 *part. 1. Phil. pract. univ.*); adeoque nullam quoad animam fecisse mentionem sensuum, imaginationis, memoriæ, appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ, immo nec attentionis & reflexionis; facilis est responsio. Intellectus usus nullus est absque ministerio

sterio sensuum & imaginationis atque memoria. Quamobrem si in operationibus intellectus nihil desiderari debet, nec in usu facultatis inferioris cognoscitivæ ulla ex parte notari debet aliquis defectus. Nemo hoc ignorat, nisi qui fuerit in Logica & Psychologia hospes, aut minime sufficientem attulerit ad singula attentionem. Idem eodem modo manifestum de attentione & reflexione. Confirmatur hoc per ea, quæ prolixè tradidimus de culpa in parte prima Philosophiæ practicæ univ. Ac ideo docuimus quomodo sensus & imaginatio ad consensum cum intellectu perducat (§. 299. 300. 317 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam appetitus sensitivus & averfatio sensitiva a sensu, imaginatione & memoria, quemadmodum voluntas & noluntas ab intellectu pender, prouti satis notum est omnibus, qui in Psychologia versati sunt; ubi quoad intellectus usum nullus notatur defectus, appetitus quoque sensitivus & averfatio sensitiva cum voluntate ac noluntate consentit (§. 580 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Ac ideo non modo ostendimus, quando appetitus sensitivus & averfatio sensitiva cum rationali prorsus consentiat (§. 572 part. 2. *Phil. pract. univ.*), verum etiam quomodo non minus hæc, quam ille ad consensum cum rationali reducat (§. 581 *Phil. pract. univ.*). Cui adeo difficultates hic suboriuntur, quas superare nequit, is sibi imputet quod ad jus naturæ illoris manibus accedat.

§. 204.

Homo obligatur ad consensum usus omnium facultatum consequendum. Obligatur unusquisque ad rectè agendum ^{consensus} (§. 189 part. 1. *Phil. pract. univ.*), obligatur etiam ad faciendum ^{facultatum} usum facultatum suarum, qui ad servandam legem naturæ requiritur (§. 172), consequenter ad consequendum eum ^{quoad earum usum} facultatum suarum usum, qui ad determinandam actionum humanarum rectitudinem concurrere ^{consequendi.} debet. Quoniam igitur in hoc concursu consensus usus omnium facultatum consistit (§. 203); homo obligatur ad consensum usus omnium facultatum consequendum.

Patet

Patet per ea, quæ modo ad propositionem præcedentem annotavimus (not. §. 202), nos obligationem hominum non extendere usque ad impossibile, etsi non negemus ad eam, quem hic urgemus, facultatum consensum quoad usum eorundem hæctenus animum non attendisse Philosophos in Philosophia morali, destitutos quippe distincta ejus notione. Non tamen existimandum est, quasi nemo adhuc unquam de eo cogitaverit. Monuimus in notis ad Orationem de Sinarum Philosophia practica, olim jam *Confucium* studuisse consensui appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ cum rationali consequendis & eum anno ætatis septuagesimo tandem fuisse consecutum, consequenter cum hunc consequi minime detur, nisi sensus & imaginatio cum intellectu in repræsentando malo & bono consentiant (§. 580 part. 2. *Phil. pract. univ.*), necesse est ut idem consecutus fuerit consensum sensuum & imaginationis cum intellectu, etsi neutrius distinctam habuerit notionem, adeoque nec modum consequendi consensum usus omnium facultatum alios docere potuerit. Nec minus patet Ictos confusam quandam hujus consensuum notionem habuisse per ea, quæ de dolo & culpa tradunt, ut non satis limatam, quemadmodum facile judicabit qui, quæ ab iis docentur, cum nostris contulerit, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis de dolo & culpa exposuimus. Perviderunt adeo aliquid hujus obligationis, de qua nobis in præfati sermo est, *Confucius* atque Icti Romani, quantum luce crepera notionum confusarum, quidni obscurarum maxima ex parte? videre licuit. Nos vero eidem plenam lucem affundimus, notionibus confusis ad distinctas easque determinatas revocatis: id quod nobis per universam philosophiam propositum est.

§. 205.

Obligatio
vitandi dis-
sensuum fa-
cultatum
usus.

Quoniam homo obligatur ad consequendum *omni-um facultatum* usus consensum (§. 204); ad vitandum usus eorundem *dissensum etiam obligatur.*

Dissensum facultatis cognoscitivæ inferioris ac superioris explicavimus jam alibi (§. 576 part. 2. *Phil. pract. univ.*), quem-
admo-

admodum consensum (§. 575 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Consensum appetitus sensitivi & rationalis exposuimus (§. 908 *Psych. empir.*), aversationis vero sensitivæ ac rationalis (§. 915 *Psych. empir.*), unde simul patet, quid sit dissensus harum facultatum. Nimirum *appetitus sensitivus & rationalis dissentiunt*, si tendunt ad diversa objecta; *aversatio sensitiva & rationalis dissentiunt*, si versantur circa diversa objecta. Ex collatione definitionum istarum obvium est, dissensum cum consensu consistere minime posse. Quamobrem si ponas homini permissum esse dissensum; eo ipso tollitur obligatio ad consequendum consensum: quod absurdum (§. 204).

§. 206.

Eodem modo patet *obligari hominem ad vitandum facultatum suarum non usum*. Ponamus enim ipsi permissum esse facultatum suarum non usum, necesse non est ut omnem faciat facultatum suarum usum in determinanda qualibet actione sua: id quod per se patet. Ergo nec necesse est, ut studeat omnium facultatum usum consequi, qui requiritur, ut recta sit actio, consequenter non obligatur ad consequendum consensum usus facultatum omnium (§. 118 part. 1. *Phil. pract. univ.*): quod absurdum (§. 204).

Obstat adeo obligationi, de qua jam loquimur, non minus dissensus usus facultatum, quam non usus, etsi non usus faciat, ut sublato consensu non statim ponatur dissensus. Hoc observasse maximi momenti est in praxi morali.

§. 207.

Qui usum quem debet facultatum suarum facere potest, is etiam non usum evitare potest. Patet per se. Pona-
 mus enim fieri haud quaquam posse, ut non usum evitet: *ergo nec fieri poterit, ut usum faciat, quem facere debet.* Quod est contra hypothefin.

(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*)

R

Vidi-

Vidimus in anterioribus, usum facultatum superiorum animæ non inesse natura, sed demum acquirendum (§. 199); ex adverso autem usum inferiorum inesse natura, non demum acquirendum (§. 200). Enimvero usus facultatum superiorum ac inferiorum in actionibus humanis ita invicem permiscetur, ut usus inferioris pendeat ab usu superioris, nec nisi hoc posito ponatur. Quamobrem non usum facultatis inferioris evitare nequis, nisi in potestate tua sit usus superioris, sine quo ille poni nequit. Acumine igitur opus est, si præcipitantiam judicandi de vitando non usu evitare velis. Cave igitur ex eo, quod facultatum inferiorum, sensuum scilicet, imaginationis, memoriæ, appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ natura homini insit, non demum acquiratur (§. 200), statim inferas, eum non usum omnem facultatum inferiorum, veluti sensuum, imaginationis, memoriæ, appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ evitare posse. Quantum vero non usus, quem evitare in dato casu non possumus, nobis imputari possit, ex iis intelligitur quæ de facultatum inferiorum quoad actum a libertate animæ dependentia & de imputatione in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus, nec hæc sunt hujus loci. Sed demus exemplum, ut dicta rectius intelligantur. Nullius facultatis usus homini magis naturalis est quam sensuum. Enimvero ad notiones distinctas formandas eorum, quæ observamus, etsi sensuum usus requiratur, idem tamen attentionem sibi conjunctam habere debet: quæ ubi in potestate tua non est, eum facere usum visus non datur, qui fieri debet.

§. 208.

*Jus homini
competens
quoad u-
sum facul-
tatum ac-
quiren-
dum.*

Natura homo habet jus ad ea, quæ ad consequendum usum facultatum suarum & usus hujus consensum ipsi necessaria sunt. Obligatur enim ad faciendum omnem facultatum suarum usum, qui ad servandam legem naturæ requiritur (§. 172). Quamobrem cum usus facultatum superiorum natura non insit homini, sed demum acquiri de-
beat

beat (§. 199), ac præterea quilibet in seipso experiri possit usu facultatum superiorum accedente ampliari usum inferiorum; ad usum facultatum suarum consequendum obligatur. Obligatur vero etiam ad consequendum consensum usus facultatum omnium tam superiorum, quam inferiorum (§. 204). Quoniam itaque lex naturæ nobis dat jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159 *part. 1. Phil. pract. univ.*); homo quoque natura habet jus ad ea, quæ ad consequendum usum facultatum suarum & usus hujus consensum ipsi necessaria sunt.

E. gr. Qui Medicinæ operam navat, notitiam sibi comparare debet herbarum, ut oblatas agnoscere possit. Jus ergo ipsi est natura colligendi herbas in campis, montibus ac sylvis, & in herbarium suum inferendi. Hic enim non supponimus dominia esse introducta, vi quorum quis prohibere potest ne alter faciat, quod iis nondum introductis licebat. Hoc tamen non obstante jura natura homini competentia cognoscenda sunt, ut de immutatione per dominia facta judicari possit. Damus exemplum intellectu facile, ut, quale sit hoc jus, de quo sermo est, clarius pateat. Enimvero ut etiam appareat, quænam sit vis dominii in immutando hoc jure; fingamus Titium in horto suo educasse plantas exoticas, quarum cognitio futuro Medico apprime necessaria. Vi juris ipsi natura competentis hortum ingredi & plantas in usum suum decerpere minime licet, sed hoc facere nequit nisi consensu domini.

§. 209.

Facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iis- Quomodo dem utendi. Etenim facultates animæ sunt potentiaæ activæ ^{facultates animæ per-} (§. 29 *Psych empir.*), adeoque eidem tribuuntur, quate ^{ficiuntur.} nus possibile est, ut hæc actiones in se eliciat. *Habitus* adeo cum in promptitudine agendi consistat (§. 428 *Psych.*

empir.), usus vero facultatum in eliciendis actionibus consistat (§. 198); ubi anima acquirit habitum iisdem utendi, prompte eliciuntur actiones, quæ per essentiam & naturam ejus possibiles sunt. Varietas itaque, quæ in anima datur quoad facultatem quamlibet, in actionibus consistit, quæ ad eandem referuntur. Jam vero usus cujuslibet facultatis est finis a Deo intentus (§. 46 *part. 1. Phil. pract. univ.*) & seposita quoque intentione divina quoad hominem instar finis considerari potest (§. 45 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Singulæ igitur actiones facultatis ad eundem finem tendunt, consequenter inter se consentiunt (§. 503 *Ontol.*). Quamobrem cum consensus in varietate perfectio sit (§. 503 *Ontol.*); facultas animæ aliter perfici nequit quam acquirendo habitum eliciendi actiones, consequenter habitum iisdem utendi *per demonstrata*. Patet itaque facultates animæ perfici acquirendo habitus iisdem utendi.

Propositionis præsentis veritatem nemo non sine probatione admittit. Ita nemo est qui in dubium vocet intellectum perfici, si acquiramus habitus eliciendi eas operationes, quæ ab eo proficisci possunt. Quoniam vero distinctam dedimus in Philosophia prima notionem in genere; nostrum fuit ostendere, quod propositio præsens eidem consentanea sit. Omnes operationes intellectus tendunt ad eundem finem; rerum nimirum cognoscibilium cognitionem. Et eatenus omnes actus singulares inter se consentiunt. Quoniam itaque major est consensus possibilis, quo plures actiones elici possunt; major quoque perfectio est, quo amplior est usus intellectus, consequenter quo plures & majores habitus utendi intellectu tibi comparaveris. Nulla hic spectatur moralitas, cujus demum habenda est ratio, quando actiones a pluribus facultatibus ortæ in determinanda actione libera concurrunt. Abutitur enim intellectu, qui non eum facit ejus usum, quem rectitudo actionis requirit. Quæ
da

de intellectu dicta sunt exempli causa, ea ad alias quoque facultates transferenda. Sed hæc luculentiora evadent per ea, quæ sequuntur.

§. 210.

Quo plures actus alicujus facultatis elici possunt & Gradus quo promptius; eo major est ejus perfectio. Quo promptius ^{perfectio} animæ eliciuntur actiones & quo plures elici possunt; eo ^{facultatum} major est habitus (§. 428 *Psych. empir.*). Quare cum fa- ^{anima.} cultates animæ perficiantur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209), adeoque actus earum eliciendi, tanto major erit perfectio facultatis alicujus animæ, quo plures actus elici possunt & quo promptius.

Illustravimus jam hoc ipsum exemplo intellectus (not. §. 209).

§. 211.

Homo obligatur ad consequendum habitum omnem facultatis cujuslibet animæ acquisitu sibi possibilem. Obligatur enim ad promovendam perfectionem suam (§. 128 *di habitum part. I. Phil. pract. univ.*), consequenter ad perficiendum ^{facultatum} animæ facultates. Enimvero facultates animæ perfici- ^{anima.} untur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209). Homo igitur obligatur ad consequendum habitum omnem facultatis cujuslibet animæ. Enimvero non obligatur ad id, quod impossibile (§. 209 *part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem obligatur ad consequendum habitum omnem facultatis cujuslibet animæ acquisitu sibi possibilem.

Ex hac restrictione nascuntur obligationes propriæ quoad habitus facultatum animæ & diversos eorundem gradus acquirendos, qui equidem rationem habent in circumstantiis, in quibus homo collocatur, sufficientem tamen non agnoscunt nisi in determinationibus essentialibus propriis. E. gr.

ponamus tibi esse occasionem addiscendi Geometriam sublimiorem. Quodsi natura te destituit, nihil effeceris, neque adeo fieri potest, ut habitum de iis, quæ ad Geometriam sublimiorem spectant, ratiocinandi consequaris. Nemo non fatetur, homines in universum omnes non esse obligatos ad studium Geometriæ sublimioris, etsi acutiores nec in dubium vocent quorundam obligationem. Eam qui non agnoscunt, præjudicio prohibentur, quod fonte obligationis naturalis minime perspecto ab indifferente voluntate superioris eandem deducunt, adeoque unusquisque eam fingit prout sibi videtur.

§. 212.

Obligatio ad consequendum habitus intellectus & voluntatis.

Quoniam homo gaudet intellectu (§. 266. 275 *Psych. empir.*) & voluntate ac noluntate (§. 880. 881 *Psych. empir.*), ad consequendum vero omnem habitum facultatis cujuslibet acquisitu sibi possibilem obligatur (§. 211); quod obligetur ad consequendum omnem habitum intellectus, voluntatis item ac noluntatis, acquisitu sibi possibilem evidens est.

Non est quod a nobis hic expectes ut doceamus, quomodo hosce aliosque habitus acquiramus. Quæ enim ad praxin spectant, ea reservamus Philosophiæ morali, ad quam pertinent.

§. 213.

Obligatio ad consequendum gradus attentionis.

Similiter quia inter facultates animæ locum quoque habet attentio (§. 236. 237 *Psych. empir.*), cujus diversi gradus exercitatione comparantur (§. 248 *Psych. empir.*); homo etiam obligatur ad omnem gradum attentionis consequendum sibi acquisitu possibilem (§. 211).

Diversos attentionis gradus recensuimus alibi (§. 243 & seqq. *Psych. empir.*) & modum eos acquirendi exposuimus (§. 249 & seqq. *Psych. empir.*). Non igitur opus est, ut hic per modum corollariorum inferantur conclusiones particulares.

lares. Ex modo autem consequendi quemlibet horum graduum unusquisque judicare poterit, num is sit sibi acquiritu possibilis, ubi eum tentaverit.

§. 214.

Facultatum animæ etiam numero adscribitur facultas reflectendi (§. 257 *Psych. empir.*), continuo exercitio demum acquirenda (§. 263 *Psych. empir.*). Patet igitur ut ante, *hominem obligatum esse, ut super re quacunque obvia singulisque suis actionibus reflectendi habitum sibi comparet, quantum datur* (§. 211). *Obligatio reflectendi facultatem*

Facultatem hanc nobis non inesse natura, sed exercitio demum acquiri & ad quandam promptitudinem perduciposse, experientia satis superque constat, & ea ratio est, cur in hominibus inter urfos educatis facultatis hujus exercitium cesser, ita ut nullum ejus in ipsorum actionibus deprehendere liceat vestigium. Quanti autem sit ejus usus in operationibus intellectus non minus ex Logica, quam Psychologia liquet.

§. 215.

Constat etiam imaginationem & memoriam extendi posse (§. 197. 198 *Psych. empir.*), consequenter cum facultatem animæ, quarum in numero sunt imaginatio (§. 92 *Psych. empir.*) & memoria (§. 175 *Psych. empir.*), habitus omnes acquiritu possibiles sibi acquirere teneatur homo (§. 211); utique *obligatur ad imaginationem & memoriam extendendam.* *Obligatio extendendi imaginati-onem & memori-am.*

Non est quod excipias usum imaginationis & memoriæ homini natura inesse, non demum acquiri (§. 200), consequenter nullam dari obligationem consequendi id, quod natura nobis concessit. Etenim etsi usus harum facultatum naturalis sit, ut sua veluti sponte sese exerat; extendi tamen adeo potest, ut quod studio tuo acquiritur longo post se tramine

mite relinquat id, quod natura concessit. Quibus ea perspecta sunt, quæ de imaginationis & memoriæ gradibus harumque facultatum extensione dicta sunt in Psychologia empirica; ei nihil superesse potest dubii. Ceterum ex hactenus demonstratis intelligitur, quam necessaria sit Psychologiæ cognitio, siquidem officia hominis erga animam penitus inspicere volueris. Nec sane alia de causa obligatio perficendi facultates animæ vulgo non satis agnoscitur: immo nec alia de causa dantur, qui, cum omni obligationi naturali se præ aliis satisfacere sibi videntur, ea quæ de facultate cognoscitiva perficienda præcipiuntur tanquam errorem noxium prorsus damnant, parum perpendentes quam necessarius sit facultatum omnium, quæ ad cognoscitivam tanquam species ad suum genus referuntur, usus ad recte agendam. Confidimus itaque fore ut longe rectius sentiant, qui nostram de culpa theoriam in parte prima & praxin moralem in parte altera Philosophiæ practicæ universalis demonstratam animo comprehenderunt. Elucet hinc necessitas præmittendi studium Psychologiæ studio Juris naturalis, ne in re manifesta cœcutias. Ubi suo tempore Philosophiam moralem traderimus, facultatum ad cognoscitivam spectantium usus multo luculentius mentis aciem perstringet.

§. 216.

*Habituam
animæ di-
visio.*

Habitus animæ vel simplices sunt, qui singuli ad unum tantummodo facultatem referuntur: vel compositi, qui ex concursu plurium resultant sive ad easdem, sive ad diversas facultates referendorum.

E, gr. Habitus animum, quamdiu libet, attendendi ad idem objectum simplex est, cum ad unam tantummodo facultatem, attentionem scilicet, spectet. Ast habitus demonstrandi compositus est, cum plurium facultatum habitus supponat, quemadmodum constat iis, qui demonstrationis notionem distinctam ex Logica hauserunt & in demonstrationibus eo modo resolvendis, quem tum in Logica (*not. §. 551 & seqq.*), tum in Commentatione de studio Matheseos recte

recte instituendo, quæ Elementorum Matheseos universæ Tomo V. legitur, explicavimus, frequentes fuerunt nec sine attentione ad singula in hisce resolutionibus versati fuerunt. Nimirum plures operationes intellectus hic concurrunt una cum pluribus actibus facultatis cognoscendi inferioris, quarum non minus hi, quam illi ex diversis habitibus simplicibus oriuntur.

§. 217.

Quoniam itaque homo obligatur ad consequendum *Obligatio* habitum omnem facultatum animæ acquisitu possibilem *ad omnes* (§. 211.), & omnem facere tenetur usum earundem, qui *consequen-* ad servandam naturæ legem (§. 172), consequenter *dos.* ad actionis cujuslibet rectitudinem requiritur (§. 189 *part. 1. Phil. præf. univ.*); non modo ad ad consequendum habitum quemvis facultatis cujuslibet simplicem, verum etiam ad quemlibet habitum compositum consequendum obligatur.

Non alio fine habitus singuli singularum facultatum acquiruntur, quam ut caveamus, ne actiones nostræ ullatenus a rectitudine deficient. Ex praxi morali abunde elucescet, ac unus quisque in Psychologia versatus ex semetipso addiscere valet, ad actiones humanas concurrere facultates omnes, adeoque habitus morales, quos dicimus, e compositorum numero esse, ex quibus actiones istæ fluunt. Singulas adeo facultates perficere studemus, ut nunquam agamus, nisi quod rectum est.

§. 218.

Intellectus perfectior est, quo plures res distincte & Perfectio *magis sibi representare valet.* Est enim facultas *intellectus* *res sibi representandi* (§. 275 *Psych. empir.*). & *ejus* *Quantitatem* cum facultas sit potentia activa animæ (§. 29 *gradus.* *Psych. empir.*), potentia vero in possibilitate agendi consistat (§. 716 *Omol.*); quo plures res distincte sibi repræsentare *(Wolffii Jus Naturæ Tom. I.)* S *sentare*

sentare valet intellectus, eo plures ipsius elici possunt actiones. Enimvero quo plures facultatis alicujus elici possunt actiones & quo promptius, eo major est perfectio (§. 210). Intellectus itaque perfectior est, quo plures res distincte sibi & quo promptius representare valet.

Ostendimus jam alibi (§. 276. 277 *Psych. empir.*) intellectum esse eo majorem, quo quis plura sibi distincte representare & quo plura in eodem subjecto distinguere valet. Hic vero evincimus, eundem esse quoque perfectiorem, ubi hoc fieri potest, ut adeo intellectus magnitudo cum ejus perfectione simul ponatur. Non tamen uno prorsus eodemque respectu intellectus dicitur magnus & perfectus. In magnitudine enim respicimus ad actuum multitudinem; in perfectione ad singulorum tendentiam ad usum intellectus, quem per naturam habere potest, & ad agendi promptitudinem. Gradus tamen perfectionis, quatenus in objecto rationem sufficientem agnoscunt, a magnitudine intellectus pendent. Hinc jam intelligitur, cur intellectum perfectissimum non invita notione perfectionis definiverimus per eum, qui omnia possibiliter distincte sibi representat (§. 647 *Psych. rat.*), quoniam nec plura dantur, ad quae sese extendere potest intellectus, nec major concipitur promptitudo, quam si sit actus purus, ut omnium representatio fiat simul.

§. 219.

Distincta Cognitio distincta dicitur, quae notionibus ac ideis rerum distinctis absolvitur: *Confusa* autem, quae in cognitionibus confusis terminatur.

Quomodo cognitio, notio & idea differant, alibi jam exposuimus (not. §. §2 *Psych. empir.*). Ibi adeo dicta relegantur, ut mentem definitionum praesentium penitus inspiciamus. In memoriam quoque revocanda sunt, quae de differentia perceptionum formali (§. 30 & seqq. *Psych. empir.*) & de de notionum formali differentia (§. 77 & seqq. *Log.*) prolixè satis

inculcavimus. Ut vero simul manifesta sit vis cognitionis distinctæ; exemplo quodam declaranda venit. Quoties sese offert occasio agendi, ut recte agas, quemadmodum debes (§. 189. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*), notionem actionis, qualis est in præsentis pro circumstantiis obviis, sufficienter determinatam animo concipere teneris (§. 80 *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ cum a rebus præsentibus abstrahenda sit, necesse est ut ad eam spectantia distincte tibi repræsentes, adeoque præsentia distincta idea complectaris. Ut porro iudicium fieri possit, utrum committenda sit actio, an omittenda, principio generali opus est, quo istusmodi actio vel præcipitur, vel prohibetur, seu bona vel mala declaratur: id quod Logicæ ac Psychologiæ gnarûs satis exploratum habet, Istiusmodi propositionibus respondentur notionem (§. 520. 521 *Log.*), quibus subjectum quoad determinationes, sub quibus prædicatum eidem tribui potest, una cum prædicato continetur (§. 200. 320 *Log.*), adeoque distinctæ (§. 88 *Log.*). Quamobrem ubi idem prædicatum tribuis actioni, cujus patrandæ occasio offertur, ut prodeat iudicium verum de actionis bonitate vel malitia ad recte agendum requisitum (§. 80. *part. 1. Phil. pract. univ.*); eidem denuo respondet distincta notio *per modo demonstrata*. Omnis adeo cognitio notionibus ac ideis rerum distinctis absolvitur, adeoque distincta est. Qui in Logica cum laude versatus animo penitus comprehendit, quæ de usu Logicæ in praxi vitæ demonstravimus (§. 1212 & *seqq.*); eidem nihil in iis, quæ diximus, erit obscuri. Ceterum si quis, quæ de analysi notionum (*not. §. 992. Log.*) docuimus, sine qua non datur adæquata notio (§. 95. *Log.*) ad cognitionem distinctam requisita, ad modo dicta applicare voluerit; quam ardua & difficilis sit distincta cognitio deprehender, & quam necesse sit intelliget, ut in disciplinis singulis eo ordine, quo in lucem editæ sunt, vel ex citationibus unam in altera præsupponi apparet, perlegendis lento gradu progrediatur. Quemadmodum vero obligationem ad recte agendum in dubium vocare nequit (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sine quo a culpa vacuus esse nequit (§. 696 *part. 1. Phil. pract. univ.*), felicitati suæ ipsemet

met contrarius, (§. 685 part. 2. *Phil. pract. univ.*); ita nec distinctam cognitionem tanquam superfluum rejicere potest. Objectiones, quas incautus in medium afferre poterat in presenti, non curamus: cadent enim sua veluti sponte intellectis iis, quæ sequuntur. Quid ad nos, qui veritatem profite-mur, si qui fuerint, cum sint veritatis ignari, magis in officiis suis omni ex parte adimplendis profecisse videri velint, quam profecerint? Non scribimus, ut placeamus ignaris, ignavis atque iis, qui transverso affectuum impetu se abripi patiuntur; sed iis, quibus curæ cordique est ut recte agant, quo placeant intelligentibus actionum humanarum arbitris & tranquillitatis conscientiæ fructus uberrimos percipiant.

§. 220.

*Obligatio
cognitionis
distinctæ
acquiren-
dæ.*

Homo obligatur ad distinctam rerum sibi cognitu possibilibus cognitionem acquirendam. Tenetur enim omnem facere facultatum suarum usum, qui ad perficiendum animam & ejus imperfectionem vitandam requiritur (§. 173). Quamobrem cum intellectus sit facultas animæ (§. 275 *Psych. empir.*), tanto autem perfectior sit, quo plures res distincte & quo promptius sibi repræsentare valet; quin obligetur ad res omnes, quantum datur, distincte sibi repræsentandi habitum acquirendum dubitandum non est. Enimvero distincta est cognitio, quæ notionibus ac ideis rerum distinctis absolvitur (§. 219). Obligatur ergo ad distinctam rerum sibi cognitu possibilibus cognitionem acquirendam.

Quodsi fieri posset, ut omnem omnino rerum cognoscibilium cognitionem distinctam sibi compararet; ex natura & essentia hominis sequeretur, quod nullam negligere deberet. Enimvero cum intellectus humanus limitatus sit tum quoad objectum, tum quoad modum repræsentandi objecta (§. 279 *Psych. empir.*); obligatio nostra eo usque extendi nequit, ne ab homine exigatur, quod naturam ejus transcendit. **Quam-**

Quamobrem eandem restringere debuimus ad ea, quæ ipsi cognitu possibilis sunt. Neque enim existimandum est, non omnis cognitio, quam acquirere, valemus, nobis. Nemo est, qui omnes casus futuros prævidere valeat, in quibus hujus vel istius rei cognitio usui ipsi esse possit, siue ad sanum de ea ferendum iudicium, siue ad rite determinandam actionem suam, ut adeo certo asseverare queat hujus vel istius rei cognitionem sibi esse inutilem.

§. 221.

Quoniam operam dare debemus ut distinctam rerum nobis cognitu possibilium cognitionem acquiramus (§. 220); nullam prætermittere debemus occasionem, qua rei ^{Quoniam sollicitudine} ne id fieri ^{debeat.} debeat, cuiuscusque cognitionem nobis comparare valemus.

Qui utilitate metiuntur cognitionem, haud raro negligunt ea, quorum cognitio ipsis maxime profutura erat. Vix ququam esse puto, qui hoc in seipso non experiri possit, modo memor sit eorum, quæ cognoscere neglexit, cum posset, & satis acutus in observando defectu cognitionis, quoties ea habet opus.

§. 222.

Quodsi occasio plurium cognoscendorum simul sese offerat, quorum omnium cognitioni acquirendæ vacare non licet; ea alteri præferenda, ^{Quoniam cognitio alteri præferenda.} cuius in eo, quod sequimur vel teri præferimus, vitæ genere magis necessarius est usus. Quoniam enim fieri non potest, ut omnem eorum cognitionem consequamur, quorum cognoscendorum occasio sese offert per hypothesein; nemo non videt faciendam esse exceptionem (§. 207 part. I. Phil. præf. univ.), consequenter cognitionem unam esse acquirendam, reliquam missam fieri debere. Jam vero non alio fine rerum cognitionem nobis comparamus, quam ut omni in casu, quantum datur, recte agamus satisfacturi obligationi nostræ (§. 189 part. I. Phil.

Phil. pract. univ.). Necessè igitur est, ne nobis desit eorum cognitio, quæ ad expedienda negotia pro vitæ nostræ genere obvia requiritur (§. 118 *part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem patet, si occasio plurium cognoscendorum simul sese offerat, quorum cognitioni simul acquirendæ vacare minime licet; eam alteri præferendam esse, cuius in eo, quod sequimur vel elegimus, vitæ genere maxime necessarius est usus.

Nimirum cognoscibilem hoc discrimen est: aliorum cognitionis usus certo prævidetur, aliorum vero usum prævidere non licet, etsi nec negare possimus eum fore nullum. Nemo igitur sanus affirmabit incerta certis esse præferenda. Nec vacat culpa, qui vincibili ignorantia laborat eorum, quæ scitu necessaria intellexit: vacat autem culpa qui ignorat ea, quorum usum prævidere non potuit, nec cognitionem nisi cum neglectu necessariorum sibi comparare potuit. Sed vix puto fore quenquam, cui propositionis præterita veritas videatur suspecta.

§. 223.

*Quanam
ignorantia
legi naturæ
contraria.*

Ignorantia vincibilis legi naturali contraria. Homo obligatur ad cognitionem acquisitæ sibi possibilem acquirendam (§. 220), consequenter ad rei cuiuslibet notionem vel ideam consequendam, quam consequi valet (§. 51 *Psych. empir.*). Danda igitur ipsi est opera, ne absit notio, sive rei simpliciter apprehendendæ inserviat, sive iudicio cuiusdam respondeat. Quoniam absentia hujus notionis ignorantia est (§. 27 *part. I. Phil. pract. univ.*), eaque vincibilis, quæ evitari potest, modo velimus (§. 28 *part. I. Phil. pract. univ.*); danda omnino opera est, ut ignorantiam vincibilem evitemus, consequenter ignorantia vincibilis legi naturali contraria.

Quod evitare debemus, legi naturali contrarium esse nemo dubi-

dubitare potest. Pugnat enim cum lege prohibitiva (§. 163 part. 2. *Phil. pract. univ.*), utpote quæ prohibet, quo minus ignorantia vincibili laboremus.

§. 224.

Ignorantia invincibilis legi naturali contraria non est. *Quanam non sit.*
Ignorantia invincibilis a nobis evitari minime potest (§. 28 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam adeo homo non obligatur ad id, quod impossibile (§. 209 part. 1. *Phil. pract. univ.*); nec obligari potest ad vitandam ignorantiam sibi invincibilem. Ignorantia adeo invincibilis legi naturali contraria non est.

Cavendum vero ne pro ignorantia invincibili habeatur, quæ non est. Noceat enim non parum hic error, quando ignorantia influit in actiones humanas, ut omittant actiones lege naturali præceptas, vel committant eidem contrarias. Quodsi usum facultatum humanarum habueris perspectum & ad circumstantias, in quibus collocaris, animum advertas; haud difficile ignorantiam vincibilem ab invincibili distinguas in casu dato, præsertim ubi observaveris, quæ rentanda facultatum usu omni, qui ad perfectionem quandam acquirendam vel imperfectionem vitandam requiritur, supra præcepimus (§. 197). Non tamen omni in casu facile esse cuilibet judicium, utrum ignorantia vincibilis sit, an invincibilis ultro largimur.

§. 225.

Quilibet homo cognoscere tenetur, quid bonum, quidve malum sit. *Cognitio boni & mali cur necessaria.*
Quilibet homo obligatur ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 153 part. 1. *Phil. pract. univ.*), necesse est ut cognoscat, quænam actio sit bona, quænam mala, seu quid bonum, quidve malum sit (§. 118 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Tenetur adeo cognoscere quid bonum, quidve malum sit (§. cit.).

Cogni-

Cognitionem hanc homini maxime necessariam esse, necessitas et immutabilitas obligationis, quæ a lege naturæ venit, loquitur (§. 142 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Peccant igitur, qui eam negligunt. Neglectum vero esse nimis frequentem experientia docet. Negligentes quoque se probant, qui nimis compendiosa & superficialia cognitione contenti sunt: quod pro dolor faciunt plurimi, etiamsi ad vitæ perfectionem adspirare sibi videantur & in hoc summam laudem positam esse agnoscant.

§. 226.

Obligatio ad cognoscendam legem naturalem.

Quoniam quilibet homo cognoscere tenetur quid bonum, quidve malum sit (§. 225), lex vero naturæ hoc doceat (§. 153 part. 1. *Phil. pract. univ.*); quilibet omnino homo legem naturæ cognoscere debet, quantum sibi sufficit.

Non eadem requiritur legis naturalis in omnibus notitia: neque enim actiones, de quibus disponit, omnes sunt in universum omnium. Unde facile intelligitur, sufficere ut quis norit eas naturæ leges, quæ de actionibus, quæ in eum cadunt, committendis vel omittendis, pronunciant. Parebit hoc ex speciali tractatione, unde haurire licet unicuique scitu necessaria. Neque exarsciata legum naturalium cognitio omnibus convenit. Quamobrem cum ultra possibile nemo obligetur (§. 209 part. 1. *Phil. pract. univ.*); quam usus facultatum tuarum non fert cognitio a te minime exigi potest. Minimus cognitionis gradus est historica cognitio, unicuique acquisitu facilis (§. 6 *Disc. pralim.*). Quodsi ergo ultra progredi non licuerit, in hoc acquiescendum. Sed de hoc plura dicentur in philosphia morali.

§. 227.

Habitus distinguendi in quod-

Acquirere tenemur habitum in quocumque objecto cognoscibili nobis obvio ea distinguendi, quæ eidem insunt. Tenemur enim acquirere omnem rerum quarumlibet cognoscibi-

scibiliū cognitionem distinctam acquisitu nobis possibi-
lem (§. 220), consequenter distinctas earum notiones,
quantum datur (§. 219). Quoniam itaque distincta no-
tio est, si in re percepta sigillatim enunciabilia distingui-
mus (§. 38 *Psych. empir.*), omnemque intellectus habitum
ut consequamur studere debemus (§. 211); habitum in-
quocunque objecto cognoscibili nobis obvio ea distinguen-
di, quæ eidem insunt, acquirere tenemur.

*rebus in
sunt acqui-
rendi obli-
gatio.*

Hic habitus amplissimum habet usum non modo in acqui-
rendis notionibus distinctis ad augendam cognitionem uni-
versalem in usum futurum; verum etiam in consequendis
ideis distinctis rerum præsentium ad dextre applicandum no-
tiones universales, ne per errorem de actione, cujus paranda
occalio offertur, judicemus.

§. 228.

Quoniam habitus in uno multa distinguendi acumen
est, tantoque unusquisque acutior altero, quanto plura in
eodem objecto distinguere valet (§. 332 *Psych. empir.*),
habitum vero in quocunque objecto cognoscibili nobis ob-
vio ea distinguendi, quæ eidem insunt, acquirere tenemur
(§. 227); *ad acumen acquirendum & acquistum augendum
nas obligari evidens est.*

*Obligatio
augendi &
acquirendi
acuminis*

Non est quod existimes huic obligationi satisfacere non
posse nisi eos, qui literis operam navant. Multum ea in re
proficere licet hominibus etiam plebejis, modo ad eam exer-
citationem adducantur, qua acumen acquiritur & successive
perficitur (§. 333 *Psych. empir.*).

§. 229.

Quoniam acumen augere obligamur (§. 228), id
ipsim vero eo adduci potest, ut universalialia, præsertim in-
scala generum seu abstractorum altiora, in singularibus
(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*) T per-

*Item acu-
minis per-
videndi ab-*

Practica in concretis.

perspiciamus, quod acumen pervidendi abstracta in concretis diximus (§. 336 *Psych. empir.*); quin etiam obligemur ad acumen pervidendi abstracta in concretis acquirendum & continuo, quantum datur, augendum dubitari nequit.

Acumen hoc non modo in condenda theoria prodest illi, qui scientias amplificare constituerunt; verum mirifice prodest in praxi, ubi principia generalia ad casum presentem applicanda. Immo si quis a sensu culpæ omnis liberum possidere voluerit animum, in acumine hoc acquirendo & augendo non patiarur necesse est desiderari diligentiam suam.

§. 230.

Obligatio acquirendi habitum notionum distinctas resolvendi.

Acquirere tenemur habitum notionum distinctas in aliis simpliciores continuo resolvendi, prouti notionum analysis requirit (§. 339 Psych. empir.). Tenemur enim acquirere omnem rerum quarumlibet cognoscibilium cognitionem distinctam acquisitu nobis possibilem (§. 220), consequenter tam distinctas earum notiones, quantum consequi nobis datur (§. 219). Quamobrem cum tanto distinctior evadat notio, quo plura in eadem re distinguimus separatim enunciabilia (§. 38 *Psych. empir.*); habitum omnino acquirere tenemur tot in quolibet cognoscibili distinguendi, quot distingui possunt, adeoque notionem rei resolvendi non modo in notiones eorum, quæ ipsas ingrediuntur, & notiones horum singulas denuo in alias simpliciores ac ita porro, quantum datur, consequenter notionem distinctam rei continuo resolvendi in alias simpliciores, prouti notionum analysis requirit (§. 339 *Psych. empir.*).

Equidem facile largior, quod habitum hunc acquirere non sit cujusvis; plura tamen in eodem acquirendo a nobis fieri possunt, quam primo intuitu videri poterat. Sed de eo a-

gen-

gendam erit in Philosophia morali. Quodsi scientiæ magis excultæ ad communem usum applicabuntur, id quod fieri posse dubitandum non est; ipsa experientia docebit, intellectum humanum quoad ea, quæ ad vitam perfectam faciunt, ad majoris perfectionis gradum perducere posse, quam putari vel sperari nunc poterat. Neque enim per præcipitantiam statuendum est de iis, quæ in potestatem nostram redigi possunt.

§. 231.

Quoniam habitum notiones distinctas in alias simpliciores continuo resolvendi, prouti notionum analysis requirit, acquirere tenemur (§. 230), habitus vero hic profunditas intellectus est (§. 340 *Psych. empir.*), ad profunditatem intellectus acquirendam, consequenter cum hic tanto profundior sit, quo longius in analysi notionum progredi quis potest (§. cit.), ad eandem continuo augendam obligamur.

Atque in his continetur obligatio perficiendi intellectum quoad primam intellectus operationem: sit ita, quemadmodum ex praxi, quam in Philosophia morali trademus, clarius elucescet, quod ad hanc perfectionem consequendam concurrant non modo operationes intellectus ceteræ, verum etiam facultates cognoscendi inferiores. Neque enim existimandum est, quasi una animæ facultas perfici possit absque concursu ceterarum. Minor perfectio unius facultatis facit ad consequendam majorem alterius & major hujus, ubi fuerit acquisita, prodest consequendæ majori illius. Sed hæc non satis intelliguntur nisi experto. Non igitur mirandum, si fabulam narrare videamur iis, qui exercitiis perfectionem hanc intellectus consequendi nullam prorsus operam navaverunt, immo de ipsa ne per somnium quidem cogitarunt. Neque amplius videbimur extendisse obligationem humanam ultra id, quod fieri debebat, ubi indispensabilis perfectionis istius necessitas ad vivendum vitam perfectam in apri-
co fuerit posita;

§. 232.

*Obligatio
acquirendi
habitu
rite judi-
candi.*

Habitu acquirere tenemur determinata judicia for-
mandi. Omnem acquirere tenemur intellectus habitum
acquisitu possibilem nobis (§. 212), adeoque etiam habi-
tum formandi judicia, quibus subjectum repræsentatur
sub ea notione, ut in ea contineatur ratio, cur eidem con-
veniat prædicatum, seu id, per quod determinatur præ-
dicatum, ut sit verum (§. 524 Log.). Enimvero judicium
determinatum est, si subjectum repræsentetur sub ea no-
tione, ut in ea contineatur ratio, cur eidem conveniat præ-
dicatum seu id, per quod determinatur prædicatum (§.
320 Log.). Habitu itaque acquirere tenemur determi-
na judicia formandi.

Sumo hic, quod ab omnibus conceditur, concedi saltem
debet, judicia nostra vera esse debere. Cum vera sint judi-
cia, si prædicatum subjecto absolute, vel sub data conditio-
ne conveniat; falsum vero, si non conveniat (§. 505 Log.);
haud obscure intelligitur, judicium esse nullius usus, nisi fie-
rit verum, immo ubi de agendis vel non agendis fertur ju-
dicium, profus nocebit, si falsum fuerit, cum agas, quæ fie-
ri non debent, vel non agas, quæ debent fieri. Enimvero
judicia, quæ ferimus, vel universalialia sunt, vel singularialia.
Illa locum sibi vindicant in disciplinis, ubi per determina-
tas propositiones efferuntur; hæc vero feruntur in vita com-
muni. Habitus adeo formandi judicia determinata duplex
est, quorum alter versatur circa judicia universalialia, alter ve-
ro circa singularialia. Illius usus est in perficiendis & ampli-
ficandis disciplinis; hujus vero in recte sentiendo & agendo.
Ille non omnibus convenit, nec acquisitu adeo facilis; hic ve-
ro magis respicit communem omnium usum. Fieri tamen
non potest, ut hunc consequaris, nisi ante extiterint alii,
qui cum illo pollerent, disciplinas propositionibus determi-
natis locupletarunt, quibus judicia determinata enunciantur
(§. 41 Log.). Hoc discrimen utile quoque est observare in illis.

§. 233.

§. 233.

Quoniam judicia singularia in casu obvio applica- *Obbligatio*
tione generalium formantur (§. 1212 Log.), homo autem *addiscendi*
habitum determinata judicia formandi acquirere tenetur *& inveni-*
(§. 232); qui in casu quovis obvio determinatum de re *endi propo-*
proposita formare voluerit iudicium, propositiones determi- *sitiones de-*
natas ex disciplinis perspectas sibi reddere tenetur, conse- *termina-*
quenter *ad propositiones determinatas ex disciplinis sibi fa-*
miliares reddendas quilibet obligatur. Cumque quilibet obli-
getur, in cuius potestate id positum fuerit, scitu aliis ne-
cessaria detegere (§. 195); *In cuius potestate positum est*
propositiones in disciplinis ad determinatas revocare, vel
non dum repertas invenire, is ut hoc faciat obligatur.

Hinc videmus, cur philosophiam universam ad propo-
sitiones determinatas revocemus, quæ notiones quoque rerum
determinatas seu definitiones supponunt ad eas agnoscendas
& ab aliis distinguendas, & in propositionibus determinatis
locum habent, quatenus per eas repræsentatur subjectum in
propositionibus categoricis, & per eas & conditionem ad-
jectam in hypotheticis. Philosophiam enim ad usum vitæ
aptare studemus, quemadmodum in Horis subsecivis ube-
rius exposuimus Enimvero ut constet prædicatum per no-
tionem subjecti determinari, consequenter propositionem
esse determinatam; ex iis, quæ de subjecto sumuntur, demon-
strandum est, subjecto sic determinato convenire prædica-
tum. Ac ideo demonstrativa utimur methodo in philoso-
phando. Etsi enim negari minime possit, fieri etiam posse,
ut a posteriori ostendatur, propositionem esse determinatam;
non tamen hoc semper succedit, neque etiam ubivis brevitati
ac evidentix consulitur. Immo in systemate nec methodi
demonstrativæ nullæ sunt partes in demonstrationibus a po-
steriori.

§. 234.

Acquirere tenemur habitum recte ratiocinandi. Obli- *Obbligatio*
gamur.

acquirendi
habitu
recte ratio-
cinandi.

gamur enim ad consequendum omnem habitum intellectus (§. 212). Quamobrem cum discursus sive ratiocinatio sit intellectus operatio (§. 325 *Psych. empir.*); habitus recte ratiocinandi intellectus habitus est. Habitum itaque recte ratiocinandi acquirere tenemur.

Quod non omnes recte ratiocinentur, sed ipsimet eruditi in formam haud raro impigant; obvia experientia constat. Ratiocinamur autem quotidie, singulis fere momentis, cum judicia discursiva, quæ per ratiocinium eliciuntur (§. 51 *Log.*), frequentiora sint intuitivis. Quoniam itaque minus recte ratiocinando in errorem incidimus (§. 638 & *seqq. Log.*), ad actionem vero rectam requiritur judicium verum de actionis bonitate & malitia (§. 80 *part. 1. Phil. pract. univ.*); obligationi recte agendi satisfacturi (§. 189 *part. 1. Phil. pract. univ.*) habitu recte ratiocinandi pollere debemus. Quamobrem & hinc deduci poterat obligatio habitum recte ratiocinandi acquirendi

§. 235.

Obligatio
distincte
ratiocinan-
di & ratio-
cinia con-
catenandi.

Quoniam habitus ratiocinandi perfectior est, si non modo singula judicia successive formentur, prout ratiocinium ingrediuntur, adeoque distincte ratiocinemur (§. 441 *Psych. empir.*), verum etiam ratiocinia in longa serie inter se concatenare valeamus, conclusionibus anterioribus per modum præmissarum ingredientibus in ratiocinia sequentia (§. 492 *Log.*); habitum vero recte ratiocinandi acquirere tenemur (§. 234); *quin etiam obligemur ad habitum distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi, quantum nobis datur, consequendum dubitandum non est* (§. 180).

Distincta ratiocinia & eorum concatenatio non modo usui sunt iis, qui scientiis excolendis sese totos tradunt; verum etiam unicuique ad vitam recte agendam: id quod prolixius hic ostendere haud quaquam lubet, cum non sit **hujus** loci. Sufficit nos non loqui nisi experta & quorum in po-
testate

testate est demonstratio. Quodsi objicias donum distincte ratiocinandi & ratiocinia inter se concatenandi inter paucos eruditos esse distributum; hæc objectio parum nos angit, qui novimus, plures id ipsum consequi posse, modo velent, præsertim postquam nos, quæ huc requiruntur, adeo perspicue explicavimus & modum tantum donum consequendi docuimus, ut nihil amplius desiderari posse videatur. Neque tanta foret difficultas id ipsum consequendi, ut idem tantummodo viri docti primi ordinis tanquam sibi proprium vindicarent, ubi habitus, de quo nobis jam sermo est, magis familiaris evaderet. Ecquis enim est, qui nesciat, modo ad ea, quæ quotidie fiunt, animum attendat & super iis, quæ observat, reflectat, quod ex commercio cum aliis sola imitatione, quæ sua veluti sponte sese offert, acquirantur habitus, alio modo acquisitu difficillimi, immo ei, qui eorum compos redditur, de iisdem ne quidem cogitans, acquisitu prorsus impossibiles?

§. 236.

Homo operam dare tenetur, ut soliditatem consequatur. Etenim obligatur ad habitum distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi consequendum, quantum datur (*§. 235*), consequenter operam dare tenetur, ut eum consequatur. Enimvero habitus distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi soliditas est (*§. 440 Psych. empir.*). Quare homo operam dare tenetur, ut soliditatem consequatur.

¶ *Not. 235*), si qui difficulter soliditatem fuerint consecuti, eam deinde facillime ad alios propagari posse, quantum unicuique pro vitæ suæ genere sufficit: neque enim opus est, nec fieri potest, ut singuli hujus habitus inter ceteros habitus intellectus eminentis eundem gradum acquirant. Quamobrem qui soliditatem negligunt, cum eos per eos aliud quasi agendo propagari poterat. Vide-

Videbimus vero suo loco, quod etiam hic desint obligationi suæ, quatenus tenentur aliis: id quod non modo de hoc officio tenendum, verum de omni alio, quatenus exemplo tuo prodesse poteras aliis. Obligationes hominis, quibus nituntur ejus officia, adeo inter se cohærent, ut unius vis tota non perspiciatur, nisi intellectis ceteris. Qua de causa consultum est, ut, quomodo a se invicem dependeant, penitus perspiciatur: id quod fieri haud quaquam potest, nisi methodo demonstrativa in iis exponendis utaris.

§. 237.

*Obligatio
acquirendi
habitum
demon-
strandi &
probandi.*

Quoniam qui solidus est, habitu demonstrandi & probandi pollet (§. 443 *Psych. empir.*), homo vero obligatur ad soliditatem acquirendam (§. 236); quin ad habitum demonstrandi & probandi acquirendum obligetur dubitari nequit.

Non ignoro esse plerosque, quibus paradoxum videtur obligationem consequendi habitum demonstrandi inter obligationes naturales referri, quibus homines tenentur, quasi peccet, qui eidem non satisfacit, propterea quod ars demonstrandi Mathematicis tanquam propria relinquenda, immo inter ea, quæ fieri minime possunt, referendum ut homo plebejus artem demonstrandi addiscat, qui tamen officiis lege naturali præscriptis satisfacere tenetur. Enimvero quod reponeo, non unum habeo. 1. Oppido falluntur, qui demonstrationes ad solam Mathesin relegant, quasi earum extra eandem nullus prorsus sit usus. Nonne conscientia certa vi demonstrationis acquirenda (§. 459 *part. 1. Phil. pract. univ.*) & vi ejusdem tolluntur scrupuli conscientiæ (§. 460 *part. 1. Phil. pract. univ.*)? Conscientiam vero certam habere debemus, ut ea nos excuset (§. 465 *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec morsus ejusdem nobis sint metuendi (§. 497 *part. 1. Phil. pract. univ.*), quin potius tranquillitate ipsius fruamur (§. 511 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Nonne etiam vi demonstrationis deciditur, cujusnam conscientia sit recta (§. 498 *part. 1. Phil. pract. univ.*)? Nonne acquiritur cognitio viva

(§. 242)

(§. 249 *part. 2. Phil. pract. univ.*) ad praxin moralem maxime necessaria (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*)? Nonne leges naturales demonstrandæ sunt (§. 3), ut vitam perfectam vivere possis, quantum datur (§. 17 *part. 2. Phil. pract. univ.*)? Provocare poteramus adhuc ad alia, nisi hæc abunde sufficerent. Quoniam igitur nemo negare potest omnium interesse, ut conscientiam certam acquirant eandemque a scrupulis & moribus liberent, ut cognitio sit viva, ut vitæ perfectæ studeant; ultro fatendum demonstrationes non esse tantummodo Mathematicorum, sed habitum demonstrandi acquirendum esse omnibus, qui ejusdem compotes fieri possunt. 2. Falluntur non minus, qui nullum inter obligationes communes ac proprias discrimen agnoscunt (§. 186 & *seqq.*) & eandem obligationem ad singulos eodem gradu extendunt (§. 180). Ubi vero obligationes naturales in universum demonstrandæ; nec prætermitendæ sunt propriæ, neque etiam in iis habetur ratio gradus, ad quem unicuique pertingere datur. 3. Falluntur qui sibi persuadent, habitum demonstrandi minime convenire vulgo. Evicimus enim alibi (§. 395 *Psych. empir.*), in demonstrationibus cogitationes eodem modo procedere, quo series notionum ac perceptionum communiter continuantur. Quodsi ergo in promptu sint principia, qualia esse perspecta debent vulgo ad recte agendum; nullum est dubium, quin modum naturalem cogitandi etiam sequi possint in applicandis istis principiis & aliquem habitum demonstrandi gradum attingere. 4. Falluntur denique qui propositionem præsentem extendunt ultra terminos, qui in quolibet casu præfigurantur. Quemadmodum enim non omnes veritates in universum omnes cognoscere tenentur ita nec requiritur ut demonstrare quis valeat omnes in universum. Sufficit si demonstrare possit eas, quæ ipsi scitu necessariæ sunt, nec si in his quædam sunt, quæ multorum principiorum apparatus supponunt, quæ cognoscere tibi datur, necesse est ut ipse ea demonstrare valeas. Acquiescendum in autoritate eorum, qui eas demonstratas esse affirmant, præsertim ubi experimento proprio confirmare easdem licet.

§. 238.

*Obligatio
doctrinae
solidae ac-
quirenda.*

Acquirere tenemur doctrinam solidam. Obligamur enim ad habitum demonstrandi acquirendum (§. 237). Quamobrem cum doctrina solida constet propositionibus demonstratis, adeoque & sufficienter explicatis (§. 448 *Psych. empir.*), habitus demonstrandi usum habet in doctrina solida acquirenda. Quoniam itaque usum omnem facultatum nostrarum facere tenemur, qui ad perficiendum animam requiritur (§. 173); solidam utique doctrinam acquirere tenemur.

Errant igitur, qui solidam doctrinam contemnunt, & abique ea se officia sua omni ex parte adimplere posse sibi persuadent. Et in alios injurii sunt, qui quocumque modo impediunt, quo minus iidem doctrinam solidam consequantur. Immo sibimetipsi contrarii sunt, qui ad perfectionem vitae contendere volunt, doctrinam vero solidam fastidiunt.

§. 239.

*Qualis boni
& mali le-
gisque na-
turae cog-
nitio esse de-
beat.*

Quoniam quilibet homo cognoscere tenetur, quid bonum, quidve malum sit (§. 225), legemque naturae cognoscere debet, quantum ipsi sufficit (§. 226), tenetur vero etiam doctrinam solidam acquirere (§. 238); ideo patet, quod *solidam boni & mali legisque naturalis cognitionem acquirere debeamus.*

Hac in parte hactenus & sibi, & aliis defuerant Philosophi, qui superficialia boni & mali legisque naturae cognitiones fuerunt contenti. Quamvis enim non defuerint plurimi, qui bonam doctrinam tradiderunt; a solida tamen pertractatione procul fuerunt remoti. Neque negari potest eos non satis intellexisse, quid sibi velit doctrina solida: quod vel exinde colligere datur, quod vulgo soliditatis laus tribuatur iis, qui ab ea prorsus sunt alieni. Atque ea ratio nos impulit, ut ad jus naturae methodo demonstrativa condendum animam appelleremus, unde legum naturalium solidam cognitionem haurire licet.

§. 240.

Scientiam acquirere tenemur. Etenim operam dare debemus, ut soliditatem consequamur (§. 236). *Quamobrem cum solidus sit, cui scientia est (§. 450 Psych. empir.)*; quin scientiam acquirere teneamur dubitandum non est. *Obbligatio acquirendi scientiam.*

Ostenditur etiam hoc modo. Habitum demonstrandi acquirere tenemur (§. 237). Quamobrem cum omnem teneamur facere usum facultatum nostrarum, qui ad perficiendum animam requiritur (§. 173); quod habiru quoque demonstrandi utendum sit, consequenter opera danda, ut ea, quæ affirmamus vel negamus, demonstrare valeamus, extra omnem dubitationis aleam positum est. Enimvero habitus demonstrandi ea, quæ affirmamus, vel negamus, scientia est, (§. 594 *Lag.*). Patet itaque, quod scientiam acquirere teneamur.

Erant forsitan, qui sibi persuadebunt acquirere habitum demonstrandi & acquirere scientiam esse unum idemque, adeoque superfluum esse propositionem præsentem, cum in superioribus jam eviderimus obligationem acquirendi habitum demonstrandi (§. 237). Enimvero qui habitu demonstrandi pollet, scientiam equidem acquirere valet, nondum tamen eandem possidet. Sane Geometræ habitu demonstrandi pollent, non tamen ideo rerum omnium cognoscibilem scientiam habent. Nimirum scientia cum habitu demonstrandi copulat rerum cognitionem, ut ea, quæ cognoscis, demonstrare valeas, nec affirmes, neque neges, nisi quod demonstrare potes, quod vero demonstrare nequis, id neque affirmes, neque neges, sed in dubio relinquas. Hinc nos in operibus nostris philosophicis ad scientiam manu ducimus eos, qui huic obligationi naturali satisfacere student, dum propositiones, quas veras esse contendimus atque docemus, demonstramus.

§. 241.

Quenam
scientia
unicui-
que acqui-
renda.

Eam unusquisque scientiam acquirere debet, qua in eo, quod sequitur vel sequi decrevit, vitæ genere maxime habet opus. Etenim unusquisque eam rerum cognitionem reliquæ præferre debet, cujus in eo, quod sequitur, vel elegit seu sequi decrevit, vitæ genere, magis necessarius est usus (§. 222). Quoniam itaque scientiam acquirere tenemur (§. 240); eam unusquisque scientiam acquirere debet, qua in eo, quod sequitur, vel sequi decrevit, vitæ genere maxime habet opus.

Fieri haud quaquam potest, ut quis omnem scientiam, cui acquirendæ sufficerent vires, modo non deesset otium, animo complectatur. Quamobrem cum non omni scientia opus habeant omnes, quia non idem agendum omnibus; ideo unusquisque scientiam sibi necessariam acquirere debet. Ecquid enim juvat scire ea, quæ tibi nulli sunt usui; nescire vero ea, quorum cognitione carere nequis.

§. 242.

Scientia
unicuique
necessaria.

Quilibet homo scientiam boni & mali legumque naturalium, quantum eidem sufficit, acquirere tenetur. Quilibet enim cognoscere tenetur, quid bonum sit, quidve malum (§. 225), quilibet etiam legem naturæ cognoscere tenetur, quantum eidem sufficit (§. 226). Quamobrem cum scientiam acquirere obligemur (§. 240); quilibet homo scientiam boni & mali legumque naturalium, quantum eidem sufficit, acquirere tenetur.

Quæ dubia moveri poterant contra propositionem præsentem, ea jam sustulimus (*not.* §. 237). Dantur autem scientiæ gradus, cujus summus est, si demonstrationes consummatas dare possis eorum, quæ affirmantur & negantur; infimus autem, si rationem dare possis, per quam veritas consule percipitur, non tamen sine omni evidentæ sensu.

Qui

Qui adeo summum attingere nequeunt, in Intermedio; quibus vero & hic inaccessus, in infimo acquiescere tenentur. Neque enim quis obligatur ad id, quod impossibile (§. 209 *part. 1. Phil. pract. iuriv.*). Præstat habere scientiam imperfectam, quam nullam. Qui nullam habet, rationem prorsus ignorat: cui imperfecta est, is rationem equidem perspicit, ita ut quasi per transfennam videat nexum inter subjectum & prædicatum vel repugnantiam utriusque, distincta tamen ratiocinatione eundem explicare minime valet. Perfecta vero tum demum est scientia, ubi non modo distincta ratiocinatione explicare vales nexum prædicati cum subjecto vel utriusque repugnantiam, verum etiam in singulis ratiociniis non sumis principia nisi sufficienter jam ante demonstrata vel per se manifesta, consequenter si propositionem demonstrare vales: neque enim jam rationem habemus graduum in demonstrando, quos in Logica sufficienter demonstravimus.

§. 243.

Principia demonstrandi primo dicuntur quæ sine *Principio* probatione sumuntur: *a primis* vero orta, quæ, ubi *demonstrata* fuerunt, in aliis deinde demonstrandis sumi *possunt*. *rum de-*
monstrandi
di diviso.

Demonstratio omnis concatenatione syllogismorum absolvitur (§. 498 *Log.*). In primis syllogismis sumuntur, quæ notionem subjecti ingrediuntur, seu de eodem tanquam cognita aut eidem convenientia præsupponuntur; in sequentibus vero, qui cum istis concatenantur, conclusiones eorundem. Ut vero hinc inferri possint conclusiones, aliunde assumenda sunt, quæ alterius præmissæ locum tuentur (§. 551 & *seqq. Log.*), adeoque principia demonstrandi (§. 561 *Log.*). Nulla fieri poterat demonstratio, si assumere non liceret nisi anea demonstrata. Quamobrem aut demonstratio datur nulla, aut dantur principia, quæ sine probatione sumi possunt. Talia autem dari ipsa experientia docemur. Principia itaque demonstrandi recte dividuntur in prima & a primis

mis orta. Dicuntur autem hæc a primis orta, quia ex primis demonstrantur, adeoque ratio, cur dentur, in primis continetur (§. 56 *Ontol.*) convenienter notioni ortus unius ex altero (§. 22). Dantur *principia* quædam in suo genere *prima*. unde scilicet deducuntur cetera, quæ in hoc genere demonstranda sunt. Tale est principium juris naturalis (§. 179 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero hic de principiis absolute talibus agitur. Quæ enim prima dicuntur in suo genere, ad scientiam pertinent.

§. 244.

*Quanam
sint prin-
cipia prima
demon-
strandi.*

Principia demonstrandi prima sunt definitiones, experientie indubitatae, axiomata & postulata; a primis orta vero propositiones omnes jam demonstratae. Axiomata enim & postulata sunt propositiones indemonstrabiles (§. 267. 269 *Log.*), adeoque sine probatione sumuntur (§. 262 *Log.*), cumque definitiones in demonstrando tueantur locum axiomatum (§. 268 & *seqq. Log.*), ipsæ etiam sine probatione sumuntur. Et quoniam propositio nobis certa est, si prædicatum subiecto convenire observamus (§. 567 *Log.*), consequenter verum esse cognoscimus, quod experimur (§. 564. 664 *Log.*); experientie quoque indubitatae sine probatione ulteriori sumi possunt in demonstrando. Quamobrem cum axiomata & postulata, definitiones ac experientie indubitatae principia demonstrandi sint (§. 562 *Log.*) & hæc principia sine probatione sumi possint *per demonstrata*, prima autem sint demonstrandi principia, quæ sine probatione sumuntur (§. 243); definitiones, experientie indubitatae, axiomata & postulata sunt principia demonstrandi prima. *Quod erat unum*

Enimvero in numero principiorum demonstrandi etiam referuntur propositiones jam demonstratae (§. 562 *Log.*). Quoniam itaque principia demonstrandi a primis orta

orta sunt, quæ, ubi demonstrata fuerunt, in aliis deinde demonstrandis sumuntur (§. 243); propositiones omnes jam demonstratæ sunt principia demonstrandi a primis orta: *Quod erat alterum.*

Qui ad demonstrationes Geometriæ elementaris animum attendit, differentiam horum principiorum animadvertet & quomodo a primis orientur alia perspiciet. Idem addiscere licebit ex nostris demonstrationibus philosophicis, siquidem eas attenta mente perlustrare libuerit. In praxi vitæ, si quidem usum Logicæ, quem habet, a nobis explicatum (§. 1212. & seqq. Log.), cognoveris, idem observare datur.

§. 245.

Familiare nobis dicitur cognoscibile, quod sua veluti *Cognoscibile quando nobis sit familiare.*
sponte memoriam subit, quoties de eo cogitandi occasio offeritur. Quamobrem *prima & quælibet alia demonstrandi principia nobis familiaria sunt, quorum statim meminimus, quando iisdem habemus opus; & contra fecerum statim meminimus, quando iisdem opus habemus, nobis familiaria sunt.*

E. gr. primum quoddam principium in Elementis Euclidis est, quod æqualia eidem tertio sint æqualia inter se. Quod si ergo hujus propositionis statim meminimus, quando per modum præmissæ ingredi debet ratiocinium in demonstrando; ea nobis familiaris est.

§. 246.

Demonstrandi principia cognoscere nobisque familiaria reddere tenemur, sive prima, sive a primis orta. *Obligatio cognoscendi principia.*
Etenim scientiam acquirere tenemur, (§. 240), adeoque habitum ea, quæ affirmamus, vel negamus, demonstrandi (§. 594 Log.). Quoniam itaque ad demonstrandum opus habemus principii (§. 561 Log.), tam primis, quam a primis ortis (§. 243); necesse est ut demonstrandi principia, *cum*

cum habitus agendi promptitudo sit (§. 428. *Psych. empir.*), nobis statim succurrant, quando iisdem habemus opus. Enimvero si demonstrandi principia, five prima fuerint, five a primis orta, nobis statim succurrunt, quando iisdem habemus opus, nobis familiaria sunt (§. 245), eorum autem meminisse haud quaquam possumus, nisi eadem ante cognoverimus (§. 226 *Psych. empir.*). Quamobrem demonstrandi principia tam prima, quam a primis orta nobis familiaria reddere tenemur.

Ea igitur principia, quorum frequens in demonstrando usus esse solet, præ ceteris familiaria experiri tenemur.

§. 247.

Intelligentia quid sit. **Intelligentia dicitur habitus prima principia demonstrandi cognoscendi.**

Vulgo inter habitus intellectus, qui & virtutes intellectuales dici solent, primus numeratur intelligentia, quia cognitio principiorum primorum demonstrandi præcedit scientiam, cum fieri minime possit, ut scientia potiaris, nisi prima demonstrandi principia ante fuerint perfecta eademque familiaria experiaris: id quod unusquisque in seipso experiri valet, qui ad scientiam acquirendam animum appellit. Definitur autem per habitum intelligentia, quia non sufficit, ut ea cognoscamus, sed eadem nobis familiaria reddere tenemur, quo statim eorundem meminimus, quando in demonstrando iisdem opus habemus (§. 245). Cum enim habitus omnis in promptitudine agendi, (§. 428 *Psych. empir.*), adeoque habitus intellectus in promptitudine cognoscendi consistat; principia demonstrandi prompte non cognoscimus, nisi quando ea sua veluti sponte succurrunt, quando eorundem cognitione opus habemus.

§. 248.

Obligatio acquirendi **Intelligentiam acquirere nobis tenemur. Prima enim principia demonstrandi cognoscere nobisque familiaria reddere**

reddere tenemur (§. 246). Quoniam itaque habitus prin-^{intelligen-}
cipia prima demonstrandi intelligentia est (§. 247); intel-^{tiam.}
ligentiam nobis acquirere tenemur.

Qui obligationem acquirendi habitus intellectus agnosce-
re nolunt, incitiam suam produnt. Nemo est, qui habitus
voluntatis, quos virtutum nomine simpliciter insignire sole-
mus, a nobis acquirendos esse in dubium vocet. Videbi-
mus autem suo loco, virtutes morales supponere virtutes in-
tellectuales, seu nullum posse concipi habitum voluntatis si-
ne habitibus intellectus. Gradus quoque virtutum moralium a
gradibus intellectualium pendent. Quamobrem qui agno-
scit obligationem colendi virtutes morales, is etiam conce-
dere tenetur obligationem acquirendi intellectuales. Quod
vero vulgo hoc non agnoscat, non alia de causa accidit,
quam quod videmus homines virtutibus intellectualibus emi-
nentes a virtutibus moralibus procul abesse. Hinc vero tan-
tummodo colligitur, posse virtutes intellectuales esse sine
moralibus; nondum vero liquet, vice versa morales absque
intellectualibus dari posse. Sane ipsa experientia loquitur
quam imperfecta sit virtus eorum, qui habitibus intellectus
destituuntur. Sed hæc clarius elucescent in philosophia mo-
rali, in qua omnes virtutum species propius intuemur. Ce-
terum nec hoc negari potest, ubi virtutes intellectuales a
moralibus sejunguntur, illas ipsas quoque multiplici defectu
laborare, veluti quod negligatur cognitio eorum, quæ ad
cultum virtutum moralium vitiorumque fugam requiritur,
& intellectualibus abutantur ad male agendum.

§. 249.

Quoniam intelligentia est habitus prima principia ^{Necessitas}
demonstrandi cognoscendi (§. 247), principia autem de-^{definitio-}
monstrandi prima sunt definitiones, axiomata & postulata, ^{num cum}
atque experientia indubitata (§. 244), consequenter pro-^{axiomatis}
positiones a posteriori cognita (§. 51 *Psych. empir*); ^{& postula-}
tare tenemur, ut definitiones cum axiomatis & postulatis ^{tis cogno-}
scendi & ^{cogno-}

(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*) X

judicia in-cognoscamus & ex iis, quæ experimur, propositiones elicia-tuitiva for-mus (§. 248), adeoque in judiciis intuitivis formandis se-duli simus, consequenter cum in usum communem dete-gere debeat, quæ aliis scitu necessaria detegere valet (§. 195), qui habitum definitiones condendi & judicia intuiti-va formandi sibi comparare valet, is eundem acquirere co-demque uti debet.

Ex anterioribus facile patet (§. 241. 242), quasnam defini-tiones & notiones communes sibi unusquisque familiares reddere debeat, qualia judicia intuitiva sint formanda.

§. 250.

Obligatio
acquirendi
artem in-
veniendi.

Artem inveniendi acquirere tenemur, quantum da-tur. Ars enim inveniendi est habitus intellectus (§. 454 *Psych. empir.*). Quoniam itaque ad omnem habitum in-tellectus consequendum obligamur (§. 212), nemo autem obligatur ad id, quod impossibile (§. 209 *part. 1. Phil. pra&. univ.*); artem inveniendi acquirere tenemur, quan-tum datur.

Omnis veritas invenienda, cum natura homini non infit ejus cognitio, sed inventa ab iis, qui arte inveniendi pollent, ad alios deinde proponitur. Quibusdam autem inventis con-tinuo ulterius progredi datur, ubi in arte inveniendi profe-ceris. Nullum adeo dubium superesse potest, quin non mi-nor sit obligatio veritatem nondum cognitam eruendi, quam jam cognitam discendi.

§. 251.

Specialius
explicatur.

Quoniam ars inveniendi duplex est, nimirum ars inveniendi veritatem a posteriori & ars inveniendi eandem a priori (§. 455 *Psych. empir.*), illaque vel ars observandi (§. 458 *Psych. empir.*), vel experimentandi est (§. 459 *Psych. empir.*), artem vero inveniendi acquirere tenemur, quan-

tum

tum datur (§. 250); *tantundem artis inveniendi a priori, artis observandi & artis experimentandi unus quisque acquirere debet, quantum datur.*

§. 252.

Operam dare tenemur, ut ingenium perficiatur. In-
genium facultas quædam animi est (§. 476 *Psych. empir.*), *ingenii per-*
quo utendi habitum acquiri posse ipso facto experimur. *ficiendi.*
Quamobrem cum operam dare teneamur, ut omnem ha-
bitum facultatis cujuslibet animæ acquisitu possibilem con-
sequamur (§. 211), facultas autem quælibet animæ perfici-
ciatur acquirendo habitum eodem utendi (§. 209); ope-
ram utique dare tenemur, ut ingenium perficiatur.

Poteramus idem ostendere etiam ex usu ingenii, quem re-
quirit usus aliarum facultatum, quem vi habituum acquisi-
torum habere possunt, veluti quod inventores ingenio opus
habeant (§. 481 *Psych. empir.*), cum constet artem inveniendi
acquirendam esse (§. 250). Enimvero ne videamur mi-
nus probasse, quam probari debebat; consultius fuit propo-
sitionem præsentem ostendere ex principiis generalibus.

§. 253.

Operam dare tenemur, ut rationem perficiamus. Obligatio
Quoniam ratio est facultas nexum veritatum universalium *perficiendi*
intuendi (§. 483 *Psych. empir.*), facultas vero perficitur *rationem.*
acquirendo habitum eadem utendi (§. 211); rationem per-
fici posse nemo dubitabit. Jam vero operam dare tene-
mur, ut eam consequamur animæ perfectionem, quam con-
sequi in potestate ipsius positum (§. 180). Quamobrem
dubitandum non est, quin rationem quoque perficere de-
beamus.

Ratio hominem a brutis potissimum distinguit. Equis
ergo est, qui dubitet, animam humanam non magis perfici

posse, quam ubi ampliatur usus rationis, atque adeo potissimum dandam esse operam, ut rationem perficiamus. Major ratio ei est, qui veritatum universalium plurium, quam qui pauciorum nexum perspicit (§. 488 *Psych. empir.*). Quamobrem in id enitendum est, ut rationem, quantum datur, extendamus. Quodsi philosophia methodo demonstrativa traditur, ad nexum veritatum universalium perspicendum adducimur. Quamobrem obligationi præsentis satisfacturi in philosophia methodo demonstrativa tradita addiscenda seduli esse debemus.

§. 254

Obligatio sapientiam acquirendi. Opera danda est, ut sapientiam acquiramus. Sapientia est scientiæ quædam species (§. 678 *Psych. rat.*). Sed scientiam omnem acquirere tenemur (§. 240). Ergo etiam sapientiam acquirere tenemur.

Ostenditur etiam hoc modo. Omnem facere tenemur facultatum nostrarum usum, qui ad servandam legem naturæ requiritur (§. 172), consequenter cum vitæ perfectæ studeat, qui actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare conatur (§. 17 *part. 2. Phil. pract. univ.*), qui ad vitam perfectam vivendam requiritur. Enimvero qui vitam perfectam vivere studet, nil agit absque fine & fines particulares per modum mediæ subordinat sibi invicem & ultimo, seu ita subordinat ut fines propiores sint mediæ cujuslibet remotioris & omnes simul ultimi (§. 52 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Acquirere igitur tenemur scientiam actionibus liberis fines præscribendi, eosque naturæ suæ convenientes (§. 53 *part. 2. Phil. pract. univ.*), & mediæ ad eos ducentia eligendi finesque particulares ita sibi invicem subordinandi, ut propiores fiant mediæ remotiorum. Enimvero scientia actionibus liberis fines naturæ suæ convenientes præscribendi & mediæ ad

ad eos ducentia eligendi, finesque particulares ita sibi invicem subordinandi, ut propiores fiant media remotiorum, sapientia est (§. 678 *Psych. rat.*). Quare sapientiam acquirere tenemur.

Ut vim hujus obligationis percipiamus & eidem satisfaciendi necessitatem comprehendamus; quantus sit sapientiæ usus ad vitam recte agendam probe perpendere debemus. Quo acutiores erimus in observandis iis, quæ quotidie singulis fere momentis nobis obvia sunt; eo clarius nobis elucesceret, nullam dari actionem, in qua non multæ sint sapientiæ partes, præsertim ubi actionum liberarum omnium nexum, qui ad vitam perfectam & sapientem vitæ institutionem requiritur (72. 73 *part. 2. Phil. pract. univ.*), habuerit respectum. Unde facile convincemur, sapientia neminem carere posse, atque hinc colligemus, quam necessarium sit, ut eidem consequendæ omnem demus operam.

§. 255.

Circumstantia dicuntur *proprie*, quæ nunquam abesse possunt, quoties agendum. Ast *alienæ* appellantur, quæ ex accidente superveniunt, quando occasio agendi offertur.

Circumstantiarum in proprias & alienas divisio.

E. gr. *Circumstantia propria* est, ut, quoties de altero naras, quæ male fecit, adsit aliquis, qui te loquentem audiat: enim vero ex accidente est, ut inter eos, quibus id naras, adsit qui consanguinitate vel affinitate eum attingit vel amicitia eidem jungitur. Quamobrem ubi hoc obrinet, *circumstantia* dicitur *aliena*. Neque enim necesse est, ut, quoties naras, quæ male fecit alter, adsit ejus vel consanguineus, vel affinis, vel amicus. Similiter *aliena* est *circumstantia*, si quæ in altero reprehendis, ipsemet facere consueveris: neque enim necesse est, ut, qui quædam in altero reprehendit, eadem & ipse faciat.

§. 256.

Prudentia est habitus in determinanda actione sua *Prudentia ratio- quid sit.*

rationem habendi circumstantiarum alienarum præsentium.

Ita qui in præsentia consanguinei, vel affinis, aut amici non narrat, quod alter male fecit, veritus ne eos offendar, vel ne iidem alterum certiores reddant de eo, quod locutus est; circumstantiis præsentibus in determinando silentio suo rationem habet. Nemo vero est, qui hoc nomine ipsum prudentem non dicat. Similiter qui in præsentia Patroni vini haustum largiorem damnantis ab eodem abstinet, utut sibi nimius non sit, prudenter hoc facere dicitur. Porro qui injuriam sibi factam dissimulat, ne majus damnum incurrat; prudentem se præstat omnium consensu, etsi eandem ferre minime teneatur. Facile adeo apparet, quomodo sapientia a prudentia differat, quamvis vulgo inter se confundantur. Nimirum sapiens, dum finem sibi præscribit in agendo & media eidem convenientia eligit, circumstantiarum nonnisi propriarum rationem habet; ast prudens alienarum, quæ præsentibus sistuntur, ut iisdem in rem suam utatur.

§. 257.

*Circa quæ
versetur.*

Quoniam in exequendis iis, quæ sapienter decreta fuerunt, circumstantiæ ex accidente superveniunt, adeoque alienæ emergunt (§. 255), circumstantiæ autem ad determinandum actualitatem actionis & moralitatem ejusdem aliquid conferunt (§. 95 part. 2. *Phil. præf. univ.*); earum in executione eorum, quæ sapienter decrevimus, habenda utique ratio est. Quamobrem cum prudentiæ sit in determinandis actionibus suis rationem habere circumstantiarum alienarum præsentium (§. 256); *prudentiæ est rationem habere circumstantiarum alienarum præsentium in exequendis iis, quæ sapienter decreta fuerunt, consequenter sapienter decreta rite exequendi.*

Hinc in Philosophia morali, quam idiomate patrio conscripsimus, & cui principia Juris naturalis inseruimus, pruden-

dentiam definivimus per habitum sapienter decreta rite exequendi. Nimirum cum vitam perfectam, adeoque legi naturali ex affe convenientem (§. 17 *part. 2. Phil. pract. univ.*) vivere non detur, nisi actiones omnes sapienter dirigantur (§. 60 *part. 2. Phil. pract. univ.*); quicquid decernimus, sapienter decernere debemus, ut adeo in determinanda qualibet actione sapientiæ locus sit. Quamobrem cum prudentia actionem, quando eam committendi occasio offertur, circumstantiis alienis emergentibus convenienter determinet, (§. 256), tota urique versatur in exequendis iis, quæ sapienter decreta fuerunt. Ut adeo appareat, sapientiam cum prudentia fororio vinculo inter se connecti.

§. 258.

Prudentiam acquirere tenemur. Prudentiæ enim est *Obligatio prudentiam acquirendi.* in determinanda actione rationem habere circumstantiarum alienarum præsentium, quando eam committendi occasio offertur (§. 257). Quoniam itaque circumstantiæ ad determinandam actualitatem & moralitatem actionum aliquid conferunt (§. 95 *part. 2. Phil. pract. univ.*); quin earum in agendo ratio habenda sit, ne quoad rectitudinem actionis quidpiam desideretur (§. 80 *part. 1. Phil. pract. univ.*), dubitandum non est. Prudentiam itaque acquirere tenemur.

Nemo est, qui imprudentiam non reprehendat in hominibus quibuscunque, qualescunque demum sint ipsorum actiones. Atque adeo non modo obligationem prudentiam acquirendi universalem quoad homines omnes, verum etiam quoad quaslibet earum actiones agnoscunt. Supponit autem prudentia sapientiam, sapientia non minus quam prudentia scientiam, scientia vero ceteros intellectus habitus, de quibus in superioribus diximus. Qui adeo admittit obligationem acquirendi prudentiam, is etiam admittere tenetur obligationem acquirendi habitus intellectus ceteros, nisi sibi meripsum contradicere velit.

§. 259.

Qua prudentia unicuique opus sit.

Quoniam non omnibus eadem sunt agenda, prudentia vero circa omnes omnino hominum actiones versatur (§. 256), & quilibet homo prudenter agere tenetur (§. 258); unusquisque hominum imprimis operam dare debet, ut eam acquirat prudentiam, qua in eo, quod sequitur vel elegit, vitæ genere habet opus.

Cum prudentia per omnes hominum actiones sese diffundat, fieri haud quaquam potest, ut unus omnem prudentiam acquirat. Neque hoc necesse est: sufficit enim si quis in iis actionibus se prudentem præstet, quæ ipsi committendæ sunt. Quamvis non inficiamur nullam esse prætermittendam occasionem prudentiam augendi, prout sese obrulerit, tum quia prævidere non licet casus omnes futuros, ut certum fieri possit iudicium de eo, quod nobis nulli usui est; tum quia nemo hominum sibi vivit, sed etiam aliis, quibus consilio suo multiplici modo prædesse potest; id quod ex officiis erga alios clarius elucescet.

§. 260.

Ars quid sit.

Ars dicitur habitus determinandi actum alicujus entis.

Multa sunt, quæ hominum opera ad actum perducuntur, alias non exitura. Nemo est, qui hoc nesciat. Nec est, qui non dicat, arte ea fieri & ab iis, quæ natura facit, distinguat. Hinc artificialia naturalibus opponuntur. E. gr. Poëta condit carmen alias non exiturum. Unde habitus carmina condendi inter artes refertur. Literis consignamus, quæ nobis iisdem exarare commodum fuerit. Scriptura hæc sine opera humana ad actum minime perduceretur. Unde ars scribendi appellatur scribendi habitus. Similiter sculptor statuam ex lapide exsculpir. Statua hæc nunquam existeret in rerum natura, nisi opera humana efficeretur. Quamobrem habitus, qui requiritur in sculptore, ut opus suum facere possit, artis nomine insignitur, & statuæ artificilia cor-

pora appellantur. Numerus artium multiplex est, quemadmodum experientia obvia unicuique exploratum, ut adeo nimis longum foret recensere omnes. Nec earum recensio hujus est loci, ubi ea tradimus, quæ generalia sunt & ab unoquoque ad specialia levi opera applicantur.

§. 261.

Homines artes acquirere tenentur, quorum usus esse *obligatio potest in perfectione animæ, corporis & status externi pro-^{artes ac-}movenda.* Obligantur enim ad perfectionem animæ, cor-^{quirenda:}poris & status externi promovendam (§. 152 *part. I. Phil. pract. univ.*), consequenter etiam ad ea acquirenda, quorum usus in illa promovenda esse potest. Quamobrem si quæ artes hunc usum habent, ad eas acquirendas obligantur.

E. gr. Ars scribendi plurimum habet usum in scientia & cognitione omni acquirenda, consequenter in perfectione animæ promovenda, ut alios ejusdem usus taceamus, quos experientia loquitur. Quamobrem hanc quoque artem acquirere tenemur. Similiter ars pictoria multiplicem habet usum etiam ad praxin moralem juvandam, ut taceamus alios levi attentione observandos. Quare & opera danda, ut hujus composites reddantur, qui eandem excolere valent.

§. 262.

Quoniam fieri nec potest, nec etiam necesse est, ut *Quanam* singuli omnes artes calleant; igitur *sufficit, ut quis eas ar-* *uniquæ* *res addiscere studeat, ad quas addiscendas maxime aptus, aut addiscenda:* *que ipsi maxime necessariae.*

Non omnes natura apti sunt ad omnia. Invita autem natura nil agitur. Quamobrem cum non opus sit, ut omnes possint omnia; in addiscendis artibus suum unusquisque sequi debet genium. Unus autem, quia servit aliis ea, quam didicit, arte; perinde est ac si omnes eandem callerent, quoties eadem habent opus.

§. 263.

*Scientia ar-
tis cur ac-
quirenda.*

Et quia haud raro usui est, ut artis alicujus cognitionem distinctam possideamus, etsi ipsam acquirere minime valeamus, nullam vero prætermittere debemus occasionem, qua rei cujuscunque cognitionem nobis comparare valeamus (§. 221); *scientiam artium ut consequamur, quantum nobis datur, studendum.*

Si fieri posset, ut quis artes omnes calleret atque earum scientiam animo comprehenderet; dubitandum non est, quin omnes essent addiscendæ & omnium scientia esset comparanda, cum homo omni perfectioni acquirendæ studere debeat, quæ in hominem cadit (§. 152 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero cum hoc fieri minime possit, faciendum quod possumus, & ut faciamus in potestate nostra positum. Nulibi magis conspicitur obligatio propria, quam supra a communi distinximus (§. 186), quam in artibus addiscendis & earum scientia comparanda, ut adeo illam in dubium vocare nequeant, modo huc animum attendant, qui eam hætenus minime agnoverunt.

§. 264.

*Quinam ad
artes inven-
tas excolere
valent, &
ad hoc faciendum
obligantur.*

Qui artes humano generi utiles invenire vel inventas excolere valent, ad hoc faciendum obligantur. Quodsi enim artes fuerint humano generi utiles, ad perfectionem hominis statusque ipsius promovendam faciunt. Enimvero siquæ dantur ad perfectionem hominis & status ipsius promovendam necessaria, quæ non in omnium potestate sunt, ad ea consequenda obligantur ii, quorum in potestate ista sunt (§. 184). Quamobrem qui artes generi humano utiles invenire vel inventas excolere valent, ad hoc faciendum obligantur.

Idem uberius elucescet, ubi omnem obligationis egra alio-
vini intimius inspicere nobis datum fuerit. Sufficit hic pro-
voca-

vocare ad naturæ legem, quæ præcipit ut homines perfectionem sui statusque sui conjunctis viribus promoveant (§. 221 *part. 1. Phil. pract. univ.*) & ut unusquisque ad perfectionem alterius statusque ipsius conferat, quantum conferre valet (§. 222 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Qui artes humano generi utiles inveniunt, vel inventas ad majorem perfectionis gradum evehunt, non solum iis profunt, qui nunc vivunt, verum etiam feris nepotibus. Maxime autem humanum est prodesse multis, videbimusque suo loco, quod non modo iis, qui nobiscum vivunt, verum etiam qui olim extituri sunt, prodesse debeamus, quantum datur. Arcetissimo vinculo inter se colligatur totum humanum genus, ut adeo, quæ de aliorum perfectione promovenda præcipiuntur (§. 222 *part. 1. Phil. pract. univ.*), respiciant totum humanum genus, cum nullum inter homines supponatur discrimen, ubi de hac obligatione agitur.

§. 265.

Quilibet homo obligatur ad appetendum verum bonum & averſandum verum malum. Obligatur enim ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152 *part. 1. Phil. pract. univ.*): obligatur etiam ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre, quantum conferre valet (§. 222 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum actiones liberæ a voluntate libera hominis & voluntate pendeant (§. 12 *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 942 *Psych. empir.*); necesse est ut non velit nisi ea, quæ se & alios ac suum aliorumque statum efficiunt perfectiores; ex adverso autem nolit ea, quæ se & alios ac suum aliorumque statum faciunt imperfectiores. Est autem bonum verum, quod revera nos statumque nostrum perficit (§. 557 *Psych. empir.*); malum verum, quod revera nos statumque nostrum

nostrum imperfectiores reddit (§. 568 *Psych. empir.*).
 Quamobrem homo obligatur ad appetendum verum bonum, averfandum verum malum.

Obligatio respicit voluntatem & noluntatem hominis, cujus utriusque actus ita determinandi sunt, ut legi naturali consentiant. Quamobrem cum lex naturæ velit, ut confitemur vera bona, fugiamus vera mala; necesse est ut etiam velit, appetitum non feri nisi in bona vera, & averfationem non reclinari nisi a malis veris. Nemini ea in re aliquid superesse potest obscuri, si facultatem appetendi & averfandi & quomodo per eas determinentur actiones liberæ hominis tam internæ, quam externæ, perpexit.

§. 266.

Obligatio ejusdem in qua ad bona vera ab apparentibus, mala itidem vera ab apparentibus discernendo bono & malo. Homo obligatur ad eam cognitionem consequendam, parentibus discernenda sufficit. Quilibet obligatur ad appetendum verum bonum, averfandum verum malum (§. 265). Necesse igitur est, ut bonum verum malumque verum agnoscat, nec utrumque cum eo, quod tale apparet, confundat, ut pro bono habeat vel malo, quod non est. Quamobrem cum bona apparentia nos statumque nostrum perficere videantur, cum minime perficiant (§. 557 *Psych. empir.*), & mala apparentia tantummodo nos statumque nostrum imperfectiores reddere videantur, minime autem reddant (§. 568 *Psych. empir.*), consequenter illa tantummodo videantur bona, cum non sint (§. 554 *Psych. empir.*), hæc tantummodo mala videantur, cum non sint (§. 565 *Psych. empir.*); homo utique bona & mala vera ab apparentibus discernere debet, consequenter obligatur ad eam cognitionem consequendam, quæ ad bona & mala vera ab apparentibus discernenda sufficit.

Mirum videri poterat, quod, cum nemo non agnoscat, bona vera esse appetenda, mala autem vera fugienda, nec inficiari possit, siquidem hoc fieri debet, bona & mala vera ab apparentibus esse discernenda, ne specie boni vel mali non bis imponat, quod tale non est, plurimi tamen de obligatione consequendi eam cognitionem, quæ ad bona & mala vera ab apparentibus discernenda vel non cogitent, vel circa eam prorsus haud raro veluti attoniti hæreant. Sane omnes intellectus habitus, de quibus in anterioribus diximus, huc faciunt, ut bona atque mala vera ab apparentibus acute discernas, ne ulla unquam metuenda sit confusio. Constat autem longe plurimos hæreere circa obligationem habitus istos consequendi. Enimvero nobis id ipsum mirum haud quamquam videtur. Neque enim perspiciunt, quænam ad vera bona & mala in casu quocunque agnoscentia & ab apparentibus discernenda requiruntur. Videas non nullos fingere sensum moralem, quo bonum & malum discerni posse arbitratur. Hunc cum homini connatum sumant, necesse esse minime arbitratur, ut theoriam quandam sibi comparent, quæ bonis & malis veris ab apparentibus discernendis inserviat. Et quamvis pauci forsan sint, qui nomen tenent; rem ipsam tamen admittunt. Præterea ignorant, quænam mentis vis requiratur ad veram boni ac mali theoriam comparandam, ut viva sit cognitio, qualis hic requiritur (§. 244 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Ne igitur præjudiciis sane noxiis hic locus sit, dependentia facultatis appetitivæ a cognoscitiva probe inspicienda: quod facit non modo Psychologia empirica, verum etiam pars altera Philosophiæ practicæ universalis. Sed plura eam in rem dicemus in Philosophia morali. Qui ex omni sequenti theoria Juris naturalis cognoverit, quænam sint ea, ad quæ homo obligatur, & qualis esse debeat cognitio; ut certa sit, consequenter viva, is non modo intelliget, quod obligationi nostræ satisfacturi ante omnia satisfacere teneamur obligationi quoad intellectum, verum etiam addiscent, ceteras obligationes illas supponere.

§. 267.

*Obligatio
consequen-
di consen-
sum appe-
titus sensi-
tivi & a-
versationis
sensitiva
cum ratio-
nali.*

*Opera danda est, ut appetitus rationalis cum sensiti-
vo & averfatio rationalis cum sensitiva consentiat. Quod si
enim appetitus rationalis cum sensitivo consentit, ad actio-
nem humanam rectam etiam sensitivus concurrat (§. 92
part. I. Phil. pract. univ.) & similiter ad eandem concurrat
averfatio sensitiva, si cum rationali consentit (§. 93 part. I.
Phil. pract. univ.). Quoniam itaque lex naturæ nos obli-
gat ad recte agendum (§. 189 part. I. Phil. pract. univ.);
opera omnino danda est, ut appetitus sensitivus & averfatio
sensitiva cum rationali consentiant.*

Summum, quod homo quoad appetitum & averfationem
consequi potest, consensus appetitus sensitivi & averfationis
sensitivæ cum rationali est, ut nimirum in idem, quod volumus,
appetitus sensitivus feratur, & ex adverso averfatio sensitiva
aliena sit ab eo, quod nolumus. Supponimus autem appeti-
tum rationalem abhorrere a malo vero (§. 265), hoc est,
ut actus voluntatis & noluntatis sit purus, totus nempe pen-
deat a recto intellectus usu. Ea humana conditio est, ut acti-
bus facultatum superiorum permisceantur inferiores, a qui-
bus vitium contrahunt: quod quando contingit, actus fa-
cultatum superiorum puri non sunt, nec rite sese habent.
Non exiguo acumine opus est, ut discernas, quænam in
determinando actu facultatis superioris pendeant a concursu
inferiorum. Non tamen acumen hoc inter ea referri de-
bet, quæ impossibilia sunt, ut ut acquisitum non adeo facile.

§. 268.

*Obligatio
consequen-
di consen-
sum sensu-
um & ima-
ginationis*

*Quoniam appetitus sensitivus ad consensum cum
rationali reducitur, si in representando bono sensus atque
imaginatio reducuntur ad consensum cum intellectu, &
averfatio sensitiva ad consensum cum rationali reducitur,
si in representando malo sensus atque imaginatio redu-
cuntur.*

cuntur ad consensum cum intellectu (§. 581 *part. 2. Phil. cum intel- pract. univ.*), opera vero danda est, ut appetitus sensitivus lectu in re- cum rationali & avertatio sensitiva itidem cum rationali presentando bono & consentiat (§. 267); opera quoque danda est, ut sensus at- que imaginatio in representando bono & malo cum intellectu malo. consentiant.

Intellectus, si eo rite utamur, nobis non repræsentat tanquam bonum, nisi quod revera tale est, nec tanquam malum, nisi quod revera tale est. Quamobrem si in repræsentando bono atque malo cum eodem consentiunt sensus atque imaginatio, hæ ipsæ quoque facultates bonum verum repræsentant tanquam bonum & malum verum tanquam malum: quod quomodo obtineri possit ostendimus in praxi generali (§. 582. 583 *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 269.

Si non volumus nisi bonum verum, nec nolumus nisi malum verum; omnes actus voluntatis & noluntatis inter se, tum hi cum istis consentiunt. Etenim si non volumus nisi bonum verum, cum bonum verum revera nos statumque nostrum perficiat (§. 557 *Psych. empir.*), omnes voluntatis actus ad perfectionem nostram statusque nostri, consequenter ad unum quid tendunt. Et similiter si non nolumus nisi malum verum, cum malum verum revera nos statumque nostrum imperfectiores reddat (§. 568 *Psych. empir.*), omnes actus noluntatis ad avertendam imperfectionem nostram statusque nostri, adeoque denuo ad unum quid tendunt. Quoniam itaque inter se consentiunt, quæ ad unum quid tendunt (§. 503 *Ontol.*); omnes actus voluntatis inter se consentiunt, si non nisi verum bonum volumus, & omnes actus noluntatis inter se consentiunt, si non nisi verum malum nolumus. *Quod erat unum.*

Enimvero qui non vult quod revera se statumque suum

suum imperfectionem reddit, is etiam velle debet quod se statumque suum perficit, alioqui minime ab imperfectione abhorreret. Quamobrem cum verum malum sit, quod hominem ejusque statum revera imperfectiorem reddit, & verum bonum, quod eundem ejusque statum revera perficit (§. 568. 557 *Psych. empir.*); si nolumus nonnisi malum verum, nec volumus, nisi bonum verum. Quodsi ergo nonnisi bonum verum volumus, nec nisi malum verum nolumus; actus etiam omnes voluntatis cum actibus voluntatis consentiunt. *Quod erat alterum.*

Nolitio includit volitionem oppositi: ideo enim quid nolumus, hoc est, ut idem velimus fieri nequit, quia oppositum volumus. Patet hoc ex generali appetitus determinatione ad bonum, vi cujus animæ repugnat determinatio ad malum: unde appetitui jungitur aversatio. Sane si appetitus non tenderet ad bonum; nec homo aversaretur malum, sed ad utrumque foret prorsus indifferens.

§. 270.

Perfectio appetitus & aversationis in quo consistat.

*Perfectio voluntatis & voluntatis consistit in consensu omnium volitionum ac nolitionum cum inter se, tum harum cum istis. Et perfectio appetitus & aversationis in genere consistit in consensu omnium appetitionum & aversionum cum inter se, tum harum cum istis: perfectio autem appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ in consensu utriusque cum rationali. In voluntate varietas non obtinet nisi quoad volitiones, nec in noluntate nisi quoad nolitiones. Quoniam itaque perfectio est consensus in varietate, seu plurimum a se differentium in uno (§. 503 *Ontol.*); perfectio voluntatis & noluntatis consistere debet in consensu omnium volitionum ac nolitionum cum inter se, tum harum cum istis. *Quod erat primum.**

Simi-

Similiter in appetitu in genere spectato non concipitur varietas nisi quoad appetitiones, nec in averfatione in genere spectata nisi quoad averfiones. Quamobrem cum perfectio sit consensus in varietate (§. 503 *Ontol.*); perfectio appetitus in genere spectati & averfationis in genere spectatæ consistit in consensu omnium appetitionum & averfionum cum inter se, tum harum cum istis. *Quod erat secundum.*

Quoniam itaque perfectio appetitus & averfionis in genere requirit consensum omnium appetitionum & averfionum inter se *per demonstrata num. 2.* necesse est ut appetitiones sensitivæ cum volitionibus & averfiones sensitivæ cum nolitionibus consentiant. Cum itaque in consensu plurium a se differentium in uno consistat perfectio (§. 503 *Ontol.*); appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ perfectio consistit in continuo utriusque facultatis consensu cum appetitu & averfatione rationali. *Quod erat tertium.*

Nondum hinc satis patet, quænam sit perfectio appetitus & averfationis in genere, voluntatis ac noluntatis, nec non appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ in specie. In casu enim particulari non sufficit provocare ad consensum plurium in uno differentium; sed in quonam hic consensus consistat, determinandum est.

§. 271.

Perfectio voluntatis est determinabilitas ejusdem per idem ultimum non nisi verum; noluntatis vero perfectio determinabilitas per malum non nisi verum. Et perfectio itidem appetitus in genere consistit in determinabilitate non nisi per bonum verum; averfationis in genere perfectio in determinabilitate per malum verum. Idem eodem modo sese habet quoad appetitum sensitivum & averfationem sensitivam. Etenim
(*Wolffii Jus Nature Tom. I.*)   Z   per-

perfectio voluntatis & noluntatis consistit in consensu volitionum ac nolitionum omnium cum inter se, tum harum cum istis (§. 270). Consentiant vero omnes actus voluntatis & noluntatis, adeoque volitiones & nolitiones omnes (§. 882 *Psych. empir.*), cum inter se, tum hæc cum istis, si non nisi bonum verum volumus, nec nisi malum verum nolimus (§. 269). Quamobrem voluntas censeri nequit perfecta, nisi quatenus determinatur per bonum verum, nec noluntas perfecta censetur, nisi quatenus determinatur per malum verum, consequenter perfectio, quatenus consideratur tanquam quidpiam voluntati inhærens, consistit in determinabilitate nonnisi per bonum verum, & perfectio noluntatis, quatenus spectatur tanquam quidpiam eidem inhærens, in determinabilitate nonnisi per malum verum. *Quod erat primum.*

Appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ perfectio consistit in consensu utriusque cum rationali (§. 270). Quamobrem cum perfectio voluntatis consistat in determinabilitate nonnisi per bonum verum & perfectio noluntatis in determinabilitate nonnisi per malum verum *per demonstrata n. I.* nec appetitus sensitivi perfectio consistere potest nisi in determinabilitate per bonum verum, nec perfectio averfationis sensitivæ nisi in determinabilitate per malum verum. *Quod erat tertium.*

Quoniam itaque appetitus in genere comprehendit sensitivum & rationalem, seu voluntatem, & averfatio in genere sensitivam atque rationalem averfationem, seu noluntatem; si appetitus tam sensitivus, quam rationalis non fit determinabilis nisi per bonum verum, nec averfatio tam sensitiva, quam rationalis determinabilis nisi per malum verum, singulæ appetitiones & averfiones animæ cum inter se,

se, tum hæc cum istis consentiunt (§. 503 *Ontol.*). Quoniam itaque in hoc consensu consistit perfectio appetitus & averfationis in genere (§. 270); appetitus in genere perfectio est determinabilitas ejusdem per bonum nonnisi verum & averfationis in genere perfectio determinabilitas nonnisi per malum verum. *Quod erat secundum.*

Nimirum volitiones & nolitiones, actus item appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ actiones animæ sunt, illæ quidem omnes liberæ (§. 13 *part. 1. Phil. pract. univ.*), hi quidem in se spectati naturales (§. 15 *part. 1. Phil. pract. univ.*), quatenus tamen directioni animæ subsunt, liberis actionibus accensendi (§. 41 & *seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*). Pertinent igitur ad vitam moralem (§. 7 *part. 2. Phil. pract. univ.*) & eorum consensus ad perfectionem vitæ moralis refertur (§. 9 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Appetitus adeo & averfationis omnis perfectio a perfectione vitæ distinguenda venit. Facultates animæ cum sint potentiæ activæ (§. 29 *Pfych. empir.*), eidem non insunt, nisi quatenus per essentiam & naturam animæ possibile concipitur, ut istius modi actus eliciantur (§. 716 *Ontol.* & §. 61. 66. 67 *Pfych. rat.*). Perfectio adeo facultatis consistere nequit nisi in eo, per quod possibile concipitur actus consentientes in anima elici. Quamobrem perfectionem appetitus & averfationis concipere non datur nisi per possibilitatem eliciendi appetitiones & averfationes inter se consentientes. Atque adeo patet, quod consistere nequeat nisi in eo, quod appetitus determinabilis sit nonnisi per bonum verum, averfatio nonnisi per bonum malum, ita ut casu emergente actu determinetur per bonum verum, nunquam autem per apparens, & averfatio actu determinetur per malum verum, nunquam autem per apparens.

§. 272.

Quoniam voluntatis perfectio consistit in determinabilitate per bonum nonnisi verum & perfectio noluntatis in determinabilitate nonnisi per malum verum (§. 271); *Quomodo perfectio voluntatis repræ-*

repraesentatio autem boni motiva volitionis, repraesentatio
 vis asti- mali motiva nolitionis sunt (§. 890 *Psych. empir.*); vo-
 nanda. luntas perfecta est, si motiva non sunt nisi bona vera, con-
 sequenter si nunquam tendit nisi ad bonum verum, nolun-
 tas vero perfecta est, si motiva non sunt nisi mala vera, conse-
 quenter si nunquam abhorret nisi a malo vero, & perfe-
 ctior censetur voluntas, si fertur in melius.

Hinc voluntatem perfectissimam definivimus per eam,
 quæ non appetit nisi optimum (§. 650 *Psych. rat.*).

§. 273.

*Obligatio
 perficendi
 appetitum
 & aver-
 sationem
 omnem.*

*Homo voluntatem & noluntatem, appetitum etiam
 sensitivum & aversationem sensitivam perficere debet.* Vo-
 luntas enim si fuerit perfecta, nunquam appetit nisi bonum
 verum, & noluntas si perfecta fuerit, non averfatur un-
 quam nisi malum verum (§. 272), appetitus vero sensi-
 tivus si fuerit perfectus, cum voluntate, averfatio sensiti-
 va si perfecta fuerit, cum noluntate consentit (§. 270), adeo-
 que nec ille appetit nisi bonum verum, nec hic averfatur
 nisi malum verum (§. 271). Quoniam itaque homo obli-
 gatur ad bonum verum appetendum, malum verum aver-
 sandum (§. 265); ad voluntatem & noluntatem, appeti-
 tum etiam sensitivum & aversationem sensitivam perfici-
 endum obligatur.

Vulgo dicitur: voluntatem esse emendandam. Nimirum
 voluntas sumitur sensu latiori, ut non modo noluntatem
 sub se comprehendat, verum etiam ab appetitu sensitivo &
 aversatione sensitiva non distingatur, saltem non distingua-
 tur, quantum satis est.

§. 274.

*Obligatio
 acquirendi*

Quoniam facultates animæ perficiuntur acquirendo
 habitus iisdem utendi (§. 209), homo autem voluntatem &
 nolun-

noluntatem, appetitum etiam sensitivum & aversionem *habitus* sensitivam perficere debet (§. 273); *omnes* quoque *habitu* *tendi* *illis* *acquirere* *tenetur* *voluntate* & *noluntate*, *appetitu* *itidem* *sensitivo* & *aversione* *sensitiva* *utendi*, consequenter *omnem* *facultati-* *bus* & *abu-* *harum* *facultatum* *abulum* *vitandi* (§. 646 *part. 1. Theol. nat.*) *sum* *vitandi.*

Qui usus & abusus notionem distinctam habet, ei haud obscurum esse potest, utrumque simul consistere non posse (§. 28 *Ontol.*). Qui adeo obligatur ad faciendum usum, simul obligatur ad vitandum abulum. Quoniam lex appetitus est: quicquid nobis repræsentamus tanquam bonum quoad nos, id appetimus (§. 904 *Psych. empir.*), & lex aversionis: quicquid nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos, id averfamur (§. 907 *Psych. empir.*); *usus facultatis appetendi* *consistit* *in* *eo*, *ut* *appetamus* *bonum* *verum*; *abusus vero* *in* *eo*, *ut* *appetamus* *bonum* *apparens*, nempe malum sub ratione boni; & *usus facultatis aversandi* *in* *eo*, *ut* *averssemur* *malum* *verum*, *abusus vero* *ut* *averssemur* *apparens*, nempe bonum sub ratione mali (§. 646 *part. 1. Theol. nat.*). Fieri autem non posse, ut simul appetamus bonum verum & apparens nemo non videt, qui boni veri & apparentis (§. 557 *Psych. empir.*), itemque mali veri & apparentis notionem distinctam habet (§. 568 *Psych. empir.*).

§. 275.

Si appetitus sensitivus & aversatio sensitiva cum rationali consentit, affectus quoque cum rationali appetitu & affectus cum aversatione rationali consentiunt. *Affectus vehementiores appetitu & aversatione sensitivæ actus sunt (§. 603 Psych. empir.).* *Quodsi ergo appetitus sensitivus & aversatio sensitiva cum rationali consentit; affectus quoque cum appetitu & aversatione rationali consentiunt.* *Quando affectus cum aversatione rationali consentiunt.*

Non nego fieri posse, ut appetitus sensitivus & aversatio sensitiva, quando animus nullo affectu perturbatur, consentiat

tiat cum rationali, affectus tamen ab eodem dissentiant. Tendendum vero hoc contingere, ubi consensui isti consequendo & ulterius perficiendo studemus, eum vero ex asse nondum fuimus consecuti.

§. 276.

*Habitus
morales
quoniam
sunt.*

Habitus utendi & abutendi facultate appetendi & averfandi, imprimis rationali seu voluntate & noluntate, dicuntur *habitus morales*. Illos vocare lubet *bonos*; hos *malos* sive *pravos*.

Vulgo habitus morales dicuntur simpliciter habitus voluntatis, quatenus nimirum voluntas sumitur in sensu laiori, ut noluntatem simul complectatur, nec ab appetitu sensitivo & averfatione sensitiva accurate distinguitur.

§. 277.

*Virtutes &
vitia qua-
les sunt ha-
bitus.*

Habitus morales boni sunt virtutes; pravi autem vitia. Habitus enim boni sunt habitus utendi facultate appetendi & averfandi, imprimis voluntate ac noluntate (§. 276). Utimur autem facultate appetendi & averfandi, quatenus non appetimus nisi bonum verum, nec averfamur nisi malum verum (*not. §. 274*), consequenter cum bonum verum sit, quod revera nos statumque nostrum perficit (§. 557 *Psych. empir.*), malum autem verum, quod revera nos statumque nostrum imperfectiores reddit (§. 568 *Psych. empir.*), quatenus non volumus nisi quod ad perfectionem nostram statusque nostri tendit, nec nolimus, nisi quod tendit ad imperfectionem nostram statusque nostri. Quoniam itaque lex naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ tendunt ad perfectionem nostram statusque nostri & ad omittendas actiones, quæ tendunt ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 152 *part. I. Phil. pract. univ.*), & vi ejusdem unusquisque hominum ad per-

perfectiorem alterius statusque ipsius conferre obligatur, quantum conferre valet (§. 222 *part. I. Phil. pract. univ.*), ea autem omittere, quæ tendunt ad imperfectionem alterius ejusque status (§. 231 *part. I. Phil. pract. univ.*), facultate appetendi & averfandi utimur, quatenus non volumus, nisi quæ legi naturæ conveniunt, nolumus autem quæ eidem contrariantur. Sunt adeo habitus morales boni habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi. Enimvero habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi virtutes sunt (§. 321 *part. I. Phil. pract. univ.*). Ergo habitus morales boni sunt virtutes. *Quod erat unum.*

Habitus morales pravi sunt habitus abutendi facultate appetendi & averfandi (§. 276). Abutimur autem **facultate appetendi**, quando appetimus bonum apparens seu malum sub ratione boni, & facultate averfandi, quando averfamur malum apparens, seu bonum sub ratione mali (*not. §. 274.*), consequenter quando volumus, quod nos statumque nostrum imperfectiores reddit, quia ad nostram statusque nostri perfectionem tendere videtur, & nolumus quod nos statumque nostrum revera perficit, quia nos statumque nostrum imperfectiores reddere videtur (§. 557. 568 *Psych. empir.*), adeoque quando volumus, quæ lex naturæ prohibet (§. 168 *part. I. Phil. pract. univ.*); nolumus vero, quæ eadem præcipit (§. 167 *part. I. Phil. pract. univ.*). Sunt adeo habitus morales pravi habitus actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturali præscribitur. Quoniam itaque habitus actiones suas **contraria ratione dirigendi**, quam lege naturali præscribitur, vicia sunt (§. 322 *part. I. Phil. pract. univ.*); habitus morales pravi vicia sunt. *Quod erat alterum.*

Vulgo sumitur habitus morales esse virtutes atque vitia.

Sed

Sed ubi veritates methodo demonstrativa connectuntur, sumere non licet, quæ ex notionibus demonstrari possunt ac debent.

§. 278.

Obligatio colendi virtutem & vitia fugiendi. *Homo obligatur ad virtutem omnem colendam & vitia omnia fugienda.* Acquirere enim tenetur habitus facultate appetendi & averfandi utendi, omnem vero harum facultatum abutendum vitandi (§. 274). Quoniam itaque habitus utendi facultate appetendi & averfandi sunt habitus morales boni (§. 276), adeoque virtutes (§. 277), habitus autem abutendi facultate appetendi & averfandi habitus morales pravi (§. 276), adeoque vitia (§. 277); homo obligatur ad virtutem omnem colendam & vitia omnia fugienda.

Ostenditur etiam hoc modo. Actiones nostras juxta legem naturæ determinare obligamur (§. 131. 135 part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter etiam obligamur ad eas ratione contraria minime dirigendas, quam lege naturali præscribitur. Quoniam itaque habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi virtus est (§. 321 part. I. *Phil. pract. univ.*), habitus vero actiones suas ratione contraria dirigendi, quam lege naturali præscribitur, vitium (§. 322 part. I. *Phil. pract. univ.*); homo obligatur ad virtutem omnem colendam & vitia omnia fugienda.

Non est hic locus singulas virtutis species & opposita ipsis vitia recensendi. Quot enim sint virtutes, quot vitia, per ea demum patebit, quæ successive suo loco demonstrabuntur.

§. 279.

Qualis hominis voluntas sit perpetua. *Homo operam dare tenetur, ut constans ipsi ac perpetua sit voluntas non committendi actiones nisi quæ legi naturæ conformes sunt, & voluntas constans & perpetua committ-*

mittendi actiones eidem contrarias. Obligatur enim ad virtutem colendam & vitia fugienda (§. 278). Enimvero ad virtutem requiritur constans & perpetua voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 328 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter etiam voluntas constans & perpetua committendi actiones eidem contrarias (§. 28 *Ontol.*): in vitio autem adest voluntas constans & perpetua committendi actionem legi naturæ contrariam (§. 329 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter etiam voluntas constans & perpetua committendi actiones eidem conformes (§. 28 *Ontol.*). Operam igitur dare tenetur, ut constans ipsi sit ac perpetua voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturali conformes sunt, & voluntas constans & perpetua committendi actiones eidem contrarias.

noluntas esse debeat.

Videmus adeo, in quo versari debeat omne hominis studium, siquidem voluntatem ac noluntatem perficere voluerit. Ut vero hæc obligatio intimius perspiciatur, repetenda sunt, quid sit constantia & perpetuitas voluntatis (§. 1062 *part. 1. Theol. nat.*).

§. 280.

Homo obligatur ad felicitatem consequendam & infelicitatem fugendam, seu operam dare tenetur ut sit felix, sibi autem cavere debet, ne sit infelix. Obligatur enim ad virtutem colendam, vitium vero fugiendum (§. 278). Enimvero virtus hominem felicem reddit, nec felicitas ab ea sejungi potest (§. 400 *part. 1. Phil. pract. univ.*), vitium vero eundem reddit infelicem (§. 406 *part. 1. Phil. pract. univ.*) & felix esse nequit qui vitio deditus (§. 403 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Cum adeo obligetur ad consequendum ea, quæ nos felices necessario reddunt, & ad fugiendum ea, quæ nos necessario infelices reddunt; quin obli-

Obligatio consequendi felicitatem & infelicitatem vitandi.

gemur ad felicitatem consequendam, infelicitatem vero fugiendam, seu operam dare teneamur, ut simus felices, nobis autem cavere debeamus, ne simus infelices, dubitandum non est.

Idem etiam hoc modo ostenditur. Homo operam dare tenetur, ut constans ipsi sit ac perpetua voluntas non committendi actiones nisi eidem conformes (§. 279), adeoque legem naturæ servandi (§. 138 part. 1. *Phil. pract. univ.*), & noluntas constans & perpetua committendi actiones eidem contrarias (§. 279), adeoque legem naturæ transgrediendi (§. 139 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Sed felicitatem legis naturalis custodia consequimur (§. 396 part. 1. *Phil. pract. univ.*), & conservamus (§. 397 part. 1. *Phil. pract. univ.*), nec aliter eandem consequi & conservare valemus (§. 398. 397 part. 1. *Phil. pract. univ.*), transgressione vero legis naturalis felicitatem amittimus (§. 401 part. 1. *Phil. pract. univ.*) & infelices evadimus (§. 405 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Operam igitur dare tenetur homo, ut sit felix, sibi que cavere debet, ne sit infelix.

Et si homines omnes per naturam suam appetant felicitatem (§. 324 part. 2. *Phil. pract. univ.*) & averfentur infelicitatem (§. 325 part. 2. *Phil. pract. univ.*); paucissimi tamen sunt, qui obligationem consequendæ felicitatis & sibi cavendi ab infelicitate agnoscunt. Immo forsân non deerunt, quibus paradoxum videbitur, hominem obligari debere ad id, ad quod sua sponte naturæ quodam imperu fertur. Enimvero hi erunt, qui obligationis naturalis ortum ab ipsa natura humana intime non perspiciunt nec perpendunt, quod generalis determinatio ad felicitatem nondum sufficiat ad eam consequendam, etsi naturalis obligatio eandem supponat, nec sine hæc eidem locus esset.

§. 281.

Quoniam homo obligatur ad felicitatem consequendam, seu operam dare tenetur, ut sit felix (§. 280), felicitas vero status est, quo voluptas vera perdurat (§. 636 *Psych. empir.*); homo utique operam dare tenetur, ut eum consequatur statum, quo vera voluptas perdurat, consequenter cum voluptas vera sit, quæ ex vero bono percipitur (§. 559 *Psych. empir.*), ut constanter fruamur voluptate ex vero bono percepta; cumque voluptas vera in se innocua sit (§. 388 *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut fruamur voluptate non nisi innocua, adeoque ea, quæ nec in tedium degenerat, nec tedium sive molestiam parit (§. 384 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

*Ad qualem
statum in-
ternum a-
nimi con-
sequendum
obligemur.*

Inde est, quod in Philosophia morali præcepta moralia ex felicitate tanquam ex fine deducere liceat, si ita visum fuerit, nec a vero aberrat, qui Ethicam habet pro ea Philosophiæ parte, quæ modum consequendi felicitatem docet. Immo ex notione felicitatis totum quoque Jus naturæ deductum & obligatio naturalis derivari poterat ex naturali felicitatis appetitu. Non tamen ideo existimandum est, quasi hoc perduto jus naturæ & obligatio naturalis non deduceretur ex ipsa hominis rerumque essentia atque natura, in qua non minus illud (§. 135 *part. 1. Phil. pract. univ.*), quam hæc rationem sufficientem agnoscit (§. 143 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Etenim ubi principium hoc, actiones nostras esse dirigendas ad nostram aliorumque felicitatem, demonstrare ac hinc alia deducere volueris, recurrendum erit ad ea, quæ homini per essentiam & naturam ipsius insunt. Immo ex hoc principio facillime demonstratur, hominem actiones suas dirigere debere ad suam aliorumque ac status sui aliorumque perfectionem, quod nos tanquam summam totius legis naturalis stabilivimus (§. 152. 222 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Nec inconsultum foret, si quis doctrinam Juris naturalis & philosophiæ moralis, immo totius philosophiæ practicæ ad captum popularem compositurus hac via incederet, cum felicitatis

notio comuunior & captu facilior sit notione perfectionis. Quemadmodum non inuiti consilio Geometræ doctrinam de sectionibus conicis variis modis demonstrant, ut alius sumat, quod ab altero demonstratur, demonstrans ex eo, quod alter sumit; ita quoque in Philosophia practica idem facere licet. Ablit itaque ut quis sibi persuadeat, si in demonstranda philosophia practica & ejus inprimis theoria, Jure Naturæ, aliam viam, quam nos, ingreditur, id a nobis damnari. Modo in demonstrando se probet artificem, nostro etiam judicio omnem merebitur laudem.

§. 282.

*Quoniam
status sit
vitandus.*

Quoniam homo sibi cavere debet, ne sit infelix (§. 280), infelicitas vero status est, quo tædia sive molestiæ perdurant (§. 637 *Psych. empir.*); homo utique operam dare tenetur, ut cum statum evitet, quo tædia sive molestiæ perdurant, consequenter cum voluptas nocua tædium vel molestiam pariat, vel etiam in tædium degenerat (§. 383. *part. I. Phil. pract. univ.*), ne frustur voluptate nocua, præsertim transitoria, utpote quæ nonnisi exiguo temporis spatio durat, nunquam reditura (§. 385 *part. I. Phil. pract. univ.*).

Si quis præcepta moralia ex felicitate tanquam ex fine deducere voluerit (*not.* §. 281), eidem etiam oppositi nimirum infelicitatis habenda est ratio: id quod & de Jure naturæ, immo tota philosophia practica tenendum.

§. 283.

*Voluptas
transitoria
quando il-
licita.*

Voluptas transitoria illicita est, si fuerit nocua. Etenim homo sibi cavere debet, ne fruatur voluptate nocua, præsertim transitoria (§. 282). Quoniam itaque illicitum est, ad quod omittendum obligamur (§. 170 *part. I. Phil. pract. univ.*); voluptas omnino transitoria illicita est, si fuerit nocua.

Nimi-

Nimirum voluptas dicitur *illicita*, quatenus ejus fructus illicita, quemadmodum divitiæ appellantur injustæ, vernaculo sermone ungerichtetes Gut, quæ injuste fuerunt partæ. Sunt quoque omnem voluptatem transitoriam damnant, quia transitoria. Enimvero ex eo solo, quod voluptas transitoria nonnisi exiguo temporis spatio durat, nunquam reditura (§. 385 part. I. Phil. pract. univ.), demonstrari nequit, ea non esse fruendum, consequenter eandem illicitam esse.

§. 284.

Lex naturæ dat nobis jus ad ea, quæ ad felicitatem consequendam, conservandam & augendam requiruntur. *Jus ad ea, quæ ad felicitatem nostram necessariam.*
Etenim lex naturæ nos obligat ad felicitatem consequendam (§. 280); dat vero nobis etiam jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159 part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem nobis etiam dat jus ad ea, quæ ad ~~felicitatem consequendam~~, consequenter & conservandam atque augendam requiruntur.

Hoc principium foecundissimum est, ita ut omnia jura, quæ hominibus natura comperunt, hinc deducere liceret, siquidem ex notione felicitatis omnem Juris naturæ doctrinam demonstrare velimus.

§. 285.

Voluptas transitoria æquipollet voluptati veræ, si fuerit innocua. *Quando voluptas transitoria æquipollet veræ.*
Cum enim voluptas vera sit innocua (§. 388 part. I. Phil. pract. univ.), ubi etiam transitoria fuerit innocua, non alia inter eam & voluptatem veram differentia intercedit, nisi quod illa nonnisi exiguo temporis spatio duret, nunquam reditura (§. 385 part. I. Phil. pract. univ.), hæc autem, utpote ex vero bono, percepta (§. 559 Psych. empir.), constans est (§. 564 Psych. empir.). Quoniam itaque hæc differentia non attenditur, ubi de statu sermo est, in quo voluptas tædia sive molestias excludit;

perinde omnino est, siue vera fruaris voluptate, siue transitoria innocua, eo scilicet momento, quo eadem frui tibi datur. Atque adeo voluptas transitoria, si fuerit innocua, veræ æquipollet.

E. gr. suauitas gustus, qui ex cibo ac potu salubri percipitur, voluptas innocua est, cum metuendum non sit, ne tibi ideo pervoranda sint tædia, quia eadem frui tibi datum. Perinde igitur est, ac si voluptate vera tibi eo momento frui datum fuisset. Illa igitur voluptas in locum veræ substitui potest, nulla facta quoad statum animi mutatione. Æquipollet adeo in hoc casu voluptati veræ, utur eo saltem momento percipiatur, quo cibum comedis vel potum hauris, Nimirum si illo momento veram percepisses voluptatem, voluptate innocua tibi frui datum fuisset, nec metuendum fuisset, ut propterea unquam tædiis affectus fuisset animus. Sed idem obrinet, ubi suauitate gustus, qui ex cibo ac potu percipitur, delectaris. Transitoria igitur hæc voluptas, quia innocua, veræ æquipollet.

§. 286.

Quando voluptas transitoria felicitatem auget, & eadem fruendi jus nobis sit.

Quoniam felicitas status est, in quo vera voluptas perdurat (§. 636 *Psych. empir.*), voluptas vero transitoria, si fuerit innocua, veræ æquipollet (§. 285); voluptas transitoria, si innocua fuerit, felicitatem auget, consequenter cum nobis jus sit ad ea, quæ felicitatem auget (§. 284) jus nobis est voluptate transitoria fruendi, si innocua fuerit.

Quodsi ergo quis cibum salubrem comedit, qui bene sapit, ob saporem gratum eundem præferens alteri æque salubri, sed minus sapido, id jure facit. Falluntur autem, qui sibi persuadent, lege naturali prohiberetur esse, ut ob saporem nobis gratum cibum unum alteri præferamus, si uterque fuerit æque salubris.

§. 287.

Quando licita.

Voluptas transitoria licita, si fuerit innocua. Si enim voluptas

voluptas transitoria innocua fuerit, eadem fruendi nobis jus est (§. 286). Enimvero id licitum est, ad quod agendum tantummodo jus habemus (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem licitum est voluptate transitoria frui, si fuerit innocua, consequenter voluptas transitoria, si innocua fuerit, licita.

Nimirum *licita* dicitur *voluptas*, qua frui licitum est, quemadmodum *illicita*, qua frui non licet. Licitum nullam involvit obligationem, adeoque non peccat, qui idem non facit: est illicitum involvit obligationem, ut peccet, qui idem facit (§. 170. 440 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Ita in eligendo cibo salubri præferre licet eum, qui bene sapit, saporis gratia, quo delectamur; non tamen peccat, qui, cum hoc cibo vesci posset, comedit alium minus grani saporis. Non est quod excipias hominem obligari ad felicitatem consequendam (§. 280), consequenter cum voluptas transitoria, si innocua fuerit, ad eandem quid conferat (§. 286), obligari quoque ad fruendum voluptate transitoria innocua. Etenim obligatio ad felicitatem consequendam, consequenter vera voluptate fruendum (§. 636 *Psych. empir.*), non nascitur ex eo, quod innocua sit, qua in re ipsi æquipollet transitoria innocua, sed quod illa oriatur ex vera perfectione (§. 514 *Psych. empir.*), ad quam consequendam obligamur (§. 152 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Vera igitur voluptas semper præsupponit aliquam obligationem, cui satisfieri debet, antequam eidem locus concedatur: at voluptas transitoria non item, neque enim in dato casu obligaris cibum sapidum præferre minus sapido, si uterque fuerit æque salubris. Immo emergere possunt circumstantiæ, quibus obligaris ad non præferendum.

§. 288.

Homo obligatur ad dominium perfectum in sensus, imaginationem atque affectus acquirendum. Etenim in dominio perfecto appetitus sensitivus & aversatio sensitiva cum rationali semper consentit (§. 572 part. 1. *Phil. pract. univ.*), *Obligatio acquirendi dominii in sensus, imaginatione nec*

nem atque affectus. nec ulla unquam datur pugna partis superioris ac inferioris facultatis appetendi (§. 573 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Perpetuus quoque est consensus sensuum & imaginationis cum intellectu, nec ullus unquam inter hæc facultates datur dissensus (§. 577 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Enimvero obligamur non minus ad consensum sensuum atque imaginationis cum intellectu in repræsentando bono & malo (§. 268), quam ad consensum appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ, adeoque etiam affectuum (§. 275), cum appetitu & aversione rationali consequendum (§. 267). Quamobrem etiam obligamur ad dominium perfectum in sensus, imaginationem atque affectus acquirendum

Non est quod excipias, fieri non posse, ut homo perfectum dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirat. Neque enim jam quæritur, quantum obligationi huic satis facere possimus, sed quousque sese extendat, ut intelligatur, semper hominem unumquemque omnem lapidem movere debere, ut domini huius particeps fiat, ne quid sua culpa prætermittat, quod huc facere poterat. Tendendum ad summum tanquam metam, etsi in gradu remotiori sit subsistendum tanquam metam nondum assecutis. Peccant itaque, qui segnes efficiuntur, propterea quod de facultatibus suis desperant, antequam omnem earum usum fecerunt. Ardua est obligatio, de qua hic agitur. Supponit enim usum omnium facultatum animæ, qui concipi potest. Facultates autem homini non alio fine a Deo datæ intelliguntur, quam ut iisdem utamur, quo vitam hominis vivamus, & quos natura a brutis distinguit, ab iisdem quoque vivendi more nos distinguamus.

§. 289.

*Sensus,
imaginatio*

Quoniam dominium in sensus, imaginationem atque affectus consistit in vi resistendi sensui, imaginationi atque

atque affectibus, ne prævaleant adversus rationem (§. 554 ^{tio & affectus rationi} *part. 2. Phil. pract. univ.*), homo autem obligatur ad dominium perfectum in sensus, imaginationem atque affectus ^{subjiciendi.} acquirendum (§. 288); ideo *operam dare tenemur, ut in quocunque casu sensui, imaginationi atque affectibus resistamus, ne prævaleant adversus rationem, consequenter sensus, imaginatio atque affectus rationi subjici debent.*

Sensus, imaginatio atque appetitus sensitivus homini cum brutis communes sunt (§. 754. 755. 757 *Psych. rat.*), ratio autem eundem a brutis distinguit (§. 762 *Psych. rat.*). Bruta igitur non agunt nisi sensuum atque imaginationis impetu appetitui sensitivo & aversationi sensitivæ convenienter, aut, si mavis, impetu appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ convenienter repræsentationibus a sensu & imaginatione factis. At homo, qui intellectu, adeoque ratione, & voluntate ac noluntate libera gaudet, usum facultatum superiorum, intellectus scilicet ac voluntatis & noluntatis liberæ cum usu facultatum inferiorum, sensus scilicet, imaginationis, appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ conjungere, cumque facultates inferiores in consensum cum superioribus pertrahere debeat, ubi illæ in contrarium nituntur, iisdem resistere tenerur. Atque hoc pacto sensus imaginatio atque affectus subjiciuntur rationi, ut facultatibus superioribus serviant earundemque usum promoveant.

§. 290.

Quia dominus suipsum est, qui sensibus, imaginationi atque affectibus resistere valet, ne prævaleant adversus rationem, eorumque usum rationi convenienter determinat (§. 555 *part. 2. Phil. pract. univ.*), operam autem unusquisque dare tenetur, ut in quocunque casu sensui, imaginationi atque affectibus resistat, ne prævaleant adversus rationem, & sensum, imaginationem atque affectus rationi subjiciat (§. 289), adeoque eorum usum *(Wolffii Jus Nature Tom. 1.)* B b rationi *Quod unusquisque dominus sui ipsius esse debeat.*

rationi convenienter determinet; *Homo dominus sui ipsius esse debet.*

§. 291.

*Affectus
sompescere
quid sit.*

Affectus compescere dicimur, si iis restitimus, ne in actus externos legi naturæ contrarios, ad quos tendunt, erumpant.

E. gr. ad iram commoveretur animus verbis injuriosis alterius. Tendis adeo ad actus externos, quibus injuriam vindicare cupis. Quod si ergo imperui affectus resistas, quominus opere ipso exequaris, quæ instillat, iram compescere dicendus es.

§. 292.

*Affectus
regere quid
sit.*

Affectus regere dicimur, si eos dirigimus ad actiones legi naturæ convenientes.

Ita regimus affectum gloriæ, si eodem utamur ad recte agendum & ad vitandam culpam. Regimus iram, si eam dirigimus in odium facti injusti, non vero in odium persone, ut improbemus, quod fecit alter, non tamen ideo eidem ægre facere velimus, quemadmodum jubet Apostolus irasci, sed peccare vetat.

§. 293.

*Affectus
sedare quid
sit.*

Affectus sedare dicimur, si operam damus, ut, ubi subito corripuit animum, rursus extinguantur.

Hinc animus sedatus appellatur, qui nullo affectu perturbatur, sed ab omni liber est.

§. 294.

*Obligatio
affectus
compe
scendi.*

Affectus compescere debemus. Dominium enim in affectus acquirere debemus (§. 288). Quoniam itaque dominium in affectus habet, qui iisdem resistere valet, prævaleant adversus rationem (§. 554 part. 2. *Phil. pract. univ.*), consequenter cum eorum impetu ad agendum

vel non agendum abripiamur (§. 536 *part. 2. Phil. pract. univ.*), ne abripiamur ad actiones rationi, consequenter legi naturali contrarias (§. 57 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Enimvero affectus compescit, qui iis resistit, ne in actus externos legi naturæ contrarios, ad quos tendunt, erumpant (§. 291). Affectus igitur compescere debemus.

De hac obligatione nemo dubitare potest. Poterat sumi absque demonstratione vi obligationis generalis servandi naturæ legem. Nos autem non sumere, nisi quod possibile, non minus experientia constat, quæ affectus compesci posse loquitur, quam per ea patet, quæ de dominio in affectus acquirendo demonstravimus in parte altera Philosophiæ practicæ universalis, & in specie de singulis affectuum speciebus demonstrabuntur suo tempore in Philosophia morali.

§. 295.

Affectus regere debemus. Opera enim nobis danda ^{Obligatio} est, ut appetitus sensitivus & averfatio sensitiva, conse- ^{affectus res} quenter etiam affectus (§. 275), cum appetitu & averfatione ^{gendi.} rationali consentiant (§. 267), consequenter ut dominium perfectum in affectus consequamur (§. 572 *part. 2. Phil. pract. univ.*), adeoque unusquisque fiat dominus sui ipsius (§. 555 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Enimvero qui dominus sui ipsius est, sollicite cavet, ne in determinandis actionibus suis latum unguem a lege naturali recedat (§. 556 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quare si opera danda, ut affectus cum appetitu & averfatione rationali consentiant, sollicite cavendum, ne affectus ad alias actiones tendant, quam quæ legi naturali conformes sunt. Enimvero affectus regere dicimur, si eos dirigimus ad actiones legi naturæ convenientes (§. 292). Affectus adeo regere debemus.

Regimen affectuum vulgo sensu vago extenditur etiam ad affectus

affectus compescendos & sedandos. Enimvero patebit suo tempore in Philosophia morali, ipsum ab habitu eisdem compescendi atque sedandi distinguendum esse.

§. 296.

*Obligatio
affectus se-
danda.*

Affectus sedare tenemur, quamdiu eos regere nondum *valemus.* Etenim quamdiu affectus nondum regere valemus, eos ad actiones legi naturæ conformes dirigere nondum didicimus (§. 292), adeoque si nihil obstat, quo minus agamus, vel non agamus, fieri potest, ut eorundum impetu abripiamur ad actiones legi naturæ contrarias, aut si desit occasio agendi, saltem propositum agendi vel non agendi legi naturæ contrarium nascatur (§. 536 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem opera danda, ut, ubi subito affectus corripunt animum, statim rursus extinguantur. Quoniam itaque affectus sedantur, ubi, dum subito corripunt animum, rursus extinguuntur (§. 293); affectus sedare tenemur, quamdiu eos regere nondum valemus.

Nimirum si affectus regere valemus, eos dirigere possumus ad actiones legi naturæ convenientes (§. 292), consequenter tum profunt, non nocent. Atque adeo non opus est, ut, ubi animum corripunt, rursus extinguantur, consequenter sedandi non sunt (§. 293).

§. 297.

Casus alius.

Si affectus attentionem in dato casu conservandam impediunt, sedandi sunt. Etenim si attentionem in dato casu conservandam impediunt, per se patet, quod animus ab iisdem sit liberandus, consequenter ubi is iisdem corripitur, statim extinguendi. Quoniam itaque affectus sedantur, si, ubi subito animum corripunt, rursus extinguuntur (§. 293); affectus sedandi sunt, si attentionem in dato casu conservandam impediunt.

Hoc

Hoc principium usui est in culpa evitanda, ea præsertim, quæ ex defectu attentionis oritur, incogitantia scilicet (§. 748 *part. I. Phil. pract. univ.*).

§. 298.

Homo obligatur ad summum bonum consequendum; Obligatio malum vero summum fugiendum. Obligamur enim ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas eas, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152 *part. I. Phil. pract. univ.*), adeoque opera nobis danda est, ut continuo progrediamur ad majores indies perfectiones, consequenter si qua progressum impediunt, eadem removeamus. Quamobrem cum non impeditus progressus ad majores continuo perfectiones summum bonum sit (§. 374 *part. I. Phil. pract. univ.*), continuus autem progressus ad majores indies imperfectiones summum malum (§. 375 *part. I. Phil. pract. univ.*; homo utique obligatur ad summum bonum consequendum, malum vero summum fugiendum.

Ostenditur etiam hoc modo. Summum bonum acquiritur custodia legis naturalis (§. 376 *part. I. Phil. pract. univ.*), in summum vero malum incidimus ejusdem transgressione (§. 377 *part. I. Phil. pract. univ.*). Quod obligemur ad legem naturæ servandam, eam vero minime transgrediendam, nemo est qui dubitet (§. 138. 139 *part. I. Phil. pract. univ.*). Obligamur itaque ad summum bonum consequendum, summum vero malum fugiendum.

§. 299.

Culpam quamlibet vitare obligamur. Obligamur enim ad recte agendum (§. 189 *part. I. Phil. pract. univ.*), vitanda, consequenter ad vitandum quemlibet defectum rectitudinis.

nis actionis, quem evitare in potestate nostra est, adeoque vincibilem (§. 692 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque defectus rectitudinis actionis vincibilis culpa est (§. 696 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Culpam quamlibet vitare obligamur.

Ostenditur idem hoc modo. Homo obligatur, ut conscientiam suam custodiat (§. 610 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Enimvero qui conscientiam suam custodire vult culpam omnem evitare tenetur (§. 637 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Culpam igitur quamlibet vitare obligamur.

Culpæ vitandæ obligatio probe tenenda: erit culpa usui ad demonstranda alia in sequentibus.

§. 300.

Obligatio vitandi doli.

Quoniam culpæ in genere sic dictæ species est dolus (§. 701 part. 1. *Phil. pract. univ.*), culpam vero quamlibet vitare debemus (§. 299); *Dolum* quoque vitare debemus.

Omnis adeo dolus adversatur legi naturali & actio dolosa eidem repugnat etiam quatenus dolosa est.

§. 301.

Obligatio vitanda cujuslibet speciei culpæ in specie sic dictæ.

Similiter quia culpæ in specie sic dictæ species sunt incogitantia (§. 749 part. 1. *Phil. pract. univ.*), negligencia (§. 758 part. 1. *Phil. pract. univ.*), inconsiderantia (§. 761 part. 1. *Phil. pract. univ.*), improvidentia (§. 768 part. 1. *Phil. pract. univ.*), præcipitantia in agendo (§. 774 part. 1. *Phil. pract. univ.*), imprudentia (§. 777 part. 1. *Phil. pract. univ.*), incuria (§. 780 part. 1. *Phil. pract. univ.*), & culpa media (§. 784 part. 1. *Phil. pract. univ.*), ad quamlibet vero culpam vitandam obligamur (§. 299); *ad vitandam incogitantiam, negligentiam, inconsiderantiam, im-*

pro-

providentiam, precipitantiam in agendo, imprudentiam, incuriam & culpam mediam obligamur.

Facile apparet, quando de obligatione vitandæ culpæ sermo est, culpam in concreto intelligi, quæ scilicet æstimatur ex non usu facultatum hujus præcise agentis in individuo (§. 781 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quod vero de dolo modo annotavimus (not. §. 300), idem quoque de qualibet culpæ in specie sic dictæ specie tenendum.

§. 302.

Quicquid agimus, omnem facere debemus facultatum ad quem nostrarum usum, quem habere possunt. Etenim in qualibet ^{nam facultate} actione, qualiscunque tandem ea fuerit, culpam omnem ^{tatum u-} evitare debemus (§. 299). Enimvero culpam evitaturus ^{sum in qua-} omnem facere tenetur ^{libet actio-} usum facultatum suarum, quem ^{ne oblige-} habere possunt (§. 642 part. 2. *Phil. pract. univ.*). ^{mur.} Quicquid ergo agimus, omnem facere debemus facultatum nostrarum usum, quem habere possunt.

Hinc non mirum, quod obligemur ad consequendum habitum omnem facultatis cujuslibet animæ acquisitu nobis possibilem (§. 211), ut prompte cujuslibet usum facere possimus, quando opus est (§. 428 *Psych. empir.*). Fluit autem obligatio ad faciendum omnem facultatum suarum usum, quem in qualibet actione habere possunt, ex obligatione ad recte agendum (§. 189 part. 1. *Phil. pract. univ.*), quippe cum recta actio omnem culpam excludat (§. 696 part. 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 303.

* *Organa corporis alia destinantur vite hominis & spe. Diversitas sicuti conservandæ; alia sensationi ac pendentibus inde actibus organorum imaginationis; alia motui locali membrorum externorum to- corporis- tiusque corporis. Patet hoc a posteriori, præsertim si librum quandam anatomicum evolvere volueris diversi- tatem*

tatem organorum corporis humani & usum eorundem cogniturus.

Hæc organorum corporis divisio adeo manifesta est, ut in dubium revocari minime possit, modo omnium organorum corporis usum habueris perspectum, quem in parte tertia Physicæ de usu partium idiomate patrio explicavimus, suo tempore Latino quoque eundem uberius exposituri. Etsi adeo lubentissime, quantum fieri potest, terminos veterum conservemus, quibus rerum differentias significare voluerunt, ne a recepto loquendi usu recedamus; quoniam tamen hic magis hypothesibus indulgent tam Physici, quam Medici, ex rebus potius, quam hypothesibus sapere malimus. Præmittenda vero quædam sunt de corpore humano, ut demonstrari possit, in quonam corporis perfectio consistat, & quænam hominis sit quoad corpus suum obligatio. Quoniam itaque divisio organorum corporis huic, quem intendimus, fini satisfacit; ea tanto minus improbari potest.

§. 304.

*Organo-
rum ge-
nera.*

Organa, quæ vitæ ac speciei conservationi destinantur, *vitalia*; quæ sensationi ac pendentibus inde actibus imaginationis inserviunt, *sensoria*; quæ denique ad motum localem membrorum externorum totiusque corporis faciunt, *moventia* appellare lubet. *Organa sensoria externa* vocantur, quæ extus in corpore comparent; *interna* vero, quæ intra idem latent.

Organa sensoria externa notissima patent per ea, quæ de organo sensorio in genere (§ 66 *Psych. empir.*) & de sensuum speciebus (§. 69 & seqq. *Psych. empir.*) diximus. Quænam vero sint organa sensoria interna, ex iis intelligitur, quæ de ideis rerum sensibilibus materialibus (§. 112 & seqq. *Psych. rat.*) docuimus. Quod vero eadem organa, quæ inserviunt sensationi internæ, quatenus scilicet sensatio dicit mutationem in corpore factam, actibus imaginationis destinantur, ex iis constat, quæ de facultate imaginandi, quatenus in cor-

— pore

pore reidet, demonstravimus (§. 205 & seqq. *Psych. rat.*).
 Cumque operationibus intellectus in corpore non respon-
 deant nisi ideæ materiales in cerebro (§. 397. 403. 415 *Psych.*
empir.); organa sensoria interna eadem sunt, quibus harmo-
 nia inter corpus & animam quoad omnes animæ mutationes ex
 parte facultatis cognoscendi conservatur. Præter organa adeo
 sensoria interna & externa non dantur alia, quæ ad faculta-
 tem cognoscendi respectum quendam habent. Appetitui
 autem & averfationi respondent organa moventia.

§. 305.

Cuilibet organo per essentiam ipsius & naturam cor- *Actiones*
peris sue conveniunt actiones. Sumimus hoc tanquam ex-^{*organis*}
 perientia comprobatum: suo autem loco in *Physica* idem ^{*propria.*}
 ostenderur.

Ita e. gr. ventriculus digerit cibos: cor impellit sangui-
 nem, ut moveatur per arterias, & inde per venas ad cor re-
 fluat: ope pulmonum fit respiratio: pedibus incedimus: ma-
 nibus res apprehendimus: oculo visibilia, auribus sonos per-
 cipimus.

§. 306.

Quatenus actiones certæ per essentiam seu structu-^{*Facultates*}
 ram organi concipiuntur possibiles, ad actum perducen-^{*corporis,*}
 dæ per naturam corporis, corpori tribuuntur facultates.^{*vitalis, sen-*}
 Unde tot concipiuntur facultates, quot dantur organorum^{*sitiva, loco-*}
 genera. Quamobrem cum alia organa sint vitalia; alia sen-^{*motiva.*}
 soria externa & interna, alia moventia (§. 304), corpori
 tribuitur *Facultas vitalis*, qua perficiuntur actiones ad vi-
 tæ seu individui & speciei conservationem necessariæ: *Facul-*
tas sensitiva, qua perficiuntur functiones ad sensibilia per-
 cienda necessariæ: *Facultas motrix locomotiva*, qua
 perficiuntur motus membrorum externorum corporis
 totiusque corporis.

Galenus actiones corporis dividit in actiones naturales, vitales & animales *c. 3. de symptomatum differentiis & cap. 10. de methodo medendi*. Unde juxta ipsam tres tribuuntur corpori facultates nimirum naturalis, qua perficiuntur actiones ad individui ac speciei conservationem necessariæ, veluti nutritio, auctio (quamdiu scilicet corpus augetur), & generatio; vitalis, qua perficitur circulatio sanguinis, a qua vitam hominis pendere constat, & animalis, qua perficiuntur sensationes & motus locales externorum corporis membrorum totiusque corporis. Facile apparet, nos facultatem naturalem & vitalem ad unum genus reducere & utrique facultatis vitalis nomen imponere, quemadmodum ex aduerso *Galenus* facultatem sensitivam & motricem seu locomotivam sub eodem genere facultatis animalis tanquam duas species completitur. Immo ipse *Galenus* facultatem, quam vocat, vitalem subinde sub naturali comprehendit: unde *c. 3. de sympt. diff.* tantummodo duas facultates commemorat, naturalem scilicet & animalem. Nimirum veteres in distingendis facultatibus corporis respexere ad hypothesin de triplici anima, vegetativa nimirum, sensitiva & rationali, quarum duæ priores organis corporeis habent opus, tertia vero actiones suas perficit absque organis. Unde manavit distinctio facultatum in naturalem & animalem. A naturali tamen subinde diffinierunt vitalem, aliis eandem nunc ad naturalem, nunc ad animalem referentibus, nunc pro mixta ex naturali & animali habentibus, quia illo tempore natura animæ nondum erat perfecta, nec mechanismus corporis patebat, ut adeo quid corpori, quid animæ sit tribuendum, dilucide non constaret. Enimvero postquam in Psychologia abunde explicavimus, quæ animæ sint tribuenda, & quales mutationes requirantur in corpore, ut perpetua harmonia inter mutationes animæ ac corporis conservetur; pro diverso fine organorum eadem dividere & hinc facultatum corpori tribuendarum genera definire visum fuit. Etsi autem in Physica per mechanismum corporis explicaturi simus actiones, quarum respectu corpori diversæ tribuuntur facultates, nec probemus *Bartolæus* Scholæ, qua facultates tanquam causæ illarum actionum al-

legan-

legantur; hic tamen in iis tanquam a posteriori sumtis acquirere licet, nec ad ea quæ sequuntur, opus habemus explicatione a priori. Sufficit, quod distincte satis explicaverimus, quo sensu corpori facultates tribuantur perinde ac animæ in Psychologia empirica, ut nullum hinc veritati præjudicium metuendum sit. Quæstio hic tantummodo est de eo, an sit, non vero de eo, cur sit. Hic nobis responsio ad quæstionem priorem sufficit: resolutione posterioris non habemus opus. Cavendum tantummodo, ne quæstionem, cur sit, cum altera, an sit, confundamus. Ita facultatem digerendi cibos in ventriculo sumimus tanquam phænomenon, cujus causa, per quam a priori explicatur, non attenditur, de ratione nondum solliciti, cur cibos digerat ventriculus: nequaquam vero, ubi quæritur, cur hoc fiat, respondemus, id fieri ob facultatem concoctricem seu digerendi facultatem. Nimirum dum ventriculo hanc facultatem tribuimus, non aliud insinuamus, quam quod per ipsum possibile sit, ut cibi eidem ingesti digerantur: id quod veritati consentaneum esse experientia constat, atque adeo inter phænomena referendum (§. 225 *Cosmol.*). Et idem sentiendum est de facultate quacunque alia, sive in genere, sive in specie corpori tributa. Veteres in observando satis fuere solertes & in distinguendis iis, quæ observarunt, satis acuti; sed in rationibus reddendis parum felices.

§. 307.

Uusus facultatis vitalis homini natura inest, non de- *Uusus fa-*
mm acquirendus. Constat experientia organa vitalia fun- *cultatis vi-*
 ctiones suas obire, quamprimum infans in lucem editus, *talis unde-*
 immo jam in utero materno, quamprimum structura eo- *nam sit.*
 rundem perfecta. Nemo est, qui doceat infantem, quo-
 modo organis istis uti debeat, ut rite munere suo fungan-
 tur. Patebit idem suo tempore a priori in Physica, ubi
 per structuram eorundem explicaturi sumus ipsorum actio-
 nes. Quoniam itaque usus facultatis vitalis homini inest
 sine prævio exercitio, natura vero inest, quod sine prævio

exercitio inexistit, non demum acquiritur (§. 195 *Psych. empir.*); usus facultatis vitalis natura inest homini, non demum acquiritur.

Nemo est, qui ea de re dubitat: non tamen ideo propositio præsertim prætermittenda erat, propterea quod eadem opus habemus ad demonstranda sequentia. Cum enim hic doceri debeat, quænam sit hominis erga seipsum quoad corpus obligatio; probe a se invicem distinguenda sunt ea, quæ natura insunt, ab iis, quæ acquiruntur.

§. 308.

*An actiones vitales subsint directi-
oni animæ.*

Actiones facultatis vitalis non subsunt directioni animæ, sed singula organa agunt, quod suum est, anima inscisa & inconsulta. Patet itidem a posteriori. Ventriculus digerit cibos, anima inscisa & inconsulta, nec hæc eidem præscribere valet, num & quomodo eundem digerere debeat. Idem observamus in separatione chyli a cibo digesto in intestinis, in secretionibus a sanguine per arterias & venas circulante ope glandularum factis. Similiter semen virile discernitur in testiculis, nobis de eo non cogitantibus. Ratio constabit suo loco a priori, ubi hæc actiones per mechanismum corporis & singulorum organorum vitalium explicaturi sumus.

Sermo hic est de ipsa actione organi, non vero de applicatione objecti ad organa, in quod agunt, veluti de ingestione cibi in ventriculum, quem digerit. Hæc enim alia actio est, quæ ad facultatem locomotivam spectat. In cibum vero ingestum ventriculus agit, animæ voluntate ac noluntate non influente. Non confundenda sunt, quæ acute distinguendi opus est. Dependunt actiones diversarum facultatum a se invicem in corpore humano, ut adeo omnes omnium simul constituent seriem actionum inter se connexarum: qui nexus tum erit manifestus, ubi in Physica singulorum organorum actiones per eorundem structuram explicaverimus.

§. 309.

§. 309.

Quoniam actiones facultatis vitalis non subsunt directioni animæ, sed singula organa agunt, quod suum est, anima inscia & inconsulta (§. 308), per liberam voluntatem & noluntatem animæ non intelligitur, cur agant & cur hoc potius modo agant, quam alio, consequenter in libertate & noluntate animæ nulla continetur ratio, cur potius agant, quam non agant, & cur potius agant hoc modo, quam alio (§. 56 *Ontol.*), consequenter actiones facultatis vitalis non dependent a libertate hominis (§. 85 *Ontol.*), adeoque per essentiam & naturam corporis determinantur (§. 13 *Ontol.*). Quamobrem cum actiones corporis sint naturales vel necessariæ, minime autem liberæ, quæ per essentiam & naturam corporis determinantur, minime autem a libertate animæ pendent (§. 12 *part. 1. Phil. pract. univ.*); *actiones facultatis vitalis naturales seu necessariae, minime autem liberæ sunt.*

Ita ventriculus necessario digerit cibum; dum eundem digerit, & necessario ita digerit cibum, non aliter, neque tui est arbitrii, num & quali modo eundem digerere debeat.

§. 310.

Usus facultatis sensitivæ homini natura inest, non demum acquirendus. Constat ex anterioribus (not. §. 306), usum facultatum inferiorum animæ pendere ab usu facultatis sensitivæ corporis, nec ea de re ullum superesse potest dubium ei, qui in Psychologia fuit versatus, quippe cui perspectum est posita mutatione in corpore, facultati ejusdem sensitivæ tribuenda (§. 306), poni mutationem in anima (§. 948 *Psych. empir.*). Quoniam itaque in superioribus ostendimus usum facultatum inferiorum animæ homini natura inesse, non demum acquiri (§. 200);

hoc ipso jam probavimus, usum facultatis sensitivæ homini natura inesse, non demum acquiri.

Immo si probationem superiorem perpendere volueris, animadvertes, nos revera ostendisse, quod usus facultatis sensitivæ, quæ corpori tribuitur, natura inest, non demum acquiratur, ac inde collegisse usum facultatum animæ inexistendum ob utriusque individuum nexum, a nemine in dubium vocatum, nec vocandum.

§. 311.

*Quales sint
facultatis
sensitivæ
actiones,*

Actiones facultatis sensitivæ in se spectatæ necessariae sunt seu naturales. Etenim quando objectum in organum sensorium agit, quæcunque tandem hinc sequatur actio facultatis sensitivæ, ea per structuram organi & naturam corporis determinatur (§. 277 *Cosmol.*), ac motu per nervum sensorium ad cerebrum propagato excitatur idea materialis (§. 112 *Psych. rat.*), quæ reproducit ideam materialem antea cum eadem actione sensibilis in organum sensorium producta (§. 226 *Psych. rat.*), quæ ad imaginandi facultatem materialem spectat (§. 227 *Psych. rat.*), sub facultate sensitivæ corporis comprehensam (*not.* §. 306). Nihil hic dependet a voluntate & noluntate libera animæ. Quamobrem cum actiones necessariæ seu naturales sint, quæ per essentialiam & naturam corporis determinantur, a libertate autem animæ minime pendent, (§. 12 *part. I. Phil. pract. univ.*); actiones facultatis sensitivæ in se spectatæ necessariae sunt seu naturales.

Facultas sensitiva non fungitur munere suo, quia vis, ut nunc eodem fungatur; sed quia adest sensibile externum, quo ad functionem suam determinatur, nec fungitur munere suo aliter, quam fert natura & essentia corporis: id quod nemo non in seipso experitur. Quod adeo actiones ipsæ sint necessariae, a voluntate & noluntate animæ prorsus indepen-

pendentes, nemo est qui dubitat, nisi qui a se invicem distinguenda confundit.

§. 312.

Usus facultatis sensitivæ, id.que non usus subest directioni animæ, quando a libero animæ decreto pendet, ut sensibile in organum sensorium agat, vel ne agat, aut actu quodam libero efficiis, ut phantasma aliquod excitetur, aut etiam memoriæ quid mandetur. Pater per se, stante hypothefi. Hypothefin vero esse possibilem constat ex iis, quæ alibi demonstravimus (§. 151 & seqq. Psych. rat. §. 80. 81 Psych. empir. §. 347. 348. 350 Psych. rat.).

Facile quoque experiri darur actionem sensibilis in organum sensorium a libero animæ decreto pendere posse, & libero quoque actu effici, ut phantasma aliquod excitetur, aut etiam quid memoriæ manderetur. Quod si loca hic citata evolvere lubet, vel exempla, quæ idem confirmant, allegata deprehendes, vel talia haud difficulter in memoriâ revocabuntur vî eorum, quæ ibidem leguntur. Neque enim quisquam est, qui non singula in semetipso fuerit expertus, sit ita quod vulgò attentionem nostram ad talia in nobis desiderari patiamur.

§. 313.

Actiones facultatis locomotivæ aliæ naturales sunt, quæ scilicet appetitui & aversioni sensitivæ respondent: aliæ vero liberæ, quæ respondent appetitui & aversioni rationali seu voluntati & noluntati liberæ. Facultatem locomotivam in corpore respondere facultati appetendi & averfandi in anima, experientia obvia constat. Unde cum appetitus vel sensitivus sit, vel rationalis, & averfatio itidem vel sensitiva, vel rationalis; aliæ actiones facultatis locomotivæ respondent appetitionibus & averfionibus sensitivis, aliæ autem appetitionibus & averfionibus rationalibus,

bus, seu volitionibus & aversionibus animæ. Quoniam itaque appetitiones & aversiones sensitivæ in se spectatæ non sunt actiones liberæ, sed naturales (§. 15 part. 1. *Phil. pract. univ.*), actiones quoque facultatis locomotivæ iisdem respondentes liberæ esse nequeunt, sed naturales sunt. Et ex adverso cum volitiones & nolitiones omnes, seu actus appetitus & aversionis rationalis sint actiones liberæ (§. 13 part. 1. *Phil. pract. univ.*); actiones quoque facultatis locomotivæ eidem respondentes liberæ sunt.

Videmus infantes recens natos movere pedes ac brachia, fugere lac maternum, plorare &c. Destituuntur usu rationis, neque ulla ipsis est boni malique notio distincta, quod nemo in dubium vocat. Quamobrem nec ipsis tribui potest appetitio & aversio rationalis (§. 880. 881 *Psych. empir.*). Actiones igitur istæ non respondent nisi appetitionibus & aversionibus sensitivis. Neque adeo dici potest, quod hoc faciant libere. Nulla inter ipsorum actiones atque actiones brutorum differentia est, quorum actiones esse liberas nemo dixerit (§. 76; *Psych. rat.*). Enimvero ubi ad usum rationis pervenerunt, ut malum a bono iudicio mentis discernere valeant; tum demum libere agunt. Qui in Psychologia artis fuit versatus, ei quoad propositionem præsentem nihil supererit difficultatis, ut adeo opus non sit pluribus hic inculcari, quæ inde nota supponi possunt ac debent. Aliquoties enim jam inculcavimus ad Philosophiam practicam, adeoque etiam ad Jus Naturæ, quæ haud postrema ejus pars est, nemini esse accedendum, nisi qui Psychologiam cognitam atque perspectam habet. Qui adeo monitum hoc negligit, sibi impuret, si qua sibi adhuc obscura videntur, quæ clara ac perspicua sunt cognitione psychologica imbutis.

§. 314.

Usus facultatis locomotivæ, quatenus appetitui & aversioni sensitivæ respondet, homini naturali est liberus.

usus vero, quatenus appetitionibus & aversionibus rationali-comotivæ
 bus seu volitionibus & nolitionibus solis respondent, solis au-
 tem appetitionibus & aversionibus sensitivis per se respondere ^{quomodo}
 nequeunt, demum acquirendus. Nemo est, qui nesciat, in-
 fantes recens natos membra corporis externa variis modis
 movere, & ubi ea majorem consistentiam fuerunt conse-
 cuta, etiam si adhuc desit usus rationis, alios adhuc motus
 sese exerere, id quod etiam patet exemplo hominum inter
 ursos educatorum (§. 461 *Psych. rat.*). Motus igitur isti re-
 spondere nequeunt nisi appetitionibus & aversionibus sensi-
 tivis. Quoniam hi motus actiones naturales sunt (§. 313),
 adeoque per essentiam & naturam corporis determinantur
 (§. 12 *part. I. Phil. pract. univ.*); usus facultatis loco-
 motivæ in eliciendis actibus consistens (§. 198) per essen-
 tiam & naturam corporis competit, quatenus appetitui sensi-
 tivo & aversioni sensitivæ responderet. Enimvero natu-
 ra homini inest, quod per essentiam & naturam corporis
 eidem convenit (§. 32). Usus igitur facultatis locomotivæ,
 quatenus appetitui sensitivo & aversioni sensitivæ re-
 sponderet, homini natura inest. *Quod erat unum.*

Experimur vero quotidie, hominem, ubi ad ratio-
 nis usum pervenit, consequenter libertas in agendo sese
 exerit (§. 528 *Psych. rat.*), adeoque volitiones & nolitiones
 seu actus facultatis appetendi & averfandi rationalis (§. 882
Psych. empir.) eliciuntur (§. 942 *Psych. empir.*), varios
 edere organorum externorum corporis totiusque corporis
 motus, quos sine prævio exercitio edere minime poterat,
 & ad istiusmodi motus edendos assueferi posse, quatenus
 juvatur ratione aliorum ipsum instruendum. Quamobrem
 cum usus facultatis locomotivæ in eliciendis motibus con-
 sistat (§. 198); usum hunc, qui solis volitionibus ac no-
 litionibus responderet, solis autem appetitionibus & aversionibus
 (Wolffii *Jus Naturæ Tom. I.*) D d nibus

nibus sensitivis per se respondere nequit, demum acquirendus. *Quod erat alterum.*

Non est, quod excipias, posse etiam bruta, quæ voluntate & noluntate libera destituuntur (§. 763 *Psych. rat.*), prævio exercitio acquirere habitus edendi certos corporis & membrorum externorum motus. Exempla obvia sunt in canibus: rariora subinde conspiciuntur in equis. Etenim nemo est, qui nesciat, bruta hos habitus non acquirere nisi opera humana accedente. Juvantur adeo ratione hominum, a quorum adeo voluntate & noluntate libera iste usus facultatis locomotivæ pender, quem per se nunquam erant facturæ.

§. 315.

Usus facultatis locomotivæ num subsit directioni animæ.

Usus facultatis locomotivæ omnis subsit directioni appetitui sensitivo & averfationi sensitivæ, vel appetitui & averfationi rationali seu liberæ hominis voluntati & noluntati: quod cum obvia experientia constet, in dubium revocari nequit. Usus facultatis locomotivæ aliter subesse nequit directioni animæ, quam quatenus ipsa libere determinat ejus actus (§. 948 *Psych. empir.*). Quamobrem patet, usum facultatis locomotivæ omnem, quatenus volitionibus vel nolitionibus animæ respondet, directioni ejus subesse. Enimvero appetitus sensitivus & averfatio sensitiva ad consensum cum rationali reduci potest (§. 581 *part. 2. Phil. præf. univ.*), adeoque qui respondet usus facultatis locomotivæ appetitui sensitivo & averfationi sensitivæ etiam subjici potest appetitui & averfationi rationali, seu liberæ hominis voluntati ac noluntati. Patet itaque usum facultatis locomotivæ omnem subesse directioni animæ.

Equidem non nego, homines quoque solo appetitu sensitivo & averfatione sensitiva impulsos agere & non agere:

non

non tamen hinc sequitur, quod actus isti facultatis locomotivæ determinari nequeant prælucente intellectu, adeoque directioni animæ ut subjiciantur fieri haud quaquam possit. Contingit hoc non usu facultatum superiorum, quem evitare debebat (§. 301). Non jam quæritur de eo, quid fiat, sed quid fieri possit. Atque hinc est, quod etiam brutorum actiones externæ, etsi eadem nonnisi ab appetitu sensitivo atque averfatione sensitiva pendeant, subsint directioni nostræ, ut agant, quæ alias non agerent. Poterat ex ipsa dependentiâ facultatis locomotivæ a facultate sensitiva a priori profus demonstrari, quomodo usus illius subsit directioni animæ, nisi demonstratio foret subtilior, quam ut omnium captui responderet, nec tanta hic requiritur prolixitas. Sane sine demonstratione omni id sumi poterat, utpote a posteriori confirmandum, nisi evidentix ratio nobis habenda esset, ne quicquam sumeremus, circa quod dubium aliquod adhuc oriri poterat, num universaliter sumi possit. Ceterum si quis in Psychologia rationali fuerit versatus, ut harmoniam corporis & animæ perpetuam habeat penitus cognitam atque perfectam, ei multo evidentiora erunt, quæ hic de directione facultatis locomotivæ universali animæ tributa affirmantur.

§. 316.

Corpus hominis consideratur tanquam vivum, quatenus Quotupliciter *habet facultatem vitalem; tanquam sentiens, quatenus* modo cor- *habet facultatem sensitivam; tanquam se movens, quatenus* pus huma- *habet facultatem locomotivam, & tanquam huma- nium consti- *rum, quatenus animæ rationali unitum, seu quatenus har-* deretur. *monia inter mentem & corpus datur (§. 540 Psych. rat.)**

Diversi hi corpus nostrum considerandi modi attentionem omnem merentur, neque enim satis intelligere possumus, quænam sit corporis nostri perfectio & quænam nobis erga ipsum competat obligatio, nisi hæc diversitas penitus inspicatur.

§. 317.

*Perfectio
corporis
qua vivi.*

Perfectio corporis qua vivi consistit in aptitudine se conservandi & speciem suam propagandi. Corpus enim hominis consideratur tanquam vivum, quatenus facultatem vitalem habet (§. 316), consequenter cum facultate vitali perficiantur actiones ad individui & speciei conservationem necessariz (§. 306); organa autem vitalia sint, quæ vitæ seu individui ac speciei conservationi inserviunt (§. 304), quatenus organis vitalibus instructum, quorum functionibus & individuum conservatur, & species propagari potest. Quoniam itaque omnium organa vitalia ita constituta sunt, ut actiones eorundem ad vitæ seu individui conservationem speciei que propagationem tendant; omnium usus consentit (§. 305 *Ontol.*). Enimvero perfectio est consensus plurium a se differentium in uno (§. *cit.*). Quamobrem cum per consensum istum organorum vitalium corpus hominis aptum sit ad se conservandum speciemque suam propagandam; perfectio corporis qua vivi non consistit nisi in aptitudine se conservandi & speciem suam propagandi.

Quodsi perfectionem corporis qua vivi explicare volueris, inquirendum est in structuram singulorum organorum vitalium, & ostendendum, quomodo per structuram suam unumquodque ad tales actiones aptum est, quorum concursu vita totius corporis, adeoque individuum conservatur, & species propagari potest, ne intereat genus humanum. Ea igitur distincte explicari nequit, antequam ex Anatomia singulorum organorum vitalium structuram, & Physiologia eorundem actiones ex structura a priori erutas cognoveris. Ubi enim demonstratur singulas ita concurrere ad individui ac speciei conservationem, ut nulla earum abesse possit; perfectio corporis qua vivi innotescit. Singula organa suam habent perfectionem, quatenus ea est eorundem structura, ut per eam apta efficiantur ad talem actionem, qualis ad individui ac speciei propagationem requiritur. Perfectio

§ Etio

ctio itaque corporis qua vivi ex perfectione omnium organorum vitalium resultat.

§. 318.

Perfectio corporis qua vivi essentialis est. Etenim ^{Qualis ea} in aptitudine corporis se conservandi & speciem propagandi consistit (§. 317). Enimvero organa vitalia, ob quæ corpus aptum est ad se conservandum & speciem suam propagandam (§. 304), vi structuræ suæ eas edunt actiones, quarum concursu individuum vivum conservatur & species propagari potest (§. 277 *Cosmol.*). Quoniam itaque structura est essentia organorum, & quæ porro ex eorum conjunctione resultat essentia corporis qua vivi (§. 276 *Cosmol.*), perfectio corporis qua vivi consensu determinationum essentialium continetur. Essentialis vero est perfectio, quæ continetur consensu determinationum essentialium (§. 528 *Ontol.*). Corporis itaque qua vivi perfectio essentialis est.

§. 319.

Perfectio corporis qua vivi homini natura inest, non demum acquiritur. Est nimirum homini essentialis (§. 318). ^{Quomodo} *infit.* Quamobrem cum consensu determinationum essentialium contineatur (§. 528 *Ontol.*); per ipsam essentiam & naturam suam homini inest. Quoniam itaque homini natura inest, quod per essentiam atque naturam suam eidem inest (§. 32), adeoque non demum acquiritur; perfectio corporis qua vivi homini natura inest, non demum acquiritur.

Ad perfectionem adeo corporis qua vivi homo nihil conferre potest; sed eam Deo totam acceptam referre debet.

§. 320.

Organa corporis servantur integra, quamdiu nihil in ^{Integritas}

organorum structura eorundem viciatur. Ut adeo *Integritas organo-*
rum consistat in structura eorundem non viciata.
in quo con-
sistit.

Valet hoc in omni organico corpore, cujus in structura consistit essentia (§. 276 *Cosmol.*). Ita oculus servatur integer, si nulla tunica, nullus humor viciatur, nec, si quæ minores in eodem deprehenduntur partes, quicquam mutationis patiuntur quoad determinationes essentielles. Idem eodem modo sese habet in horologio, quemadmodum palam est, ubi ejus structura tibi fuerit penitus perspecta.

§. 321.

Integritas
membro-
rum vitali-
um ad per-
fectionem
corporis
qua vivi
requiritur.

Perfectio corporis qua vivi requirit integritatem or-
ganorum singulorum vitalium. Etenim consistit in aptitu-
 dine se conservandi & speciem suam propagandi (§. 317).
 Quamobrem cum individui ac speciei conservationi desti-
 nentur organa vitalia (§. 304), & vi structuræ eorundem
 homo aptus est ad sui ac speciei suæ conservationem (§. 278
Cosmol.); siquidem perfectio corporis qua vivi sub-
 sistere debet, necesse est, ut in structura istorum nihil vicietur.
 Quoniam itaque organum servatur integrum, si nihil
 in structura ejus viciatur, & in structura non viciata integri-
 tas consistit (§. 320); perfectio corporis qua vivi requirit
 integritatem organorum singulorum vitalium.

Nihil hic singulare est in corpore hominis, quatenus tan-
 quam vivum spectatur. Etenim hoc universaliter verum
 est in omni corpore organico. Essentia corporis organici in
 structura consistit (§. 276 *Cosmol.*) & in eadem continetur
 ratio, cur ipsum ad istiusmodi actionem aptum sit (§. 278
Cosmol.). Quamobrem cum in hac aptitudine perfectio
 ipsius consistat; necesse omnino est, ut, si hoc subsistere de-
 beat, structura quoque salva sit, consequenter organon ma-
 neat integrum. Relegenda hic sunt, quæ de corpore orga-
 nico demonstravimus in *Cosmologia* (§. 274 & seqq.), pre-
 ter-

sertum quæ illustrandæ rationis aptitudinis ad certas actiones & rationis structuræ gratia in medium attulimus, (not. 278. 279 *Cosmol.*).

§. 322.

Quoniam adeo perfectio corporis qua vivi consistere nequit, nisi servata organorum vitalium integritate (§. corpus qua 321); *neceffe est corpus quæ vivum imperfectiõni cuidam vivum im-* obnoxium fieri, si integritas non conservetur organorum vi- *perfectiõni obnoxium redditur.* talium.

Plura sunt organa vitalia, quæ omnia simul ad conservationem individui ac speciei concurrunt actionibus suis: non tamen singula tantumdem conferunt. Quamobrem pro diversitate organorum, quorum integritas tollitur, & pro diversitate vitii, quod idem organum contrahit, diversis quoque imperfectiõnibus obnoxium redditur corpus hominis qua vivum, & eadem imperfectio diversos admittit gradus. Patebunt hæc distinctius suo tempore in Physica, ubi ex structura organorum eorundem functiones explicaverimus. Hic sufficit si quis generaliter intellecta exemplis sibi obviis clariora efficiat.

§. 323.

Perfectio corporis qua sentientis consistit in aptitudine Perfectio ideas rerum sensibilium materiales producendi. Etenim *corporis* organa sensoria destinantur sensationibus ac pendentibus *qua sentientis.* inde actionibus imaginationis (§. 303), consequenter cum sensationes non minus (§. III. 112 *Psych. rat.*), quam actus imaginationis in corpore ideis materialibus perficiantur (§. 205 *Psych. rat.*), omnia ad productionem idearum materialium actionibus suis tendunt, adeoque in hoc consentiunt (§. 305 *Ontol.*). Quoniam itaque perfectio consistit in consensu plurium a se invicem differentium in uno (§. cit.); perfectio corporis qua sentientis consistere nequit nisi in aptitudine ideas rerum sensibilium materiales producendi.

Quo-

Quoniam ideæ sensuales distinctæ perfectiores sunt confusis, (§. 160 *Psych. rat.*) & quoad hanc quoque differentiam variant ideæ materiales (§. 126 & *seqq. Psych. rat.*); quin diversi possibiles sint gradus perfectionis idearum materialium ultro concedimus. Videtur adeo perfectio corporis qua sentientis non æstimari posse ex sola aptitudine idearum rerum sensibilibus materiales producendi, nulla habita ratione perfectionis earundem. Enimvero gradus perfectionis idearum materialium non æstimatur ex natura corporis, quatenus sentiens est; sed quatenus hæ respiciunt etiam corpus qua vivum, & qua se movens, ac imprimis qua humanum. Perfectio totius corporis humani composita est ex pluribus particularibus, cum diversa sint organa, ex quibus constat, quæ ad diversos fines referuntur particulares, utur deinde hi eidem universali sive ultimo subordinentur. Quando itaque perfectio quoad certa organa in particulari spectatur, non habetur ratio eorum, quæ determinanda sunt ex concursu perfectionum plurium particularium ad eandem compositam. Si corpus non esset nisi sentiens, quale supponitur, dum tanquam sentiens consideratur; perfectio ejus æstimari non poterat nisi ex aptitudine idearum rerum sensibilibus materiales producendi; sit ita quod non omnia corpora sentientia sint ejusdem perfectionis quoad ejus gradum, aut, si mavis, gradu perfectionis differant. An vero gradus perfectionis conveniat ceteris particularibus, quæ aliunde oriuntur, alia quæstio est, quæ huc non spectat.

§. 324.

*Qualis ea
sit.*

Perfectio corporis qua sentientis essentialis est. Consistit enim in aptitudine idearum rerum sensibilibus materiales producendi (§. 323). Quamobrem cum corpus qua sentiens constet ex organis sensoriis (§. 304. 316), ratio autem cur corpus organicum aptum sit ad actionem istiusmodi, qualis ab eo proficiscitur, in structura continetur (§. 278 *Cosmol.*); corpus qua sentiens aptum est per
stru-

structuram organorum sensoriorum & inde ortam structuram corporis qua sentientis ad ideas rerum sensibilibus materiales producendas, consequenter perfectio corporis qua sentientis consensu determinationum essentialium continetur (§. 276 *Cosmol.* & §. 503 *Ontol.*). Quoniam itaque perfectio essentialis est, quæ determinationum essentialium consensu continetur (§. 528 *Ontol.*). Perfectio corporis qua sentientis essentialis est.

§. 325.

Perfectio corporis qua sentientis homini natura inest, Quomodo non demum acquiritur. Ostenditur eodem prorsus modo, *instit.* quo paulo ante evicimus, perfectionem corporis qua vivi homini natura inesse, non demum acquiri (§. 319).

§. 326.

Perfectio corporis qua sentientis requirit integritatem Integritas singulorum organorum sensoriorum. Eodem modo demonstratur, quo paulo ante ostendimus perfectionem corporis qua vivi requirere integritatem singulorum organorum vitalium (§. 321). *organorum sensoriorum ad perfectionem corporis requisita.*

Nimiram non alia re opus est, quam ut in locum organorum vitalium substituas sensoria. Poterat in genere ostendi, perfectionem corporis organici ex aliis organis tanquam partibus compositi integritatem omnium organorum, immo perfectionem entis cujuscunque compositi integritatem omnium partium, ex quibus componitur, requirere; nisi consultum foret a generalibus demonstrationibus abstinere, quia nimis abstractæ videri poterant plerisque.

§. 327.

Hinc denuo consequitur ut ante (§. 322), *perfectio-Quando* *corporis qua sentientis tamdiu subsistere, quamdiu conservatur integritas organorum sensoriorum; consequenter* *imperfecti-omni obnoxium fiat.*
(*Wolffii Jus Naturæ Tom. 1.*) E e

corpus quae ipsum imperfectioni obnoxium fieri, integritate eorundem sentiens. h. e. a.

Probe notandum est, quomodo corpus nostrum imperfectioni obnoxium fieri possit, etiamsi perfectio ejus non pendeat a nobis ea ex parte. Patebit enim, id nobis maxime u-
sui esse in praesenti.

§. 328.

*Corpus quae se-
se mo- membra totumque corpus movendi acquirere valet. Satis
vens nam hoc patet a posteriori, ut nemo sit qui idem ignoret, modo
habitus a- animum advertere velit ad ea, quae quotidie experimur.
quirere pos- Istiusmodi habitus sunt ars scribendi, quatenus literae ex-
si. rantur motu manus pennam scriptoriam digitis tenentis,
ars saltandi, ars currendi, ars natandi, immo artes omnes
manuariae, quae manuum opera exercentur. Ecquis vero
ignorat, habitus istos nemini esse connatos, sed praevio
demum multo exercitio acquiri?*

Quando hic de arte scribendi, saltandi, natandi aliisque loquimur, easdem non consideramus, nisi quoad ea, quae corpori tribuenda, quemadmodum paulo ante, ubi corpus consideravimus tanquam sentiens, ad ea tantummodo respicimus, quae in corpore sunt, dum anima res sensibiles percipit. Ex Psychologia rationali abunde liquet, non esse inter se confundenda, quae in corpore accidunt, cum iis, quae in anima contingunt, sit ita quod ad actionem humanam non minus requiratur, quod animae, quam quod corporis est.

§. 329.

*Agilitas
corporis
quae fit.* Habitibus in genere corpus & membra externa ejusdem in quemlibet situm celeriter componendi situmque mutandi vocatur *Agilitas*

Vernaculo sermone dicimus *Hurtigheit*. Eminet ea in omni omnino actione externa, adeoque per omnem habi-
tuum

tum corporis sese diffundit, ubi celeritas motus actioni non nocet. Conspicitur etiam in ipso incessu. Hanc agilitatem homini non esse naturalem a posteriori liquet, etsi alii hominum naturalem dispositionem ad eandem habeant, sine qua nec habitus acquiri poterat, alii vero eadem fere destituuntur, ita ut eundem vix ac ne vix quidem acquirere valeant.

§. 330.

Corporis qua se moventis perfectio consistit in aptitudine appetitionibus & aversionibus animæ convenientes corporis motus producendi & situs tam totius corporis, quam membrorum ejus externorum determinandi. *Perfectio qua se moventis.* Quatenus enim corpus consideratur tanquam se movens, facultatem habet locomotivam (§. 316), consequenter cum hac facultate perficiantur motus externorum membrorum corporis & totius corporis (§. 306), ad motus tam totius corporis, quam membrorum externorum producendum, adeoque non minus illius, quam horum varios situs determinandum (§. 642 *Ontol.*), aptum est. Enimvero usus facultatis locomotivæ, qui in efficiendis motibus istis consistit (§. 198), appetitui & aversioni respondet (§. 313), atque adeo singuli actus facultatis locomotivæ tendunt ad motus & situs corporis membrorumque ejus externorum appetitionibus & aversionibus animæ convenientes, consequenter in hoc consentiunt (§. 305 *Ontol.*). Quamobrem cum ex consensu plurium a se differentium in uno æstimanda sit, perfectio consistere nequit nisi in aptitudine appetitionibus & aversionibus animæ convenientes motus producendi & situs tam totius corporis, quam membrorum ejus externorum determinandi.

Probe notandum est, perfectionem dici aptitudinem motus & per hosce situs corporis ac membrorum ejus determinandi, consequenter eidem minime obstare, si quis aptitudi-

dine ista abusus motus ac situs istos determinet in gratiam appetitionum & aversionum vitiosarum, quemadmodum perfectioni instrumenti non obstat, quod quis ob illam eo a-
bui possit.

§. 331.

*Perfectio
corporis
qua se mo-
ventis qua-
tenus essen-
tialis &
accidenta-
lis.*

Quoniam corpus qua movens per structuram suam, adeoque per organa moventia (§. 304. 306. 316), aptum est ad motus appetitionibus & aversionibus animæ convenientes ac pendentem inde situs tam totius corporis, quam membrorum ejusdem determinandos (§. 278 *Cosmol.*); *perfectio corporis qua se moventis*, utpote in ista aptitudine consistens (§. 330), cum in structura essentia corporis organici consistat (§. 276. *Cosmol.*), *essentialis est*, quatenus ab organis moventibus pendet (§. 528 *Ontol.*), quatenus vero ab habitibus acquisitis venit (§. 328), cum habitus in accidentium numero sint (§. 151. 779. *Ontol.*), *accidentalis est*.

Corporis qua vivi & sentientis perfectio tantummodo essentialis est (§. 318. 324), est qua se moventis datur etiam perfectio accidentalis præter essentialem: id quod hic probe notandum est, ubi de actionibus nostris iudicium fieri debet, num tendant ad perfectionem, an ad imperfectionem corporis.

§. 332.

*Quomodo
infit.*

Perfectio corporis, quatenus ab organis moventibus pendet, homini natura inest; quatenus vero ab habitibus acquisitis venit, demum acquirenda. Perfectionem corporis, quatenus ab organis moventibus pendet, homini natura inesse eodem modo ostenditur, quo supra idem evicimus de perfectione corporis qua vivi (§. 319).

Quod vero eadem, quatenus ab habitibus acquisitis venit, demum acquirenda, per se patet.

Nimirum perfectio corporis ab habitibus pendens non

ante inest, quam ubi habitus insunt. Quamobrem cum habitus non natura insint, sed acquirantur, perfectio quoque ab iis veniens natura non inest, sed acquiritur.

§. 333.

Perfectio corporis omnis supponit integritatem organorum moventium. Etenim vel ab organis moventibus pendet, vel ab habitibus acquisitis venit (§. 331). Quodsi ab organis moventibus pendet, adeoque in ipsis rationem agnoscit (§. 851 *Ontol.*); in structura eorundem ratio ejus continetur (§. 277 *Cosmol.*), consequenter non ponitur nisi posita structura (§. 118 *Ontol.*). Quoniam itaque requiritur, ut structura nulla ex parte sit vitiata, in eo autem organorum integritas consistit (§. 320); perfectio corporis, quatenus ab organis moventibus pendet, integritatem organorum supponit.

Quod supponat integritatem organorum moventium.

Enimvero si habitus externa corporis membra totumque corpus movendi acquiruntur, ratio cur hoc fieri possit, in structura organorum moventium denuo continetur (§. 277 *Cosmol.*), consequenter nisi illa structura, seu eadem minime vitiata acquiri possunt. Quamobrem cum integritas organorum moventium in structura minime vitiata consistat (§. 320); perfectio etiam corporis, quatenus ab habitibus acquisitis venit, integritatem organorum moventium supponit.

Patet itaque omnem omnino perfectionem corporis supponere integritatem organorum moventium.

§. 334.

Quoniam itaque omnis corporis qua se moventis perfectio organorum moventium integritatem supponit (§. 333); ea tandiu subsistit, quamdiu membra moventia omnia sunt integra, ex adverso autem corpus qua se movens im-

Quamdiu subsistat.

perfectiōni cuidam obnoxium redditur, integritate membrorum moventium quomodocunque lesa.

S. ne probatione hoc facile conceditur non modo de corpore qua se movente, verum etiam qua vivo (§. 322) & qua sentiente (§. 327), immo in genere de corpore organico quocunque, ab iis omnibus, qui levi quadam attentione usi sunt in perfectiōne machinæ cujusdam, veluti horologii, æstimanda. Nemo est, qui perfectiōnem horologii non æstimet ex eo, quod horas ejusque partes accurate indicet. Nemo est, qui nesciat, hoc tamdiu fieri, quamdiu structura horologii nullum vitium contrahit, idem vero non amplius horas ejusque partes accurate indigite, ubi aliquid in structura ejusdem vitatur, ut adeo ad restituendam perfectiōnem, quæ amissa dicitur, artificis periti manum emendatricem expectare judicetur. Nonne in hisce latet notio universalis, qua corporis organici perfectiō tamdiu subsistens exhibetur, quamdiu in structura nihil vitatur, corpus autem imperfectiōni obnoxium sistitur, quam primum aliquod vitium contrahit structura. Nihil adeo de perfectiōne corporis nostri affirmatur, quod non conveniat notionibus communibus.

§. 335.

*Perfectio
corporis
qua huma-
ni in quo
consistat.*

Perfectio corporis qua humani consistit in aptitudine conservandæ harmoniam inter animam & corpus. Corpus humanum consideratur qua humanum, quatenus est unium animæ (§. 316). Enimvero quatenus anima unitur cum corpore, harmonia naturalis datur inter animam atque corpus (§. 723 *Psych. rat.*). Quamobrem quatenus corpus consideratur tanquam humanum, ad harmoniam istam conservandam aptum esse debet. Quoniam itaque in corpore, quatenus humanum est, omnia tendunt ad harmoniam istam obtinendam, adeoque in hoc consentiunt (§. 503 *Ontol.*), consensus vero in varietate perfectio est (§. cit.), corporis qua humani perfectio consistit in aptitudine conservandæ harmoniam inter animam & corpus.

Hinc apparet, cur perfectio corporis humani, quatenus humanum est, multo major sit in systemate harmoniæ præstabilitæ, quam in ullo alio systemate explicandi commercium inter animam & corpus. Etenim in solo systemate harmoniæ præstabilitatæ corpus qua humanum per se solum aptum est ad harmoniam inter animam & corpus conservandam, ita ut rota vi mechanisimi corporis subsistat (§. 617 618. 723 *Psych. rat.*); quod neque in systemate influxus phisici (§. 569. 571 *Psych. rat.*), neque in systemate causarum occasionalium obtinet (§. 593 *Psych. rat.*). Nimirum in systemate harmoniæ præstabilitæ perfectio corporis qua humani homini omni prorsus incomprehensibilis est, ut in se talis sit, ut distincte explicari, ac comprehendere possit. Quæ enim intellectus defectui tribuenda, rei ipsi imputari nequeunt.

§. 336.

*Perfectio corporis qua humani immediate pendet a facultate sensitiva & locomotiva. Etenim corpus humanum qua tale censetur perfectum, quatenus aptum est ad conservandum harmoniam animæ & corporis (§. 335). Enimvero harmonia hæc consistit in explicabilitate perceptionum animæ per mutationes in corpore contingentes & motuum voluntariorum in corpore per volitiones ac nolitiones animæ, vel etiam appetitiones atque aversiones sensitivas, ut ex mutationibus in corpore ratio reddi possit perceptionum in anima, ex appetitionibus & aversionibus animæ motuum corporis ejusque membrorum (§. 539 *Psych. rat.*). Quamobrem cum sensationes & actus imaginationis in corpore, hoc est illæ mutationes, quibus respondent perceptiones in anima (§. 959 *Psych. empir.*), perficiantur facultate sensitiva, motus autem totius corporis ac externorum ejus membrorum appetitionibus & aversionibus animæ respondentibus (§. 960 *Psych. empir.*), facultate locomotiva (§. 306); ratio, cur corpus*

corpus aptum sit ad harmoniam animæ & corporis conservandam, continetur in facultate sensitiva & locomotiva, adeoque perfectio corporis qua humani in hac aptitudine consistens (§. 335), a facultate sensitiva & locomotiva immediate pendet (§. 851 *Ontol.*)

Si perfectionem corporis, quatenus humanum est, considerare volueris, sufficit expendere ea, quæ ad facultatem sensitivam & locomotivam spectant: neque enim nisi per utramque hanc facultatem commercium inter animam & corpus subsistit. Unde perfectio corporis qua humani immediate ab utraque hac facultate pendet. Atque hinc ulterius patet, quinam esse debeat gradus perfectionis corporis qua sentientis & qua se moventis, nimirum tanta esse debet hæc perfectio, quanta sufficit, ut commercium inter animam & corpus subsistere queat.

§. 337.

Idem porro expenditur. *Perfectio corporis qua humani mediate pendet a facultate vitali.* Pendet enim immediate a facultate sensitiva & locomotiva (§. 336). Quamobrem cum facultas sensitiva corpori competat qua sentienti & locomotiva qua se moventi (§. 316), corpus autem non deprehenditur sentiens, nec se movens, nisi quamdiu vivit, quod experientia obvia constat, & qua vivum facultatem vitalem habeat (§. *cit.*); perfectio corporis qua humani mediate a facultate vitali pendet.

Unio animæ cum corpore non subsistit nisi cum vivo, non quod vita per se quid conferat ad commercium istud, quod animæ cum corpore intercedit, cum ad hoc sufficiat facultas sensitiva & locomotiva, sed quia utraque hæc facultas non subsistit nisi in corpore vivo. Sublata enim vita, cessat omnis organorum sensoriorum & moventium usus, non minus quam vitalium. Ratio horum omnium patebit a priori in Physica.

§. 338.

Perfectio corporis qua humani componitur ex perfe- *Perfectio*
Etione qua sentientis, qua se moventis & qua vivi. Etenim *corporis*
 dependet immediate a facultate sensitiva & locomotiva (§. 336), mediate vero a vitali (§. 337). Quamobrem cum *qua huma-*
 corpus sit sentiens, quatenus facultatem sensitivam; se mo- *ni num sit*
 vens, quatenus locomotivam; vivum, quatenus vitalem *composita,*
 habet (§. 316), competat autem corpori qua sentienti
 (§. 323), qua se moventi (§. 330) & qua vitali sua perfe-
 ctio (§. 317); perfectio corporis qua humani compo-
 nitur ex perfectione qua sentientis, qua se moventis &
 qua vivi.

Poterat etiam ostendi hoc modo. Perfectio cor-
 poris qua humani consistit in aptitudine conservandi har-
 moniam inter animam & corpus (§. 335). Quoniam ita-
 que vi hujus harmoniz ratio perceptionum animæ red-
 denda ex iis, quæ in corpore sunt, ratio autem motuum
 voluntariorum & spontaneorum ex iis, quæ in anima ac-
 cidunt (§. 539 *Psych. rat.*); corpus aptum esse debet ad
 ideas rerum materialium producendas (§. 114. 206. 396.
 397. 403. 414 *Psych. rat.*) & ad varios motus membro-
 rum externorum corporis totiusque corporis appetitioni-
 bus ac aversionibus animæ convenientes producendos (§.
 330). Enimvero in aptitudine producendi ideas rerum
 materialium consistit perfectio corporis qua sentientis (§.
 323) & in aptitudine producendi motus appetitionibus &
 aversionibus animæ convenientes perfectio corporis qua se
 moventis (§. 330). Perfectio adeo corporis humani compo-
 nitur ex perfectione corporis qua sentientis & se moven-
 tis. Quoniam vero nec ideas materiales, nec motus appe-
 titionibus & aversionibus animæ convenientes produci
 possunt, nisi corpus vivat, consequenter aptum est ad se
 (Wolffii Jus Nature Tom. I.) F f con-

conservandum, in hac vero aptitudine perfectio corporis qua vivi consistit (§. 317); perfectio corporis qua sentientis & qua se moventis supponit perfectionem corporis qua vivi. Quamobrem cum perfectio corporis qua humani componatur ex perfectione qua sentientis & se moventis *per demonstrata*; perfectio corporis qua humani componitur ex perfectione qua sentientis, qua se moventis & qua vivi.

Si perfectionem compositam scrutamur, non sufficit perfectiones parciales in se considerare, verum etiam eadem inter se sunt conferendæ, ut appareat, quomodo per eas realis constituatur. Accidit enim, ut perfectiones simplices dum compositam ingrediuntur, aliquam subeant mutationem, quia hoc ipso efficiuntur a se invicem dependentes, dum ad unam constituendam concurrunt. Quamobrem quod imperfectioni tribui poterat, si simplices in se considerantur, id eidem non amplius tribuendum, quatenus una cum aliis compositam constituit (§. 411 & seqq. Ontol.). Nostrum vero non est ea quoad corpus humanum nunc prosequi.

§. 339.

*Qualia
supponat
organa cor-
poris qua
humani
perfectio.*

Perfectio corporis qua humani supponit integritatem omnium organorum corporis. Etenim perfectio corporis qua humani componitur ex perfectione qua sentientis, qua se moventis & qua vivi (§. 338). Enimvero perfectio corporis qua vivi requirit integritatem omnium organorum vitalium (§. 321), perfectio qua sentientis integritatem singulorum organorum sensoriorum (§. 326), perfectio qua se moventis integritatem singulorum organorum moventium (§. 333). Quamobrem cum præter organa vitalia sensoria & moventia non dentur alia in corpore humano (§. 303. 304); perfectio corporis qua humani supponit integritatem omnium organorum corporis.

Pater

Pat. r ad o perfectionem corporis qua humani sublitere minime posse, nisi omnia corporis organa serventur integra.

§. 340.

Perfectio hominis componitur ex perfectione animæ & corporis. Homo enim constat ex anima & corpore (§. ^{hominis} 51 *Psych. rat.*) invicem unitis, ut unam constituent sub-^{qualis sit.}stantiam compositam (§. 963 *Psych. empir.*). Quoniam itaque animæ non minus essentialis, quam accidentalis competit perfectio (§. 202), sua etiam perfectio corpori qua humano, consequenter qua animæ unito (§. 316), est (§. 335), hæcque ex perfectionibus partialibus omnibus ejusdem componitur (§. 338); perfectio hominis componatur necesse est ex perfectione omni animæ ac corporis.

Videmus adeo ad constituendam perfectionem hominis multiplices concurrere perfectiones particulares, quæ singulæ expendendæ, antequam compositam, quæ inde resultat, distincte cognoscere detur. Qualis vero hinc resultet perfectio composita, alibi a nobis jam demonstratum (§. 917 *part. 1. Theol. nat.*). Resultat nimirum aptitudo representandi perfectionem Dei summam. Non hic repetimus, quæ in Theologia naturali legi possunt ac debent, antequam ad Jus naturæ accedas. Postquam tamen hic singulas perfectiones animæ ac corporis, quæ ad constituendam talem hominis perfectionem concurrunt, explicavimus; vi principiorum in Theologia naturali demonstratorum nunc multo distinctius concipi potest aptitudo ista representandi perfectionem Dei summam.

§. 341.

Atheus perfectiones partiales, ex quibus componitur perfectio hominis, cognoscere valet; perfectionem tamen hominis intime perspicere nequit. Perfectio hominis componitur ex perfectione animæ ac perfectione corporis (§. 340), ^{Nam atheus perfectio- nem ho- minis co- gnoscere qua- possit.}

quarum utraque ex perfectionibus partialibus composita est (§. 202. 210. 338). Patet ex anterioribus perfectiones hæc partiales cognosci, si ea tantummodo consideremus, quæ animæ ac corpori insunt, adeoque independenter a cognitione Dei. Atheus adeo etsi neget dari Deum (§. 411 part. 2. Theol. nat.), adeoque ejus cognitionem insuper habeat; perfectiones tamen partiales, ex quibus componitur perfectio hominis, cognoscere valet. *Quod erat unum.*

Enimvero perfectio hominis, quæ ex compositione perfectionum partialium animæ ac corporis resultat (§. 340), consistit in aptitudine representandi perfectionem Dei summam (§. 917 part. 1. Theol. nat.). Atheus igitur cum Deum existere neget (§. 411 part. 2. Theol. nat.), adeoque hanc aptitudinem summam Dei perfectionem representandi non agnoscat, perfectionem hominis intime perspicere nequit. *Quod erat alterum.*

Quoniam atheus non agnoscit, quo tandem tendant omnes perfectiones partiales animæ ac corporis; nec agnoscit, quomodo per eas constituatur perfectio quædam composita, quæ sola hominis perfectio dici potest. Manca adeo ac nulla esse debet hæc in parte ipsius cognitio, quantacunque fuerit. Ex sequentibus autem constabit, mentem legis naturæ penitus non assequi eum, qui perfectionem hominis intime non perspicit. Quantum vero defectus hujus cognitionis noceat praxi, suo patebit loco.

§. 342.

Atque qui Deum simpliciter ignorat.

Qui simpliciter ignorat dari Deum, perfectiones quædam partiales, ex quibus componitur perfectio hominis, cognoscere valet; perfectionem tamen hominis intime perspicere nequit. Quoniam qui simpliciter ignorat dari Deum, ei nulla Dei notio est, saltem nihil is de Deo distincte cognoscit

scit (§. 428 *part. 2. Theol. nat.*); propositio præfens eodem modo demonstratur, quo præcedens.

§. 343.

Organa sensoria & moventia dependent a vitalibus, quatenus conservatione indigent. Patet a posteriori omnia corporis organa, qualiacunque tandem fuerint, continua nutritione indigere. Et ex Anatomia constat, arterias & venas ramulos suos dispergere per omnes omnino corporis partes, qualescunque tandem fuerint. In Phisica autem ostendetur, sanguinem arteriosum continere nutrimentum, quo totum corpus humanum quoad singulas ejus partes continuo indiget, ut conserventur. Quoniam igitur organorum vitalium functionibus debetur, quod totum corpus humanum conservetur & vivat (§. 303); ratio quoque, cur organa sensoria & moventia conserventur, in vitalibus continetur (§. 56 *Ontol.*). Quamobrem organa sensoria, quatenus conservatione indigent, a vitalibus dependent (§. 851 *Ontol.*).

Organorum sensoriorum & moventia a vitalibus dependentia.

Organa igitur sensoria & moventia duplici modo considerari possunt ac debent: nimirum quatenus certæ cuidam functioni per se destinantur, deinde quatenus sunt partes corporis, quod continua conservatione indiget, seu quoad eorundem dependentiam ab organis vitalibus. Hac ipsa vero dependentia corpus nostrum ex partibus, quarum diversæ prorsus sunt functiones, a se invicem minime pendentes, constans efficitur unum. Patebit hoc luculentius, ubi rota machina corporis humani quoad singulas partes earundemque a se invicem dependentiam fuerit perspecta. E. gr. Oculus quæ organum sensorium, in specie visus, machina optica est, cujus functio in eo consistit, ut visibilium imagines claræ ac distinctæ in retina seu fundo ejus delineentur. Indiget autem continua conservatione quoad singulas, ex quibus constat, partes. Unde si ex corpore evulsus fuerit, corrumpuntur non

minus tunica, quam humores, quamvis alia facilius alius, neque tum amplius subliitit integrum. Idem eodem modo sese habet in ceteris organis sensoriiis & in organis quoque motus. Utraque igitur organa duplici modo vitari possunt, tum quatenus eorum structura propria, vi cuius tale organon sunt, læditur, ut ad functionem suam sint parum apta, tum quatenus ea læduntur, per quæ ad sui conservationem apta sunt. Hæc notasse proderit in sequentibus.

§. 344.

Duplex
corporis
status.

Corpus dum vivit, aut partes ejus singula, munia sua obire possunt, aut una vel altera pars ita se habet, ut ad usum, cui destinatur, inepta munere suo fungi nequeat. Quoniam alterutrum horum esse debet (§. 53 Ontol.), utrumque autem obtinere potest, experientia teste; quamdiu corpus vivit, aut partes singulae funguntur munere suo, aut quædam eorum non funguntur.

§. 345.

Sanitas
quid sit.

Status ille corporis, quo singulae ipsius partes munere suo rite funguntur, dicitur *Sanitas*. Et eodem sensu sanitas prædicatur de quolibet corporis organo, seu qualibet ejus parte. Ita oculus qua organon sensorium dicitur sanus, quamdiu aptus deprehenditur ad eam functionem, cui visus gratia destinatur. Dicitur idem sanus qua pars corporis viventis, quatenus ejus conservatio nulla ex parte impeditur, sed omnia hac ex parte rite sese habent.

Videmus hic, quam sit necesse dependentiam organorum sensoriorum & organorum motus a vitalibus attendi, ut sanitatis nostro quoad hæc organa nullo laboret defectu. Ceterum utro conceditur, definitionem sanitatis tam corporis, quam partis ejusdem, quam hic damus, non esse nisi nominalem (§. 141 Log.), neque enim alia hic desideratur.

§. 346.

§. 346.

Status oppositus corporis, quo una vel plures ejus partes ad usus suos, quibus destinantur, aptæ non sunt, *Morbus* *quid sit.*
Morbus dicitur. Et eodem sensu morbus prædicatur de quolibet corporis organo, seu qualibet ejus parte. Ita oculus, qua organon sensorium, non erit sanus, sed morbo quodam affectus, quando ad visum deprehenditur ineptus. Diceretur idem morbo laborare, quando eidem accidunt, quæ ejus conservationi repugnant. Similiter ventriculus non amplius erit sanus, sed morbo laborat, quando ad cibos digerendos fuerit ineptus.

Morbus inprimis attenditur in partibus vitalibus & in ceteris organis, quatenus tanquam partes corporis vivi spectantur, propterea quod tunc tenditur ad destructionem totius corporis, vel saltem organi cujusdam. Sed de his plura dicentur suo loco in *Physica*.

§. 347.

Quoniam morbus dicitur statum corporis, quo una vel plures ejus partes ad usus suos, quibus destinantur, ineptæ sunt (§. 346), partes autem corporis humani non minus sunt fluidæ, veluti sanguis & lymphæ, quam solidæ; *Morbus partium fluidarum.*
morbo etiam laborat corpus, si partes fluidæ sunt ineptæ ad suos usus.

Ita e. gr. si semen virile non fuerit prolificum, ut coitus fecundus celebrari nequeat; non minus hic status corporis morbo accensetur, quam si testiculi ob vitium, quod contraxerunt, sint inepti ad semen secernendum.

§. 348.

Error externus cum Galeno dicimus impedimentum actionis organi, ad quam producendam ipsum in se spectatum aptum deprehenditur. *Error externus quid sit.*

Si

Si faeces alii fuerint nimis duræ, ut intestina, etsi in se spectata ad eas excernendum disposita sint, eas tamen excernere nequeant; impedimentum hoc actionis intestinorum, quibus nullum vitium inhaeret, error dicitur externus. Notionem sanitatis uberius explicavimus in Horis subsecivis Anni 1729 *Trim. aest. num. IV*; notionem vero morbi *Trimestri autumn. num. IV*, ubi etiam de errore externo juxta *Galenum §. 8.*

§. 349.

*Obligatio
corpus su-
um conser-
vandi.*

Homo obligatur ad corpus suum conservandum, hoc est, ad ea facienda, quæ ad corporis conservationem conferre potest, & ad non facienda, quæ idem destruunt. Etenim facultate vitali, quæ corpori competit, perficiuntur actiones ad ejus conservationem necessariae (§. 306), atque hæ actiones naturales sunt (§. 309), ut adeo actiones naturales huic facultati debitæ per conservationem corporis determinantur tanquam per rationem finalem. Enimvero homo obligatur ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, non vero per diversas (§. 154 *part. I. Phil. præf. univ.*). Patet itaque hominem obligari ad ea facienda, quæ ad corporis conservationem conferre potest, & ad non facienda, quæ idem destruunt.

Ostenditur etiam hac modo. Perfectio corporis qua vivi consistit in aptitudine se conservandi (§. 317). Actiones igitur tendentes ad conservationem corporis nostri, ad perfectionem ejus tendunt; eidem vero contrariæ, hoc est, tendentes ad destructionem corporis ad imperfectionem ejus tendunt. Quoniam itaque lex naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram tendunt & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram tendunt (§. 152 *part. I. Phil. præf. univ.*); ea facere debemus, quæ ad corporis conser-

VARIO-

vationem conferre valemus, & non facere tenemur, quæ idem destruunt.

Non existimandum est, demonstrationem posteriorem moralitatem intrinsecam conservationis corporis deducere ex fonte alio, quam priorem. Etenim tum actiones tendunt ad perfectionem corporis, quando cum naturalibus per eandem rationem finalem determinantur. Organorum vitalium actiones omnes per ipsam essentiam & naturam corporis nostri determinantur per conservationem corporis tanquam rationem finalem, atque adeo tendunt ad perfectionem corporis qua vivi, quæ ingreditur non modo perfectionem corporis qua humani (§. 338), verum etiam totius hominis (§. 340).

§. 350.

Quoniam corpus conservari nequit, nisi vita conservetur, quod nemo in dubium vocat; *homo* autem ad corpus conservandum obligatur (§. 349); *quis* idem ad vitam conservandam obligetur, dubitari nequit.

Conservatio vitæ in conservatione corporis continetur, adeoque obligatio corpus suum conservandi continet obligationem conservandi vitam. Si corpus fuerit mortuum, seu vita privetur, putredine corrumpitur, ut conservari amplius nequeat. Immo cessat omnis organi cujuslibet corporis actio, ut per ipsum harmonia inter animam & corpus conservari amplius nequeat, adeoque corpus nostrum desinat esse corpus humanum (§. 335), & hinc *cadaver* vocetur. Immo inter organa, quæ vitalia diximus, sunt etiam ea, a quibus immediate perficitur actus vitæ, ut adeo perfectio corporis qua vivi contineat actum vitæ.

§. 351.

Homini, non competit dominium in vitam suam. E- An vita sit *tenim* homo obligatur ad vitam suam conservandam (§. in dominio 350), adeoque moraliter necesse est, ut eam conservare *bonis,* *(Wolfii Jus Naturæ Tom. 1.)* G g *studeat*

studeat (§. 118 part. I. *Phil. pract. univ.*), nec liberum ipsi relinquitur, utrum eam conservare velit, nec ne. Quoniam adeo ipsi integrum non est de vita sua disponere pro arbitrio suo, dominium vero in eam rem nobis non competit, de qua pro arbitrio nostro disponere minime possumus (§. 959 part. I. *Theol. nat.*); homini non competit dominium in vitam suam.

§. 352.

An homo sit dominus vite sue.

Quoniam homini non competit dominium in vitam suam (§. 351), dominus autem vite non est, cui dominium in eam minime competit (§. 964 part. I. *Theol. nat.*); *Homo non est dominus vite sue.*

Obligatio vitam conservandi, quæ ex essentia & natura corporis humani fluit (§. 350), tollit dominium vite (§. 351): id quod nemo ignorare poterat, modo obligationem naturalem ex ipsa hominis essentia atque natura deduxissent omnes, quemadmodum debebant (§. 129 part. I. *Phil. pract. univ.*). Si qui vero sunt, qui ad genuinum fontem obligationis naturalis minime advertunt animum; quod afferant rationes, ob quas tollendum sit dominium vite, minime evidentes & exceptionibus obnoxias.

§. 353.

An homo sit dominus vite sue.

Nemo hominum habet jus semetipsum vite privandi. Etenim vitam suam conservare tenetur (§. 350), consequenter vitam sibiipsum auferre, si ita visum fuerit, nequit. Enimvero quoniam jus semetipsum vite privandi minime competit ei, qui eandem sibiipsum auferre nequit (§. 156 part. I. *Phil. pract. univ.*); nemo hominum habet jus semetipsum vite privandi.

Pugnat hoc jus cum obligatione vitam conservandi. Quoniam enim vitam conservare obligamur (§. 350), lege naturali

rurali præcipitur vitæ conservatio (§. 164 *part. 1. Phil. pract. univ.*), adeoque prohibitum esse debet, ut nosmetipsos vita privemus (§. 28 *Ontol.*). Homini adeo, qui obligatus est ad vitam conservandam, competere nequit facultas eadem sese privandi, consequenter nullum is habet jus seipsum vita privandi (§. 156 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 354.

Autochiria dicitur factum quodcunque, quo quis *Autochiria* sibi metipsum vitam adimit. Et *Autochir* vocatur, qui si *quid sit.* metipsum vitam quocunque modo adimit, seu eadem sese privat.

Ita autochir est, qui venenum haurit, mortem sibi acceleraturus, qui seipsum gladio interficit, qui laqueo se suspendit vel strangulat, qui in flumen sese præcipitem dat, qui venam secat, ut sanguis omnis effluat, & qui sunt modi alii, quibus quis in semetipsum sævire potest.

§. 355.

Autochiria jure naturali licita non est. Nemo homo *Autochiria* minimum habet jus semetipsum vita privandi (§. 353). *J. N. non licita sit.* Quamobrem cum licitum non sit, ad quod agendum jus nullum habemus (§. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*); nec autochiria jure naturali licita.

Fuere haud pauci veterum, qui autochiriam licitam esse existimaverunt: propterea quod eum esse medium evitandi malum majus viderunt, cur vero sit illicita nullam reperire potuerunt rationem evidentem. Enimvero si agnovissent autochiriam minime licitam esse, nec eam licitam agnovissent, quando est medium evitandi malum majus. Medium enim in se illicitum nunquam licitum fieri potest. Postquam igitur in genere ostendimus autochiriam licitam non esse; non opus est, ut ad casus particulares descendamus, sit ita quod in casu particulari refelli possint rationes, quæ pro autochiria in medium afferuntur.

§. 356.

An lege naturali prohibita.

Lege naturali prohibita est autochiria. Etenim lege naturali obligamur ad vitam conservandam, simulque ad eam non destruendam (§. 350). Quamobrem etiam obligamur ad omittenda facta, quibus vita nosmetipsos privamus. Quoniam itaque autochiria tale factum est (§. 354); ad autorichiam non committendam obligamur. Enimvero lege naturali prohibitum, ad quod non faciendum obligamur (§. 163 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Autochiria igitur lege naturali prohibita est.

Propositio hæc non prorsus eadem est cum præcedente. In præcedente enim tantummodo negatur, autochirem manus violentas sibi inferre nullo jure; hic vero affirmatur, quod ad abstinendum ab eadem obligetur.

§. 357.

An illicita.

Quoniam autochiria lege naturali prohibita (§. 356), quod vero lege naturali prohibitum, naturaliter illicitum est (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*); *autochiria naturaliter illicita.*

Autochiriam simpliciter damnat *Augustinus* de Civitate Dei lib. 1. c. 17. & seqq. Et inter Philosophos idem olim contra Stoicos defenderunt Platonici. Jcti Romani, quando de iis loquuntur, qui sibi met ipsis manus violentas intulerunt, distinguunt num hoc fecerint mala conscientia, an tædio vitæ l. 11. §. 5. ff. *de his, qui not. infam.* vel impatentia alicujus doloris, vel alia justa de causa l. 3. §. 4. §. 8. ff. *de bon. cor. qui ante sent.* Cum igitur justam causam autochiriz admittant, & talem pronuncient tædium vitæ, vel impatentiam doloris; nullum superesse potest dubium, quin cum Stoicis, quorum in ceteris placita secuti sunt, nec autochiriam simpliciter damnaverint, adeoque eam licitam existimaverint, modo non fiat ex mala conscientia. Nostrum jam non est fusius hoc persequi; sufficit ex ratione illa men-

tem

tem JCorum Romanorum esse satis manifestam, etsi id, quod disponunt leges de iis, qui manus violentas sibimetipsis intulerunt, in dubio relinquat lectorem, num aliquam autochiriam licitam admiserint, an tantummodo in omni casu illi-citi criminis gradus distinxerint.

§. 358.

Mors voluntaria dici solet, quam quis sibimetipsum conficit, ea nempe intentione hoc faciens, ut moriatur. Quamobrem cum Autochires sibimetipsis vitam adimant (§ 354), adeoque mortem consciscant; *Autochirum mors voluntaria est.*

Mors voluntaria quanam.

Hinc per inconstantiam loquendi pro autochiria mortem voluntariam dicunt, cum tamen autochiria proprie denotet factum, quo quis sibimetipsum mortem consciscit, non vero mortem, quae tali facto consciscitur. Cum philosophia non ferat loquendi inconstantiam, autochiria, & mors voluntaria a se invicem distingui debent.

§. 359.

Quoniam autochiria lege naturali prohibita (§. 356), mors vero voluntaria est autochirum (§. 358); ideo patet, *mors voluntariam esse obligationi naturali adversam.*

Mors voluntaria L. N. adversa.

Quia non obligamur ad omittendum facta, quibus mors voluntaria consciscitur, adeoque cum mors voluntaria libere consciscatur (§. 358); obligationi naturali repugnat.

§. 360.

Mors voluntaria inhonesta est. Repugnat enim obligationi naturali (§. 359). Enimvero quod obligationi naturali repugnat, inhonestum est (§. 171 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo mors voluntaria inhonesta est.

An sit inhonesta.

Quod JCu Romani inhonestam non agnoverint nisi eo in casu, quando ex mala conscientia conscita ex eo est, quod

eam extra hunc casum obligationi naturali minime contrariam extimaverint, fonte obligationis naturalis non nisi per transennam inspecto.

§. 361.

Mors naturalis quædam.

Mors naturalis dicitur, quæ nullo facto humano confiscitur, quod scilicet perpetratur ea intentione, ut moriaris.

Ita morte naturali vitam finit, qui spoplexia extinguitur. Etenim qui eam subit, nihil facit ea intentione, ut moriatur, quemadmodum qui ferro in corpus suum sævit. Similiter qui venenum inscius haurit, morte naturali extinguitur, quia hoc non facit ea intentione, ut moriatur. Enimvero qui idem facit vitæ peræsus, ut eandem finiat, mortem voluntariam subit, non naturalem (§. 358).

§. 362.

Mors violenta quædam.

Mors violenta vocatur, quæ facto cuidam humano debetur, sive proprio, sive alieno. Quamobrem cum *mors voluntaria* debeatur facto humano proprio (§. 358), ea species *quædam mortis violentæ est*, consequenter *Autochires morte violenta vitam finiunt* (§. cit.).

Facto alieno mortem violentam subire cogitur, qui gladio transfossus ab aggressore vitam finit. Similiter si uxor perfida marito propinat venenum, ut eum e medio tollat; veneno extincti mors violenta est. Si quis in fluvium se precipitem dat, ut moriatur, mors violenta est; naturalis autem, si præter voluntatem suam aquis mergitur.

§. 363.

An autochiria furiosis imputanda.

Furiosis autochiria imputari nequit. Cum enim autochiria sit factum quodcunque, quo quis seipsum vita privat (§. 354); si in furore committitur, actio furiosi est. Enimvero furiosis actiones suæ imputari nequeunt (§. 567

part.

part. I. Phil. pract. univ.). Ergo nec autochiria furiosis imputari potest.

Non tamen ideo dici potest, quod aliqua autochiria sit licita. Quando enim quaeritur, num actio aliqua sit licita, vel illicita; de actione libera quaestio est. Enimvero actiones furiosi ex furore profectae liberis accenseri nequeunt.

§. 364.

Autochiria ex melancholia & delirio commissa imputari nequit. Quoniam enim actiones ex melancholia (§. 574 part. I. Phil. pract. univ.) & delirio commissa imputari nequeunt (§. 576 part. I. Phil. pract. univ.); patet ut ante illam imputari non posse. *An qua committitur ex melancholia & delirio.*

Quae modo de autochiria furiosi diximus, ea quoque tenenda sunt de autochiria ex melancholia & delirio commissa. De delirio nullum est dubium; est de melancholia dubium oriri poterat, quod rationis usu non destituantur melancholia laborantes. Enimvero dubium hoc jam sustulimus (not. §. 574 part. I. Phil. pract. univ.), ubi monuimus, melancholicos quoad unam rem falsam plerumque aberrare, ut in hoc uno sint delirantibus similes. Melancholia angor animi est, quo melancholicus torquetur ab eo liberari nescius (loc. cit.). Quod si ergo melancholicus manus violentas sibimetipsum infert, tædio vitae hoc facit. Non igitur improbanda videtur sententia JCtorum Romanorum, qui causam justam autochiriae dixerunt tædium vitae (not. §. 357). Enimvero tædium vitae non semper ex melancholia proficiscitur, sed alias quoque potest habere causas. Neque Stoici, quorum dubio procul sententiam amplexi sunt JCI Romani, autochiriam tædio vitae commissam pro licita habuerunt, quia ex melancholia proficiscitur, sed quod existimarent, animam in corpore tanquam in carcere detineri, ut adeo tædium vitae conjunctum sit cum desiderio consequendi libertatem veram, ne diutius subjecti simus facultatibus animae inferioribus a corpore pendentibus. Falsam autem hanc esse hypothesein non

non ignorant, qui naturam animæ & ejus cum corpore commercium in Psychologia rationali intimus perspexit.

§. 365.

An com-
missa ex a-
more in-
sano.

Autochiria ex amore insano commissa per se imputari nequit. Quoniam enim actiones ex amore insano profectæ imputari per se nequeunt (§. 575 part. 1. *Phil. pract. univ.*); eodem quo ante modo patet, autochiriam ex amore insano commissam imputari non posse.

Ne hic quicquam superfit dubii, relegenda sunt, quæ de amore insano annotavimus alibi (*not. §. cit.*). Mirimus casus alios, in quibus autochiria deprehenditur in numero illarum actionum, quas imputari non posse evicimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis. Absit autem ut existimes nos hocce casus eximere a regula generali, qua autochiriam omnem naturaliter illicitam declaravimus (§. 357). Quando enim imputari nequit, actionibus naturalibus æquipollet, quemadmodum intelligitur ex anterioribus (*not. §. 363*).

§. 366.

Effectus
mortis.

Quam primum homo moritur, usus omnium facultatum corporis simul cessat. Constat quotidiana experientia, cessare in corpore mortuo omnem motum omnemque sensationem, nec ullius organi amplius edi posse actionem. Quamobrem cum usus facultatum pro diversitate organorum diversarum (§. 306) consistat in actionibus, quæ ope organi eliciuntur (§. 198); evidens est, quamprimum homo moritur, usum omnium facultatum corporis simul cessare.

§. 367.

Uterius
expendi-
tur.

Quoniam itaque usus facultatis vitalis respicit conservationem individui ac speciei, usus sensitivæ sensationem.

nem, usus denique locomotivæ motum membrorum externorum totiusque corporis (§. 306), quamprimum vero homo moritur, usus omnium facultatum corporis simul cessat (§. 366); *corpus mortuum non amplius aptum est ad se conservandum, speciemque suam propagandam, neque ad ideas rerum materiales producendas, neque ad motus appetitionibus & aversionibus animæ consentientes producendos, consequenter nec ad conservandam animæ ac corporis harmoniam* (§. 539 *Psych. rat.*).

§. 368.

Mors tollit perfectionem omnem corporis & omni imperfectioni obnoxium reddit. Etenim mors corpus inaptum reddit ad conservationem sui ac speciei suæ, ad producendas rerum sensibilibum ideas materiales, ad motus appetitionibus & aversionibus animæ consentientes producendos & ad conservandam corporis ac animæ harmoniam (§. 367). Enimvero perfectio corporis qua vivi consistit in aptitudine se speciemque suam conservandi (§. 317), qua sentientis in aptitudine ideas rerum sensibilibum materiales producendi (§. 323), qua se moventis in aptitudine motus appetitionibus & aversionibus animæ convenientes producendi (§. 330), qua humani denique in aptitudine harmoniam animæ ac corporis conservandi (§. 335), adeoque imperfectio ejus consistit in ineptitudine conservandi individuum ac propagandi speciem, producendi ideas sensibilibum materiales, motusque appetitionibus & aversionibus animæ consentientes ac conservandi harmoniam animæ ac corporis. Patet itaque morte tolli omnem corporis perfectionem idemque omni imperfectioni obnoxium reddi.

Videmus adeo sine vita perfectionem corporis subsistere
(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*) H h non

non posse. Unde cum mors privatio vitæ sit, idem quoque omni sua privat perfectione.

§. 369.

Quale sit
corpus
mortuum.

Corpus mortuum per naturam suam tendit ad sui destructionem. Partes omnium organorum corporis constant ex materia mixta & maxima pars materiæ fluida est: id quod suo loco expressius ostendetur. Humores autem in corpore mortuo stagnantes fermentantur, & hac fermentatione materia partium solidarum mixta dissolvitur: quod dum fit, corpus putrescere dicitur. Nullum adeo organum a morte corporis subsistere potest, sed successive singula intereunt (§. 541 *Ontol.*). Quoniam itaque ratio, cur tota corporis machina a morte tandem destruat, in ipso corpore continetur (§. 56 *Ontol.*); quin corpus mortuum per naturam suam ad sui destructionem tendat, dubitari nequit (§. 32).

Status adeo corporis mortui oppositus est statui vivi. Etenim corpus vivum per naturam suam tendit ad sui conservationem (§. 303, 305); mortuum autem ad sui destructionem. Quoniam adeo perfectio vivi in aptitudine se conservandi consistit; nihil prorsus ejus residui est in mortuo.

§. 370.

Quale ma-
lum sit
mors natu-
ralis.

Mors naturalis est malum physicum nulli hominens evitabile. Etenim Corpus mortuum tendit ad sui destructionem (§. 369), & mors tollit omnem perfectionem ejus, idemque omni imperfectioni obnoxium reddit (§. 368). Quoniam itaque malum est, quod corpus reddit imperfectius (§. 565 *Psych. empir.*) & maximum, quod subire potest, malum, quod totalem ejus destructionem causatur; quin mors sit malum corporis, idque maximum dubitari haud quaquam potest. Enimvero mors naturalis nullo facto

facto humano consciscitur (§. 361), adeoque effectus mere naturalis est a causis nimirum naturalibus in Physica inquirendis dependens. Quamobrem cum malum physicum sit, quod statum mundi quoad effectus naturales imperfectiorem reddere censetur (§. 373 *part. 1. Theol. nat.*), ob imperfectionem autem corporis humani status mundi imperfectior existimetur; mors naturalis malum physicum est. Et quoniam omnium seculorum experientia confirmat, mortem naturalem a nemine hominum evitari posse; mors naturalis est malum physicum nulli hominum evitabile.

Inde est, quod omne animal, cujus appetitus generaliter determinatus est ad bonum, a morte tanquam malo quodam abhorreat: qui horror in homine maxime conspicuus, cum in aliis animantibus non adeo clara sit representatio mortis. Et quia omnium malorum physicorum, quæ corpori accidere possunt, maximum est; qui magnitudinem hujus mali cogitat, ab eodem quoque maxime abhorret. Unde *Aristoteles* mortem omnium terribilium terribilissimum dixit. Hæc quidem ita sese habent, si mortem in se spectamus, nullo habito respectu ad alia, quæ eam consequuntur. Quando enim mors videtur bona, non talis videtur in se, sed quatenus est medium vel liberandi hominem a molestiis intolerabilibus, vel consequendi, quæ maxime appetit. Postremum obtinet in Christianis, qui spem vitæ melioris a morte corporis habent; prius obtinebat in Philosophis veteribus, quibus mors videbatur liberationis animæ à carcere medium.

§. 371.

Homo periculum vitæ vitare debet, quantum in potestate ipsius positum. Vitam enim conservare debet (§. 350), consequenter sibi cavere tenetur, ne jacturam vitæ faciat, ubi eam evitare in potestate ipsius positum. Quamobrem cum in periculo vitæ constitutus ejus jacturam facere possit;

fit; quin hoc ipsum vitare debeat, quantum in potestate ipsius positum dubitandum non est.

Qui vitæ periculum adit, certo non novit, utrum sit jacturam vitæ facturus, an salvus idem evaturus. Quamobrem dum hoc facit, indirecte saltem vitæ jacturam intendit (§. 621 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Hoc vero repugnat obligationi vitæ conservandæ (§. 350), quippe vi cujus necesse est, ut evitemus ea omnia, quæ vitæ insidias struunt, & in casu dubio eligamus id, quod pro vitæ conservatione est.

§. 372.

*Obligatio
conservandi organa
corporis
integra.*

Integritatem omnium organorum corporis conservare tenemur. Corpus hominis componitur ex organis vitalibus, sensoriis atque motus (§. 303, 304). Enimvero perfectio corporis qua humani supponit integritatem omnium organorum corporis (§. 339) &, sive vitalis (§. 322), sive sensorii (§. 327), sive moventis integritas lædatur, corpus imperfectioni obnoxium evadit (§. 334). Quoniam itaque homo obligatur ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem corporis sui tendunt, & ad omittendas eas, quæ per se ad imperfectionem nostram tendunt (§. 152 *part. 1. Phil. pract. univ.*); utique etiam omnium organorum corporis integritatem conservare tenetur.

Poterat etiam ostendi hoc modo. Actiones organorum vitalium, quas naturales esse constat (§. 309), tendunt ad conservationem totius corporis (§. 306), adeoque per eam tanquam rationem finalem determinantur (§. 113 *Ontol.* & §. 46 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter cum corpus humanum ex organis omnibus simul sumptis tanquam ex partibus constet, actiones organorum vitalium determinantur per conservationem integritatis omnium organorum corporis tanquam rationem finalem.

Enim-

Enimvero lex naturæ nos obligat ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 154 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem actiones quoque liberæ, quæ corpus respiciunt, per integritatem singulorum organorum corporis tanquam rationem finalem determinari debent. Integritatem adeo omnium organorum corporis conservare tenemur.

Nullum datur in corpore humano organon, quod non certo usui destinetur, ut vitam hominis vivere possis. Quodsi adeo vel unius organi usu destituaris, etiamsi is ad vitæ conservationem minime requiratur (§. 303) hic tamen defectus corpus imperfectius reddit, & hinc aliæ quoque imperfectiones in statum hominis tam internum, quam externum redundant, quemadmodum perspicuum evadit omnibus, qui ad nexum rerum animum attendunt.

§. 373.

Quilibet periculum integritatem organi cujusdam corporis lædendi vitare debet, quantum in potestate ipsius **Periculum læsionis organo corporis quantum vitandum.** Quoniam integritatem omnium organorum corporis conservare tenemur (§. 372); eodem, quo ante, modo de vitandis vitæ periculis (§. 371), patet quemlibet omnino hominem integritatem organi cujusdam corporis lædendi periculum vitare debere.

Qui perpendit, quot sint corporis organa, quot sint casus, in quibus integritas eorundem lædi potest; quam late pateat hæc obligatio facile perspiciet. Et si vero non negemus ad juris naturalis tractationem spectare, ut omnes isti casus expendantur; nostrum tamen in præsentem non est, ad particularia descendere, cum istiusmodi prolixitatem non ferat præsentis instituti ratio. Principia stabilimus generalia, quibus perspectis haud difficilis erit ad particularia aditus, & quorum applicatione ad casus particulares obvius satisfat praxi.

§. 374.

*An homini
competat
dominium
in corpus
suum & or-
gana ejus.*

Nemini hominum competit dominium in corpus suum vel ullum ejus organon seu membrum. Etenim homo integritatem omnium organorum corporis, adeoque totum corpus conservare (§. 372) & periculum integritatem organi cujusdam lædendi vitare debet, quantum in potestate ipsius positum (§. 373). Quoniam igitur necesse est ut hoc faciat (§. 118 part. I. *Phil. pract. univ.*); de nullo organo corporis, adeoque multo minus de toto corpore disponere potest pro arbitrio suo. Enimvero qui de re aliqua pro arbitrio suo disponere nequit, dominium in ea non habet (§. 959 part. I. *Theol. nat.*). Nemini adeo hominum competit dominium in corpus suum, vel ullum ejus organon.

§. 375.

*An homo
sit dominus
corporis sui
& mem-
brorum
ejus.*

Quoniam dominus rei non est, cui dominium minime competit (§. 964 part. I. *Theol. nat.*), nemini autem hominum dominium in corpus suum, vel ullum ejus organon seu membrum competit (§. 374); *nullus quoque hominum est dominus corporis sui, vel ullius organi ejusdem.*

Quo sensu corpus hominis dicatur corpus suum, alibi docuimus (§. 58. *Psych. empir.*). Absit adeo, ut tibi persuadeas, idem dici suum eo sensu, quo res, quæ sunt in dominio, dicuntur nostræ (§. 131). Non tamen ideo existimandum est, quasi hoc modo ambiguitas loquendi introducatur: neque enim de jure quæstio est, quando in communi sermone corpus nostrum appellamus. Sufficit adeo, ut in Jure naturali vocabulo tribuatur fixus quidam significatus, a quo non receditur.

§. 376.

Quale jus

Homini competit jus utendi organis suis, quoties ce-

rum

rum usum exigit obligatio quædam naturalis. Lex enim natura dat nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159 part. I. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem si qua obligatio naturalis exigit usum quendam organi cujusdam corporis, eum faciendi jus nobis est. Atque adeo patet homini competere jus utendi organo corporis sui, quoties eorum usum exigit obligatio quædam naturalis (§. 957 part. I. *Theol. nat.*).

*in organo
corporis
homini
competat.*

Non est quod excipias jus utendi esse facultatem moralem disponendi de quolibet rei usu pro arbitrio suo (§. 957 part. I. *Theol. nat.*), adeoque jus utendi organo corporis non posse restringi ad obligationem naturalem, cui sine hoc usu satisfieri nequit. Ita nimirum non pendere ab arbitrio tuo, quemnam usum facere velis, sed necesse esse ut eum facias, quem lex natura exigit. Etenim libertati minime officit, ut voluntatem ad normam legis naturalis componamus, nec datur organorum corporis alius usus, quam qui ad hoc facit, ut obligationi naturali satisfiat. Alius enim qui fingitur usus, non usus, sed abusus est (§. 645 part. I. *Theol. nat.*).

§. 377.

us dicitur, cui competit jus re quadam u-
moriens tibi legat usum ædium suarum, ut eas
possis, quamdiu vivis; tibi competit jus utendi,
quam alius sibi idem jus vindicare valet. De usu a-
harum disponere potest pro arbitrio tuo, prouti
commodum visum fuerit.

*Usuarius
quoniam sit.*

§. 378.

usuarius organorum corporis sui. Homini
 competit jus utendi organo corporis sui, quoties eo
 exigit obligatio quædam naturalis (§. 376). Sed
 competit, cui tantummodo competit jus eadem u-
 tendi

*Homo usu-
arius orga-
norum cor-
poris.*

tendi (§. 377). Homo igitur est usufructuarius organorum corporis sui.

Videmus adeo esse homini aliquod jus in corpus suum, quale nulli alteri competit, atque adeo in sensu quoque eo, quem vocabulo tribuimus (§. 131), corpus hominis posse dici suum corpus. Neque hoc jus differt ab eo, quod est usufructuarius ædium. Quemadmodum enim hic eum facere tenetur usum ædium, qui ædium esse solet: ita etiam homo non alium tenetur facere usum organorum corporis sui, quam qui eorum est, cum alius, qui fingitur, usus sit abusus, quemadmodum jam monuimus (not. §. 376).

§. 379.

*Quinam sit
corporis
nostri do-
minus,
itemque
anima.*

Deus est dominus corporis nostri, & anime nostre.
Etenim Deus est dominus hominis (§. 966 part. 1. Theol. nat.). Quamobrem cum homo constet ex anima atque corpore; non minus corporis nostri, quam animæ nostræ dominus est.

Quamobrem si rigorose loqui velis, corpus, quod habemus, Dei est, & anima, cui unitum, itidem Dei est. Atque adeo non minus corpus, quam animam considerare debemus tanquam rem alienam, non tanquam nostram. Utinam omnes hoc probe perpenderent! Quodsi enim veritatis hujus forent convincti, officia erga seipsum accuratius observarent, quam vulgo fieri solet. Perversa sane plerorumque hominum animos obsedit opinio de jure in corpus suum (de anima enim parum cogitant), quali tanquam domini de eo disponere possint, quemadmodum visum fuerit.

§. 380.

*Corpus
quam re
indigeat ad
sui conser-
vationem.*

Corpus sine cibo ac potu conservari nequit. Sumimus hoc a posteriori, cum nemo sit, qui id ipsum in se quotidie non experiatur.

Ratio a priori dabitur suo loco in Physica. Corpus nostrum, quamdiu vivit, propter transpirationem insensibilem

lem est in continuo statu fluendi. Quæ igitur continuo decedunt, restauranda sunt nutrimento, cui inserviunt cibus ac potus.

§. 381.

Alimenta dicuntur res, quæ in substantiam corporis nostri verti possunt. *Alimentum quid sit.*

Corpus enim alitur, quatenus in locum ejus, quod per transpirationem insensibilem ipsi decedit, aliud succedit. Particulæ igitur, quæ in locum aliorum succedunt, similes esse debent iis, quæ decedunt seu absumuntur. Unde alimenta resolvi debent in istiusmodi materiam, ex qua constant singulæ partes corporis nostri, ut ubivis in locum ejus, quod absumitur, reponi possit ipsi simile. Hoc enim pacto corpus, dum continuo mutatur, videtur non mutari, sed idem subsistere. Et hoc modo intelligitur, quomodo alimenta in substantiam corporis nostri vertantur.

§. 382.

Alimentum solidam dicitur Cibus; fluidum vero Potus vocatur. *Cibi ac potus differentia.*

Quemadmodum enim corpus constat ex materia solida & fluida; ita quoque alimento non minus solido, quam fluido opus habet. Patebit autem suo loco, ad ciborum quoque digestionem potum necessarium esse.

§. 383.

*Homo jus habet ad eas res, quæ cibo ac potui inser-
viant seu corpus alere possunt.* *Jus hominis ad cibum ac potum.*
Homo corpus suum conservare tenetur (§. 350). Enimvero sine cibo ac potu idem conservari nequit (§. 380). Ergo sine usu cibi ac potus obligationi huic naturali satisfacere nequit (§. 120 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Lex naturæ dat nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo etiam dat jus utendi cibo ac potu, con-
(*Wolfii Jus Nature Tom. I.*) I i

consequenter ad eas res, quæ cibo ac potui inserviunt, seu corpus alere possunt (§. 382).

Consideramus hoc jus, quale est ante introducta dominia. Unde patet, ipsum non restringi ad certa quædam individua, sed ad certas tantummodo rerum species. Imago quædam hujus juris conspicitur in brutis, cum id ipsum fluat ex natura hominum & brutorum communi. Quemadmodum enim corpora humana ad sui conservationem per essentiam & naturam suam apta sunt, sed ut actu conserventur cibo ac potu indigent; ita utrumque videre est in animantibus brutis. Quod itaque brutis natura concedit, nimirum ut vescantur rebus, quæ ipsis cibo esse possunt; ita homini idem faciendi jus est. Nimirum ubi quæstio incidit de jure communi, quod diximus (§. 162. part. 1. Phil. pract. univ.); ab iis, quæ bruta faciunt instinctu naturæ, valet argumentatio ad jus hominum, nec homines deterioris conditionis censeri possunt quam bruta.

§. 384.

*Quibus
nam rebus
vescendi
jus homini
fit.*

Quoniam homini competit jus ad eas res, quæ cibo ac potui inserviunt, seu corpus alere possunt (§. 383). experientia autem constat, non minus inter plantas & arborum fructus reperiri, quæ corpus alunt, quam partes quasdam quorundam animalium & alia, quæ ab animalibus proveniunt, nutrimentum corpori commodum præbere; homini omnino jus est vescendi plantis arborumque fructibus & carnibus animalium, aliisque, quæ ab animalibus proveniunt, consequenter cum licitum sit quod faciendi homini jus est (§. 170 part. 1. Phil. pract. univ.); non minus carnibus animalium, quam iis, quæ ab animalibus proveniunt, & plantis ac arborum fructibus vesci licitum est.

Juris hujus imago denuo conspicitur in brutis. Videmus enim alia animantia bruta cibum suum capere ex regno vegetabili, alia ex regno animali. Ita dantur pisces, qui devorant

vorant alios minores, ac hoc, non alio cibo nutriri possunt. Dantur aves, qui insectis nutriuntur. Dantur quadrupeda, quæ carnis aliorum quadrupedum aluntur: immo dantur etiam aves, qui vescuntur carnibus. Unumquodque animal appetit cibum sibi convenientem, hoc est, eum, quo corpus ejusdem alitur. Quamobrem & homini licitum est vesci iis, quæ corpus ipsius alere possunt (not. §. 383). Quodsi obsecurum videtur, quænam sint ea, quæ ab animalibus proveniunt, facile ea nominantur: sunt enim lac, butyrum, caseus, ova, mel. Qui carnis usum illicitum existimant, a genuino fonte juris naturalis animum avertunt. Si probare possis, re quadam corpus tuum nutriri posse, ut conservetur; eadem quoque vesci licet. Quodsi objicias bruta esse machinas artificiosissime constructas eorumque dominum esse Deum (§. 966 part. 1. Theol. nat.), neminem autem artificum æquo animo ferre, ut machina artificiose constructa destruat ab alio; a pari quidem argumentari tibi videris, minime tamen argumentaris ignorantia rerum naturalium. In natura una eademque materia varias subire debet mutationes, antequam apta sit ad generationem rei alterius. Et eodem modo materia, ut apta evadat nutriendo corpori nostro, variis antea modis modificanda. Ad hanc modificationem cum pertineat, ut generentur plantæ vel animalia hujus speciei, antequam alimenti qualitates recipere possit; eo fine plantæ istæ ac animalia generari dicenda sunt, ut alendis corporibus nostris inservire queant.

§. 385.

Anthropophagus dicitur, qui carne humana vescitur. Vernaculo sermone *Menschen-Fresser* appellamus.

Anthropophagi definitio.

Fuisse olim homines in multis terræ locis, veluti in Æthiopia, Scythia & alibi, qui carne humana vescerantur, auctores sunt *Solinus* c. 33, *Pomponius Mela* lib. 2. c. 2. *Gellius* lib. 9. c. 4, *Marcellinus* lib. 31. c. 5. *Plinius* lib. 30. c. 1. Immo de Tartaris refert *Tbuanus* lib. 39, quod infantes dissectos, veribus transfixos & ad ignem tostos devorent; Christiano-

rum hostium carnes quotidie edant & exquisiti cibi loco ducant mulierum mammillis vesci. Quæri adeo poterat, an anthropophagia juri naturali repugnet. Equidem morationibus gentibus alimenta nefanda visa sunt; sed reddenda ratio est, cur jure naturali prohibita.

§. 386.

An caro humana sit alimentum corporis.

Caro humana alimentum corporis humani est. Constat exemplo anthropophagorum, qui carne humana vescabantur; eadem corpus humanum perinde conservari, ac esu carnis brutorum a nobis conservari solet (not. §. 385). Quamobrem patet, carnem humanam in ventriculo digestam in substantiam corporis nostri verti. Quoniam itaque res quælibet, quæ in substantiam corporis nostri verti potest, alimentum est (§. 381); caro humana est alimentum corporis humani.

Quod sit alimentum corporis ferarum experientia docet. Constat enim lupos, urfos aliasque feras & ex volatilibus corvos vesci carne humana. Antequam vero quaeratur, num carne humana vesci liceat; constare debet, num sit alimentum corporis humani. Alias inutilis foret quaestio, quemadmodum nemo quaerit, num lapidibus vel ferro vesci licitum, quia lapides ac ferrum cedere nequeant in nutrimentum corporis nostri.

§. 387.

An hominem interficere liceat, ut carne ejus vescamur.

Nemini hominum natura jus esse potest interficiendi alterum, ut carne ejus vescatur. Etenim homines omnes obligantur ad corpus suum conservandum (§. 349). Quodsi ergo cuidam jus sit interficiendi alterum, ut carne ejus vescatur; idem contrariatur obligationi, qua tenentur in universum omnes. Tale adeo jus lex naturæ nemini conferre potest, adeoque nec natura ulli hominum jus esse potest interficiendi alterum, ut carne ejus vescatur.

Parebit

Patebit idem evidentius, ubi ostenderimus, homicidium lege naturali esse prohibitum, adeoque homini cuique esse abstinendum a cæde alterius. Sane ea de causa abominandum alimentum visum fuit gentibus moratoribus caro humana, quia pugnat cum obligatione conservandi quoque corpus alterius & non committendi homicidium, consequenter quatenus illius esus factum abominandum supponit. Etsi adeo pisces majores devorent minores suæ speciei, non tamen in hoc datur imago juris naturalis communis, ad quam in anterioribus provocavimus (not. §. 383). Natura enim humana, quatenus differt a natura brutorum, differentiam quandam hic invehit, quemadmodum suo loco constabit; ubi obligatio conservandi vitam alterius fuerit evicta. Neque enim simpliciter a brutis ad hominem valet argumentatio, nisi quatenus natura hominum propria, quæ hominem a brutis distinguit, non repugnat.

§. 388.

Si homines non eo fine fuerunt trucidati, ut in pabulum cedant; carne cadaverum humanorum vesci non contrariatur juri naturali communi, contrariatur tamen legi naturali perfectivæ. Etenim si homo alter a te non trucidetur eo fine, ut carne ejus vescaris, non tibi arrogas jus ad carnem ipsius, quod tibi negatur (§. 387). Quamobrem cum caro humana sit alimentum corporis humani (§. 386), tibi que comperat jus ad eas res, quæ corpus alere possunt (§. 383), jus autem hoc vi demonstrationum anteriorum sit jus naturale commune (§. 162 part. I. Phil. præf. univ.); juri naturali communi minime repugnat vesci carne cadaverum humanorum, si homines non eo fine trucidentur, ut in pabulum cedant. Quod erat unum.

Enimvero quoniam consuetudo vescendi carne cadaverum facile homines invitat ad cædem aliorum, quod tanquam appetitui sensitivo conveniens sumitur, conse-

quenter in periculum nos adducit faciendi id, ad quod jus nullum habemus (§. 387), tantum autem esse ciborum apparatus, ut hisce ferculis non indigeamus, nemo est qui nesciat; melius omnino est a vescenda carne cadaverum humanorum simpliciter abstinere, quam cupiditatem trucidandi alios instillare. Quoniam itaque lex naturæ perfectiva nos obligat ad id, quod est melius altero, eidem præferendum (§. 193 part. 1. *Phil. pract. univ.*); vesci carne hominum eo fine non trucidatorum, ut in pabulum cedant, contrariatur legi naturali perfectivæ. *Quod erat alterum.*

Quando quæstio de jure naturali incidit, cum jus naturæ rationem sufficientem in ipsa natura & essentia hominis rerumque habeat (§. 161 part. 1. *Phil. pract. univ.*), tota huc redit, num quid in essentia & natura hominis rerumque reperitur, ob quod istiusmodi jus poni queat vel poni nequeat. Quodsi igitur quæras, num caro humana in nutrimentum corporis hominis cedere possit, exemplum anthropophagorum, etiam eorum, qui cadavera humana promiscue devorarunt, affirmativam tuerer (§. 385), adeoque ex parte rei nihil obstat, quominus carne humana vescatur homo. Quodsi jam porro respicias comedentem, & quæras num ex parte ipsius quid obstat, quo minus eadem vescatur, nec ex parte subjecti ratio quædam reperitur, in eo casu, ubi mors alterius a facto ipsius minime pendet, adeoque ipsi imputari nequit (§. 332 part. 1. *Phil. pract. univ.*), ut adeo obligatione ipsius non tollatur jus, quod alias eidem competere poterat (§. 211 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo hominem tantummodo consideres quoad jus commune, nulla adest ratio, cur in hoc casu, ubi mors alterius a facto ipsius minime pendet, valenti si naturalis fuerit (§. 361), aut voluntariæ (§. 358), aut violentæ facto alieno debita (§. 362), a carne humana abstinere jubeatur, ut qui hoc facit peccet (§. 440 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero cum longe difficilius sit appetitum sensitivum sum rationali in consensum addu-

adducere (§. 581 part. 2. *Phil. pract. univ.*); adeoque lege naturali perfectiva permissum censeatur, quod quocumque in casu cupiditatem faciendi id, quod non licet, instillar; juri naturali perfectivæ utique repugnat simpliciter carne humana vesci. Non video, quomodo aliter quæstio controversa definienda sit, si ad rationes mere naturales ex ipsa hominis rerumque essentia atque natura petendas respicimus. Absit tamen ut quis sibi persuadeat, decisionem hujus controversiæ inter inanes subtilitates referendam esse. Dantur enim quæstiones aliæ juris naturalis, ad quas discutendas opus habemus propositione præsentem: quod ut appareat, sequentem addere lubet propositionem.

§. 389.

Si desit copia cibi alterius, lex naturæ homini permit- *Quando id*
tit vesci carne hominis alterius, cujus mors a facto ipsius nul- *permissum.*
lo modo pendet. Etenim juri communi non repugnat vesci carne alterius hominis, cujus mors a facto comedentis nullo modo pendet, contrariatur tamen legi naturali perfectivæ (§. 388). Quoniam itaque lex perfectiva nos obligat ad id, quod melius est, alteri præferendum (§. 193 part. 1. *Phil. pract. univ.*), legi autem perfectivæ tum non est locus, si desit copia cibi alterius, quam carnis cadaveris humani; lex naturæ in hoc casu utique permittit vesci carne hominis alterius, cujus mors a facto comedentis nullo modo pendet (§. 165 part. 1. *Phil. pract. univ.*)

§. 390.

Quoniam quod lege naturali permittitur, ad id jus *Quando*
habemus (§. 165 part. 1. *Phil. pract. univ.*), ad quod ve- *carne hu-*
ro jus habemus, id nobis licitum est (§. 170 part. 1. *mana ve-*

Phil. pract. univ.); *Si desit cibi alterius copia, carne ho-* *sci licitum.*
minis, cujus mors a facto comedentis nullo modo pendet, ve-
sci licitum est.

Casum hunc esse dabilem, historia excidii Hierosolymæ docet. Tanta enim erat ciborum inopia, cum urbs obsidetur, ut non modo carne humana, sed ipso stercore humano vescerentur. Probe autem tenendum, nos non ex eo demonstrare, quod in tanta penuria ciborum licitum sit vesci carne humana, quia necessitas non habet legem, sed quia legi perfectivæ, quæ extra hunc casum idem non permittit, in præsentem locum non est, adeoque admittendum jus commune, cui idem non repugnat. Sane si necessitas etiam carnis humanæ ex illicito faceret licitum, ecqua foret ratio, cur non & cædem hominis, ut carne ejus vescaris, licitam redderet? Non licet provocare ad obligationem naturalem immutabilem (§. 142 part. 1. Phil. pract. univ.): quæ etsi vera ratio sit, hic tamen non valeret, ubi conceditur necessitatem eandem vincere, ut permittatur, quod lege naturali simpliciter prohibitum. Necessitas in nullo casu tollit obligationem naturalem, nec jus dat, quod in natura humana rationem nullam habet, sed locum facit juri, quod eidem per se non repugnat.

§. 391.

*Quamdiu
subsistat
perfectio
corporis.*

Quamdiu corpus sanum est, perfectio ejus subsistit.
 Quamdiu enim corpus sanum est, singulæ ipsius partes munere suo funguntur (§. 345), adeoque singula organa tam vitalia, quam sensoria & moventia ad munia sua obeunda apta sunt (§. 304). Quamobrem cum vitalia destinentur conservationi individui ac speciei, sensoria sensationibus & actibus imaginationis inde pendentibus, moventia motui locali membrorum externorum totiusque corporis (§. cit.); quamdiu corpus sanum est, ad se conservandum speciemque suam propagandam, ad sensationes & actus imaginationis, consequenter ideas rerum sensibilium materiales producendum (III. 112. 205 *Psych. rat.*), nec non ad motus membrorum externorum totiusque corporis appetitionibus & aversionibus animæ respondentibus

tes (§. 313) perficiendos aptum est. Enimvero perfectio corporis humani componitur ex perfectione qua vivi, qua sentientis & qua se moventis (§. 338) & perfectio qua vivi in aptitudine se conservandi speciemque propagandi (§. 317), qua sentientis in aptitudine ideas rerum sensibilibum materiales producendi (§. 323), qua se moventis in aptitudine appetitionibus & aversionibus animæ convenientes motus producendi & situs tam totius corporis, quam membrorum ejus externorum determinandi consistit (§. 330). Patet itaque perfectionem corporis tamdiu subsistere, quamdiu corpus sanum est.

Sanitas adeo status est, quem perfectio corporis exigit.

§. 392.

Quam primum corpus morbo aliquo laborat, imperfectioni cuiusdam obnoxium evadit. Etenim ^{Quando} ~~corpus im-~~ corpus morbo aliquo laborat, una vel plures ejus partes ^{perfectiōis} ad usus suos, quibus destinantur, aptæ non sunt (§. 346), ^{obnoxium} adeoque nec corpus integrum amplius aptum est ad ea ^{redditur.} omnia consequenda, quibus organa ipsius destinantur. Quamobrem vel quædam deficiunt, quæ ad individui aut speciei conservationem requiruntur, vel quæ ad sensationes ac pendentem inde actus imaginationis absolvendum, adeoque ideas materiales rerum sensibilibum producendas (§. 111. 112. 205 *Psych. rat.*), vel denique ad motum localem membrorum externorum totiusque corporis spectant (§. 304). Quamobrem cum perfectio corporis composita ex perfectione qua vivi, qua sentientis & qua se moventis (§. 338) consistat in aptitudine se conservandi speciemque suam propagandi (§. 317), nec non ideas rerum sensibilibum materiales (§. 323), motusque membrorum externorum totiusque corporis producendi (§. 330);

(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*)   K k   quam-

quamprimum corpus aliquo morbo laborat, perfectio ejus non amplius integra subsistit, sed aliqua ex parte deficit, consequenter imperfectioni cuidam obnoxium evadit.

Morbus adeo status est, in quo corpus imperfectioni obnoxium est, nunc magis, nunc minus, pro diversitate morbi.

§. 393.

*Obligatio
conservan-
di sanita-
tem.*

Homo sanitatem suam conservare debet, seu obligatur ad eas actiones committendas, quæ ad sanitatem conservandam tendunt, eas vero omittendas, quæ eidem adversantur. Etenim perfectio corporis subsistit, quamdiu corpus sanum est (§. 391), consequenter actiones, quæ ad sanitatem conservandam tendunt, ad perfectionem ejus tendunt, atque adeo sanitati adversæ perfectioni corporis contrariantur. Quoniam itaque homo obligatur ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem corporis sui tendunt (§. 152 part. 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque ad omittendas huic contrarias (§. 20 *Ontol.* & §. 118 part. 1. *Phil. pract. univ.*); ad eas actiones committendas, quæ ad sanitatem conservandam tendunt, eas vero, quæ eidem adversantur, omittendas obligatur, seu sanitatem suam conservare tenetur.

Pauci sunt, qui de hac obligatione cogitant. Alii sibi persuadent, quasi de eadem pro arbitrio suo disponere possint, propterea quod nemo nisi ipsi sentiant ejus iacturam, nec tibi noceatur, si ego damnum sanitati meæ infero. Sed hæc præjudicia accuratius discutienda in Philosophia morali, quando praxis hujus officii traderetur.

§. 394.

*Obligatio
morbos vi-
tandi.*

Homo morbos evitare debet, quantum in potestate suo est, seu ea vitare, quæ corpus morbis obnoxium reddunt, ea vero facere, quæ ad eos avertendos conducunt. Quamprimum

mutat

num nimirum corpus morbo laborat, imperfectioni cui-
dam obnoxium fit (§ 392). Enimvero homo obligatur
ad omittendas actiones, quæ ad imperfectionem corporis
ipfius tendunt (§. 152 part. I. *Phil. pract. univ.*), con-
fequenter etiam ad actiones committendas, quæ eandem
avertunt. Obligatur itaque vitare ea, quæ corpus morbis
obnoxium reddunt, ea vero facere tenetur, quæ ad eos aver-
tendos conducunt, seu morbos evitare debet, quantum
in potestate fua pofitum (§. 176).

Non modo experientia docet in hominis potestate pofi-
tum non efle, ut morbos omnes evitet; verum etiam a prio-
ri patet, ubi morborum caufæ fuerint perfpectæ. Quæ igitur
vitari non poffunt, ea ferenda funt. Sufficit ut agamus,
quod poffumus, ne noftra culpa in morbos incidamus

§. 395.

Cibus infalubris dicitur, qui fanitati contrarius, vel *Cibi falu-*
morborum caufa eft. *Salubris* vero eft, qui fanitati non of- *bris & in-*
ficat, fed ad morbum generandum non concurrit. *salubris*
differentia,

Nemo hominum eft, cui differentia hæc a posteriori
non aliquatenus innoverit, etfi eadem penitus perfpici non
poffit, nifi a priori demonftratur. undenam fit, ut cibi alii
fint falubres, alii vero infalubres.

§. 396.

Unus idemque cibus infalubris uni eft, alteri non eft. An idem
A posteriori fatis hoc patet, modo ad ea animum advertere *cibus fit*
velimus, quæ quotidie obvia funt. *infalubris*
omnibus.

Atque adeo patet, domestica inprimis experientia cibos
falubres ab infalubribus efle difcernendos. Quomodo au-
tem experimenrum caute fit inftituendum, fuo docebitur
loco: hujus enim loci non eft, ubi folam theoriam trade-

§. 397.

Potus salubris & insalubris differentia.

Similiter *Potus insalubris* est, qui sanitati officit, seu morborum causa est. *Salubris* vero est, qui sanitati non officit, seu ad morbum nil confert.

Hoc non minus unicuique exploratum est. Repetenda tamen sunt, quæ de eibis modo annotavimus (not. §. 395).

§. 398.

An idem potus sit insalubris omnibus.

Unus idemque potus insalubris uni est, alteri non est. Nemo non in seipso observare potest, potum quendam, qui aliis non nocet, sibi nocere.

Facile provocare poteram ad experientiam domesticam, de qua notanda, quæ paulo ante annotavimus (not. §. 396).

§. 399.

Quo cibo ac potu ho- mo debeat uti.

Homo cibo ac potu salubri uti, ab insalubri vero abstinere debet. Homo obligatur ad sanitatem suam conservandam, seu ad committendas actiones, quæ ad eandem tendunt & omittendas eidem adversas (§. 393). Quoniam itaque cibus ac potus salubris sanitati conducit, insalubris autem nocet (§. 395. 397); cibo ac potu salubri uti, ab insalubri vero abstinere debet.

Etsi nemo sit, qui non sanus esse malit, quam ægrotus; vulgo tamen homines in eligendo cibo ac potu de nulla re minus cogitant, quam de salubritate ac insalubritate cibi ac potus.

§. 400.

Obligatio cognoscendo differentiam ciborum ac potuum.

Quoniam unusquisque cibo ac potu salubri uti, ab insalubri autem abstinere debet (§. 399), non autem cibus ac potus, qui uni salubris, vel insalubris est, talis etiam est alteri (§. 396. 398); *Quilibet homo inquirere tenetur, quinam cibus ac potus sit sibi salubris, quinam insalubris.*

Disse-

Differentiam ciborum ac potuum exponunt Medici, quando de sanitate tuenda agunt. An omnia, quæ tradunt, sint satis explorata, nostrum jam non est definire. Certe theoria, qua cibi ac potus cujusvis qualitates a priori demonstrantur, adhuc in desideratis est. Optime sibi consulunt qui experimentis in seipso sumtis cibos ac potus discernunt, Sed de his suo loco.

§. 401.

Nimia cibi ac potus quantitas sanitati nocet: quæ Cibi ac potus quantitas sanitati nocens.
autem uni nimia, alteri nimia non est. Sumimus hoc a posteriori suo loco in Physica a priori demonstrandum.

Nemo non novit, si excessus in quantitate major fuerit, quod nimium est vomitu ejici e ventriculo. Unde vero innorescat justa quantitas, suo loco in Philosophia morali inquiremus, ubi praxin tradiduri sumus.

§. 402.

A nimia cibi ac potus quantitate abstinendum. Nimia *obligatio abstinendi a nimia cibi ac potus quantitate.*
enim cibi ac potus quantitas sanitati nocet (§. 401). Quamobrem cum sanitatem conservare debeamus (§. 393); a nimia cibi ac potus quantitate abstinendum.

Quæsi desideres, ut exactius determinetur nimia cibi ac potus quantitas, a qua sit abstinendum; sciendum est, ejus determinationem supponere principia physica, quæ hic nondum supponi possunt. Etenim respiciendum est tum ad ventriculum, qui cibos digerit, tum ad corpus, qui chylus ex cibis digestis separato nutritur. Unde non plus cibi ingerendum ventriculo, quam is digerere valet; tantum autem cibi capiendum, quantum sufficit ei restituendo, quod per transpirationem insensibilem quotidie absumitur. Considerandum insuper est, quamnam utilitatem habeat potus, ut non modo cibus in ventriculo bene digeratur; verum etiam chylus eas habeat qualitates, quas nutritio corporis requirit. Altera deinde quaestio est, quomodo ea, quæ a priori demonstrantur, ad praxin transferri queant.

Talia non docet jus naturæ; sed ubi nobis innotuit, quænam sit obligatio nostra, ad alias Philosophiæ partes, Physicam scilicet atque Philosophiam moralem confugiendum, ut inde cognoscamus ea, quæ nosse debemus, siquidem obligationi naturali satisfacere velimus. Ipsa autem natura fame ad comedendum & siti ad bibendum nos impellit, ut defectus in capiendo cibo ac potu facile evitari possit, nec, ubi non comeditur, nisi quantum ad famem sedandam, nec bibitur, nisi quantum ad sitim restinguendum sufficit, in excessu peccatur. Exemplum habemus in brutis, quæ in capiendo cibo ac potu modum tenent sine ulla theoria.

§. 403.

*Obligatio
sufficientis,
cibi ac po-
tus capien-
di.*

*Quantitas cibi ac potus non minor esse debet, quam
quæ corpori conservando sufficit.* Corpus enim conservare debemus (§. 349). Quamobrem cum sine cibo ac potu conservari nequeat (§. 38a); ea cibi ac potus quantitas capienda, quæ corpori conservando sufficit.

Peccari adeo potest non minus in defectu, quam in excessu. Quoniam tamen fames ac sitis molestiam creant, si in defectu peccatur; haud facile videas homines peccare in defectu, nisi egestate compulsos, aut si raro exemplo fame quis necem suam intendit.

§. 404.

*Iusta cibi
ac potus
quantitas
quænam
sit.*

*Iusta seu moderata cibi ac potus quantitas est, cui
digerendæ ventriculus & quæ restitendo, quod per trans-
pirationem insensibilem absumtum est, sufficit. Unde
patet, quando quantitas sit nimia, scilicet quæ iusta major,
& quando nimis exigua, nimirum quæ iusta minor.*

Oprimum est, si quis de iusta cibi ac potus quantitate statuât ex seipso, quemadmodum in Philosophia morali expressius docebitur.

§. 405.

§. 405.

Temperans dicitur, qui cibum ac potum salubrem *Tempe-*
justa quantitate capit. *rans qui-*
niam sit.

Nimirum si temperans esse velis, non minus qualitatis cibi ac potus, quam quantitatis habenda ratio est. Vulgo ad quantitatem tantummodo restringitur temperantia; sed minus recte. Cum enim ea moderari debeat appetitum sensitivum, ne in capiendo cibi ac potu sanitati noceatur, eidem vero non minus qualitate, quam quantitate damnum inferri possit (§. 395. 396. 401); ad utramque omnino respiciendum est.

§. 406.

Temperantes esse debemus. Temperans enim est, qui *Obligatio*
cibum ac potum salubrem justa quantitate capit (§. 405), *temperans-*
adeoque nec nimia, nec nimis exigua (§. 404). Enim *ter vivendi.*
vero cibo ac potu salubri uti, ab insalubri vero abstinere
debemus (§. 399), abstinendum quoque a nimia cibi ac
potus quantitate (§. 402), neque tamen ea minor esse debet,
quam quæ corpori conservando sufficit (§. 403).
Quamobrem temperantes esse debemus.

Quantum præsidii ad vitam & sanitatem conservandam afferat temperantia, exemplo prorsus singulari ac Illustri *Ludovici Cornari*, Nobilis Veneti, docetur, qui Patavii d. 26. Aprilis A. 1566. vitam finiit, cum annum ætatis centesimum decimum jam superasset. In prima ætate more hominum communi temperantiæ cura eum parum tangebatur. Cum vero ab anno ætatis trigesimo quinto usque ad quadragesimum varias morbos experiretur, veluti dolores ventriculi & hypochondiorum atque insultus quosdam podagricos, & in febrem inprimis continuam incideret, nec quicquam auxilii a medicamentis expectare posset, suavis tandem Medicorum temperantiæ torum sese dedit non nisi parva quantitate capi-
ens cibum ac potum, cujus usus ipsis concedi solet ægrotis.

Quo

Quo factò intra paucorum dierum spatium sensit, quod sese melius haberet, & nondum annuo elapso ab omni corporis infirmitate immunis prorsus fuit. Temperantiam adeo, quam adeo efficacem in pellendis morbis & sanitate restituenda expertus fuerat, posthac constanter coluit, & non minus cibi ac potus qualitatem, quam quantitatem proprio experimento definivit, ne scilicet ingereret ventriculo, nisi quæ commode digerere poterat. Quantitatem autem crescente ætate continuo effecit minorem, ut tandem cibus 12, potus 14 unciarum ipsi sufficeret. Corpore & animo fuit vegeto usque ad supremum vitæ halitum. Levi quodam deliquio animi nulla præcedente corporis infirmitate in sella sedens extinctus. Id vero adhuc notatu dignum est, cum a diætâ consueta parumper tantummodo recederet, ut cibi pariter ac potus quantitatem nonnisi duabus uncis augetet, ipsum anno ætatis 37 in gravissimum morbum indicisse, a quo tamen non alio remedio usus feliciter liberabatur, ubi ad illam redibat. Bruta temperanter vivunt, imprimis si quantitatem cibi ac potus respicias, & quæ nonnisi eodem cibo semper vescuntur, nec in qualitate peccare possunt. Constat autem ipsa non tot morbis obnoxia esse, quam homines, manifesto indicio plurimos morbos intemperantiæ deberi.

§. 407.

Cur temperans cibum ac potum appetat.

Temperans non appetit cibum ac potum nisi sanitatis conservandæ gratia. Etenim qui temperans est, cibum ac potum nonnisi salubrem iusta quantitate capit (§. 405). Quamobrem cum cibus salubris sanitati conservandæ inferviat, insalubris eidem noceat (§. 395) & eodem modo sese res habeat cum potu salubri ac insalubri (§. 397), nimia autem cibi ac potus etiam salubris quantitas sanitati inimica fit (§. 401), nec nimis exigua satisfaciat (§. 403), adeoque iusta opus sit (§. 404); temperans non alio fine cibum ac potum salubrem appetere potest nisi sanitatis conservandæ gratia.

Nimi.

Nimirum ideo dicitur temperans, quia cibum ac potum appetit, qui sanitati conservandæ inservit, & cibi hujus ac potus nonnisi eam quantitatem, quæ ad sanitatem conservandam sufficit. Quatenus igitur temperans es, non alio fine cibum ac potum salubrem justa quantitate appetere potes, quam sanitatis conservandæ causa. Qui de hac parum cogitat, nec de salubritate cibi ac potus ejusque quantitate multum erit sollicitus.

§. 408.

Quoniam homo temperans esse debet (§. 406), temperans autem non appetit cibum ac potum nisi sanitatis conservandæ gratia (§. 407); quilibet homo cibum ac potum nonnisi sanitatis conservandæ gratia appetere debet.

Quo fine homo cibum ac potum appetere debeat.

§. 409.

Delectationes sensuales sunt voluptates transitorie. Delectationes enim sensuales sunt voluptates, quæ ex sensationibus ortum trahunt (§. 552 *Psych. empir.*), adeoque percipiuntur, dum sensibile sensu percipitur, consequenter tamdiu durant, quamdiu sensu percipitur, nec ubi cessat sensatio, unquam redituræ sunt. Voluptas, quæ exiguo temporis spatio durat nunquam posthac reditura, transitoria est (§. 385 *part. I. Phil. pract. univ.*). Delectationes igitur sensuales voluptates transitorie sunt.

Quales voluptates sunt delectationes sensuales.

Istiusmodi voluptas transitoria est, quæ percipitur ex sapore alicujus cibi vel potus: neque enim diutius durat, quam cibus in ore masticatur, vel potus hauritur. Quamprimum cessat perceptio saporis, cessat quoque ista voluptas, cumque fieri non possit, ut cibi deglutiti, vel potus semel hausti saporem denuo percipias, hæc ipsa voluptas posthac nunquam redit. Etsi enim recorderis cibi vel potus, cujus adeo gratus tibi erat sapor; hunc tamen saporem non percipis, consequenter nec præfens denuo sistitur delectatio gustus.

stus. Eodem prorſus modo idem obſervare licet in aliis delectationibus ſenſualibus, etiam exquisitiſſimis, qualis eſt voluptas ex tactu venereo percepta.

§. 410.

*Num va-
luptatibus
ſenſuum
frui liceat.*

Quoniam nobis jus eſt fruendi voluptate tranſitoria, ſi fuerit innocua (§. 286), delectationes autem ſenſuales ſunt voluptates tranſitoriae (§. 409); *homini jus eſt fruendi delectationibus ſenſualibus, ſi fuerint innocue.*

Errant adeo, qui promiſcue omnes delectationes ſenſuales pro innocuis habent. Quamobrem hæc propoſitio probe notanda, ut appetitus ſenſitivus in conſenſum cum rationali reducatur. Errant non minus, qui omnes delectationes ſenſuales ſimpliciter damnant aſteri nimium cenſores morum alienorum.

§. 411.

*Quando ci-
bus ſapidus
minus ſa-
pido præfe-
rendus.*

*Ex duobus cibis vel potubus ſalubribus ob ſaporem gra-
tum unum alteri præferre licet, ubi temperans fueris.* Etenim quæ ex ſapore grato percipitur voluptas, delectatio ſenſualis eſt (§. 552 *Psych. empir.*); adeoque voluptas tranſitoria (§. 409). Quodſi ergo ſapor ex cibo ſalubri percipitur, qui ſanitati minime officit (§. 395), adeoque corpus nulli imperfectioni obnoxium reddit (§. 391); voluptas illa nunquam in tædium degenerare poteſt, adeoque in ſe innocua eſt (§. 383 *part. I. Phil. præſ. univ.*). Et quoniam temperans es, nec quantitate cibi ſanitati nocet (§. 401. 403. & ſeqq.), nec cibum appetis niſi ſanitati conſervandæ gratia (§. 407), adeoque quia ſalubris eſt (§. 395), conſequenter verendum non eſt, ut poſthac appetas cibum inſalubrem; quia grati eſt ſaporis, & corporis ſanitati nocens (§. 395) idem imperfectioni obnoxium reddas (§. 392). Quoniam itaque verendum non eſt, ut voluptas a tempo-

ante

rante ex grato sapore percepta tædium pariat (§. 518 *Psych. empir.* & §. 383 *part. I. Phil. pract. univ.*); erit delectatio hæc sensualis etiam respectu comedentis innocua (§. *cit. part. I. Phil. pract. univ.*). Enimvero homini jus est fruendi delectationibus sensualibus, si fuerint innocuæ (§. 410), adeoque iisdem frui licet (§. 170 *part. I. Phil. pract. univ.*). Pater itaque ex duobus cibus salubribus ob saporem gratum unum alteri præferre licere, ubi temperans fueris.

Idem eodem prorsus modo ostenditur de potu in eadem hypothesi.

Videmus adeo, quanto in cibo eligendo haberi possit ratio saporis grati, ut nec constet lex prohibitiva, quæ electionem non admittit ex parte objecti, nec lex perfectiva, quæ eandem tollit ex parte subjecti.

§. 412.

Solius voluptatis percipiendæ gratia cibum ac potum appetere licitum non est. Etenim homo nonnisi sanitatis conservandæ gratia cibum ac potum appetere debet (§. 408), nec ex duobus cibus salubribus ob saporem gratum alteri unum præferre licet, nisi ubi temperans fuerit (§. 411). Quamobrem patet, licitum non esse, ut ob saporem gratum percipiendum cibum ac potum appetat. Quoniam itaque ex sapore grato voluptas percipitur, quod nemo non experiatur; solius voluptatis percipiendæ gratia cibum ac potum appetere licitum non est.

Plerique homines in eligendo cibo ac potu solius saporis rationem habent, & summum bonum haud pauci in voluptate ex cibo ac potu percipienda consistere sibi persuadent. Neque alia ratio est, cur intemperantiæ sese dedant, quam quia voluptatis percipiendæ gratia cibo ac potu ventriculum opplent. Ad cibum & potum jus nullum habemus, nisi

quatenus corpus conservare tenemur, quod sine cibo ac potu conservari nequit (§. 383). Ideo abstinendum ab insalubri, quicumque tandem ejus sit sapor (§. 399); nec nimis salubris alias cibi ac potus permittitur quantitas (§. 402).

§. 413.

Obbligatio curandi morbos.

Si quis in morbum incidat, operam dare tenetur, ut sanitati restituatur. Quando enim corpus morbo quodam laborat, imperfectioni cuidam obnoxium est (§. 392): dum vero sanitati restituitur, perfectioni ejusdem nihil amplius decedit (§. 391). Quamobrem cum actiones nostras ad perfectionem nostram dirigere debeamus (§. 152 *part. 1. Phil. pract. univ.*); si quis in morbum incidit, operam dare tenetur, ut sanitati restituatur.

Quod si hic demonstrari posset, quod jam a veteribus observatum, naturam esse sui ipsius medicatricem, seu tale esse corpus humanum, ut per ipsam essentiam & naturam suam ad sanitatis restitutionem tendat; ex principio primo Juris naturalis facillimo negotio inferri poterat, quod ubi in morbum incidimus, operam dare teneamur, ut sanitati restituamur (§. 179 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 414.

Medicamentum quid sit.

Medicamentum dicitur, quicquid corpori mutationem quandam inducere valet ad sanitatem restituendam necessariam.

Atque adeo apparet, quanam differentia inter alimentum & medicamentum intercedat. Etenim alimentum in substantiam corporis nostri verti potest (§. 381); ut scilicet restituarur, quod per transpirationem insensibilem fuit absumptum; medicamentum vero in corpore immutat, quod impedit, quo minus organa, praesertim vitalia, functiones suas obire minime possint, quibus per structuram suam destinantur. Istiusmodi immutatio *alteratio* dicitur *Galeno*: Unde *lib. 1.*

lib. I. c. I. & 3 de simplicium medicamentorum facultatibus medicamentum dicit, quod corpus nostrum alterare potest, ut scilicet a statu præternaturali ad naturalem reducat: quam status differentiam explicavimus in 'Horis subsecivis A. 1730. Trim. Æstiv. Num. IV. In hoc ipso enim restitutio sanitatis consistit. Dari autem istiusmodi res tum in regno animali, tum vegetabili, tum minerali, experientia comprobatum est, ut adeo medicamentum non sit nomen inane. Enimvero quemadmodum dantur res in rerum natura, quæ corpus nostrum tantummodo alere, non vero alterare, & vicissim, quæ tantummodo idem alterare, non vero alere possunt; ita etiam dantur, quæ alendi & alterandi facultatem simul habent, ut & in alimentorum, & in medicamentorum numero sint. Quodsi igitur alendi facultas prædominetur, *alimentum* dici suevit *medicamentosum*; si vero prædominetur alterandi illa facultas, *medicamentum alimentosum* vocari solet. Sed de hisce omnibus in Physica demum proponere licebit, quæ satisfaciunt illis, qui notiones distinctas amant ex ipsis rerum essentiis atque natura derivatas,

§. 415.

Quoniam homo, si quando in morbum incidit, *Obligatio* peram dare tenetur, ut sanitati restituatur (§. 413), *utendi me-* medicamenta vero ad sanitatem restituendam conducunt *dicamen-* (§. 414); *titis.* si absque usu medicamentorum sanitas restitui non possit, *iisdem uti tenetur.*

Vidimus superius (not. §. 406), *Cornarum* sola diæta sanitatem amissam restituisse, & suo loco ostendemus, subinde naturam, tanquam sui ipsius medicatricem, absque medicamentorum auxilio morbum vincere posse. Quamobrem simpliciter affirmari nequit, hominem obligari ad usum medicamentorum, quoties in morbum quendam incidit: ea enim obligatio tum demum eundem tenet, quando natura sola sibi non sufficit, sed aliunde suppetias expectat. Non nego obligationi, quæ in præsentia urgetur, satisfieri minime posse,

posse, nisi distincte cognoveris, quandonam natura sibi soli sufficiat ad morbum vincendum, quandonam vero manus auxiliatrices expectet: nemo tamen est, qui, cum sit methodi gnarus, non videat, ea hic doceri nondum posse, atque intelligat, hic, ubi tantummodo demonstrandum, quænam sint nostræ obligationes, quænam jura nostra, non exponi modum, quo illis satisfieri possit.

§. 416.

Jus hominis ad medicamenta.

Homini jus est ad eas res, quæ medicamentorum loco sunt. Si absque usu medicamentorum sanitas restitui non possit, iisdem uti tenetur (§. 415). Quoniam itaque lex naturæ dat nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159 part. 1. *Phil. pract. univ.*); homini omnino jus est ad eas res, quæ medicamentorum loco sunt.

Sive itaque medicamenta ex regno minerali, sive ex vegetabili, sive ex animali, consequenter etiam ex cadaveribus humanis petantur; ad ea homini jus est, modo non facias medicamentum ex cadavere humano petiturus, quod obligationi cuidam naturali repugnat (§. 211 part. 1. *Phil. pract. univ.*), Novi remedium epileptiæ haberi sanguinem humanum, dum adhuc calet, largiter haustum. Epileptico igitur jus ad sanguinem humanum effusum. Quamobrem cum salva omni obligatione naturali, qua quis tenetur, is haberi possit, si maleficus capite plectitur; petenti denegari nequit, ut sanguinem in loco supplicii exceptum hauriat: id quod me olim adolescentem in patria vidisse probe adhuc memini. Ersi autem præsentissimum foret remedium, nemini tamen licet occidere alterum, ut sufficientem sanguinis quantitatem habere possit, cum alterum occidere jure naturali prohibitum sit.

§. 417.

A quibusnam depen-

Sanitas non modo a cibo ac potu, verum etiam ab aere, qui corpus nostrum continuo ambit, quemque continuo inspiramus

ramus & expiramus, motu & quiete corporis nostri, somno deat Janu-
& vigiliis, affectibus seu passionibus animi, atque excretis tas.
tandem & retentis, ut sunt feces alvi, urina, sudor, hoc est,
a sex rebus non naturalibus, quemadmodum a Medicis ap-
pellari consueverunt, dependet. Sumitur hoc a posteriori
tanquam diuturna experientia satis exploratum.

In Medicina pro explorato dudum habitum fuit, statum
corporis nostri dependere a sex rebus non naturalibus, quæ
cur ita dicantur in Horis subsecivis A. 1730. Trim. Æstiv.
Num. IV. explicavimus. Sane sine aëre ne momento quidem
vivere possumus, Aëris autem magna vis est in corpus no-
strum non modo, quatenus eum inspiramus; verum etiam
quatenus corpus nostrum ambit: quod posterius sensui
nullo magis obvium est, quam prius. Vitam seden-
tariam nocere sanitati nemo est qui nesciat: quantum vero
præsidii sit in motu moderato non minus liquet. Manifesta
quoque intercedit differentia inter corpora, quæ in otio vi-
vunt, & quæ exercitiis exercentur atque laboribus. Quan-
tum mutationem corpori afferant affectus, præsertim vehe-
mentiores, neminem fugit. Similiter somni commoda, vi-
gilantiam incommoda in se sentit, qui ad semetipsum sta-
tumque inprimis corporis sui animum advertit. Si corpus
sanum esse debet, cibo digesto, retineri debent, quæ eidem
serviunt, excerni vero, quæ inutilia sunt. Quod si
excretiones non fiant debito modo, multa hinc incommoda
origo in vulgus constat. Inprimis vero Sanctorius in Medi-
cine Librica docuit, quantum momenti situm sit in transpira-
tione insensibili, ut ea legitime procedat. Sed de hisce singu-
lis dicendum erit loco, ubi in status corporis diversos
status a priori, quam a posteriori inquiremus.

§. 418.

His rebus sex non naturalium sanitati corporis *Dieta quid sit*

dieta dicitur.

Vulgo

Vulgo diæta restringitur ad cibum ac potum salubrem iusta quantitate sumtum, propterea quod ad vitam servandam tantummodo cibo ac potu indigere videmus, & sanitas a cibi ac potus qualitate ac quantitate, immo subinde tantummodo a quantitate pendere putatur. Enimvero dudum Medici diætam ad usum sex rerum non naturalium omnium extenderunt. Hinc *Sennertus* Institur. Medic. lib. 5. part. 2. sect. 3. c. 2. Et si, inquit, præcipue diætâ in cibo & potu constat; tamen etiam aliæ res non naturales, ut sunt aër, somnus & vigiliæ, motus & quies, excreta & retenta, atque animi accidentia ad eam pertinent. Neque etiam *Cornarius*, qui tam admirandam diætæ vim in seipso expertus est, solius cibi ac potus habuit rationem; verum c. 10. Tract. de multiplici utilitate vitæ sobriæ ac temperantis recenset, quænam usum ceterarum rerum non naturalium fecerit.

§. 419.

Obbligatio ad usum rerum non naturalium.

Homo obligatur ad usum rerum non naturalium sanitati convenientem, quantum is in potestate est. Aërem enim non naturalibus sanitas dependet (§. 417). Quamobrem cum homo obligetur ad sanitatem conservandam (§. 393); ad usum rerum non naturalium sanitati convenientem obligatur. Constat vero non omnem rerum non naturalium usum sanitati convenientem semper in hominis potestate esse. Quoniam vero nemo obligatur ad ea consequenda, quæ in potestate sua non sunt (§. 176); ad usum rerum non naturalium sanitati convenientem obligari nequit, nisi quantum is in potestate est.

Inter res non naturales locum tenet aër (§. 417); ut is sanitati proffit, vel noceat, a qualitatibus ejus pender, veluti a calore ac frigore, humiditate & siccitate, ab effluviis per eum dispersis, a ventis. Ecquis vero est qui nesciat, nec in nostrâ semper esse potestate, ut hæc qualitates, ubi sanitati fuerint contrariæ, pro arbitrio nostro immutemus, vel etiam aërem nobis parum clementem vitemus? Idem liquet de

de somno & vigiliis, excretis & retentis, itemque affectibus. Plura tamen in potestate sunt, quam videri poterat. Et forent adhuc plura, si rerum non naturalium usus sanitati conveniens magis cognitus esset atque perspectus. Observavit vero *Cornarius*, si quoad ceterarum rerum non naturalium usum peccatur, id minus nocere, ubi in temperantia nihil desideratur: id quod etiam jam olim in se expertus est *Galenus*. Nimirum si in usu cibi ac potus non peccetur, ea corporis dispositio est, ut res ceteræ non naturales non tantam habeant vim in ipsum, quanta deprehenditur, ubi ab usu cibi ac potus ad morbos jam fuit dispositum. Sed hæc suo loco demonstranda erunt.

§. 420.

Quoniam usum rerum non naturalium sanitati convenientem facere nequit, nisi qui novit, quinam sanitati ^{Obligatio} ^{usum istum} ^{cognoscen-} ^{di.} convenientem sit, ad usum vero rerum non naturalium sanitati convenientem omnes obligantur (§. 419); omnes quoque *obligamur ad usum rerum non naturalium sanitati convenientem cognoscendum*, consequenter *ad eum spectantia in eorum usum detegenda obligantur, quorum in potestate est ea detegere* (§. 195).

Hinc obligationi satisfecit *Cornarius*, dum circumspexit experimentis in seipso sumptis inquisivit, quænam sit vis rerum non naturalium in corpus nostrum; eaque in usum posterorum literis demandavit. Eidem quoque satisfecit interpretes, qui breves *Tractatus Cornari* de hoc argumento conscriptos Germanice vertit, ut ad plurimum notitiam pervenire possint. Utinam verò & alii satisfacerent obligationi suæ, & *Cornari* exemplum imitarentur vim rerum non naturalium in corpus suum observantes & sibi convenientem usum facientes. Ipse enim vir prudens ac circumspexit *cap. 18. loc. cit.* jam monuit, de cibi ac potus qualitate & quantitate unumquemque statuere debere ex seipso: quod quomodo fieri debeat, in *Philosophia morali* docebimus.

(*Wolffii Jus. Naturæ Tom. I.*)

M m

§. 421.

§. 421.

*Obligatio
diætæ ob-
servandæ.*

Quilibet homo diætam observare debet. Obligatur enim ad omnem usum rerum non naturalium sanitati convenientem, qui in potestate ipsius est (§. 419). Quamobrem cum in hoc usu diætæ consistat (§. 418); ad diætam observandam quilibet homo obligatur.

Qui obligationem hanc non agnoscunt, perperam sibi persuadent se esse vitæ ac corporis sui dominum, cum tamen homo non sit nisi usufructuarius organorum corporis sui (§. 378), minime autem dominus vitæ (§. 352) ac corporis vel ullius organi ejusdem (§. 375), dominium vero competat Deo (§. 379). Non igitur diætæ tui est arbitrium, cum tui arbitrii non sit, utrum vitam ac sanitatem corporis conservare, an destruere velis, sed ad prius obligaris (§. 349. 350).

§. 422.

*Ebrietas
quid sit.*

Ebrietas est status corporis, quo ex potu nimio, veluti vini ac cerevisiæ, aut vini adusti vel sublimati, functiones cerebri turbantur.

Status hic corporis satis notus est in Germania & aliis etiam regionibus, ut inebriari pro turpi non habeatur. Dantur autem ebrietatis gradus, pro diversitate functionum cerebri turbatarum. Et quamvis pendeant hi gradus a quantitate potus inebriantis; non tamen eadem quantitate omnes efficiuntur ebrii, nec gradus ebrietatis ab eadem in omnibus idem est. Immo experientia docet habitum bibendi usu acquiri posse, ut majore quantitate potus inebriantis hausta non inebrieris, cum antea minor noceret.

§. 423.

*Effectus
ebrietatis.*

Ebrietas primum turbat ratiocinationem & usum rationis hominem privat. Hinc porro turbat imaginationem ac tandem facultatis cognoscitivæ inferioris usum aufert, ipsamque facultatem locomotivam ledit. Patet hoc ex actionibus ebri-

ebriorum. Videmus enim eos loqui & agere, quæ non loquerentur, nec facerent, si ebrii non essent, & quorum postea poenitet, ubi ab ebrietate liberati. Unde patet, quod de eo, quod locuti fuerunt, vel fecerunt, non fuere ratiocinati; sed ea locuti & fecerunt, quæ vi sensuum imaginatio suggerit (§. 117 *Psych. empir.*). Si ulterius progreditur ebrietas, actiones ebriorum actionibus delirantium similes deprehenduntur, ut ideo ebrietas insania voluntaria dudum appellata fuerit. Quemadmodum itaque in deliriis facultas imaginandi turbatur; ita ex similitudine actionum ebriorum & delirantium liquet, quod etiam imaginatio ebriorum perturbetur. Si major adhuc fuerit ebrietatis gradus, homines non amplius sui conscii sunt, ut quid agant, ipsimet ignorent. Unde intelligitur, facultatem imaginandi & sentiendi valde imminui. In summo ebrietatis gradu vix amplius pedibus insistere valent, tandemque instar trunci jacent. Atque hinc manifestum est, lædi quoque facultatem locomotivam, tandemque ejus usum una cum usu sensuum prorsus auferri.

Pro diversitate subjectorum diversæ quoque deprehenduntur actiones, quibus ebrii se delirantibus similes probant. Probe enim observavit *Sennertus Medic. Pract. lib. 2. part. 2. c. 7. f. m. 86.* Alios in hilaritatem nimiam, risum, cachinnos, cantilenas & jocos se effundere; alios tristes evadere & de rebus sacris aut de morte verba facere, vel etiam lachrymari; alios ad iram, rixas, contentiones, clamores pugnasque concitari. Qui loca visiterunt, in quibus homines multi insanæ mentis aluntur & custodiuntur, & eorum actiones observarunt, eandem harum varietatem pro diversitate subjectorum commemorare solent. Nemo adeo dubitaverit, ebrios insanire.

§. 424.

Ebrietatem fugere tenemur, seu unus quisque sibi ca- Obligatio
M m 2 *vere*

abstinendi
ab ebrietate.

vare debet, ne in ebrietatem incidat. Etenim ebrietas turbat ratiocinationem, & usu rationis hominem privat; turbat imaginationem ac tandem facultatis cognoscitivæ inferioris usum aufert, ipsamque facultatem locomotivam lædit (§. 423), adeoque impedit, quo minus, dum agimus, omnem facere possimus facultatum nostrarum usum, quem habere possunt. Quoniam itaque, quicquid agimus, omnem facere debemus facultatum nostrarum usum (§. 302), consequenter quod hoc impedit, fugere tenemur; ebrietatem quod fugere debeamus dubitandum non est.

Nimirum ebrietas impedit, quo minus satisfaciamus alicui officio, quod in omni actione nobis observandum. Adeoque maxime pugnat cum obligatione naturali. Quis ergo sibi persuaferit, jure naturali ebrietatem permitti? Poterat idem aliis adhuc modis ostendi. Etenim ebrietas debetur excessui in potus quantitate (§. 422), adeoque intemperantiæ quædam species. Quamobrem cum temperantes esse debeamus (§. 406), adeoque ab intemperantia abstinendum sit; ab ebrietate quoque abstinendum. Similiter ebrietas turbat functiones cerebri (§. 422), adeoque hoc ineptum efficitur ad eas rite obeundas, consequenter ad imperfectionem corporis tendit (§. 323). Eam igitur evitare debemus (§. 152 part. I. *Phil. pract. univ.*). Enimvero consultius visum fuit turpitudinem naturalem ebrietatis demonstrare ex iis, quæ eidem propria sunt, ne ad principia remota confugiamus, ubi propria adsunt. Immo turpitude ebrietatis non rectius agnoscitur, quam quod ex hominibus faciat bruba, ex hominibus sanæ mentis insanos, præsertim ubi ad diversos gradus, qui se invicem consequuntur, animum advertimus. Quatenus potus nimius sanitati nocet, sub intemperantia jam comprehenditur, cumque superius inculcaverimus a nimia potus quantitate esse abstinendum (§. 402), eo ipso quoque ebrietatem vitandam esse jam ostendimus, sed non qua ebrietatem, quatenus nempe nimio potu inducitur status, quo homo evadit brutum & deliranti similis, immo præter facultatem vi-

talem

talem nullum retinet ceterarum usum. Cum adeo manifesti sint ebrietatis effectus, mirum profecto videri poterat, quod naturalis ejus turpitudine non agnoscat, nisi constaret quid sit servire gulæ.

§. 425.

Sobrietas est habitus sibi a nimio potu inebriante *Sobrietas*
temperandi. *quid sit.*

Hinc sobrium dicimus eum, quem nunquam vidimus ebrium, etsi bibendi ultra modum occasione oblata, cum sibi a nimio potu inebriante temperet.

§. 426.

Homines sobrii esse debent. Caveri enim sibi debent, *Obligatio*
ne in ebrietatem incidant (§. 424), adeoque abstinere a *ad sobri-*
potu nimio inebriante (§. 422). Quamobrem cum *potatem co-*
tus sit, qui a potu nimio inebriante sibi temperat (§. 425); *lendam.*
homines sobrii esse debent.

§. 427.

Actiones ministræ sunt, quæ ad officium aliquod: *Actiones*
plendum necessariæ sunt, seu requiruntur, in se spectatæ *ministra*
autem actus obligatorii non sunt. *quam*
dicantur.

Officium hominis est conservatio corporis. Ad corpus enim conservandum obligamur (§. 349): omnis autem actio juxta legem determinata, quatenus ad eam ita determinandam obligamur, officium est (§. 224 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Hujus officii pars est uti cibo ac potu justa quantitate, quemadmodum ex antea demonstratis abunde constat. Enimvero si edere volueris, cibus apprehendendus, & ori ingerendus, masticandus & deglutendus. Cibi adeo apprehensio & ingestio in os, masticatio & deglutitio sunt actiones ministræ, cum sine iisdem non detur cibi ac potus usus, quem exigit conservatio corporis. Actiones ministræ haud raro plures involvunt actus, tanquam actiones ex pluribus

simplicibus compositæ; subinde etiam alias requirunt actiones, sine quibus ipsæmet absolvi nequeunt, ministrarum a deo quasi ministræ. Ita si cibus ori ingerendus, os aperiendum: aperiatio adeo oris est actio quasi ministræ actionis ministræ alterius, ingestionis nimirum cibi in os. Quodsi cibus masticandus, dentibus incidendus & comminuendus atque saliva permiscendus est. Hisce vero actionibus cum absolvarur masticatio, ea ex iis tanquam ex partibus componitur. Ad actiones igitur ministras referimus omnes, qualescunque tandem fuerint, sive ex iis tanquam partibus componatur ministræ quædam actio, sive hæc quasi sui ministras eas exigat. Neque enim necesse est, ut eas nomine distinguamus, etsi necesse sit ad differentiam animum advertere, ne facile aliqua in casu dato attentioni nostræ sese subducatur.

§. 428.

*Abiones
superflua
quædam.*

Abio, quæ ad finem ab agente intentum vel intendendum nil facit, *superflua* dicitur.

E. gr. Si cibum ori ingerere vis, nullo opus est motu labiorum, dum os aperitur. Quodsi ergo quocumque modo eadem moveas, actio ista *superflua* est. Quoniam notio actionis *superflua* relativa est, eadem actio nunc *superflua* est, nunc minus *superflua*, pro diveritate finis, qui intenditur.

§. 429.

*Abiones
accessoria
quædam
dicantur.*

Abiones *superflua* ministris *superaccedentes* dicuntur a nobis *accessoria*. Quamobrem cum actio *superflua* ad finem ab agente intentum vel intendendum nil faciat (§. 428); *actio accessoria* nil facit ad finem per *actionem ministræ intentum vel intendendum*.

E. gr. Si cibus ori ingerendus, os aperiendum, adeoque per oris aperturam intendimus ingestionem cibi. Ad os aperiendum sufficit, ut mandibula inferior deprimatur, nullo autem opus est labiorum motu. Aperiatio oris actio ministræ

stra est (§. 427); motus vero labiorum ad eam oris aperturam non requiritur, ut cibum eidem ingerere possis, adeoque superflua est actio (§. 428). Quoniam itaque actio hæc superflua ministræ superaccedit, accessoria est. Equidem vulgo actionum accessoriarum nulla habetur ratio in theoria; parebit tamen ex iis, quæ mox sequuntur, quod eadem necessitate a ministris sint separandæ, qua ministræ ab actu obligatorio distinguuntur, & in præxi videmus ad illas recipere solere morum elegantium æstimatores, ut ut distincte non expensas.

§. 430.

Actiones ministræ rectæ sunt, si tales fuerint, quales Actionum exigit finis intentus vel intendendus. Quod si fini intento vel intendendo conveniat actio, seu talis fuerit, qualem is exigit; actio ministræ spectatur tanquam medium finem istum consequendi (§. 937 *Ontol.*), adeoque sapientiæ convenit (§. 678 *Psych. rat.*). Quoniam itaque ad sapientiam acquirendam obligamur (§. 254), hæc autem obligatio rationem sufficientem in ipsa natura ac essentia hominis habet (§. 143 *part. 1. Phil. præct. univ.*); actiones ministræ rationem sufficientem in ipsa essentia & natura hominis habent, si tales fuerint, quales exigit finis intentus vel intendendus. Recta est actio, quæ rationem sufficientem in essentia & natura hominis habet, cur scilicet talis sit (§. 64 *part. 1. Phil. præct. univ.*). Ergo actiones ministræ rectæ sunt, si tales fuerint, quales exigit finis intentus vel intendendus.

Forfan mirum videbitur nonnullis, quod sapientia extendatur ad actiones adeo leves, quales sunt v. gr. cibi in os ingestio & oris apertio, ut cibum ingeri possit. Enimvero hi erunt, qui non ex actionibus distinctis ratiocinari consueverunt, sed ex falsis suppositis, quas nonnisi confuse concipiunt, de rebus statuunt. Sive actio videatur magni momenti, sive exigui aut propernodum nullius, ea fieri non debet sine fine. Ubi agitur propter finem, ex hoc determinanda est actio.

actio. Actionem ex fine determinare sapientia est, & sapienter determinata rectitudinis laudem meretur. Immo nec ea, quæ hic dicuntur, abhorrent a notionibus communibus. Ecquis enim est qui nesciat, censeri etiam actiones vilissimas, veluti apertionem oris cibi ingerendi gratia factam, tanquam minus rectas, nec aliam afferri rationem, quam quod tales non sint, quales exiget finis, qui intenditur vel intendi saltem poterat ac debebat, veluti quod major sit oris apertura, quam quæ ad cibum ingerendum requiritur?

§. 431.

*Obligatio
hominis
quoad acti-
ones mini-
stras.*

Quoniam actiones ministræ tum rectæ sunt, si tales fuerint, quales exiget finis intentus vel intendendus (§. 430), ad recte agendum vero obligamur (§. 189 part. 1. *Phil. pract. univ.*); operam utique dare debemus, ut actiones ministræ sint tales, quales exiget finis intentus vel intendendus.

Ita nemo negaverit, dandam esse operam, ut apertura oris cibi ingerendi gratia facta talis sit, qualem cibus ingerendus requirit, & ut ipse actus ingerendi cibum talis sit, qualis esse debet, ut idem commode ori ingeratur. Si displicet obligatio in istiusmodi actibus, cur dicis, quod sic aperiri debere, cibum hoc modo ori ingerendum esse. Anne debitum intelligitur absque obligatione (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*)? Si debitum videatur exigui momenti: dic etiam obligationem exigui momenti respectu aliarum, quæ majores sunt, non tamen nullam dicere licet. Neque enim jam quaeritur, quanta sit hæc obligatio, si cum aliis comparatur, veluti cum obligatione vitæ ac sanitatem conservandi, neminem lædendi, suum cuique tribuendi; sed de eo quaestio est, num aliqua sit obligatio, ut hoc potius agas modo, quam alio, an vero tibi integrum sit quocumque agere modo. Quod si posterius statuis, cur, quæso, reprehendis, si tibi agendo sua libertate usus eo agit modo, qui tibi displicet? Facile intelligitur, si cujusvis esset notionem confusas, quas communiter judicant homines, ad distinctas revocari non fore quenquam, qui non ultro nobiscum sentiat.

§.

§. 432.

Si actiones ministræ tales sunt, quales exigit finis intentus vel intendendus, hominem decent. Quodsi enim tales fuerint, quales exigit finis intentus vel intendendus, rectæ sunt (§. 430). Sed actiones rectæ hominem decent (§. 199 part. I. *Phil. pract. univ.*). Ergo actiones ministræ si tales sunt, quales exigit finis intentus, vel intendendus, hominem decent.

Quando actiones ministræ hominem decent.

E. gr. Si apertura oris cibi ingerendi gratia fit, non aliud in ea requiritur, quam ut quantitati cibi ingerendi proportionata sit, nec major, nec minor, quam ut per eam cibus ingeri possit. Talis oris apertio fit sola depressione mandibulæ inferioris, neque ad eam requiritur præterer ullus labiorum motus. Dico decere hominem ut, si cibi ingerendi gratia os aperit, sola mandibulæ inferioris depressione oris efficiat cibo ingerendo proportionatam aperturam, nullo labiorum motu factò, quo eorum situs respectu aliarum partium vicinarum mutatur.

§. 433.

Si actiones ministræ tales sunt, quales exigit finis intentus vel intendendus, decoræ sunt. Hominem enim decent (§. 432). Sed quæ decent hominem, actiones decoræ sunt (§. 194 part. I. *Phil. pract. univ.*). Actiones igitur ministræ, si fuerint tales, quales exigit finis intentus, vel intendendus, decoræ sunt.

Quando sint decoræ.

Ostenditur etiam hoc modo. Si actiones ministræ tales sunt, quales exigit finis intentus vel intendendus, rectæ sunt (§. 430). Sed actio recta decoræ est (§. 201 part. I. *Phil. pract. univ.*). Ergo actiones ministræ, si tales fuerint, quales exigit finis intentus vel intendendus, decoræ sunt.

Ira decorum est, si comedentes os aperimus, mandibula
(*Wolffii Jus Nature Tom. I.*) N n tan-

tantummodo absque ullo labiorum motu deprimenda non magis, nec minus, quam ut tanta fiat apertura, quæ cibo ingerendo sufficit. Habemus adeo principium fecundissimum determinandi decorum quoad actiones ministras, in quibus non tam obligatio, quam decorum spectari solet.

§. 434.

*Actiones
ministra
quando
indecora.*

Quodsi ergo actiones ministræ non sint tales, quales exigit finis intentus vel intendendus, sed eidem contrarietur; indecora sunt. Nimirum actio ministra tum contrariatur sapientiæ (§. 678 *Psych. rat.*). Quamobrem cum homo sapiens esse debeat (§. 254), indecorum vero sit, quod cuidam eorum disconvenit, quod inesse debet (§. 195 *part. 1. Phil. præf. univ.*); actio ministra indecora est, si talis non sit, qualem præcise exigit finis intentus vel intendendus, sed eidem contrarietur.

E. gr. apertio oris actio ministra est, dum cibum capimus. Decora est hæc actio, si apertura nec major fuerit, nec minor, quam quæ quantitati cibi ingerendi proportionata. Major ergo & minor cum contrarietur fini, indecora censetur. Similiter cibus ori ingeritur, ut masticetur; vel si masticatione opus non sit, ut deglutiatur. Decorum adeo habetur, si uno actu non plus ingeritur, quam qui intra cavitatem faucium commode continetur, ne scilicet deformetur extus facies. Contrarium indecorum putatur.

§. 435.

*Actiones
accessoria
cur indecora.*

Omnis actio accessoria indecora est. Etenim nil facit ad finem per actionem ministram, cui superaccedit, intentum vel intendendum (§. 429). Quamobrem cum sapiens non faciat, quæ ad finem consequendum nil conferunt (§. 678 *Psych. rat.*); omnis actio accessoria sapientiæ contrariatur. Sapientes esse debemus (§. 254). Contrariatur itaque alicui, quod homini inesse debet. Quoniam igitur

igitur indecorum est, quod contrariatur alicui, quod homini inesse debet (§. 195 *part. 1. Phil. pract. univ.*); actio accessoria omnis indecora est.

Accessoria actio est in apertione oris, cibi ingerendi gratia facta, motus quicunque labiorum (*not. §. 419*). Quicunque adeo eorum motus depressioni mandibulæ inferioris, qua apertura efficitur, superaccedit, actionem hanc ministram efficit indecoram.

§. 436.

Actiones ministræ determinandæ sunt convenienter obligationi, quæ easdem exigit. Operam enim dare debemus, ut actiones ministræ sint tales, quales exigit finis intentus, vel intendendus (§. 431). Quoniam itaque ad officium aliquod explendum requiruntur (§. 427), officium vero consistit in actione juxta legem determinata, quatenus ad eam ita determinandam obligamur (§. 224 *part. 1. Phil. pract. univ.*); per actiones ministras finem alium intendere non debemus, nisi ut obligationi satisfiat (§. 120 *part. 1. Phil. pract. univ. §. 932 Ontol.*). Quamobrem tales esse debent actiones ministræ, quia talis est obligatio (§. 113 *Ontol.*), consequenter ex obligatione, quæ easdem exigit, seu eidem convenienter determinandæ.

Cibi apprehensio actio ministra est (*not. §. 427*). Debemus cibum appetere nonnisi sanitatis conservandæ, non vero solius voluptatis percipiendæ gratia (§. 408. 412), nec nimia quantitate (§. 402). Actio igitur hæc non determinanda est ex sapore nobis grato, vel majore quantitate. Quamobrem si contingat frustum carnis, quod alterius loco respondet in parina, vel magis sese commendare palato tuo, aut majus esse eo, quod tuo respondet loco; ea ratio sufficiens non est, ut illud capias, quin potius hoc contentus esse juberis. Similiter apertio oris cibi ingerendi gratia facta ministra actio est, quemadmodum ex modo dictis abunde constat. Quo-

niam igitur a nimia cibi quantitate abstinere debemus (§.402); nec appetitionem majoris quantitatis prodere tenemur, consequenter vitanda sunt, quæ talem prodere solent. Apertura igitur major oris, quam modicæ cibi particulæ uno actu ingerendæ sufficit, improbat, cum conveniat iis, qui nimia cibi quantitate ventriculum opplere solent.

§. 437.

Fons decori in actionibus ministris.

Actiones ministræ decoræ sunt, si obligationi, quæ eas exigit, convenienter determinantur. Etenim si actiones ministræ obligationi, quæ eas exigit, convenienter determinantur, per eas tanquam finis intenditur, ut obligationi, quæ eas exigit, satisfiat (§.932 *Ontol.* & §. 120 *part. I. Phil. pract. univ.*), adeoque tales sunt, quales finis intentus vel intendendus eas exigit (§. 113 *Ontol.*). Enimvero actiones ministræ decoræ sunt, si tales fuerint, quales exigit finis intentus vel intendendus (§.433). Decoræ igitur sunt, si obligationi, quæ eas exigit, convenienter determinentur.

Exempla, quæ ad propositionem præcedentem illustrandam adduximus, nemo non ad decorum refert. Hinc vero patet, decorum ex ipsis principiis honesti atque justi demonstrari. Multum lucis exempla ista affundunt modo, quo ex obligatione ac jure deducitur decorum.

§. 438.

Quando actiones ministræ in decoræ.

Si actiones ministræ fuerint obligationi, quæ eas exigit, contrariæ; indecoræ sunt. Etenim cum actiones ministræ requirantur ad officium aliquod explendum (§.427), officium vero sit actio juxta legem determinata, quatenus ad eam ita determinandam obligamur (§. 224 *part. I. Phil. pract. univ.*); per illas qua tales alius finis intendendus non est, quam ut obligationi, quæ eas exigit, satisfiat (§.932 *Ontol.* & §. 120 *part. I. Phil. pract. univ.*). Quod ergo

ergo obligationi, quæ eas exigit, contrariæ fuerint; fini intendendo contrariantur. Enimvero indecoræ sunt actiones ministræ, si fini intendendo contrariantur (§. 434). Ergo indecoræ sunt, si fuerint obligationi, quæ eas exigit, contrariæ.

Non opus est aliis exemplis, quam ad quæ modo provocavimus (not. §. 436). Pertinet huc quoque exemplum, quod alibi dedimus (not. §. 194 part. 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 439.

In capiendo cibo ac potu sanitatem conservandam tanquam finem, intendere debemus. Etenim nonnisi sanitatis conservandæ gratia cibum ac potum appetere debemus (§. 408). Quoniam itaque id finis est, propter quod agimus (§. 932 *Ontol.*); in capiendo cibo ac potu sanitatis conservationem tanquam finem intendere debemus.

§. 440.

In capiendo cibo ac potu perceptionem voluptatis tanquam finem intendere non debemus. Etenim solius voluptatis percipiendæ gratia cibum ac potum appetere non debemus (§. 412). Quoniam itaque finis esse nequit, propter quod agere non licet (§. 932 *Ontol.*); nec voluptatis perceptionem tanquam finem intendere licet in capiendo cibo ac potu.

§. 441.

Si actiones ministræ in capiendo cibo ac potu, seu in edendo & bibendo, sanitatis conservationi convenienter determinentur; decoræ sunt. Quoniam enim in capiendo cibo & potu sanitatem tanquam finem intendere debemus (§. 439); si actio ministra sanitatis conservationi convenienter determinatur, talis est, qualem exigit finis intendendus. Enimvero si actio ministra talis est, qualem exigit finis in-

tendendus, decora est (§. 433). Ergo si actiones ministræ in capiendo cibo ac potu seu in edendo & bibendo sanitatis conservationi convenienter determinentur, decoræ sunt.

Idem etiam ostenditur hoc modo. Quoniam non nisi sanitatis conservandæ gratia cibum ac potum appetere debemus (§. 408); si actiones ministræ in edendo & bibendo sanitatis conservationi convenienter determinantur, obligationi nostræ convenienter determinantur, (§. 170 *part. I. Phil. pract. univ.*). Enimvero actiones ministræ decoræ sunt, si obligationi, quæ eas exigit, convenienter determinentur (§. 436). Ergo si actiones ministræ in capiendo cibo ac potu sanitati convenienter determinentur, decoræ sunt.

Dedimus in anterioribus principia quædam generalia, per quæ decorum, quod est in actionibus ministris, determinari potest. Nunc vero inde principia particularia deducere tuetur, ut, quid decorum sit in edendo & bibendo seu in cibo ac potu capiendo, definiiri possit. Equidem ex principiis generalibus idem jam erui poterat, quemadmodum probant exempla, quibus illa illustravimus, ita ut sufficere potuissent inventori; non tamen ideo prætereunda sunt silentio particularia, ne de singulis actionibus ministris in præsentî casu judicandum sit per ambages. Principia generalia eruuntur, ut inde porro deducantur particularia, quarum applicatione procedunt ea, quæ singulas actiones ministras definiunt. Ceterum probe notandum est, actiones ministras duplici modo spectari posse, tum quatenus faciunt ad explendum officium, tum quatenus ita sibi invicem subordinantur, ut una fiat propter alteram. Hinc finis omnium actionum ministrarum ultimus est illa perfectio, quam promovendam præscribit officium, veluti in præsentî casu sanitas, quæ nobis conservanda. Actiones ministræ sunt cibi in os ingestio &, ut ingerere eundem detur, oris apertio. Os aperiendum, antequam cibum ingerere potes, & aperitur, ut hoc fieri possit, atque

atque adeo ingestio cibi spectatur tanquam finis particularis apertionis oris, finis tamen hic particularis subordinatur ultimo, ut adeo in determinanda apertione oris non modo respiciendum sit ad cibum ingerendum, verum etiam ad conservationem sanitatis. Quando autem dicitur actio conservationi sanitatis convenienter determinari; hoc ipso intelligitur, quod ab ea petatur ratio, cur hoc potius modo determinetur, quam alio, adeoque per conservationem sanitatis intelligatur, cur talis sit, ubi non uno modo determinatio fieri potest. Maneamus in exemplo, quod dedimus. Os aperitur, ut cibum ingerere possis, adeoque non minor esse debet apertura, quam quantitas cibi ingerendi requirit. Atque hæc determinatio fuit ex fine particulari, quatenus actio una est propter alteram. Enimvero cibus nimius sanitati conservandæ nocet, adeoque a nimia quantitate abstinendum (§. 402). Appetitus adeo non debet ferri in nimium, sed moderatus sit, necesse est. Quoniam igitur apertura oris major, quam cibi ingerendi quantitas exigit, non moderato, sed immoderato appetitui convenit; apertura major justa perinde ac justa minor indecora habetur, consequenter cibi ingerendi quantitati proportionata decora est. Videmus adeo, quomodo in determinationem decori in apertione oris observandi influat non minus finis ultimus, quam finis particularis. Hic potissimum attenditur determinatio per finem ultimum, quando conservationi convenienter fieri juberetur: ad determinationem per finem particularem sufficit principium generale. Qui fuerit in demonstrando versatus, facile prævidere potest, quomodo in determinationem unius actionis influant diversa principia. Et si enim decorum levioris momenti videatur, ubi tamen demonstrandum est genuinis principii actionem aliquam esse naturaliter decoram; subtiliori haud raro demonstratione opus est, quam ubi ostendendum aliquid esse honestum vel justum, quamvis etiam ex præcedentibus demonstrationibus jam liquet, si obligatio ex genuino suo fonte deducenda, profundiorẽ eam esse, quam vulgo putatur, utur ipsa obligatio obvia habeatur. Quoniam igitur nobis propositum est obligationes naturales & jura
natu-

naturalia ex suo fonte deducere, ipsa nimirum essentia atque natura hominis; nemo reprehendere poterit, quod, quæ obvia videntur, nimis operose demonstramus: neque enim scribimus, ut desidiosius placeamus, sed ut ad certam obligationum ac jurium naturalium cognitionem adspirantibus satisfaciamus & agamus, quod Philosophi est.

§. 442.

Quando indecora.

Si actiones ministræ in capiendo cibo ac potu seu edendo & bibendo sanitatis conservacioni contraria ratione vel voluptati convenienter determinentur; indecora sunt. Etenim cum in capiendo cibo ac potu sanitatis conservatio intendi debeat tanquam finis (§. 439), non vero tanquam finem intendere liceat voluptatem (§. 440); si actiones ministræ in edendo & bibendo sanitatis conservacioni contraria ratione vel voluptati convenienter determinentur, tales non sunt, quales exigit finis. Enimvero si actiones ministræ non fuerint tales, quales exigit finis intendendus, sed eidem contrariæ, indecora sunt (§. 434). Indecora igitur sunt, si conservacioni sanitatis contraria ratione vel voluptati convenienter determinentur.

Ostenditur etiam hoc modo. Homo cibum ac potum nonnisi sanitatis conservandæ gratia appetere debet (§. 408), nequaquam vero voluptatis solius percipiendæ causa (§. 412). Quod si ergo actiones ministræ in edendo & bibendo sanitatis conservacioni contraria ratione vel voluptati convenienter determinentur; obligationi, quæ easdem exigit, contrariæ sunt (§. 113 *Ontol.*). Quoniam itaque actiones ministræ indecora sunt, quæ obligationi easdem exigenti contrariæ (§. 438); indecora sunt actiones ministræ in capiendo cibo ac potu seu edendo atque bibendo, si sanitatis conservacioni contraria ratione vel voluptati convenienter determinentur.

Quæ

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, mutatis mutandis præsentem etiam lucem quandam affundere possunt. Nolumus itaque esse prolixiores. Quamobrem sufficit unum vel alterum afferre exemplum, quo propositionis præsentis veritas confirmetur & fecunditas indigetetur. Indecora habetur major oris apertio, quam quæ cibi ingerendi quantitati sufficit, non alia de causa, quam quia fini particulari contrariatur, cum cibi nonnisi ingerendi gratia os aperiat, & quia nimii cibi appetitum loqui videtur, a quo tamen abstinendum, adeoque fini in præsentem casu ultimo contraria. Similiter indecorum existimatur, si inter edendum exprorecta lingua lambuntur labia. Id enim indicio esse videtur, quod voluptatis percipiendæ gratia comedas, adeoque hæc actio voluptati convenienter determinatur. Præstat itaque labia, si opus fuerit, linteo abstergere. In eundem censum venit, si quis ex patina sibi vindicat, quod alterius loco respondet, vel in eligendo diu dubius hæret, ubi ex pluribus fructis carnis unum sumendum.

§. 443.

Actiones ministræ decoræ in capiendo cibo ac potu temperantia convenient. Determinantur enim sanitatis conservationi convenienter (§. 441). Quoniam itaque temperans non appetit cibum ac potum nisi sanitatis conservandæ gratia (§. 407); *actiones ministræ decoræ in capiendo cibo ac potu temperantia convenient.*

Quod hic de temperantia ostenditur, etiam in omni alio virtutum genere obtinet. Temperantia virtus est, quæ moderatur appetitum circa cibum ac potum, ut sit obligationi naturali conveniens. Actiones ministræ ex eodem appetitu procedere debent, atque adeo mores decentes cum habitu virtutis consentiant, nec alia est norma morum, quam virtutis. Atque hoc fecundissimum principium est in doctrina de decore, modo rite intelligatur, scilicet quod ratio, cur actiones ministræ tales sint, contineatur in appetitu juxta legem naturæ determinato ad easdem extenso, quatenus scilicet

cet considerantur ut ministræ, non vero absolute, quemadmodum jam supra notavimus (not. §. 441). Non tamen hic principia decori omnia explicari possunt, quæ ad determinandum decorum in edendo & bibendo requiruntur. Sunt enim adhuc alia, quæ aliunde desumuntur, veluti a statu externo, nec non officiis erga alios, si una cum aliis edis ac bibis, vel in præsentia aliorum. Ea igitur demum intelliguntur, ubi officia quoad statum externum & erga alios demonstraverimus. Sufficit autem nobis principia tradere generalia, quæ ad particularia invenienda & ad mores hominum dijudicandos atque rectificandos faciunt. Specialem adeo tractationem de moribus elegantibus aliis relinquimus, qui, ubi supposituri sunt de obligatione ac jure naturali a nobis demonstrata ac methodi gnari principiis generalibus, quæ hic afferimus, tanquam heuristicis utentur, theoriam morum elegantium demonstratam dabunt, quam esse partem aliquam Juris naturalis nemo negaverit, cui cognitum atque perspectum est, quod alibi (§. 204 part. I. Phil. pract. univ.) demonstravimus, dari etiam legem naturalem decori. Sane ad hanc pertinent, quæ hætenus de actionibus ministris cum in genere, tum in specie in capiendo cibo ac potu demonstravimus.

§. 444.

Num indecora eidem cibo ac potu temperantiæ conveniunt (§. 443), indecora autem iisdem contrariantur (§. 195 part. I. Phil. pract. univ.); actiones ministræ indecoræ in capiendo cibo ac potu temperantiæ disconveniunt, adeoque intemperantiæ conveniunt.

Quoniam actiones ministræ decoræ in capiendo cibo ac potu temperantiæ conveniunt (§. 443), indecoræ autem iisdem contrariantur (§. 195 part. I. Phil. pract. univ.); actiones ministræ indecoræ in capiendo cibo ac potu temperantiæ disconveniunt, adeoque intemperantiæ conveniunt.

Quæ de actionibus ministris decoris ad propositionem præcedentem annotavimus, ea mutatis mutandis etiam de indecoris tenenda sunt. Intemperantia vltium est, quæ appetitum circa cibum ac potum obligationi naturali repugnantem agnoscit. Actiones ministræ ex inordinato hoc appetitu procedunt, aut saltem procedere videntur, ubi indecoræ sunt.

sunt. Atque adeo mores indecentes non cum habitu virtutis, sed cum vitio consentiunt, ut, si vel maxime virtutem colas, ministræ tamen actiones eidem repugnent. Quod si ministræ actiones, non qua ministræ, sed in se qua actiones certi generis vel certæ speciei spectantur, ad virtutes intellectuales referendæ, quibus si conveniunt, decoræ, si disconveniunt, indecoræ sunt, quemadmodum ex superius dictis jam patet (§. 430 & seqq.).

§. 445.

Homo corpus vestimentis adversus injurias tempestatum munire debet. Etenim sanitatem suam conservare (§. *naturalis* 393) & adversus morbos corpus suum tueri debet (§. *quoad u-* 394). Quoniam itaque sanitas etiam ab aëre pendet (§. *sum vesti-* 417), vestimenta autem corpus nostrum adversus injurias *mentorum* tempestatum defendunt, quemadmodum nemini ignotum; corpus vestimentis adversus injurias tempestatum munire debemus.

Nemo non novit, quænam vicissitudines in aëre quotidie observentur, cum nunc sit calidus, nunc frigidus; nunc siccus, nunc humidus; nunc serenus, nunc pluvius; nunc ventorum vi agitur, nunc tranquillus existat. Hæ mutationes gradu admodum variant, & pro diversitate graduum major vel minor aëris vis est in corpus humanum, etsi eadem supponatur ejus dispositio, quemadmodum ex adverso pro diversitate hujus dispositionis variat quoque vis aëris in corpus, etsi idem supponatur ejus status: sed in hæc inquirere non est hujus loci. Pertinent talia ad Physicam speciosissimam, quæ partem non postrenam Theoriæ Medicæ absolvit. Hic sufficit advertere animum ad ea, quæ obvia experientia quotidie suggerit & unusquisque in seipso observare potest, modo attentionem suam in se desiderari minime patiat.

§. 446.

Quoniam corpus vestimentis adversus injurias tempestatum munire debemus. *Finit usus*

**Vestimen-
torum.**

pestatum munire debemus (§. 445), id vero, propter quod agimus, finis est (§. 932 Oontol.); *usus vestimentorum finis est tueri corpus adversus injurias aëris, consequenter conservatio sanitatis (§. 417).*

Quemadmodum pauci hominum in cibo & potu capiendō ad finem, quem intendere debent, vitæ nimirum ac sanitatis conservationem, attendunt animum; ita adhuc pauciores de fine usus vestimentorum cogitant, adeoque obligationem naturalem, qua circa eum tenentur, non agnoscunt. Et si vel maxime usum vestimentorum in tuendo corpore adversus injurias tempestatum agnoscant; penes se tamen stare sibi persuadent, quid facere velint. Hinc videas multiplici modo peccari contra naturæ legem, quam modo stabilivimus (§. 445), nec quod peccatum sit agnosci. Immo mores, quos temeraria consuetudo introduxit, haud raro eidem adversantur.

§. 447.

**Partes corporis ob-
scenæ quæ
nam discen-
tur.**

Partes corporis obscenæ appellare solemus, quæ contactæ vel contactæ ad libidinem stimulum addere solent.

Talia sunt organa genitalia utriusque sexus, item mammæ sceminarum. Quidni etiam subinde nates & partes aliæ pudendis vicinæ? Equidem non nego harum partium aliquas esse, quæ per se dici nequeunt irritamenta libidinis; sufficit tamen, quod moribus libidinosorum hominum talia facta fuerint. Hottentotti rident Europæos, quod voluptatem ex mammarum contactu percipiant, multo magis risari quod quidam contactu ventris, immo natium delectentur. Dantur enim actus quidam prolusorii, quibus stimulus coeundi excitatur. Et in horum numero sunt, quorum effectus non naturalis est, sed consuetudini debetur. Quamvis vero ex natura imaginationis a priori demonstrari possit, quomodo viam istam prolusorii actus acquirant; non tamen opus esse videtur, ut demonstratio in medium afferatur, ubi posteriori idem satis constat.

§. 448.

§. 448.

Partes corporis obscœne vestimentis velandæ sunt. Alius ve-
 Partes enim obscœnæ vel conspectæ, vel contactæ ad li-^{stimento-}
 bidinem stimulum addere solent (§. 447). Quoniam ita-^{rum usus.}
 que suo loco ostendemus libidinem esse legi naturali adver-
 sam, consequenter ea esse faciendæ, quæ impediunt, quo
 minus ea excitetur; quin partes corporis obscœnæ vesti-
 mentis velandæ sint dubitandum non est.

Hinc etiam videas gentes maxime barbaras, quæ nullis ve-
 stibus utuntur, sed ob temperiem climatis nudæ incedunt, par-
 tes tamen genitales velare. Mammæ enim offendiculo ipsis
 non sunt, quemadmodum exemplo Hottentottorum jam docui
 (not. §. 447). Non est quod excipias, brutorum partes ob-
 scœnas omnium conspectui patere, neque tamen conspectu
 earundem bruta stimulari ad libidinem, quibus facultates ani-
 mæ inferiores cum homine sunt communes. Dispar enim
 hominum & brutorum ratio est. Etenim homines abusu fa-
 cultatum superiorum in abusum quoque vertunt usum fa-
 cultatum inferiorum non modo in hoc casu, verum in aliis
 etiam bene multis.

§. 449.

Quoniam partes corporis obscœnæ vestibus velan-^{Vestium fi-}
 dæ sunt (§. 448), id verò, propter quod agimus, finis est ^{nis alter.}
 (§. 932 Ontol.); *vestium quoque finis est partes corporis*
obscœnas velare.

Facile apparet, utrumque finem æque intendendum esse,
 nec unum primarium, alterum secundarium dici posse (§.
 942 Ontol.). Neque etiam unus intenditur propter al-
 terum, sed ut erque simul intendendus.

§. 450.

Vestis apta esse debent ad corpus contra injurias aëris. Quales esse
debet ad partes obscœnas velandas. Etenim cum finis debeant ve-
 vesti-^{tes.}

vestium sit tueri corpus adversus injurias aëris (§. 446) & velare partes obscenas (§. 449); vestium usus spectandus est tanquam medium, quo utrumque finem consequimur (§. 937 *Ontol.*). Quamobrem si earum usu finem utrumque consequi volueris; vestes aptæ esse debent ad corpus contra injurias aëris tuendum & ad partes obscenas velandas.

Ex hoc principio judicium fieri debet de vestitu quoad essentialia. Cum enim obligatio in necessitate morali consistat (§. 118 *part. I. Phil. pract. univ.*), ea, quæ a vestibus abesse nequeunt, & per quæ eadem necessario concipiuntur (§. 142 *Ontol.*), hinc derivanda. Non tamen sufficit ad determinandum in universon; quales vestes esse debeant. Quamobrem e re est, ut cetera adhuc addamus.

§. 451.

Obligatio molestiam omnem evitandi.

Operam dare tenemur, ut omnem molestiam quantum libet exiguam evitemus. Operam homo dare tenetur, ut eum consequatur statum, quo vera voluptas perdurat (§. 281), consequenter cum tædium sive molestia voluptati contrarietur (§. 511. 518 *Psych. empir.*), ut liberum possideat ab omni molestia animi. Necessè igitur est, operam det, ut omnem molestiam quantum libet exiguam evitemus.

Equidem in potestate nostra non est omnem evitare molestiam: non tamen hoc obstat, ut omnem evitare studemus, ne nobismetipsis molestiam creemus, a qua liberi esse poteramus. Exigua etiam molestia majorem procreat, ubi animadvertimus, quod illam evitare potuissimus, modo voluissimus. Arque hoc pacto iucrementum capit, ut, quæ ob parvitatem initio contemnenda videbatur, posthac haud parum torqueat animum. Felicitas omnem excludit molestiam (§. 636 *Psych. empir.*) & quicquid homini tædium aliud quod sive molestiæ quidpiam creat, id ad infelicitatem, eijus quidpiam confert (§. 639 *Psych. empir.*).

§. 452.

§. 452.

Vestes commodæ esse debent agenti, quod iis indutum Vestes cur agere oportet. Ponamus enim eas esse incommodas. Nemo ^{agenti commo-} non novit, eas nunc impedire posse, quo minus recte agamus, nunc nobis molestiam quandam creare, a qua liberi ^{moleste esse} esse poteramus. Quoniam itaque ad recte agendum obligamur (§. 189 *part. I. Phil. pract. univ.*), & operam dare tenemur, ut omnem molestiam, quantum liber exiguam evitemus (§. 451); quin vestes commodæ esse debeant agenti, quod iis indutum agere oportet, dubitandum non est.

Obvia sunt querelæ de incommoditate vestium, quando agentibus molestiæ quidpiam creant. Exadverso prædicantur vestes, quas in agendo commodas experimur. Non opus est ad exempla provocari, cum quotidiana ea suggerat experientia.

§. 453.

Decent hominem vestes statui animi interno & statui Quanam ejusdem externo convenientes. Etenim si vestes conveniunt ^{vestes bo-} statui animi interno & statui ejusdem externo, per utrum- ^{minem de-} que hunc statum intelligitur, cur tales sint, adeoque ratio ^{ceant.} earum in statu hominis continetur (§. 56 *Ontol.*). Enimvero decet hominem id, cujus ratio petitur a statu ejus (§. 194 *part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum quoque decet vestes statui animi interno & statui ejusdem **externo convenientes.**

Ad statum externum spectant divitiæ. Hinc divitem decere affirmamus vestes pretiosiores. Pertinet ad statum externum dignitas, qua quis eminet. Hinc dignitate eminentem decere existimamus vestes splendidas. Nulla est objectio, quæ a superbia petitur. Vestes enim prætiosæ ac splendidæ in iis, quos decet, non necessario sunt signum superbiæ: id quod suo loco evincemus in Philosophia morali.

rali. Si quis objectionem istam moveat, is satis superque prodit, quod ex notionibus distinctis de virtutibus ac vitiis minime statuatur. Ad statum animi internum refertur lætitia & tristitia. Atque hinc patet, cur consuetudo non sine ratione introduxerit differentiam vestium in statu lætitiæ & statu tristitiæ. Vernaculo nobis sermone *Geysers Kleider* & *Trauer-Kleider* appellare solemus. Præfens autem propositio probat consuetudinem istam esse rationalem. Atque ex his principiis deduci possunt, quæ de vestibus quoad obligationes & mores tenenda sunt. Enimvero negandum non est, homines nulla in re minus sequi ductum rationis quam in conficiendis vestimentis, neque hic semper præferatur, quod est melius, nec ullibi magis litatur vanitati, nec consuetudo magis tyrannus est. Forsan non inutilem prorsus operam navaret, qui vestimenta, quibus & olim diversæ gentes usi fuerunt, & hodiernum utuntur, ad examen revocaret, quamvis hoc facturus earundem mores ac inclinationes intimius perspicere deberet. Præterea vestimenta sunt aliqua corporum artificialium species, adeoque subjecta eorundem legibus generalibus hæctenus nondum distincte expositis.

§. 454.

Quenam dedecant.

Dedecent hominem vestes statui animi interno & statui ejusdem externo contrariæ. Etenim si vestes statui animi interno & statui ejusdem externo fuerint contrariæ, in statibus istis quidpiam deprehenditur, per quod intelligere datur, cur ab illo vestitu potius abstinere, quam eodem uti debuisset, consequenter in illis ratio continetur aliqua: cur abstinere, quam uti debuisset (§. 56 *Ontol.*). Quoniam itaque hominem dedecet, quod in statu ejus aliquam agnoscit rationem, cur idem potius nolle, quam non nolle debuerit (§. 195 *part. I. Phil. pract. univ.*); vestes statui animi interno & statui ejusdem externo contrariæ eundem dedecent.

Præ

Propositio hæc notio quædam communis est: videmus enim homines in taxando vestitu ad statum animi internum statumque externum respicientes. Ceterum metacente intelligitur, quando quid statui interno, vel externo convenire aut disconvenire dicimus, nos in eodem nil supponere quod vitiosum est.

§. 455.

Homo in incessu se providum probare debet, ut sit ab omni lapsus periculo immunis. Nemo non novit lapsu facillime damnum inferri corpori membrorumque externorum integritatem lædi. Quamobrem cum quilibet periculum integritatem organi cujusdam corporis lædendi vitare debeat, quantum in potestate ipsius positum (§. 373); animum attendere debemus ad periculum lapsus, quod in incessu metuendum. Quemadmodum improvidus est, qui ad malum in dato casu eventu possibile, quod prævidere poterat, animum non attendit (§. 764 part. 1. *Phil. præf. univ.*); ita ex adverso providum se probat, qui hoc facit. Patet itaque, quod homo in incessu se providum probare debeat, ut sit ab omni lapsus periculo immunis.

Ex principiis staticis demonstratur, quandonam incessus sit ab omni lapsus periculo immunis, docetque experientia, homines instinctu quodam naturali leges hæc observare. Negari tamen non potest veritatem multo evidentius cognosci, ubi a priori demonstratur. Enimvero hæc demonstrationes non ad Jus naturæ, nec Philosophiam moralem spectant; sed ad Physicam, aut accuratius loquendo ad cognitionem Naturæ mathematicam. Dantur tamen multi casus, ubi periculum attentioni nostræ sese subducere nequit, modo eadem uti velimus. Nec minus multa, quæ usui sunt, a posteriori addiscere licet. Sed de his dicendum in Philosophia morali.

§. 456.

Decet hominem incessus statui animi interno statuique *Qualis in-*
(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*) P p *ejus-*

incessus bo- *ejusdem externo conveniens.* Ostenditur eodem prorsus mo-
minem de- *do,* quo paulo ante evicimus, quod hominem deceant ves-
ceat. *tes* statui animi interno & statui ejusdem externo conve-
nientes (§. 453).

Ita statui tristitiæ convenit incessus tarditas, ac ideo im-
probatur celeritas. Vulgo hominum incessus ab eorum in-
clinationibus ac moribus pendet, subinde quoque consuetu-
dini casu contractæ debetur. Inde est, quod ex incessu etiam
de moribus hominum fieri soleat conjectatio.

§. 457.

Qualis de- *Dedecet hominem incessus statui animi interno statui-*
deceat. *que ejusdem externo contrarius.* Ostenditur eodem prorsus
modo, quo evicimus, quod hominem dedeant vestes
statui animi interno ejusque statui externo contrariæ (§. 454).

Exemplum, quod modo dedimus (not. §. 456), præsen-
tem quoque propositionem illustrat. Quando paulo post
obligationem hominis quoad statum externum explicaverim-
us, ex principiis hisce generalibus particularia colligere da-
bitur tum de vestibus, tum de incessu. Ceterum quæ de in-
cessu a nobis demonstrata sunt, in præsentem sufficiunt, ubi in
generalibus subsistendum. Quemadmodum enim superius
non inquisivimus in ciborum ac potuum species, ut pateret,
quinam sint salubres, quinam infalubres; ita nec de vestibus
& incessu tradenda sunt particularia.

§. 458.

Jus homi- *Homo habet jus ad ea omnia, quæ vestimentis confici-*
nis quoad *endis inserviunt & ad omnes actus, quibus eadem conficiun-*
vestimen- *tur.* Homo enim obligatur ad corpus vestibus muniendum
ta. *adversus injurias aëris (§. 445) partesque obscœnas iisdem*
velandum (§. 448). Lex naturæ dat eidem jus ad ea, si-
ne quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159
part. 1. Phil. pract. univ.). Habet igitur jus ad ea omnia,
quæ

quæ vestimentis conficiendis inserviunt, & ad omnes actus, quibus eadem conficiuntur.

Ad actus, quibus vestes conficiuntur, referuntur quoque actiones, quibus efficiuntur materiæ vestium, veluti pannum, linteamina, corium. Immo huc referuntur operæ, quæ impenduntur obtinendis materiis in usum vestium conficiendarum, qualescunque tandem fuerint.

§. 459.

Ædibus habemus opus, ut ab injuriis tempestatum tuti Ædium laboribus & negotiis fungi, cibos preparare, corpus lassum somno reficere & res nostras custodire valeamus. necessitas & usus.

Patet hoc a posteriori, & nemo est, qui idem nesciat. Hinc vero constat, quo fine ædes extruantur.

§. 460.

Homines obligantur ad ædes extruendas. Obligantur enim ad sanitatem suam conservandam, seu ad omnes actiones committendas, quæ ad sanitatem conservandam tendunt (§. 393), eaque vitanda, quæ corpus morbis obnoxium reddunt, atque facienda, quæ ad eos avertendos conducunt (§. 394). Quoniam itaque sanitas a cibo ac potu, ab aëre, a somno & vigiliis, a motu & quiete pendet (§. 417), ædibus vero opus est, ut ab injuriis tempestatum simus tuti cibosque preparare & corpus lassum somno reficere valeamus (§. 459); quin homines obligentur ad ædes extruendas dubitandum non est. Obligatio quoad ædes extruendas.

Quæ de rebus nostris custodiendis inter usus ædium commemorantur, tum demum patebunt, ubi de dominiis rerum egerimus, ut constet, quænam nos quoad ea teneat obligatio. Tum etiam patebit, quænam sit obligatio naturalis laborandi, quamvis ea ex parte paulo post demonstrabitur. Quodsi hanc obligationem præsupponas, ex eadem quoque

obligationem ædium extruendarum deducere poteris. Fateor equidem perpaucos esse, qui de hac obligatione cogitant; danrur autem plures aliæ, ad quam homines animum non attendunt. Non tamen ideo nulla est, quod a paucis agnoscat, obligatio. Quales vero extruendæ sint ædes, Architectura civilis docet, quam in Elementis nostris Matheſeos ad rationes suas revocavimus. Regulæ architectonicæ non sunt leges naturales, quamvis lex naturæ, quæ ad recte agendum nos obligat (§. 189 part. 1. *Phil. pract. univ.*), etiam nos obliget ædes juxta easdem extruendi. Est vero architectura civilis in numero artium, quas homines acquirere tenentur (§. 261), si praxin spectes; & ad scientiam artium, quam ut consequantur, studendum (§. 263), theoria ejusdem pertinet. Quamobrem & ad eam excolendam obligantur, qui hoc facere valent (§. 264).

§. 461.

Jus hominis quoad adificia.

Homo habet jus ad ea omnia, quæ ad ædes extruendas necessaria, omnes etiam actus, qui ad eas extruendas requiruntur. Obligantur enim homines ad ædes extruendas (§. 460). Quamobrem cum lex naturæ det nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfacere non possumus (§. 159 part. 1. *Phil. pract. univ.*); jus utique nobis est ad ea omnia, quæ ad ædes extruendas necessaria sunt, atque ad actus omnes, qui ad eas extruendas requiruntur.

Licitus adeo est rerum, quas natura profert, usus, quem facimus in ædibus extruendis, & quicquid ædium extruendarum causa faciunt homines, licite faciunt (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Nemo non hoc fatetur. Quamobrem cum jura ex obligatione quadam descendant (§. 23); ædium quoque extruendarum obligationem agnoscere tenentur. Fluit ea non minus ex natura hominis, quam obligationes ceteræ. Descendit enim ex obligatione se conservandi, quam in natura hominis fundatam esse vidimus superius, adeoque nec ipsa rationem sufficientem nisi in essentia & natura hominis

minis habet. Concurrunt etiam obligationes aliæ, quibus homo quoad animam tenetur. Provocavimus modo ad obligationem artium inveniendarum & excolendarum, quarum in numero Architectura civilis continetur (*not. §. 460*). Quasnam vero obligationes alias hæc supponat, ex superiori tractatione abunde constat. Qui ad nexum obligationum animum attendit, ei hic nihil difficultatis superesse poterit.

§. 462.

Decent hominem ædes statui ejus externo convenientes. Quasnam ædes hominem deceant.
 Ostenditur eodem prorsus modo, quo evicimus superius (§. 453), decere eundem vestes statui ipsius externo convenientes.

Decorum in habitatione spectandum conforme esse notionibus communibus, judicia hominum quotidiana confirmant, quorum non alias afferunt rationes, quam a statu externo desumptas. Introductis dominiis & imperiis status externus hominum valde differt. Unde pro præsentis rerum statu decorum in cibo ac potu, vestibus & habitatione spectandum majus est, quam in statu naturali.

§. 463.

Decent hominem ædes essentiae ac naturæ animæ convenientes. Idem porro expenditur.
 Si enim ædes conveniunt essentiae ac naturæ animæ, huic insunt, per quæ intelligitur, cur ædes ita potius fuerint constructæ, quam aliter, adeoque ratio aliqua cur tales sint, in eadem continetur (§. 194 *Ontol.*). Idem patet eodem modo, si quis tales ædes habitandas eligit, ubi jam fuerint ab aliis extructæ. Quamobrem cum agens liberum deceat, si in iis, quæ ipsi per naturam insunt, continetur aliqua ratio, cur hoc potius velle debeat, quam aliud (§ 332 *part. 1. Theol. nat.*); decere hominem ædes essentiae ac naturæ animæ convenientes patet.

Homo a brutis distinguitur usu rationis, & non modo operam dare debet, ut rationem perficiat (§. 253), & quicquid agit, omnem facere tenetur facultatum suarum usum, quem habere possunt (§. 302). Tanta igitur differentia intercedere debet inter habitationem hominum & latibula brutorum, quanta inter hominem ac bruta intercedit. Imaginem quandam obligationis ac juris quoad ædium extructionem conspicimus in nidis avium, quorum adeo cognitio non solum curiositatis est, sed certissimi quoque in Philosophia practica usus. Quæ enim bruta usus cujusdam necessarii gratia faciunt, ea ob similem usum homines ex ratione facere tenentur. Quodsi ergo nidos avium ad examen revocare volueris, ea deprehendes principia, quæ instar legum naturæ esse possunt, immo pro talibus haberi debent (§. 162 *part. 1. Phil. pract. univ.*) in ædibus ætruendis. Attenta enim differentia, quæ inter bruta atque homines intercedit, ex generalibus istis principiis deducuntur specialia. Sed nostrum jam non est ea hic fusius profequi. Non inanem operam sumeret, qui imaginem Juris naturæ in brutis conspiciendam distincte exponeret, ut Juris naturæ communis idea luculentior evaderet. Ne vero per præcipitantiam statuat, non modo usum facultatum inferiorum animæ, quas bruta cum hominibus communes habent (§. 754 & *seqq. Psych. rat.*), ex Psychologia probe cognitum atque perspectum habere; verum etiam attenta mente evolvere debet, quæ de definitione Juris naturæ juxta mentem Jurorum Romanorum in Horis subsecivis A. 1729. Trim. brum. Num. II. commentati sumus, ne vitio tribuat, quod in hominibus vitio tribuendum ob diversam ejus & brutorum conditionem, adeoque ut propositiones rite determinet. Dedimus ibidem exemplum de promiscuo canum coitu, quod facem præferre potest in aliis. Equidem a præsentis instituto non prorsus alienum foret, si ipsimet hunc campum ingrederemur; non tamen convenit esse prolixioribus, adeoque abstinendum ab iis, quorum notitia carere possumus, etsi ea cognitu non sit inutilis. Hoc potius adhuc monemus, si quis nostras demonstrationes ex essentia atque natura hominis derivatas animo comprehenderit;

derit; eum facilius Jus naturæ commune ex essentia atque natura brutorum derivaturum, quatenus ejus quædam imago in iisdem conspicitur.

§. 464.

*Dedecent hominem ædes statui ejus externo, immo Quenam
essentiæ ac naturæ animæ minime convenientes. Ostenditur ædes homi-
eodem modo, quo paulo ante evicimus decere hominem nem dede-
vestes statui animi interno & statui ejusdem externo con- ceant.
trarias (§. 453).*

Vivendum est homini humano more, adeoque etiam habitandum humano more. Et quo magis in potestate est, ut vitam homine dignam vivat; eo magis quoque operam dare tenentur homines, ne ipsos dedeçant ædes, quas extruunt. Quemadmodum vero obligatio non extenditur ultra id, quod vel physice, vel moraliter impossibile; ita nec decorum ultra hos limites extendendum in præsentī casu.

§. 465.

*Vitam commode transigere dicimur, si, quæ nobis Vita quan-
agenda sunt, ea absque omni molestia peragere valeamus. de commo-
Unde vitam incommodam faciunt, quæ in causa sunt, ut, de transi-
quæ nobis agenda sunt, ea non sine omni molestia perage- gatur.
re valeamus. Dicuntur hinc etiam commoda, quæ ab actio-
nibus nostris omnem molestiam remonent: incommoda ve-
ro, quæ eas molestas faciunt, seu in causa sunt, ut ex iis
molestiam quandam, seu tædium quoddam percipiamus.
Germanice dicimus bequem, quod commodum vocatur;
unbequem, quod incommodum appellatur.*

Ita ascensus per scalas dicitur commodus, si ne minimum quidem nobis molestiæ creat, vel creare potest, & ipsæ scalæ dicuntur commodæ, si ita fuerint constructæ, ut ascensus per eas non sit molestus. Libri per repositoria commode dispositi sunt, si unumquemque statim reperire licet, ne diu

diu quærendo molestia creetur. Scriptio est commoda, si aramentum sit fluidum & penna scriptoria ad literas bene pingendas apta, ut citra ullam molestiam literas ea magnitudine, qua volumus, pingere valeamus accurate. Hinc facile intelligitur, quales esse debeant actiones, si vitam commode transigere velimus. Et hinc facile definitur in casu quolibet dato, quænam adesse debeant, ne ex actione percipiatur molestia, dum editur. Ceterum probe notandum est, non confundendam esse molestiam, quæ percipitur ex iis, quæ actionem aliquam consequuntur, cum molestia, quæ ex ipsa actione percipitur, dum patrat. E. gr. ex sapore cibi insalubris voluptatem percipiens eum comedit absque ulla molestia. Enimvero ubi tormina ventris excitat, ex his torminibus molestia percipitur. Hic non sentimus molestiam ex esu cibi, sed ex eo, quod esum cibi consequitur. Enimvero si cibus fuerit nimium calidus, ut ori ingestus calore offendat palatum; cibum capere non licet, nisi calorem nimium exhalaverit. Aut igitur expectandum, donec eundem sponte sua exhalaverit, aut peculiaribus quibusdam actionibus opus est ad ipsum refrigerandum, antequam ori ingeratur, alias ad cibum comedendum non requisitis: id quod cum molestum accidat, ex ipsa actione nascitur molestia.

§. 466.

*Obligatio
vitam com-
mode tran-
sigendi.*

Homo obligatur ad vitam commode transigendam.
Operam enim dare tenetur, ut omnem molestiam quantumlibet exiguam evitemus (§. 451). Quamobrem cum vitam commode transigamus, si, quæ nobis agenda sunt, ea absque omni molestia peragere valeamus (§. 465); evidens omnino est hominem ad vitam commode transigendam obligari.

Erunt forsan, qui mirabuntur, quod hominem obligari affirmemus ad faciendum, quod sua sponte facturum, modo intellexerit, quale sit factum. Vitam commode vivere volunt omnes, neque adeo opus est, ut demum ad vitam commode

mode degendum obligentur. Tua interest est, ut vitam commode transigas. Quodsi commode vivere nolueris, cum non interfit alterius, parum hoc referre viderur. Enimvero qui ita sentiunt, nec mentem legis naturalis, nec vim obligationis naturalis capiunt. Cum legis naturalis custodia felicitatem consequamur (§. 396 part. 1. *Pbil. pract. univ.*) & acquisitam conservemus (§. 397 part. 1. *Pbil. pract. univ.*); lex naturæ est medium felicitatem consequendi (§. 397 *Ontol.*), consequenter per eam felicitas nostra tanquam finis intenditur (§. *cit.*). Neque ad illam servandam obligamur, nisi quia ejus custodia felicitatem consequimur, nec sine eadem eandem consequi datur (§. 398 part. 1. *Pbil. pract. univ.*). Immo nulla lege, si justa sit, aliud intenditur, quam ut hominibus bene sit. Ipsa etiam natura non aliter obligat hominem ad actiones intrinsece bonas committendas & intrinsece malas omittendas, quam quatenus intrinseca bonitas est motivum actionum committendarum & intrinseca malitia motivum actionum omittendarum (§. 118 part. 1. *Pbil. pract. univ.*), neque alio modo obligatio naturalis concipi potest. Hæc qui perpendit, non amplius mirabitur obligationem ad vitam commode transigendam. Quicquid enim contra eam in medium attulerit, id non modo petit omnem obligationem, qua homo sibi metipso tenetur, sed si rem penitus persequi volueris, obligationem etiam, qua aliis devincimur, quatenus scilicet nobis ipsis profumus, dum aliis prodesse studemus.

§. 467.

Quoniam homo ad vitam commode transigendam obligatur (§. 466), vitam vero commode degere nequit nisi norit, quænam ad vitam commode degendam requirantur; ad singula, quæ ad vitæ commoditatem spectant, cognoscenda obligatur.

Cognitio eorum, quæ ad vitam commode degendam requiruntur, non adeo facilis est, sive eam diuturna experientia, sive a priori tibi comparare volueris. Supponit ea actionis cujuscunque, qualiscunque tandem sit, rectitudinem

(*Wolfii Jus Naturæ Tom. I.*)

Q 9

pro

Obligatio cognoscenda ad vitæ commoditatem spectantia.

pro datis quibusvis circumstantiis esse prescriptam & rerum omnium, quibus indigemus, conditionem in aprico positam (not. §. 465). Nulla igitur datur actio, quocumque tandem nomine veniat, cui non sua competit commoditas, vel incommoditas, ubi ad agentem refertur, & idem esto iudicium de rebus ad agentem relatis, quorum usus ipsi necessarius vel utilis. Non abhorrent ea, quæ de commoditate & incommoditate diximus, a notionibus communibus, modo satis acuti fuerimus in expendendis hominum iudiciis obviis. Ostendemus autem suo loco in Philosophia morali, quantum ferat sollicitudo vitam commode transigendi ad vitandum culpam. Cum animus ab omni culpæ sensu vacuus felicitatis nostræ haud postrema pars sit (§. 685 part. 2. *Phil. pract. univ.*); sollicitudo vitam commode transigendi majoris hinc momenti intelligitur, quam vulgo putatur.

§. 468.

Jus homini competens quoad vitam commoditatem. *Homini jus est ad omnia, quæ ad vitæ commoditatem quomodocunque faciunt, & ad omnes actus huc requisitos.* Homo enim obligatur ad vitam commode transigendam (§. 466). Dat vero lex naturæ nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem patet esse homini jus ad ea omnia, quæ ad vitæ commoditatem quomodocunque faciunt, & ad omnes actus huc requisitos.

Necesse est ut cognoscamus ea, ad quæ nobis jus dat lex naturæ, ut constet quid licitum sit (§. 170 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Vulgo talia habentur per se indifferentia, atque hinc licita existimantur, quatenus in tuo arbitrio relictum sit, quid facere, vel non facere velis, quasi nulla detur ratio a priori, cur id licitum potius sit, quam non sit. Enimvero hoc non modo repugnat principio rationis sufficientis, verum etiam ad errorem facillime deducit ista opinio. Etenim si quis moralitatem alicujus actionis perspicere nequit, is eandem statim pro indifferente, adeoque pro licita habet. Quodsi vero

con-

convictus fueris non minus dari rationem sufficientem, cur quid naturaliter sit licitum, quam cur illicitum sit; pro licito minime habet, nisi idem licitum esse demonstrare possit. Præterea magna differentia intercedit, utrum licitum tantummodo spectetur ut in se indifferens, an vero ex jure tibi competente derivetur. Qui illud sibi persuadent, civiliter licitum cum naturaliter licito confundunt. Lege enim civili quædam tacite permittuntur, ac ideo pro licitis habentur: non tamen hinc sequitur, quod etiam naturaliter licita sint. Videbimus enim suo loco, lege civili permitti posse, quæ naturaliter illicita sunt, seu lege naturali prohibentur. Ita lege naturali prohibitum est usus cibi insalubris (§. 399), qui solius voluptatis percipiendæ gratia appetitur (§. 412). Naturaliter adeo usus iste illicitus est (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Sed de eo nihil cum disponat lex civilis, tacite permittit usum cibi insalubris voluptaris solius percipiendæ gratia appetendum (§. 166 part. 1. *Phil. pract. univ.*): usus adeo iste civiliter licitus. Talia dantur plura: sed sufficit hic uno exemplo ostendisse, quod dubium videri poterat iis, qui Jus naturæ ex suo fonte non derivant, & ex notionibus Juris civilis de eadem ratiocinantur, differentia inter Jus naturale & civile non satis perspecta.

§. 469.

Ædes commode sunt extruendæ. Obligamur enim *Commodi-* ad vitam commode transigendam (§. 466) & ad ædes ex-*tas adum-*truendas (§. 460). Quamobrem cum in Architectura ci-*L. N. com-*bili ostendatur, ædes commode extrui posse; ædes com-*veniens.*mode sunt extruendæ.

Sumitur hoc in Architectura civili instar axiomatis, & jam olim fuit *Vitruvius*, quemadmodum nemo ignorat, qui eandem vel primis labris degustavit. Quod vero recte sumatur, ex præsentī demonstratione patet.

§. 470.

Vitam jucunde transigere dicimur, si ea agimus, ex *Vita quam-*quibus

do jucunde
transfiga-
tur.

quibus voluptatem veram, vel saltem innocuam percipimus. *Jucunde eam transfigere videmur*, si ea agimus, ex quibus voluptatem nocuam percipimus. Vernaculo sermone dicimus *sein Leben in Vergnügen zubringen*.

Vulgo homines voluptatem innocuam a nocua non distinguunt, adeoque nec veram ab apparente separant. Atque idcirco vitam jucunde transfigere idem ipsis est ac ea agere, ex quibus voluptas percipitur. Enimvero si voluptas fuerit nocua, vel tedium sive molestiam parit, vel in tedium degenerat (§. 383 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem vitam jucunde transfigere nequit, qui ea agit, ex quibus nocuam percipit voluptatem, cum ex iisdem actionibus posthac resultent tedia, quæ vitæ jucunditati advertantur. Necessè igitur est, ut notio vitæ jucundæ ab omni errore liberetur, ne contradictioni obnoxia sit. Unde verum ab eo, quod videtur, distinguimus. Quam vero necessè sit verum ab apparente distingui, ad exempla animum advertenti apparet. Videntur sibi vitam jucunde transfigere, si quotidie fruuntur cibo ac potu, ex cujus sapore voluptatem percipiunt, cumque solius voluptatis percipiendæ gratia cibum ac potum appetant, nec a nimio abstinent. Cum cibi insalubres deprehendantur, etiamsi sapor sit gratissimus, ac cibi etiam ac potus salubris quantitas sanitati noceat; corpus vel morbo obnoxium evadit, vel saltem vigore suo privatur. Utrumque multarum molestiarum causa, quæ ubi devorandæ sunt, vitam jucunde transigi equis dixerit? Aliter vero sese res habet, si voluptas fuerit vera, vel saltem innocua. Cum enim voluptas innocua nunquam in tedium degeneret, nec unquam tedium sive molestiam pariat (§. 384 part. 1. *Phil. pract. univ.*), veraque voluptas in se innocua sit (§. 388 part. 1. *Phil. pract. univ.*); qui ea agit, ex quibus veram vel saltem innocuam percipit voluptatem, ei verendum non est, ne vita jucunda degeneret in injucundam, consequenter ne sit continua, sed tediis aut molestiis interrumpatur. Nemo itaque in dubium revocaverit, quin is demum vitam jucunde transigat, qui non nisi ea agit, ex quibus veram

veram, aut saltem innocuam percipit voluptatem. Probe autem notandum est, voluptatem eandem uni esse posse innocuam, alii nocuam alteri: id quod ex iis imprimis elucescet, quæ de officiis hominis quoad statum externum demonstraturi sumus.

§. 471.

Homo obligatur ad vitam jucunde transigendam. Obligatio peram enim dare tenetur, ut eum consequatur statum, quo voluptas vera perdurat (§. 281), nec transitoria fruatur voluptate, nisi quando fuerit innocua (§. 287), consequenter ea agere debet, ex quibus veram voluptatem, aut saltem innocuam percipit. Enimvero qui ea agit, ex quibus veram voluptatem aut saltem innocuam percipit, is vitam jucunde transigit (§. 470). Homo itaque obligatur ad vitam jucunde transigendam.

Quæ paulo ante de vita commode transigenda annotavimus (not. §. 466), ea mutatis mutandis huc etiam referenda. Immo repetenda hic etiam sunt, quæ supra de obligatione ad felicitatem consequendam annotavimus (not. §. 280). Neque existimandum est, quasi periculosum docere, quod homo obligetur ad vitam jucunde transigendam, cum reperiantur adeo multi, qui de nulla re magis, quam de vita jucunde transigenda cogitant, atque ideo tempus omne nonnisi in deliciis consumere volunt. Etenim qui hoc faciunt, de vita jucunde transigenda omnium minime cogitant, quemadmodum modo (not. §. 470) satis clare ac perspicue ostendimus. Vitam jucundam non aliter interpretari debemus, quam ex definitione allata (§. cit.). In hoc enim sensu evicimus, hominem ad vitam jucunde transigendam obligari.

§. 472.

Homini jus est ad ea omnia, quæ ad vitam jucunde transigendam faciunt & ad actus omnes huc requisitos. Jus ad ea, quæ vitam jucundam faciunt. Obligatur enim ad vitam jucunde transigendam (§. 471). Quamobrem

obrem cum lex naturæ det homini jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159 part. I. *Phil. pract. univ.*); homini jus est ad ea omnia, quæ ad vitam jucunde transigendam faciunt, & ad actus omnes huc requisiti.

§. 473.

*Jus quoad
pulchritu-
dinem æ-
dium.*

*Homini jus est extruendi ædes pulchras. Ædes enim pulchræ aptæ sunt ad voluptatem in nobis producendam (§. 545 *Psych. empir.*), adeoque earum extructio facit ad vitam jucunde transigendam (§. 470). Quoniam itaque homini jus est ad ea omnia, quæ ad vitæ jucunditatem faciunt, & ad omnes actus huc requisiti (§. 472); jus etiam ipsi est ædes pulchras extruendi.*

Sumitur *Vitruvio* præsumptimè instar axiomatis in Architectura civili, ædes pulchras esse debere, atque adeo in iis extruendis habendam quoque esse rationem pulchritudinis. Hic vero ostendimus hominem hoc facere suo jure, ut pateat recte id ipsum sumi. Pulchritudinem ædium facere ad vitæ jucunditatem notionibus communibus conforme est. Hic vero dicimus, notionem communem non abhorreere a veritate. Constat ex Architectura civili dari pulchritudinis ædium gradus, & esse quandam pulchritudinem essentialem, quæ locum habet in omni ædificiorum genere. Unde vero definiantur gradus unicuique observandi, ex statu hominis externo intelligitur, quem nunc pendere a dominiis & imperiis introductis nemo est, qui nonnisi culpa sua ignoret. Unde & officia hominis quoad statum externum penitus perspicere non datur, antequam de dominio & imperio summo civili fuerit actum.

§. 474.

*Vitæ com-
moditas
quatenus*

Vitæ commoditas in potestate nostra est, quatenus facultatum, virium ac rerum nostrarum usu aliorumque ope ac auxilio efficere possumus, ut, quod nobis agendum absque

absque molestia peragatur. Vitæ enim commoditas in eo ^{in potestate} consistit, ut, quæ nobis agenda sunt, absque omni mode- ^{nostra.} stia peragere valeamus (§. 465). Quamobrem cum non- nisi id in nostra potestate sit, quod facultatum, virium ac rerum nostrarum usu aliorumque ope ac auxilio consequi possumus (§. 175); nec vitæ commoditas in potestate nostra est, nisi quatenus facultatum, virium ac rerum nostrarum usu aliorumque ope ac auxilio efficere possumus, ut, quod nobis agendum, absque molestia peragatur.

Propositionem hanc addere debuimus, ut pateat quousque sese extendat obligatio vitam commode transigendi, ne contra eam agamus, dum eidem satisfacere intendimus. Demus itaque exemplum, ut pateat, comoditatem vitæ non semper in nostra esse potestate, consequenter, nec in eo casu ullam esse obligationem, qua teneamur. Diximus in anterioribus, ædes commodas esse debere; seu in iis extruendis rationem habendam esse commoditatis. Non cujusvis est ædes extruere, quæ sibi sunt commodæ. Plerique enim tenentur inhabitare ab aliis extructas, quas non semper in omnibus sibi commodas experiuntur. Quoniam nemo obligatur ad id, quod impossibile (§. 209 *part. 1. Phil. pract. univ.*), vesanum esset obligationem eo usque extendere. Quin potius curandum est, ne molestæ nobis accidant, quæ tales recte haberentur, siquidem ea, unde oritur molestia, evitare in potestate nostra positum fuisset. Immo si quis sibi metipsum ædes extrui curet, cum sit Architecturæ ignarus, aliorum judicio relinquere debet, quæ quoad comoditatem in extruendis ædibus observandæ. Quamobrem si peccatur, non habet quod sibi imputet. Enimvero si nullum in libris per repositoria disponendis ordinem serves, ut eum, quem vis, non sine molestia reperire possis; vitæ commoditas hac ex parte in potestate tua erat.

§. 475.

*Similiter Vitæ jucunditas in potestate nostra est, qua- Vita ju-
tetur*

*cunditas
quatenus
in potesta-
te nostra.*

tenus facultatum, virium, ac rerum nostrarum usu, aliorumque ope ac auxilio efficere possumus, ut ea agere valeamus, ex quibus voluptatem veram vel innocuam saltem, percipere datur. Vitæ enim jucunditas in eo consistit, ut ea agamus, ex quibus voluptatem veram, vel saltem innocuam percipimus (§. 470). Quamobrem cum in potestate nostra non sit, nisi quod facultatum, virium ac rerum nostrarum usu aliorumque ope ac auxilio consequi possumus (§. 175); nec vitæ jucunditas in potestate nostra est, quatenus facultatum, virium ac rerum nostrarum usu aliorumque ope ac auxilio efficere possumus, ut ea agere valeamus, ex quibus voluptatem veram vel saltem innocuam percipere datur.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, ad præsentem quoque trahenda sunt, mutatis, ubi opus fuerit, mutandis.

§. 476.

Corpus ornare quid sit.

Corpus ornare dicitur, si facto quodam nostro pulchritudinem quandam ipsi conciliamus.

Ita caput ornatur crispatione capillorum, digiti ornantur annulis, brachia armillis, collum monilibus & torquibus aureis. Petitur etiam ornatus a floribus tam nativis, quam arte factis,

§. 477.

Symmetria corporis quid sit.

Symmetria corporis consistit in conveniente partium externarum ad se invicem & ad totum corpus proportionem.

Applicamus ad corpus humanum definitionem symmetriæ in genere, quam in Architectura civili dedimus (§. 24). Dari autem symmetriam in corpore humano, dudum agnoverunt veteres, ut adeo eandem ex corpore humano desumerint Architecti. Unde *Vitruvio* enatam esse regulam; quod ædificium ad hominis bene figurati membra exactam habere debeat rationem, alias jam monuimus (§. 27 *Arch. civ.*).

§. 478.

§. 478.

Eurythmia est similitudo partium corporis externarum, quæ ab utroque latere sunt partium mediarum dissimilium. *Eurythmia corporis quid sit.*

Applicamus hic denuo definitionem generalem *Eurythmiæ* ad corpus humanum, quam dedimus alibi (§. 31 *Arch. civ.*). Dari *Eurythmiam* in corpore humano, nemo est, qui nesciat. Etenim nasus & os medium faciei locum occupant: a latere sunt oculi cum genis & malæ. Similiter ab utroque latere trunci sunt artus, manus scilicet ac pedes. Si corpus fuerit bene figuratum, oculus unus alteri similis, nec in genis & malis, manibus ac pedibus ulla deprehenditur dissimilitudo. Nasus vero & os nullam cum oculis, genis & malis, truncus cum manibus ac pedibus similitudinem habet. Partes vero mediæ lateralibus dissimiles in duas similes dividuntur. Immo nulum est dubium, quin *Architecti eurythmiæ*, perinde ac *symmetriæ* notionem a corpore humano abstraxerint, imitari in ædificiis, quod in corpore humano non qua humano, sed qua composito ex diversis partibus conspicitur, cum etiam istiusmodi corpus compositum sit ædificium, etsi artificiale. Non nego dari *symmetriæ* ac *eurythmiæ* in corpore humano rationes a perfectione ejus naturali desumptas; sed eas hic expendi nil attinet, propterea quod *symmetriam* ac *eurythmiam* jam tantummodo consideramus, quatenus faciunt ad pulchritudinem corporis.

§. 479.

Symmetria & Eurythmia requiritur ad pulchritudinem corporis. Constat experientia corpus humanum placere, si exacta in eodem deprehenditur *symmetria* & *eurythmia*; displicere autem, si defectus quidam in *symmetria* & *eurythmia* notetur. Unde videmus, ubi monstruositates corporis humani recensentur, aut, si mavis, corpora male figurata describuntur, notari quoque defectus in *symmetria* & *eurythmia*. Quoniam itaque ad pulchritudinem *(Wolfii Jus Naturæ Tom. I.)* *R r* *dinem* *Symmetria & Eurythmia num spectet ad corporis pulchritudinem.*

dinem corporis spectat, quod efficit, ut idem nobis placeat; ad deformitatem vero, quod in causa est, ut displiceat (§. 543 *Psych. empir.*); Symmetria & Eurythmia ad pulchritudinem corporis spectat.

Novi equidem non deesse, qui sibi aliisque persuadent, placere corpus ob symmetriam & eurythmiam, quod in plerisque corporibus eam observemus, pauciora vero dentur corpora humana, in quibus quoad utramque defectus in sensum incurrentes notentur: parum tamen me movet hæc objectio. Constat plura constructa esse ædificia, quæ a symmetria & eurythmia aberrant, quam in quibus exacta symmetria & eurythmia deprehenditur. Enimvero si quis constanter viderit ædificia, in quibus nullum symmetriæ & eurythmiæ vestigium apparet, postea vero contingit videre ædificium ad leges symmetriæ ac eurythmiæ constructum; hoc ipsi extemplo placet, illa displicent, etiamsi non displicuerint antea, cum nondum ullam ædificii juxta leges symmetriæ atque eurythmiæ constructi ideam haberet. Pater itaque symmetriam & eurythmiam non efficere, ut corpus ex pluribus partibus, similibus ac dissimilibus, compositum placeat, quia utrique sumus adæti. Etsi contrarium ex ipsa notione pulchritudinis a priori demonstrari possit; demonstratio tamen supponit principia, quæ hic stabiliri minime possunt. Suffecerit itaque hic, quemadmodum superius in aliis, non sumi nisi experientia comprobatum.

§. 480.

Præterea ad pulchritudinem requisita.

Pulchritudo corporis etiam dependet a convenientia partium externarum, figura, colore aliisque qualitatibus sensibilibus. Sumitur hoc denuo experientie fide. Ita dentes incisivos, qui labiis diductis in conspectum veniunt, commendat figura ad parallelogrammum propemodum accedens atque albedo; labia rubedo; cutem albedo & tenuitas; oculos nitor.

Pro-

Prolixum nimis foret in rationes a priori inquirere, ut ex notione perfectionis demonstrari possit, cur hæc placeat figura, cur hic color, cur hæc qualitates aliæ sensibiles. Innotescunt talia ex comparatione earundem corporis partium in diversis subjectis. Ne vero præjudiciis detur locus, ut rana putetur esse Diana, animus nullo amore Venereo præoccupatus esse debet, ne sit locus illi pervulgato: Si quis amat ranam, ranam putat esse Dianam. Amor nimirum in causa est, ut placere videantur, quæ revera non placent. Inde est, ut, amore mutato, displiceant, quæ ante placuerant & contra. Quodsi ergo acumine psychologico utaris, ne, cur quid placeat, ratio lateat; facile animadvertes, num quid per se placeat, an vero amor commendet alias non placiturum.

§. 481.

Pulchritudo naturalis dicitur, quæ corpori hominis *Pulchritudinis naturalis & artificialis differentia.*
 natura inest: *Artificialis* vero vocatur, quæ factò quodam nostro eidem conciliatur.

Experientia docet, dari corpora humana, quæ pulchritudo commendat, hancque spectari non modo in toto corpore, verum etiam in singulis ejus partibus, quæ in conspectum veniunt. Immo totum corpus pulchrum esse nequit, nisi singulæ quoque partes fuerint pulchræ, etsi toti præterea insit, quod in partibus non deprehenditur, quemadmodum ex symmetria & eurythmia ad pulchritudinem requisita (§. 479) a priori intelligitur, & a posteriori attento observatori innotescit. Nemo igitur est, qui dubitet, dari quandam pulchritudinem naturalem. Cum vero multa admodum sint, quæ ad pulchritudinem totius corporis requiruntur; ita non facile reperire licet corpus humanum adeo deforme, cui non quidpiam insit pulchritudinis. Hinc audias, ob pulchritudinem laudari nunc hanc, nunc istam corporis, præsertim faciei partem & in parte una nunc quædam notari, quæ alias pulchritudinis laudem mereri judicantur. Nemo vero est, qui non ultro fateatur, pulchritudinem perfectam, quæ in toto corpore conspicitur, esse admodum raram,

ram, nec aliam afferri audias rationem, quam quod nimis multa ad pulchritudinem requirantur, ut scilicet totum corpus pulchrum dici possit, nec quicquam hac ex parte in eo desideretur. Pulchritudini artificiali cum nimis studeant homines, præsertim mulieres, quam par erat; neminem fore puro, qui eandem in dubium vocet.

§. 482.

Obligatio
ad pulchri-
tudinem
naturalem
conservan-
dam.

Homo obligatur ad pulchritudinem naturalem conservandam. Quoniam enim pulchrum est, quod placet (§. 543 *Psych. empir.*); per pulchritudinem naturalem aliud intendi nequid, quam ut placeas aliis. Quod si ergo eandem conservare studes, omnes actus, qui ad eam conservandam faciunt, per eandem rationem finalem determinantur, per quam determinantur naturales. Quamobrem cum homo obligetur ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 154 *part. I. Phil. pract. univ.*); quin homo obligetur ad pulchritudinem naturalem conservandam, dubitandum non est.

Non omnes obligationes sunt ejusdem momenti, sicut enim obligationes perficendi animam majoris ponderis sunt, quam obligationes perficendi corpus; ita etiam obligatio conservandi vitam & sanitatem corporis multo majoris ponderis est, quam obligatio conservandi pulchritudinem. Quanto intervallo sanitas & vita distant a pulchritudine, tanto etiam obligatio illam conservandi distat ab obligatione hanc conservandi. Etsi autem hæc obligatio valde exigua sit, si cum illa compareretur; non tamen ideo nulla est. Quando queritur, num homo obligetur ad aliquid faciendum, non de eo queritur, quanta sit obligatio, sed num derur aliqua obligatio.

§. 483.

Jus quoad

Homini jus est ad ea, quæ ad pulchritudinem naturalem

conservandam faciunt. Eam enim conservare obligatur *pulchritudinem naturalem.* (§. 482). Quoniam itaque ipsi jus est ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfacere nequit (§. 159 *part. 1. Phil. pract. univ.*); jus quoque ipsi est ad ea, quæ ad pulchritudinem naturalem conservandam faciunt.

Ex hoc principio iudicium fieri potest. quid jure suo faciant, qui pulchritudinem naturalem curant, ne promiscue damnentur, quæ laudem potius, quam vituperium merentur.

§. 484.

Pulchritudo artificialis supplet defectum naturalis & Effectus naturalem auget. Pulchritudo enim naturalis homini naturalis inest; artificialis vero factio quodam ipsius eidem conciliatur (§. 481). Quamobrem si naturalis deficit, & artificialis accedit; aliqua jam ipsi pulchritudo est, cum alias nulla esset. Supplet adeo artificialis defectum naturalis. *Quod erat unum.*

Quod si naturalis adest & artificialis eidem superaccedit; plus homini pulchritudinis est, quam si sola naturalis adest. Quoniam itaque augetur, quod homogeneo adjecto efficitur majus (§. 426 *Ontol.*); pulchritudo artificialis naturalem auget. *Quod erat alterum.*

Pulchrum dicitur, quod placet (§. 543. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum unum magis placeat altero, non tantummodo ob præjudicium aliquod, verum etiam in se, quemadmodum ex notione pulchritudinis (§. 545 *Pfych. empir.*) facile ostendi poterat; pulchritudo admittit gradus (§. 746 *Ontol.*); qui cum in numero quantitatum sint (§. 747 *Ontol.*), pulchritudinem artificialem naturali homogeneam efficiunt (§. 364 *Ontol.*). Non igitur contra rei veritatem tacite supponimus, pulchritudinem artificialem naturali homogeneam esse. Ceterum propositio præfens absque ulla

probatione sumi poterat tanquam notio quædam communis. Qui enim agnoscit dari pulchritudinem hominis artificialem, quod tanquam obvium nemo non agnoscere debet, is etiam ulro fatetur artificiali suppleri defectum naturalis & naturalem eadem augeri. Nec videas aliter sentire, qui pulchritudinem corporis curant.

§. 485.

An artificialis prohibita.

Quoniam pulchritudo artificialis supplet defectum naturalis & naturalem auget (§. 484), homo autem ad naturalem conservandam obligatur (§. 482); *pulchritudo artificialis naturali obligationi non contradicit, consequenter prohibita non est* (§. 163 part. I. *Phil. pract. univ.*).

Præter rationem adeo pulchritudo artificialis simpliciter & per se damnatur, quemadmodum vulgo faciunt qui non satis non confundenda a se invicem distinguunt.

§. 486.

Quando hominem deceat.

Si in statu hominis externo vel interno contineatur aliqua ratio pulchritudinis artificialis, ea hominem deceat. Id enim hominem deceat, cujus aliqua ratio in ejus statu externo vel interno continetur (§. 194 part. I. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem etiam deceat pulchritudo artificialis, si in statu ejus externo vel interno aliqua illius contineatur ratio.

Non est quod excipias, loco citato non fieri mentionem status interni, sed saltem externi. Etenim ibidem asseritur, decori rationem quoque peti ab iis, quæ homini insunt. Eorum vero, quæ homini insunt, numero etiam continentur mutabilia, per quæ status (§. 705 *Ontol.*) isque internus constituitur (§. 706 *Ontol.*).

§. 487.

Nam datur

Quoniam lex naturæ nos obligat ad actionem decoram

coram indecoræ præferendam, etsi utraque in se spectata sit aliqua obli-
indifferens (§. 203 *part. I. Phil. præf. univ.*), pulchritudo autem artificialis hominem decet, si in statu ejus ex-
terno vel interno aliqua continetur illius ratio (§. 486); *pulchritu-
dinem ar-
tificialem.*
*homo ad pulchritudinem artificialem non negligendam obli-
gatur, si in statu ejus externo vel interno contineatur aliqua
ratio illius.*

Tanta nimirum est obligatio, quanta est ad decorum ob-
servandum, cumque decori etiam dentur gradus, illa erit
tanta, quanta responderet gradui decori in pulchritudine arti-
ficiali spectandi. Qui de obligatione non ex notione ejus
judicant, iis multa paradoxa videntur, quæ ceteris plana ac
perspicua sunt.

§. 488.

*Homini jus est ad ea, quæ ad pulchritudinem artifi- Jus quoad
cialem faciunt & ad eos actus, qui ad eandem requiruntur. pulchritu-
dinem ar-
tificialem.*
Obligatur enim ad pulchritudinem artificialem non negli-
gendam (§. 487). Quamobrem cum homini jus sit ad ea,
sine quibus obligationi naturali satisfacere nequit (§. 159
part. I. Phil. præf. univ.); jus quoque ipsi est ad ea,
quæ ad pulchritudinem artificialem faciunt & ad eos actus,
qui ad eandem requiruntur.

Sunt qui usum rerum ad pulchritudinem artificialem con-
ciliandam aptum ad abusum creaturarum referunt & actus,
quibus conciliatur, vanitati adscribunt, quasi homini jus nul-
lum sit utendi rebus naturalibus ad conciliandam corpori
pulchritudinem, immo quasi obligemur ipsa naturæ lege ad
pulchritudinem artificialem fugiendam. Enimvero id inde
est, quod sibi persuadeant, artificiali pulchritudini operam
non navari nisi ex superbia: quod quam sit a veritate alienum
ex iis intelligitur, quæ modo demonstravimus.

§. 489.

Corpus ornare non illicitum. Etenim qui corpus or- *An corpus
nat,*

ornare lice-
at.

nat, facto quodam suo pulchritudinem quandam eidem conciliat (§. 476), adeoque artificialem (§. 481). Quoniam itaque pulchritudo artificialis prohibita non est (§. 485); nec corpus ornare prohibitum, consequenter ad hoc omittendum non obligamur (§. 163 *part. I. Phil. pract. univ.*). Cum illitum non sit, ad quod omittendum non obligamur (§. 170 *part. I. Phil. pract. univ.*); nec corpus ornare illicitum.

§. 490.

Idem porro
expendi-
tur.

Corpus ornare licitum. Homini enim jus est ad eos actus, qui ad pulchritudinem artificialem conciliandam requiruntur & ad eas res, quæ ad eandem faciunt (§. 488). Quamobrem cum corpus ornet, qui facto quodam suo pulchritudinem, eamque artificialem (§. 481), eidem conciliat (§. 476); homini jus est ornandi corpus. Quoniam itaque licitum, ad quod faciendum nobis aliquod jus est (§. 170 *part. I. Phil. pract. univ.*); corpus ornare licitum.

§. 491.

Quando
deceat, im-
mo debeat
tur.

Si in statu hominis interno vel externo contineatur ratio aliqua pulchritudinis artificialis, deceat hominem ornare corpus, immo hoc negligere non debet. Si enim in statu hominis interno vel externo contineatur ratio aliqua pulchritudinis artificialis, ea hominem deceat (§. 486.), immo homo eandem negligere non debet (§. 487). Sed qui corpori pulchritudinem artificialem conciliat; idem ornat (§. 470). Quare si in statu hominis interno vel externo contineatur ratio aliqua pulchritudinis artificialis, corpus ornare hominem deceat, immo hoc negligere non debet.

Sunt qui omnem ornatum corporis illicitum pronunciant & ideo ornatum quoque sacrum sacerdotum tanquam super-
sticio-

stiriosum damnant. Alii eundem licitum pronunciant, sed tacita magis legis permissione, quam permissione perfecta, ita ut homo hoc faciat jure suo. Quod is deceat hominem in casu propositionis præsentis, nec hic eundem negligere debeat, in confusis magis notionibus communibus continetur, quam distincte docetur. Quamobrem tum ad profligandos errores, tum ad tollenda præjudicia, tum ad veritatem in aprico collocandam nostrum fuit hæc omnia accurate definire, ne ulla ex parte errorem trahant judicia in casibus particularibus obviis. Quod illicitum non est, non ideo statim licitum, si licitum venire debet a lege permissiva. Naturaliter enim licitum in se indifferens non est, quemadmodum in civilibus habetur, quod tacita lex permittit. Ipsa enim lex naturæ præceptiva aliquid obligationis suæ in actum istum diffundit, ad quem permissiva jus confert, ut non modo agens immunis sit a reprehensione, sed actio etiam ejus approbanda veniat & rectitudinis quandam laudem mereatur. Qui ex Philosophia practica universali notiones omnes intime perspexit, haud difficulter intelliget, quæ dicuntur. Quibus vero notiones confusæ nebulam quandam offundunt, is sibi imputer, quod luce notionum distinctarum eandem discutere negligant.

§. 492.

Ornamenta dicuntur, quæ tantummodo corpori ornando inserviunt, seu ejus ornandi gratia parantur. *Vestes* vero audiunt, quæ corpori tegendo adhibentur. Quæ simul corpori tegendo & ornando inserviunt, proprio nomine apud Latinos destituuntur. Unde Jcti Romani respicientes ad usum, cujus gratia fuere reperta; ad ornamenta referunt, quæ corporis ornandi causa; ad vestes vero, quæ ejusdem tegendi gratia reperta fuerunt.

Inter ornamenta referuntur annuli, quippe quorum non alius est usus, quam ut ornatui corporis inserviant. Excipitur annulus signatorius, qui literarum signandarum gratia
(*Wolfii Jus Naturæ Tom. I.*) S s paratur,

paratur, etsi etiam ornatus gratia adhiberi solet. Similiter ad ornamenta spectant armillæ, inares, torques, periscelides, capillamenta fictitia, & quæ sunt alia hujus generis pro diversis populorum moribus diversa, ex definitione Ornamentorum facile agnoscenda & a veste distinguenda. Definitiones ornamentorum & vestium non dissentiunt a mente Jurorum Romanorum. Diserte enim *Ulpianus* l. 25. ff. de aur. arg. mundo &c. Ornamenta, inquit, muliebria sunt, quibus mulier ornatur, & ad ea referri jubet omnia, quæ ad rem aliam nullam parantur, nisi corporis ornandi causa. Et *Paulus* l. 26. tit. eod. dum vestes, quæ ornatus magis causa, quam quo corpus tegant, comparatæ, ex numero ornamentorum aufert, utique insinuat, vestes esse, quæ tegendi corporis causa repertæ. Hinc vero simul intelligitur, Juratos Romanos in iis, quæ & tegendi, & ornandi corporis usum habent, respexisse ad usum, cujus gratia repertæ sunt, ubi quærebatur, num in numero vestium, an verò ornamentorum haberi debeant. Idiomate vernaculo distinguimus inter *schmücken* & *putzen*. Isto vocabulo indigitamus actum, quo corpus tantummodo ornatur; hoc vero actum, quo simul vestitur & ornatur. Etenim non modo de feminis, verum etiam de masculis dicimus: *Er hat sich gepuht*, ubi quis splendido vestitu ornatus incedit. Quoniam vero in legatis interpretandis definiendum erat, quid ornamentorum, quid vestium nomine veniat; recte omnino Jurati Romani ad eum usum respexerunt, cujus gratia repertum fuerat, de quo quærebatur, utrum in ornamentorum, an vestium numero sit.

§. 493.

Jus quoad ornamenta. vivunt, & ad eos actus, quibus & parantur, & quos requirit eorum usus. Ornamenta enim corpori ornando inserviunt (§. 492). Quoniam itaque corpus ornare licitum (§. 490); homini quoque jus est ad ea, quæ ornamentis parantur

parandis inserviunt, consequenter ad eos etiam actus, quibus parantur, & quos requirit eorum usus.

Austeri nimis morum censores damnant actus ad paranda ornamenta requisitos, quia damnant ornamenta, quasi homini nullum jus sit ad eos actus, immo quasi sint prohibiti. Ostendendum itaque erat, actus hosce non esse illicitos, nec ad abusum referendum, ubi rebus naturalibus utimur ad paranda ornamenta. Ipsa vero ornamenta suum habent sicuti usum, ita etiam abusum. Abusus vero ipsa ornamenta non facit illicita, consequenter nec illicitos reddit actus, quibus ea parantur.

§. 494.

Corpus mundum facere dicimur, si pulchritudinem *Mundus* corporis naturalem, quatenus a qualitatibus sensibilibus *quid sit.* pendet, conservare & perficere studemus. Hinc *Mundus* appellatur, quod eum præstat usum, ut mundiores fiamus.

Convenit hæc notio cum mente Juris Romanorum. *Ulpianus* l. 25. de aur. arg. mundo &c. mundum mundum esse dicit, quo mulier mundior fit, & ad eum refert *marulas, unguenta, vasa unguentoria, lavationem, &c.* Intelliguntur autem hic per *marulas* vasa, quibus lavandum inferebatur: sit ita, quod alii vocabulum *marula* in significato communi pro vase, quo lotium excipitur, instituto præsertim parum conveniente. Rursum veteribus *velutaria* interpretatur *Schardius* in Lexico Juridico. Jus homini quoad mundum competens patet per ea, quæ ostendimus (§. 483); ut adeo brevitatis gratia de *ad mundum* non demum verba faciamus.

§. 495.

Homine hic venit ans omne, quod homini *Rei nomi-* nis, veluti ad vitam conservandam & commo- *ne quid* ne transigendam, vel ad animæ corporis- *veniat.* salutem quomodocumque promovendam.

Rem in genere definiimus in philosophia prima (§. 243 *Ontol.*). Enimvero hic sumitur vocabulum in sensu stricto-ri, cum restringatur ad eas, quæ homini usum quandam præbere possunt. Etenim hic non consideramus nisi eas res, ad quas homini jus quoddam est, easque homini, cui jus ad eas vel in iis competit, contradistinguiamus. Jus autem homini ad res competere nequit, nisi quatenus aliquem ipsi præbent usum (§. 159 *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec ullus mortalium appetit, quod nulli prorsus usui hominibus esse potest. E. gr. Fructus arborum, veluti poma, sunt in numero alimentorum, atque adeo aliquem homini præbent usum. Sunt igitur in numero rerum. Aëre indigemus ad respirandum, nec sine respiratione vivere possumus. Est adeo aër in numero rerum. Ligna nobis multiplicem præstant usum. Sunt itaque in numero rerum. Lumen solis usum non minus multiplicem habet in iis, quæ calore solari perficiuntur. Est adeo in numero rerum. Actiones hominis alterius usui sunt homini alteri. Sunt adeo in numero rerum. Ipsa jura homini competentia, itemque obligationes, quibus alii tibi adstringuntur, usum multum habent. Sunt igitur & ipsa in numero rerum. Quod vocabulum hic non sumatur in significato a mente Juris Romani alieno. Etenim §. 1. *Inst. de rer. div.* inter res recententur aër, aqua profluens, mare, §. 2. *b. t.* flumina, §. 8. *b. t.* ædes sacræ & donaria, §. 12. *b. t.* feræ bestia, volucres, pisces, §. 14. *b. t.* aper &c. Quod vero etiam jura & obligationes in numerum rerum referantur, patet ex §. 2. *de reb. corp. & incorp.*

§. 496.

Res corporalis dicitur, quæ sensu percipi potest.

Ita aërem tactu percipimus, dum in faciem, vel manu aduersus faciem propellitur. Est etiam res corporalis. Similiter in sensum incurrunt lumen, aqua, ignis, animalia bruta, vegetabilia, minerae, &c. ad res corporales. Hæc res corporales definiuntur, quæ sensu percipiuntur. *l. 1. ff. de div. rer.* Enimvero philosophos sensum omnem ad tactum referunt.

Res corporalis quænam sit.

tangi idem sit ac sensu quodam externo percipi, quemadmodum etiam Juris Romani interpretes explicare solent. Vid. *Pomerejius* in Tyrocinio Juris super IV. Inst. libros ad tit. de reb. corp. & incorp. Ceterum *Gajus* res corporales quasdam enarrans veluti fundum, hominem, vestem, aurum, argentum, inter eas quoque refert hominem, propterea quod servi jure Romano habebantur pro rebus, de quo suo loco.

§. 497.

Res incorporales sunt, quæ sensu externo percipi non possunt, sed intellectu tantummodo concipiuntur. *Res incorporalis*

Talia sunt jura homini competentia, veluti usufructus *quantum sit.* hereditas, servitus: de quibus suo dicemus loco. Ex harum cum rebus definitionibus statim intelligitur, quod sensu nullo externo percipi queant, sed intellectu tantummodo concipiuntur: ex rei autem definitione ontologica ad easdem appellatur liquet, quod in numerum rerum recte referantur. Quod etiam in numero quoque rerum sint in significato manifestum, qui hic attenditur (§. 495) ex ea, quam homini competunt, utilitate patet. *Gajus* l.c. res incorporales dicit, quæ percipi non possunt, quod perinde est, ac si dixisset, quæ corporales non sunt. Alibi enim dudum docuimus, uno opposito definito alterum negative definiri posse. Quemadmodum autem ante monuimus (not. §. 496), tactum sumi sensu externo omni in genere in definitione rei corporalis, ita etiam intelligitur in definitione incorporalis. Monuit autem jam *Gajus* res incorporales non concipi in relatione ad corporales, veluti hereditatem seu jus successione in alienis bonis in relatione ad eas res corporales, quas hereditas reliquit, usufructus seu jus utendi fruendi in relatione ad rem quandam corporalem, veluti hortum, qui

§. 498.

omnium jura hominis naturalia, ejusdem obligatio *Rerum incorporales, omnes item habitus acquisiti & facultates corporales*

um enume- ratio. anima sensu percipi non possunt externo; omnia hæc & singula res incorporales sunt.

Non omnes hic enumeramus res incorporales, sed saltem aliquas, cum quibus nobis in Jure naturæ potissimum negotium est, ut appareat distinctionem rerum in corporales & incorporales non esse inanem suamque habere utilitatem; cum ex anterioribus jam intelligatur & per universum Jus naturæ elucescat leges naturæ disponere de rebus incorporalibus.

§. 499.

Res neces- saria qua- nam.

Res necessariae sunt, quæ ad vitæ ac sanitatis conservationem requiruntur, seu sine quibus vita ac sanitas conservari nequit, & quæ ad animam perficiendam requiruntur, seu sine quibus ea perfici nequit, ut vitam perfectam vivat.

Etsi plana videatur rerum necessariorum definitio, non tamen adeo facilis est in casu particulari applicatio. Supponit enim applicatio, ut cognoscas indispensabilem usum in vita ac sanitate conservanda, indispensabilem etiam usum in perfectione quadam animæ, qua ea carere nequit, si vitam perfectam vivere debet, acquirenda. Difficillor vero est parte animæ, quam ex parte corporis est applicatio, prout ex Philosophia morali elucescet. Præterea qualitates quoque rerum nobis esse debent perspectæ, ut, quemnam afferant ad vitæ ac sanitatis conservationem & animam perficiendam utilitatem, constet. Suppono autem verum esse debere judicium de necessitate rerum, ne tantummodo necessariae habeantur, quæ ad vitæ ac sanitatis conservationem, & perfectionem animæ, quam vita perfecta exigit, requiri putantur.

§. 500.

Res utiles quam.

Res utiles sunt, quæ ad vitam commode degendam requiruntur.

Qui ex anterioribus didicit, quid sit vitam commode degere, eidem facile constabit, quemnam res in numero

sunt

sint referendæ. In applicatione tamen definitionis consultum est, si rem, de qua ferendum est iudicium, ante eximas e numero necessariorum, quam eidem vindices locum inter utiles. Neque hoc abhorret a notionibus communibus. Cum enim homines in perspicendis nævis aliorum satis sint acuti, ubi reprehendere volunt, quod commoditatis vitæ major habeatur ratio, quam permittit status externi cõditio, res utiles omnium primo e numero necessariorum tollunt, concedentes deinde utilitatem, sed cujus in præjudicium necessitatis non habenda sit ratio.

§. 501.

Res voluptuariae dicuntur, quæ nonnisi ad vitæ jucunditatem faciunt. *Res voluptuariae*

Qui ex anterioribus didicit, quid sit vitam jucunde transigere, definitionem hanc facile intelliget. Unum tamen momentum inconsideratum non est. Quoniam res voluptuariae non nisi ad vitæ jucunditatem facere debent, eorum usu non inchoari debet nisi delectatio: vera enim, quæ percipitur voluptas, veram supponit perfectionem (§. 514 *Psych. empir.*), quæ adeo per se intenditur, etsi voluptas inde percipiendi motivum sit, cur eam acquirere studeamus. Enimvero non tantum solummodo quoad corpus, quæ nonnisi ad vitam jucunde transigendam faciunt; verum etiam quoad animam. Quædam sunt studia literaria, quibus incumbunt complures, quod inde redundat manifesta in genus humanum utilitas, quæ carere non poterat, & quam alio modo obtineri non potest: sed quia isdem delectantur.

§. 502.

Res utiles voluptuariis, res autem necessariae utrisque Ordine necessariae faciunt ad vitæ ac senectutis conservationem, & ad acquirendam animæ perfectionem, sine qua perfecta vivi nequit (§. 499); utiles autem nonnisi ad vitam commode (§. 500), voluptuariae non nisi ad eandem

eandem jucunde transigendam (§. 501). Quamobrem cum sine probatione concedatur, potius esse conservare vitam ac sanitatem, quam commode ac jucunde vivere, & commoditatem vitæ præstare nuda delectatione; res utiles voluptuariis, necessariæ autem utrisque præferendæ.

Nemo diffitebitur, ante omnia esse curandum, ut sit mens sana in corpore sano. Illud obtinetur, si anima perficitur ut vitam perfectam vivere possis, quantum datur; hoc vero consequimur, ubi vitam & sanitatem conservamus. Ex anterioribus patet, huc tanquam ad finem tendere totam naturæ legem. Principalis adeo obligatio consistit in eo, ut vita ac sanitas corporis conservetur atque anima perficiatur, quo vitam perfectam vivere apti evadamus. Res itaque, quæ ad hunc finem consequendam requiruntur, ceteris omnibus præferendas esse, ecquis dubitaverit? Quoniam itaque eadem sunt, quas necessarias dicimus (§. 499); nemo dubitabit necessarias præferendas esse rebus ceteris omnibus, adeoque utilibus & jucundis. Quod si jam utiles & jucundæ de prærogativa inter se contendant, utilibus hanc largietur, qui quid intersit discriminis inter commoditatem & jucunditatem vitæ (§. 465. 470) intellexerit, atque perpenderit, res voluptuarias non nisi sensus delectare, consequenter veram voluptatem, quæ maximum ad vitæ jucunditatem adjumentum affert, res voluptuarias minime exigere. Non dicam, quod cautus esse debeat rerum voluptuariatum usus; cum is non permittatur, nisi ubi voluptatem creant innocuam (§. 470). Non nego dari plurimos, qui res voluptuarias ceteris omnibus præferunt: sed hi non sunt; qui de earum valore ex ratione statuunt.

§. 503.

*Res pure naturales
quænam
sint.*

*Res pure naturales dicuntur, quæ natura sua sponte
producit.*

Ita pisces in mari & fluminibus gignuntur, absque
humana. Sunt igitur res pure naturales. Idem eodem modo

do patet de avibus & de feris, de vegetabilibus sponte nascentibus, de mineralibus.

§. 504.

Res industriales sunt, quas natura nonnisi interveniente opera humana producit. *Res industriales quamvis sint.*

Pertinent huc olera, quæ nascuntur in hortis, & fruges in agris. Pecora quoque in hunc censum veniunt, quæ ab hominibus educantur & aluntur.

§. 505.

Res artificiales sunt, quæ arte humana parantur. *Res artificiales quamvis sint.*

Tales sunt horologia, utensilia, ædificia, libri typis descripti & compacti, vestes, ornamenta & innumera alia in rerum natura minime exitura, nisi artes essent inventæ. Parebit vero suo loco, non absque ratione res pure naturales ab industrialibus, hasque ab artificialibus distingui.

§. 506.

Si natura non sua sponte profert res necessarias tanta copia, quanta omnibus sufficit; ad earum proventum opera sua multiplicandum obligantur homines. *Obligatio quoad res industriales.* Etenim sine rebus necessariis vita ac sanitas corporis conservari nequit (§.499). Quamobrem cum ad vitam (§. 350) & sanitatem corporis conservandam obligemur (§. 393); opera quoque danda est, ne desint res necessariæ. Quodsi ergo natura non sua sponte profert res necessarias tanta copia, quanta omnibus sufficit, necesse utique est, ut earum proventum multiplicare studeamus. Patet igitur, si natura non sua sponte profert res necessarias tanta copia, quanta omnibus sufficit, ad earum proventum opera sua multiplicandum obligari homines.

Non est, quod excipias, obligationi huic non esse locum, nisi introductis dominis. Etenim homines per ipsam essentiam
(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*) T t tiam

tiam atque naturam suam obligantur ad perfectionem suam statusque sui conjunctis viribus promovendam (§. 221 part. I. *Pbil. pract. univ.*), ita ut unusquisque hominum ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre teneatur per ipsam essentiam atque naturam suam, quantum conferre valet. Quamobrem si multiplicatus fuerit hominum numerus, ut terra sponte sua non proferat ad victum necessaria tanta copia, quanta omnibus sufficit; communis usus causa unusquisque ad illorum proventum multiplicandum operam suam pro virili conferre debet. Fluit adeo hæc obligatio ex ipsa essentia atque natura hominis tanquam ex fonte suo, nullis suppositis dominiis, & eidem satisfacerent homines in ipsa communiione rerum omnium viventes, siquidem integri essent (§. 75.)

§. 507.

*Obligatio
ad agricul-
turam &
horti cul-
turam.*

Multiplicato genere humano, homines obligantur ad agros & hortos usui œconomico destinatos colendum. Diuturna experientia comprobatum est, fruges, olera ac mitiores fructus arborum inservire corpori nostro nutriendo. Nec minus eadem magistra patet, naturam neque fruges, neque mitiores fructus arborum sua sponte proferre, ea imprimis copia, quæ multiplicato genere humano omnibus sufficit. Quoniam quæ corpori nutriendo inserviunt, ad ejus conservationem necessaria sunt (§. 380), quæ vero ad vitam ac sanitatis conservationem requiruntur, res necessariae sunt (§. 499); fruges, olera ac mitiores arborum fructus in numero rerum necessariarum sunt. Enimvero si natura sua sponte non profert res necessarias tanta copia, quanta omnibus sufficit; ad earum proventum opera sua multiplicandum obligantur homines (§. 506). Quamobrem genere humano multiplicato obligantur homines ad frugum, olerum ac mitiorum fructuum arborum proventum multiplicandum. Nemo est qui nesciat, frugum proventum

tum multiplicari non posse nisi agrorum cultura, nec olera ac mitiores fructus arborum magna copia haberi posse, nisi horu colantur. Patet itaque genere humano multiplicato homines obligari ad agros & hortos colendum.

Quodsi objicias, Deum injunxisse Adamo agriculturam, antequam multiplicaretur genus humanum, adeoque obligationem colendi agrum non pendere a multiplicatione generis humani, facilis est responsio. Adamus repræsentavit totum genus humanum: quod adeo ipsi dictum est, omnibus dictum. Atque locum habet obligatio, quam primum res ad vitæ conservationem necessariæ natura sua sponte non profert. Quodsi ergo pauci fuerint homines, immo vel unus fuerit ibi terrarum, ubi natura sua sponte non profert ad vitæ conservationem necessaria; paucos istos ibi locorum, immo unus tenetur obligatione colendi agrum & hortum. Quodsi porro excipias, hominem in pœnam damnatum ad agriculturam, non adeo dari obligationem naturalem ad colendum agrum; nec hic difficilis est responsio. Obligatio naturalis hypothetica est, supponens factum aliquod naturæ privativum, scilicet quod non sua sponte proferat terra ad victum sufficientiam. Juxta S. S. Deus maledixit terræ ob peccatum hominis, hoc est, sterilitatem induxit, ne sua sponte proferret ad victum sufficientiam, atque adeo fecit, ut factum istud naturæ privativum poneretur, consequenter ut obligatio naturalis hypothetica oriretur. Quamobrem non implicat hominem naturaliter obligari ad colendum agrum & in pœnam a Deo ad colendum agrum fuisse condemnatum. In philosophia sumimus statum terræ, qualis deprehenditur, neque inquiremus, undenam is sit. Facta enim nec ad philosophiam spectant, sed ad historiam, nec ratiocinando colligi possunt ex aliis principiis, nisi quatenus effectus quidam singularis arguit factum quoddam, sine quo concipi nequit. Certum adeo est obligationem ad colendum agrum & hortos ex ipsa natura hominis fluere in hypothese propositionis præsentis, etiamsi non supponatur a Deo propter hominis peccatum ademptam fuisse fertilitatem terræ in pœnam. Obri-

net enim ista obligatio, quacunque de causa terra sua sponte non profert ad victum hominis sufficientia. Fluunt obligationes naturales ex ipsa essentia & natura hominis supposito quodam facto humano: nihil igitur abscondi fingere licet, quod obligatio quædam naturalis ex eadem hominis essentia atque natura resultet, facto quodam divino supposito, quale commemorat historia sacra. Neque etiam est, quod urgeas, posse homines vivere absque frugibus, oleribus & fructibus arborum mitioribus, quemadmodum probant exempla nonnullarum gentium barbararum, quæ hodiernum omnia hæc esculenta ignorant. Ut enim taceam neminem, qui sapit, pane invento glandibus cum porcis vesci velle; ita nec cibi, quibus istæ famen tolerant, ubivis locorum sufficiente copia haberi possunt, etiamsi agreste vivendi genus vitæ cultiori præferre volueris. Ceterum ex demonstratione intelligitur, hic tantummodo sermonem esse de horti cultura œconomica. Hortos, qui usui œconomico destinantur, vernaculo sermone distinguimus in Rûchen-Gårten & Obst-Gårten. Hi Latine dicuntur pomaria, illi proprie horti appellantur. Quodsi vocabulum horti in significato generali accipere volueris, quemadmodum accipitur Germanicum Gårten, hortus, in quo plantantur olera, dici poterat hortus olitorius, quemadmodum *Livius* forum olitorium appellat, in quo olera venduntur: quidam viridaria vocant. Monui jam superius (not. §. 169) lingua Germanica genera & species rerum multo accuratius discerni, quam in linguis aliis.

§. 508.

Obligatio ad rem pecuariam. Multiplicato genere humano homines obligantur ad rem pecuariam faciendam. Constat hominem vesci carne pecudum & aliis, quæ a pecudibus proveniunt, veluti lacte, butyro, caseo, nec non carne avium domesticarum, ac materiam vestium ab illis petere. Unde eodem prorsus modo, quo in propositione præcedente ostenditur, multiplicato genere humano homines ad rem pecuariam faciendam obligari.

Ad

Ad rem pecuariam proprie tantummodo spectat cura pecudum. In pecudum vero numero sunt boves cum vaccis, oves atque sues. Vocabulum vero Germanicum die Vieh Zucht latius sumitur, ut etiam curam avium domesticarum, quas das Feder-Viehe appellamus, sub se comprehendat. In harum numero sunt galli cum gallinis, gallopavi cum meleagridibus, anseres, anates & columbæ. Nemo non novit cura hominum hæc animalia multiplicari, sive quadrupedia, sive volatilia spectes, quæ sibi relicta speciem suam tanto numero non propagarent, præsertim cum pecoribus feræ bestię, avibus domesticis aves rapaces insidias struant. Quamobrem eadem ratio est, cur homines obligentur ad curam pecudum, quam cur obligentur ad curam avium domesticarum; ut adeo nil obstat, quo minus vocabulum rei pecuariæ ad utramque extendatur. Ceterum si expendere volueris, quomodo obligatio naturalis ad rem pecuariam ex ipsa essentia & natura hominis fluat, nullo supposito factò divino, quo hæc cura in pœnam homini injungatur, haud difficulter perspicias, eodem prorsus modo concipi naturalem hominis obligationem ad agriculturam atque horticulturam, ut adeo philosophus utramque concedere teneatur. Monuimus autem jam superius, dari quasdam obligationes, quæ non omnium hominum communes sunt, sed quorundam tantummodo propriæ (§. 185). Et ad has posteriores referenda est obligatio ad agri & horti culturam atque rem pecuariam. Sufficit nimirum cura quorundam ad supplendum defectum naturæ, ut ne desit sufficiens alimentorum copia, adeoque cum communibus viribus commune bonum promovere teneantur homines (§. 221 part. 1. *Phil. pract. univ.*), non omnes tangere debet hæc cura. Alia enim aliis ad commune bonum promovendum facienda sunt.

§. 509.

Si natura non sua sponte profert tantam lignorum Obligationem copiam, quanta hominibus sufficit ad vitam conservandam & ad sylvas commode transigendam; homines ad sylvas colendum, sed culturam.

arbores sylvestres plantandas obligantur. Ligni usum multiplicem, ob quem inter res non minus necessarias (§. 499), quam utiles, collocanda sunt ligna (§. 500), nemo est qui nesciat. Enimvero si natura non sua sponte profert res necessarias tanta copia, quanta omnibus sufficit, ad earum proventum opera sua multiplicandum obligantur homines (§. 506). Quamobrem si natura non sua sponte profert tantam lignorum copiam, quanta hominibus sufficit ad vitam conservandam & commode transigendam; homines etiam obligantur ad lignorum proventum opera sua multiplicandum, consequenter ad arbores sylvestres plantandas, seu ad sylvas colendum.

Natura arbores sylvestres tanta copia producit, ut haestenus eas ab hominibus plantari ac curari non fuerit opus. Enimvero in Germania nostra, ut alias regiones taceamus, multis in locis sylvæ extirpatæ & in agros conversæ fuerunt, incolarum numero aucto. Dantur etiam causæ plures, cur in sylvis non copiosæ vegetentur arbores, quas hic recensere nostri non est instituti. Unde pluribus in locis defectus lignorum sese prodit ac in futurum magis prominet. Nul- lum adeo est dubium, quin homines obligentur ad sylvicul- turam, de qua etiam laudanda opera commentatus est vir generosissimus *Joannes Carolus a Carlowitz* in Sylvicultura œconomica sermone patrio conscripta, ut adeo huic obliga- tioni satisfacere possint, qui eadem tenentur. Si dubium suboritur, quasi præsens necessitas culturam sylvarum non- dum urgeat; cogitandum est, nos etiam prospicere debere futuræ propter obligationem, qua tenemur posteris, inferius expendenda.

§. 510.

Obligatio Si qua natura non sua sponte profert, aut sola pro-
quoad pa- ducere nequit, quæ ad vitæ commoditatem ac jucunditatem
randa ea, faciunt; homines obligantur ad ea arte sua parandum. *Ita-*
niam

nim ad vitam commode (§. 466) & jucunde transigendam *qua ad vi-*
obligamur (§. 471). Quamobrem danda quoque opera *ta commo-*
est, ne desint, quæ ad vitæ commoditatem ac jucundita- *ditatem &*
tem faciunt. Quodsi ergo hæc natura non sua sponte pro- *jucundita-*
fert, aut sola producere nequit, quin homines ad ea arte *tem faci-*
sua parandum obligentur dubitandum non est. *unt.*

Qui capiunt obligationem vitæ commode ac jucunde transigendæ, iis quoad obligationem præsentem nihil dubii superesse poterit. Relegenda igitur sunt, quæ supra annotavimus (not. §. 466. 471). Ceterum hinc fluit obligatio artes manuaras excolendi & exercendi. Omnes in universum ultro consententur, quemvis opificem obligari ad hoc, ut in opificio suo tractando assiduum ac diligentem se præstet. Quodsi nulla daretur obligatio ad opificium istud exercendum, nec ulla poterat dari obligatio ad assiduitatem ac diligentiam in eodem exercendo. Quibus veritas suspecta est, hi sibi persuadent, quasi obligatio omnis naturalis singula individua æqualiter tangat: quod quam sit a veritate alienum abunde docuimus in superioribus & suo loco plura occurrerent, quæ idem loquuntur. Nisi homines omnes conjunctis viribus mutuam salutem promovere tenerentur, sed unusquisque sibi viveret, non aliis; tum demum tale quid opinari licebat.

§. 511.

Homines operam dare debent, ne desit sufficiens copia Cura bo-
rerum necessariorum, utilium & voluptuariarum, sive indu- *minum de-*
strialium, sive artificialium. Etenim si natura non sua *sufficiente*
sponte profert res necessarias & res ad vitæ commoditatem *rerum co-*
atque jucunditatem spectantes, hoc est, utiles (§. 500) & *pia.*
voluptuarias (§. 501) tanta copia, quanta omnibus suffi-
cit, aut sola prorsus producere nequit; homines ad illarum
proventum multiplicandum & ad eas arte sua parandum
obligantur (§. 506. 510). Operam igitur dare debent,
ne

ne desit sufficiens copia rerum necessariarum, utilium & voluptuariarum, quos vel natura non producit nisi interveniente opera humana, vel quas homines arte sua parant, consequenter industrialium (§. 504) & artificialium (§. 505).

Hactenus consideramus homines in statu primæ communionis, ante introducta dominia. Atque adeo quaeritur, quænam sit eorum obligatio ad res in communem usum comparandas. Etenim dominiis non introductis, non cessat obligatio conservandi vitam eamque commode ac jucunde transigendi: quod cum fieri non possit absque usu rerum, dubium superesse nequit ullum, quin etiam ipsos tangat cura res industriales & artificiales parandi, si natura vel non sponte sua profert, vel prorsus non producit res omnes ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem requisitas. Si nulla introducta essent dominia, hoc tamen non obstante homines tenerentur agros & hortos colere, rem pecuariam facere, artes manuarum exercere in communem utilitatem. Obligatione naturali ad hoc faciendum adstringerentur &, si legem naturæ adimplere vellent, nulla ex parte obligationi isti deessent. Neque inutile est considerare hanc obligationem ante introducta dominia, qualis revera fuit ex essentia & natura humana. Patebit enim suo loco, quantum interest hoc notasse. Neminem offendet, quod rerum quoque voluptuariarum mentionem faciamus, dum eas enumeramus, quibus parandis homines operam dare debent, modo a vocabulo odium removeat: id quod per designationem (§. 501) & ea, quæ de vitæ jucunde transigenda demonstrata & annotata sunt (§. 470), fieri potest. Rerum voluptuariarum datur usus, quatenus voluptatem innocuam parant: abusus vero tum notatur, quando nocuam gignunt. Immo fieri potest, ut res voluptuariæ subinde suppeditas ferant necessarias. E. gr. instrumenta musica inter res voluptuarias referuntur, cum auribus delectandis destinantur. Quare et pro Musica dantur etiam effectus morales antiquissimis temporibus a Sinitis signis & suo loco demonstratis, hinc vo-

fine Musica ad ipsum cultum divinum translata est; instrumenta Musica suppetias ferunt rebus necessariis (§. 499), immo naturam necessariorum induunt. Usus rerum voluptuariarum nemo damnat, nec damnantur, qui arte sua easdem parant, vel ad earum productionem concurrunt, si industriales fuerint (§. 504). Ecurr ergo damnare velis, ubi communitio rerum spectatur ante dominia introducta, ut etiam rebus voluptuariis parandis impendatur opera? Ceterum statum istiusmodi hominum, in quo omnes ac singuli operam dant, ne desit sufficiens copia rerum tam necessariorum, quam utilium & voluptuariarum ad communem usum, sibi concipit *Campanella* in sua Rep. Solis.

§. 512.

Laboris nomine veniunt actiones, quibus res five *Laboris* corporales, five incorporales producuntur, vel comparantur aut ad eas producendas saltem concurrunt, & quæ ad vitam commode, jucunde ac decore agendam quomodocunque faciunt. Unde *Labor* etiam definiri poterat per operam, quæ rebus corporalibus & incorporalibus producendis vel vitæ commoditati, jucunditati, & decori promovendis impenditur.

Difficile videtur laborem ita definire, ut definitio satisfaciat in omni casu, nec abhorreat ab usu loquendi, qui admodum vagus videtur. Puto tamen eam, quam damus, definitionem facile satisfacturam, modo acumine utaris in rebus incorporalibus discernendis. Non rectius hoc patebit quam per exempla eunti. Laborare dicuntur opifices & artifices promiscue omnes. Horum vero actiones tendunt ad rerum quandam artificialem producendam, vel parandam, quæ absque hominum opera non existeret. Laborare dicuntur rustici, qui agros colunt, vel rem pecuariam faciunt. Horum vero actiones eo tendunt, ut producantur fruges, & generentur pecudes, quas natura sibi relicta non produxisset. Laborare dicuntur Præceptores in Scholis & Professores in Academiis, dum illi pueros & adolescentes; hic juvenes in-

struunt. Horum vero actiones eo tendunt, vel ut notitiæ quædam insinuentur animis discipulorum, vel ut artes quædam liberales, veluti ars scribendi, computandi, orationem componendi, iisdem instillentur, quæ notitiæ atque artes in discipulis non existerent absque docentium opera. Labor opificum & rusticorum versatur circa res corporales; labor vero Præceptorum & Professorum circa res incorporales. Quoniam hic statum externum hominis consideramus, qualis est ante introducta dominia & imperia; laborem quoque spectare debemus, qualis est in eodem statu. Dominiis nondum introductis nulla statuuntur pretia rerum, si a valore intrinseco discesseris, qui dependet ab usu in promovenda perfectione hominis ejusque status, atque adeo nec labor certo pretio æstimator. Dominiis nondum introductis nemo labore suo sibi quid acquirit, sed communis hominum eodem intenditur utilitas. Alia vero longe ratio est, ubi dominia supponuntur. Hisce enim positis labor omnis fit acquisitivus, & ubi imperia inæqualitatem hominum introduxerunt, labor æstimator ex eorundem conditione civili, quam natura ignorat. Hæc omnia suo loco suoque tempore manifesta evadent. Cavendum itaque, ne judicia deproperent, qui jura naturalia & obligationes naturales quoad eorundem dependentiam a se invicem nondum introspererunt.

§. 513.

Vacatio a labore dicitur *Otium*.

Cum non omnis a labore vacatio illicita sit; otium vocabulum *μεροϋ* est, cujus significatus nunc in bonam, nunc in malam sumitur partem. Quando in malam partem sumitur, Germanice dicitur *Müßiggang*; quando in bonam accipitur, *Musse* appellatur. Otium dicitur itaque colonus tum quando nihil agit, cum agrum colere deberet, tum quando non habet, quod agat. In priori casu otium sumitur in malam; in posteriori in bonam partem.

§. 514.

Hominibus laborandum est. Etenim homines obligantur ad agros & hortos colendos (§. 507), ad rem pecuariam

*Otium
quid sit.*

*Obligatio
laboris.*

riam faciendam (§. 508), ad culturam sylvarum, si natura non sua sponte profert, tantam lignorum copiam, quanta non inibus sufficit ad vitam conservandam & commode transigendam (§. 509). Immo operam dare tenentur, ne desit rerum necessariorum, utilium & voluptuariorum, si ve industrialium, si ve artificialium copia (§. 511). Omnem quoque unusquisque facere tenetur facultatum suarum usum ad animam non minus suam (§. 173), quam aliorum perficiendum (§. 222 *part. I. Phil. pract. univ.*) & dare operam, ut tam ipsi (§. 180), quam alii eam consequantur animæ ac corporis perfectionem, quam consequi in potestate possum (§. 222 *part. I. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque laborat, qui hoc agit, ut res si ve corporales, si ve incorporeales producantur, vel comparentur (§. 512); quin hominibus laborandum sit, dubitandum non est.

Omnes agnoscunt obligationem laborandi esse universalem. Hinc vulgo ingeminatur: Hominem natum esse ad laborandum, sicuti avis ad volandum. Obligatio universalis non intelligitur, nisi labor accipiatur in ea latitudine, quam vocabulo tribuimus (§. 512). Unde patet latiore istum significatum non abhorreere ab usu loquendi. Docere igitur alios & discere etiam labor est. Obligatio laboris descendit ex obligatione se & statum suum perficiendi: neque enim labore omni aliud intenditur nisi nostri statusque nostri perfectio. Quod si homini omnes habitus tam intellectuales, quam morales essent connati, qualem Theologi docent fuisse primum hominem, & natura homini sufficienter prospiceret in iis rebus, quæ ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem requiruntur, qualem statum in Paradiso fuisse Theologi perhibent; homini quoque non esset laborandum. Enimvero cum habitus animæ ac corporis sint acquirendæ, nec natura omnia proferat, non sufficiente saltem proferat copia, quæ ad vitæ necessitatem, commoditatem ac ju-

cunditatem requiruntur; homini omni laborandum est. Sic
ita, quod non omnibus idem conveniat labor,

§. 515.

*Quod ne-
mini oti-
andum.*

Quoniam hominibus laborandura (§. 514), a la-
bore omni vacandum non est. Quamobrem cum semper
otietur, qui ab omni labore vacat (§. 513); *nemini ho-
minum semper otandum, aut prorsus otandum.*

Non omne otium illicitum esse jam annotavimus (not.
§13). Tum vero demum illicitum est, si quis ab omni
prorsus labore cessare velit, vitam in roero otio transacturus.
Ita Studiosi in Academia est bonis literis assiduam navare
operam. Quodsi vero tempus nihil agendo, vel ludendo &
male agendo fallit, & studia prorsus negligit; semper otia-
tur, adeoque peccat. Similiter opificis otium damnatur, si
a labore continuos dies cesser, quibus eidem vacare debe-
bat. Quando otium sumitur in malam partem, quemad-
modum vulgo fieri solet, ubi labori, praesertim ubi obliga-
tioni laboris opponitur; tum intelligitur vacatio a labore de-
bito. Quamobrem si strictiore hoc significato otium acci-
pere velis; simpliciter dicendum: nemini otandum esse, quem-
admodum vernacula dicimus: *Niemand soll müßig gehen.*

§. 516.

*Labor ni-
mius &
moderatus
quoniam:*

Labor nimius dicitur, qui cum dispendio sanitatis
continuatur; *moderatus* vero, qui cum nullo sanitatis di-
spendio conjunctus.

Ita lucubrations studiosi vel hominis literati nimiae sunt,
quae tibi, malo hypochondriaco aut alii cuidam morbo cau-
sam dant. Nimius est opificis labor, qui per integrum di-
em in multam noctem continuatur, ut corpus somno suffi-
ciente reficere nequeat.

§. 517.

Quoniam

Labor nimis gravis dicitur, cui superando vires no-
strae

stræ vix ac ne vix quidem sufficiunt, seu qui vires no-^{nimis gra-}
stras excedit. ^{vis.}

E. gr. si quis atollere debet pondus majus, quam cui at-
rollendo vires suæ sufficiunt, aut cui vix ac ne vix quidem
sufficiunt, labor nimis gravis est.

§. 518.

*Labor nimis gravis non modo corpus nimium defati- Cur peri-
gat, verum etiam integritatem membrorum corporis facile de- culoſus.
struit.* Sumimus hoc a posteriori, tanquam communi ex-
perientia comprobatum, ut nemo ea de re dubitet.

Facile quoque ratio dari poterat a priori, siquidem ex
Physica doctrinam de motu animali supponere liceret. E-
nimvero non opus est, ut ratio a priori ejus datur, quod ne-
mine refragante sumere licet. Etsi enim Philosophi sit ra-
tionem reddere eorum, quæ sunt; non tamen redde-
re eandem tenetur, nisi suo loco. Fert methodus demon-
strativa, ut in philosophia a posteriori sumantur, ubi a priori
nondum demonstrari possunt. Sufficit enim ea, quæ sumun-
tur, esse certa, ut de eorum veritate dubitari minime possit.

§. 519.

Vitandus est labor nimius nimisque gravis. Etenim <sup>Quinam la-
bor vitan-
dus.</sup> labor nimius cum dispendio sanitatis continuatur (§. 516).
Enimvero homo vitare debet ea, quæ corpus morbis ob-
noxium reddunt (§. 394), consequenter quæ cum dispen-
dio sanitatis fiunt (§. 345. 346). Labor itaque nimius vi-
tandus est. *Quod erat unum.*

Labor nimis gravis corpus nimium defatigat, adeo-
que sanitati adversatur, ac præterea etiam integritatem
membrorum corporis facile lædit (§. 518). Enimvero ho-
mo facere non tenetur, quod sanitati quomadocunque ad-

versatur (§. 393), & periculum integritatem membri cujusdam corporis lædendi vitare debet (§. 373). Labor adeo nimis gravis vitandus. *Quod erat alterum.*

Non omnium hominum eadem sunt vires. Quamobrem nec omnes eundem, nec tantundem laboris singuli ferre possunt. Qui adeo uni nimius vel nimis etiam gravis est, non ideo quoque nimius vel nimis gravis est alteri. Qui liber ad eo ex seipso statuere debet, quantum laboris absque dispendio sanitatis superare possit, & cuinam superando vires suæ sufficient.

§. 520.

*Qualis esse
debeat la-
bor.*

Labor omnis moderatus esse debet. Etenim vitandus est labor nimius, nimisque gravis (§. 519), consequenter nec cum dispendio sanitatis continuandus, nec cum periculo sanitatis aut læsionis membri cujusdam obeundus (§. 516. 518). Nullus adeo labor cum dispendio sanitatis conjunctus esse debet, quem obimus. Enimvero moderatus labor est, qui nullo cum dispendio sanitatis conjunctus est (§. 516). Labor adeo omnis moderatus esse debet.

In laborando duplici modo exceditur, vel si nimis diu continuetur, hoc est, diutius, quam vires corporis ferre commode possunt, vel si vires corporis excedit, ut eidem superando vix ac ne vix quidem sufficient. Quamobrem si appetitum circa laborem moderari debemus, nec nimis diu continuandus est labor, qui per se vires nostras non excedit, seu iisdem proportionatus est, nec nimis gravis subeundus. Atque adeo patet laborem moderatum oppositum & nimio, & nimis gravi.

§. 521.

*Quinam la-
bor illicitus,
qui*

Labor nimius & nimis gravis illicitus; moderatus de-
bitus. Etenim ad laborem nimium nimisque grave vitandum obligamur (§. 519). Quoniam inique illicitum est

est id, ad quod omittendum obligamur (§. 170 *part. 1. num debi- Phil. pract. univ.*); labor nimius & nimis gravis illicitus^{tus.} est. *Quod erat unum.*

Homo omnis ad laborem obeundum obligatur (§. 514). Sed labor omnis moderatus esse debet (§. 520). Quare ad laborem moderatum obeundum obligamur. Enimvero debitum id est, ad quod agendum obligamur (§. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Labor itaque moderatus debitus.

Quantum laboris unicuique sit obeundum pro presenti rerum statu, tum demum demonstrare licebit, ubi dominia & imperia fuerint explicata. Hic, ubi labor singulorum respicit communem utilitatem, unusquisque pro virili labore tenetur, quantum communis utilitas exigit. Hæc enim ratio est, cur laborandum sit, quemadmodum ex anterioribus liquet. Ad eam vero unusquisque pro virili conferre debet, quantum potest (§. 222 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 522.

Homo obligatur ad laborem suum recte perficiendum. Obligatio
Obligatur enim in genere ad recte agendum (§. 189 *part. 1. quoad re- Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum labor in numero ^{rectitudinem} actionum sit (§. 512), ad quas committendas obligatur ^{laboris.} (§. 514); quin homines obligentur ad laborem suum recte perficiendum, dubium nullum superest.

Obligationem hanc nemo non agnoscit. Quis enim est qui nesciat, vel in vilissimo & abjectissimo laboris genere reprehendi eum, qui minus recte eundem perficere censetur? Immo indignamur stupiditati, vel socordiz laborantis, propterea defectum rectitudinis vel ad intellectum, vel ad voluntatem referimus. Etsi autem obligatio extra dubitationis aleam posita intelligatur; non tamen videas omnes animum ad eandem advertentes, dum laborant. Unde nullibi magis, quam hic peccatur.

§. 523.

§. 523.

Quomodo
laboran-
dum.

Quilibet labore suo ita defungi debet, ut finem per eum intentum ex asse consequatur. Obligatur enim ad laborem suum recte perficiendum (§. 522). Quoniam itaque in actione humana recta nihil desiderari debet ex parte intellectus (§. 79 part. I. *Phil. pract. univ.*); nec in labore, qualiscunque tandem fuerit, ullus ex parte intellectus notari debet defectus. Nemo est, qui nesciat, omni labore intendi aliquem finem, & nos eundem obire finis hujus consequendi gratia, ita ut actiones, quibus labor absolvitur (§. 512), habeant rationem medii, quo finem istum consequi datur (§. 937 *Ontol.*). Sapientiae est eligere media ad finem ducentia (§. 678 *Psych. rat.*), & sapientiosem se probat, qui media magis apta ad finem consequendum eligit (§. 683 *Psych. rat.*), ut adeo in electione medii hac ex parte nullus notetur defectus, si finem ex asse consequimur (§. 684 *Psych. rat.*). Quamobrem cum ad sapientiam acquirendam obligemur (§. 254), & quicquid agimus omnem facere debeamus facultatum nostrarum usum, quem habere possunt (§. 302); unusquisque labore suo ita defungi debet, ut finem per eum intentum ex asse consequatur.

Propositio praesens declarat, quomodo recte laborem nostrum perficiamus. Qualiscunque is fuerit, etiamsi abjectissimus censeatur, suam tamen habet theoriam; nec rectus censeari potest, nisi quatenus huic convenit. Etenim si non convenit, aut laborans illam ignorat, & errorem de modo perficiendi laborem fovet, aut ex desidia actiones suas eidem conformare non vult. Et tum labor, quatenus consideratur ut actio laborantis, deficit a rectitudine (§. 79 part. I. *Phil. pract. univ.*), & peccatur contra obligationem naturalem, quae omnem facultatum nostrarum usum exigit (§. 302). Homini datus intellectus, ut perspicere possit, quomodo de-

ter-

terminandæ sint actiones, quibus labor absolvitur, ut finem, ad quem is tendit, ex asse consequatur. Eum igitur intellectus usum facere tenetur. Vernacula nostra satis apte distinguimus, si quis laborem suum recte perficit, & ubi minus recte hoc facit, quando defectus intellectui, quando voluntati tribuendus. Vocamus nimirum in casu primo, einen guten, in secundo einen schlechten, in tertio einen schlimmen Arbeiter: id quod satis ostendit, obligationem præsentem, de qua hic loquimur, non abhorre a notionibus communibus. Ceterum principium hoc fecundissimum est, cum hinc fluant omnes conclusiones particulares de qualibet laboris specie. Et eodem continetur notio directrix in condenda laboris cujuslibet theoria, ut is omni ex parte absolutus censeferi possit.

§. 524.

Res artificialis perfecta est, si singula, que in ea distinguuntur, per finem, cujus gratia fit, determinantur. *Perfectio rei artificialis in quo consistat.*
 Quodsi enim in re artificiali singula, quæ in eadem distinguuntur, per finem, cujus gratia fit, determinantur; omnes ejus determinationes intrinsecæ ad unum quid obtinendum tendunt, adeoque inter se consentiunt (§. 503 *Ontol.*). Quoniam itaque perfectio consistit in consensu plurium a se invicem differentium in uno (§. *cit.*); res artificialis perfecta est, si singula, quæ in ea distinguuntur, per finem, cujus gratia fit, determinantur.

Dedimus jam alias (*not. §. cit.*) exemplum de perfectione horologii, ut adeo opus non sit alio ad propositionem præsentem illustrandam. In paranda re artificiali actionibus variis opus est. Nulla earum fieri debet absque ratione sufficiente. Ratio autem desumitur immediate a determinatione rei faciendæ, quæ, cur talis esse debeat, per finem intelligitur. Nimirum ex fine constat, qualis esse debeat res artificialis: ex qualitate autem intelligitur, quænam ad eam parandam requiratur actio, ut talis fiat, qualis desideratur. Unde (*Wolfii Jus Nature Tom. I.*) X x. vides

vides rei artificialis perfectionem tanquam cognitam supponi, siquidem labore, quo paratur, rite defungi volueris.

§. 525.

*Obligatio
in rebus ar-
tificialibus
parandis
spectanda.*

Danda hominibus est opera, ut res artificiales, quas parant, ne careant sua perfectione. Etenim res artificiales parantur labore (§. 512) Enimvero quilibet labore suo ita defungi debet, ut finem per eum intentum ex arte consequatur (§. 523), consequenter si labore suo rem quandam artificialem parat, ut singula, quæ in eadem distinguuntur, per finem, cujus gratia fit, determinantur. Quoniam itaque res artificialis perfecta est, si singula, quæ in ea distinguuntur, per finem, cujus gratia fit, determinantur; hominibus danda est opera, ut res artificiales, quas parant, ne careant perfectione sua.

Ita horologii opaco danda opera est, ut horologium construat perfectum, ne in ejus structura quidpiam desiderari possit, quantum scilicet permittit ignorantia invincibilis. Et si enim obligatio naturalis in se spectata non ponat perfectioni rei artificialis ullos limites; cum tamen nemo obligetur ultra id, quod possibile (§. 209 *part. 2. Phil. pract. univ.*), obligationi suæ, quantum fert humana conditio, satisfecisse censetur, si fecit, quantum potuit. Antequam *Hugenius* pendula ad horologia rite applicare doceret, nemo artificum ea perfectione eadem parare poterat, qua nunc a peritis construuntur. Et si adeo usus astronomicus exigeret horologia tantæ perfectionis; quantum ipsis tribuere licet ex *Hugeniano* iuvento, non tamen ideo obligationi suæ defuisse dicendi sunt artifices, qui in istum usum horologia minoris perfectionis construxerunt. Tenditur ad summum: ast in eo sistitur gradus, ultra quod progredi non datur.

§. 526.

*Obligatio
Oratorum,* Quoniam orationes, poemata & libri arte humana componuntur, adeoque in numero rerum artificialium sunt

sunt (§. 505), hominibus vero danda est opera, ut ne res *Poëtarum* artificiales, quas parant, sua careant perfectione (§. 524); *& Scrip-
toribus, Poëtis & Scriptoribus danda quoque opera est,* *rum.*
ne orationes, poëmata & libri destituantur sua perfectione.

Quodsi quæsieris, undenam æstimanda sit orationis, poë-
matis & libri alicujus perfectio; haud e longinquo petenda
responsio. Ostendimus ea esse res artificiales, Quamob-
rem cum rei artificialis perfectio æstimeretur ex fine (§. 524);
ex eodem quoque æstimanda est perfectio orationis, poë-
matis & libri. Perfectionem orationis distincte exponere
Rhetoris est, poëmatis Poëtæ, libri Logici. Aliunde igitur
petenda Philosophia practica supponit. In Jure Naturæ tra-
duntur, quæ ad jura hominum eorumque obligationes cog-
noscendum sufficiunt: at quomodo obligationi unicuique
satisfieri possit, in iis docendum disciplinis, in quibus praxes
explicantur. Praxis autem artis oratoriz docetur in Rhetorica,
conficiendi poëmatis in Poësi, conscribendi libros in
Logica.

§. 527.

*Labor humanus tam multiplex est, ut nemo hominum Magna va-
omni obeundo sufficiat.* Abunde hoc patet a posteriori, ut *rietas labo-
non opus sit nisi animum advertere ad ea, quæ homines ris huma-
quotidie ubivis locorum faciunt.* Neque obscura est *ni.*
ratio. Etenim labor humanus complectitur actiones omnes,
quibus parantur res ad vitam commode ac jucunde de-
gendam ipsamque ejus necessitatem requisitæ, ceterasque
actiones, quibus ad promovendam perfectionem nostram,
vitamque commode, jucunde ac decore agendam habe-
mus opus (§. 512). Quodsi ergo consideremus, quanta
sit varietas illarum rerum, & quanta varietas harum actio-
num; rationem facile perspiciemus, cur fieri minime pos-
sit, ut unus homo labori omni obeundo sufficiat. Ete-
nim

nim si vel maxime sufficerent vires, id quod tamen concedi minime potest; non tamen sufficeret tempus.

Si quis animum attendit ad supellectilem, vestitum, libros, aliasque res, quarum usus quotidianus est, atque inquit quanto & quam multiplici labore fuerit opus, antequam una illarum rerum parari potuerit, modo noverit, quasnam mutationes materiæ subire debuerint, antequam rei faciendæ inservire potuerint, & quibusnam opus fuerit instrumentis tum ad materias parandas, tum ad res inde conficiendas, quoniam etiam labore instrumenta facta fuerint; is planissime convincetur, quod ne uni quidem rei, nedum omnibus conficiendis solus suffecisset. Nostrum non est, vel in unico exemplo instituere recensitionem omnis laboris, sine quo rem unam dari impossibile fuerat. Sufficit enim excitasse attentionem, quæ hic adhibenda, ubi observare volueris, quod sumitur, & ex aliis percontari, quæ ipsemet ignoras. Admiranda datur actionum humanarum a se invicem dependentia, & tanta earum inter se connexarum datur multitudo, ut fidem omnem superaret, nisi istæ sigillarim recenseri possent. Quæ quotidiana sunt, ea attentione nostra non dignamur, etsi eandem maxime mererentur. Quid enim utilius cognosci potest, quam quomodo homo homini utilis sit, & nemo mortalium ceterorum ope carere possit?

§. 528.

*Cum
labori
unusquisque
vocare de-
beat.*

Unusquisque hominum eum laborem seligere debet, cui obeundo se parem sentit. Labor humanus tam multiplex est, ut nemo hominum omni subeundo sufficiat (§. 527). Necessè igitur est, ut unus hoc, alius illud faciat, consequenter alius hunc, alius illum laborem seligat. Erimvero danda homini opera est, ut laborem suum recte perficiat (§. 522), consequenter eum seligere unusquisque debet, quem recte perficere valet. Unusquisque adeo eum seligere debet laborem, cui obeundo se parem sentit.

Quodsi

Quodsi quaesiveris, undenam constet, num labori cuidam obeundo par sis; tenendum est, de eo disquirendum alibi, ubi praxis tradetur. In antecessum tamen monemus, supponendum esse, ut laboris notionem distinctam habeas. Quodsi enim actiones, quibus constituitur, ad facultates tuas referre volueris; inde patebit, num eum earundem usum facere queas, qui requiritur.

§. 529.

Quoniam unusquisque hominum eum laborem se-^{Quinam} ligere debet, cui obeundo se parem sentit (§. 528); ^{labor alteri} siqui-
^{dem te parem sentis & utiliori, & minus utili, cui pares} dem te parem sentis & utiliori, & minus utili, cui pares
^{præferen-} sunt alii multi, quin utiliorem præferre debeas dubitandum
^{das.} non est (§. 184).

Non omnem laborem ejusdem esse utilitatis, extra controversiam est, etsi minus utiles sint æque necessarii. E. gr. Libros componere, quibus scientia non modo præsentî ævo amplificatur, verum etiam ad seros nepotes propagatur, utilius est, quam paucos quosdam instruere, ut ad solidam rerum scitu necessariorum cognitionem perveniant. Labor igitur iste huic præferendus. Nemo non videt, electioni non esse locum, nisi ubi optio in potestate tua est: id quod hic supponi potest abs ulla conditione, ubi nondum supponimus dominia esse introducta, ut labor sit medium acquirendi ea, quibus ad vitæ necessitatem tolerandam eamque commode, jucunde ac decore agendam indigemus.

§. 530.

Eam unusquisque sibi comparare tenetur usum facultatium, qui ad laborem suum recte obeundum requiritur. ^{Obligatio} ^{acquirendi}
Etiam quilibet homo obligatur ad laborem suum recte obeundum (§. 522). ^{aptitudi-} Enimvero si laborem tuum rite o-
^{nem labo-} bere volueris, & nosse debes, quomodo is recte perficiatur, & acquirere teneris habitum actiones illas prompte edendi, quibus labor absolvitur. Ad laborem adeo quem-
^{randi.}

liber recte obeundum certus requiritur facultatum usus. Patet itaque quod unusquisque eum sibi comparare teneatur facultatum usum, qui ad laborem suum recte obeundum requiritur.

Cujuslibet laboris, qualiscunque tandem fuerit, datur & theoria, & praxis. Illa comparatur usu facultatum cognoscendi; hæc exercetur usu facultatum non minus cognoscendi, quatenus in praxi continua applicatione theoriæ opus est, quam facultatis appetitivæ & locomotivæ. Theoria communiter confusis notionibus continetur, & applicatio usu facultatum cognoscendi inferiorum absolvitur, etiam si illa distinctis notionibus comprehendatur, cum actiones emergentæ a facultate locomotiva pendentes ea celeritate se invicem consequi debeant, quam distincta theoriæ non fert applicatio. Etsi autem pauca sint organa, quorum usu labor absolvitur omnis: tanta tamen hinc actionum diversimode combinatorum resultat varietas, ut labor quilibet peculiarem habitum effectivum requirat. Multum quoque varietatis inducit usus instrumentorum, sine quibus labor non perficitur: quorum ad præsens objectum applicatio singularem quoque usum facultatum earum exigit. Quod si ergo laborem tuum recte perficere velis, quemadmodum debes (§. 422); omnino movere debes lapidem, ut facultatum tuarum usum omnem in potestatem tuam redigas. Hinc resultant habitus non minus intellectuales, quam qui artis nomine veniunt. Sed quæ dixi, satis intelliguntur, modo in observandis quotidianis solerem & acutum te præbere volueris.

§. 537.

*Vita genus
quid sit.*

Pro diversitate laboris diversa oriuntur vitæ genera. Per *vita* enim *genus* intelligitur status, quo quis certo labori obeundo vitam suam impendit.

Ita furor vitam suam impendit conficiendis calceis, crepidis & ocreis; textor conficiendis lineis; sartor conficiendis vestibus. Artes igitur furoria, textoria, sartoria sunt certæ

vita

vitæ genera. Medicus vitam suam impendit curæ agrotorum. Praxis adeo medica certum constituit vitæ genus. Professores vitam suam impendunt juvenibus instruendis. Professiones adeo academicæ certum vitæ genus sunt.

§. 532.

Homo dicitur aptus ad certum vitæ genus, si per dispositiones naturales, quæ ipsi sunt, eum facultatum usum acquirere valet, qui ad laborem, per quem istud vitæ genus determinatur, recte obeundum requiritur. *Aptitudo ad vitæ genus quid sit.*

Et si hominibus omnibus eadem sint facultates; non tamen dispositiones naturales faciendi earum usum in omnibus sunt eadem. Unde nec omnes eum acquirere valent facultatum suarum usum, quem labor quilibet exigit, si eum recte obire voluerint. Spectandæ hic quoque sunt inclinationes naturales, quæ disponunt appetitum & averlandi facultatem ad certa appetenda & averlanda. Inde est, quod quidam veluti natura abhorreant a certo vitæ genere, alios vero natura ad idem veluti trahat. Nec minus hic ratio habenda est virium corporis, quibus labor obeundus proportionatus esse debet, sine viribus corporis non perficiendus. Unde ad artem tignariam ineptus est, cui non sunt corporis vires gravi pondeti atollendo sufficientes. Qui natura stupidus est, vel ex cognitione rerum nullam percipit voluptatem; ad studia literaria ineptus habetur. Unde autem æstimetur aptitudo ad certum vitæ genus, ad praxin spectat, quam suo loco trademus. Sufficit itaque pauca annotasse, quæ sufficienter ad realitatem notionis a posteriori agnoscendam.

§. 533.

Unusquisque hominum eligere debet vitæ genus, ad quod aptus est. *Quodnam vitæ genus eligendum.* Tenetur enim sibi comparare usum facultatum, qui ad laborem suum recte obeundum requiritur (§. 530). Quoniam itaque per vitæ genus certo cui-

dam

dam labori obeundo vitam suam quis impendere tenetur (§. 531), ad idem vero aptus est, si per dispositiones naturales, quæ ipsi sunt, eum facultatum usum acquirere valet, qui ad laborem, per quem istud determinatur, obeundum requiritur (§. 532); unusquisque illud vitæ genus eligere tenetur, ad quod aptus est.

Etiamsi non introducta fuissent dominia, neque etiam darentur imperia; diversa tamen darentur vitæ genera. Hæc enim determinantur per diversitatem laborum (§. 531), quibus omnibus obeundis unus homo non sufficit (§. 527), & ad quos obeundos ne quidem aptus est (§. 532). Laboris diversitatem exigit vitæ necessitas, commoditas, jucunditas & decor (§. 512). Obligatio autem vitam conservandi & commode ac jucunde, immo cum decore transigendi neque a dominio, neque ab imperio pendet (§. 350. 466. 471. 487.). Quamobrem obligatio eligendi certum vitæ genus concipitur antecedenter ad dominia & imperia: sit ita quod non facile eidem satisfacerent homines, dominiis non introductis, neque commode satisfacere possent, imperiis exulantibus. Hic quæstio est de origine obligationis, non vero de difficultate eidem satisfaciendi.

§. 534.

*Idem porro
expenditur.*

Unusquisque hominum eligere debet vitæ genus, quo se utiliore aliis præbere potest. Etenim si te parem sentis & utiliori, & minus utili labori, cui pares sunt alii multi, utiliore præferre debes (§. 529). Quoniam itaque vitæ generis, quod elegisti, certo cuidam labori obeundo vitam tuam impendere teneris (§. 531); id utique vitæ genus eligendum, quo te utiliore aliis præbere potes.

In eligendo vitæ genere spectanda est utilitas hominum communis. Unde major utilitatis ratio sufficiens est, cur unum alteri præferas. Et lex naturæ perfectiva inducit obligationem hoc faciendi (§. 193 part. 1. *Phil. pract. univ.*).

Qui

Qui in eligendo vitæ genere suarum tantummodo inclinatio-
num naturalium rationem habent; illi non rationis ductum
sequuntur, neque adeo faciunt, quod lex naturæ exigit (§.
259 *part. 1. Phil. pract. univ.*), sed sibi serviunt (§. 544
part. 2. Phil. pract. univ.). Probe autem notanda est præ-
sens obligatio, ne in præsentis rerum statu, in quo dominis &
imperii locus est, in adversam eidem incidat opinionem.

§. 535.

Affiduus in labore dicitur, qui nullum prætermittit *Affiduitas*
tempus, quo non labori vacet, quando vacare permittitur. *laboris*
Unde *Affiduitas laboris* est eum sine intermissu continuan- *quid sit.*
di habitus.

Per se patet dari rationes cum physicas, tum morales, cur
laborem subinde intermittere cogamur & teneamur. Hic
ergo intelligendus est intermissus sponte & nulla urgente
obligatione factus. Unde diximus, assiduum vacare labori
omni tempore, quo permittitur, quia scilicet nullum adest
obstaculum physicum vel morale. Ita physice impeditur, quo
minus labori vacet, qui morbo aliquo laborat, vel somno
opprimitur; moraliter vero impeditur, qui laborem inter-
mittit cultus divini gratia, vel ne nimio labore sanitati of-
ficiat.

§. 536.

Homines obligantur ad diligentiam in labore obeundo *Diligentia*
adhibendam. Laborem enim suum ita obire debent, ut *in labore*
finem per eum intentum ex asse consequantur (§. 522), *adhibenda.*
consequenter necesse est, ut nihil earum actionum omittant,
quæ eo fine fieri debent. Enimvero diligentiam adhibet,
qui ea omnia facit, quæ certo fine fieri debent (§. 751
part. 1. Phil. pract. univ.). Obligantur itaque homines ad
diligentiam in labore obeundo adhibendam.

Nimirum diligentia in labore obeundo intenditur, ut la-
bor recte perficiatur, ne quid in eo jure reprehendi possit.
(*Wolffii Jus Naturæ Tom. 1.*) Y y Inde

Inde est, quod dicamus artificem multum diligentiae adhibuisse in perficiendo opere suo, si omni usum sollicitudine observamus, ut idem esset omni ex parte consummatum. Retinemus significatum, quem vocabulo in doctrina de culpa tribuimus. Inconstantia loquendi diligentiam cum assiduitate confundit.

§. 537.

Obligatio quoad assiduitatem.

Homo in labore assiduus esse debet, quantum permittit sanitas corporis. Etenim homo obligatur ad laborandum (§. 514), vitare tamen debet laborem nimium (§. 519). Quamobrem cum labor nimius cum dispendio sanitatis continetur (§. 516); tantum temporis labori impendere debet, quantum impendi sanitas corporis permittit. Quoniam itaque in labore assiduus est, qui nullum praetermittit tempus, quo labori non vacet, quando vacare permittitur (§. 535). Homo in labore assiduus esse debet, quantum permittit sanitas corporis.

Assiduitas laboris non simpliciter praecipitur, propterea quia pugnare potest cum obligatione conservandae sanitatis, quae obligatione laborandi potior est. Laboramus enim corporis conservandi gratia, & ut vitam commode jucunde ac decore transigere possimus (§. 412). Labor adeo spectari quoque potest tanquam medium conservandi sanitatem. Medium repugnare nequit fini, nisi in sapientiam impingere velis (§. 678 *Psych. rat.*), ad quam tamen acquirendam obligamur (§. 254), ut ejus usum in determinandis actionibus nostris facere valeamus.

§. 538.

Existimatio & honor quid sit.

Aliorum de perfectione nostra iudicium dicitur *Existimatio*. Actus vero externi, quibus istud significamus, *Honor* vocantur.

Idiomate Germanico existimationem appellamus *Ehre*, honorem vero *Ehren-Bezeigungen*, sic ita quod vulgo honor per voca-

vocabulum prius vertatur. Distingui utique debent actus mentis internus & actus externi eidem respondentes, quoniam non semper necessario sunt conjuncti. Fieri potest, ut detur internus absque externis; fieri etiam potest, ut sint externi absque interno. Ecquis enim est, qui nesciat, te agnoscere posse perfectionem, quæ alteri inest, consequenter judicare, quod in se ea alteri; obstare autem posse rationes extrinsecas alias, quo minus actibus externis idem significes? Similiter nemo nescit quotidie contingere, ut quis actibus externis significet existimationem alterius, qualis tamen nulla ipsi est. Honorem vero restringimus ad actum externum, quod hoc desiderant phrasæ, veluti honore aliquem afficere, in honore aliquem habere, in magno honore apud aliquem esse. Actus externi, quibus existimatio significatur, moribus Gentium variant. Notandum vero est, nobis hic esse negotium cum existimatione & honore naturali, non civili, qui non datur nisi introductis imperiis, sine isto tamen non intelligitur.

§. 539.

Quoniam existimatio est iudicium alterius de perfectione tua, honor autem in actibus externis consistit, quibus istud significatur (§. 538); in potestate tua autem non est, ut alter perfectionem tuam cognoscat, & verum de eadem iudicium ferat, utque actibus externis idem significet (§. 175); *existimatio & honor non sunt in potestate tua, consequenter honor non est honorati, sed honorantis.*

An existimatio & honor sint in potestate.

Probe notandum est, existimationem & honorem non esse in numero eorum, quæ facultatum nostrarum usu acquirere valemus. Parebit enim in moralibus, quantum momenti in eo situm sit, ut hoc agnoscamus.

§. 540.

Nemo alterum honorare potest, nisi qui verum de perfectione alterius iudicium ferre valet. Etenim qui alterum honorare potest, non potest.

Quoniam alterum honorare potest, non potest.

honorare debet, is actibus externis significare debet, quod agnoscat perfectionem, quæ alteri inest (§. 538). Quamobrem cum perfectionem alterius agnoscere nequeat, nisi qui verum de eadem iudicium ferre valet (§. 505 *Log.*); nemo alterum honorare potest, nisi qui verum de perfectione alterius iudicium ferre valet.

Nimirum si iudicium ferre nequis de perfectione alterius, deest existimatio (§. 538). Cessant igitur & actus externi, quibus significas, quod non est, nisi adsit simulandi ratio (§. 716 *part. 2. Phik. pract. univ.*). Honor autem simulatus verus honor non est, de quo hic loquimur. Non omnes hoc perpendere, quotidiana experientia docemur.

§. 541.

Laus quid sit.

Laudare alterum dicitur, qui suum de perfectione alterius iudicium verbis significat. Unde *Laus* est oratio, qua nostrum de perfectione alterius iudicium significamus.

Qui novit, quænam ad perfectionem hominis requirantur, & undenam nobis innotescat; ei circa definitionem laudis nullum supererit dubium.

§. 542.

Quinam alteram laudare possit.

Quoniam perfectio alterius tibi perspecta esse debet, si eum laudare volueris (§. 541); perspecta autem nemini esse potest, nisi qui perfectionis istius notionem claram ac inprimis distinctam habet (§. 50 *Psych. empir.*); nemo laudari potest nisi ab intelligente.

E. gr. Geometram ob scientiam, qua pollet, nemo laudare potest nisi Geometriæ peritus. Hujus enim qui nullam habet notitiam, ipsum laudaturus non est nisi echo aliorum. Hinc vanæ sunt laudes, quæ proficiuntur a non intelligentibus. Atque ideo harum Laudum præcones non utantur nisi terminis generalibus, v. gr. vocando Geometram,

tram, quem extollere volunt, alterum Archimedes, vel alterum Apollonium, Geometrarum Principem, Geometram qui aliis palmam dubiam reddit, celeberrimum, omni laude superiorem & ita porro.

§. 543.

Similiter quia ab altero laudaris, si is suum de perfectione iudicium verbis significat (§. 541), in potestate autem tua non est efficere, ut alter perfectionem tuam agnoscat, aut, ubi eam agnoscit, suum de eadem iudicium, quod ^{num sint} ^{in potestate} ^{nostra.]} animo premit, verbis significet (§. 175), *ut lauderis ab aliis in potestate tua non est efficere.*

Nimirum laus tua ab alterius voluntate, non a tua pender. Alterius autem voluntas dominio tuo subjecta non est, ut eam pro lubitu determinare possis. Alterius adeo arbitrio relinquendum, num te laudare velit, siquidem possit. Magis autem absonum est velle laudari a non intelligentibus (§. 542). Et tribuendum arrogantiae, si quis laudem istiusmodi affectet.

§. 544.

Qui existimatione & honore dignus est, is etiam laude dignus est. Etenim cum existimatio sit iudicium de perfectione alterius & honor consistat in actibus externis, quibus ipsum significatur (§. 538); qui existimatione & honore dignus est, is perfectione quadam instructus esse debet. Enimvero qui perfectione quadam fulget, is quoque dignus est, ut verbis nostrum de eadem iudicium significemus, consequenter eum laudemus (§. 541). Patet itaque laude dignum esse, qui existimatione & honore dignus est.

Laus est quaedam honoris species (§. 537. 541). Quamobrem qui honore omni dignus est, is etiam laude dignus.

§. 545.

Obligatio
quoad exi-
stimationem
& honorem.

Unusquisque operam dare debet, ut sit existimatione & honore dignus. Etenim unusquisque omnem facere tenetur facultatum suarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum nostrum, & ad arcendum omnem ab anima, corpore & statu nostro imperfectionem requiritur (§. 173), consequenter ut omnem consequatur perfectionem acquisitu sibi possibilem. Quoniam alterius de perfectione iudicium existimatio est, honor autem in actibus externis consistit, quibus idem significatur (§. 538); existimatione & honore ut dignus sit operam dat, qui omnem facultatum suarum usum facit, qui ad perficiendum animam, corpus & statum nostrum, atque ad arcendum omnem ab anima, corpore & statu nostro imperfectionem requiritur. Unusquisque adeo operam dare debet, ut sit existimatione & honore dignus.

Hæc est obligatio, qua tenemur quoad existimationem & honorem. In nostra enim potestate positum, ut dignos nos reddamus existimatione atque honore, non autem, ut utrumque consequamur. Quamobrem illud intendi potest ab agente; hoc autem minime. Illud a voluntate nostra pendet, hoc a voluntate alterius. Illud ex generali obligatione hominis fluit, hoc autem in numero eorum est, ad quæ nulla dari potest obligatio. Illud si fecerimus, hoc parum nobis curæ esse debet.

§. 546.

Obligatio
quoad lau-
dem.

Quoniam operam dare debemus, ut simus existimatione & honore digni (§. 545), qui autem existimatione ac honore dignus est laude etiam dignus est (§. 544); *operam utique dare debemus, ut simus laude digni.*

Satisfecisti itaque obligationi tuæ, si te laude dignum præstiteris: utrum vero alii laudem promeritam tribuant, an denegent,

negent, id tibi parum curæ esse debet. Atque adeo jam intelligitur, quid tibi velint Stoici præcipientes, existimationem, honorem atque laudem non appeti debere. Nimirum velle non debemus, quæ in potestate nostra non sunt; sed ea relinquenda providentiæ divini, quemadmodum deinceps ostenderetur.

§. 547.

Habitus intellectus dicuntur *Virtutes intellectuales* ^{Virtutum} in oppositione ad habitus voluntatis & noluntatis bonos, quos *virtutes morales* appellare solemus & qui vulgo *Vir-* ^{intellectua-} ^{tium &} ^{moralium} ^{differentia,} tutes simpliciter audiunt.

Ita scientia, sapientia & ars sunt virtutes intellectuales: at temperantia virtus moralis est. Virtutes intellectuales in intellectu; morales in voluntate & noluntate resident. Morales vero intellectuales supponunt, ac ab iis splendorem suum mutuuntur.

§. 548.

Perfectio animæ acquisita sunt virtutes intellectuales ^{Perfectio} ^{& morales.} Etenim facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209). Facultates animæ ^{animæ ac-} ^{quisita qua-} ^{nam re-} ^{constet.} inferiores reducendæ sunt ad consensum cum superioribus (§. 267. 268. 275), adeoque perfectio animæ potissimum redit ad habitus facultatum superiorum, intellectus scilicet & voluntatis ac noluntatis. Habitus intellectus sunt virtutes intellectuales; habitus vero voluntatis & noluntatis boni virtutes morales. Perfectio itaque animæ acquisita sunt virtutes intellectuales & morales.

Ipsum dominium in facultates inferiores, quo eadem reducantur in consensum cum superioribus, virtus quædam moralis est, eaque facile princeps. Nemo ea de re dubitabit, qui perfecta habet, quæ de hoc dominio demonstravimus (§. 554 & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Et hæc virtus complementum perfectionis est, ad quam anima pertingere

tingere potest. Unde paucissimos videas, qui hunc perfectionis gradum attingunt.

§. 549.

Quenam potissimum existimationem pariunt. Quoniam existimatio est iudicium aliorum de perfectione nostra (§. 538), adeoque inprimis de perfectione animæ acquisita, perfectio autem animæ acquisita sunt virtutes intellectuales & morales (§. 548); *existimationem potissimum virtutes intellectuales & morales pariunt.*

Dicuntur hæ virtutes bona animi acquisita. Unde existimatio a bonis potissimum animi acquisitis pendet.

§. 550.

Quenam honorem & laudem. Quoniam honor sunt actus, quibus iudicium nostrum de perfectione alterius significamus (§. 538), laus vero oratio, qua idem indigitamus (§. 541); eodem modo patet, *virtutes potissimum intellectuales & morales parere honorem & laudem.*

Hæc probe notanda sunt, ne honorem verum cum spurco, nec laudes veras cum vanis confundamus. Multum omnino differentie intercedit inter ea, quæ natura & fortuna dedit, & inter ea, quæ proprio studio ac labore acquisivimus. Hæc nobis honori & laudi potissimum cedunt.

§. 551.

Hæc porro expenduntur. Quia virtutes intellectuales & morales alterius nobis non innotescunt nisi per facta alterius, seu actiones externas, quæ per istas determinantur, virtutes autem istæ potissimum existimationem (§. 549) honorem & laudem pariunt (§. 550); ideo *facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta existimationem potissimum, honorem atque laudem pariunt.*

Hinc laudem mereri dicimur propter ea, quæ fecimus ipsi; parum

parum autem laudis nobis accedere asserimus propter ea, quæ fecerunt alii, vel quæ natura aut fortuna dedit. Et qui alterum eximie laudare voluerit, recensere tantummodo debet facta, quæ virtutes intellectuales & morales arguant. Hoc enim pacto intelligitur, convenire alteri laudem, quam ipsi tribuis. Nec aliter probari potest te alteri non tribuere nisi laudem promeritam, quam ubi facta enarras ipsius. Encomiastæ non semper hoc perpendunt: unde jejuna sunt ipsorum encomia, nec apud intelligentes merentur fidem.

§. 552.

Quoniam facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta existimationem potissimum, honorem atque laudem pariunt (§. 551); ea hominem existimatione, honore atque laude dignum probant.

Loquimur de vera existimatione, non simulata nec per errorem facta, consequenter etiam de honore vero & laude vera. Ne quis autem hic cespitet, amor ex factis alterius, quæ nobis placent, vel alerius etiam qualitibus ac statu externo originem trahens, & existimationi adhærens non confundendus cum ipsa existimatione. Existimatio enim actus intellectus est (§. 538); amor vero iste, cum sit in affectuum numero (§. 649 *Pfych. empir.*) in appetitu sensitivo residet (§. 603 *Pfych. empir.*). Sed hæc suo loco & tempore acutius discernemus, tumque patebit, quantum utilitatis afferat discrevisse non confundenda.

§. 553.

Fama hominis est communis hominum aliorum sermo de habitibus intellectualibus & moralibus ejusdem. Quodsi habitus morales fuerint virtutes, Fama dicitur bona; si vitia, mala audit. Habitibus intellectuales cum non habeant sibi oppositos, quemadmodum morales; Famam pariunt nunc magnam, nunc parvam pro diversis virtutum intellectualium gradibus; nunc latam, nunc arctam, prouti (*Wolfi Jus Naturæ Tom. I.*)

per plura loca diffunditur, vel per pauciora. Fama quoad virtutes intellectuales dicitur *Celebritas*. Et in genere *Fama* dicitur communis hominum de facto aliquo sermo.

Differt adeo fama a laude. Etenim si tu recenseres virtutes intellectuales & morales alterius, aut tuum de perfectione alterius iudicium aliis significas verbis, eundem laudas (§. 541). Ast si multi alicubi locorum, vel multis in locis loquuntur de virtutibus intellectualibus & moralibus alterius, ut communis eorum de iisdem sermo sit, tum demum fama de eodem diffunditur. Ita & fama dicitur esse in urbe de homicidio, si ubi in eodem incolæ de eodem loquuntur. Ceterum fama hominis magna a lata probe distinguenda venit. Haud raro enim contingit, ut fama viri cujusdam eruditi diffundatur per magnum terrarum tractum, si tamen eam spectes, qualis revera est, admodum exigua deprehenditur. Lingua vernacula Fama in genere dicitur *das Gerüchte*; Fama autem hominis *der Nahme* item *der Ruf*. Hinc Fama bona *ein guter Nahme*, mala *ein übler Nahme*, vel, si mitius loquimur, *kein guter Nahme* vocatur.

§. 554.

*Obligatio
quoad fa-
mam.*

Homo operam dare debet, ut fama ipsius bona sit. Operam enim dare debet, ut sit existimatione ac laude dignus (§. 545), consequenter ut facta ipsius ex virtutibus intellectualibus & moralibus proficiantur (§. 551). Quod si vero ejus facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus proficiantur, communis hominum sermo, ubi de eodem loquuntur, nisi sit a veritate alienus, alius esse nequit, quam de habitibus intellectualibus & moralibus ejusdem. Quoniam itaque hic ipse sermo fama hominis est, quam habet (§. 553); operam is omnino dare debet, ut fama ipsius bona sit.

Hinc vernacula lingua inculcamus, man müsse sich beiseitigen einen guten Nahmen zu haben. Vulgo itaque agnoscitur hæc obligatio. Quamobrem cum ea fluat ex obligatione quoad
existi-

existimationem, honorem & laudem: mirum videri poterat, cur illam vulgo admittant omnes, hanc vero nonnulli rejiciant, quasi vitio tribuendum sit, si quis existimationis, honoris ac laudis rationem habere velit. Bona fama est laus multiplicata: ea enim frui idem est ac a multis laudari (§. 553). Ceterum quemadmodum bona fama simpliciter fama dici solet; ita etiam integra appellatur, quando non interrumpitur judiciis hominum perversis.

§. 555.

Quoniam curandum nobis est, ut fama bona fruamur (§. 554); *carendum ex adverso est, ne mala sit* (§. 553). *Amala fama sibi cavere debet homo.*

§. 556.

Famam servare dicitur, qui sollicite cavet, ne bona in malam degeneret. *Famam quam servet.*

Quemadmodum sanitatem conservamus, si cavemus, ne corpus fiat morbis obnoxium, ut, quod sanum fuerat, nunc sit ægrotum; ita famam, quæ simpliciter dicta famam bonam denotat, servamus, si cavemus, ne, cum bona sit, in malam abeat.

§. 557.

Homo famam servare debet. Etenim operam dare debet, ut fama sit bona (§. 554), cavere autem, ne fiat mala (§. 555). Quoniam itaque famam servat, qui sollicite cavet, ne bona in malam degeneret (§. 556); hominem obligari ad famam servandam palam est. *Obligatio servandi famam.*

Obligatio hæc nullo non tempore agnita. Inde illud Poëtæ: Omnia si perdas, famam servare memento.

§. 558.

Quoniam homo famam servare debet (§. 557), *si* *Quando facta fecit bonæ famæ adversa; operam dare tenetur, ut fama servare* *Eis contrariis eidem serviat.* Nimirum famæ servit, qui debeat ea facit, quæ famam in bonam partem acceptam amplificat.

Quemadmodum in ceteris statum hominis externum consideramus antecedenter ad dominia & imperia; ita quoque famam ab hisce independenter spectamus. Atque adeo communi notione famæ contenti ea seponimus, quæ a jure positivo veniunt, quod civitates introductas supponit. Omnium autem maxime cavemus, ne, quæ Juris Romani sunt, incauti naturali inferamus. Agemus de hisce alibi apertius; hic tantummodo annotandum erat, quod ad vitandum confusionem juris naturalis & positivi, ac in specie Romani facit. Ceterum ut propositio præsens rectius intelligatur, demus exemplum. Ponamus hominem eruditum commentatum fuisse de argumento quodam sibi non satis cognito, adeoque pueriliter errasse. Nemo non affirmabit, quod nocuerit famæ suæ, ut non opus existimemus prolixè recense-ri ea, quænam adversus ipsius virtutes intellectuales atque morales hinc colligantur. Quodsi ergo posthac severiori studio in istud scientiæ genus incumbat, & ubi profectus haud vulgares fuerit affectus, aliam edat in isto genere commentationem, quæ laudem intelligentium meretur, contrariam de se in animis hominum excitabit opinionem, atque adeo famæ servit.

§. 559.

An existimatio omnium eadem in statu naturali.

In statu naturali homines omnes non sunt ejusdem existimationis. Etenim in statu naturali hominibus non competunt nisi jura naturalia, nec aliis iidem quam naturalibus obligationibus tenentur (§. 124). Enimvero non omnes eadem diligentia obligationi naturali satisfaciunt, consequenter cum lex naturæ eos obliget ad consequendam animæ, corporis ac status externi perfectionem, quam consequi in potestate eorum positum (§. 180), non omnes eandem perfectionem consequuntur. Immo si vel maxime omnes omnem faciant usum facultatum suarum, qui in potestate ipsorum est, cum homines natura differre constet quoad dispositiones naturales, non omnes eundem perfectionis

Etionis gradum attingere possunt. Quamobrem si de perfectione alterius iudicium verum esse debet, fieri haudquam potest, ut omnium de perfectione singulorum idem sit iudicium (§. 505 *Log.*). Quoniam itaque existimatio est aliorum de perfectione nostra iudicium (§. 538); in statu naturali homines omnes non sunt ejusdem existimationis.

Non est, quod excipias, quod natura homines omnes æquales sint (§. 81), nec homini ulli competat prærogativa (§. 94), nec præcedentia præ altero (§. 104). Etenim æqualitas non spectatur, nisi quoad jura naturalia & obligationes naturales (§. 78), ob quorum identitatem prærogativæ ac præcedentiæ locus non est. Enimvero ex ipsa demonstratione propositionis præsentis liquet, supposita hac naturali hominum æqualitate demonstrari diversitatem existimationis in statu naturali. Qui aliter sentiunt, notionibus Juris civilis, quod imperia & dominia introducta supponit, delusi in re manifesta cœcutiunt. Quamobrem modo monuimus (*not.* §. 558) vitandam esse hanc confusionem.

§. 560.

In statu naturali non omnibus hominibus idem debetur honor. Etenim in statu naturali homines omnes non sunt ejusdem existimationis (§. 559). Quamobrem cum honor consistat in actibus externis, quibus existimatio significatur (§. 538); in statu naturali nec omnibus hominibus idem debetur honor. *An in statu naturali honor omnium idem.*

Et si adeo nulla introducta fuissent dominia & imperia, sed permansissent homines in statu naturali originario; non tamen omnes eodem fuissent honore digni. Qui æqualitatem confuse percipiunt, quæ in statu naturali obtinet, sibi imaginantur, quasi nulla differentia inter homines in hoc statu intercedere possit, quæ hominem unum potiorē facit altero. Sed ex ipsa supposita æqualitate moralis deducitur inæqualitas quoad meritum honoris. Honor debetur iis, qui

eundem merentur. Merentur qui eodem dignos se præstant. Digni evadunt honore, qui obligationi naturali omni animi sollicitudine satisfaciunt. Non satisfacere eidem possunt omnes eodem modo, ut easdem consequerentur virtutes intellectuales atque morales. Quamobrem nec omnes idem honoris meritum habent, consequenter si ex veritate fieri debent omnia, nec idem omnibus debetur honor.

§. 561.

An in statu naturali eadem conveniat omnibus laus.

In statu naturali non omnes eadem laude digni sunt. Neque enim omnes sunt ejusdem existimationis in statu naturali (§. 559). Quoniam itaque eadem laude dignus esse nequit, qui eadem existimatione non est dignus (§. 544); in statu naturali non omnes eadem laude digni sunt.

Nemo est, qui affirmare ausit, in statu naturali omnes eadem laude dignos esse, nec homines differre posse quoad laudem. Satis enim manifestum est, laudis non pendere a statu civili differentiam. Quodsi ergo perpenderent, qualis sit inter laudem honorem & existimationem nexus (§. 38. 541); fieri nullo modo posset, ut homines quoad existimationem in statu naturali æquales esse vellent. Nulla est differentia quoad dignitates civiles ac inde pendente existimatione ac honore; sed existimatio & honor per naturam ipsius hominis subsistens diversum quid est ab honore & existimatione civili, in ipso etiam statu civili ab hoc distinguendum.

§. 562.

An existimatio, honor & laus intendi possint.

Homo existimationem & honorem ac laudem non debet intendere tanquam finem. Etenim existimatio consistit in judicio aliorum de perfectione nostra, honor autem in actibus, quibus judicium istud significatur, externis (§. 538), laus denique oratio est, qua nostra de perfectione alterius judicium significatur (§. 541). Natura quilibet homo liber est, (§. 146), adeoque actiones ejus independentes sunt

sunt a voluntate tua (§. 152). Non igitur tenetur de perfectione tua formare iudicium, quale ab eo ferri vis, nec actibus externis idem significare, neque etiam verbis idem eloqui, quia tu ab eodem hoc fieri vis. Quamobrem jus tibi nullum est exigendi ab altero, ut te existimet, ut honore prosequatur, ut laudet (§. 156 *part. I. Phil. pract. univ.*); sed quid alter facere velit, relinquendum est ipsius arbitrio. Quoniam itaque propter finem, quem agens intendit, agit (§. 616 *part. I. Phil. pract. univ.*); ideo patet, quod homo existimationem, honorem & laudem tanquam finem intendere non debeat.

Probe attendendum venit, quomodo propositio præfens demonstratur. Ostendimus nimirum, juri libertatis repugnare, ut existimationem, honorem ac laudem tanquam finem intendas. Vis enim, ut alter faciat, quod tu fieri vis, & quando non facit, de eo conquereris tanquam de injuria tibi facta, consequenter sumis tacite, quasi alter obligatus sit ad actiones suas voluntati tuæ conformandas. Hæc obligatio tollit jus libertatis naturalis, quam cum tu urges, in libertatem alterius injuriosus es. Arque adeo vides te ad hoc obligari, ne existimationem, honorem ac laudem tanquam finem intendas. Vulgo hoc non agnoscitur, sed prudentiæ saltem tribuitur, ne ea, quæ in potestate tua non sunt, consideres tanquam in eadem posita.

§. 563.

Modestus dici solet, qui appetitum circa honorem *Modestia* legi naturali convenienter determinat. Unde *Modestia* est quid sit. virtus moderandi appetitum circa honores.

Vidimus hætenus, quomodo homo versari debeat circa honores, ne obligationi suæ desit (§. 545. 546. 557. 558), & ne violet jus alterius (§. 562). Arque adeo constat, dari aliquam virtutem, quæ circa honores versatur. Cum huic mode-

modestiz nomen tributum fuerit a Philosophis; nostrum non est ab eo recedere.

§. 564.

Magnanimitas quid sit.

Magnanimus dici suevit, qui appetitum circa honores magnos legi naturali convenienter determinat. Unde *Magnanimitas* dici suevit virtus moderandi appetitum circa honores magnos.

Non sine ratione magnanimitas a modestia distingui solet, propterea quod difficillimum sit moderari appetitum circa honores magnos, ut adeo idem facere non possit, qui eundem circa honores mediocres moderari didicit. Quoniam adeo duo hi gradus virtutis a se invicem tanto distant intervallo, quantum vix inter alias virtutes diversæ speciei intercedit; nec abs re visum fuit, modestiam ac magnanimitatem tanquam duas diversas virtutes a se invicem distingui. Sane qui modestus est, eum magnanimitatem admirari videmus in altero tanquam rarissimam in his terris avem. Gradus virtutis, quem paucissimi attingunt, nomine distingui non modo consultum, sed & necessarium est: quod dum facimus, non entia præter necessitatem non multiplicamus, sed id agimus, ut unicuiqueque debitam laudem tribuere queamus, & ad id, quod divinum habetur in virtute, aliorum exemplo alios excitare valeamus.

§. 565.

Obligatio ad modestiam & magnanimitatem.

Homo non modo modestus, sed & magnanimus esse debet. Etenim homo operam dare debet ut sit existimatione honore ac laude dignus (§. 545. 546.). & ut fama bona fruatur (§. 554), hancque servare tenetur (§. 557), immo si qua fecit bonæ famæ adversa, opera danda, ut factis contrariis eidem serviat (§. 558); honorem tamen ac laudem non intendere debet tanquam finem (§. 562). Præterea adeo ipsi non esse liberum, quomodo circa honores, quoscunque fuerint, versari velit; sed lege naturali determinatum.

natum esse, quomodo circa eos versari debeamus. Quoniam itaque modestus appetitum circa honorem mediocre (§. 563), magnanimus vero circa magnos legi naturali convenienter determinat (§. 564); modesti ac magnanimi esse debemus.

Non est quod excipias, magnanimitatem esse virtutem extraordinariam, quæ in paucos cadit (*not.* §. 564), adeoque generaliter dici non posse, quod homo ad eandem obligetur. Quod enim in paucos cadit, non inde est, quod pauci ad eandem obligentur; sed quod perpauci obligationi huic satisfaciant. Quod vero perpauci satisfaciant obligationi, id universalitatem obligationis minime infringit.

§. 566.

Arrogans dicitur, qui se honore dignum existimat, *Arrogantia* quo non est. Unde *Arrogantia* definitur per vitium, quo *quid sit.* quis affectat honores, quibus dignus non est.

Opponitur arrogantia non modo modestiæ, verum etiam magnanimitati. Neque enim opus est, ut hic inter magnos & medios honores distinguatur. Arrogantis enim tam facile est magnos affectare honores, quam mediocres, cum perinde indignus sit magnis, quam mediocribus. Honor nimirum, quem affectat, semper major est, quam quo dignus.

§. 567.

Nemo hominum arrogans esse debet. Quoniam enim *Arrogantia* unusquisque operam dare debet. ut sit honore dignus (§. *prohibita* 545), hoc vero non faciat, qui se honore dignum existimat, quo non est; nemo utique hominum se honore dignum existimare debet, quo non est. Quamobrem cum arrogans sit, qui se honore dignum existimat, quo non est (§. 566); nemo hominum arrogans esse debet.

Arrogantes sunt eruditi, qui elogiis emendicatis superbunt, quæ ipsis minime conveniunt. Vi adeo propositionis præsentis peccant.

§. 568.

*Pu-
sillani-
mitas quid
sit.*

*Pu-
sillanimis* vocari solet, qui honores prorsus non curat, nec famæ ullam rationem habet. Unde *Pu-
sillanimitas* est vitium, quo omnis honoris ac famæ cura abjicitur.

Opponitur pusillanimitas modestiæ & magnanimitati in defectu. Solet etiam pusillanimitas vocari *Inambitiositas*. Vernacula appellatur *Niederträchtigkeit*.

§. 569.

*Pu-
sillani-
mitas pro-
bibita.*

Nemo hominum pusillanimis esse debet. Unusquisque enim operam dare debet, ut sit honore dignus (§. 545) & ut fama bona fruatur (§. 557), consequenter legi naturali repugnat, si quis honores prorsus non curat, nec famæ ullam rationem habet. Quoniam itaque hoc facit, qui pusillanimis est (§. 568). *Nemo hominum pusillanimis esse debet.*

Nimirum pusillanimis ex honore ac fama bona nullam capit voluptatem, consequenter honorem ac famam in numerum bonorum minime refert. Quamobrem nec honor, nec fama appetitum ipsius movet. Atque hæc ratio est, cur omnem honoris ac famæ curam abjiciat. Sed de hoc disertius dicemus in Philosophia morali, ubi characteres virtutum ac vitiorum trademus.

§. 570.

*Ambitio
quid sit.*

Ambitiosus dicitur, qui cupiditate honoris insatiabili flagrat. *Ambitio* itaque est insatiabilis honoris cupiditas, seu vitium, quo honorem tanquam finem ultimum eorum, quæ facimus, intendimus.

Opponitur etiam modestiæ in excessu, perinde ac arrogantia, nec ab hac eam distinguunt Aristotelici, propterea quod sibi persuadent virtuti omni duo opponi debere vitia, alterum in excessu, alterum in defectu, consequenter non nisi duo.

duo. Enimvero nihil absurdi habet, quod eidem virtuti duo opponantur vitia in excessu, quemadmodum revera hic contingit. Etenim aliud est sibi arrogare honores minime promeritos; aliud vero inexsatiabili honoris cupiditate flagrare, & honorem intendere tanquam actionum suarum finem ultimum. Illud enim fieri potest, etiamsi hoc non facias. Et potest quis inexsatiabili honoris cupiditate flagrare ac honorem intendere tanquam finem ultimum suarum actionum, etiamsi non affectet nisi honorem promeritum.

§. 571.

Nemo hominum ambitiosus esse debet. Nemo enim *Ambitio le-* hominum honorem intendere debet tanquam finem (§. *ge natura* 562), adeoque multo minus tanquam finem ultimum sua- *prohibita.* rum actionum, ita ut flagret inexsatiabili honoris cupiditate. Quamobrem cum ambitiosus honorem intendat tanquam finem ultimum inexsatiabili ejusdem cupiditate flagrans (§. 570); nemo hominum ambitiosus esse debet.

Ambitiosus & avarus in cupiditate nimia conveniunt, nisi quod ad diversa tendant objecta ambitio & avaritia. Illa nempe versatur circa honores, hæc circa opes. Avaritiæ autem locus non est nisi introductis dominis. Unde de ea agitur suo loco. Ambitio autem alitur, introductis imperiis, quæ dignitates ac honores pepererunt civiles.

§. 572.

Homo perfectionem propriam cognoscere tenetur. U- *Obligatio* nusquisque enim operam dare debet, ut eam consequatur *ad propri-* animæ, corporis ac status externi perfectionem, quam *am perfe-* consequi in potestate ipsius positum (§. 180). Necessè *ctionem co-* igitur est, ut inquiret, quamnam perfectionem sit conse- *gnoscen-* *dans.* cutus, adeoque propriam perfectionem cognoscere tenetur.

Nimirum fieri haud quaquam potest, ut obligationi natu-

rali perfectionem omnem acquisitu tibi possibilem consequendi satisfacias, nisi tibi constiterit, quantum in ea consequenda profeceris. Quamobrem cognitio perfectionis propriæ non modo licita, verum etiam debita est (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*), ut adeo peccet, qui eam omittit (§. 440 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Toto igitur cœlo falluntur, qui cognitionem perfectionis propriæ ad vitium referunt.

§. 573.

Voluptas ex perfectione propria num sit illicita.

Voluptas ex perfectione propria percepta illicita non est. Pone enim, eam esse illicitam. Quoniam voluptatem percipis, quamprimum perfectionem tuam cognoscis (§. 511 *Psych. empir.*); cognitio perfectionis propriæ illicita est, adeoque ad eam omittendam obligaris (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quod cum sit absurdum (§. 572), voluptas ex perfectione propria percepta illicita esse nequit.

Qui voluptatem ex perfectione propria percipiendam damnant, aut illicitum pronunciare debent, quod hanc cognoscas, aut desiderare tenentur, ut falsum de eadem formes iudicium. Utrumque esse absurdum nemo sanus diffitebitur. Nec est quod excipias, perfectionem humanam tanta adhuc imperfectione laborare, ut pro perfectione haberi nequeat. Hoc enim non obstante fieri solet, ut animum ad eam advertens voluptatem percipias, sit ita quod imminuatur, ubi ad imperfectionem adhuc adhærentem eundem attendis: id quod utiliter subinde fieri in Philosophia morali docebitur. Perpendendum imprimis est, quod absque voluptate prævisa, quam perfectio propria parit, nulla concipi possit obligatio naturalis, quæ scilicet ex ipsa natura humana fluit: id quod ignorare nequit, qui ea perspexit, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus.

§. 574.

Cautio in propria

Homo in perfectione propria, seu bonis animi corporis ac fortunæ æstimandis non sibi tribuere debet, quæ fortunæ

tribuenda veniunt. Homo perfectionem propriam cognoscere tenetur (§. 572). Per se autem patet, quod iudicium de perfectione propria, seu bonis animi, corporis ac fortunæ, quæ consecutum sese experitur, verum esse debeat. Quoniam igitur iudicium hoc falsum est, non verum, si inquirens, quomodo illa fuerit consecutus, sibi tribuit, quæ fortunæ tribuenda veniunt (§. 507 Log.); in perfectione propria, seu bonis animi, corporis ac fortunæ æstimandis non sibi tribuere debet, quæ fortunæ tribuenda veniunt. *perfectione cognoscenda adhibenda.*

Quomodo hæc disquisitio sit instituenda, ut acute distinguas, quæ tibi debes, ab iis, quæ fortunæ debentur, aut providentiæ divinæ; suo loco expressius docebimus in Philosophia morali. Hic sufficit ostendisse, quæ circa cognitionem propriæ perfectionis urget ipsa lex naturæ.

§. 575.

Nemo hominum sese majoris facere debet, quam est, quanti se seu non plus perfectionis & circa eandem plus sibi tribuere debet, quam veritati consentaneum. Etenim perfectionem propriam cognoscere tenetur (§. 572). Quamobrem cum per se pateat, de propria perfectione iudicium verum esse debere; verum autem non sit, si plus perfectionis sibi tribuit, quam revera convenit (§. 506 Log.); nemo utique hominum plus sibi perfectionis tribuere debet, quam revera possidet. *Quantis se quis facere debeat.*

Et quoniam in perfectione propria seu bonis animi, corporis & fortunæ æstimandis non sibi tribuere debet, quæ fortunæ tribuenda veniunt (§. 574); nec circa perfectionem propriam plus sibi tribuere debet, quam veritati consentaneum.

Atque adeo patet, quod nemo hominum sese majoris facere debeat, quam est.

Quando naturali lege ad cognitionem rei cujusdam obligamur, nunquam non intelligitur cognitio vera, quæ enim falsa est, ea nomen cognitionis non meretur, sed erroris nomine rectius venit. Cognitio itaque perfectionis propriæ (sub qua hic etiam intelligimus perfectionem status externi) omnem excludere debet errorem. Enimvero dum perfectionem propriam cognoscere studemus, non solum expendimus qualis & quanta ea sit; verum etiam quomodo eandem fuerimus consecuti. Nemo itaque sibi videri debet perfectionis quid consecutus, quam revera non habet, nec affectus perfectionis ejus, quam possidet, illum gradum, quem nondum attingit, neque etiam sese habere debet pro causa ejus, cujus causa non est. Unde liquet, quandonam homines majoris sese faciant, quam sunt.

§. 576.

Usus cognitionis perfectionis & imperfectionis propriæ.

Ex perfectione propria agnoscimus, quod obligationi naturali satisfecerimus & quantum eidem satisfecerimus; ex imperfectione autem propria, quantum eidem nondum satisfecerimus. Etenim unusquisque operam dare debet, ut eam consequatur animæ, corporis ac status externi perfectionem, quam consequi in potestate ipsius positum (§. 180), & ut omnem evitet animæ, corporis & status externi imperfectionem, quantum in potestate sua est (§. 182). Quamobrem ubi perfectionem & imperfectionem nostram agnoscimus, ex illa utique agnoscimus, num & quantum obligationi naturali satisfecerimus; ex hac autem perspiciamus, quantum eidem nondum satisfecerimus.

Lex naturæ tandem omnis perfectionem nostram & aliorum tanquam metam respicit, promovere autem perfectionem alterius ad nostram perfectionem spectat. Quando itaque nostram cognoscimus perfectionem, nobis simul innotescit, quantum studii in promovenda perfectione aliorum posuerimus. Alia igitur via nobis innotescere nequit, quantum obligationi naturali satisfecerimus, quam si considera-

mus

mus perfectionem propriam acquisitam. Patebit hoc clarius in Philosophia morali, ubi omnia minutissime persequemur, quæ ad praxin faciunt. Ceterum usus cognitionis perfectionis propriæ satis docet, cur ea damnanda non sit, ut adeo mirari non debeamus, quod ad eam cognoscendam firmus obligati (§. 572). Cum enim obligationi nostræ satisfacere debeamus; necesse quoque est, ut certum nobis & exploratum sit, num eidem satisfaciamus, & quantum hucusque satisfacere eidem potuerimus.

§. 577.

Si propriam perfectionem agnoscimus & ea, quæ circa eandem nobis tribuenda discernimus ab iis, quæ fortune tribuenda veniunt; facta nostra spectare debemus tanquam debita. *Quid faciendum peribita.* Etenim si propriam perfectionem cognoscimus, non spectare possumus tanquam ejus causam, nisi quatenus a factis nostris dependet (§. 881 *Ontol.*). Quamobrem ubi ea, quæ circa eandem nobis tribuenda, ab iis discernimus, quæ fortunæ tribuenda veniunt; facta utique nostra expendere debemus, a quibus illa dependet. Enimvero cum omnem facere teneamur usum facultatum nostrarum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum nostrum & ad arcendum omnem ab anima, corpore & statu nostro imperfectionem requiritur (§. 173); facta ista debita sunt (§. 170 *part. I. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque perfectionem propriam cognoscere debemus (§. 572) & quæ circa eandem fortunæ tribuenda nobis tribuere prohibemur (§. 574), nostra autem cognitio non falsa, sed vera sit necesse est; ideo facta nostra aliter spectare non debemus nisi tanquam debita, dum propriam perfectionem cognoscimus & ea, quæ circa eandem nobis tribuenda, discernimus ab iis, quæ fortuna tribuenda veniunt.

Propositio hæc probe notanda est, cum multus & præclarus

clarus sit usus in praxi. Vulgo obligatio repræsentandi facta sua, quibus perfectionem acquirimus propriam, tanquam debita non agnoscitur. Atque inde est, quod homines longe aliter de se sentiant, quam sentire debent, ac vitiis, quæ plurimum nocent, aperiatur aditus. Urget tamen Christus hanc obligationem Luc. XVII. 10. Quicquid ergo feceris præclari, quod perfectionem tuam loquitur & factorum, quibus eandem tibi acquisivisti, memoriam refricat; id tanquam debitum semper spectare debes.

§. 578.

Quomodo homo se considerare debeat tanquam causam propriam perfectionis.

Quoniam propriam perfectionem agnoscentes & ea, quæ circa eandem nobis tribuenda, discernentes ab iis, quæ fortunæ tribuenda veniunt, facta nostra spectare debemus tanquam debita (§. 577), quatenus vero perfectionem nostram spectamus tanquam dependentem a factis nostris, nos consideramus tanquam ejus causam (§. 881 Ontol.); *Si nosmetipsos spectamus tanquam causam perfectionis propriæ, nos considerare debemus tanquam eos, qui fecere, quod facere debebant.*

Nimirum homo quatenus consideratur tanquam causa perfectionis propriæ, spectandus est tanquam debitor, qui solvit debitum; aut tanquam servus, qui debitas præstitit operas. Multo luculentius hoc patebit, ubi officia erga Deum demonstraverimus. Conferantur interea, quæ in Horis subsecivis de Hominine nihil a se ipso habente docuimus Trim. æst. Anni 1729. num. 3.

§. 579.

Ad que animus circa imperfectionem propriam advertendos.

Si propriam imperfectionem agnoscimus & ea, que circa eandem nobis tribuenda, discernimus ab iis, que fortunæ debentur; in factis positivis spectare debemus inobedientiam, in privativis negligentiam. Etenim si propriam imperfectionem agnoscimus & ea, quæ circa eandem nobis

bis tribuenda, discernimus ab iis, quæ fortunæ debentur; nobis constat, quænam fecerimus, cur in istam imperfectionem inciderimus, & contra quænam omiserimus, ut perfectio acquisitu possibilis nobis desit. Quoniam igitur omnem facere tenemur facultatum nostrarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum nostrum, & ad arcendum omnem ab anima, corpore & statu nostro imperfectionem requiritur (§. 173); quatenus eundem non fecimus, eas actiones omisimus, quas committere debebamus isto fine (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*), quatenus vero contrarium fecimus, eas actiones commisimus, quas omittere debebamus (§. *cit.*). Enimvero in omissione actionum certo fine edendarum non usui facultatum debita negligentia consistit (§. 750 part. 1. *Phil. pract. univ.*), & nemo non ultro fateatur inobedientem esse, qui non facit, quæ facere debebat. Quamobrem si propriam imperfectionem agnoscimus & ea, quæ circa eandem nobis tribuenda, discernimus ab iis, quæ fortunæ debentur; in factis positivis spectare debemus inobedientiam, in privativis negligentiam.

Ecce igitur tibi, quo advertendus sit animus, ubi propriam imperfectionem intueris, ut verum de eadem feratur iudicium. Præsens propositio multiplicem usum habet in praxi, adeoque probe notanda venit. Requirit autem praxis acumen haud raro vulgare, ut singula accurate discernas, nec quicquam attentioni tuæ sese subducatur, ac præterea singularem facultatum tuarum usum nonnisi exercitio comparandum. Experietur, quæ diximus, qui periculum hujus examinis facere voluerit. Quæ vero ad juvandam praxin in medium afferi poterant, suo trademus loco.

§. 580.

Si nosmetiplos spectamus tanquam causam imperfectionis propriae; nos considerare debemus tanquam inobedientes *Quomodo homo se considerare*
 (Wolffii *Jus Naturæ Tom. 1.*)   Bbb

debeat quoad imperfectionem propriam.

entes ac negligentes. Etenim si nosmetipsos spectamus tanquam causam imperfectionis propriæ; eandem consideramus tanquam dependentem a factis nostris tam positivis, quam privatis (§. 881 *Omtol.*). Quodsi vero propriam perfectionem agnoscimus & ea, quæ circa eandem nobis tribuenda, discernimus ab iis, quæ fortunæ debentur; in factis positivis spectare debemus inobedientiam, in privatis negligentiam (§. 579). Quamobrem si nosmetipsos spectamus tanquam causam imperfectionis propriæ; nos considerare debemus tanquam inobedientes ac negligentes.

Nimirum homo quatenus consideratur tanquam causa propriæ imperfectionis, spectandus est tanquam servus inobediens ac negligens. Multo luculentius hoc patebit, ubi officia erga Deum demonstraverimus. Atque adeo abunde docuimus, quænam observanda sint, ut homo de perfectione sua verum ferat iudicium, ne sibi videatur, qui non est, & ne se faciat pluris, quam par est. Non nego difficile esse hoc iudicium: sed difficultas non tollit obligationem, qua obstringimur ad verum iudicium de perfectione nostra ferendum. Ceterum difficultas in causa est, cur adeo pauci huic obligationi satisfaciant, quam tamen urget Apostolus promiscue in omnibus *Rom. XII. 3.* Recte unusquisque de se sentire debet: quod ubi facere voluerit, ea observanda sunt, quæ modo demonstravimus (§. 577 & *seqq.*). Peccari hic solet non uno modo. Alii enim ad perfectionem propriam tantummodo animum attendunt, imperfectionis vero nullam rationem habent. Alii quoad perfectionem sibi omnia, quoad imperfectionem nihil prorsus tribuunt. Alii denique de perfectione sua ac imperfectione prorsus incurii in diem vivunt.

§. 581.

Humilitas quid sit.

Humilis dicitur, qui de seipso sentit, uti par est, seu verum de perfectione propria fert iudicium. Unde *Humilitas* virtus est, quæ moderatur appetitum circa existimationem sui ipsius.

Vidi

Vidimus modo lege naturali esse definitum, quidnam unusquisque de seipso sentire debeat, & quanti se facere teneatur (§ 574 & seqq.). Appetitus hominis plerumque exorbitat, ut se majoris faciat, quam par est, falso nixus de perfectione propria iudicio. Unde patet dari aliquam virtutem, quæ moderatur appetitum circa existimationem sui ipsius. Hanc a modestia non distinxit *Aristoteles*: unde ad modestiam quoque retulit justam sui ipsius existimationem. Enimvero Christiani commendarunt humilitatem tanquam peculiarem virtutem, qua homo agnita imperfectione propria, agnitis defectibus, quibus propria perfectio adhuc laborat, agnita quoque hujus independentia a propriis viribus, sibimetipso vilescit. Et iidem vocabulo huic tribuerunt significatum, quem ignoravit Latium. Eum nos reinemus, cum consultum sit modestiam ab humilitate distingui, quemadmodum etiam a se invicem actu haud raro separantur: quemadmodum & vernacula lingua virtuti huic peculiare nomen, nimirum *Demuth*, cessit.

§. 582.

Unusquisque hominum humilis esse debet. Etenim *Obligatio* nemo hominum plus perfectionis & circa eandem plus sibi tribuere debet, quam veritati consentaneum (§. 575), *quoad humilitatem.* sollicitè discernens, quæ fortunæ debentur, ab iis, quæ sibi debet (§. 574). Et ubi propriam perfectionem agnoscit & ea, quæ circa eandem sibi tribuenda veniunt, discernit ab iis, quæ fortunæ tribuenda veniunt, facta sua spectare debet tanquam debita (§. 577) & quatenus se considerat tanquam causam propriæ perfectionis, seipsum spectare debet tanquam eum, qui, quod debebat, fecit (§. 578). Animum vero ad imperfectionem attendens & a se invicem discernens, quod a se dependet, & quod fortunæ circa eam tribuendum, in factis propriis positivis inobedientiam, in privativis negligentiam spectare debet (§. 579), seipsum considerans tanquam inobedientem ac negligentem, quate-

nus est causa imperfectionis propriæ (§. 580). Patet itaque quod homo verum formans de perfectione propria iudicium de seipso sentire debeat, uti par est, adeoque appetitum circa propriam existimationem moderari teneatur, ne major videri velit, quam est. Quoniam itaque humilis est, qui appetitum suum ita moderatur, ut verum iudicium de perfectione propria formans de seipso sentiat, uti par est, nec appetitum circa propriam existimationem moderans major videri velit, quam par est (§. 582); unusquisque hominum humilis esse debet.

Obligationem hanc agnoscere tenetur, qui admittit hominem obligari ad seipsum cognoscendum, & veram requiri non inficiatur cognitionem. Quamobrem etsi *Aristotelici* parum consideraverint humilitatem, etsi eam sub modestia comprehensam esse voluerint, & homines profani eandem pro figmento Christianorum habeant; evidentia tamen sua non destituitur, si distincte consideres, quænam ad ejus notionem requirantur per demonstrationes anteriores. Non nego subinde humilitatem ita describi, ut humanæ naturæ ac inter se repugnantia comprehendat, veluti cum urgetur, humilitati propriæ adversum esse, ut tibi quicquam perfectionis tribuas, ex perfectione propria voluptatem percipias, propter eandem tibi placeas, & te eadem alios vincere agnoscas. Enimvero multa de ceteris quoque virtutibus proferruntur, quæ a veritate aliena sunt; non tamen hinc colligitur, non dari virtutes illas. Error tuus de re, quæ existit, non tollit existentiam ejus, multo minus eam facit impossibilem. Ceterum inest etiam erroneis istis aliquid veri, quemadmodum videbimus in Philosophia morali, ubi characterem humilis describemus. Et magis hoc advertitur in virtute christiana, quam in philosophica, cum qua nobis in Philosophia negotium est. Officia quoque erga Deum majorem huic virtuti affundent lucem.

§. 583.

Fastus quid sit.

Fastus dicitur vitium, quo quis plus sibi tribuit perfectionis.

fectionis, quam revera convenit, & circa eandem plus sibi sese debere videtur, quam veritati consentaneum.

Opponitur Fastus humilitati in excessu. Cum vitium sit, officio naturali contrarium esse debet. Quamobrem cum demonstraverimus, quodnam hominis de propria perfectione esse debeat iudicium (§. 575); facile intelligitur, quando homo immodice de se sentiens ab eodem recedat. Vernaculo sermone fastum dicimus Hochmuth, quod vitium ab ambitione Ehrgeiß satis apte ipso usu distinguiamus.

§. 584.

Nemo hominum fastosus esse debet. Etenim nemo ho- *Fastus pro-*
minum majoris sese facere debet, quam par est, sibi plus *bitus.*
tribuens perfectionis, quam revera competit, & circa eandem plus sese sibi debere existimans, quam veritati consentaneum (§. 575). Quamobrem cum fastosus sibi plus perfectionis tribuat, quam revera convenit, & circa eandem plus sibi sese debere videtur, quam veritati consentaneum (§. 583); nemo hominum fastosus esse debet.

Patet adeo fastum lege naturali prohibitum esse, atque adeo recte inter vitia referri (§. 322 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Non descendimus hic ad actus externos, qui ex hoc vitio propullulant. De his enim dicendum nobis erit in Philosophia morali. Quamobrem nemini dubium movere debet, quod in virtutibus moralibus & vitiis, quæ circa honores & famam versantur, tantummodo ad iudicium, actum intellectus, respicere videamur, cum tamen virtutes atque vitia sint habitus appetitus & aversationis. Etenim determinationes appetitus & aversationis rationalis in virtute, sensitivi in vitio a iudicio isto pendent, & ex iudicio ideo redditur ratio actuum externorum virtuti ac vitio illi propriorum, quemadmodum suo tempore in Philosophia morali luculenter constabit. Ceterum si quem offendat terminus perfectionis, aut si cui non satis perspicuus videtur, propterea quod in an-

terioribus non fuerit versatus, quemadmodum par est, ut substituat pro perfectione bona animi, corporis & fortuna. Constat enim bona animi esse, quæ animam; corporis, quæ corpus; fortunæ, quæ statum externum reddunt perfectiorem (§. 556 *Psych. empir.*). Hoc imprimis observandum est, ubi vulgo vel iis, qui supra vulgum in hisce non sapiunt, proponere volueris, quæ a nobis de virtutibus ac vitiis demonstrantur. Vulgo enim & iis, qui cum ipsis sapiunt notiones generales metaphysicæ non sunt tritæ, neque horum est nexum veritatum omnium inspicere a priori.

§. 585.

*Animus
abjectus
quid sit.*

Animus abjectus vocatur vitium, quo quis sese minoris facit, quam par est, perfectionis propriæ nullam prorsus rationem habens in agendo.

Opponitur hoc vitium humilitati in defectu, quemadmodum fastus in excessu. Vernaculo sermone appellavimus hoc vitium die *Selbst-Verachtung*, contentum sui ipsius. In statu civili magis sese conspicuum præbet hoc vitium, quam in naturali. Unde etiam vulgo agnoscitur, cum quod statum naturalem vix ac ne vix quidem agnoscat. Nemo enim est, qui nesciat, taxari ab omnibus, si quis dignitatis civilis, qua fulget, in agendo nullam habet rationem.

§. 586.

*Abjectus
animus
prohibitus.*

Nemo hominum abjecti animi esse debet. Quilibet enim hominum humilis esse debet (§. 582), adeoque de seipso sentire, uti par est, vero de perfectione propriæ formato iudicio (§. 581), consequenter huius quoque in agendo rationem habeat necesse est. Quamobrem nemo sese minoris facere debet, quam par est, perfectionis propriæ in agendo nullam prorsus rationem habens. Abjecti cum sit, qui hoc facit (§. 585), nemo hominum abjecti animi esse debet.

Aristotelici, qui humilitatem sub modestia, fastum quoque sub arrogancia & abjectum animum sub pusillanimitate comprehendunt. Quamvis autem *Aristoteles* in distinguendo alias satis fuerit acutus; in virtutibus tamen ac vitiiis distinguendis acumen suum desiderari passus est, quod circa unum objectum admittere noluerit nisi virtutem unam & virtuti cuilibet tribuerit duo vitia, alterum in excessu, alterum in defectu.

§. 587.

Nemo fortuna secunda confidere debet. Fortuna est *Fortuna* concursus causarum minime prævisus ad effectum homini *secunda* bonum, si secunda fuerit (§. 540 *part. I. Theol. nat.*), adeo- *cur nemo* que omni facultatum nostrarum usu efficere haud qua- *confidere* quam possumus, ut eadem nobis, faveat, consequenter nec, *debeat.* ubi favet, efficere valemus, ne mutetur. Quamobrem cum experientia loquatur, fortunam admodum variabilem esse; nemo eadem confidere debet.

Fortuna nimirum secunda confidit, qui ita sese gerit, ac si eadem constanter sit usus. Hinc vero pronus incidit in multa vitia, quemadmodum suo loco constabit. Sed ut intelligatur, quod dicitur, demus aliquod exemplum. Nimirum si cui fortuna favet, ut multa acquirere possit; is minime sibi persuadere debet, quasi semper adfutura sit occasio multa acquirendi. Quamobrem nec omnia, quæ acquirunt, luxu dilapidare debet, nec propterea sese efferre supra alios, quibus fortuna non æque favet. In hæc vitia incidunt, qui fortuna secunda confidunt.

§. 588.

Quoniam fortuna secunda non confidendam; si ea *Quomodo* vitari, semper cogitandum, quod in contrariam partem flecti nos gerere *possit,* consequenter metuendum malum oppositum, quoties *debecamus* bono fortune potiris & cum usu bonorum fortune conjungi *fortuna* *secunda* debet metus mali oppositi.

E. gr.

E. gr. Dives es : cogita, te fieri posse pauperem. Sanus es : cogita, te fieri posse agrotum. Multos ac potentes habes patronos : cogita, te iisdem orbari posse. Cum usu adeo divitiarum conjunctus esse debet metus paupertatis ; dum fanitate frueris, metuendus est morbus ; dum Patronis uteris, metuenda est jactura eorundem. Patebit suo loco in Moralibus, quantum interlit, ut ab usu bonorum fortunæ nunquam separetur metus malorum oppositorum. Reddit hic metus homines non modo cautos in bonorum fortunæ usu ; verum etiam incitat ad agendum ea, quæ alias facile omitterentur, & imprimis in praxi prudentiæ maximi momenti est.

§. 589.

*Fortuna
adversa
cur non
desperan-
da meliora.*

Fortuna adversa meliora desperanda non sunt. Cum enim fortuna adversa sit concursus causarum minime prævisus ad effectum nobis malum, quemadmodum secunda ad effectum nobis bonum (§. 540 part. 1. Theol. nat.); eadem facilitate fieri potest, ut causæ, quarum concursum prævidere minime licet, concurrant ad effectum quendam nobis bonum, quemadmodum nunc concurrunt ad effectum malum, immo ubi ad effectum malum concurrunt, ut ad bonum oppositum concurrant : id quod etiam experientia abunde loquitur, cujus fide constat, quam facile fortuna flectatur in partem contrariam, & quod non constanter nobis obvertat faciem eandem. Quamobrem ubi fortunam adversam experiris, cogitandum non est, quasi eadem tibi semper sit adversa futura : quin potius perpendendum, fieri posse ut tibi faveat. Fortuna igitur adversa meliora desperanda non sunt.

Nimirum fortuna adversa meliora desperat, qui sibi persuadet, se nunquam eadem benigniore usurum ; sed eandem sibi fore semper adversam. Hinc vero pronus incidit in multa vitia, quemadmodum suo tempore in Philosophia morali docebimus & experientia quotidiana abunde confirmat. Vi-
deas

deas sane homines fieri impatientes atque injurios in ipsam Deum, ubi fortuna adversa meliora desperant,

§. 590.

Fortuna adversa neminem reddit infelicem, nisi qui Fortuna qui ob eandem tristitiæ indulget, aut aliis affectibus molestis adversa locum concedit. Quicquid homini tedium creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert (§ 639 *Psych. empir.*). quando hominem reddat infelicem. Quoniam itaque tristitia in prædominio tædii insigni consistit (§. 619 *Psych. empir.*) & affectus quilibet molestus cum insigni tædii gradu conjungitur (§. 609 *Psych. empir.*); qui ob fortunam adversam tristitiæ indulget, aut affectibus aliis molestis locum concedit, eum fortunæ adversa infelicem reddit. Quodsi vero ob eandem minime contristetur, nec affectibus aliis molestis locum concedat; fortuna adversa ad infelicitatem ejus nihil conferre potest. Patet itaque fortunam adversam nos non reddere infelices, nisi ubi ob eandem tristitiæ indulgemus, aut affectibus aliis molestis locum concedimus.

Probe notandum est, sermonem hic esse de malis fortunæ, quorum nos non sumus causa & ad quæ factis nostris nullo modo concurrimus, ne sit quod nobis imputari queamus. Ipsa autem propositio satis manifesta est, modo infelicitatis notionem distinctam habeamus, ne existimemus unum idemque esse, utrum sis infortunatus, an infelix, quemadmodum vulgo felicitas cum fortuna secunda & infelicitas cum adversa confundi solet, ita ut felix habeatur, qui fortunatus est, infelix qui infortunatus, cujus tamen contrarium alibi demonstravimus (§. 410 *part. I. Phil. pract. univ.*). Neque putandum, quasi minime fieri possit, ne ob fortunam adversam tristitiæ indulgeas, aut aliis affectibus molestis locum concedas. Quomodo enim hoc consequaris, suo demonstrabitur loco in Philosophia morali. Testatur vero idem experientia, quæ exempla eorum suggerit, qui animo minime

(Wolffii Jus Naturæ Tom. I.) C c c per-

perturbato pertulerunt fortunam adversam. Succurrit exemplum *Marcelli Malpighii*, Medici merito suo celebris, cujus ædes cum omni librorum alioque suppellectili cum incendium ferale consumsisset, æquo id tulit animo. Non jam provocare lubet ad exempla Apostolorum & Martyrum, qui inter omnes adversitates hilares exiterunt, ac imperterriti animo, ne naturæ videamur tribuere, quod gratiæ debetur, etsi hinc quoque derivare liceat, quæ naturæ profunt, quatenus gratia naturam non destruit, sed elevat. Neque enim hic distincte doceri potest, quantum natura serviat gratiæ.

§. 591.

*Anima
qualis esse
debeat in
fortuna
adversa.*

Homines ob fortunam adversam tristitiæ minime indulgere, nec affectibus aliis molestis locum concedere debent. Homo obligatur ad infelicitatem fugiendam (§. 280). Quamobrem cum fortuna adversa tum demum reddat infelicem, ubi ob eandem tristitiæ indulget, aut affectibus molestis aliis locum concedit (§. 590); homines utique ob fortunam adversam nec tristitiæ indulgere, nec affectibus molestis aliis locum concedere debent.

Non omnes hanc obligationem agnoscunt: eadem vero ratio est, cur obligationem sibi cavendi ab infelicitate non agnoscant, consequenter eadem hic repetenda, quæ supra jam annotavimus (*not.* §. 280). Qui autem eandem non agnoscunt, ad stultitiam tamen referre tenentur tristitiæ ac affectibus molestis contorquere animum ob ea, quæ mutari non possunt, & ultro fatèri debent adversa fieri intolerabiliora, ubi tristitiæ atque affectibus molestis aliis locum concedimus. Multa hic notanda sunt quoad praxin, quæ suo loco discutiemus, ut dilucide constet, cur homines ob fortunam adversam torqueant animum tristitiæ aliisque molestis affectibus, & hinc colligatur, quænam huic malo afferri possit medela. Ceterum doctrinæ de adversis tolerandis plurimum lucis affunder tractatio inferior de officiis erga Deum.

§. 592.

Patientia est virtus, quæ moderatur appetitum & *Patientia*
aversationem circa fortunam adversam. *quid sit.*

Dari obligationem naturalem moderandi appetitum & aversationem circa fortunam adversam, modo demonstravimus. Quod enim ad tristitiam moderandam & affectus molestos compescendos obligati sumus ex obligatione anteriore ab infelicitate sibi cavendi demonstravimus (§. 591). Sunt qui contendunt, ferendum esse quod mutari non potest. E-
nimvero hoc tantummodo ostendit necessitatem physicam adversa tolerandi; non vero moralem, in qua obligatio consistit (§. 118 part. 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 593.

Homo in adversis patiens esse debet. Homo enim in *Obligatio*
adversis tristitiæ minime indulgere, nec affectibus aliis mo- *ad patien-*
lestis locum concedere (§. 591), neque etiam meliora de- *tiam.*
sperare debet (§. 589). Obligatur itaque ad appetitum
& aversationem circa fortunam adversam moderandum.
Quamobrem cum patiens sit, qui appetitum & aversationem
circa fortunam adversam moderatur (§. 592); ho-
mo in adversis patiens esse debet.

Nisi demonstraretur, hominem obligatum esse ad moderandum appetitum & aversationem quoad fortunam adversam; nec pateret patientiam esse virtutem (§. 322 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui tantummodo inevitabile fatum accusant, & ideo ferendum inculcant, quod mutari non potest; patientiam ex virtutum moralium numero tollunt, nisi quatenus prudentiæ adhuc existimatur, tolerare adversa. Ceterum obligatio adversa tolerandi multo adhuc clarius elucescet ex officiis erga Deum. Probe autem distinguendum est inter ea, quæ motivum agendi vel non agendi præbent, & ea, quæ principiorum demonstrandi obligationem naturalem loco sunt. Quæ motiva præbent agen-

di & non agendi, non statim obligationem pariunt. Sumitur e. gr. motivum ab utilitate, utilitas aurem non ideo parit obligationem, neque jus facit. In Moralibus usum facimus motivorum, sed supponimus obligationem in Jure Naturæ demonstratam; quæ etiam ratio est, cur hic virtutum & vitiorum definitiones tradamus, etsi de virtutibus & vitiis agendum sit in Philosophia morali.

§. 594.

Impatientia quid sit. *Impatientia* est vitium, quo tristitiæ nimium indulgemus in adversis & affectibus molestis aliis animum torquemus.

Opponitur hoc vitium patientiæ, utique in excessu. Animus tristitia corripitur, si adversis premitur, impediri haud facile potest. Ei autem indulgendum non est. Nihil habet vitii, quod tristitia animum invadat; sed eam statim compescere tenemur, ne appetitus determinetur ad actiones committendas, quæ legi naturali repugnant. Hoc non facit, qui impatiens est, atque adeo tristitiæ nimium indulgens in excessu peccat. Sed nobis perinde est, siue sumas impatientiam patientiæ opponi in excessu, siue defendas, eam eidem tantummodo simpliciter opponi.

§. 595.

Impatientia prohibita. *Nemo hominum impatiens esse debet.* Etenim nemo hominum ob fortunam adversam tristitiæ indulgere, nec affectibus aliis molestis locum concedere debet (§. 591). Quoniam itaque impatiens est; qui tristitiæ nimium indulget in adversis & affectibus molestis aliis animum torquet (§. 594); nemo hominum impatiens esse debet.

Agit adeo contra officium erga seipsum, qui impatiens est, quatenus propriæ adversatur felicitati, quemadmodum ex demonstratione illius principii intelligitur, unde deducitur obligatio impatientiam vitandi.

§. 596.

§. 596.

Ad casus futuros se preparare dicitur, qui adversa, Preparatio
quæ in potestate sua posita non sunt, sibi repræsentat tan- ^{ad casus}
quam eventu possibilia, nec a se declinabilia. Ut adeo ^{futuris}
Preparatio ad casus futuros sit prævisio probabilis malorum ^{quid sit.}
futurorum a nobis non evitabilem.

Hanc præparationem urget *Epietetus* per totum suum *Enchiridion*. Quicquid enim agis, respicere jubet eventu possibilia, quæ evitare in potestate tua positum non est, ut, ubi eveniunt, non eveniant præter opinionem tuam, sed recorderis te jam talia prævidisse ac probabiliter expectasse.

§. 597.

Qui ad casus futuros se preparat, ejus animus ob ad- Utilitas
versa, quæ ipsi contingunt, non perturbatur affectibus mo- prepara-
lestis. Qui enim ad casus futuros sese præparat, adversa, ^{tionis ad}
quæ in potestate sua non sunt, sibi repræsentat tanquam ^{casus fu-}
eventu possibilia, & evitatu impossibilia (§. 596), adeoque ^{turos.}
non modo prævidet, tale quid accidere posse, verum etiam certum est sese, quo minus eveniat, impedire minime posse. Quodsi ergo evenit, quod evenire posse certus jam ante fueras, non hoc accidet præter opinionem tuam, sed evenit quasi expectatum, teque hoc ipsum prævidisse recordaberis. Quamobrem et si ex eo tædium quoddam percipis (§. 569 *Psych. empir.*), non tamen erit tantum, quantum affectui molesto gignendo sufficit (§. 609 *Psych. empir.*). Quamobrem si ad casus futuros te præparas, animus tuus ob adversa, quæ tibi contingunt, non perturbatur affectibus molestis.

Multo clariora hæc evadent, ubi in *Philosophia morali* ostenderimus, quomodo affectus compescantur & sedentur. Et ubi hanc præparationem in casibus particularibus expendimus; tanto minor circa propositionem præsentem re-

manebit difficultas. Quanti autem ea valeat, omnium optime ex seipso addiscere licet. Est enim ea ex numero illarum veritatum, quæ experientia domestica omnem acceptam ferunt certitudinem. Agnovit eam *Epictetus* in *Enchiridio*. Pertinet huc, quod de olla dicitur, quam diligis, c. 8. *Si ollam*, inquit, *diligis*, memento te *ollam diligere*: nam ea contracta non perturbaberis. *Si filiolum*, aut *uxorem*, *hominem a te diligis*: nam eo mortuo, non perturbaberis. Jubeat nimirum animum advertere ad fragilitatem ollæ, cum in genere res omnes considerare jubeat, cujusmodi sint, & hinc colligere, quod facile confringi possit, tibi autem impedire minime integrum sit, ne confringatur. Jubeat animum attendere ad mortalitatem hominis, ac ideo perpendere, quod filiolus aut uxor morte subita tibi eripi queat, nec in potestate tua positum sit impedire, quo minus moriatur. Quodsi ergo olla confringitur, recordaberis te jam prævidisse, quod confringi possit, nec hoc eveniet præter expectationem. Recordaberis, te certum dudum fuisse, quod impedire non possis, ne confringatur. Et si adeo molestiam quandam percipis, quatenus contractionem vitri tibi dilecti representas tanquam malum, quod re dilecta posthac carere debeas; nullo tamen affectus molesti imperu inquietatur animus, quemadmodum factum fuerat, si de hoc casu antea nunquam cogitasses. Facile apparet, exercitio quodam opus esse, ut præparatio ad casus futuros suo non destituatur effectu; quod quale esse debeat, suo tempore expolituri sumus: quod probe prospectum fuit *Epicteto*, suadenti ideo, ut a rebus minutissimis exordiaris, quæ vel usui inserviunt, vel diliguntur. Veritatem propositionis hujus dudum perspectam commendat istud pervulgatum: Tela prævisa minus nocent.

§. 598.

*Obligatio
ad præpar-
ationem
istam.*

Homo sese præparare ad casus futuros debet. Etenim ob adversa, quæ fortunæ debentur, in potestate ejus autem non sunt, tristitiæ minime indulgere, neque affectibus molestis aliis animum torquere debet (§. 591.). Quoniam

niam itaque affectibus molestis ob adversa, quæ ipsi contingunt, non perturbatur animus ejus, qui ad casus futuros sese præparat (§. 597); quin homo sese ad casus futuros præparare debeat dubitandum non est.

Spektat hæc præparatio ad patientiam, quæ adeo rara est, quia illa negligitur. Quodsi ergo patiens esse volueris, quemadmodum debes (§. 593); tanto frequentior & diligentior esse debes in præparatione ad futuros casus, quanto magis in impatientiam propendēs. Audias permultos affirmantes, patientiam non esse in sua potestate, etsi ad animum redeuntes impatientiam qua torquentur, ipsimet detestentur. Enimvero in potestatem suam eandem redigerent, si sese tempestive ad futuros casus præparare voluissent.

§. 599.

*Nemo hominum metu mali cujusdam imminentis de- Obligatio
terreri debet, quominus faciat, quod legi naturæ convenit, nec moderandè
sefe adduci patiatur necesse est ad faciendum, quod legi naturæ metum.
contrarium.* Pone enim licitum esse, ut propter metum
mali imminentis non facias, quod legi naturæ convenit, vel
facias, quod eidem contrariatur. Obligatio naturalis, quæ
a lege naturæ venit (§. 141 part. I. *Phil. pract. univ.*),
tollī a quocunque poterit, quando ipsi visum fuerit. Non
igitur erit immutabilis (§. 291 *Ontol.*): quod cum sit ab-
surdum (§. 142 part. I. *Phil. pract. univ.*), quilibet ho-
minum obligatus est, ne metu mali cujusdam imminentis
se deterreri patiatur, quo minus faciat, quod lege naturæ
præceptum est, nec se adduci patiatur ad faciendum eadem
prohibitum.

Sane si hoc largiri velis metu mali cujusdam imminentis
tollī obligationem naturalem, quodlibet scelus licite com-
mitteretur in gratiam alterius, ob potentiam nocendi tibi me-
tuendi. Nemanem repertum iri arbitror, qui hoc affirma-
verit,

verit, et si negari haud quaquam possit esse longe plurimos, qui hoc faciunt, & se satis excusatos existimant, ubi metum prætendunt.

§. 600.

*Fortitudo
quid sit.*

Fortis dicitur, qui metu periculi imminentis sese adduci minime patitur, ut faciat, quod non facere debebat, vel non faciat, quod debebat facere. Unde *Fortitudo* est virtus, quæ moderatur metum, quo minus eodem adducamur ad faciendum, quod non facere, & ad non faciendum, quod facere tenemur. Hinc *Fortitudo bellica* est virtus, qua moderatur metus ob periculum in certamine aut aliis operationibus bellicis imminens, ne eodem impediatur miles, quo minus functiones suas intrepide obeat.

Vocabulum fortitudinis non sumitur ab omnibus in eodem prorsus significato. Sunt enim nonnulli, qui hanc virtutem ad solam fortitudinem bellicam restringunt, quasi militibus propriam. Sunt alii qui eandem ad fortunam utramque æquo animo ferendam referunt, adeoque a patientia non satis distinguunt (§. 592). Sunt denique qui eandem circa terribilia ardua versari opinantur, quale est mors, terribilium omnium terribilissimum, si *Aristotelem* audias. Enimvero si fortitudinem a patientia satis distinguere velis, non alio modo idem fieri poterit, quam nos fecimus in definitione præsentis. Sane ex ea non deducetur in Philosophia morali, nisi quod omnium iudicio ad fortitudinem sit referendum. Martyres metu cruciatuum exquisitissimorum, immo præsentis mortis, adduci minime poterant, ut christianam religionem ejurarent. Nemo non fatebitur, eos forti animo cruciatus quosvis perpellos fuisse ipsamque mortem subisse. Eorum itaque exemplum definitionem fortitudinis egregie illustrat. Ex præsentis quoque definitione clarissime patet, cur militibus potissimum conveniat hæc virtus.

§. 601.

Fortitudo

Homo fortis esse debet. Etenim nemo hominum metu mali

mali cujusdam imminentis deterreri debet, quo minus faciat *lege nata* quod legi naturæ convenit, nec ut adducatur ad facien- *rali pra-* dum, quod eidem contrariatur, pati debet (§. 599). Quo- *cepta* niam itaque fortis est, qui metu periculi imminentis ad- duci sese minime patitur, ut faciat, quod non facere de- bebat, vel non faciat, quod debebat (§. 600); hominem fortem esse debere patet.

Videmus adeo hominem esse obligatum ad fortitudinem colendam. Non minus autem ex ipsa fortitudinis norione intelligitur, diversos admodum dari fortitudinis gradus pro diversitate mali metuendi, siquidem hoc facere, vel non fa- cere volueris. Neque diffitemur, gradum fortitudinis quen- dam adeo exiguum esse posse, ut, si ad summum referatur, pro nullo fere habendus sit. Unde omnino accidit, ut in communi sermone eundem vix fortis nomine dignemur, qui leve quoddam malum non metuit, a quo tamen sibi metu- unt alii. Atque ea ratio videtur, cur quidam fortitudinem nonnisi in metu malorum arduorum admittant. Enimvero nulla ratio est, cur in gradu quæramus differentiam specifi- cam alicujus virtutis, ubi non datur alia, quæ per gradus in- feriores constituitur.

§. 602.

Timidus dicitur, qui levissimi cujusvis periculi me- *Timiditas* tu se adduci patitur, ut faciat, quæ facere non debebat, aut *quid sit.* non faciat, quæ facere debebat. Unde *Timiditas* vitium est, quo metu levissimi cujusvis periculi nos abduci pati- mur ad faciendum quod facere non debebamus, & ad non faciendum, quod debebamus facere.

Opponitur *Timiditas* fortitudini in defectu, quia merui ni- mium damus. Qui hoc vitio laborant, ad quodvis scelus pa- trendum minis se adduci patiuntur, modo malum, quod ex scelere patrato metuitur, non multum superat alterum, quod metuendum, si hoc facere recusent. Timiditati enim conve- nit,

(*Wolfii Jus Naturæ Tom. I.*)

D d d

nit,

nit, ut, dum minori metu quis commovetur, is multo magis commoveatur metu majore, & ut metus major prævaleat adversus minorem.

§. 603.

*Timiditas
legi naturæ
contraria.*

Nemo hominum timidus esse debet. Etenim nemo hominum pati debet, ut metu mali cujusdam imminentis adducatur ad faciendum, quod facere non debebat, & ad non faciendum, quod facere debebat (§. 599). Quoniam itaque timidus est, qui metu levissimi cujusvis mali se adduci paritur ad faciendum, quod facere non debebat, & ad non faciendum, quod debebat facere (§. 602); nemo hominum timidus esse debet.

Metus non censetur vitiosus, nisi quatenus nos seducit ad actiones legi naturæ contrarias, sive positivas, sive privativas. Unde vitium, quod circa metum versatur, consistere debet in habitu agendi, quod naturali legi repugnat ob metum mali alias imminentis. Facile autem apparet malum istud ex accidente imminere agenti, cum non per se ex actione committenda vel omittenda consequatur. Si metu non seduceris ad male agendum, ejus hic nulla habetur ratio. E. gr. Times spectra; metu tamen spectrorum non permoveris, ut facias, quod non facere debebas, nisi peccare velis; metus iste nihil vitii habet, neque hic attenditur, ubi timiditas tanquam legi naturali contraria damnatur. Inde etiam est, quod vulgo affirmetur, metum spectrorum non obstare fortitudini. Similiter metus tibi a fulmine, metu tamen hoc non adduceres ad faciendum, quod facere non debebas, & non faciendum, quod facere debebas, nisi peccare velis; nec hic metus quicquam vitii habet, consequenter nec in præsentem attenditur. Unde denuo negatur, fortem te dici ideo non posse, quod tibi a fulmine metuas.

§. 604.

*Audax
quid sit.*

Audax dicitur, qui nulla obligatione urgente pericula

cula quævis subit, veluti vitæ ac integritatis membrorum corporis amittendæ. Unde *Audacia* est vitium subeundi pericula quævis nulla obligatione urgente.

Etenim si periculum subis, ne desis officio tuo, nec metu te deterreri patiaris, quo minus obligationi tuæ satis facias; non audaciæ, sed fortitudini tribuendum (§. 600). Actus adeo externi viri fortis & hominis audacis iidem esse possunt; ea autem intercedit differentia, quod fortis, nisi hoc faceret, officio suo deesse deberet, cum nulla officii ratio hoc exigat ab audace.

§. 605.

Nemo hominum audax esse debet. Homo enim vitæ *Audacia* periculum vitare debet, quantum in potestate est (§. 371), *legi natura* nec minus vitare debet periculum integritatem organi *contraria* jusdam corporis lædendi, quantum in potestate ipsius est (§. 373): sibi etiam cavere debet ab omnibus fortunæ malis, quantum in potestate sua est (§. 183). Enimvero ubi nulla urget obligatio, ut periculum aliquod amittendæ vitæ vel integritatis membrorum corporis aut subeundi malum quodcunque fortunæ subeas, neceesse non est ut hoc facias (§. 118 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter idem evitare potes, modo velis, adeoque idem evitare in potestate tua positum (§. 175). Nulla igitur urgente obligatione nemo hominum periculum aliquod subire debet. Quamobrem cum audax sit, qui hoc facit (§. 604); nemo hominum audax esse debet.

Dantur audaciæ gradus pro diversa magnitudine mali metuendi, quod tamen te minimine deterret ab agendo. Est autem audacia alia major, alia minor sit, adeoque aliqua tam exigua esse possit, ut ad aliam relata pro nulla fere habenda sit; necesse tamen non est, ut, ubi vitium a virtute discernendum, in ejus definitione ratio habeatur magnitudinis, cum levis etiam audacia, quæ pro nulla haberi poterat, sit perinde

vitiosa, ac ea, quæ omnium statim iudicio talis habetur. Ita audax censebitur famulus, qui pecuniam heri sui ollæ fortunæ committit spe quidem lucrificandi, sed ubi jactura pecuniæ, quam amissam restituere nequit, magis metuenda. Etenim hic nulla adest obligatio, quæ urget, ut pecuniam alienam fortunæ ludibrio exponat. Peccant audaces plerumque contra prudentiam, quemadmodum suo loco ostendemus. Unde quidam hominem audacem a forti imprudentia distinguunt: quod etsi plerumque succedat, consultius tamen est, ut ad obligationem attendatur animus, prouti nos facimus.

§. 606.

Dilectio sui
quid sit,
quid amor
proprius.

Dilectio sui est constans & perpetua voluntas felicitatem suam promovendi, hoc est, omni studio id agendi, ut simus felices, nobisque cavendi, ne reddamur infelices. Dicitur etiam solet *Amor proprius*. Enimvero cum Amoris nomen tribuimus affectui, qui in appetitu sensitivo residet (§. 603 *Psych. empir.*); *Amorem quoque proprium* appellare lubet dispositionem animi ex propria felicitate voluptatem percipiendi.

Consultum est virtutem ab affectu distingui. Affectus enim exorbitat: est virtus eundem intra cancellos suos coercet. Affectus homini naturalis est: virtus demum acquirenda.

§. 607.

Obligatio
seipsum di-
ligendi.

Homo seipsum diligere debet. Etenim homo operam dare debet, ut sit felix, sibi que cavere, ne sit infelix (§. 280). Quoniam igitur nunquam non velle debet, quod ad felicitatem suam facit, & ex adverso nolle tenetur, quod eidem repugnat, neque ab hac voluntate ac noluntate quacunque de causa in nullo casu sese abduci patiatur necesse est (§. 118. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*); voluntas ipsi esse debet perpetua & constans felicitatem suam promovendi

vendi (§. 1062 part. I. Theol. nat.). Quoniam itaque homo seipsum diligit, si ipsi fuerit constans ac perpetua voluntas felicitatem suam promovendi (§. 606); homo seipsum diligere debet.

Atque adeo videmus, dilectionem sui ipsius lege naturali esse præceptam. Qui sibi persuadent, amorem proprium esse homini naturalem, consequenter non opus esse ut præcipiatur; virtutem cum affectu confundunt (§. 606). Omnes omnino homines seipfos amant, ita ut ex amore proprio ipsa autochiria procedat, quatenus ea consideratur tanquam medium unicum avertendi malum, quod majus & intolerabilius videtur. Enim vero non omnes homines diligunt semetipsos, propterea quod voluptatem veram cum apparente, innocuam cum nocua confundunt, adeoque amoris proprii motu abrepti seipfos infelices reddunt, dum felicitati suæ velificare sibi videbantur. Hinc amor proprius distingui solet in inordinatum & ordinatum seu rationalem. *Inordinatus* nimirum dicitur, qualis natura in appetitu sensitivo residet: *ordinatus* vero, quatenus ad normam rationis exigitur. Unde *rationalis* non est nisi amoris proprii cum dilectione sui consensus, qui adeo oritur, dum appetitus sensitivus, quatenus in felicitatem fertur, in consensum reducitur cum rationali. Satis adeo perspicue discrevimus, quæ vulgo confunduntur, modo principia psychologica tibi fuerint perspecta, quæ hic utique præsupponi debent. Quodli tamen alicui visum fuerit, non minus habitum voluntatis, quo appetitus felicitatis moderatur, quam effectum amoris nomine insignire; per nos hoc faciat, modo virtutem cum affectu minime confundat.

CAPUT III.

DE

Officiis hominis erga alios &
cum iis connexis juribus.

§. 608.

*Quenam
homo unus
debeat ce-
teris.*

Quilibet homo alteri cuicumque homini debet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga seipsum hoc alteri prestare potest. Etenim lege naturali obligamur ad actiones committendas, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152 part. I. *Phil. pract. univ.*), consequenter nobis debemus, ut perfectionem propriam pro virili promoveamus (§. 170 part. I. *Phil. pract. univ.*). Enimvero unusquisque hominum ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre obligatur per ipsam essentiam atque naturam suam, quantum conferre valet (§. 222 part. I. *Phil. pract. univ.*), & omittere, quæ ad imperfectionem alterius ejusque status faciunt (§. 231 part. I. *Phil. pract. univ.*), ideoque etiam alteri cuicumque debet, ut perfectionem ipsius pro virili promoveat (§. 170 part. I. *Phil. pract. univ.*). Quæ igitur sibi debet, ea etiam debet alteri cuicumque. Enimvero nemo hominum naturaliter obligatur ad perfectionem alterius statusque ipsius ea conferre, quæ ipsemet facere potest (§. 232 part. I. *Phil. pract. univ.*), & si officium erga seipsum & officium erga alios colliduntur.

tur, officium erga seipsum vincit (§. 229 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter officium proprium negligi non potest (§. 208 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quilibet igitur homo alteri cuicumque homini debet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga seipsum hoc alteri præstare potest.

Principium hoc generale est, quod ambitu suo officia omnia erga alios in se complectitur. Nemini hoc videbitur obscurum, qui ex anterioribus didicit, quomodo officia omnia erga seipsum ex obligatione promovendi perfectionem suam statusque sui ducantur.

§. 609.

Omnem facere tenemur facultatum nostrarum usum, Quinam qui ad perficiendum animam, corpus & statum hominum a-^{facultatum} liorum & ad arcendum omnem imperfectionem ab eorum ani-^{suarum u-} ma, corpore & statu requiritur, quatenus id absque neglectu^{sus fieri de-} officii erga seipsum fieri potest. Quilibet enim homo alteri^{beat ad offi-} cuicumque homini debet, quod sibi, quatenus alter id non^{cia erga a-} habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii^{lios pra-} erga seipsum hoc alteri præstare potest (§. 608). Enimvero quilibet homo omnem etiam facere tenetur facultatum suarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum suum, & ad arcendum omnem ab anima, corpore & statu suo imperfectionem requiritur (§. 173). Quamobrem omnem quoque facere tenetur usum facultatum suarum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum hominum aliorum & ad arcendum ab anima, corpore & statu eorundem imperfectionem requiritur, quatenus id absque neglectu officii erga seipsum fieri potest.

Propositio hæc probe notanda est, ut discamus, quando nam officio nostro erga alios satisfecerimus, ne idem in re
arctos

arctos nimis limites coarctetur. Nimirum quilibet hominum tanquam finem ultimum intendere debet perfectionem sui & aliorum (§. 28 part. 2. *Phil. pract. univ.*), ac ideo omnem facere usum facultatum suarum, qui ad hoc requiritur, ut finem hunc consequamur. Non minus adeo aliorum perfectio nobis curæ cordique esse debet, quam propria. Quodsi tamen tibi ipsi deesse debeas, ut prosis aliis; Facultatum tuarum usus restrictior est, quam ut ad alios extendi possit. Ultra id vero, quod possibile est, nemo obligatur (§. 209 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Si usus facultatum nostrarum foret inexhaustus, ut omnibus aliena ope indigentibus semper sufficeret; sine omni restrictione obligaremur omni aliena ope indigenti ad quæcunque præstanda. Enimvero cum inexhaustus non sit; nemo tamen ab ea obligatione, qua sibi metipsum tenerur, liberari possit (§. 142 part. 1. *Phil. pract. univ.*); non amplius alteri aliena ope indigenti obligari potes, quam facultatum tuarum usus permittit. Quilibet adeo aliis tantum prodesse debet, quantum potest.

§. 610.

Quando alteri quid officii erga te metipsum, id in potestate tua non est. Etenim præstare in omnem facere teneris facultatum tuarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum tuum & ad arcendum inde omnem imperfectionem requiritur (§. 173), omnem quoque facere debes facultatum tuarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum aliorum hominum ac arcendum inde imperfectionem exigitur, quatenus id absque neglectu officii erga te ipsum fieri potest (§. 609). Quodsi ergo alterius perfectionem promoveri aut imperfectionem præcavere nequeas, nisi cum neglectu officii erga te ipsum, usus facultatum tuarum non sufficit perfectioni & propriæ, & alienæ promovendæ. Quoniam itaque cum usum facultatum facere non potes, qui

Quod alteri præstare non vales, nisi cum neglectu officii erga te metipsum, id in potestate tua non est. Etenim præstare in omnem facere teneris facultatum tuarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum tuum & ad arcendum inde omnem imperfectionem requiritur (§. 173), omnem quoque facere debes facultatum tuarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum aliorum hominum ac arcendum inde imperfectionem exigitur, quatenus id absque neglectu officii erga te ipsum fieri potest (§. 609). Quodsi ergo alterius perfectionem promoveri aut imperfectionem præcavere nequeas, nisi cum neglectu officii erga te ipsum, usus facultatum tuarum non sufficit perfectioni & propriæ, & alienæ promovendæ. Quoniam itaque cum usum facultatum facere non potes, qui

qui ad alteri præstandum quid requiritur, in potestate autem tua non est, quod facultatum tuarum usu consequi nequis (§. 175); quod alteri præstare non vales, nisi cum neglectu officii erga te ipsum, id in potestate tua non est.

Patet hinc, quomodo innotescat, num in potestate tua possum sit alteri inservire, an non sit; id quod multiplicem in Philosophia morali habet usum.

§. 611.

Quoniam nemo alterius perfectionem promovere ac imperfectionem præcavere tenetur, nisi quatenus hoc absque neglectu officii erga se ipsum fieri potest (§. 609) quod vero alteri præstare non valemus, nisi cum neglectu officii erga nosmetipsos, id in potestate nostra non est (§. 610); *nemo alterius perfectionem promovere ac imperfectionem præcavere tenetur, nisi quatenus in potestate sua est.* Quousque extendatur obligatio, qua tenemur aliis.

Nimirum vulgo dici solet, neminem naturaliter obligari aliis ad quædam præstanda, nisi quatenus in potestate sua est, ut hoc præstet. Hoc igitur expressius hic docere debuimus, ne perversæ applicationi obnoxium sit, quemadmodum contingit, ubi non accurate definitur, quid quoad alios sit in potestate nostra.

§. 612.

Quilibet homo alium quemcumque ope ipsius indigentem juvare debet, ut ea consequatur animi corporis ac fortuna bona, quantum in potestate sua est. Etenim quilibet alteri debet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga se ipsum hoc alteri præstare potest (§. 608), consequenter quantum in potestate sua est (§. 610). Enimvero quilibet operam dare debet, ut ea consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ in potestate sua sunt (§. 181). Er-

(Wolffii Jus Naturæ Tom. I.)

E e e

go

go etiam alterum quemcunque ope ipsius indigentem juvare debet, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quantum in potestate sua est.

Vides adeo, quænam cura te tangere debeat in bonis ab alio homine quocunque acquirendis. Nimirum quæcunque ipsemet acquiris bona, in iis acquirendis etiam aliis auxilio esse debes. Qui satisfacit officio suo erga seipsum, is omne bonum acquirere studet, quod in potestate sua habet. Vult autem, ut alii quoque eorundem bonorum fiant participes, quæ ipse desiderat, vel quibus actu fruitur. Quamobrem nullam prætermittit occasionem, qua aliis in iisdem acquirendis opem ferre valet. Et hic satisfacit officio suo erga alios. Quia officio suo satisfacit, omnes vult sui esse similes, nec expetit prærogativam quandam præ aliis.

§. 613.

*Quodnam
præstan-
dum in
malis a-
vertendis.*

Quilibet homo, quantum in potestate sua est, cavere debet; ne alius quicunque incidat in mala animi, corporis ac fortunæ. Ostenditur eodem prorsus modo, quo propositionem præcedentem evicimus (§. 183).

Non jam inquirimus specialius, quænam sint ista auxilia, quæ aliis præstare possumus sive in bonis acquirendis, sive in malis avertendis. Patebunt enim ea ex sequentibus, & plura eam in rem dicentur in Philosophia morali. Immo quando sese offert aliis inserviendi occasio, ex circumstantiis præsentibus vi principiorum generalium, quæ hic traduntur, facile colliges, quodnam alteri auxilium ferre possis ac debeas. Principia igitur generalia memoriæ firmiter insigenda.

§. 614.

*Cura feli-
citatæ alie-
næ.*

*Quilibet homo operam dare tenetur, quantum in potestate sua positum est, ut alii quoque homines, quicunque fuerint, sint felices, & quantum in se est impedire, ne sint infelices. Quilibet enim operam dare debet, ut sit felix, si-
bique*

bique cavere, ne sit in infelix (§. 280). Enimvero quod sibi debet, idem etiam debet homini cuicumque alteri ope sua indigentis, quatenus citra neglectum officii sui erga se ipsum idem alteri præstare valet (§. 608), consequenter quantum in potestate sua positum est (§. 610). Quamobrem quilibet operam dare tenetur, quantum in potestate sua positum, ut alii quoque homines, quicumque fuerint, sint felices, & quantum in se est impedire, ne fiant infelices.

Non minus nos tangere debet cura felicitatis alienæ, quam propriæ, etsi virium nostrarum usus admodum limitatus sit, ut aliorum felicitatem minus in potestate nostra habeamus, quam propriam, & paucorum admodum felicitatem actu promovere valeamus. Neesse igitur est ostendi, qualis esse debeat animus uniuscujusque hominis erga ceteros omnes, ut, si desint vires, adsit tamen voluntas.

§. 615.

Unicuilibet homini constans & perpetua esse debet voluntas perfectionem ac felicitatem hominis alterius cujuscumque promovendi. Etenim omnem facere tenetur facultatum suarum usum, quantum absque neglectu officii erga se ipsum fieri potest, consequenter quantam in potestate sua est (§. 610), ut perfectionem animæ, corporis ac fortunæ hominum aliorum quorumcumque promoveat (§. 609), operamque dare debet, quantum in potestate sua positum, ut alii quoque homines quicumque sint felices (§. 614). Neesse igitur est, ut in dato quolibet casu, quo perfectionem ac felicitatem alterius promovere valet, ipsi sit voluntas hoc faciendi, & ne ulla ratione se ab eadem dimoveri patiatur. Quamobrem cum voluntas hoc pacto constans sit ac perpetua (§. 1062 part. 1. Theol. nat.); unicuilibet homini constans & perpetua esse debet voluntas

perfectiorem ac felicitatem hominis alterius cujuscunque promovendi.

Non est, quod dicas voluntatem hominis restringendam esse, scilicet ut semper velis promovere perfectiorem ac felicitatem alterius, quoties id in potestate tua deprehenderis, ut nullum adsit obstaculum physicum atque morale (§. 608 & seq.). Cessat enim quoad voluntatem restrictionis ratio. Etenim voluntas tua recte fertur in perfectiorem ac felicitatem hominis cujuscunque: enimvero ubi eidem convenienter agendum, impotentia physica & moralis impedit, quominus agere possis, quod velis. Sermo igitur hic est de generali voluntatis determinatione, qualis esse debet respectu hominum ceterorum omnium: quam nisi supponas, nec in omni casu paratus eris ad alterius perfectiorem & felicitatem promovendam, ubi id in potestate tua deprehenderis, & verendum erit, ne desis officio erga reipsum, ubi alteri inservire decreveris. Actus voluntatis inexhaustæ utilitatis est & in infinitum tendit: est externus actus, qui facultari locomotivæ debetur, artissimos habet limites. Voluntate antecedente omnibus prodesse in infinitum vis: est voluntate consequente non prodes nisi tibi soli, vel aliis paucis in paucis.

§. 616.

*Qualis esse
debeat ap-
petitus sen-
sitivus re-
spectu boni
rum boni-
tatis.*

Quilibet homo ex felicitate alterius cujuscunque voluptatem percipere debet. Unicuique enim hominum contestans & perpetua esse debet voluntas felicitatem alterius promovendi (§. 615), adeoque felicitatem alterius sibi representare debet tanquam bonam etiam quoad se (§. 904 *Psych. empir.*). Quoniam itaque ex eo, quod bonam cognoscimus, voluptatem percipimus (§. 558 *Psych. empir.*); quilibet homo ex felicitate alterius cujuscunque voluptatem percipere debet.

Sensus (§. 561 *Psych. empir.*) & consequenter imaginatio (§. 227 *Psych. empir.*) representans bonum per voluptatem inde

inde perceptam, quam ex confusa perfectionis perceptione orrum trahere constat (§. 536 *Psych. empir.*). Quamobrem cum ex confusa perceptione nascatur appetitus sensitivus (§. 580 *Psych. empir.*); appetitus sensitivus tendit in felicitatem alterius, ubi ex eadem voluptatem percipis. Atque hoc pacto reducitur in consensum cum rationali (§. 615). Consentanea hæc sunt iis, quæ de appetitu sensitivo in concordiam cum rationali reducendo demonstravimus alibi in genere (§. 581 *part. 2. Phil. pract. univ.*)

§. 617.

Dilectio alterius est constans & perpetua voluntas felicitatem alterius promovendi, h. e. omni studio id agendi, ut alter sit felix, ac cavendi, ne fiat infelix. *Dilectio alterius quid sit.*

Dilectio adeo sui & alterius non differunt nisi objecto, circa quod ea versatur. Illa nimirum versatur circa seipsum; hoc vero circa hominem alterum quemcunque. Ne vero difficultates inanes circa hanc definitionem facessas, repetenda sunt, quæ modo annotavimus (*not. §. 615*). Omni studio id agit, ut alter sit felix, & præcaver, ne fiat infelix, qui agit quantum in potestate sua situm est. Quamobrem ubi physice vel moraliter impeditur, quo minus agat, quod vult; id dilectioni minime obest.

§. 618.

Unusquisque hominum alium quemcunque diligere debet tanquam seipsum. Cuiuslibet enim homini constans & perpetua esse debet voluntas felicitatem hominis alterius cujuscunque promovendi (§. 615). Enimvero cui constans & perpetua voluntas est felicitatem alterius promovendi, is alterum diligit (§. 617). Unusquisque adeo hominum alium quemcunque diligere debet. Jam homo cuiuslibet etiam seipsum diligere debet (§. 607) & quatenus se diligit, constans ac perpetua ipsi voluntas est felicitatem suam promovendi (§. 606). Quoniam itaque eadem ipsi

voluntas esse debet respectu alterius hominis cujuscunque (§. 615); ideo patet quatenus seipsum & alios diligit, eandem ipsi esse voluntatem. Quare hominum unusquisque alium quemcunque diligere debet tanquam seipsum.

Præcipit ipse Christus, ut proximum, hoc est, hominem quemcunque alium diligamus tanquam nosmetipsos; sed non omnes capiunt, quid sibi velit hoc præceptum, ut adeo non desint, qui ejus praxin impossibilem judicent. Enimvero ex iis, quæ nos demonstravimus, clarissime perspicitur, & quinam sit genuinus præcepti hujus sensus, & præceptum hoc esse juris naturalis. Cum olim juris naturalis notitia esset admodum imperfecta, nec satis intelligeretur, quomodo ex ipsa hominis essentia atque natura leges naturales fluant tanquam ex fonte suo; nemo hominum alteri naturaliter obligatus existimabatur. Quemlibet tantummodo sibi obligatum esse opinabantur, idea juris naturalis ab imagine desumpta, qualis in brutis conspicitur, non attenta differentia, quæ inter animantia bruta atque hominem intercedit, quemadmodum tamen fieri debebat (§. 162 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Hinc nemo hominum alteri obligatus credebatur, nisi quatenus pacto seipsum sponte sua eidem obligaverat. Unde officia erga alios restringebantur ad eos, qui ejusdem societatis civilis erant membra, extranei autem omnes habebantur pro hostibus, in quos continuo nobis sit jus belli: quæ perversa opinio hodiernum animos quarundam gentium occupavit. Eadem olim erat Hebræis, qui docebant *Matth. V. 43.* Diliges proximum tuum, odio habebis inimicum tuum, Christo contrarium inculcante. Etenim per proximum Hebræi intelligebant populares suos, per inimicum vero quemvis extraneum, quemadmodum liquet ex Christi parabola, qua notionem proximi explicat *Luc. X. 29.* & seqq.

§. 619.

Universa- Unusquisque alterum quemcunque amare debet tan-
lis omnium quam seipsum. Quilibet enim homo ex felicitate alterius

cu-

cujuscunque voluptatem percipere debet (§. 616), quem ^{hominem} admodum constat, quod voluptatem percipiat ex felicitate ^{amor.} propria, quatenus felicitatem per naturam suam appetit (§. 324 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Ejus itaque animus dispositus esse debet ad voluptatem percipiendam ex alterius felicitate, quemadmodum voluptatem percipit ex propria. Cujus animus dispositus est ad voluptatem percipiendam ex alterius felicitate, quemadmodum voluptatem percipit ex propria, is alterum amat tanquam seipsum (§. 633 *Psych. empir.*). Unusquisque igitur alterum quemcunque amare debet tanquam seipsum.

Constat ex anterioribus, quomodo dilectionem ab amore distinguamus. Illa scilicet dicit determinationem generalem appetitus rationalis, qua is propendet in felicitatem hominis alterius cujuscunque; hic vero affectum, quo appetitus sensitivus in eundem propendet (*not. §. 617*). Nemo igitur miretur, quod sigillarim ostenderit hominem quemcunque a nobis diligi & amari debere. Dum amorem dilectioni jungimus, consensum appetitus sensitivi & rationalis urgemus, ad quem consequendum obligati sumus (§. 267).

§. 620.

Charitas est virtus, qua alios diligimus tanquam nosmetipsos. ^{Charitas quid sit.}

Nimirum dilectio accipitur pro actu hujus virtutis; ipse autem habitus charitatis nomine venit. Quamobrem cum vocabulo charitatis utantur auctores in Moralibus; nostrum erat significatum vocis explicare, ne quid prætermisisse videamur, quod non omittendum videbatur. Sunt equidem qui charitatem pro virtute Christiana eamque cardinalium trium una habent, nec in eo aberrant. Falluntur autem, si sibi persuadent, quasi hæc virtus ignota sit rationi. Quamobrem lubet sequentem addere præpositionem.

§. 621.

§. 621.

*Obligatio
naturalis
ad charita-
tem.*

Ad charitatem ipsa naturæ lege obligamur. Etenim lex naturæ jubet, ut hominem quemcunque alium diligamus tanquam nosmetipsos (§. 618). Quoniam itaque virtus, qua hominem alterum diligimus tanquam nosmetipsos, charitas est (§. 620); ad charitatem ipsa naturæ lege obligamur.

Etsi autem hic ostendamus, charitatem esse ipsa naturæ lege præceptam; non tamen ideo charitatem, quatenus virtutem cardinalium christianarum præcipua est, a charitate naturali minime differre contendimus. Manetenim ea differentia, quæ inter omnes virtutes naturales & christianas intercedit: quæ etsi materialiter eadem sint, formaliter tamen plurimum differunt, quemadmodum in Notis ad Orationem de Sinarum Philosophia practica me disertius exposuisse memini. Ceterum a charitate sejungi minime debet amor universalis omnium promiscue hominum, quatenus appetitus sensitivus cum rationali semper consentire debet (§. 267).

§. 622.

*Felicitas
propria
num præ-
ponenda
aliena.*

Si felicitas propria & aliena inter se colliduntur, propria præferenda aliena. Etenim homo obligatur ad felicitatem propriam promovendam (§. 280), obligatur etiam ad promovendam alienam (§. 615). Promovere itaque felicitatem propriam est officium erga seipsum, promovere alienam vero officium erga alios est (§. 226 part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem ubi felicitas propria & aliena inter se colliduntur, officium erga seipsum & officium erga alios inter se colliduntur. Enimvero si officium erga seipsum & officium erga alios colliditur, officium erga seipsum vincit (§. 229 part. 1. Phil. pract. univ.). Ergo si felicitas, propria & aliena inter se colliduntur, felicitas propria vincit consequenter propria alienæ præferenda (§. 208 part. 1. Phil. pract. univ.).

Vulgo

Vulgo hoc agnoscitur, quando dicitur: *Ordinata charitas incipit a se ipso*; sed non satis distincte concipitur, ac nimis vage enunciatur. Neque enim satis determinatur, quando nam quis felicitatem propriam præferre debeat alienæ, ne contra officium aliis debitum peccetur. Videbis enim alios sui unice rationem habere, alios prorsus negligere, recte sese facere arbitratos, quod ordinata charitas a seipso incipiat.

§. 623.

Qui alterum amat, eum odisse nequit, & qui alterum Repugnant odio habet, eum amare nequit. Qui alterum amat, ex ejus ^{tia amoris} felicitate voluptatem percipit (§. 634 *Psych. empir.*), adeoque ^{& odii} voluptatem ex infelicitate ipsius percipere nequit (§. 28 *Ontol.*). Quamobrem cum voluptatem ex infelicitate alterius percipiat, qui eundem odit (§. 662 *Psych. empir.*); qui alterum amat, eum odisse nequit. *Quod erat unum.*

Ex adverso qui alterum odit, ex ejus infelicitate voluptatem percipit (§. 662 *Psych. empir.*), adeoque fieri nequit, ut voluptatem percipiat ex ejus felicitate (§. 28 *Ontol.*). Quoniam itaque alterum amat, qui ex ejus felicitate voluptatem percipit (§. 634 *Psych. empir.*); qui alterum odit, eum amare nequit. *Quod erat alterum.*

Nemo in dubium vocat amorem ac odium ita sibi invicem opponi, ut in eodem subjecto respectu ejusdem objecti una inesse nequeant. Nostrum tamen fuit, ut ex ipsis amoris atque odii notionibus idem demonstrarem, ne quid sine evidentiâ sumere videamur.

§. 624.

Nemo hominum alterum odio habere debet. Unus-Optum a- quisque enim hominum amare alterum debet tanquam *se-* *litorum na-* ipsum (§. 619). Enimvero qui alterum amat, eum odisse ^{turaliter il-} nequit (§. 623). Ergo nemo hominum alterum odio ha- ^{licitum.} bere debet.

(*Wolffi Jus Naturæ Tom. I.*)

Fff

Vi-

Vides adeo odium, quo alios habemus, naturaliter illicitum esse (§. 170 *part. 1. Phil. pract. aniv.*), ac lege naturali simpliciter prohiberi, ne alium odio prosequaris, nullo attempto discrimine personarum. Unde ignorantia juris naturalis tribuimus opinionem veterum, omnes extraneos, qui scilicet nobiscum non sunt ejusdem civitatis membra, odio esse habendos affirmantium (*not. § 618*).

§. 625.

Amicus
quoniam fit. *Amicus* dicitur persona, quæ nos amat, ut adeo *Amicitia* sit duorum pluriumve mutuus amor.

Agitur hic de amicitia naturali, qualis ex lege naturæ fuit, quatenus universalem omnium hominum amorem præcipit (§. 619).

§. 626.

Inimicus
quoniam fit. *Inimicus* dicitur persona, quæ nos odio prosequitur, ut adeo *Inimicitia* sit duorum pluriumve mutuus odium.

Inimicum hic consideramus in oppositione ad amicum. Unde de inimicitia notanda veniunt, quæ de amicitia annotavimus.

§. 627.

Amicitia
universalis libet cum altero amicitiam colere debet. *præcepta.* *Omnes homines sibi mutuo amici esse debent, seu quilibet homo alterum quemcumque amare debet tanquam seipsum (§. 619). Enimvero qui alterum amat tanquam seipsum, amicus ejus est, (§. 625). Quamobrem quilibet homo alterius cujuscunque amicus esse debet, consequenter homines omnes sibi mutuo amici esse debent.*

Næ quis propositionem præsentem falso interpretetur probe tenenda sunt, quæ de amicitia modo annotavimus (*not. § 619*). Notandum præterea est, nos hætenus non considerare homines nisi in statu naturali, ubi non attenditur differentia eorundem, quæ a statu civili est.

§. 628.

§. 628.

Nemo hominum alteri inimicus esse debet, seu inimi- *Inimicitia*
sitia omnis illicita. Nemo enim hominum alterum odio *prohibita.*
habere debet (§. 624). Quamobrem cum inimicus alteri
sit, qui eundem odio prosequitur (§. 626); nemo quoque
hominum alteri inimicus esse debet.

Recte itaque dicitur te omnibus esse debere amicum, nemi-
ni inimicum. Hoc enim in potestate tua positum, et si in ea
positum non sit, ut omnes tibi sint amici, nemo autem ini-
micus.

§. 629.

Indifferenti in alterum animo est, qui neque amicus, Indifferenti
neque inimicus est, consequenter alterum nec amat (§. 625), *si in alios*
nec odit (§. 626). *animo quā-*
nam sit.

Nimirum inter amorem & odium datur tertium, indiffe-
rentia animi, propterea quod amor perinde ac odium sit ali-
quid positivi, quod utrumque simul abesse potest. Qui enim
nullam voluptatem percipit ex felicitate alterius, is non propte-
rea voluptatem percipit ex ejus infelicitate.

§. 630.

Nemo hominum indifferenti in alios animo esse debet. Indifferenti
Quilibet enim alterum quemcunque amare debet tanquam *tia animi*
seipsum (§. 619). Enimvero qui indifferenti in alios est *erga alios*
animo, alterum non amat (§. 629). Ergo nemo hominum *legi natura*
indifferenti in alios animo esse debet. *contraria.*

Sunt longe plurimi, qui sibi persuadent, se abunde satis-
fecisse officio suo, si alios non oderint, nec necesse esse, ut
eos ament, consequenter si indifferenti sint in alios animo.
Enimvero indifferentia hæc legi naturæ e diametro contraria,
atque adeo cum ipsa natura humana pugnat. Neque enim
sufficit hominem unum non nocere alteri; verum etiam re-
quiritur, ut pro sit alteri, quantum potest (not. §. 609).

§. 631.

*An obliga-
tio natura-
lis cesset ex
parte tui,
si alter ei-
dem non sa-
tisfaciat.*

Si alter non satisfacit obligationi naturali, non ideo tibi permissum est, eidem non satisfacere. Pone enim tibi permissum esse obligationi naturali non satisfacere, quia alter eidem non satisfacit: obligatio naturalis mutabilis est (§. 290 *Ontol.*). Enimvero obligatio, quæ a lege naturæ venit, adeoque naturalis (§. 141 *part. I. Phil. pract. univ.*), immutabilis est (§. 142 *part. I. Phil. pract. univ.*). Ergo propterea tibi permissum non est non satisfacere obligationi naturali, quia alter eidem non satisfacit.

Plerorumque hominum animus occupavit perversa hæc opinio, quasi nec ipsi amplius obligentur ad hoc faciendum, vel non faciendum, quod alterum facere, vel non facere vident. Unde sese sufficienter excusatos arbitrantur, ubi exemplo aliorum sese tuentur. Similiter si quis ipsis ægre fecit, licere sibi opinantur iisdem ægre facere. Ac hinc se satis excusatos existimant, si probare possint, quod alter prior ipsis ægre fecerit. Non alia ratio est, quam quod immutabilitatem obligationis naturalis non agnoscant. Equidem imponit ipsis confusa atque vaga æqualitatis hominum notio, vi cuius sibi licere sumunt, quod licet alteri: attamen non perpendunt se perperam sumere, quod. alter licite contra obligationem naturalem agat.

§. 632.

*Dilectio i-
nimicorum
lege natu-
rali præ-
cepta.*

Unusquisque hominum etiam inimicum quemvis diligere & amare debet tanquam seipsum, nequaquam vero odisse. Etenim constat unumquemque hominum diligere ac amare debere alterum, tanquam seipsum (§. 618. 619), nequaquam vero odisse (§. 624). Qui inimicus tibi est, te odit (§. 626), non amat (§. 623), adeoque obligationi suæ naturali non satisfacit. Enimvero quia alter non satisfacit obligationi suæ, propterea tibi permissum

non

non est, eidem quoque non satisfacere (§. 631). Quamobrem quia alter te non diligit, nec amat, sed odio potius prosequitur, propterea tibi permissum non est nec ipsum diligere, atque amare, sed odio potius habere. Tua igitur cum subsistat obligatio, hoc non obstante, quod te non diligit, non amet, sed odio prosequatur; ipsum tamen adhuc diligere & amare, minime autem odisse debes. Patet itaque, quod unusquisque hominum etiam inimicum quemvis diligere & amare debeat tanquam semetipsum, nequam vero odisse.

Videmus adeo dilectionem inimicorum esse lege naturali præceptam, odium ex adverso eadem prohibitum, ut adeo errent, qui sibi aliisque persuadere conantur, quasi Christus hanc virtutem tantummodo urgeat in suis, majorem perfectionem in iisdem exigens, quam lex naturæ præscribit. Nimirum diligere debes alterum, quia homo est, non quia amicus est. Quamvis adeo sit inimicus, non tamen ideo desinit esse homo. Quamdiu autem ratio dilectionis subsistit, obligatio quoque alterum diligendi non expirat. Illa nunquam tollitur, quamdiu homo vivit. Ergo obligatio tua erga ipsum quoque non extinguitur nisi morte ipsius, quando nimirum fieri amplius nequit, ut ipsi profis.

§. 633.

Quoniam inimicos etiam diligere & amare debemus *Amici ini-*
 (§. 632), ejus vero amici sumus, quos diligimus & ama-
 mus (§. 625); *inimicorum etiam amici esse debemus,* seu, *amicorum*
si quis tuus inimicus est, tu tamen ejus esse debes amicus. *esse*
debemus.

Vocabulum amicitiae ambiguum est, ob vagam loquendi consuetudinem. Quamobrem non dubito fore haud paucos qui existimaturi sunt fieri haud quaquam posse, ut quis sit amicus inimici sui. Enimvero nulla datur repugnantia notionum. Amicus alterum amat (§. 625), adeoque voluptatem ex alterius felicitate percipit (§. 634 *Psych. empir.*) & ad

eam promovendam pronus est (§. 650. 652 *Psych. empir.*). Ex adverso autem inimicus est, qui alterum odit (§. 626), adeoque ex infelicitate ejus voluptatem percipit (§. 662 *Psych. empir.*), & ad eam promovendam pronus est (§. 669. 671 *Psych. empir.*). Quodsi ergo alter tibi inimicus est, ex infelicitate tua voluptatem percipit & ad eam promovendam pronus est: non tamen ideo necesse est, ut tu eodem in ipsum sis animo, nec ideo impossibile, ut tu ex ipsius felicitate voluptatem percipias, & ad eam promovendam pronus sis. Aliud est familiaris consuetudo; aliud amicitia, quarum hæc sine ista subsistit.

§. 634.

*Inimicitia
aliorum vi-
tanda.*

Danda homini opera est, ne alios sibi reddat inimicos; Qui enim inimicus tibi est, te odit (§. 626). Quamobrem cum tædia tibi creare, & quo minus voluptate perfunderis, impedire studeat, qui te odit (§. 671 *Psych. empir.*); inimicus nullam prætermittit occasionem, qua tibi tædia creare, aut impedire valet, quo minus voluptate perfunderis. Enimvero infelicitati tuæ studet, qui tibi tædia creat, & felicitati tuæ contrarius est, qui impedit, quo minus voluptate fruaris (§. 638. 639 *Psych. empir.*). Inimicus adeo te infelicem reddere, tuamque felicitatem intervertere studet. Homo obligatur ad dandam operam, ut sit felix, & sibi cavendum, ne fiat infelix (§. 280). Danda igitur ipsi opera est, ne alios sibi reddat inimicos.

Nocere nobis possunt, qui prodesse nequeunt: id quod experientia abunde loquitur. Nostrum igitur est inimicitiam, quantum in potestate est, evitare, ne in felicitatem nostram injurii evadamus. Occasio nocendi multiplex & tantum non infinita. Quamvis adeo desint vires commoda tua promovendi; non tamen desunt vires nocendi. Abjectissimus haud raro homo plurimum nocet præpotenti.

§. 635.

Que amici-

Amicitie acquirenda aut conservanda gratia facienda

dum non est, quod legi naturæ contrariatur. Pone enim, si fieri potest, permillum tibi esse, ut amicitia acquirenda aut conservanda gratia facias, quod legi naturæ contrariatur. Obligatio igitur, quæ a lege naturæ venit, non erit immutabilis (§. 290 Ontol.): quod cum sit absurdum (§. 142 part. I. Phil. pract. univ.); nec amicitia acquirenda aut conservanda gratia faciendum est, quod legi naturæ contrariatur.

Non est quod objicias, legem naturæ etiam prohibere, ne tibi ullum hominem inimicum reddas (§. 634): neque enim qui amicitia acquirenda aut conservanda gratia non facit, quod legi naturæ contrariatur, alterum tibi inimicum reddit. Quodsi enim ideo tibi inimicus evadit, non tua hoc fit culpa, adeoque quod tu eundem tibi inimicum feceris non recte dicitur. Inimicitia adeo alterius hoc in casu inter ea referri debet, quæ evitari in tua potestate non est.

§. 636.

Operam dare tenemur, ut amicitiam aliorum acquiramus & conservemus. Qui enim nobis amicus est, nos amat (§. 625), adeoque ex felicitate nostrâ voluptatem percipit (§. 634 Psych. empir.) & ad eam promovendam pronus est (§. 650. 652 Psych. empir.), consequenter si sese offerat eam promovendi occasio, eandem promovere studet. Operam dare tenemur, ut simus felices (§. 280). Quamobrem & operam dare tenemur, ut amicitiam aliorum acquiramus & conservemus.

Amicitia spectanda est tanquam medium felicitatis nostræ. Quamobrem cum obligemur ad felicitatem consequendam tanquam finem; obligati etiam esse debemus ad amicitiam aliorum consequendam & conservandam tanquam medium.

§. 637.

Omni studio in id curati debemus, ut homines etiam alii

quoad habitum alii consequantur habitum omnem facultatis cujuslibet animæ
 bitus facul-
 tatum anti-
 mæ ab aliis
 consequen-
 dos.

acquisitu sibi possibilem. Quilibet enim homo alium quem-
 cunque ipsius ope indigentem juvare debet quantum in
 potestate sua est, ut omnia consequatur animi bona (§.612).
 Quoniam itaque bona animi sunt, quæ animam perfectio-
 rem reddunt (§.556 *Psych. empir.*), facultates autem ani-
 mæ perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§.209);
 in id utique omni studio eniti debemus, ut homines quo-
 que alii omnem consequantur facultatis cujuslibet habitum
 acquisitu ipsis possibilem.

Hoc principio generali continetur omne officium erga a-
 lios quoad animam: neque enim alio modo alterius animæ
 prodesse potes, quam si alterum in acquirendis habitibus
 singularum facultatum animæ juves. Quamprimum adeo
 ipsemet habitum quendam consecutus, necesse est ut velis,
 omnes omnino homines, siquidem fieri potest, ejusdem fieri
 compotes. Captanda igitur, immo quærenda occasio, ut
 huic voluntati saltem aliquatenus satisfacias, etsi omne desi-
 derium expleri impossibile sit. Qui amorem & charitatem
 capit, eidem non obscura erunt, quæ hic dicuntur. Immo
 si amoris ac charitatis non fuerit expertus, veritatem eorum
 in seipso experietur. Non loquor nisi experta.

§. 638.

*Virtutum
 intellectu-
 alium &
 moralium
 propagatio.*

*In propagandis virtutibus intellectualibus & morali-
 bus seduli esse debemus, seu industriam nostram desiderari
 minime patiamur opus est.* Etenim in id omni studio eniti
 debemus, ut homines etiam alii consequantur habitum
 omnem facultatis cujuslibet animæ acquisitu possibilem
 (§.637). Quoniam habitus intellectus sunt virtutes in-
 tellectuales, habitus vero voluntatis & noluntatis virtutes
 morales (§.547); in eo industriam nostram desiderari
 minime debemus, ut alii etiam virtutum intellectu-
 alium

lium & moralium fiant compotes, consequenter in virtutibus intellectualibus & moralibus propagandis feduli esse debemus.

Quænam sint virtutes intellectuales, abunde dictum est in capite præcedente; quænam sint morales, & in antecedentibus dictum, & in sequentibus docetur. Neque adeo opus est, ut sigillatim indigitemus, ad quasnam virtutes intellectuales & morales alios perducere debeamus, quantum in nobis est. Peccant itaque contra hanc naturæ legem, quotquot soli virtutibus præsertim intellectualibus inter alios eminare volunt, ac propterea impediunt, ne alii earundem compotes reddantur.

§. 639.

Alios exemplo nostro virtutes intellectuales & morales Quod docere & ad earum studium incitare debemus. In propagando enim virtutibus intellectualibus & moralibus industria nostra desiderari minime debemus (§. 638). Quamobrem cum exempla definitiones ac propositiones in Philosophia practica, consequenter quæ de virtutibus intellectualibus & moralibus docentur, illustrent (§. 259 part. 2. *Phil. pract. univ.*) & ut rectius intelligantur, præstent (§. 260 part. 2. *Phil. pract. univ.*), immo realitatis illarum notionum nos convincant, (§. 265 part. 2. *Phil. pract. univ.*), quænam ab hominibus fieri possint ostendant (§. 266 part. 2. *Phil. pract. univ.*), & veritatis eorum, quæ docentur, nos convincant (§. 269 part. 2. *Phil. pract. univ.*) & animum in eadem confirmant (§. 270 part. 2. *Phil. pract. univ.*) modumque agendi optime doceant (§. 275 part. 2. *Phil. pract. univ.*), motivum denique agendi præbeant (§. 277 & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*); quod ea ad virtutes intellectuales atque morales propagandas plurimum conducant palam est. Patet
(*Wolffi Jus Naturæ Tom. 1.*) G g g itaque

itaque quod alios exemplo nostro virtutes intellectuales ac morales docere & ad earum studium incitare debeamus.

Obligatio hæc a paucis agnoscitur, etsi maximi sit momenti. Urget tamen eandem Christus *Matth. V. 16.* Nec sine hac obligatione intelligitur iustitia universalis, quemadmodum deinceps videbimus. Neque fieri potest, ut homo unus alteri magis profit quam exemplo suo, adeoque obligationi, qua aliis tenemur, abundantius satisfacere non licet, quam si alios exemplo nostro doceamus & virtutis studium excitemus.

§. 640.

Cura corporis alieni.

Quilibet homo obligatur ad faciendâ ea, quæ ad corporis hominis alterius cujuscunque conservationem conferre potest. Obligatur enim ad ea faciendâ, quæ ad corporis sui conservationem conferre potest (§. 349). Quoniam itaque alteri cuicunque homini debet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga seipsum hoc alteri præstare potest (§. 608); ad ea faciendâ utique obligatur, quæ ad corporis alterius cujuscunque conservationem conferre potest.

Vides itaque, quænam cura corporis alieni tibi incumbat. Nimirum si quis ad conservationem corporis sui ope tua indiget, tuque eandem ipsi ferre vales citra neglectum corporis proprii, aut officii alterius, quod cura corporis potius habendum; eandem ipsi ferre teneris. Voluntas vero tua generaliter ita determinata esse debet, ut feratur in conservationem corporis omnium hominum: id quod ex supra dictis clarius intelligitur (*not. §. 615*).

§. 641.

Conservatio vitæ alienæ.

Quoniam homo obligatur ad conservandam corpus hominis alterius cujuscunque, quantum in potestate sua est (§. 640), corpus autem conservari nequit, nisi vitæ con-

conservetur; *Quilibet etiam obligatur ad vitam aliorum hominum conservandam, quantum in potestate sua est.*

Peccant adeo omnes, quibus vita aliorum parum curæ cordique est, adeoque parum solliciti sunt, num alii vitam conservent, an perdant, immo qui parum moventur, ubi viderint alios de vita conservanda parum cogitantes.

§. 642.

Quantum in nobis est, ea lubenter facere debemus, quæ Cura integritatis ad conservandam integritatem omnium organorum corporis alieni conferre valemus. Cum enim unusquisque, integritatem omnium organorum corporis conservare teneatur (§. 372); propositio præfens eodem modo ostenditur, quomodo curam conservandi corpus alienum demonstravimus (§. 640).

Poterat hæc obligatio sub ipsa obligatione corporis conservandi comprehendi. Si enim corpus integrum conservari debet, singula quoque ejus organa integra conservanda.

§. 643.

Quæ ad conservationem sanitatis aliorum conferre Cura sanis valemus, ad ea conferenda prompti esse debemus. Etenim omnem facere tenemur facultatum nostrarum usum, qui ad perficiendum corpus requiritur, quatenus id absque neglecto officii erga seipsum fieri potest (§. 609). Quamobrem cum perfectio corporis tamdiu subsistat, quamdiu corpus sanum est (§. 391); quæ ad conservationem sanitatis aliorum conferre valemus, ad ea conferenda prompti esse debemus.

Quoniam homo sanitatem suam conservare debet, seu obligatur ad eas actiones committendas, quæ ad sanitatem conservandam tendunt (§. 393); idem eodem modo demonstrari poterat, quo ante curam conservandi corporis alieni ostendimus (§. 640).

Homines curam sanitatis propriæ vulgo abjiciunt &, quamdiu valent, parum de ea conservanda cogitant, immo ne moniti quidem sibi cavent a cibo ac potu insalubri. Quid ergo mirum, quod nulla prorsus cura sanitatis alienæ eosdem tangat? officium tamen hoc tanto magis vigere debet, quanto rarior est cura sanitatis propriæ, quæ haud raro ignorantia rerum salubrium & insalubrium debetur. Quamobrem contra hoc officium peccant etiam Medicii & Physici, quod cognitionem tuendi sanitatem corporis non ad majorem certitudinem & majorem evidentiam perducant, ut taceamus alia, quæ Politici sunt, suo tempore demonstranda. Neque enim hic principia in nullum usum ex generali deducimus, sed quod iisdem in sequentibus ad alia demonstranda utemur. Suffecerat enim alias tantummodo provocasse ad ea, quæ de perficiendis anima, corpore & statu externo in capite præcedente demonstrata fuerunt, cum officia erga semetipsum explicarem. Enimvero etsi hoc sufficere poterat iis, qui tantummodo nosse desiderant, quantum debeantur aliis officia; non tamen sufficiunt, ubi aliam in Jure naturæ, tum etiam in Philosophia morali & civili inde demonstranda sunt, nisi molestis repetitionibus demonstrationes prolixas reddere volueris.

§. 644.

Cura circa cibum ac potum, vestimenta & ades quoad alia. Quicquid ad hoc conferre valemus, ne desit aliis cibus ac potus salubris, nec desint vestimenta necessaria atque commoda, neque ades etiam commoda ac prompte facere debemus. Etenim homo ad conservationem corporis cibo ac potu opus habet (§. 380), nec uti debet nisi salubri (§. 399), vestibus quoque corpus contra injurias aeris tueri debemus (§. 450). Quoniam itaque prompte conferre debemus, quæ ad conservationem sanitatis aliorum conferre valemus (§. 643); quicquid ad hoc conferre valemus, ne desit aliis cibus ac potus salubris, nec desint vestimenta necessaria, id prompte facere debemus. *Quod erat unum.* Vesti-

Vestibus utendum est commodis (§. 452), commoda etiam extruenda sunt aedes (§. 469) ac pulchrae (§. 473). Quoniam itaque quilibet alteri cuicumque debet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga seipsum hoc alteri praestare potest (§. 608); quicquid ad hoc conferre valemus, ne aliis defint vestimenta commoda & aedes commoda ac pulchrae, id prompte facere debemus. *Quod erat alterum.*

Multi hic paucis complectimur, quae sua sponte patent, quoties occasio agendi suppeditatur, applicatione principii generalis ad casus particulares obvios facta.

§. 645.

Quicquid facere potes, ut alii vitam commode ac jucunde transigant, ad hoc faciendum obligaris. Ipse enim obligaris ad vitam commode (§. 466) & jucunde transigendam (§. 471). Quoniam igitur aliis debes, quod tibi, quantum in potestate tua est (§. 608. 610); quicquid facere potes, ut alii vitam commode ac jucunde transigant, ad hoc faciendum obligaris.

Obligatio quoad communitatem ac jucunditatem vitae alienae.

Spektat vitae commoditas & jucunditas ad felicitatem hominis, etsi ad eandem non absolute necessaria sit, quemadmodum ex demonstratione obligationis vitam commode ac jucunde transigendi liquet (§. 466. 471). Quamobrem cum homini unicuique constans ac perpetua esse debeat voluntas felicitatem alterius promovendi (§. 615); constans quoque & perpetua ipsi voluntas esse debet faciendi omnia, quae facere potest, ut alii vitam commode ac jucunde transigant. Quodsi adeo charitas occupaverit animum tuum, haec ipsa efficiet, ne desis quemadmodum ulli, ita etiam huic obligationi erga alios.

§. 646.

Si in potestate tua fuerit efficere, ut alius consequatur aliquod animi, corporis ac fortunae bonum, quo ipsemet extendatur

*obligatio
erga alios.*

cares & quod pro rerum tuarum statu consequi ipsemet minime potes; ad hoc faciendum alteri obligaris. Alium enim quemcunque ope tua indigentem juvare debes, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ quævis bona, quantum in potestate tua est (§. 612). Quamobrem si in potestate tua fuerit efficere, ut alius consequatur aliquod animi, corporis ac fortunæ bonum, quo ipsemet cares, & quod pro rerum tuarum statu consequi minime potes, cum per hoc, quod ipsemet idem consequi non possis, in potestate tua esse non desinat (§. 610); quin ad hoc faciendum obligaris dubitandum non est.

Obligatio hæc vulgo parum agnoscitur, etsi maximi sit momenti. Unde peccare sibi non videntur, qui contra eam faciunt. Subinde tamen eidem homines dant locum, ubi alterum impense amant: quando enim tale quid sit ob rationes quasculunque extrinsecas, actus quidem externus legi naturæ convenit, sed non ex virtute procedit, neque voluntatem servandi naturæ legem loquitur. Dubium forsân movebit incautus, quasi hic obligatio erga alios ultra terminos amoris ac charitatis extendatur. Etenim alios diligere ac amare debemus tanquam nosmetipsos (§. 618. 619.). Qui vero efficit, ut alter consequatur aliquod animi, corporis ac fortunæ bonum, quo ipsemet caret; alterum diligere ac amare magis videtur, quam seipsum. Enimvero plurimum fallitur, qui ita sentit. Etenim amor exigit, ut ex alterius felicitate eandem voluptatem percipias, quam percepturus eras, si propria esset, & dilectio postulat, ut alterius felicitatem & perfectionem promoveas, quando ejus promovendi occasio offertur, eodem studio, ac si propria esset. Non igitur alterius felicitas & alterius perfectio, ad quam promovendam obligaris, æstimanda ex tua; sed studium, quod in eo collocare debes, æstimari debet ex potestate tua. Voluntas felicitatem & perfectionem alterius promovendi eundem tibi æquat; sed quemadmodum minime obstat, quo minus alterum diligas & ames tanquam teipsum, quod felicitatem propriam

priam alienæ præferas (§. 622); ita nec charitati atque amori huic adversatur, quod alterum jures in consequendis bonis animi, corporis ac fortunæ, quæ ipsemet consequi nequis. Si ex notionibus distinctis ratiocineris; nihil difficultatis circa propositionem præsentem deprehendes, nec dura videbitur obligatio, nisi quatenus affectibus pervertis, veluti invidia & odio, atque vitis, veluti fastu ac superbia, in transversum agitur animus. Sed de hisce apertius dicendum in Philosophia morali, ubi impedimenta recensenda, quo minus officiis erga alios satisfaciamus. Ne tamen quicquam prætermisisse videamur, quod ad agnoscendam obligationem, de qua hic loquimur, facit; demus aliquod exemplum. Poneamus te duxisse uxorem inopem: adest vero occasio, qua alteri, qui uxorem ducere voluerit, divitem sociare possis, cum tu eam ducere non possis, auxilio tuo eidem deesse minime debes, neque enim hic fortuna tua colliditur cum fortuna alterius; ut propriam alienæ præferri licitum sit. Invidiæ aut superbiæ tribuendum, ubi fortunas alterius tuis esse non vis meliores, aut rationes extrinsecæ aliæ adsumt, quibus permotus ipsi denegas auxilium tuum.

§. 647.

Unusquisque alterum tanti existimare debet, quanti meretur. Obligamur enim ad cognoscendum perfectiones animæ ac corporis statusque externi aliorum & usum, quem faciunt, facultatum in illis promovendis, imperfectionibus vero arcendis (§. 193). Per se patet, quod verum esse debeat de perfectione alterius judicium, cum eandem non cognoscat, qui falsum fert de ea judicium (§. 505 *Log.*). Quoniam itaque judicium de perfectione alterius existimatio est (§. 538) & tantundem perfectionis alteri tribuitur, quantum convenit, ubi verum fuerit judicium (§. 506 *Log.*); tanti omnino unusquisque alterum existimare debet, quanti meretur.

Obli-

Obligationi huic satisfacere difficillimum est; neque enim tam facile est verum de perfectione alterius ferre iudicium. Cum perfectio acquisita sint virtutes intellectuales & morales (§. 548), constet autem hasce non innoscere nisi per facta alterius, quæ per illas determinantur; non modo virtutum intellectualium atque moralium notiones distinctas habere debet, verum etiam certus sit necesse est actus externos non per rationes quasdam extrinsecas determinari, sed ex virtute procedere, qui verum de perfectione alterius iudicium formare voluerit. Id vero non esse cuiusvis, neque diffitebitur.

§. 648.

Quantum honoris & laudis debeamus alteri.

Unusquisque alteri honorem exhibere debet, quam meretur, & tantum tribuere laudis, quantum meretur. Unusquisque enim alterum tanti existimare debet, quanti meretur (§. 647), cumque hoc aliis innotescere non possit, nisi verbis & factis id significemus; quanti alterum existimet, tam verbis, quam factis significare tenetur. Enimvero in actibus externis, quibus significatur, quanti alterum existimemus, honor consistit (§. 538), verbis vero, quibus nostrum de perfectione alterius iudicium significatur, laus absolvitur (§. 541). Quamobrem unusquisque alteri honorem exhibere debet, quem meretur, ac tantundem tribuere laudis, quantum meretur.

Non hic loquimur de honore civili, qui in statu civili convenit hominibus, & haud raro non nisi in opinione consistit; sed de naturali, qui in veritate consistit. Quoniam vero honor verus, quem naturalem hic dicimus, & laus vera estimationem alterius a veritate non recedentem supponit; ideo difficillimum existimari debet meritum, cuique decernere honorem ac imprimis meritam tribuere laudem. Inde est quod vocabula & phrasæ, quibus aliorum laudes efferimus, significarum vulgo habeant admodum vagam. Ceterum in Moralibus traduntur signa virtutum tam intellectualium, quam

moralium, ut verum de virtutibus alterius iudicium ferri possit: quæ adeo usui sunt in determinanda existimatione & honore atque laude debita.

§. 649.

*Bona corporis & fortunæ non pariunt existimationem, Quatenus honorem ac laudem, nisi quatenus concursu virtutum intel-
lectualium & moralium fuerunt acquisita. Etenim facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta hominem existimatione, honore atque laude dignum probant (§. 552). Quamobrem cum quoad bona corporis ac fortunæ homini nihil tribui possit, nisi quatenus sine ipsius facto non fuerunt acquisita; nec bona corporis & fortunæ existimationem, honorem ac laudem pariunt, nisi quatenus concursu virtutum intellectualium & moralium fuerunt acquisita.*

Inter bona corporis eminet sanitas: quod si ea tota naturæ tribuenda, nihil tibi existimationis, nihil laudis parit, neque adeo propterea honore quodam dignus es. Enimvero si sanitate frueris, propterea quod temperantiæ ac sobrietati deditus: sanitas existimationem ac laudem parit, quatenus temperans es, adeoque sanitas tantummodo indigat te esse existimatione ac laude dignum, tantam nempe mereri, quantum temperantia & sobrietas parit. Pulchritudo bonum corporis est: quoniam vero naturæ tota debetur, nec ea a virtutibus intellectualibus ac moralibus ullo modo pender, ea nec existimationem, neque honorem ac laudem parere potest. Non est quod excipias, experientiam contrarium loqui. Existimari enim virgines ob pulchritudinem, immo honore magno haberi a laudari. Tenendum nimirum, nos hic non loqui de eo, quod fit, sed quod fieri debet, nec laudari virginem, si pulchra dicitur, sed tantummodo dici pulchram, neque confundendam esse voluptatem, quæ ex pulchritudine percipitur, cum existimatione vera ac debita. Similiter divitiæ bona fortunæ sunt. Quod si ea hæreditate a

parentibus aut agnatis fuisti consecutus, nullam existimationem, nullam laudem pariunt, nec propterea honore dignus es. Quatenus vero labore ac diligentia eas acquisivisti, & prudentia œconomica conservasti, immo quatenus in iis acquirendis a justitiæ tramite nunquam deflectere visum fuit, eatenus existimationem & laudem pariunt, in tantum laudandus, in quantum diligentia, prudentia œconomica & justitia, quam probasti, laudanda, tantusque tibi debetur honor, quantum hæ virtutes merentur.

§. 650.

Cura circa famam aliorum. *Operam dare debemus, ut qui merentur, famam consequantur.* Cum enim unusquisque alteri tribuere debeat laudem, quam meretur (§. 648); quotiescunque fert occasio, aliis illius virtutes intellectuales & morales (§. 550), factaque inde profecta recensere debet (§. 551). Quoniam hinc nascitur in animis hominum communis de virtutibus intellectualibus & moralibus opinio; accidit deinde ut communis sit omnium de iisdem sermo, quoties de ipso loquendi occasio suppeditatur. Sermo hic fama hominis est, eaque bona (§. 553). Patet itaque nos operam dare debere, ut, qui merentur, famam consequantur.

Non minus adeo rationem famæ alienæ, quam propriæ habere debemus (§. 554). Quamobrem præsentem quoque propositionem vi principii generalis (§. 608) inferre poteramus. Quodsi charitas & amor aliorum hominum præsupponatur, exinde non minus fluet cura famæ alterius. Fama frui pars quædam felicitatis nostræ est, quatenus ex ea voluptatem percipimus innocuam. In aliorum adeo felicitatem cum propendeat animus, quos diligimus & amamus; eorum quoque fama delectamur, quatenus eadem delectamur ipsi, eandem quoque appetimus. Atque sic amor stimulum addit, ut aliorum famæ studeamus.

§. 651.

§. 651.

Bona corporis & fortunæ ad felicitatem hominis quid conferunt, quatenus ex iis innocua percipitur voluptas. Etenim si bonum cognoscimus, voluptatem ex eo percipimus (§. 558 *Psych. empir.*) Quamobrem ubi animum ad bona corporis & fortunæ attendimus, ex ipsis quoque voluptatem percipimus. Et si adeo bona corporis & fortunæ non sint in potestate tua, & eatenus voluptas ex iis percepta pro transitoria habenda (§. 385 *part. 1. Phil. pract. univ.*); quatenus tamen innocua est *per hypoth.* felicitatem auget (§. 286). Bona igitur corporis & fortunæ ad felicitatem hominis quid conferunt, quatenus ex iis innocua percipitur voluptas.

Non est quod excipias sine probatione sumi, voluptatem ex bonis corporis & fortunæ perceptam esse innocuam. Etenim cum bona corporis & fortunæ per hoc non desinant esse bona vera, quod non sint in potestate tua; voluptas, quæ ex iis percipitur, vera est (§. 559 *Psych. empir.*), adeoque in se innocua (§. 388 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quod si vero bona corporis & fortunæ dent causam tædii, id ex accidente est, quatenus iisdem abuteris.

§. 652.

Qui aliorum perfectionem promovet, eorum quoque felicitatem promovet, & qui aliorum felicitatem promovere vult, eorum perfectionem promovere debet. Perfectio animæ acque sic sunt virtutes intellectuales & morales (§. 548), quæ vero corpus & statum externum perficiunt, bona corporis atque fortunæ (§. 556 *Psych. empir.*). Qui ergo aliorum perfectionem promovet, quicquid in potestate sua est, ad hoc confert, ut alii virtutum intellectualium atque moralium, bonorum corporis ac fortunæ fiant participes. Virtute homines fiunt felices (§. 400 *part. 1. Phil. pract. univ.*)

univ.) & bona corporis atque fortunæ ad felicitatem hominis quidpiam conferunt, quatenus innocua ex iis percipitur voluptas (§. 651). Qui ad eo aliorum perfectionem promovet, eorum quoque felicitatem promovet. *Quod erat unum.*

Qui aliorum felicitatem promovet, is curare debet, ut alii eorum fiant participes, sine quibus nemo felix esse potest & quæ ad felicitatem hominis quidpiam conferre valent. Enimvero sine virtutibus nemo felix esse potest (§. 400 *part. 1. Phil. pract. univ.*) & corporis atque fortunæ bona ad felicitatem hominis quidpiam conferunt (§. 651). Quamobrem qui aliorum felicitatem promovet, operam dare debet, ut alii virtutum intellectualium atque moralium fiant participes, & bona corporis atque fortunæ consequantur. Virtutes intellectuales & morales sunt perfectio animæ, quam acquirere valet (§. 548) & bona corporis corpus, bona fortunæ statum externum perficiunt (§. 556 *Psych. empir.*). Quare qui felicitatem aliorum promovere vult, perfectionem quoque eorum promovere debet. *Quod erat alterum.*

Nimirum virtutes morales & intellectuales, quarum istæ sine his esse nequeant, liquidem nullo defectu laborare debent, adeoque bona animi sola hominem reddunt felicem; bona autem corporis & fortunæ, ubi istis accedunt, eandem auget. Quamobrem si vis alios esse felices, velle debes, ut virtutibus moralibus ac intellectualibus sint instructi, atque bona corporis & fortunæ consequantur. Alias enim bona apparentia cum veris confundis, & dum vis homines esse felices non nisi apparentem eorum felicitatem promovere studes, consequenter finem, quem intendis, minime consequeris. Qui ea animo comprehensa tenet, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstrata sunt, ei manifesta sunt, quæ hic dicantur.

§. 653.

Quoniam qui aliorum felicitatem promovet, eorundem perfectionem promovet (§. 652), qui vero alterum diligit, ei constans ac perpetua voluntas est aliorum felicitatem promovendi (§. 617); *qui alterum diligit, ei constans ac perpetua voluntas est aliorum perfectionem promovendi.* *Quo tendat dilectio aliorum.*

§. 654.

Charitas complectitur omnia officia hominis erga alios. Charitatis Charitas enim virtus est, qua alios diligimus tanquam nosmetipsos (§. 620). Quoniam itaque qui alterum diligit, ei constans & perpetua voluntas est alterius perfectionem promovendi (§. 653); charitas consistit in constante & perpetua voluntate perfectionem alterius promovendi. Lex naturæ præcipit, ut ad aliorum hominum perfectionem conferamus, quantum conferre valemus (§. 222 *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ut omnes actiones omittamus, quæ ad ejus vel status ejusdem imperfectionem tendunt (§. 231 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter omnis actio, qua perfectio alterius promovetur; imperfectio vero arcetur, legi naturali conveniens, adeoque officium erga alios est (§. 224. 226 *part. 1. Phil. pract. univ.*), cumque ista lege naturæ omnes actiones, quas aliis naturaliter debemus, comprehendantur, eadem actiones omnia erga alios officia absolvunt. Patet itaque charitatem complecti omnia officia hominis erga alios.

Inde est quod ipse Christus officia erga alios summarim urgens jubeat alios diligere tanquam nosmetipsos. Et ubi charitas animum tuum occupavit, cetera officia erga alios quæcunque ex fonte sua quasi sponne propullulant, modo intellexeris in dato quocunque casu, quænam ea sint. Arque hinc intelligitur, quantum momenti in eo situm sit, ut hujus

virtutis compotes reddamur, siquidem aliis nos tales præbere voluerimus, quales debemus.

§. 655.

Officia humanitatis quanam sint.

Officia humanitatis sunt officia erga alios, quibus eorum perfectio, consequenter felicitas (§. 652) promovetur.

Dicuntur ita, quod homo iisdem satisfaciens se præbeat homini hominem, cum homines per essentiam atque naturam suam obligentur ad perfectionem suam conjunctis viribus promovendam (§. 221 part. 1. *Phil. pract. univ.*), ac hinc unusquisque eorum ad perfectionem alterius conferre debeat, quantum valet (§. 222 part. 1. *Phil. pract. univ.*), ut adeo lex naturæ homines in universum omnes mutuo amore copulari velit, ut una quasi fiant persona moralis, cujus singula singula membra sunt; sicque totum genus humanum conservetur & felicitate fruatur, quemadmodum corpus humanum conservatur, & sanitate fruatur, membro quolibet agente quod suum est, quod scilicet usu facultatum unius cujusque hominis præstari potest. Quicquid igitur hætenus demonstravimus de obligatione hominis, qua tenetur aliis, id omne ad officia humanitatis pertinet.

§. 656.

Obligatio interna & externa.

Obligatio interna dicitur, quatenus spectatur in conscientia: *externa* autem, quatenus spectatur inter homines, adeoque effectum quendam juris inter eos sortitur. Unde patet, *differentiam inter obligationem perfectam & imperfectam respicere obligationem externam*, quippe quarum hoc alteri tribuit jus te cogendi, ut obligationi satisfacias, nisi eidem sponte satisfacere velis, atque adeo effectum quendam juris inter homines sortitur (§. 236. 238 part. 1. *Phil. pract. univ.*).

E. gr. Cræsus obligatur ad dandum Lazaro eleemosynam, & hoc ubi facere detrectat, peccat. Unde conscientia Cræsum

sum damnat, quod non dederit eleemosynam, quam dare debebat. Obligatio itaque dandi eleemosynam interna dicitur, quatenus ad conscientiam Cræsi refertur. Atque hinc etiam dici solet, Cræsum in conscientia obligari ad eleemosynam Lazaro dandum. Enimvero cum Lazaro nullum comperat jus te cogendi, ut ipsi eleemosynam des, ubi sponte sua hoc facere nolis; obligatio ista nullum habet effectum juris inter homines. Et eatenus dicitur externa. Quamobrem cum imperfecta appelletur, non perfecta, qualis est conductoris ad solvendam mercedem; imperfecta non dicitur nisi quatenus externa est, seu extra conscientiam spectatur.

§. 657.

Quoniam obligatio interna in conscientia, externa *Quo pertinet obligatio externa.* vero inter homines spectatur (§. 656), vi libertatis autem naturalis permittendum est, ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum sequatur iudicium, quamdiu contra jus tuum non facit (§. 156); *obligatio externa spectatur in iis actionibus, quæ relationem ad alios involvunt,* consequenter *non nisi in officiis erga alios.*

Nimirum quamdiu alter nil facit contra jus tuum, ipsius conscientie relinquendum, quid agat (§. 157), neque tibi rationem reddere tenerur, cur hoc faciat (§. 158), nisi libertatem naturalem tollere velis (§. 153. 154). Quamdiu itaque tua non refert, quid agat alter; obligationi non nisi internæ locus est. At ubi tua interest, quid agat, externa quoque obligatio spectanda, cui num satisfecerit, tuum est iudicium. E. gr. vendit studiosus quidam librum, quo carere nequit, si studii operam debitam impendere velit, expensarum voluptuariarum gratia. Eum minus recte facere consentitur omnes, adeoque agnoscunt, eum obligari ad actionem hanc omittendam, consequenter ad librum non vendendum. Obligatio hæc interna est, cum spectetur in conscientia, quæ minus recte facientem damnat. Vi libertatis naturalis conscientie huius studiosi relinquendum, quid faciat, nec tibi ratio-

rationem reddere tenetur, cur librum vendat. Quodsi eundem emis, tua interest, ut pretium offerenti librum tradat, quemadmodum ex contractu obligatur. Obligatio adeo tradendi librum externa est, quatenus spectatur in actione, quae te respicit, adeoque tuum quoque est de eadem iudicium. Parer adeo obligationem externam ab interna utiliter distinguere. Interna quoque obligatio est tradendi librum, quatenus venditor in conscientia iudicat, quid facere debeat, ut iuste agat.

§. 658.

An ad officia humanitatis cogendi quis possit.

Nemo hominum habet jus ad officia humanitatis alterum cogendi. Etenim officia humanitatis sunt, quibus promoveatur perfectio alterius (§. 655). Enimvero nemo hominum habet jus cogendi alterum, ut perfectionem suam statusque sui perfectionem promoveat (§. 234 part. I. *Phil. pract. univ.*). Ergo nemo hominum habet jus cogendi alterum ad officia humanitatis.

Officium humanitatis est, ut alter tibi mutuo det frumentum, quo maxime indiges, ut auxilium ferat in periculo constituto: sed nemo ad hoc cogi potest. Nemo excipiat contractum mutui perperam referri ad officia humanitatis: neque enim contractum mutui ad officia humanitatis referimus, sed quod quis velit eundem inire, officio humanitatis tribuimus. Consilium impertiri alteri in re dabitur officium humanitatis est: nemo autem cogi potest, ut consilium alteri impertiat.

§. 659.

Ad officia humanitatis qualis sit obligatio.

Ad officia humanitatis alteri non perfecte, sed imperfecte tantummodo obligamur. Etenim perfecte mihi obligaris, si ubi obligationi satisfacere nolueris, mihi competit jus te cogendi, seu vi adigendi, ut hoc facias (§. 236 part. I. *Phil. pract. univ.*), imperfecte autem, si tale jus mihi non competit (§. 238 part. I. *Phil. pract. univ.*).

Enim-

Enimvero nemini hominum competit jus cogendi alterum ad officia humanitatis (§. 658). Ergo ad officia humanitatis alteri non perfecte, sed imperfecte tantummodo obligaris.

Atque hinc clarius intelliguntur, quæ de differentia inter obligationem internam & externam paulo ante annotavimus (not. §. 656). Officia humanitatis alteri ita debemus, ut nobis liberum non sit, utrum ea præstare velimus, nec ne, sed faciendum omnino est, quod officium exigit. Enimvero ubi non feceris, patienter ferendum alteri, neque ipsi ullum competit jus vite adigendi, ut facias quod urget officium.

§. 660.

Obligatio perfecta ad officia humanitatis libertati naturali repugnat. Etenim nemo tenetur perfectionem alterius promovere, nisi quatenus id absque neglectu officii *perfecta ad officia humanitatis cuius libertati repugnet.* erga seipsum fieri potest atque usus facultatum ipsius hoc permittit (§. 609), seu quantum in potestate sua est (§. 611). Enimvero vi libertatis naturalis permittendum est, ut unusquisque in determinandis actionibus suis suum sequatur iudicium, quamdiu contra jus tuum non facit (§. 156), adeoque ipsius est iudicium, num perfectionem tuam promovere possit absque neglectu officii erga seipsum, & num usus facultatum suarum hoc permittat, non tuum. Libertati adeo naturali contrariatur, si ipsum cogere velis, ut tuum ea in re sequatur iudicium. Quamobrem cum perfecta non detur obligatio, nisi tibi sit jus alterum cogendi, ut eidem satisfaciatur (§. 236 part. 1. *Phil. pract. univ.*), ad officia autem humanitatis cogendi alterum nemo hominum jus habeat (§. 658); obligatio perfecta ad officia humanitatis libertati naturali repugnat.

Atque ita liberavimus fidem datam (not. §. 234 part. 1. *Phil. pract. univ.*), dum ostendimus, obligationem perfectam promov-

(*Wolfii Jus Naturæ Tom. I.*)   I i   mo-

movendi alterius perfectionem cum libertate naturali consistere minime posse. Libertas naturalis jus naturale est: si daretur jus cogendi ad officia humanitatis, foret utique idem jus etiam naturale. Jus itaque naturale unum alteri contrarium esset: quod utique absurdum,

§. 661.

Quale jus nobis competit ad officia humanitatis. Homini non competit jus petendi ab altero officium quoddam humanitatis, nisi quando hoc, quod petit, ipsemet facere nequit. Etenim homini jus est petendi ab aliis, ut ea conferant ad sui statusque sui perfectionem, quæ ipsemet facere nequit (§. 234 part. I. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque officiis humanitatis promovetur perfectio alterius (§. 655); homini non competit jus petendi ab altero officium quoddam humanitatis, nisi quando hoc, quod petit, ipsemet facere nequit.

Obligationis perfectæ & imperfectæ differentia nulla est respectu internæ (§. 656): unde est, quod nonnulli affirmant obligationem omnem esse perfectam, & jus tantummodo in perfectum atque imperfectum distinguant. Quemadmodum itaque aliis obligationibus respondent sua jura, ita etiam obligationi, quæ adhæret officiis erga alios, responderi jus petendi ex parte ejus, cui obligatus es, ut adeo ægre ferre non debeat, si aker imploret opem tuam, qua indiget, cum hoc faciat suo jure.

§. 662.

Quando nullo jure proprio facultatum usu consequi vales, nullo jure hoc petis ab altero officium humanitatis. Quod si ergo, quod ab altero petis, ipsemet facere seu (§. 661).

E. gr. Si eleemosynam petit, qui labore suo acquirere valet ea, quibus ad tolerandam vitæ necessitatem opus habet; eandem nullo jure petit. Quotiescunque igitur vis officium quod-

quoddam humanitatis ab altero tibi præstari, antequam hoc petas, inquirendum tibi est, an jure hoc petere possis.

§. 663.

Ex jam dictis patet, quo sensu aliqui officia in perfecta & imperfecta distinguunt. Nimirum *Perfecta* dicuntur officia, ad quæ perfecte alteri obligaris: & *Imperfecta* vocantur, ad quæ nonnisi imperfecte obligaris alteri, quatenus scilicet sermo est de obligatione externa (§. 656). Quoniam itaque ad officia humanitatis alteri nonnisi imperfecte obligaris (§. 659); officia humanitatis imperfecta sunt.

*Officiorum
perfecto-
rum & im-
perfecto-
rum differ-
entia*

Si divisionem obligationis in perfectam & imperfectam admittis; admittere etiam debes divisionem officiorum erga alios in perfecta & imperfecta. Et, si differentiam utrobique rite interpreteris, quemadmodum a nobis factum est (§. 656), nihil quoque absurdi habet divisio, quod sit a veritate alienum. Cavendum tamen, ne ad obligationem internam trahas, quod de externa dicitur, quasi ad officia imperfecta minus obligaris, quam ad perfecta, ita ut libertati tuæ relicta sit, utrum facere velis, quod est officii, nec ne, veluti num alterius perfectionem, consequenter felicitatem promovere velis, an nolis. Sane non minus necesse est, ut alterum ames tanquam teipsum, adeoque pro virili conferas ad ejus perfectionem & felicitatem, quod conferre vales, quam ut creditori solvas pecuniam, quam debes. Quamobrem sano sensu accipienda sunt verba *Pauli*, *Jcti*, quando *l. 17 ff. de Commodato* ait, quædam voluntatis & officii magis, quam necessitatis esse, ad differentiam hanc animum attendens, de qua jam nobis sermo est. Nimirum officia imperfecta voluntatis magis esse dicuntur, quam necessitatis, quatenus a voluntate tua pender, utrum eadem adimplere velis, nec ne, quoad ceteros homines, cum nemo eorum jure te cogere possit, ut hoc facias. Si tamen eadem officia respectu tui consideres, necessitatis sunt, non voluntatis. Quoniam enim

per ipsam essentiam atque naturam tuam ad ea obligaris, necesse omnino est, ut facias, quod præscribit officium (§. 118 part. 1. Phil. pract. univ.), adeoque interna obligatio libertatem voluntatis restringit: fit ita quod externa eam intactam relinquat, nec a voluntate hominis alterius dependentem faciat. In obligatione interna spectatur dependentia tua a lege, consequenter a voluntate Dei, legis naturalis autore (§. 273 part. 1. Phil. pract. univ.); in externa vero independentia a voluntate hominis alterius, in qua libertas naturalis, jus quod a natura habes, consistit (§. 146). Quos terminus obligationis imperfectæ offendit, illi notione vaga & confusa, quam vocabuli derivatio subministrat, deluduntur, cum sibi persuadeant, quasi defendatur, deesse aliquid obligationi, ut tanta non sit necessitas ex parte tui eidem satisfaciendi, quam alteri, seu quasi lex naturæ te minus obliget ad hoc faciendam, quam ad alia: in quo tamen oppido falluntur.

§. 664.

An non pe-
sentis per-
fectionem
promovere
debeamus.

Si alter sibi non sufficit ad perfectionem suam promovendam, & nos ad eandem quidpiam conferre valeamus, altero non petente idem facere debemus. Unusquisque hominum ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre obligatur per ipsam essentiam atque naturam suam, quantum conferre valet (§. 222 part. 1. Phil. pract. univ.), non tamen ea conferre tenetur, quæ ipsemet facere potest (§. 232 part. 1. Phil. pract. univ.). Alteri adeo obligaris ad perfectionem ipsius promovendam, quia ope tua indiget, & tu eandem ipsi ferre vales, absque scilicet neglectu officii erga teipsum (§. 608). Necesse igitur est, ut ad alterius perfectionem conferas, quod potes, hac sola de causa, quia alter sibimetipsi in ea promovenda non sufficit, sed ope aliena indiget, & quia tu eandem ipsi ferre vales, citra ullum scilicet neglectum officii erga te ipsum (§. 118 part. 1. Phil. pract. univ.), consequenter necesse non est,

est, ut opem tuam impleret. Patet itaque nos altero non petente perfectionem ipsius promovere debere, si alter sibi ea in re non sufficit, nos vero ad eandem quidpiam conferre valemus.

Quemadmodum obligationi perfectæ, ubi alteri competit jus cogendi, satisfacere debes, antequam ab altero cogaris; ita etiam imperfectæ satisfaciendum, antequam alter petat: neque enim obligatio passiva, quatenus est necessitas moralis agendi (§. 118 *part. 1. Phil. pract. univ.*), quicquam differt, dum vel perfectæ, vel imperfectæ est, nisi quod illi respondeat ex parte alterius jus cogendi, huic jus petendi. Quod si perfectæ fuerit obligatio, necesse est a te hoc fieri, ad quod faciendum alter te cogendi jus habet; si imperfectæ, fieri necesse est illud, quod alter a te petendi jus habet. Quatenus itaque obligaris, in utroque casu necesse est, ut idem facias tua sponte, antequam in uno cogaris, & in altero rogaris. Probe hæc expendenda sunt, ut penitus intelligatur, per hoc nihil decedere obligationi, nec eam intrinsece mutari, quod imperfectæ sit in relatione ad jus alterius, seu quoad jus alterius a perfecto differat. Obligationem præsentem, quam in hac propositione urgemus, vulgo parum agnoscunt: unde non desunt exempla eorum, qui se satis excusatos habent, quod aliis opem non tulerint, ubi iidem eandem non implo-raverint, male applicantes pervulgatum istud: beneficium nemini esse obtrudendum, quod quo sensu accipiendum sit, ex sequentibus patebit. Convenit autem ipsi notioni charitatis. Charitas enim virtus est, qua alios tanquam nosmet ipsos diligimus (§. 620). Qui adeo hac virtute instructus est, ei constans & perpetua voluntas est felicitatem, adeoque perfectionem alterius (§. 652) promovendi (§. 617). Cui voluntas est perfectionem alterius promovendi, is occasionem hoc faciendi oblatam ambabus manibus arripit, neque adeo demum expectat, donec alter petat, ut hoc faciat.

§. 665.

*Si alter opem tuam, quam in promovenda perfectione An alteri
ipsum obtrudere*

debeamus
opem no-
stram in
promoven-
da perfecti-
one ipsius.

ipsius offers, recuset; obligationi tuæ satisfecisti, quod car-
dum ipsi ferre volueris. Etenim velle alteri opem ferre in
promovenda perfectione ipsius, in tua potestate est, & ut
hoc facere velis, obligatus es (§. 617. 618). Enimvero effi-
cere ne alter eandem recuset, in potestate tua non est (§. 175).
Quoniam itaque non obligaris ad ea, quæ in potestate tua
non sunt (§. 176); obligationi tuæ utique satisfecisti, quod
opem alteri in promovenda perfectione ipsius ferre volue-
ris, si alter eandem recuset.

Atque hinc intelligitur, quo sensu accipiendum sit, quan-
do dicitur, beneficium nemini esse obtrudendum. Per ea
quoque, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus,
manifestum est, salvam esse omni ex parte charitatem, si in
voluntate alterius, perfectionem promovendi hoc in casu ac-
quiescas.

§. 666.

Idem ulte-
rius expen-
ditur.

*Nullum tibi jus cogendi alterum, ut, ubi perfectio-
nem ejus promovere vis, id a te fieri patiatur.* Ponamus
enim tibi competere jus cogendi alterum, ut, ubi perfe-
ctionem ejus promovere vis, id a te fieri patiatur. Necessè
igitur est, ut actiones ejus dependeant a voluntate tua, con-
sequenter natura liber non est (§. 152): quod cum sit ab-
surdum (§. 146), nullum tibi jus cogendi alterum compe-
tit, ut, ubi perfectionem ejus promovere vis, id a te fieri
patiatur.

Hinc multo clarius adhuc patet, quo sensu dicatur bene-
ficium nemini esse obtrudendum. Obtrudere enim alteri be-
neficium repugnat libertati alterius, vi cujus permittendum,
ut alter in determinandis actionibus suis suum sequatur ju-
dicium, quamdiu contra jus tuum, adeoque contra obliga-
tionem, qua tibi devinctus est, nil facit (§. 156), & alterius
conscientiæ relinquendum, quid agat (§. 157).

§. 667.

§. 667.

Qui ipsemet perfectionem, cujus capax est, usu facultatum suarum consequi non valet; is meretur, ut ad eam consequendam conferas, quae conferre vales. Ad alterius perfectionem statusque ipsius perfectionem conferre obligaris per ipsam essentiam atque naturam tuam, quantum conferre vales (§. 222 part. 1. *Phil. pract. univ.*), siquidem alter ipsemet hoc facere non possit (§. 232 part. 1. *Phil. pract. univ.*); neque jus habet petendi hoc a te alter, quod ipsemet facere potest (§. 233 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quoniam vero nemo obligatur ad id, quod impossibile (§. 209 part. 1. *Phil. pract. univ.*); perfectionis illius alter utique capax esse debet, ad quam promovendam tu ipsi obligaris. Patet itaque alteri esse jus quoddam ad tuos actus, quibus promoveri potest ipsius perfectio, si ejus perfectionis capax sit, nec eam usu facultatum suarum consequi valeat, quamvis cum ipsi non sit jus cogendi te, ut hoc facias (§. 234 part. 1. *Phil. pract. univ.*), jus hoc nonnulli imperfectum sit (§. 237 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque id mereri dicimur, ad quod jus imperfectum nobis competit (§. 237 part. 1. *Phil. pract. univ.*); qui ipsemet perfectionem, cujus capax est, usu facultatum suarum consequi non valet, is meretur, ut ad eam consequendam conferas, quae conferre vales.

Meritum adeo hominis, ut eidem succurras in perfectione suaque felicitate ejus promovenda, aestimatur ex indigentia, quae facit, ut ope ac auxilio tuo opus habeat. Meritum hoc generale est, nec aliud allegari debet, ut mereatur amorem quo omnes homines in universum prosequi debemus (§. 619) & charitatem, qua omnes in universum complecti tenemur (§. 618). Quam primum adeo vides alium, quem in acquirenda perfectione quacunque & felicitate consequenda juvare potes;

potes; non opus est, ut inquiras ulterius, num sit dignus, quem juves: sat enim meriti est, quod auxilio tuo egeat. Nemo, quæ hic dicuntur, pro paradoxis habeat: satis enim aperta sunt per ea, quæ hæcenus demonstravimus, ut in dubium revocari minime possint, nisi in luce meridiana cæcitate velis.

§. 668.

*Quinam in
promoven-
da perfecti-
one aliena
preferendi.*

Si plures ope tua indigeant, neque eam singulis ferre possis; illi præferendi sunt, ad quorum perfectionem speciali quadam ratione obligaris. Cum enim plures ope tua indigeant, singuli merentur, ut ad eorum perfectionem conferas, quantum vales (§. 667). Quoniam vero singulis opem ferre non potes, *per hypoth.* quia scilicet virium tuarum usus inexhaustus non est; necesse est, ut unum vel aliquos ceteris præferas. Enimvero quia ad aliquorum vel unius perfectionem promovendam speciali adhuc ratione obligaris *per hypoth.* hisce magis obligaris, quam ceteris. Quare cum aliqua adesse debeat ratio, cur unum vel aliquos ceteris præferas (§. 70 *Ordol.*), præferendi utique sunt illi, ad quorum perfectionem speciali quadam ratione obligaris.

Videbimus suo loco, parentes speciali quadam ratione obligari ad perfectionem liberorum atque felicitatem promovendam. Quamobrem si opem ferre debes alteri cum neglectu liberorum; hi utique extraneo præferendi sunt. Sane si extraneum præferre velles, negligi deberet officium erga liberos. Quamobrem hoc casu in potestate tua positum non est, ut extraneo succurras, quia liberos negligere minime debes.

§. 669.

*Lesio quid
sit.*

Lesio dicitur, qui ejus imperfectionem statusque ipsius externi imperfectionem promovet, seu alterum ejusve statum imperfectionem reddit. Unde

Lesio

Lesio est actio, qua alter vel status ejus externus redditur imperfectior.

Lesioni hic tribuitur omnis amplitudo, quam habere potest ac debet in Jure naturali. Definimus eandem principis generalibus legum naturalium in parte prima Philosophiæ practicæ universalis convenienter, quemadmodum & supra fecimus, cum charitatem definiremus (§. 620). Multæ sunt læsiones, quæ vulgo tales non agnoscuntur.

§. 670.

Quoniam & anima, & corpus, & status externus *Lesiones* imperfectiōni obnoxia fieri possunt, omnis autem actio, *quotuplex* qua alter vel status ejus externus redditur imperfectior, *ces.* læsio est (§. 669); *si homo læditur, vel quoad animam, vel quoad corpus, vel quoad statum externum læditur.*

Læsiones quoad corpus & statum externum nemo non agnoscit, quia in sensus incurrunt. Vultus infligitur corpori: cum hoc in sensus incurrat, nemo non fatetur alterum fuisse læsum. Aufertur alteri quod suum est: cum hoc denuo sensui obvium sit, nemo est qui diffiteatur, ipsum fuisse læsum. Si quis alterius voluntatem corrumpit, ut in actum libidinosum consentiat; eum læsisse non putatur, etsi læsiones animæ multo majores existimari debeant, quam corporis, aut status externi.

§. 671.

Denegatio officii humanitatis non est lesio, seu, si al- *Andenega-*
veri denegas officium humanitatis, eum non lædis. Quoniam *tio officii*
enim officia humanitatis promovent alterius perfectionem *humanita-*
(§. 655), si aliquid alteri deneges, actionem omittis, qua *tis sit lesio.*
aliquid conferre poteras ad alterius vel status ejusdem perfectionem. Enimvero omissio actionis, qua alterius vel status ejusdem perfectio promoveri poterat, non est actio, qua alter vel ejusdem status redditur imperfectior. Quam-
(*Wolffi Jus Naturæ Tom. I.*)   K k k   obrem

obrem cum læsio sit actio, qua alter vel status ejus imperfectior redditur (§. 669); denegatio officii humanitatis læsio non est.

E. gr. Si alteri consilium impertiri nolis in re dubia, quod ipsi dare poteris; officium humanitatis denegas. Non tamen propterea dicitur, quod alterum læseris. Similiter si egeno petenti eleemosynam dare recusas; officium humanitatis denegas, non tamen ideo dicitur, quod ipsum læseris.

§. 672.

Denegatio officii humanitatis peccatum.

Si alteri denegas officium humanitatis, peccas. Etenim cum officia humanitatis sint officia erga alios, quibus eorum perfectio promovetur (§. 655); si officium humanitatis alteri denegas, actionem omittis, qua ad ejusdem statusve ipsius perfectionem quidpiam conferre poteris. Quamobrem cum lege naturali obligeris ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre, quantum conferre vales (§. 222 part. 1. *Phil. pract. univ.*); facere omittis, quod lege naturali præcipitur. Quoniam itaque actio hæc privata legi naturæ contraria, actio autem legi naturæ contraria peccatum est (§. 440 part. 1. *Phil. pract. univ.*); si alteri denegas officium humanitatis, peccas.

Hanc propositionem ideo addere visum fuit, ne quis perversa interpretatione præcedentem in abusum trahat, quasi denegatio officii humanitatis peccatum non sit, quia læsio non est. Quoniam omnia humanitatis officia, quæ charitas imperat, & quæ propterea officio quoque charitatis dici poterant, quemadmodum idiomate patrio *Liebesdienste* appellantur, non sunt ejusdem momenti, sed plurimum inter se differunt, prout aliis major, aliis minor perfectio hominis ejusve status externi promovetur, vel ejusdem quoque perfectionis majori gradui consulitur; ita nec omnis denegatio officii humanitatis peccatum ejusdem magnitudinis est. Hinc accidit, ut, si levioris momenti officia denegentur, peccasse non

conferatur, qui hoc facit, cum tamen peccasse utique dicendus sit, si ex notionibus distinctis deducitur iudicium.

§. 673.

Quod si impedis, quo minus alter perfectionem aliquam consequi possit, eum lædis. Qui enim impedit, quo minus alter perfectionem quandam consequi possit, is utique facit, ut alter maneat imperfectior sive quoad animam, sive quoad corpus, sive quoad statum externum, atque adeo imperfectionem ejus promovet. Quoniam itaque alterum lædit, qui imperfectionem alterius atque status ejusdem promovet (§. 669); qui impedit, quo minus alter perfectionem aliquam consequi possit, eum lædit.

Vides adeo, impedire perfectionem alterius speciem quandam læsionis esse. Ita si tu impedis, quo minus alter ea acquirere possit, quæ ad vitæ conservationem ipsi necessaria sunt, eum lædis. Sed hæc clariora evadent ex sequentibus.

§. 674.

Qui impedit, quo minus alter acquirat habitus facultatibus animæ utendi, is eum lædit. Etenim facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209). Quamobrem qui impedit, quo minus alter hoc acquirat, is impedit, quo minus alter perfectionem aliquam consequi possit. Enimvero qui impedit, quo minus alter perfectionem aliquam consequi possit, eum lædit (§. 673). Ergo qui impedit, quo minus alter acquirat habitus facultatibus animæ utendi, is eum lædit.

Habemus adeo principium generale determinandi læsiones animæ, quæ in impedimento consistunt.

§. 675.

Quoniam habitus intellectus sunt virtutes intellectuales, habitus vero voluntatis & noluntatis boni virtutes.

tes morales (§. 547), alter autem læditur, si impedis, quo minus is habitus facultatibus animæ utendi acquirat (§. 674); *qui impedit, quominus alter acquirat virtutes intellectuales & morales, eum lædit.*

Continetur hæc propositio per modum specialis sub generali antecedente, quæ ambitu suo latior, cum etiam complectatur ea, quæ ad facultates inferiores spectant, quatenus & hisce utendi habitus acquiri possunt, quemadmodum ex Psychologia manifestum est. Virtutes intellectuales recensimus in capite præcedente, virtutes morales partim in anterioribus explicatæ fuerunt, partim in sequentibus describentur. Quamobrem non opus est, ut conclusiones particulares vi propositionis præsentis inferamus, quæ in dato casu quilibet facile colliget principiorum gnarus.

§. 676.

Lesso consistens in impedi-mento, quo minus alter satisfaciat obligationi naturali.

Qui alterum impedit, quo minus facere possit, ad quod faciendum naturaliter obligatur, is eum lædit. Etenim naturalis obligatio nos adstringit ad perfectionem nostram statusque nostræ promovendam (§. 152 part. 1. Phil. præf. univ.). Quamobrem qui alterum impedit, quo minus facere possit, ad quod faciendum naturaliter obligatur, is impedit, quo minus perfectionem aliquam consequi possit. Enimvero qui impedit, quo minus alter perfectionem aliquam consequi possit, is eum lædit (§. 673). Ergo qui alterum impedit, quo minus facere possit, ad quod faciendum naturaliter obligatur, is eum lædit.

Principium hoc adjicimus, ut alia inde demonstrare valeamus, quæ in applicatione majorem spondent utilitatem.

§. 677.

Principium prag-

Quicumque impedit, quo minus alter consequatur aliquid animi, corporis ac fortune bonum, quod consequi a-
lias

lias in potestate ipsius erat; is eundem lædit. Etenim homo naturaliter obligatur ad dandam operam, ut ea consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ in potestate sua sunt (§. 181). Qui adeo alterum impedit, quo minus consequatur aliquod animi, corporis ac fortunæ bonum, quod consequi alias in potestate ipsius erat; is eundem lædit. Ergo quicumque impedit, quo minus alter consequatur aliquod animi, corporis ac fortunæ bonum, quod consequi alias in potestate ipsius erat, is eundem lædit.

*maticum
æstimanda
læsionis in
impedi-
mento con-
sistentis.*

Principium hoc vere pragmaticum est æstimandi læsiones, quæ in impedimento consistunt.

§. 678.

Qui alterius felicitatem impedit, eum lædit. Quilibet enim operam dare tenetur, ut sit felix, sibi que cavere, ne sit infelix (§. 280). Quamobrem qui impedit, quo minus alter felix esse possit, seu quæ ad felicitatem alterius quomodocunque faciunt, is impedit, quo minus alter facere possit, ad quod faciendum obligatur. Enimvero qui alterum impedit, quo minus faciat id, ad quod faciendum obligatur, is alterum lædit (§. 676). Qui ergo felicitatem alterius impedit, eum lædit.

*Læsio alte-
rius ob im-
peditam fe-
licitatem.*

§. 679.

Si quis te impedit, quo minus perfectionem aut felicitatem alterius promovere possis, quam promovere poteras & volebas; is alterum lædit. Etenim si quis te impedit, quo minus perfectionem aut felicitatem alterius promovere possis, quam promovere poteras & volebas; is impedit, quo minus alter eam perfectionem aut felicitatem consequatur, quam consequi poterat. Atque qui impedit, quo minus alter eam perfectionem aut felicitatem consequatur, quæ

*Læsio indi-
recta alte-
rius ob im-
peditum
auxilium
alienum.*

consequi poterat; is eundem lædit (673. 678). Quamobrem si quis te impedit, quo minus perfectionem aut felicitatem alterius promovere possis, quam promovere poteras & volebas; is alterum lædit.

Perfectio acquirenda ac felicitas pendet vel ab actione tua, vel ab actione aliena. Perinde igitur est, siue propria, siue aliena actio impediatur, qua perfectio vel felicitas acquiri poterat. Unde non minus alterum lædit, qui te impedit, quo minus perfectionem aut felicitatem alterius promovere possis, quam promovere poteras & volebas; quam qui ipsum impedit, quo minus perfectionem aut felicitatem consequatur, quam proprio facultatum usu acquirere poterat. Quot modis alterum lædere possis, probe tenendum est, ne per ignorantiam lædas alios, a quibus lædendis maxime alienus tibi videris. Vulgo enim homines læsionem alterius nimis arctis limitibus constringunt, quod omnes modos, quibus alter læditur, distincte non cognoscunt.

§. 680.

Lesio indirecta ob impeditum auxilium in consequendis animi, corporis ac fortuna bonis.

Qui te impedit, quo minus alterum juves in consequendis animi corporis ac fortunæ bonis, is alterum lædit. Qui enim te impedit, quo minus alterum juves in consequendis animi, corporis ac fortunæ bonis, is utique impedit, quo minus alter consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ consequi alias poterat. Enimvero qui alterum impedit, quo minus consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ consequi poterat, is eundem lædit (§. 677). Ergo qui te impedit, quo minus alterum juves in consequendis animi, corporis ac fortunæ bonis, is alterum lædit.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, ad præsentem quoque applicanda veniunt. Unum nimirum idemque est, si effectum spectes, siue quis tuam, siue alienam actionem impediat, qua perfectio aut felicitas tua promoveri poterat.

poterat. Quando enim quæritur, quid sit in potestate tua, non modo respicitur ad proprium facultatum, virium rerumque tuarum usum, verum etiam ad aliorum opem ac auxilium (§. 175). Sive igitur proprius facultatum, virium rerumque tuarum usus, sive aliorum auxilium impediatur, perinde est: in utroque nimirum casu impeditur, quo minus consequaris, quod alias consequi in potestate tua erat.

§. 681.

Qui te impedit, quo minus officia humanitatis præstare possis alteri, is alterum lædit. Etenim cum officiis humanitatis promoveatur alterius perfectio atque felicitas (§. 655); qui te impedit, quominus officia humanitatis præstare possis alteri, is utique impedit, quo minus perfectionem ac felicitatem alterius promoveas, quam promovere poteras ac volebas. Sed qui te impedit, quominus perfectionem aut felicitatem alterius promovere possis, quam promovere poteras ac volebas, is alterum lædit (§. 679). Quamobrem qui te impedit, quo minus officia humanitatis præstare possis alteri, is alterum lædit.

Ostendimus paulo ante, denegationem officii humanitatis non esse læsionem (§. 671.). Quamobrem mirum videri poterat, cur alter lædi debeat, si officium quoddam humanitatis ipsi præstare ab alio impeditis. Enimvero dispar prorsus est ratio, si tu alteri officium quoddam humanitatis præstare nolis, & si te hoc facere volentem alius impedit, quo minus facere possis. Absit itaque ut tibi persuadeas propositionem præsentem contradicere iis, quæ superius demonstrata sunt. Ceterum propositio præsens probe notanda, ne, ubi alios lædendi animum non habes, hoc tamen non obstante leve existimes impedire alios, ne officia humanitatis præstent aliis, cum vulgo parum attendatur, quod denegatio officii humanitatis peccatum sit (§. 672.).

§. 682.

§. 682.

*Lesio ob a-
micitiam
impedi-
tam.*

Qui alterum impedit, quo minus amicitiam aliorum consequatur, is eundem lædit. Etenim cum amicus nos amet (§. 625), ad felicitatem nostram promovendam pronus est (§. 650. 652 *Psych. empir.*), consequenter occasione sese offerente eandem promovere studet. Quamobrem qui impedit, quo minus aliorum amicitiam consequaris, is impedit, quo minus alii felicitatem tuam promovere studeant. Enimvero si quis impedit, quo minus alii felicitatem tuam promovere studeant, qui eandem promovere poterant & animum promovendi habituri erant, te lædit (§. 679). Ergo qui impedit, quo minus amicitiam aliorum consequaris, te lædit.

Ostenditur etiam hoc modo. Uti aliis amicis ad perfectionem status externi pertinet: id quod tanquam per se notum sumitur. Quamobrem qui impedit, quo minus alter amicitiam aliorum consequatur, is impedit, quo minus alter statum suum externum perficiat, consequenter quo minus aliquam perfectionem consequatur, quam consequi poterat. Sed qui impedit, quo minus alter perfectionem aliquam consequatur, quam consequi poterat, eum lædit (§. 673). Ergo qui impedit, quo minus alter amicitiam aliorum consequatur, is eundem lædit.

Nemo non videt, sermonem nobis esse de vera amicitia, quæ in amore fundatur, qui charitatem sociam habet. Ceteri enim amici, quorum amor appetitui rationali non subijcitur, nomine magis, quam re tales sunt, cum felicitatem veram cum apparente confundentes haud raro in causa sint, ut tu quoque reddaris infelix. Sed de differentia amicorum plura nobis dicenda erunt in Philosophia morali. Hic supponimus nihil, quod a veritate alienum. Prodesse etiam potest eorum amicitia, qui veram felicitatis notionem

tionem non habent, modo eadem caute utaris. Atque ha-
stenus læsioni quoque locus est, si quis horum amicitiam
quo minus consequaris, impedit.

§. 683.

Quoniam is impedit, quo minus aliorum amicitiam *Læso ob*
consequaris, qui impedit, quo minus inimicus tibi recon- *impeditam*
cilietur, quod nemo non largitur, ut hic sumi possit, qui *reconcilia-*
vero impedit, quo minus aliorum amicitiam consequaris, *tionem ini-*
te lædit (§. 682); te etiam lædit, qui impedit, quo minus *micorum.*
inimicus tibi reconcilietur.

Inimicus reconciliatur, si ex inimico iterum reddatur ami-
cus, qui antea fuerat. Atque adeo amicitiam ejus denuo
consequeris, qui inimicus factus tibi reconciliatur.

§. 684.

Qui impedit, quo minus alii faciant, quæ ad corpus *Læso ob*
vitamque tuam, nec non membrorum integritatis conservatio- *impeditam*
nem conferre possunt; is te lædit. Homo enim obligatur *auxilium*
ad ea faciendæ, quæ ad corporis sui (§. 349), vitæ suæ (§. *in corpore,*
350); & integritatis membrorum, conservationem faciunt *vita & in-*
(§. 372). Qui ergo impedit, quo minus alii faciant, quæ *tegritate*
ad corpus tuam vitamque tuam, nec non membrorum in- *membro-*
tegritatis conservationem conferre possunt; is utique impe- *rum con-*
dit, quo minus corpori, vitæ ac integritati membrorum *servanda.*
conservandæ studeas, quantum in potestate alius fuerat (§.
179), consequenter quo minus facere possis, ad quod fa-
ciendum obligaris. Verum enim vero qui impedit, quo
minus hoc facere possis, ad quod faciendum obligaris,
is te lædit (§. 676). Te igitur lædit, qui impedit, quo
minus alii faciant, quæ ad corpus vitamque tuam, nec
non membrorum integritatis conservationem conferre
possunt.

Demus unum alterumque exemplum, ut propositionis veritas clarius pateat. Ponamus violentum aggressorem stricto gladio in te irruere. Ponamus Titium, hominem robustum tibi succurrere velle, at Sempronium atque Cajum impedire, quo minus possit. Ponamus denique tibi manum amputari. Non modo violentus aggressor, verum etiam Sempronius atque Cajus te læsisse dicendi sunt. Similiter Ponate atollere debere pondus quoddam grave non sine periculo læsionis corporis. Ponamus Mævium te juvare velle, sed dissuaderi a Titio ne faciat. Ponamus denique pondus incidere in crus, ut frangatur. Titius te læsisse utique dicendus es. Docent hæc exempla, principia, quæ hic proponimus, esse admodum generalia, ut longe plurimis casibus definiendis adhiberi possint.

§. 685.

*Læso ob
impedi-
tam conser-
vationem
corporis,
vitæ & in-
tegritatis
membro-
rum.*

Quis impedit, quo minus tu ipse ea facere possis, quæ ad corpus vitamque tuam, nec non ad membrorum integritatem conservandam requiruntur; is te lædit. Quoniam enim ad ea facienda obligaris, quæ ad corpus (§. 349), vitam (§. 350), & integritatem membrorum conservandam requiruntur (§. 372); qui impedit, quo minus hæc facere possis, is omnino impedit, quo minus hoc facias ad quod faciendum obligaris. Enimvero qui impedit, quo minus hoc facere possis, ad quod faciendum obligaris; is te lædit (§. 676). Te igitur lædit, qui impedit, quo minus facere ea possis, quæ ad corpus vitamque tuam, nec non ad membrorum integritatem conservandam requiruntur.

§. 686.

*Læso ob
impedi-
tam
vitæ com-
moditatem*

Quis impedit, quo minus vitam commode ac jucunde de transigere possis, is te lædit. Obligaris enim ad vitam commode (§. 466) ac jucunde transigendam (§. 471). Qui erga impedit, quo minus eam commode ac jucunde tran-

figere possis; is impedit, quo minus hoc facere possis, ad quod faciendum obligaris. Quoniam itaque te lædit, qui impedit, quo minus hoc facere possis, ad quod faciendum obligaris (§. 676); te quoque lædit, qui impedit, quo minus vitam commode ac jucunde transigere possis.

Ut quæ de læsione ob perfectionem ac felicitatem alterius impeditam demonstrantur, rite intelligantur, notio impedimenti probe attendenda, quam in Philosophia prima explicavimus (§. 726. 727 *Ontol.*). Nimirum hic semper supponimus, quod tu vel alter facere velis, quæ ad perfectionem ac felicitatem tuam promovendam requiruntur, alter vero tibi vel alteri resistit, ut hoc fieri nequeat. Ceterum cum vitæ commoditas & jucunditas ad felicitatem hominis spectet (*not.* §. 645), proposito præfens etiam ex eo demonstrari poterat, quod felicitatem tuam impediatur, qui impedit, quo minus vitam commode ac jucunde transigere possis. Qui enim felicitatem tuam impedit, is te lædit (§. 678). Studio hæc addo, quod veritatem propositionis vi hujus demonstrationis facilius capiant, qui veritatum omnium a nobis demonstratarum nexum minime comprehendunt. Quoniam enim appetitus felicitatis homini naturalis est (§. 324 *part. 2. Phil. præct. univ.*); ubi seipsum consulunt, qui non nisi per notiones confusas tanquam per transfennam veritatem inspicunt, num hoc potius velint, quam nolint, veluti num vitam potius commode ac jucunde transigere, quam commo-
 ditate atque jucunditate ejusdem carere malint, facile capiunt, quid felicitati annumerandum sit.

§. 687.

Qui impedit, quo minus alter ea conferat, quæ ad læsionem hoc conferre potest ac vult, ut vitam commode ac jucunde transigas; is te lædit. Quoniam enim vitæ commoditas atque jucunditas felicitatem auget, utut ad eandem absolute necessaria non sit (*not.* §. 645); qui impedit, quo minus

nus alter ea conferat, quæ ad vitæ tuæ commoditatem ac jucunditatem conferre potest ac vult, is utique felicitatem tuam impedit, quatenus scilicet efficit, ne tanta sit, quantum alias esse poterat. Quamobrem cum te lædat, qui felicitatem tuam impedit (§. 678); te omnino etiam lædit, qui impedit, quo minus alter ea conferat, quæ ad hoc conferre potest ac vult, ut vitam commode ac jucunde transigas.

Ostenditur idem hoc modo. Cum vitæ commoditas atque jucunditas felicitatem augeat (not. §. 645.), qui impedit, quo minus alter ea conferat, quæ ad hoc conferre potest ac vult, ut vitam commode ac jucunde transigas, is impedit quo minus felicitas tua ab alio promoveatur. Quoniam itaque officia humanitatis sunt, quibus felicitas a te promovetur (§. 655); idem impedit, quo minus alter officium humanitatis tibi præstet, quod præstare potest ac vult. Enimvero qui impedit, quo minus alter officium quoddam humanitatis tibi præstet, quod præstare potest ac vult, is te lædit (§. 681). Quamobrem te lædit, qui impedit, quo minus alter ea conferat, quæ ad hoc conferre potest ac vult, ut vitam commode ac jucunde transigas.

Demonstratio propositionis præcedentis facile quoque applicari poterat ad præsentem, si sumere nolis, quæ supra tantummodo annotavimus (not. §. 645).

§. 688.

Honor, laus & fama bona fortune sunt. Honor & fama enim consistit in actibus externis, quibus alii suum de perfectione tua iudicium significant (§. 538); laus vero oratio est, qua idem significatur (§. 541) & fama communis hominum aliorum sermo est de habitibus intellectualibus & moralibus tuis (§. 553). Quoniam itaque honor; laus & fama

fama ad statum tuum externum spectant (§. 706 *Ontol.*); evidens est, si honor, quem mereris, tibi exhibetur, si laus debita tribuitur, si famam, quam mereris, habes, statum tuum externum cum interno consentire (§. 503 *Ontol.*), consequenter honorem, laudem & famam eundem reddere perfectiorem (§. *cit.*). Quamobrem cum fortunæ bona sint, quæ statum externum perfectiorem reddunt (§. 555. 556 *Psych. empir.*); honor, laus & fama fortunæ bona sunt.

Supponimus hic honorem verum ac laudem famamque veram, quam scilicet mereris. Si enim honor non fuerit verus, si laus non vera, si fama minime vera, sed tibi exhibetur honor, quem non mereris, si laus tribuitur immerita, nec famam, quam habes, mereris; honor, laus & fama bona tantummodo apparentia sunt, quæ voluptatem nonnisi nocuam parere possunt. Nobis hic negotium est cum bonis tantummodo veris, non apparentibus. Quamobrem quories de honore, laude ac fama sermo est, nonnisi de honore, laude ac fama, quæ verum de perfectione tua iudicium supponunt, accipienda sunt, quæ affirmamus.

§. 689.

Qui impedit, quo minus alii tibi exhibeant honorem, lædit eum quem mereris, quo minus meritam tibi tribuant laudem, quo minus famam habeas, quam mereris; is te lædit. Quoniam enim honor, laus & fama fortunæ bona sunt (§. 688), qui impedit, quo minus tibi exhibentur honor meritum, quo minus tribuatur laus merita, quo minus habeas famam, quam mereris, is utique impedit, quo minus consequaris fortunæ bona, quæ consequi alias poteras. Enimvero qui impedit, quo minus consequaris fortunæ bona, quæ consequi poteras seu, absente isto impedimento, consequi in potestate tua erat, is te lædit (§. 677). Te igitur lædit, qui impedit, quo minus alii tibi exhibeant honorem, quem

mereris, quo minus tribuant laudem quam mereris, quo minus habeas famam, quam mereris.

Equidem cum honor (§. 539), laus (§. 543) & fama non sint in potestate tua (§. 553. 575); ex eo molestiam percipere minus debes, quod honorem, laudem ac famam, quam mereris, non consequaris (§. 591. 688): alter tamen, qui impedit, quominus honorem, laudem ac famam, quam consequi poteras, consequaris, voluptate te privat, quam ex aliorum benigno de perfectione tua iudicio, quod honore, laude ac fama significatur (§. 538. 541. 553), adeoque hoc modo tibi innotescit, percipere poteras. Atque eatenus impedit augmentum felicitatis tuæ (§. 638 *Psych. empir.*), utut te infelicem reddere non possit (§. 590). Quamobrem cum lædet, qui felicitatem, tuam impedit (§. 678); hoc etiam modo patet, alterum te lædere, si impedit, quo minus honorem, laudem ac famam, quam mereris & consequi poteras, consequaris. Pauci sunt, qui ad hanc læsionem animum attendunt, etsi eam facile agnoscere poterant, si penderent, num ipsi velint, ut alii impediunt, quo minus honorem, laudem ac famam, quam merentur, consequantur.

§. 690.

Læsio ob impeditam liberationem ab imperfectione. *Qui impedit, quo minus ab aliqua imperfectione libereris, is te lædit.* Etenim qui impedit, quo minus ab aliqua imperfectione libereris; is omnino imperfectionem tuam promovere censendus est. Quoniam itaque te lædit, qui imperfectionem tuam promovet (§. 669); is utique te lædit, qui impedit, quo minus ab aliqua imperfectione libereris

Ponamus te erroribus imbutum possidere animum. Quodsi alter impedit, quo minus ab iis libereris, ac id potius agit, ut eosdem constanter foveas; non minus te lædit, ac si studio in istos errores te perduceret. Idem eodem modo hæret, si alter impediatur, quo minus ignorantiam, qua laboras, vincas, vel quo minus a vitiis, quibus deducis, aut inopia, qua laboras,

boras, libereris. Principium hoc fecundissimum est & ad multas læsionum species detegendum utile.

§. 691.

Quicumque alterum privat aliqua perfectione sive læsio ex per se, sive per alios, eundem lædit. Qui enim alterum privatione privat aliqua perfectione, eundem vel statum ejus externum imperfectiorem reddit, quam ante fuerat: quod per se patet. Enimvero qui alterum vel statum ejus externum imperfectiorem reddit, eundem lædit (§. 669). Lædit itaque alterum, qui eum privat perfectione aliqua. Enimvero unum idemque est, sive quid ipse facias, sive per alios. Quamobrem qui alterum privat perfectione aliqua sive per se, sive per alios, eundem lædit.

Habemus denuo principium fecundissimum, quod utile est ad multos casus particulares definiendos, quemadmodum ex sequentibus elucescet. Notandum vero intelligi hic perfectionem quamcunque, sive naturalem, sive acquisitam, eamque tam corporis, quam animæ atque status etiam externi, ne lateat principii hujus ambitus.

§. 692.

Qui alterum privat bono quodam animi, corporis læsio ex aut fortuna, sive per se, sive per alios, eundem lædit. Etenim bona animi animam, bona corporis corpus, bona denique fortunæ statum hominis externum perfectiorem reddunt (§. 555. 556 *Psych. empir.*). Quamobrem qui alterum bono quodam animi, corporis aut fortunæ privat, is eundem perfectione quadam privat. Enimvero qui alterum perfectione quadam privat sive per se, sive per alios, eundem lædit (§. 691). Lædit itaque alterum, qui eundem sive per se, sive per alios, bono quodam animi, corporis aut fortunæ privat.

Quot

Quot igitur sunt bona, quæ homo vel a natura habet, vel acquisivit, quatenus ea amitti possunt, & alii ad hoc concurrere, vel facto quodam suo efficere possunt, ut ea amittat; tot sunt læsionum diversæ species. Ceterum vi propositionis præsentis læsiones facilius agnoscuntur, quam vi præcedentis, cum non omnium sit distincte agnoscere, num quid in numero perfectionum sit; bona autem animi, corporis ac fortunæ per confusas etiam notions agnoscantur, sit ita quod distincte cognosci non possit bonum, nisi quatenus intelligitur, quod animam, vel corpus vel statum externum tuum reddat perfectiorem (§. 554 *Psych. empir.*)

§. 693.

*Læso inde
orta, quod in mala animi, vel corporis, vel fortunæ; is eandem lædit.
sive causa
malorum
alterius.*

Qui id agit sive per se, sive per alios, ut alter incidat
Quoniam enim mala animi animam, mala corporis corpus, mala denique fortunæ statum hominis externum imperfectiorem reddunt (§. 566. 567 *Psych. empir.*); qui id agit, ut alter incidat in mala animi, vel corporis vel fortunæ, alterius vel status ejusdem externi imperfectiorem promovet. Sed qui alterius statusque ipsius externi imperfectiorem promovet, eundem lædit (§. 669). Lædit itaque alterum, qui id agit, ut alter in mala animi, vel corporis, vel fortunæ incidat. Cum vero perinde sit, sive quid per se, sive per alios faciat; evidens est alterum lædi, si quis per se, vel per alios id agit, ut alter in mala animi, vel corporis, vel fortunæ incidat.

Habes hic demum tot læsionum species, quot sunt mala animi, corporis ac fortunæ, facile definiendæ, ubi singula mala, quæ homini quoad animam, corpus atque statum externum evenire possunt, cognoscuntur.

§. 694.

*Læso ex eo
orta, quod tur,*

Qui alterum inducit, ut legem naturæ transgredia-
Etenim cum lex naturæ urgeat, sit
com-

committamus actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & omittamus actiones quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152 *part. 1. Phil. prat. univ.*), legem vero naturæ transgrediatur, qui actiones committit, quæ juxta eandem omittendæ, & actiones omittit, quæ juxta eandem committendæ (§. 139 *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui alterum inducit, ut legem naturæ transgrediatur, is in causa est, ut actiones committat, quæ ad imperfectionem suam, nec non status sui imperfectionem per se tendunt, ex adverso autem actiones omittat, quæ ad perfectionem suam atque status sui perfectionem per se tendunt, consequenter imperfectionem alterius promovet. Sed qui imperfectionem alterius promovet, eundem lædit (§. 669). Lædit itaque alterum, qui eundem inducit, ut legem naturæ transgrediatur.

§. 695.

Nemo est lædendus. Unusquisque hominum per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ea omittendis lege naturali, quæ tendunt ad imperfectionem alterius ejusque status (§. 231 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque alterum lædit, qui eum ejusque statum imperfectionem reddidit (§. 669); unusquisque hominum per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur, ne alterum lædat, consequenter nemo est lædendus.

Videmus adeo prohibitionem de non lædendo altero esse legem naturæ fundamentalem: neque enim lex, qua continetur obligatio generalis de iis, quæ non facienda sunt aliis, a propositione præsentis nisi terminis differt.

§. 696.

Quoniam itaque alterum lædit, qui impedit, quo minus is consequatur perfectionem quandam (§. 673), *Quænam tutes*

(*Wolffii Jus Naturæ Tom. 1.*)

Mmm

tutes

*alter con-
sequatur
impedire
non debet
mus.*

tutes intellectuales ac morales (§. 675) & in genere animæ, corporis ac fortunæ quodcunque bonum (§. 677), amicitiam aliorum (§. 682), honorem, laudem ac famam, quam meretur (§. 689), nemo autem lædendus est (§. 695); *Nemo impedire debet, quo minus alter consequatur perfectionem quandam, virtutes intellectuales ac morales, animi, corporis ac fortunæ quodcunque bonum, amicitiam aliorum, honorem, laudem atque famam.*

Poteramus singula demonstrare independentem a læsione; quoniam tamen nemo non admittit sine probatione, quod nemo sit lædendus, propterea, quod nemo lædi vult ab altero; consultius duximus ad læsionem revocare hominum actiones, quæ quod in læsionum numero sint, vulgo non agnoscitur. Equidem omnia continentur sub hac lege unica, quod non impediendum sit, quo minus alter perfectionem quandam consequatur; & virtutes intellectuales ac morales inter bona animi principem locum tenent, amicitia, honor, laus & fama fortunæ bona sunt; non tamen inconsultum fuit specialia commemorare, quæ sub generalibus continentur. Quemadmodum enim generalia profunt ad demonstrandum & inveniendum; ita specialia usum potissimum habent in praxi ob faciliorem applicationem. Alias sane sufficerent principia generalia, quæ in Philosophiæ practica universalis demonstravimus.

§. 697.

*Liberatio
aliter ab
imperfectione non
impedienda.*

Similiter quia alterum lædit, qui impedit quo minus ab aliqua imperfectione liberetur (§. 690), nemo autem lædendus est (§. 695); *nemo quoque impedire debet, quo minus alter ab aliqua imperfectione liberetur.*

Notanda hic quoque & ad sequentia corollaria sunt, quæ modo ad præcedens annotavimus, cur scilicet ad læsionem revocaverimus actiones, quarum intrinsicam malitiam ex ipsis principis Philosophiæ practicæ universalis deducere poteramus.

§. 698.

§. 698.

Quia alterum lædit, qui felicitatem alterius impedit (*Felicitas a-* §. 678); nemo autem alterum lædere debet (§. 695); *liena non*
Felicitatem alterius nemo impedire debet. *impedien-*
da.

Poteramus hoc ipsum etiam ex eo inferre, quod unicuique hominum constans & perpetua esse debeat voluntas felicitatem alterius promovendi (§. 615): neque enim fieri potest, ut alterius felicitatem promovere constanter ac perpetuo velit, qui eandem impedit.

§. 699.

Quia alterum lædit, qui cum perfectione aliqua (§. *Alterum* 691), seu bono quodam animi, corporis aut fortunæ, sive *perfectione* per se, sive per alios privat (§. 692), nemo autem læden- *privare*
plus est (§. 695); *Nemo alterum perfectione aliqua, seu bo-*
no quodam animi, corporis aut fortunæ sive per se, sive per *cur illicitum.*
alios privare debet.

Forſan erunt, qui ſibi perſuadebunt fieri haud quaquam poſſe, ut alterum bono quodam animi quis privet, cum ea, quæ animæ alterius inſunt, minime auferri poſſint, quemadmodum res, quas poſſidet. Atat quamvis v. gr. virtutes intellectuales & morales non ſint in eorum numero, quæ homini invito auferri poſſint; nemo tamen eſt qui neſciat, habitus animæ acquiſitos, quos inter virtutes intellectuales ac morales præcipuum locum tenent (§. 147) amitti poſſe. Quamobrem ſi quis omni ſtudio id agit, ut alter virtutes intellectuales & morales, quas ſibi acquiſivit, iterum amittat, is omnino eum iſdem privat. Experientia quoque loquitur id fieri non una de cauſa. Sed de eo diſpiciemus in Philoſophia morali.

§. 700.

Nemo hoc agere debet ſive per ſe, ſive per alios, ut Nemo in
alter incidat in mala animi, vel corporis aut fortunæ. *Qui mala con-*
enim id agit ſive per ſe, ſive per alios, ut alter incidat in *sciendus.*

mala animi, corporis aut fortunæ, is eundem lædit (§. 693). Quoniam itaque nemo lædendus est (§. 695); nemo etiam hoc agere debet sive per se, sive per alios, ut alter incidat in mala animi, vel corporis, aut etiam fortunæ.

§. 701.

Ad transgressionem legis natura nemo inducendus.

Nemo alterum inducere debet, ut legem naturæ transgrediatur. Etenim qui alterum inducit, ut legem naturæ transgrediatur, eundem lædit (§. 694). Sed nemo est lædendus (§. 695). Ergo etiam nemo alterum inducere debet, ut legem naturæ transgrediatur.

Obligatio, quæ a lege naturæ venit, immutabilis (§. 142 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Fieri itaque nequit, ut lege eadem ulli mortalium sit permissum, inducere alios ad legem naturæ transgrediendum. Quin potius immutabilitati obligationis conveniens est, ut sit prohibitum, ne quis alterum ad transgressionem legis naturæ inducat. Sane qui inducit alterum, ut legem naturæ transgrediatur, adeoque peccet (§. 440 part. 1. *Phil. pract. univ.*); is ad peccatum concurrat, adeoque ejusdem & ipse reus sit. Arque hoc pacto liquet, illicitum esse alterum inducere ad transgressionem legis naturæ, etiam non spectata læsione alterius.

§. 702.

Vita commode ac jucunde transigere possit.

Nemo impedire debet alterum, quo minus vitam commode ac jucunde transigere possit. Qui impedit, quo minus alter vitam commode ac jucunde transigere possit, eundem lædit (§. 686). Quamobrem cum nemo sit lædendus (§. 695); nemo etiam impedire debet, quo minus alter vitam commode ac jucunde transigere possit.

Patet, quam secundum sit principium de nemine lædendo, ubi ante ostenderit, quandonam alter lædatur. Utile igitur est læsiones agnosci, ut vi principii istius generalis in dato

dato casu pateat, a quibusnam vctibus sit abstinendum, ne pecces in alios,

§. 703.

Nemo te impedire debet, quo minus perfectionem & Quando a felicitatem alterius promoveas, quam promovere poteras & lius non im- volebas; quo minus alterum juves in consequendis animi, ^{pediendus,} corporis ac fortunæ bonis; quo minus officium aliquod hu- ^{quo minus} manitatis alteri præstes; quo minus facias, quæ ad corpus ^{alteri ad sit.} vitamque alterius, nec non membrorum integritatem conservandam, vel etiam ad vitam commode ac jucunde transigendam conferre potes ac vis.. Qui enim te impedit, quo minus perfectionem & felicitatem alterius promoveas, quam promovere poteras ac debebas (§. 679), quo minus alterum juves in consequendis animi, corporis ac fortunæ bonis (§. 680), quo minus officium aliquod humanitatis præstes (§. 681), quo minus facias, quæ ad corpus vitamque alterius nec non membrorum integritatem conservandam conducunt (§. 684) quo minus ea conferas, quæ ad hoc conferre vales, ut alter vitam commode ac jucunde transigat, is alterum lædit (§. 687). Enimvero nemo est lædendus (§. 695). Ergo etiam nemo te impedire debet, quo minus perfectiorem & felicitatem alterius promoveas, quam promovere poteras ac debebas, quo minus &c.

Multas propositiones in unam contraximus brevitaris gratia, cum eadem demonstratione comprehendi possint: singulæ tamen sigillarim memoriæ mandandæ, ut quælibet earum prompte tibi succurrat, quoribus ea habes opus. Ceterum independenter quoque a læsione alterius singulæ propositiones demonstrari poterant. E. gr. Omnem facere tenentis facultatum tuarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum externum alterius requiritur (§. 609). Tibi igitur permissum esse nequit, ut impedias alium, qui alterius

rius perfectionem promovere vult, quo minus faciat. Sane si tibi hoc permissum, permissum etiam esse debet, ne alterius perfectionem promoveas, consequenter necesse non, est ut hoc facias, adeoque ad hoc faciendum minime obligaris (§. 118 part. 1. Phil. pract. univ.).

§. 704.

Perseverantia in ignorantia vincibili non promovenda in aliis.

Nemo id agere debet, ut alter in ignorantia vincibili perseveret. Omnem enim ignorantiam vincibilem evitare debemus (§. 223). Qui ergo id agit, ut alter in ignorantia vincibili perseveret, is eum inducit, ad legem naturæ transgrediendam (§. 139 part. 1. Phil. pract. univ.) Enimvero nemo alterum inducere debet, ut legem naturæ transgrediatur (§. 701). Ergo etiam nemo id agere debet, ut alter in ignorantia vincibili perseveret.

Peccant eruditi, qui invidia in alios ducti omni modo id agunt, ut alii a cognitione rerum solida arceantur, qua ipsi met carent, & qui ambitione ducti malunt alios in ignorantia perseverare, quam ad solidam rerum cognitionem pervenire, ne existimatio sua minuat. Huc etiam referendi sunt, qui juventuti studiosæ studium Matheseos ac Philosophiæ dissuadent, ubi commodissima ipsis offertur occasio Matheseos ac philosophiam addiscendi. In eundem censum veniunt, qui omni molimine scripta suppressere nituntur, quæ rerum cognitu necessariorum ac utilium solidam doctrinam continent. Vides adeo, quam multi contra hanc legem naturæ prohibivam agant, quam hic demonstravimus. Multæ sunt rationes, cur placeat hominibus a virtute alienis aliorum ignorantia: in qua adeo ut perseverent, omnem movent lapidem. Sed de hisce dicendum in Philosophia morali. Sufficit hic a posteriori constare, quod non fingantur hypotheses aut, si mavis, casus minime dabiles.

§. 705.

Cur libertas ab ignorantia vincibili liberetur.

Nemo impedire debet, quo minus alter ab ignorantia vincibili liberetur. Omnem ignorantiam vincibilem evitare debe-

debemus (§. 223). Qui ergo impedit, quo minus alter ab ignorantia vincibili liberetur; is omnino impedit, quo minus facere possit, ad quod faciendum obligatur, consequenter cum alterum lædat, qui hoc facit (§. 676), eundem lædit. Quamobrem cum nemo sit lædendus (§. 695); nemo quoque alterum impedire debet, quo minus ab ignorantia vincibili liberetur.

Ostenditur etiam hoc modo. Quoniam omnem ignorantiam vincibilem evitare debemus, (§. 223), homini autem alteri cuicumque idem debemus, quod nobismetipsis, quantum alter id non habet in potestate sua, ipsi autem citra neglectum officii erga nosmetipsos hoc alteri præstare possumus (§. 608); opera etiam danda est, quantum in potestate nostra est, ut alter ab ignorantia vincibili liberetur. Nemini adeo permissum esse potest, ut impediat, quo minus alter ab ignorantia vincibili liberetur, quin potius necesse est, ne impediat alius, quo minus quis ab eadem liberetur. Pater itaque quod nemo impedire debeat, quo minus alter ab ignorantia vincibili liberetur.

Ex doctrina de culpa, quam in parte prima Philosophiæ practicæ universalis proposuimus, liquet, quantum intersit ut ab ignorantia liberemur, & ex doctrina de imputatione ibidem tradita patet, imputari homini, quæ ex ignorantia vincibili proficiuntur. Qui ergo vel impedit, quo minus alter ab ignorantia vincibili liberetur, vel id agit, ut in eadem perseveret; ei imputanda sunt omnia, quæ ex ejus ignorantia proficiuntur, quæ per se vincibilis erat, sed ab ipsis invincibilis reddebatur alteri. Hæc qui perpendit, facile assequetur, quantum noceant, qui partim impediunt, quo minus alii ab ignorantia vincibili liberentur, partim omnimodamine id agunt, ut alii in eadem perseverent, & quam injurii sint in alios, quos hac ratione lædunt, utur ab iis haud raro agnoscatur, qui faciunt. Ea de causa me olim querelas
non

non injustas movisse memini contra patres ignorantiae, quibus nihil erat religiosius, quam ut studiosam juventutem a cognitione rerum scitu necessariorum atque utilium avocarent ac deterrent.

§. 706.

Error vincibilis legi naturae contrarius.

Omnem errorem vincibilem evitare debemus. Error vincibilis non usui facultatum nostrarum praesertim cognoscendi tribuendus (§. 741 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque obligamur ad vitandum facultatum nostrarum non usum (§. 206); errorem quoque omnem vincibilem evitare debemus.

Qualis facultatum usus requiratur, ut veritatem cognoscamus, in Logica docetur (§. 1. *Log.*). Unde ex iis, quae ibidem docentur, etiam intelligitur, quinam sit non usus, cui debetur error vincibilis. Immo cum ibidem ostendatur, quomodo in errorem incidamus (§. 626 & *seqq. Log.*); non usus facultatum, qui errori locum facit, in de facilius intelligitur.

§. 707.

Ad quemnam vitandum obligemur.

Quoniam vincibilis error est, qui vitari potest, modo velimus (§. 30 part. 1. *Phil. pract. univ.*), omnem vero errorem vincibilem evitare debemus (§. 706); errorem omnem evitare debemus, quem vitari possibile est.

Hæc ipsa obligatio continetur in obligatione ad rei cujuscunque cognitionem nobis comparandam, cujus comparandæ occasio offertur (§. 221). Quoniam enim qui errat, quod negandum affirmat, & ex adverso quod affirmandum negat (§. 624 *Leg.*); qui errat, non cognoscit quod cognoscere sibi videtur. E. gr. ponamus te ex *Kepleri* paralipomenis in Vitellionem didicisse, Venerem & Mercurium proprio lumine fulgere, atque adeo hæc corpora mundi totalia pro lucidis habere, cum tamen per observationes telescopicas innotuerit, quod sint corpora opaca, proprio lumine destituta. Nemo non videt, dum erras, te minime cognoscere.

cognoscere, qualia corpora sint Venus arque Mercurius. Obligatio adeo ad cognitionem rerum comparandam respicit nonnisi veram, minime autem falsam, cum falsa pro nulla habenda sit.

§. 708.

Nemo hominum aliorum animis errores insinuare debet. *Errors insinuare alius illicitum.* Omnem enim errorem evitare debemus, quem evitare nobis possibile (§. 706). Quamobrem cum aliis debeamus, quod nobismetipsis debemus (§. 707); opera quoque danda, quantum in nobis est, ut alii errorem omnem evitent. Quoniam cum hac obligatione minime consistit, si ipsimet aliorum animis errores insinuare velimus; nemo omnino hominum animis aliorum errores insinuare debet.

In genere igitur liquet, peccare eos, qui aliis errores persuadent, ut eosdem pro veritate amplectantur. Cum vero error unus magis noceat aliis; magis omnino peccat, qui erroribus nocuis aliorum animos imbuat, quam qui eos iisdem instillat, qui in praxin minime influunt. Discant hinc, quod non temere ad docendum alios sese obtrudere debeant, qui ipsimet nondum certi sunt, utrum ea, quae docent alios, vera sint, nec ne.

§. 709.

Nemo hominum id agere debet, ut alter in errore persistat; sed ab eodem, si potest, eum revocare tenetur. *Nec minus facere, ut alter in errore persistat.* Etenim nemo aliorum animis errores insinuare debet (§. 708). Quoniam itaque perinde est, sive alteri errorem persuadeas, sive id agas, ut in errore persistat; nemo quoque hominum id agere debet, ut alter in errore persistat, consequenter ab eodem, si potest, eum revocare tenetur.

Variae sunt rationes, quibus permoventur homines, ut nolint alios ab errore, quo imbuti sunt, liberari. Sed in eas inquirere hujus non est loci. Reservanda disquisitio Philosophiae morali.

§. 710.

*Revocatio
ab errore
non impe-
dienda.*

Nemo te impedire debet, quo minus alterum ab errore revoces. Etenim si fieri potest, alterum ab errore, quo imbutus est, revocare debes (§. 709). Quod igitur ipse facere debes, id ut per alium fiat, cum licite impedire nequeas; nemo quoque te impedire debet, quo minus alterum ab errore revoces.

§. 711.

*Ad vitia
nemo sedu-
cendus.*

Nemo alterum ad vitia quomodocunque seducere debet. Etenim cum vitium sit habitus actiones suas ratione contraria dirigendi, quam lege naturali præscribitur (§. 322 part. 1. *Phil. præct. univ.*), adeoque hanc transgrediendi (§. 139 part. 1. *Phil. præct. univ.*); qui alterum ad vitia seducit, quocunque demum modo id fiat, is eum ad legem naturæ transgrediendum seducit. Sed nemo alterum inducere debet, ut legem naturæ transgrediatur (§. 701). Nemo itaque alterum ad vitia quomodocunque seducere debet.

Quod nemo ad vitia sit seducendus, equidem agnoscitur: pauci tamen sunt, qui agnoscunt, lædi alterum, si eum ad vitia seducas. Ratio est, quod detur quædam disparitas inter læsiones corporis ac status externi & læsiones animæ. Etenim illæ sunt plerumque te prorsus injuro; in has vero vel consentis, vel saltem non repugnans lædenti. Atat notio læsionis minime excludit consensum (§. 669). Confusæ notioni debetur, si hunc ad ea removeris, quatenus animum attendis ad exempla, ubi alter læditur invitus, veluti si a violento aggressore vulnereris, vel a prædone in via rapiuntur, quæ penes te habes. Alia est quæstio de læsione facta; alia vero quæstio est, cuinam imputare debeas, quod læsus fueris. Quamvis adeo non solummodo lædenti, verum etiam sibi ipsi imputandum sit, quod fueris læsus; non tamen ideo dici potest, te læsum non fuisse. Ceterum multi dan-

tur seducendi alios modi, pro quorum diversitate nunc magis, nunc minus tibi imputare debes, quod seductus fueris. Lætionem autem in se si æstimes, multo major utique est, si ad vitium quoddam seductus fueris, quam si corpori vulnus aliquod inflictum fuit, & malo huic facilius medemur, quam alteri, quemadmodum in Philosophia morali ostendetur, ipsa autem experientia confirmatum hic sumi potest.

§. 712.

Nemo te impedire debet, quo minus alterum a vitio Avocatio a
avoces. Quoniam vitia cum virtute consistere minime possunt (S. 321. 322 part. 1. *Phil. pract. univ.*), qui te impedit, *vitius non*
 quo minus alterum a vitio avoces, is quoque impedit, *impedienda.*
 quo minus alter virtutes morales acquirat. Enimvero qui impedit, quo minus alter virtutes morales acquirat, is eundem lædit (S. 675): Quamobrem alterum lædit, qui te impedit, quo minus eum a vitio avoces. Sed nemo est lædendus (S. 695). Nemo igitur te impedire debet, quo minus alterum a vitio avoces.

Lætio hæc non minor est anteriore, etsi, cum actus unus idemque malus multiplices habere possit rationes, ex parte lædentis varios admittat malitiæ gradus. Sane si quis impedit, quo minus alter a vitio avocetur, qui ipse idem aversatur, sed inimico in alterum animo vult, ut in vitio perseveret, quo sibi noceat; major utique malitiæ gradus est, quam si quis tibi a vitio alterum avocaturus resistit, quod amet vitii, quo ipsemet delectatur, socium. Sed ad diversitatem rationum, quibus permoventur homines ad appetendum actus vitiosos, hic non attendendum est, ubi tantummodo quæritur, quid illicitum sit. Ast in Philosophia morali, ubi appetitus perversus in ordinem redigendus, ad eas animus advertendus, ut appareat, qualis conveniat medela.

§. 713.

Nemo id agere debet, ut alter in vitio quodam perse- *Perse-*
veret, tantis in

*vitio non
promoven-
da.*

veret. Sive enim alterum ad vitium quoddam seducas, sive id agas, ut alter in eodem perseveret, unum idemque est: id nimirum in utroque casu agis, ut alter vitio sit deditus, seu actiones committat legi naturali contrarias (§. 322 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ast nemo alterum ad vitium seducere debet (§. 711). Ergo nemo etiam id agere debet, ut alter in vitio quodam perseveret.

Magis alterum lædit, qui id agit, ne alter in vitio quodam perseveret, nec ab eodem liberetur, quam qui eundem ad istud seducit. Etenim quo diutius quis in vitio perseverat, eo difficilius ipsum dediscitur. Quantæ nimirum difficultatis sit eradicare vitia inveterata, clarissime constabit, ubi praxin vitii medendi in Philosophia morali tradiderimus. Sane haud raro contingit, ut diurnitate malum profus insanabile evadat, cujus rationes dabimus suo tempore.

§. 714.

*Bona ani-
mi que-
nam sint.*

Habitus utendi facultatibus animæ bona animi sunt. Etenim anima perficitur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209), adeoque habitus utendi facultatibus animæ eam reddunt perfectiorem. Enimvero quod animam perfectiorem reddit, bonum animi est (§. 554. 556 *Psych. empir.*); habitus adeo utendi facultatibus animæ bona animi sunt.

Loquimur hic de bonis animi acquisitis, non naturalibus, quæ natura insunt: habitus enim utendi facultatibus superioribus præsertim animæ demum acquiri, non vero naturæ esse, ex superioribus satis constat & experientia obvium est.

§. 715.

*Idem perro
expen-
tur.*

Virtutes intellectuales & morales sunt bona animi. Virtutes enim intellectuales sunt habitus intellectus, morales vero voluntatis & noluntatis boni (§. 547); consequen-

quenter intellectuales & morales simul sunt habitus utendi facultatibus animæ, intellectu scilicet, voluntate ac voluntate. Enimvero habitus utendi facultatibus animæ bona animi sunt (§. 715). Ergo virtutes intellectuales & morales bona animi sunt.

Ostenditur etiam hoc modo. Virtutes intellectuales & morales sunt perfectio animæ acquisita (§. 548), adeoque animam perfectiorem reddunt. Sed quod animam perfectiorem reddit, bonum animi est (§. 554. 556 *Psych. empir.*). Ergo virtutes intellectuales & morales bona animi sunt.

Non est, quod objicias, dari etiam habitus facultatibus animæ inferioribus utendi, qui a nobis acquiri possunt. Quoniam enim facultates animæ inferiores ad consensum cum superioribus reducendæ sunt (§. 267. 268. 275), atque adeo earundem usus subest directioni facultatum superiorum; si distincte expendis virtutes intellectuales & morales, eandem habitus facultatibus inferioribus utendi includunt, nec sine his subsistunt, & quò præclarioribus fuerint hi habitus, eo etiam magis excellunt virtutes intellectuales atque morales. Inde est, quod non peculiare constituantur virtutes, quæ facultatibus animæ inferioribus insunt. Et si hæc jam satis aperta sint per ea, quæ in Psychologia docuimus; suo tamen tempore in Philosophia morali, ubi praxin virtutum tam intellectualium, quam moralium trademus, clarius elucescent. Facultates animæ superiores ac inferiores non ita sibi invicem opponendæ sunt, quasi homo officio suo satisfacere possit solo unius facultatis usu; sed in usu potius omnes sunt simul adhibendæ, ne actio humana ullatenus a rectitudine sua deficiat.

§. 716.

Impotentia usus facultatum animæ malum animi est. Malum enim
 Facultates enim animæ perficiuntur acquirendo habitus *nimi pri-*
 iisdem utendi (§. 209). Quamobrem si iisdem non acqui- *vatorum*

N n n 3

runtur,

*à quo con-
sistat.*

runtur, anima imperfectior est, quam ubi acquiruntur. Enimvero ubi adest impotentia usus facultatum ejusdem, habitus iisdem utendi non fuerunt acquisiti. Impotentia igitur usus facultatum animæ eandem imperfectiorem reddit. At malum animi est, quod eandem imperfectiorem reddit (§. 565. 567 *Psych. empir.*). Impotentia itaque usus facultatum animæ malum animi est.

Habemus hic principium generale dijudicandi malum animi privativum.

§. 717.

*Mala ani-
mi priva-
tiva que-
nam sunt.*

Absentia virtutum intellectualium & moralium malum animi est. Virtutes enim intellectuales & morales sunt habitus intellectus, voluntatis & noluntatis (§. 547), consequenter habitus facultatibus animæ utendi. Quamobrem ubi absunt, datur impotentia usus facultatum animæ. At impotentia usus facultatum animæ malum animi est (§. 716). Absentia itaque virtutum intellectualium & moralium malum animi est.

Idem etiam ostenditur hoc modo. Quoniam virtutes intellectuales & morales sunt perfectio animæ acquisita (§. 548); ubi eadem absunt, perfectio animæ deficit. Quamobrem cum deficiente perfectione anima imperfectior fit, quam foret si eadem adesset; absentia virtutum intellectualium & moralium animam imperfectiorem reddit. Enimvero malum animi est, quod animam imperfectiorem reddit (§. 565. 567. *Psych. empir.*). Absentia itaque virtutum intellectualium & moralium malum animi est.

Videmus adeo mala animi privativa redire ad absentiam virtutum intellectualium atque moralium, modo notemus, quæ paulo ante (*not.* §. 715) annotata fuerunt.

§. 718.

§. 718.

Vitia sunt mala animi. Etenim vitia sunt habitus *Mala ani-* committendi actiones, quæ tendunt ad sui aliorumque ac *mi positi-* status sui & aliorum imperfectionem (§. 322 part. 1. *Phil. va.* *pract. univ.*), consequenter hominem imperfectiorem reddunt. Sed quod hominem imperfectiorem reddit quoad animam, malum animi est (§. 565. 567 *Psych. empir.*). *Vicia igitur mala animi sunt.*

Hinc metaphorice dicuntur morbi animi. Quando enim homo vitiis laborat, facultates animæ non rite funguntur munere suo, quemadmodum, ubi corpus morbo aliquo laborat, una vel plures ejus partes ineptæ sunt ad suos, quibus distinantur, usus (§. 346), consequenter functiones suas non rite obeunt.

§. 719.

Ex hætenus demonstratis denuo sequitur, quod *Virtus ali-* *nemo te a virtute avocare, vel quo minus eandem consequ-* *ris, vel alius in ea consequenda te juvet, impedire debeat.* *ena cur* *non impe-* *dienda.* Virtutes enim tam intellectuales, quam morales bona animi sunt (§. 715). Quamobrem qui a virtute te avocat, bono quodam animi te privat: qui impedit, quo minus virtutem consequaris, is impedit, quo minus bona animi consequaris; qui denique impedit, quo minus alter te juvet in virtute consequenda, is impedit, quo minus alter te juvet in consequendis animi bonis. Enimvero nemo te bonis animi privare debet (§. 699), neque etiam impedire, quo minus bona animi consequaris (§. 696), aut quo minus alter te juvet in iis consequendis (§. 703). Quamobrem nemo te a virtute avocare, vel impedire debet, quo minus eandem consequaris, aut alius in ea consequenda te juvet.

Non inconsultum est, præsertim in Philosophia practica, unam eandemque propositionem variis modis demonstrari,
cum

cum demonstratio una aliis evidentior sit eosque magis convincat altera. Veritatis autem convictio plenaria maximi momenti est in praxi morali.

§. 720.

Vitia aliena cur non promovenda.

Nemo alterum ad vitia quomodocunque seducere, aut etiam impedire, quo minus alter a vitio alterum avocet. Vitia enim mala animi sunt (§. 718). Quamobrem qui alterum ad vitia quomodocunque seducit, aut impedit, quo minus alius a vitio eundem avocet, is id agit, ut alter in mala animi incidat. Quoniam itaque nemo hoc agere debet sive per, sive per alios, ut alter in mala animi incidat (§. 700); nemo alterum ad vitia quomodocunque seducere, aut impedire debet, quo minus alius eundem a vitio avocet.

Jam cum perinde sit, sive quis id agat, ut alter in mala animi incidat, sive ut in iisdem perseveret, nemo autem id agere debeat, ut alter in mala animi incidat (§. cit.) ideo quoque nemo id agere debet, ut alter in vitio perseveret.

Demonstravimus hoc jam aliter superius (§. 712 & seqq.) Ceterum notanda hic quoque sunt, quæ modo ad propositionem præcedentem annotavimus.

§. 721.

Infelix nemo reddendus.

Nemo id agere debet sive per se, sive per alios, ut sis infelix. Etenim nemo id agere debet sive per se, sive per alios, ut vitii obnoxius fias (§. 720). Quamobrem cum vitia sint, quæ hominem reddunt infelicem (§. 406 part. I. Phil. præct. univ.), ita ut vitio deditus felix esse nequeat (§. 403 part. I. Phil. præct. univ.); nemo quoque id agere debet sive per se, sive per alios, ut sis infelix.

Osten-

Ostenditur etiam hoc modo. Nemo alterius felicitatem impedire debet (§. 698). Quoniam itaque qui id agit sive per se, sive per alios, ut sis infelix, non modo impedit felicitatem tuam, verum etiam magis adhuc felicitati tuæ adversatur; ideo multo magis nemo id agere debet sive per se, sive per alios, ut sis infelix.

Demonstratio prior nihil difficultatis habet, modo ex Philosophia practica universali constiterit, vitia esse infelicitatis causam, nec alterum te posse reddere infelicem, nisi quatenus te ad vitia seducit, quemadmodum felicitatem impedire nequit, nisi quatenus impedit, quo minus virtutis compos reddaris. Ceterum in superioribus jam demonstravimus (§. 614), dandam esse operam, quantum in potestate nostra est, ut alii homines sint felices, & impediendum, quantum in nobis est, ne sint infelices. Qui vero alterius felicitatem promovere &, ne alter fiat infelix, impedire debet; is utique alterum infelicem ipsemet reddere aut, ut alii hoc faciant efficere, licite haud quaquam potest. Permissio nimirum alterum infelicem reddendi tollit obligationem eundem felicem reddendi. Quoniam a præcepto ad prohibitionem contrariæ actionis sæpissime argumentamur; forsitan non inconsultum erit, hoc ipsum demonstrare, etsi notioni communi convenienter admittatur hæc argumentatio, ne desit evidentia iis, qui non acquiescunt, nisi ubi rationem a priori inspicunt.

§. 722.

Si ad hoc faciendum obligaris, ad contrarium non faciendum simul obligaris, seu omnis lex præceptiva continet prohibitivam contrarii. Nexus in 2
ter præ-
ceptum &
prohibitio-
nem con-
trarii. Quodsi enim obligaris ad hoc faciendum, necesse est ut hoc facias (§. 118 part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter tibi liberum non est, ut non facias. Quodsi vero facias contrarium, utique non facis, ad quod faciendum obligaris, consequenter necesse est, ut id non facias. Quamobrem ad contrarium non faciendum

Lex, quæ te obligat ad hoc faciendum, præceptiva est (§. 164 part. I. *Phil. pract. univ.*), quæ vero obligat ad contrarium non faciendum, prohibitiva (§. 163 part. I. *Phil. pract. univ.*); patet itaque legem præceptivam simul continere prohibitivam contrarii.

Maneamus in exemplo proposito (§. 711). Quoniam obligaris ad felicitatem alterius promovendam (§. 614), necesse est, ut hoc facias, neque liberum adeo tibi est, ut non facias. Enimvero si alterum reddis infelicem, eum non reddis felicem seu felicitatem ejus minime promoves. Quamobrem liberum tibi esse nequit, ut eum infelicem reddas. Necesse igitur est, ut has actiones, quibus ad infelicitatem alterius concurris, omittas, consequenter ad alterum non infelicem reddendum obligaris. Atque adeo patet, si præcipitur, ut alterum reddas felicem, hoc ipso simul prohiberi, ne infelicem reddas. Idem patet in omni casu alio. Non tamen sine restrictione propositionem invertere licet. Unde ex lege prohibitiva de nemine lædendo inferre minime licet legem præceptivam de altero diligendo, seu ejus perfectione promovenda.

§. 723.

Tædia alteri creari
creari
voluptas
creari
la
præcepta

Nemo alteri tædia, sed quilibet voluptatem potius veram, quantum in se est, creare debet. Etenim nemo id agere debet sive per se, sive per alios, ut alter sit infelix (§. 721), consequenter ad ea omittenda obligatur, quæ alterum infelicem reddunt (§. 170 part. I. *Phil. pract. univ.*). Enimvero quicquid homini tædium creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert (§. 639 *Psych. empir.*). Ergo nemo alteri tædia creare debet. *Quod erat primum.*

Ex adverso unusquisque operam dare tenetur, quantum in se est, ut alii quoque homines quicunque sint felices (§. 614), consequenter ad ea facienda obligatur, quæ ad

ad felicitatem hominis quidpiam conferunt. Enimvero quicquid voluptatem veram homini creat, id ad felicitatem ejus quidpiam confert (§. 638 *Psych. empir.*). Ergo quilibet voluptatem veram alteri creare debet, quantum in se est. *Quod erat alterum.*

Charitati & amori universali hominum omnium erga omnes conveniens est, ut aliis voluptatem creemus, quantum in nobis est, & impediamus, quo minus tædiis eorum afficiatur animus, quemadmodum ex superius demonstratis abunde intelligitur. Eidem igitur repugnat, ut alteri tædia crees. Abutuntur autem amore erga liberos parentes, si, quo minus tædiis afficiatur animus eorum, permittunt, ut faciant ea, quibus infelices redduntur. Quamobrem ne propositio præsens in abusum trahatur, sequentia addere lubet.

§. 724.

Tædia innocua promovent felicitatem hominis. Etenim tædi innocua voluptatem veram pariunt, vel in eandem tandem degenerant (§. 386 *part. I. Phil. pract. univ.*), consequenter ea, ex quibus tædium innocuum percipitur, veram tandem homini voluptatem creant. Quamobrem cum id ad felicitatem hominis quidpiam conferat, quod voluptatem veram homini creat (§. 638 *Psych. empir.*), ea, ex quibus tædium innocuum percipitur, ad felicitatem hominis quidpiam conferunt, consequenter tædia innocua eandem promovent.

Tædia innocua sunt, quæ liberi a parentibus & præceptoribus castigati ex plagis percipiunt. Etenim cum hoc ipso emendatio eorundem intendatur, ea faciunt parentes & præceptores, quæ ad illorum perfectionem ac felicitatem promovendam exiguntur.

§. 725.

Tædia innocua creare alteri per se obligationi naturali An alteri

tædia innocua non repugnat, nemini tamen invito tædia innocua creare, seu ea creare ea facere, ex quibus tædia innocua percipit, licet. Etenim

tædia innocua promovent felicitatem (§. 724), adeoque & perfectionem alterius (§. 652). Quoniam itaque ad perfectionem alterius pro virili promovendam obligamur (§. 609); ea facere, quæ alteri tædia innocua creant, obligationi naturali minime repugnat, seu tædia innocua creare alteri obligationi naturali per se non repugnat. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam nullum tibi jus cogendi alterum, ut, ubi perfectionem ejus promovere vis, id a te fieri patiatur (§. 666); neque jus competit, ut, altero invito facias, quæ ipsi tædia innocua creant. Quamobrem cum facere non licet, quod faciendi jus nullum nobis est (§. 170 part. I. *Phil. pract. univ.*); nemini etiam invito ea facere licet, ex quibus tædia innocua percipit. *Quod erat alterum.*

Ita plagis afficere alterum minime licet, ut ab ebrietate desistat, ne scortetur, ne tempus otio sitiat. Quodsi ergo tibi hoc licitum esse debet, necesse est, ut jus quoddam in alterum acquisiveris, quod natura tibi minime competit. Videbimus autem suo loco tale jus competere parentibus in liberos, dominis in servos, superiori in subditos. Quamobrem quæ hic demonstrantur, quatenus homines tanquam natura liberi, sive in se considerantur, non contrariantur iis, quæ suo loco de jure parentum in liberos, dominorum in servos, superiorum in subditos demonstrabuntur, & de aliis singularibus juribus, quæ connata non sunt, sed præsuppositis demum factis humanis nascuntur. Acute distinguenda sunt, quæ eadem non sunt, ne perversæ interpretationes admittantur, nec contradictiones fingantur, ubi nullæ sunt. Si tibi jus est in alterum, multa licent, quæ alias licita non sunt, quemadmodum constabit, ubi jura acquisita explicaturi sumus. Ceterum quia tædia innocua alteri creare per se obligationi naturali minime repugnat; ideo quoque fieri potest,

rest, ut jus hoc faciendi acquiratur, nec tale jus eidem ad-
versatur.

§. 726.

Si alter tedium ex eo percipit, quod facias, ad quod faciendum obligatus es, vel facere nolis ad quod non faciendum obligaris; ideo non contra obligationem tuam quicquam non curam admittendum, nec dum obligationi satisfacis, alterum lædis.

Quoniam enim obligatio, quæ a lege naturæ venit, immutabilis est (§. 142 *part. 1. Phil. pract. univ.*); impossibile est, ut ulla detur ratio, cur contra eandem quicquam sit admittendum (§. 291 *Ontol.*). Quamobrem nec sufficiens ratio esse potest, ut non facias, ad quod faciendum obligaris, vel facias, ad quod non faciendum obligaris, si alter ex eo, quod contra obligationem naturalem nil quicquam admittere velis, tedium percipiat. Quamvis ergo alter ex eo tedium percipiat, quod facias, ad quod faciendum obligatus es, vel facere nolis, ad quod non faciendum obligaris; ideo tamen non contra obligationem tuam quicquam admittendum. *Quod erat unum.*

Quodsi alter ex eo, quod obligationi tuæ naturali satisfacis, tedium percipit; non tu, sed ipsemet est causa tædiorum suorum (§. 881 *Ontol.*), consequenter cum tædia ad infelicitatem pertineant (§. 637 *Psych. empir.*), non tu, sed ipsemet ad infelicitatem suam quidpiam confert, neque tu felicitatem ejus impedis, quia nullum ex eo, quod facis, tedium percipere debebat. Quoniam adeo is demum alterum lædit, qui alterius felicitatem impedit (§. 678), vel id agit, ut alter infelix sit (§. 721); ideo alterum minime lædit, qui contra obligationem suam nil quicquam admittere vult, etiamsi alter tedium ex eo percipit, quod facit, ad quod faciendum obligatur, vel facere nolit, ad quod non faciendum obligatur. *Quod erat alterum.*

E. gr. ponamus, alterum tædiis torquere animûm, quod nimio potu te ingurgitare nolis, non ideo eum lædis, quod hoc facere nolis, nec quo minus ipsi hoc sit molestum, voluntati ejus satisfaciendum. Norandum vero, repugnare etiam libertati naturali, ut ideo non facias, ad quod non faciendum obligaris, quia alter inde tædium percipit, quod obligationi tuæ satisfacis. Si enim obligationi tuæ non satisfaceres, propterea quod alter ex eo tædium percipit, in agendo dependens foret a voluntate alterius: id quod unquam libertati naturali adversum (§. 153). Immo non ab simili modo ostendi poterat, quod etiam repugnet æqualitati hominum naturali.

§. 727.

Laeso alterius quoad membra corporis.

Qui integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiat, aut alterum membro quodam corporis aut saltem usu ejusdem privat; eundem lædit. Corpus consideratur tanquam vivum, tanquam sentiens, tanquam se movens & tanquam humanum (§. 316). Corpus qua vivum imperfectioni cuidam obnoxium fit, si integritas organorum vitalium non conservatur (§. 322); qua sentiens imperfectioni obnoxium fit, si integritas organorum sensoriorum non conservatur (§. 327); qua se movens imperfectioni obnoxium fit, si integritas membrorum moventium non conservatur (§. 334); denique cum perfectio corporis qua humani supponat integritatem omnium organorum corporis (§. 339), qua humanum imperfectioni obnoxium redditur, si quodcunque membrum corporis non conservatur integrum. Quamobrem cum integritas membrorum corporis non conservetur, si integritas ejus quomodocunque vitietur; qui integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiat, corpus alterius imperfectius reddit, quam ante fuerat. Enimvero qui corpus alterius imperfectius reddit, eundem lædit (§. 669), quoad corpus

corpus scilicet (§. 670). Ergo qui integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiat, alterum lædit. *Quod erat primum.*

Qui alterum membro quodam corporis privat, corpus mutilat. Quamobrem cum corporis qua humani perfectio supponat integritatem, adeoque etiam inexistentiam omnium membrorum corporis (§. 339); qui alterum membro quodam corporis privat, corpus ejus imperfectius reddit, quam ante fuerat. Quoniam itaque alterum lædit, qui hoc facit (§. 669. 670); qui alterum membro quodam corporis privat, eundem lædit. *Quod erat secundum.*

Denique cum perinde sit, siue membrum quoddam prorsus absit, siue usu suo destituatur, alter vero te lædat, si membro quodam corporis te privat *per demonstrata n. 2.* qui alterum usu membri cujusdam corporis privat, seu in causa est, ut usu ejus destituatur, eundem similiter lædit.

Hac igitur propositione continentur omnes læsiones quoad membra corporis. Est adeo principium fecundissimum, quod innumeros casus particulares sub se complectitur, quos singulos recenseri prolixum nimis, immo inutile foret. Quoties enim casus quidam particularis occurrit, beneficio propositionis præsentis læsio facile agnoscitur. Id tantummodo notandum est, quando de usu membrorum fermo incidit, læsione tolli posse vel usum omnem, vel saltem ex parte: in casu autem posteriori integritatem membrorum minime conservari. Quod si enim integritas conservaretur, usui ejus, quem vi structuræ suæ habere poterat, nihil decederet. Sublato igitur usu membri alicujus ex parte, privatio usus continetur sub prima propositionis parte. Exemplo vix opus esse videretur, cum propositio non habeat, quod obscurum videri poterat. Demum tamen exemplum ex superabundanti. Si quis oculum tibi effodit, vel gladio perfodit, aut cœcitate

tem eidem conciliat; quin te læserit nemo dubitaverit. In casu primo organo visus te privat, in secundo integritatem ejus destruit, in tertio usu ipsius te privat.

§. 728.

Læsiones membrorum corporis alieni prohibita.

Nemo integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiare, aut alterum membro corporis, vel saltem usu ejusdem privare debet. Etenim qui hoc facit, alterum lædit (§. 727). Sed nemo est lædendus (§. 695). Ergo nemo integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiare, aut alterum membro corporis, vel saltem usu ejusdem privare debet.

§. 729.

Ad periculum læsionis membrorum corporis alieni cur non sit concurrendum.

Quoniam nemo integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiare, aut alterum membro corporis vel saltem usu ejusdem privare debet (§. 728), qui vero alterum adducit in periculum integritatem membrorum corporis vitiandi, aut membrorum aliquod corporis vel saltem ejus usum amittendi, id agit, ut alter integritatem membrorum corporis vitiat, aut membrum aliquod corporis vel saltem ejus usum amittat; nemo etiam alterum in periculum membrum aliquod corporis vitiandi, aut membrum ipsum vel saltem usum ejusdem amittendi adducere debet.

Non attendimus hic, utrum quis sciens ac volens hoc faciat, sive dolose, sive saltem ex culpa, multo minus ad gradum culpæ respicimus. Talia enim tum demum attendenda veniunt, ubi de imputatione læsionis quæstio est.

§. 730.

Læsio sanitatis alterius.

Qui id agit, ut alterius corpus morbo corripatur, seu sanitati alterius nocet; alterum lædit. Quamdiu enim corpus sanum est, perfectio ejus subsistit (§. 391), quam-
pri-

primum vero morbo aliquo laborat, imperfectioni cuidam obnoxium evadit (§. 392). Qui itaque id agit, ut alterius corpus morbo corripiatur, seu sanitati alterius nocet, corpus alterius imperfectius reddit. Quare cum alterum lædit, qui corpus ejus imperfectius reddit (669. 670); qui id agit, ut alterius corpus morbo corripiatur, seu sanitati alterius nocet, alterum lædit.

Sanitati multis noceri potest modis. Actiones ad ejus destructionem tendentes & morbos promoventes patebunt per ea, quæ in Physica specialissima tradenda.

§. 731.

Nemo id agere debet, ut alterius corpus morbo corripiatur, seu sanitati alterius nocere nemo debet. Etenim qui *id agit, ut alterius corpus morbo corripiatur, seu sanitati alterius nocet, alterum lædit, (§. 730).* Nemo autem alterum lædere debet (§. 695). Ergo etiam nemo id agere debet, ut alterius corpus morbo corripiatur, seu sanitati alterius nocere nemo debet.

§. 732.

Vulnus dicimus solutionem continui in parte molliore corporis a causa quadam externa factam. Unde *corpus vulnerare* dicitur, qui in parte quadam molli continuitatem quomocunque solvit, sive fiat cædendo, quemadmodum gladio acuto diffecatur cutis cum musculo subjacente, vel etiam vena quadam aut arteria, sive pungendo, veluti si quis gladio perfodit thoracem, sive contundendo, veluti si quis ligno duriori ferit caput, aut alio quocunque modo, veluti a sclopetorum globulis.

Latissime sumimus vocabulum secuti *Celsum* lib. 7. c. 6, et si Medici subinde puncturas & contusiones a vulneribus distinguant, propterea quod significatus latissimus instituto præ-

fenti convenientissimus, ne propositio numerum multiplicare cogamur. Si quis tamen contusiones a vulneribus distinguere velit, ne a communi loquendi usu nimium recedere videatur, per nos hoc faciat, qui in verbis faciles sumus, modo reipsa conveniamus.

§. 733.

*Ruptura
quid sit.*

Ruptura est solutio continui in parte molliori nimia tensione facta. In significato adeo latissimo, quem nos vocabulo tribuimus, ruptura sub vulnere comprehenditur.

Rupturæ variaz sunt causæ, quas inter recensentur vehementis ponderis elevatio, vel gestatio, casus, percussio, vociferatio. Videatur *Sennertus Pract. lib. 5. part. 4. c. 1. f. m. 874 b.*

§. 734.

*Fractura
quid sit.*

Fractura est solutio continui in parte quadam dura seu osse corporis.

Et si fractura quoque ossis sub vulnere comprehendi poterat, instituto nostro non reclamante; illam tamen ab hoc distinguere consultum duximus, ne a communi loquendi usu nimium recedere videamur, præsertim cum & Medici fracturas a vulnere distinguere teneantur ipsorum instituto convenienter, ut ut fateantur, quod est vulnus in parte molli, idem esse fracturam in dura & osse.

§. 735.

*Luxatio
quid sit.*

Luxatio est articuli ossis, quo alteri jungitur, e sede sua in alienam prolapsus.

Qui hanc definitionem satis intelligere voluerit, ex Anatomicorum libris modum sibi perspectum reddat, quo duo ossa per articulum inter se connectuntur. Hæc cum vulnere nihil commune habet, quemadmodum fractura (not. §. 734). Unde necessario ab eodem atque fractura distinguenda venit.

§. 736.

§. 736.

Si pars quædam vulneratur, ad omnes, quibus desti- Status cor-
natur, usus non amplius apta est: Immo haud raro vulne- poris vul-
ra interitum parti cuidam corporis, vel toti etiam corpori nerati.
minitantur. Constat hoc a posteriori. Ita si musculus qui-
dam diffecatur, ad movendum organum, cui destinatur,
non aptus deprehenditur, si tunicæ corneæ oculi vulnus
infligitur, humorem aqueum non amplius continere po-
test oculus. Si cor transfoditur, ut ventriculus alter ejus
diffecetur; nec sanguinem amplius continere, nec eam in
arterias propellere valet, ac homo vulneratus subito ex-
tinguitur. Immo noto notius est, alia quoque vulnera
haud raro sequi mortem, vel ex accidente, vel suapte na-
tura. Neque etiam ignotum est, ob vulnera inflicta sub-
inde etiam membra quædam corporis esse ressecanda; pa-
rumquæ hic refert, sive id ex accidente contingat, sive ex
vulnere necessario sequatur jactura membri.

Plura non addimus, cum hæc præsentis loco sufficient. Ex-
perientia, si eam consulere lubet, plura suggeret.

§. 737.

Ruptura partem ad usum, cui destinatur, ineptam fa Status cor-
cit, & fractura partes corporis, ad quas spectant ossa corpo- poris in ru-
ris, ad motum ineptæ redduntur, idemque luxatio efficit. ptura, fra-
Patent hæc a posteriori, & adeo obvia sunt, ut opus non ctura, luxa-
sit ad specialia provocare. tione.

Nec commemoramus alia, quæ hinc haud raro conse-
quuntur, veluti claudicatio, privatio omnis facultatis loco-
motivæ quoad istam partem, dolores, qui inde percipiuntur.
In obviis enim recensendis non opus est, ut simus pro-
lixiores.

§. 738.

Vulnera, ruptura, fractura & luxatio morbi sunt. Vulnera,
P p p 2 Ete-ruptura,

*fractura &
luxatio
num mor-
bi sint.*

Etenim vulnera non minus, quam ruptura, fractura & luxatio partes quasdam corporis ad eum, cui destinantur, usum ineptum reddunt (§. 736. 737). Quoniam itaque status corporis, quo una vel plures ejus partes ad suos usus, quibus destinantur, aptæ non sunt, & eodem sensu morbus de qualibet parte dicitur (§. 346); vulnera utique, ruptura, fractura & luxatio morbi sunt.

Noto notius est, Medicos quoque vulnera, rupturam, fracturam & luxationem inter morbos referre, sit ita, quod peculiaris Medicinæ practicæ pars morbis hisce curandis destinetur, quæ Chirurgia appellari suevit, quodque horum morborum curationi præficiantur Chirurghi, non Medici, qui morbos internos curant. Neque enim propterea morbi externi minus morbi sunt quam interni, quia illi curantur a Medicis, hi a Chirurgis. Quæ ad unum genus referenda sint, ex definitione dijudicandum (§. 349 Log.). Morbi autem definitionem competere vulneribus, rupturæ, fracturæ & luxationi ex demonstratione liquet.

§. 739.

*Laeso ex
vulnere in-
rumpit, vel
ossa frangit,
aut luxat,
aut ut hæc
fiant, quomo-
modo, ru-
docunque
concurrit;
alterum lædit.
Qui enim efficit,
ut
corpus alterius
morbo cuidam
obnoxium fiat,
eum lædit
(§. 730). Enimvero
qui corpus alterius
vulnerat, vel
partes quasdam
rumpit, vel ossa
frangit, aut luxat,
corpus ejus morbo
obnoxium reddit
(§. 738). Ergo qui
corpus alterius
vulnerat, vel partes
quasdam rumpit,
vel ossa frangit,
aut luxat, aut ut
hæc fiant quomo-
docunque con-
currit, alterum lædit.*

Qui corpus alterius vulnerat, vel partes quasdam rumpit, vel ossa frangit, aut luxat, aut ut hæc fiant, quomodocunque concurrunt; alterum lædit. Qui enim efficit, ut corpus alterius morbo cuidam obnoxium fiat, eum lædit (§. 730). Enimvero qui corpus alterius vulnerat, vel partes quasdam rumpit, vel ossa frangit, aut luxat, corpus ejus morbo obnoxium reddit (§. 738). Ergo qui corpus alterius vulnerat, vel partes quasdam rumpit, vel ossa frangit, aut luxat, aut ut hæc fiant quomodocunque concurrunt, alterum lædit.

Rupturæ singulare exemplum recensetur in Commentariis Academiæ Scientiarum Petropolitanae Tom. 1. p. 382. Vir scilicet juvenis Petropoli pugnis cum altero sese exercens ex liene in medio rupto ob hæmorrhagiam excitatam subito mor-

mortuus est, ut adeo ruptura fuerit lethalis. Et si autem alteri mors inde secuta imputari minime possit moraliter; cum abfuerit animus lædendi, non tamen hinc sequitur, quod alter ab ipso minime fuerit læsus.

§. 740.

Nemo alterum vulnerare, vel partem quandam corporis rumpere, vel ossa alterius frangere aut luxare, vel ut alterius, hæc fiant, quomocunque concurrere debet. Qui enim horum aliquod facit, is alterum lædit (§. 739). Sed nemo est lædendus (§. 695). Quamobrem nemo etiam alterum vulnerare, vel partem quandam corporis rumpere, vel ossa frangere alterius aut luxare, vel ut hæc fiant, quomocunque concurrere debet.

*Vulneratio
ruptura
item, fra-
tura &
luxatio
prohibita.*

Ostenditur etiam hoc modo. Nemo id agere debet, ut corpus alterius morbo cuidam obnoxium fiat (§. 731). Quoniam itaque idem morbo obnoxium evadit, si vulnus ipsi infligitur, vel si pars quædam rumpitur, vel etiam si os quoddam frangitur, aut luxatur (§. 738); nemo quoque corpus alterius vulnerare, vel partem quandam rumpere, vel ossa alterius frangere aut luxare, vel ut hæc fiant, quomocunque concurrere debet.

§. 741.

Occidere alterum dicitur, qui mortem eidem facto quodam suo consciscit, seu vita eundem privat. Unde homicidium est factum, quo quis alteri mortem consciscit, seu vita alterum privat.

*Homicidium
um quid sit.*

Si quis alterum in flumen præcipitem dat, ut aqua suffocetur, si venenum miscet, si gladio caput findit, ut moriatur, si ense cor transfodit, si clava percutit, ut extinguatur; eum occidit. Ceterum hic non attenditur, num quis dolo, an culpa occidat alterum, per ea, quæ paulo ante in casu simili (not. §. 729) annotata fuerunt. Quamobrem omitimus

distinctiones homicidii, quæ in Jure civili occurrunt, alio loco explicandas, ubi nimirum in Politica de pœna homicidii erit agendum. Hic loci tantummodo disquiritur, num homicidium jure naturali sit illicitum, atque adeo num qua tale habeat turpitudinem quandam naturalem, ob quam minime patrandum, etiam si homines adhuc vivant in statu naturali.

§. 742.

*Occidere
alterum
quanta sit
læsis.*

Alterum occidere læsis omnium maxima quoad corpus & statum externum est. Mors enim tollit omnem perfectionem corporis, & omni perfectioni obnoxium reddit hominem (§. 368), cumque corpus mortuum per naturam suam tendat ad sui destructionem (§. 369), & unio ejus eum anima dissolvatur (§. 367), nullus amplius ejus status externus subsistit. Quamobrem corpus nostrum statusque nostrer externus majori imperfectioni obnoxia fieri nequeunt, quam si alteri mors consciscitur, consequenter si is occiditur (§. 741). Qui ergo alterum occidit, eum quoad corpus ejusque statum externum maximæ imperfectioni obnoxium reddit. Quoniam itaque alterum lædit, qui eum quoad corpus statumque externum imperfectionem reddit (§. 669. 670); alterum occidere læsis omnium maxima quoad corpus & statum externum est.

Quod si læsiones, quemadmodum vulgo fieri solet, ad solum corpus & statum externum, restringantur; mortem inferre alteri læsis omnium absolute maxima est. Qui enim alterum vita privat, non modo perfectionem omnem aufert, sed & omni imperfectioni obnoxium ita reddit, ut aliquid perfectionis recuperandæ nulla amplius spes supersit. Si vitam alteri abstuleris, omnia uno actu auferis, quæ homini auferri possunt, immo auferis ea jura, quæ natura habet, & quamdiu vivit, a nemine ipsi auferri possunt, nisi quod exercitium eorum vi impediri possit a potentiore. Vides adeo læsionem majorem, si ab anima discesseris, concipi minime

nime posse, quam ubi alter occiditur. Cogita læsiones omnes, quæ quoad corpus & statum externum hominis obtinent, nec difficulter videbis, ea in cæde alterius contineri. Quocunque igitur modo hominem quoad corpus ac statum externum lædi possibile est, hæc læsio omnis uno actu accidit ei, cui mortem facto quodam tuo consciscis. Hæc probe perpendenda sunt, ut intelligas, quid sibi velit occidere alterum. Taceo, quot modis cæde unius lædantur alii, quorum intererat, ut, qui occiditur, viveret.

§. 743.

Nemo occidendus. Etenim si quis occiditur, quoad *Nemo occi-* corpus & statum externum omnium maxime læditur (§. *dendus.* 742). Sed nemo est lædendus (§. 695). Ergo etiam nemo occidendus.

Videmus adeo, cur homicidium maxime sit prohibitum legi naturali, quodque turpitudinem intrinsecam summam habeat, quippe quæ ex eo æstimatur, quod actio aliqua tendat ad imperfectionem nostri statusque nostri (§. 106 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 744.

Nemo hominum jus se occidendi alteri conferre potest. An jus te Qui enim alterum occidit, vita eundem privat (§. 741), *occidendi* consequenter qui alteri conferre vult jus se occidendi, ille *alteri con-* conferre debet jus se vita privandi. Enimvero nemo ho- *ferre possit.* minum habet jus semetipsum vita privandi (§. 353). Ergo nemo etiam hominum jus se occidendi alteri conferre potest.

Per se patet, quod jus habere debes, quod in alterum transferre volueris. Nemo est, qui non hoc admittat in omni alio casu. Non potes alteri donare, quod tuum non est, quia transferre debes in alterum dominium, quod non habes. Non competit tibi dominium in vitam tuam (§. 351), consequenter nec de ea disponere potes pro arbitrio tuo (§. 959 *part. 1. Theol. nat.*), adeoque nec concedere alteri, ut te occidat. Non est,

est, quod hinc inferas, bella omnia pœnasque capitales esse illicita. Jus enim occidendi hostem in bello & pœna capitali afficere maleficos in civitate nascitur ex jure defensionis, quemadmodum suo loco videbimus, neque contrariatur obligationi naturali neminem occidendi sine ulla restrictione assertæ. Oritur enim jus alterum occidendi in defensione sui ac juris sui per modum exceptionis ex obligationum naturalium collisione, quemadmodum suo loco ostendetur, hic vero præmonendum fuerat, ne per abusum principiorum in se verorum colligerentur, quæ inde legitime inferri minime possunt, vel præter necessitatem restringantur, quæ restringi minime opus habent. Tenenda quoque hæc sunt de homicidio licito in inculcata tutela adversus aggressorem violentum. Pertinet enim hoc ad jus defensionis, adeoque jus occidendi alterum hic nullum adhuc demonstrari potest. Methodus demonstrativa requirit, ut omnia suo tradantur loco.

§. 745.

An volentem occidere liceat.

Ne volentem quidem occidere licet. Cum enim ad alterum non occidendum obligeris (§. 743); moraliter necesse est, ne alterum occidas (§. 118 *part. I. Phil. pract. univ.*), adeoque tibi jus occidendi alterum nullum est (§. 156 *part. I. Phil. pract. univ.*). Neque vero etiam alter jus se occidendi in te transferre potest (§. 744). Quamobrem fieri nequit, ut, si vel maxime alter a te occidi velit, hoc ullo jure facias. Quoniam itaque facere non licet, ad quod faciendum jus nullum habes (§. 170 *part. I. Phil. pract. univ.*); ne volentem quidem occidere licet.

Si quis a te occidi vult, & tu hoc facis, perinde est ac si ipsemet se vita privaret, consequenter autochiriam committeret (§. 354). Quamobrem cum autochiria jure naturali licita non sit (§. 355); nec alter licite vult a te occidi, nec tu hoc licite facere potes (§. 743).

§. 746.

§. 746.

Nemo alteram in periculum vitæ adducere, seu eidem Cur nemo exponere debet. Quilibet enim obligatur ad vitam alterius ^{in periculo} conservandam, quantum in potestate sua est (§. 641), ^{lum vitæ} consequenter quantum in potestate sua positum est curare ^{adducen-} debet, ne alter vitæ suæ jacturam faciat. Quoniam itaque ^{das.} in periculo vitæ constitutus jacturam ejus facere potest; nemo alterum in periculum vitæ adducere, seu eidem exponere debet.

Vide, quæ supra annotavimus (not. §. 371), cum ostenderemus, periculum vitæ homini vitandum esse, quantum in potestate sua positum.

§. 747.

Nemo hominum alteram occidere debet, ut carne ejus Obligatio vescatur. Etenim obligatur ad alterum non occidendum ^{ad non oc-} (§. 743). Quamobrem nec alterum occidere debet, ut ^{cidendum} carne ejus vescatur. ^{alterum, ut}

Indirecte idem multo evidentius ostenditur. Pona- ^{carne ejus} mus licitum esse, ut alterum occidas, quo carne ejus ve- ^{vescamur.} scaris. Quia licitum est, ad quod faciendum jus habes (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*); moraliter fieri potest, ut alterum occidas (§. 156 part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter necesse moraliter non est, ne occidas. Ne igitur occidas alterum, minime obligaris (§. 118 part. 1. *Phil. pract. univ.*): id quod absurdum (§. 743).

Fidem adeo supra datam (not. §. 387) hic liberavimus. Absit tibi ut persuadeas, hac argumentatione tolli posse jus inculpatae tutelæ. Ostendemus enim suo loco, quando idem nascatur ex obligatione naturali & juribus naturalibus con-
natis.

§. 748.

Qui quosunque modo facit, ut tibi desint ad vitam Læso ob
(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*) Q 99 *ac subtractio-*

nem ad vitam ac sanitatem conservandam, vel sanitatem amissam recuperandam & sanitatem necessariam, te lædit, neque hoc facere debet. Homo enim obligatur ad vitam (§. 350) & sanitatem conservandam (§. 393), sanitatemque amissam recuperandam (§. 413). Quamobrem qui quocunque modo facit, ut tibi desint ad vitam ac sanitatem conservandam, vel sanitatem amissam recuperandam necessaria; is impedit, quo minus facere possis, ad quod faciendum obligaris (§. 726 *Ontol.*). Enimvero qui alterum impedit, quo minus facere possit, ad quod faciendum obligatur, is eum lædit (§. 676). Qui ergo quocunque modo facit, ut tibi desint ad vitam ac sanitatem conservandam, vel sanitatem amissam recuperandam necessaria, te lædit. *Quod erat unum.*

Jam nemo lædere debet alterum (§. 695). Quoniam itaque te lædit, qui quocunque modo facit, ut tibi desint ad vitam ac sanitatem conservandam, vel sanitatem amissam recuperandam necessaria, *per demonstrata n. i.* Nemo quoque quocunque modo facere debet, ut tibi desint ad vitam ac sanitatem conservandam, vel sanitatem amissam recuperandam necessaria. *Quod erat alterum.*

Nemo existimet talia præter necessitatem inculcari, quod facile unusquisque ea per se agnoscat, ubi occasio de iisdem cogitandi offertur, & vi principii generalis de altero non lædendo inferat, quod fieri minime debeat. Quoniam enim hisce principiis utemur in demonstrandis aliis, quæ ad Philosophiam practicam spectant; ideo hic prætermittenda minime fuerunt. Et quia non sumenda sunt in demonstrandis aliis, quæ nondum demonstrata fuerunt; ideo hic quoque ea demonstranda fuere, præfertim cum in veritatibus practicis, ubi appetitus assensui reluctatur, principia, quæ evidentia videbantur, tum demum evadant suspecta, ubi iis demonstrandis adhibentur, quæ vera esse nolles.

§. 749.

Nemini hominum natura competit dominium in vitam alterius. Quilibet enim obligatur ad vitam aliorum hominum conservandam, quantum in potestate sua est (§. 641), obligatur etiam ad alterum non occidendum (§. 743), neque alter jus se occidendi in quemlibet conferre potest (§. 744), ita ut ne volentem quidem occidere liceat (§. 745), immo nemo alterum in periculum vitæ adducere debet (§. 746). Quamobrem nemini natura integrum est de vita alterius disponere pro arbitrio suo. Quoniam vero nobis in eam rem dominium minime competit, de qua pro arbitrio nostro disponere minime possumus (§. 959 part. I. *Theol. nat.*); nemini quoque hominum natura competit dominium in vitam alterius.

Undenam vero sit in civitate jus vitæ ac necis, quod rectori ejusdem competit, suo ostendetur loco.

§. 750.

Quoniam dominus vitæ alterius non est, cui in eam dominium minime competit (§. 964 part. I. *Theol. nat.*); nemini autem hominum natura competit dominium in vitam alterius (§. 749); nemo quoque hominum natura est dominus vitæ alterius.

Quodli ergo quis sibi persuadet se esse dominum vitæ alterius, ille ostendere debet, quo titulo jus hoc acquisiverit. Quales olim errores voverint antiqui, suo videbimus loco eosque confutabimus. Probe igitur notanda sunt principia, quæ hic demonstrantur.

§. 751.

Sanitas, agilitas, pulchritudo & vita sunt bona corporis. Quamdiu enim corpus sanum est, perfectio ejus subsistit (§. 391), nec sine eo subsistere potest (§. 392). Sanitas

adeo corpus hominis perfectum reddit. Quoniam itaque bonum corporis est, quod ipsum reddit perfectius (§. 554. 556 *Psych. empir.*). Sanitas bonum corporis est. *Quod erat primum.*

Agilitas habitus est corpus & membra ejus externa in quemlibet situm celeriter componendi situmque mutandi (§. 329). Quamobrem cum perfectio corporis qua se moventis consistat in aptitudine appetitionibus & aversionibus animæ convenienter motus producendi, & situs tam totius corporis, quam membrorum ejus externorum determinandi (§. 330); agilitas corpus perfectius reddit. Quoniam itaque bonum corporis est, quod corpus perfectius reddit (§. 554. 556 *Psych. empir.*); agilitas bonum corporis est. *Quod erat secundum.*

Cum pulchritudo consistat in perfectione rei, quatenus ea vi illius ad voluptatem in nobis producendam apta (§. 544 *Psych. empir.*); eadem quoque corpus nostrum perfectius reddit, quam absque ea esset. Quamobrem cum bonum corporis sit, quod corpus perficit (§. 554. 556 *Psych. empir.*); pulchritudo bonum corporis est. *Quod erat tertium.*

Denique cum mors, quæ vitæ privatio est, omnem tollat perfectionem corporis omnique imperfectioni id obnoxium reddat (§. 368); sine vita nulla corpori humano competit perfectio. Vita igitur corpus nostrum perficit, alias trunco vel statuæ simile futurum. Enimvero quod corpus perficit, bonum corporis est (§. 554. 556 *Psych. empir.*). Vita itaque corporis bonum est.

Ecce tibi bona corporis, quæ partim naturalia sunt, partim acquisita. Vita, sanitas & pulchritudo bona naturalia sunt, cum nemo inficietur easdem nos naturæ beneficio accipere. Nemo enim sibi debet ea, unde vita, sanitas & pulchri-

chritudo pendent, nisi quatenus ad eorum conservationem concurrat. Quod vero conservamus, jam habemus, nec conservando demum acquirimus, sed quod habemus tantummodo retinemus. Agilitas corporis quædam naturalis est: cum sub se comprehendat omnes habitus movendi corpus & partes ejus externas, atque in situ quolibet easdem retinendi, quamdiu visum fuerit, hi vero habitus exercitio acquirantur (§. 430 *Psych. empir.*); bona utique acquisita sunt. Paret vero agilitatem corporis sub se comprehendere innumera corporis bona, quæ singulæ recenseri prolixum nimis foret. Ceterum cum omnis habitus supponat aptitudinem quandam eundem acquirendi, vi cujus possibile est, ut eundem acquiras, consequenter dispositionem quandam (§. 426 *Psych. empir.*); dispositiones istæ bona naturalia sunt. Cum tamen non appareant nisi habitu contracto, eæ hic attendendæ minime veniunt,

§. 752.

Morbi & mors mala corporis sunt, & mors malum Mala cer-
omnium maximum. Quam primum enim corpus morbo *poris.*
 quodam laborat, imperfectiõni cuidam obnoxium evadit
 (§. 392). Enimvero quo corpus redditur imperfectius,
 id malum corporis est (§. 565. 567 *Psych. empir.*). Ergo
 morbi mala corporis sunt. *Quod erat primum.*

Mors corpus omni imperfectiõni obnoxium reddit
 (§. 368). Quoniam itaque id, quod corpus imperfectius
 reddit, malum corporis est (§. 565. 567 *Psych. empir.*);
 mors malum corporis est. *Quod erat secundum.*

Et quoniam majus malum concipi nequit, quam
 quod omni imperfectiõni corpus obnoxium reddit (§. 565.
 567 *Psych. empir.*); mors utique malum corporis maxi-
 mum est. *Quod erat tertium.*

Cum superius ostenderemus, mortem esse malum phy-
 sicum omni homini inevitabile (§. 370), quod mors sit malum

omnium maximum jam demonstravimus, cum idem supponere non liceret. Non tamen inconsultum fuit hic figillatim id demonstrari, ubi e re est mala corporis recenser.

§. 753.

*Quaedam
specialius
enumerantur.*

Quoniam vulnera, rupturæ, fracturæ & luxationes morbi sunt (§. 738), morbi autem mala corporis (§. 752); *vulnera, rupturæ, fracturæ & luxationes mala corporis sunt.*

Corollarium hoc subjungimus, quod vulgo non agnoscatur vulnera, rupturas, fracturas & luxationes esse morbos, seu cum morbis internis ad idem genus pertinere, quia ex notionibus confusis judicantibus morbi externi & interni nil commune habere videntur: quo in errore confirmantur, quod Chirurgi a Medicis distinguantur, & modus medendi admodum diversus sit. Sed hoc præjudicium jam sustulimus in anterioribus (not. §. 738).

§. 754.

*Absentia
boni ma-
lum est.*

Absentia boni malum est. Quoniam enim bonum hominem ejusque statum perficit (§. 554 *Psych. empir.*) si bonum quoddam abest, perfectione quadam caret, cujus capax erat. Cum itaque imperfectior censeretur, qui perfectione quadam destituitur, cujus capax erat; absentia boni homo vel ejus status redditur imperfectior. Enimvero quo homo vel ejus status imperfectior redditur, id malum quoddam est (§. 565 *Psych. empir.*). Absentia igitur boni malum quoddam est.

Lubet hoc principium in genere demonstrare, propterea quod vi ejusdem demonstrationes aliarum contrahuntur, ejusque usus etiam erit insignis in Philosophia morali.

§. 755.

*Mala ani-
mi priva-
tiva*

Quoniam itaque habitus utendi facultatibus animæ bona animi sunt (§. 714), bona etiam animi sunt virtutes intel-

intellectuales & morales (§.715), absentia autem boni malum est (§.754); *impotentia utendi facultatibus anima & absentia virtutum intellectualium & moralium mala animi sunt.*

Hæc jam demonstravimus in superioribus (§.716. 717). Pater vero, quod modo diximus (*not.* §.754), beneficio principii generalis, quod in præcedente paragrapho continetur, demonstrationes contrahi.

§. 756.

Absentia mali bonum est. Malum enim hominem *Absentia* ejusque statum reddit imperfectiorem (§.565 *Psych. empir.*). *mali num* Quodsi ergo malum quoddam abest, homo imperfectione *fit bonum.* quadam caret, cui vel ipse vel status ejus obnoxius fieri poterat. Quoniam adeo eatenus censetur ipse vel status ejus perfectior, quatenus imperfectione quadam caret vel ipse, vel status ejusdem; absentia mali hominem ejusque statum perficere censetur. Enimvero quod hominem ejusque statum perficit, bonum quoddam est (§.554 *Psych. empir.*). Absentia igitur mali bonum quoddam est.

Notanda hic sunt, quæ modo annotavimus (*not.* §.754): Ceterum propositio præfens notionibus communibus accensenda. Quis enim est, qui nesciat, quemlibet affirmare, quod bonum sit, ubi abesse intelligit aliquod malum, in quod incidere poterat. Quoniam tamen notiones communes non semper ab errore omni immunes sunt, præsertim in eo veritatum genere, ubi appetitus in assensum influit, etsi hoc fieri minime debebat, an notiones communes veritati consentaneæ sint, utique demonstrandum. Sane quia appetitus subinde in assensum influit, ideo contingit, ut contra notiones communes judicent ii, quorum appetitus jam indeterminatus est ob rationes quasdam extrinsecas, etsi alias iisdem conforme ferant judicium. Unum adeo idemque principium nunc admittunt tanquam verum, nunc tanquam falsum rejiciunt tibi parum constantes.

§. 757.

§. 757.

Bona corporis privativa.

Quoniam morbi (§.752), in specie etiam vulnera, rupturæ, fracturæ & luxationes (§.753), mala corporis sunt, mors item malum corporis maximum est (§.752); quod morbis careas, quod vulneribus, rupturis, fracturis & luxationibus, quod etiam mors nondum secuta fuerit, bonum corporis est, seu boni loco habendum (§.756).

Vulgo non agnoscitur, quantum sit bonum carere malis corporis, quibus obnoxii sunt alii: immo non perpenditur, quanti sit vita ac sanitate frui, quatenus a nobis procul absunt mala, dum ea fruimur. Quamobrem etsi sanus sit, qui morbo caret, etsi vivat, qui mortuus non est; absentia tamen morbi ac mortis tanquam peculiare bonum spectandum. Neque enim bono cuidam hac de causa quidpiam decedit, multo minus bonum quoddam ab altero distinctum esse definit, quia cum altero necessario conjunctum est.

§. 758.

Auxilium aliis prestandum quoad bona corporis privativa.

Quicquid ad hoc conferre vales, ut alter careat morbis, vulneribus, rupturis, fracturis & luxationibus & ne moriatur, ad id faciendum obligaris. Etenim ad alium quemcunque ope tua indigentem juvandum obligaris, quantum in potestate tua est, ut consequatur corporis bona (§.612). Quamobrem cum bonum corporis sit, carere morbis, vulneribus, rupturis, fracturis & luxationibus, & ne moriatur (§.756); quicquid ad hoc conferre vales, ut alter careat morbis, vulneribus, rupturis, fracturis & luxationibus, & ne moriatur, ad id faciendum obligaris.

Non est quod existimes, officium, quod hic præcipitur, esse idem cum superiori, scilicet ne alterum vulneres, vel partem quandam corporis rumpas, vel ossa alterius frangas, vel ne quomodocunque concurras, ut hæc fiant (§.740) & ne occidas

occidas alterum (§. 743). Toto enim cœlo hæc officia diversa sunt. Potes alterum non vulnerare, potes non concurrere, ut vulneretur; nil tamen conferre potes, ne vulneretur. Et eodem modo sese res habet quoad reliquas propositionis præsentis partes. Officio de non vulnerando altero satisficit actionem quandam omittendo, quam committendi occasio offerebatur, officio autem præsentis, qua quid in potestate tua est, confers, ne alter vulneretur, non satisficit nisi actionem quandam committendo, cujus parandæ occasio offertur. Atque hinc apparet, non subtilitatis inanis gratia absentiam morbi, quæ cum sanitate semper conjuncta est, nec ab ea separari potest, spectari tanquam peculiare bonum, quod sit a sanitate diversum.

§. 759.

Quicumque facit, ut vitam minus commode ac cum læsio quomolestia transigere cogaris, te lædit. Qui enim facit, ut vi-^{ad vitam} tam minus commode ac cum molestia transigere cogaris, ^{parum} cum etiam vita incommoda molestias creet (§. 465), is fe-^{commodam} licitatem tuam impedit (not. §. 645) & infelicitatem pro-^{& mole-} movere studet (§. 637 *Psych. empir.*). Quoniam itaque ^{stam.} te lædit, qui felicitatem tuam impedit (§. 678), adeoque multo adhuc magis lædere debet, si simul infelicitatem tuam promovere studet; quicumque facit, ut vitam minus commode ac cum molestia transigere cogaris, te lædit.

Ostenditur etiam hoc modo. Quicumque facit, ut vitam minus commode ac cum molestia transigere cogaris, is non tantummodo impedit, quo minus vitam commode ac jucunde transigere possis; verum vitam tuam incommodam ac molestam prorsus reddit. Quamobrem cum te lædat, qui impedit, quo minus vitam commode ac jucunde transigere possis (§. 686); multo adhuc magis te lædere debet, quicumque facit, ut vitam parum commode ac cum molestia transigere cogaris.

(*Wolfii Jus Naturæ Tom. I.*)

R r r

Majus

Majus utique est promovere incommoditatem & molestiam vitæ, quam impedire commoditatem & jucunditatem ejus: ut adeo, si prius illicitum, illicitum etiam cenferi debeat posterius.

§. 760.

Vita alterius incommoda & molesta non reddenda.

Nemo facere debet, ut alter vitam minus commodam & molestam vivere cogatur. Qui enim hoc facit, alterum lædit (§. 759). Nemo autem lædendus est (§. 695). Ergo nemo etiam facere debet, ut alter vitam incommodam & molestam vivere cogatur.

Poterat etiam ostendi hoc modo independentem a propositione præcedente. Quicquid facere potes, ut alii vitam commode ac jucunde transigant, ad hoc faciendum obligaris (§. 645). Enimvero si ad hoc faciendum obligaris, ad contrarium non faciendum simul obligaris (§. 722). Ergo haudquaquam facere debes, ut alter vitam minus commode ac cum molestia transigere cogatur.

Quibus demonstratio propositionis anterioris displicet, quod in ea a minori ad majus argumentetur; eidem satisfaciet demonstratio altera propositionis præsentis, ab anteriore minime dependens.

§. 761.

Qua circa cibum ac potum, vestimenta & aedes quoad alios prohibita.

Nemo ad hoc quicquam conferre debet, ut desint aliis cibus ac potus salubris, ut desint vestimenta necessaria & commoda, ut desint aedes commodæ ac pulchræ. Quicquid enim ad hoc conferre valemus, ne desint aliis cibus ac potus salubris, ne desint vestimenta necessaria atque commoda, ne desint aedes commodæ ac pulchræ, id promte facere debemus (§. 644). Enimvero si ad hoc faciendum obligamur, ad contrarium non faciendum simul obligamur (§. 722). Ergo nil quicquam ad hoc conferre debemus, ut desint aliis cibus ac potus salubris, ut desint vestimenta necessaria

necessaria & commoda, ut desint ædes commodæ ac pulchræ.

Contrariatur hoc charitati, & ex odio vel invidia, quæ odium particulare continet, proficiscitur. Quamobrem cum ad charitatem ipsa naturæ lege obligemur (§. 621), ad ea non facienda, quæ eidem contrariantur, simul obligamur (§. 722). Cumque nemo hominum odio habere debeat alterum (§. 614); nec ea facere debet, quæ nonnisi ex odio in alios proficiscuntur. Hoc modo ex ipsis officiis, quæ charitas imperat, deducere licet, quænam lege naturali sint prohibita, consequenter cum officia charitatis deducantur ex officiis erga teipsum (§. 608); habes hic principia heuristica, qua via profus analytica officia erga alios eruere licet. Profunt eadem, ut officia erga alios tibi facile in memoriam revoces, quotiescunque opus est, etiamsi eadem memoriæ firmiter non infixeris, modo officia erga teipsum tibi fuerint familiaris. Immo eadem usui sunt, ubi in compendio citra ambages analyticas officiorum erga alios demonstrationes dare volueris. Quæ igitur hic annotantur, probe notanda veniunt. Poteramus addere usus alios in praxi morali, veluti ut data occasione agendi cogites, quid debeas aliis, sed de iis in præsentī dicendum non est, quæ alium locum sibi vindicant.

§. 762.

Si alteri amicitiam aliorum conciliare vales, ad id Obligatio faciendum obligaris. Operam enim dare tenemur, ut ipsi amicitiam met amicitiam aliorum acquiramus (§. 636). Quoniam aliorum alteri conciliandi. igitur alteri cuicumque debes, quod tibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem circa neglectum officii erga teipsum hoc alteri præstare potes (§. 608); operam quoque dare tenemur, quantum in nobis est, ut alter amicitiam aliorum consequatur, consequenter si tu alteri amicitiam aliorum conciliare vales, ad id faciendum obligaris.

Quod si ergo fieri posset, ut omnes omnibus redderes amicos;

cos; hoc faciens faceres, quod est officii tui. Charitas enim, quam alteri cuicumque debes, a te hoc exigit, quæ alterum tibi quoad obligationes coniatas æqualem facit.

§. 763.

Obligatio eandem conservandi. *Quicquid ad hoc conferre vales, ut amicitia aliorum alteri conservetur, ad id faciendum obligaris.* Quoniam enim operam dare tenemur, ut ipsimet amicitiam aliorum, quam consecuti sumus, conservemus (§. 636); eodem prorsus, quo ante, modo ostenditur, nos alteri obligari ad hoc faciendum, quicquid ad aliorum amicitiam ipsi conservandam conferre valemus

§. 764.

Alios alteri inimicos reddere illicitum. *Nemo alios alteri inimicos reddere debet.* Danda enim tibi opera est, ne alios tibi reddas inimicos (§. 634). Enimvero quilibet homo alteri cuicumque homini debet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga seipsum alteri hoc facere potest (§. 608). Danda igitur opera est, ne alios alteri reddas inimicos (§. 634), consequenter nemo alios alteri inimicos reddere debet.

Quoniam inimicus alterum odit (§. 626), qui vero odit alterum, eidem tædia creare, & quo minus voluptate perfundatur, impedire studet (§. 671 *Psych. empir.*); qui alios alteri inimicos reddit, per alios eidem tædia creare, & quo minus voluptate, qua frui poterat, fruatur impedire studet, aut saltem in causa est, ut alii alteri tædia creare, ac quo minus voluptate, qua frui poterat, fruatur impedire studeant (§. 881 *Ontol.*). Quoniam itaque qui alteri tædium creare ac voluptatem, qua perfrui poterat, impedire studet, alterum odit (§. 672 *Psych. empir.*), consequenter ipse alteri inimicus est (§. 626), qui vero in causa est,

est, ut alii alteri tædia creare ac quo minus voluptatem, qua frui poterat, fruatur, impedire studeant, felicitatem alterius impedit (§. 636. 637 *Psych. empir.*); nemo autem alteri inimicus esse debet (§. 628), nemo etiam felicitatem alterius impedire debet (§. 698); nemo alios alteri inimicos reddere debet.

Demonstrationem alteram ex principiis specialioribus deductam addere libuit, ut intrinseca actus turpitudine, quam prohibitam esse hic ostendimus, clarius percipiatur. Demonstrationes enim præsertim in veritatibus practicis magis compellunt ad assensum, si ex principiis specialibus contextæ, quam si ex generalibus conflata. Unde paulo ante monui (*not.* §. 761) principia generalia magis usui esse in inveniendis, quam in veritatibus inventis in usus aliorum demonstrandis. Quoniam itaque nos quoque intendimus, ut lectores ad artem inveniendi præparemus, quò veritates ipsis nondum perspectas proprio Marte eruere valeant, quoties iisdem opus habent, vel ubi ipsis propositum est thesauros veritatum homini scitu utilium ac necessariarum amplificare; utramque dare visum fuit, ut utriusque differentia clarius percipiatur. Id omnino agimus, ut lectori nostro tantum profimus data qualibet occasione, quantum possumus. Ceterum in demonstratione posteriore probe distinguendus erat dolus a culpa, ne minus demonstraretur, quam demonstrari debebat: id quod lector attentus, cui differentia inter dolum & culpam perspecta est, ex parte prima Philosophiæ practicæ universalis facile animadvertet.

§. 765.

Quilibet inimicos tuos, quantum in se est, tibi re- Obligatio
conciliare tenetur, hoc est facere debet, ut ex inimicis red- inimicos ab
dantur amici. Etenim, quantum in te est, operam dare teri recon-
debes, ut aliorum amicitiam alteri concilies (§. 762). ciliandi.
Quamobrem cum aliorum amicitiam alteri concilies, si ex
inimicis reddas amicos, consequenter si inimicos suos alteri

reconcilies; evidens est, quod quilibet tenetur, quantum in se est, alteri reconciliare inimicos suos, seu facere ut ex inimicis reddantur amici.

Præceptum de concilianda aliorum amicitia aliis revera sub se jam continet præceptum de inimicis reconciliandis, neque enim supponitur in demonstratione, utrum illi, quorum amicitiam alter tibi conciliare debet, sint inimici, an indifferenti in te animo, consequenter præceptum non minus de illis, quam de his intelligendum. Quoniam tamen non omnes hoc statim vident, consultius visum fuit præceptum præsens superaddere, ne videamur omisisse, quod maxime utile ac necessarium est, officium.

§. 766.

Reconciliatio inimicorum quomodo differat.

Reconciliari dicitur amicus, si ex inimico reddatur amicus. Quoniam tamen inter amicitiam & inimicitiam datur status medius, nimirum quo quis indifferenti in alterum animo est (§. 629); reconciliatio recte distinguitur in perfectam & imperfectam. Nimirum *Reconciliatio perfecta* est, quæ & simpliciter *Reconciliatio* dicitur, si ex inimico alter reddatur amicus: at *imperfecta* est, si alter quidem desinit esse inimicus, indifferenti tamen erga te manet animo.

Equidem indifferentia animi erga alios legi naturæ contraria (§. 630), adeoque vi ejusdem non dari debet medium quid inter amicitiam & inimicitiam, quarum illa præcipitur (§. 627), hæc prohibetur (§. 628) una cum indifferentia animi (§. 630); quoniam tamen non omnes satisfaciunt officio suo, ideo quoque fieri non potest, ut inimicum reconciliaturus efficias, quo ex inimico fiat amicus. Nemo autem est qui nesciat præstare, ut alter deponat inimicum in te animum, etsi maneat indifferenti in te animo, quam ut inimicum retineas, consequenter inter reconciliationem perfectam & imperfectam utique distinguendum.

§. 767.

§. 767.

Quoniam quilibet inimicos, quantum in se est, tibi *Reconcilia-* reconciliare tenetur (§. 765); *si ex inimico alterum tibi a-* *amicum reddere nequit, sufficit si alterum ea adducat, ut ini-* *amicum in te deponat animum, etsi indifferenti posthac in te* *fit animo, consequenter cum perfecta sit reconciliatio, si* *quis ex inimico redditur amicus, imperfecta vero, si qui-* *dem inimicus esse desinit, indifferenti tamen in te animo* *manet (§. 766), ubi reconciliatio perfecta speranda non est,* *ad imperfectam tamen tentandam obligaris.*

Etsi obligemur ad inimicos nobis & aliis reconciliandos, non tamen obligatio extendenda ultra id, quod possibile est (§. 209 *pari. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum a te solo non pendeat, ut inimicus vel tibi, vel alteri reconcilietur, hoc est, ut amicus fiat, qui antea erat inimicus (§. 764), sed alterius quoque requiratur voluntas, cujus determinatio a te minime pender, quia voluntas minime cogi potest (§. 927 *Psych. empir.*); tanto magis satisfecisti officio tuo, si id obrinisti, ut inimicum deponat animum, consequenter si imperfecta sit reconciliatio (§. 766), quanto certius est, te eidem jam satisfecisse; si ex parte tua nihil omiseris, quod ad eum reconciliandum facere potes. Quamvis adeo certum sit perfectam reconciliationem sperari haud quaquam posse, quin tamen imperfecta tentanda sit, dubio omni caret. Ubi in Philosophia morali inquisiverimus in rationes inimicitiae & in impedimenta reconciliationis, multo clarius perspicitur, cur subinde imperfecta reconciliatio in potestate sit, non tamen perfecta. Enimvero quoniaam superius nondum demonstravimus, quod etiam ipsemet inimicos tuos tibi reconciliare debeas, ideo addere lubet propositionem sequentem, ne quid desit, quod in Moralibus alibi demonstratum supponi debet.

§. 768.

Quilibet obligatur ad inimicos sibi reconciliandos, hoc Obligatio est, omnem dare debet operam, ut inimici ipsi reconcilientur, inimicos si non

sibi recon- si non perfecte, saltem imperfecte. Operam enim dare te-
ciliandi. nemur, ut aliorum amicitiam acquiramus (§. 636), con-
 sequenter etiam, ut qui inimici sunt, nobis fiant amici, adeo-
 que perfecte nobis reconcilientur (§. 766). Quoniam ta-
 men voluntatem alterius cogere non potes (§. 927 *Psych.*
empir.) ut vero alter fiat amicus tuus, a voluntate ipsius
 pendet; ubi hoc obtinere non potes, ut fiat amicus tuus,
 opera tamen adhuc danda est, ut desinat esse inimicus, con-
 sequenter si fieri non possit, ut perfecte tibi reconcilietur,
 danda tamen adhuc opera est, ut imperfecte reconcilietur
 (§. 766).

Quodsi hanc propositionem sumas, ultro sequitur (§. 608),
 quod modo aliter demonstravimus (§. 465. 767); quod eti-
 am obligeris ad inimicos aliis reconciliandos si non perfecte
 saltem imperfecte.

§. 769.

Obligatio Quilibet ad reconciliationem pronus esse debet, hoc
ad reconci- est, si tu fueris mihi vel alteri inimicus, & ego te mihi vel al-
liationem, teri reconciliare volo, minime resistere debes, quo minus mi-
qua tenta- hi vel alteri reconcilieris, sed facilem te præbere debes.
tur, acce- Quoniam enim nemo hominum alteri debet esse inimicus
piandam. (§. 628), illicitum est, quod tu mihi vel alteri sis inimicus
 (§. 170 *part. I. Phil. pract. univ.*), Cumque homini omni,
 etiam ei, qui tuus inimicus est, amicus esse debeas (§. 627.
 633); si mihi fueris vel alteri inimicus, & ego te mihi vel
 alteri reconciliari volo, hoc est, voluero ut inimicus esse
 desinas, & amicus fias (§. 796); non volo, nisi ad quod
 faciendum obligaris, consequenter quod necesse est ut facias,
 etiamsi ego a te hoc non expeterem (§. 118 *part. I. Phil.*
pract. univ.). Patet adeo, quod reconciliationem tentanti re-
 sistere minime debeas, sed potius facilem te præbere tenearis
 (§. 722), consequenter dubium non est, quin quilibet ad re-
 conciliationem pronus esse debeat. §. 770.

§. 770.

Quilibet operam dare debet, ut alios homines sibi mu- *Obligatio*
 tuo reddat amicos. Etenim si amicitiam Mævii conciliare *mutuam*
 vales Titio, ad id faciendum obligaris, & si vicissim Ti- *amicitiam*
 tii amicitiam Mævio conciliare vales, ad id faciendum iti- *aliorum*
 dem obligaris (§. 762). Quoniam mutua est Mævii ac Ti- *propagandi.*
 tii amicitia, si non modo Mævius fuerit amicus Titii, ve-
 ram etiam vicissim Titius amicus Mævii; operam dare
 omnino debes, ut homines alios sibi mutuo reddas amicos.

Non est quod existimes propositionem hanc non differre
 a superiori de amicitia Mævii Titio concilianda (§. 761).
 Etsi enim Mævius Titio sit amicus, cum de vera amicitia hic
 sermo, quæ charitatem & amorem infucatum supponit, non
 tamen ideo sequitur, quod etiam Titius sit Mævii amicus.
 Sane si hoc sequeretur, nullum esset præceptum de inimicis
 diligendis, quamprimum enim alios diligeres, non amplius
 inimici essent: id quod non minus rationi, quam experien-
 tiz repugnat.

§. 771.

Quilibet operam dare debet, ut inimicos sibi invicem *Obligatio*
 conciliet, si non perfecte, saltem imperfecte. Nimirum si *inimicos si-*
 Mævium inimicum Titio reconciliare vales, si non perfe- *bi invicem*
 cte, saltem imperfecte, ad hoc faciendum obligaris, & vi- *concilian-*
 cissim si Titium inimicum Mævio reconciliare vales, si non *di.*
 perfecte, saltem imperfecte, ad idem similiter faciendum
 obligaris (§. 765. 767). Quoniam adeo, qui erant inimici,
 sibi invicem reconciliantur, si Mævius Titio & Titius vi-
 cissim Mævio reconciliatur; quilibet omnino operam dare
 debet, ut inimicos sibi invicem conciliet, si non perfecte,
 saltem imperfecte.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, muta-
 tis mutandis huc quoque trahenda sunt. Si mutua est Titii
 ac Mævii inimicitia, non ideo inimicum in Mævium animum

deponit Titius, quia Mævius eundem deposuit, multo minus ideo Titius ex inimico redditur Mævio amicus, quia Mævius ipsi jam amicus factus est. Atque adeo vides mutuam reconciliationem esse diversam ab ea, qua unus tantummodo reconciliatur alteri, sive perfecta, sive imperfecta intelligatur reconciliatio. Etsi autem præceptum de inimicis alteri reconciliandis ponat alterum de reconciliatione mutua inimicorum, non tamen ideo esse desinunt duo diversa præcepta quippe de diversis prorsus casibus loquentia. Quamobrem superfluum non est, ut ostendatur, quomodo alterum ex altero sequatur.

§. 772.

*Amicitia
mutua &
reconcilia-
tio mutua
inimico-
rum non
impedien-
da.*

Nemo impedire debet, quo minus homines sibi mutuo fiant amici; neque etiam impedire, quo minus inimici sibi mutuo reconcilientur sive perfecte, sive imperfecte. Quilibet enim operam dare debet, ut alios homines sibi mutuo reddantur amici (§. 770), & ut inimici sibi invicem reconcilientur, si non perfecte, saltem imperfecte (§. 771). Quod si vero ad hoc faciendum obligaris, ad contrarium non faciendum simul obligaris (§. 722). Quamobrem nemo impedire debet, quo minus homines sibi mutuo fiant amici, & quo minus inimici sibi mutuo reconcilientur.

Denuo monemus, de vera amicitia hic nobis esse sermonem, ne quis præceptum de mutua amicitia non impedienda in abutum trahat. Quænam autem vera sit, ex definitione intelligitur (§. 625); modo notaveris verum ibidem intelligi amorem, qui charitatis socius. Alias enim, qui tibi amicus videtur, revera inimicus est, quatenus te reddit infelicem, dum felicitati tuæ consulere videtur, voluptate nocua cum vera & transitoria innocua confusa,

§. 773.

*Amicitia
quæle bo-
num.*

Amicitia bonum fortunæ est. Etenim amicus est, qui te amat (§. 625), consequenter voluptatem tibi creare, cædium

dium vero a te avertere studet (§. 652 *Psych. empir.*) adeoque data occasione lubenter confert, quicquid ad perfectionem tuam statusque tui conferre valet (§. 554 *Psych. empir.*). Amicorum adeo voluntas cum voluntate, quæ tibi esse debet, ad idem tendit (§. 152 *part. 1. Phil. pract. univ.*), adeoque consentit (§. 503 *Ontol.*). consequenter amicitia ad statum externum spectans (§. 706 *Ontol.*) facit, ut is cum statu interno tuo consentiat, adeoque eandem perfectiorem reddit (§. 503 *Ontol.*). Quoniam itaque fortunæ bonum est, quod statum externum perfectiorem reddit (§. 554-556 *Psych. empir.*); amicitia fortunæ bonum est.

§. 774.

Inimicitia malum fortune est. Inimicus enim nos odio prosequitur (§. 626). Quoniam itaque alteri tædia ^{quale sit malum.} creare, & quo minus voluptate fruatur, impedire studet (§. 671 *Psych. empir.*), quicquid vero veram homini voluptatem creat, id ad felicitatem ejus quidpiam confert (§. 638 *Psych. empir.*) & quicquid ex adverso tædium creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert (§. 939 *Psych. empir.*); inimicus alterius felicitatem impedire. & infelicitatem promovere studet. Quoniam inimici ad statum externum pertinent (§. 706 *Ontol.*), & obligatio naturalis ad promovendam felicitatem & vitandam infelicitatem ducit (§. 280); inimicitia diffensum status externi cum obligatione naturali, quam immutabilem esse constat (§. 142 *part. 1. Phil. pract. univ.*), parit (§. 504 *Ontol.*), adeoque eundem imperfectiorem reddit (§. *cit.*). Quamobrem cum malum fortunæ sit, quod statum hominis externum imperfectiorem reddit (§. 565-567 *Psych. empir.*); inimicitia malum fortunæ est.

Inimicitiam esse malum quoddam, nemo non agnoscit

exinde, quod inimici occasionem nobis nocendi ambabus, quod dicitur, manibus arripiant. Quod vero sit malum fortunæ, inde colligitur, quia inimicitiam aliorum evitare non semper in nostra positum est potestate, adeoque haud raro fortunæ adversæ tribuendum. Immo accuiores fortunæ concursus ad inimicitiam perspicunt etiam eo in casu, quando culpa tua contrahis aliorum inimicitiam. Enimvero nobis hoc demonstrandum fuit ex ipsis notionibus generalibus, ut in systemate omnia inter se cohæreant, nec desit ea evidentia, quæ intellectum systematicum, quem in Horis subsecivis me graphice delineasse memini, ad assensum compellit. Hæc annotasse visum fuit, ne methodi, qualis convenit systemati, ignaris demonstrationem e longinquo petiisse videamur, quæ ex principiis obviis constari poterat, & intricasse judicemur, quæ in se plana & perspicua sunt, ut citra probationem admittantur ac nemine invito sumantur.

§. 775.

Amicis carere ac privari qualem malum.

Carere ac privari amicis malum fortunæ est. Etenim amicitia bonum fortunæ est (§. 773), adeoque ejus absentia malum (§. 754). Quoniam itaque amicitia abest, si amicis careas vel iisdem, quos habueras, privaris seu eorum jacturam facis; carere ac privari amicis malum fortunæ est.

Nemo est, qui non agnoscat carere ac privari amicis, malum esse. Inde est, quod conqueramur de amicorum defectu, & quod lugeamus, ubi amicus morte nobis abripitur, immo quod tristitia angatur animus, si culpa nostra amicitia alterius jacturam facimus, & indignemur aliis, qui amicitia conservandæ parum student.

§. 776.

Carere inimicis & ab iisdem liberari malum fortunæ.

Carere inimicis & ab iisdem liberari bonum fortunæ est. Inimicitia enim malum fortunæ est (§. 774), adeoque ejus absentia bonum fortunæ (§. 756). Abest inimicitia, si
inimi-

inimicis careas, & si ab iisdem, quos habes, liberaris. *berari qua-*
 Quamobrem carere inimicis & ab iisdem liberari bonum *le sit bo-*
 fortunæ est. *num.*

Nemo est, qui non hoc agnoscat. Hinc felicem, aut sal-
 tem fortunatum prædicamus eum, qui nullos habet inimi-
 cos. Gaudemus, si inimici moriantur, aut etiam nobis re-
 concilientur, saltem imperfecte.

§. 777.

Si amico & inimico, vel ei, qui indifferenti in te est An amicus
animo, præstandum aliquod officium, & utrique simul idem quoad offi-
præstari non possit aut ut præstes non sit in potestate tua, ami-
cus præferendus est inimico, vel ei, qui indifferenti in te est
animo. Quoniam unusquisque aliam quemcunque, etiam
 inimicum (§. 632), amare debet tanquam semetipsum (§. *standa præ-*
 619), si in potestate tua fuerit, officium quodcunque utri- *ferendus*
 que præstare debes. Enimvero quoniam idem utrique præ- *inimico &*
 stare haud quaquam potes, seu, ut idem præstes in pote- *ei qui in-*
 state tua non est, unus necessario alteri præferendus, cum *differenti*
 ad officia præstanda obhigeris (§. 224 part. 1. *Phil. præct.*
univ.), adeoque ob obligationis hujus necessitatem ac im-
 mutabilitatem (§. 142 part. 1. *Phil. præct. univ.*), utrique de-
 esse minime possis. Cum amicus te amet (§. 625), adeo-
 que voluptatem, consequenter felicitatem tuam (§. 638
Psych. empir.), appetat (§. 650 *Psych. empir.*), inimicus au-
 tem te odio prosequatur (§. 626), adeoque tædia tua (§.
 669 *Psych. empir.*), consequenter infelicitatem tuam appe-
 rat (§. 639 *Psych. empir.*), & qui indifferenti in te est ani-
 mo, te neque amet, neque odio prosequatur (§. 629), adeo-
 que felicitatem tuam curæ minime habet *per demonstrata*;
 amicus magis meretur, ut officium ipsi præstes, quam ini-
 micus atque is, qui indifferenti in te est animo. Quoniam

itaque ratio aliqua adesse debet, cur unum alteri præferas, ubi utrique officium aliquod humanitatis præstare minime potes (§. 770 *Ontol.*); amicus præferendus est inimico & ei, qui indifferenti in te est animo.

Et si jam sæpius monuerimus ac ipsa demonstratio satis aperte loquatur, sermonem hic nobis esse de vero amico, cui nempe competit definitio supra tradita (§. 625); idem tamen hic in primis denuo repetendum, ne præsens propositio perversæ interpretationi ac applicationi obnoxia fiat. Ceterum facile patet, hunc casum, de quo loquitur propositio præsens, emergere non posse, nisi quoad officia positiva; privativa enim cum omittendo adimpleantur, pluribus simul semper satisfacere licet. Neque vero a notionibus communibus abhorret propositio præsens. Nemo enim est, qui non reprehendat inimicum vel eum, qui indifferenti in nos est animo, ob rationes quasdam extrinsecas præferri amico, imo amicus, ubi postponitur, conqueritur de inimico vel eo, qui indifferenti in alterum animo est, sibi prælato. Quoad meritum naturale, quod in indigentia consistit (§. 667), homines æquales sunt, adeoque inter amicum & inimicum, inter amicum & eum, qui indifferenti in nos animo, nulla differentia est. Enimvero quoniam amicus amore in te suo se tuo amore dignum reddit, inimicus vero eundem spernit, & qui indifferenti in te animo eum parum curat; aliud ab hoc meritum amico est præter naturale, cur ipsi succurras. Et hoc ipsum efficit inæqualitatem inter amicum & inimicum, inter amicum & eum, qui indifferenti animo est, & propter hanc inæqualitatem amico jus prælationis competit. Nemihi hic quicquam supererit obscuri, qui naturam amoris, quem in Psychologia empirica distincte satis delineavimus, probe inspectam tenet, adeoque noverit amorem, quo alter nos prosequitur, esse motivum ipsum amandi.

§. 778.

An qui indifferenti unum quoddam humanitatis præstandum & utrique simul idem præ-

præstare non possumus; is, qui indifferenti in nos animo est, est animo inimico præferendus. Patet ut in demonstratione præcedente, unum alteri esse præferendum. Constat porro ex eadem inimicum appetere infelicitatem tuam, aut eum, qui indifferenti in te animo est, tantummodo non appetere felicitatem tuam, minime autem appetere infelicitatem. Ille igitur indignum se reddit amore tuo, consequenter officiis humanitatis (§. 655); hic minime. Et si autem hoc ipso, quod se indignum reddat officiis humanitatis non libereris ab obligatione eadem ipsi præstandi (§. 631); sufficiens tamen ratio est, cur alterum, qui se indignum minime reddidit, eidem præferamus. Atque adeo patet, si inimico & ei, qui indifferenti in te est animo, officium quoddam humanitatis præstandum, & utrique simul idem præstare non possumus, eum, qui in indifferenti in nos animo est, inimico præferendum esse.

Quoad meritum naturale, quemadmodum modo (not. §. 777) monuimus, inter amicum, inimicum & eum, qui indifferenti in nos animo est, nulla intercedit differentia, atque adeo oblata occasione præstandi aliquod officium humanitatis quærendum non est, num sit amicus, an inimicus, an indifferenti in nos animo. Naturalis enim obligatio non supponit, quod alter satisfaciat vicissim suæ obligationi (§. 631). Enimvero ubi unus horum alteri præferendus, ratio aliqua adesse debet, cur hoc fiat (§. 70 *Ontol.*) & hæc ratio desumenda ab inæqualitate quoad meritum, cum hic quæstio sit, quinam magis mereatur altero, ut officium humanitatis ipsi præstes. Quod si ergo jam amicum, inimicum & eum, qui indifferenti in te animo est, inter se conferas; manifestam deprehendis differentiam. Amicus te amat (§. 625), adeoque suæ in te obligationi satisfaciit (§. 619); inimicus te odit (§. 626), adeoque contra obligationem in te suam agit (§. 624); qui indifferenti in te est animo, neque te amat, neque odio habet (§. 629), adeoque non satisfaciit obligationi suæ (§. 619), non

non tamen contra eandem facit (§. 624), nisi quatenus eadem non satisfaciendo adversus eandem delinquit (§. 630). Amicus adeo sese dignum reddit amore tuo, inimicus vero indignum, & qui indifferenti animo est non dignum sese reddit amore tuo, neque tamen etiam indignum. Quamobrem ubi quæritur, quinam magis mereatur officium humanitatis, dicendum utique est, dignum præferendum esse indigno, & qui minus indignus est ei, qui magis indignus est, seu non dignus indigno, quatenus per modo dicta non dignus ab indigno differt, cum hic non dignus dicatur, qui tantummodo neglexit se dignum reddere, nihil tamen admisit, quo se indignum redderet: quæ quidem distinctio hic obrinet, quia naturaliter omnes capaces sunt ad officia humanitatis ab aliis accipienda. Vides adeo, quomodo meritum, quod naturaliter æquale est, reddi possit inæquale. Non est quod existimes, quæ de amicis quoad officia humanitatis inimicis atque iis, qui indifferenti sunt animo, & de hisce quoad eadem inimicis præferendis præcipiuntur, ea adversari doctrinæ Christi, qui amorem inimicorum inculcaturus addit *Matth. V. 46.* Si diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne & publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum (Judæos scilicet), quid amplius facitis? Nonne & Ethnici hoc faciunt? Perperam enim hinc inferitur, amorem inimicorum esse multo excellentiorem amore amicorum, atque adeo hunc illum præferendum vi legis perfectivæ (§. 193 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter in officiorum humanitatis præstatione inimicum esse præferendum ei, qui indifferenti est animo, atque amico. Etenim Christus tantummodo commendat amorem inimicorum tanquam eximium charitatis gradum, ad quem aspirare debemus, & qui cum amore amicorum sit conjungendus: non vero ibidem loquitur de iis, qui quoad officia humanitatis sint aliis, quos non minus, quam ipsos diligere debemus, præferendi. Huc potius pertinet adhortatio Apostoli *Gal. V. 10.* Operemur bonum quoad omnes, maxime autem ad domesticos fidei. Quamvis enim non præcise de casu propositionis præsentis ac præcedentis accipienda sint hæc verba,

ba, iis tamen continetur, quæ ab eo non prorsus dissentanea sunt.

§. 779.

Placabilis dicitur, qui ad reconciliationem pronus est: *Implacabilis* vero, qui se alteri reconciliari non patitur. *Placabilis & implacabilis quoniam sit.*

Vocabulum *irreconciliabilis* equidem occurrit, sed tanquam barbarum rejicitur; est *reconciliabilis* prorsus non in usu est. Ne igitur aures Latinitati adfuetas præter necessitatem offenderemus, placabilem dicere libuit, quem alias convenientius reconciliabilem dicere poteramus, & implacabilem, qui irreconciliabilis dici poterat. Etenim qui alteri irascitur, non statim ipsi redditur inimicus: placatur tamen, ubi iræ nuntium mittit. Quoniam tamen ira omnis odium continet (§. 662 *Psych. empir.*); & ex eadem inimicitia nascitur, quatenus ira expirante odium remanet (§. 626), adeoque qui alteri irascitur, eo ipso, quo irascitur, tempore inimicus ejusdem est; nil obstat, quo minus terminos placabilis & implacabilis barbaris vocabulis substituamus.

§. 780.

Placabilitas itaque est virtus, qua quis ad reconciliationem pronus est. *Placabilitas quid sit.*

Sumitur in significato laxiore, etiam strictior sit frequentior, quo tantummodo ad iram transfertur. Non datur vocabulum aliud Latinum, quo hanc virtutem, quæ Germanice *die Versöhnlichkeit* dicitur, indigitare licet.

§. 781.

Implacabilitas est vitium, quo quis se alteri reconciliari non patitur. *Implacabilitas quid sit.*

Quæ de significato vocabuli placabilitatis modo annotavimus, mutatis mutandis hic quoque notanda veniunt. Vernaculo sermone vitium hoc appellatur *die Unversöhnlichkeit*. *Implacabilitas* vocabulum apud Latinos in usu non est, quod

(*Wolfs Jus Naturæ Tom. I.*) T t t

quod mireris, cum non aliud sit vocabulum, quo vitium hoc significatur. Quoniam enim placabilitatem laudarunt Romani, videntur agnovisse, quod virtus sit, adeoque cognoscere etiam debebant oppositum ejus esse vitium. Cur ergo idem nullo insigniverunt nomine, quod tamen adeo obvium erat? Nobis cum veritas magis cordi sit, quam linguæ Latinæ puritas; religioni minus nobis ducimus condere vocabulum, quod apud Aurores non occurrit, etsi genio linguæ minime repugnet.

§. 782.

Placabilitas præcepta, implacabilitas prohibita.

Homines omnes placabiles; nemo implacabilis esse debet. Quilibet enim ad reconciliationem pronus esse debet (§. 769). Qui ad reconciliationem pronus est, placabilis est (§. 779). Quilibet adeo homo placabilis esse debet. *Quod erat unum.*

Si tu fueris mihi vel alteri inimicus, & ego te mihi vel alteri reconciliare volo, minime resistere debes, quo minus mihi vel alteri reconcilieris (§. 769), adeoque legi naturæ contrariatur, si te mihi vel alteri reconciliari non pateris. Enimvero qui sese alteri reconciliari non patitur implacabilis est (§. 779). Nemo igitur implacabilis esse debet. *Quod erat alterum.*

Patet adeo placabilitatem esse virtutem (§. 321 *part. 1. Phil. pract. univ.*), implacabilitatem vero vitium (§. 322 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Posterius non agnovisse videntur Romani, quod ipsis nullum hujus vitii fuit nomen, & placabilitatem magis in laude quam virtute posuisse videntur, obligationem naturalem non intime perspicientes.

§. 783.

Animus in reconciliationem pro-pendens præceptus.

Quilibet alteri ultro reconciliari debet, hoc est, etsi alter reconciliationem non petat, nec sit alius, qui eam tenet. Nemo enim hominum alteri inimicus (§. 628), sed cuilibet (§. 627), ipsi etiam inimico amicus esse debet (§. 633). *Quod si*

Quodsi ergo contingat, te alteri fieri inimicum, aut in inimicitiam propendat animus; ex inimico amicus fieri ac ab inimicitia animum revocare debes. Reconciliatur alteri, qui ex inimico fit amicus (§. 766), consequenter etiam, si inimicitia nascens statim supprimitur. Quilibet adeo alteri ultro reconciliari debet, hoc est, etsi alter reconciliationem non petat, nec sit alius, qui eam tentet.

Vides adeo placabilitati convenire reconciliationem absque reconciliatore & petitore: implacibilitati vero tribuendum esse, si quis a precibus ejus, cui inimicus est, vel a tentaminibus reconciliatoris reconciliationem suspendit. Ultro-neam hanc reconciliationem urget Christus *Matth. V. 24. 25* utpote amoris inimicorum consentientem. Qui enim inimicum amare debet, amicus ejus esse debet (§. 625), adeoque fieri non potest, ut vel momento in inimicitia persistere detur.

§. 784.

Reconciliari debemus alteri, etiamsi alter sese nobis An recon-
reconciliari non patiat. Etenim amici esse debemus ini-
micorum (§. 633). Quamobrem cum ex inimico fiat ami-
eus, qui alteri reconciliatur (§. 766), adeoque si nos alte-
ri reconciliamur, alter vero nobis reconciliari non vult,
amici sumus inimici nostri; alteri reconciliari debemus, eti-
amsi alter nobis reconciliari sese non patiat.

Qui hoc facit, satisfacit obligationi suæ (§. 769. 783), dum alter eidem non satisfacit (§. §. *cit.*): id quod legi naturali consentaneum (§. 631).

§. 785.

Quoniam qui alteri reconciliatur, dum alter sese ipsi
reconciliari minime patitur, ad reconciliationem pronus
est, qui vero ad reconciliationem pronus placabilis, qui se
alteri reconciliari non patitur, implacabilis est (§. 779),

*Num placabiles esse
debeamus
altero im-
placabili
sed manente.*

sed alteri reconciliari debemus, etiamsi alter sese nobis reconciliari non patiatur (§. 784); *placabiles esse debemus, etiamsi alter sit implacabilis.*

Si alter implacabilis, in vitio persistit (§. 781), tu vero si placabilis es virtuti te dedis (§. 780). Virtus tua non suspenditur a vitio alterius (§. 631). Vides adeo implacabilitatem tuam non excusari implacabilitate alterius, & toto cœlo errare, qui placabilitatem stultitiæ tribuunt, si pars adversa fuerit implacabilis.

§. 786.

Reconciliatori qualem nos præbere debemus.

Nemo reconciliatori sese difficilem præbere debet. Qui habet enim reconciliatori minime resistere, sed facilem sese eidem præbere (§. 769), immo alteri ultro absque reconciliatore reconciliari debet (§. 783). Quoniam itaque eadem resistit, nec facilem sese præbet, multo minus absque reconciliatore reconciliationi locum concedit, qui eidem sese difficilem præbet; nemo reconciliatori sese difficilem præbere debet (§. 722).

Non piget minutim persequi, quæ de reconciliatione lege naturali præcipiuntur, propterea quod placabilitas virtus admodum rara sit, ad quam difficilime perduxeris alios, quemadmodum suo tempore in Philosophia morali ostenditur. Ut enim implacabilitatem excusent, varia prætexere solent, quæ si rite inspiciantur, ipsam arguant.

§. 787.

Contemptus quid sit.

Contemnere alterum dicitur, qui actibus externis declarat alterum honore ac laude indignum esse. Unde *Contemptus* est actus quicumque externus, quo significatur alterum honore ac laude indignum esse. Et hinc *res contemnere* dicitur, qui nullum ipsis statuit prætium, seu actibus externis declarat, quod nullum ipsis prætium statuat.

Ponamus Titium laudari a Mævio ob scientiam mathematicam

ricam, te vero eandem extenuare, quasi non sit magni momenti, vel subridendo aut vultus mutatione indigitare, quod eandem parvifacias. Titium contemnere diceris. Si alter te alloquitur & tu tacens abis, hoc ipso significans te eum tanti non facere, ut cum ipso verba misceas; eum contemnis. Si Titii prædicatur liberalitas, & tu ore fastidiente regeras non esse eam singularem; Titium contemnis. Si Sempronium non salutes honoris gratia salutandum, adeoque indicas te eum tanti non facere, qui a te salutetur, eum contemnis. Si Rex quidam Legatos alterius nequidem admittit auditurus, quid nomine Regis sui proposituri sint, eos contemnit. Similiter voluptates sensuum contemnit, qui isdem frui non vult, etsi innocuas. Munus contemnit, qui illud recipere recusat, ut nulla subsit ratio, cur idem accipere non debeat. Picturam contemnit, qui naves exsculpere conatur, ut pretium ejus, quod eidem statuitur, diminuat. Exempla hæc abunde loquuntur, quod vocabulam a nobis accipiat in eo significatu, quem ipsi tribuit mos loquendi.

§. 788.

Quoniam virtutes potissimum intellectuales & morales (§. 550) & facta ex iisdem profecta honorem atque laudem pariunt (§. 551), hominemque laude dignum probant ac honore (§. 552), qui vero alterum contemnit, actibus externis declarat alterum honore ac laude indignum esse (§. 787); *qui alterum contemnit, vel negat ei virtutes intellectuales & morales esse, vel easdem in multis deficere contendit, aut eos honorem ac laudem non parere existimat.*

Obinet hoc, quatenus contemtor agnoscit, non nisi virtutes intellectuales & morales veram parere laudem honoremque verum. Et de hoc potissimum contemtu hic agitur, quo alteri denegatur honor verus & laus vera, qui debebantur.

§. 789.

Quod si quis alios majoris facit aliis ob corporis vel fortunæ contemtu;

manantur ob fortunæ bona, adeoque eos honore ac laude dignos judicat, fortuna quibus sunt corporis vel fortunæ bona; alios contemnit, qui vel corporis bonorum deficiente nihil faciendos judicat eos, qui bonis corporis vel fortunæ deficiente destituuntur, actibusque externis idem significat (§. 787).

Et si enim honor tantummodo opinativus sit, non verus, nec minus laus solummodo opinativa, non vera, quæ alteri tribuitur ob bona corporis vel fortunæ; contemptus tamen verus est, si quis ob horum defectum minoris sit, quam alii, qui bonis istis fruuntur. Nullibi magis regnat opinio, quam ubi de honore ac laude agitur, præsertim in civitate, ubi honori opinativo aliquid dandum esse suo ostenditur loco. Nimirum honor ac laus supponunt hominum inæqualitatem, ob quam unus præfertur alteri, & majoris sit altero. Et si adeo de ista inæqualitate per errorem staturas; hoc tamen minime obstat, quo minus alterum minoris facias altero, adeoque honore ac laude minime dignum existimes, qui vel maxime honorandus ac laudandus erat, consequenter eundem contemnas. Sane Geometræ, qui solam scientiam geometricam & calculos algebraicos in pretio habent, reliquam vero scientiam ac eruditionem nihili faciunt, quemadmodum omnem scientiam reliquam atque eruditionem, ita etiam alios eadem præstantes contemnunt, nec dignos judicant honore ac laude.

§. 790.

*Contemptus
aliorum
prohibitus.*

Nemo est contemnendus. Etenim unusquisque alteri honorem exhibere debet, quam meretur, & tantum tribuere laudis, quantum meretur (§. 648). Sed qui alterum contemnit, eum honore ac laude profus indignum judicat, idque actibus externis significat (§. 787). Quod cum facere non debeat (§. 722); nemo contemnendus est.

Consistit contemptus in denegatione honoris debiti debitaque laudis (§. 787). Atque hic contemptus verus est. Quoniam itaque honor debitus lausque debita nemini denegari debet;

debet; nemo est contemnendus. Quodsi honor fuerit tantummodo opinativus lausque opinativa, qui denegantur; animus tamen adest alterum contemnendi, & actus externi, quibus contemptus constat, adsunt. Quamobrem hunc quoque prohibitum esse apparet.

§. 791.

Contemptus non consistit in nuda honoris ac laudis omissione, verum etiam in actibus positivis, quibus significatur quod alter honore ac laude indignus judicetur. Etenim contemptus consistit in actibus, quibus significatur alterum honore ac laude indignum esse (§. 787). Quoniam adeo qui alterum honore ac laude indignum esse significare vult, non modo id facere potest omitendo illos actus, quibus honor ac laus defertur, verum etiam edendo alios, quibus iudicium suum de indignitate alterius prodit; contemptus non in nuda honoris ac laudis omissione consistit, sed alios insuper requirit actus positivos, quibus significatur, quod alter honore ac laude indignus habeatur.

An contemptus sit nuda honoris & laudis omisso.

Ex solis actibus privativis non semper colligi potest, quod alter honore ac laude indignus judicetur. E. gr. Laudat te Titius, tacet Marvius: non hinc inferre potes, te a Marvio contemni. Varie enim esse possunt rationes, cur taceat, etsi te laudem istam mereri persuasus sit, nec eam tibi invidet, vel tacere etiam potest, quod se tuarum virtutum, quæ prædicantur, iudicem parum competentem agnoscat. Quodsi vero contradicat laudanti, si in risum effundatur, si miretur, quod ea laude decoreris; tum demum certo colligitur, te laude ista indignum censi, atque in hisce actibus positivis contemptus tui consistit. Contemptus adeo denegatio honoris meriti meritaque laudis qualificatus est, cum nuda omisso etiam fieri possit absque animo contemnendi. Quodsi tamen ex circumstantiis aut iudiciis aliis certo colligi possit, te honorem alteri tribuendum, laudem eidem deferendam omittere, quia

quia alterum honore ac laude indignum judicas, tum demum nuda honoris ac laudis omissio, seu simplex utriusque denegatio contemptus est.

§. 792.

Quomodo nos gerere debemus, si ab alio contemnimus.

Nemo alterum odisse, nec eidem irasci debet, quod ab eo contemnatur. Etenim cum neminem odio habere debeas (§. 624), si contemptorem tui odio prosequeris, contra obligationem tuam agis. Nemo alterum contemnere debet (§. 790), adeoque qui te contemnit non satisfacit obligationi suæ. Quodsi adev alterum odio prosequeris, quia te contemnit; tu ideo non satisfacis obligationi tuæ, quia alter non satisfacit obligationi suæ naturali. Enimvero si alter non satisfacit obligationi naturali, non ideo tibi permissum est non satisfacere tuæ (§. 631), consequenter eadem adhuc teneris. Nemo igitur alterum odisse debet, quia ipsum contemnit.

Ostenditur etiam per indirectum hoc modo. Pongamus tibi licere ut alterum oderis, quia te contemnit. Quoniam inimicus alterius est, qui ipsum odit (§. 626), contemptoris inimicum esse licet. Enimvero nemo hominum alteri, nequidem inimico (§. 633), inimicus esse debet (§. 628). Contemptorem igitur sui odisse non licet. *Quod erat unum.*

Qui alteri irascitur, eum quoque odio habet (§. 862 *Psych. empir.*). Sed contemptorem sui odio prosequi minime debemus *per demonstrata n. 1.* Ergo nec eidem irasci debemus. *Quod erat alterum.*

Hoc vulgo parum attenditur, cum homines sint contemptus admodum impatientes, nec facile quicquam difficilius ferre accidit quam contemptum. Hinc & sibi sufficientem rationem esse existimant, quod alios oderint, ubi contemptum sui allegare valent. Tanto igitur magis necesse erat officium hoc inculcari.

§. 793.

§. 793.

Non ideo alterum contemnere licet, quia te contemnit, An cor-
contemptorique tuo honorem meritum meritamque laudem, temtor vi-
tribuere debes. Quoniam enim nemo contemnendus (§. ciffim con-
 790), qui te contemnit non satisfacit obligationi suæ. E-
 nimvero quia alter non satisfacit obligationi suæ naturali, *temnen-*
 non tibi permiffum eidem quoque non satisfacere (§. 631), *du-*
 consequenter eadem adhuc teneris. Quamobrem cum
 ad alterum non contemnendum obligeris (§. 790), sed u-
 nicuique potius eum exhibere debeas honorem, quem me-
 retur, tantumque tribuere laudis, quantum meretur (§.
 648); non ideo alterum contemnere licet, quia te con-
 temnit, contemptorique tuo honorem meritum meritamque
 laudem tribuere debes.

§. 794.

Quoniam perinde est, sive tu ipse contemptorem tui *Obligatio*
 contemnas, sive facias, ut contemnatur ab aliis, tibi au- *contempto-*
 rem minime licet contemnere alterum, quia te contemnit *res sui in*
 (§. 793), *nec hoc facere licet, ut contemptor tuus contemna-* *contemptum*
tur ab aliis, seu contemptorem tui in contemptum aliorum addu- *aliorum*
cere minime licet. *non addu-*
cendi.

Non ignoro durum hoc videri plerisque, quemadmo-
 dum cetera omnia, quæ ab amore inimicorum pendent; ne-
 mo tamen diffiteri poterit, esse hoc veritati consentaneum,
 modo attendat animum ad demonstrationes, ut videat, quo-
 modo ex veritatibus aliis, quæ in dubium vocare minime po-
 test, legitima ratiocinatione colligatur. In Philosophia ve-
 ro morali ostendemus, præstationem hujus & officiorum ge-
 minorum non esse supra vires humanas positam.

§. 795.

Similiter quia contemptori tuo honorem, quem me- *Obligatio*
 retur, laudemque meritam tribuere debes (§. 793); *quin non impe-*
 (Wolfii Jus Naturæ Tom. I.) U u u *impe-*
diendi bo-

noram ac laudem contemptoris tui, impedire minime liceat, quo minus alii eidem honorem, quem meretur, exhibeant, vel quo minus meritam tribuant laudem, dubitandum non est.

Consequitur idem ex corollario præcedente (§. 794). Si enim impedis, quo minus alii alteri tribuant honorem, quem meretur, meritamque laudem; eosdem adducis ut denegando honorem ac laudem alteri debitam honore ac laude indignum declarent: id quod ad contemptum referendum esse constat (§. 787), etsi in nuda honoris ac laudis omissione solummodo non consistat (§. 791). Quamobrem cum tui contemptorem in aliorum contemptum adducere minime liceat (§. 794); nec impedire licet, quo minus alii contemptorio eidem honorem meritum meritamque laudem tribuant. Patet etiam hac ratione. Quoniam tu contemptorio tuo honorem meritum meritamque laudem tribuere debes (§. 793), eandem non tribuere tibi non licet (§. 722). Quod vero tibi facere non licet, id nec facere licet per alios. Ergo nec alios adducere potes, ne contemptorio tuo debitum exhibeant honorem meritamque tribuant laudem, consequenter nec impedire licet, quominus hoc faciant. Non piget operam dare, ut veritati, cui difficulter præbetur assensus, omnem evidentiam foeneremur, quam recipit.

§. . 796.

Par pari referre quid sit. *Par pari referre* dicitur, si quod quis ipsi fecit, vel non fecit, idem etiam facit, vel non facit alteri, quia alter fecit, vel non fecit.

E. gr. Si quis te læsit, & tu ipsum vicissim lædis, quia te læsit, par pari refers. Si quis tibi tædia creavit, & tu ipsi vicissim tædia creas, quia tibi tædia, creavit, par pari refers. Similiter si quis te laudat & tu ipsum vicissim laudas, qui te laudavit, par pari refers. Si quis tibi mutuo dedit pecuniam, cum ea indigeres, & tu ipsi vicissim alia vice pecuniam mutuo das, quando ipse ea indiget, quia tibi mutuo dederat, par pari refers. Si quis te ad prandium invitavit, & tu vicissim eundem

eundem invitās, quia ipse invitaverat, par pari refert. Enimvero ut par pari referas necesse non est, ut idem præcise facias alteri, quod tibi fecit, sed sufficit, ut genere idem facias, veluti si te calumniatus est, ut tu ipsi deneges quodcumque humanitatis officium, vel si te verberavit, ut tu convitiorum plaustris ipsum oneres.

§. 797.

Bonum bono referre vel rependere dicitur, si alter tibi exitit causa boni, & tu vicissim ipsi causa boni existis, quia ipse exitit. *Bonum bono referre quid sit.*

E. gr. Si quis tibi in periculo mortis constituto manus auxiliatrices porrexit, ne perires, & tu posthac data occasione ipsum commendes, ut munus quoddam eidem conferatur, quia illud fecerat; bonum bono refert seu rependis. Similiter si quis te laudavit, & tu deinceps impedis, quo minus alter ipsi det damnum, quia laudavit, bonum bono refert.

§. 798.

Ex adverso *malum malo referre seu rependere* dicitur, si alter tibi exitit causa mali, & tu vicissim ipsi causa mali existis, quia ipse exitit. *Malum malo referre quid sit.*

E. gr. Si alter te convitiatus fuerit, & tu postea impedis, quo minus ad munus quoddam promoveatur; malum malo refert sive rependis. Si alter tibi denegavit officium quoddam humanitatis, quod præstare in potestate ipsius erat, & tu data occasione damnum quoddam eidem infers, quia illud denegaverat, malum malo rependis. Item si alter te contemnat, & tu propterea eundem calumniaris, malum malo refert.

§. 799.

Malum bono referre dicitur, qui cum alteri tibi causa mali exitit, tu ipsi causa boni existis, non obstante quod ille extiterit causa mali. *Malum bono referre quid sit.*

E. gr. Contemnit te alter, tu hoc non obstante meritam

ipsi tribuis laudem. Malum ergo bono refers. Similiter denegavit tibi alter opem ferre in periculo constituto, tu hoc non obstante eidem succurris, quando auxilio tuo indiget. Malum igitur bono refers. Lædit te alter, tu ipsum lædere non vis, etiamsi commoda hoc faciendi offeratur occasio. Malum itaque bono refers.

§. 800.

Bonum malo refertur re quid sit. Denique *bonum malo referre* dicitur, qui cum alter tibi causa boni exitit, tu ipsi causa mali existis, non obstante quod ille extiterit causa boni.

E. gr. Laudavit te alter, tu hoc non obstante alterum calumniaris. Bonum ergo malo refers. Tibi in periculo vitæ constituto alter tulit opem, ne perires, tu hoc non obstante fortunas ejus subvertere studes. Bonum adeo malo rependis. Alter te ad dignitatem evehit tuasque fortunas auxit, tu hoc non obstante eidem tædia ac molestiam creas, quibus amicus ejus torquetur. Bonum itaque malo rependis.

§. 801.

Quando par pari refertur. *Qui bonum bono vel malum malo refert, par pari refert.* Qui enim bonum bono refert, tibi boni causa existit, quia tu ipsi causa boni existitisti (§. 797), consequenter cum etiam absentia mali bonum sit (§. 756), adeoque alteri causa boni existas, si impedis aut alio quocunque modo efficias, ne alter incidat in malum, vel si efficias, ut a malo liberetur (§. 881 *Ontol.*), alteri facis vel non facis, quod tibi fecit alter, vel non fecit, quia fecit vel non fecit. Enimvero qui alteri facit, vel non facit, quod alter ipsi fecit vel non fecit, quia fecit vel non fecit, par pari refert (§. 796). Qui ergo bonum bono refert, par pari refert. *Quod erat unum.*

Similiter qui malum malo refert, alteri causa mali existit, quia alter ipsi causa mali existit (§. 798), consequenter cum

cum absentia boni malum sit (§. 754), adeoque alteri causa mali existat, qui impedit aut alio quocunque modo efficit, ne alter bonum quoddam consequatur, aut efficit, ut bono quodam privetur (§. 881 *Ontol.*), alteri facit vel non facit, quod ipsi fecit alter, vel non fecit, quia fecit vel non fecit. Enimvero qui alteri facit vel non facit, quod ipsi fecit alter, vel non fecit, quia fecit vel non fecit, par pari refert (§. 796). Qui ergo malum malo refert, par pari refert. *Quod erat alterum.*

Videmus adeo duplicem esse casum, quo par pari refertur, scilicet alterum, quo bonum bono; alterum vero, quo malum malo rependitur. Quando vulgo par pari refertur dicitur simpliciter, alterum tantummodo casum intelligimus, quo malum malo rependitur. Et hunc respicit proverbium Germanorum, *einen mit gleicher Münze bezahlen*. Etsi enim significatus verborum ferat, ut de utroque accipiatur, usus tamen loquendi eum restringit. In genere autem dicitur, *eines mit dem andern vergelten*, si actio alterius sit ratio, cur ipsi hoc facias, vel non facias. Unde in casu speciali dicimus, *gutes mit gutem, böses mit bösem, böses mit gutem, gutes mit bösem vergelten*, frequentius tamen *böses mit bösem & gutes mit bösem*, quam *gutes mit gutem & böses mit gutem vergelten*, quemadmodum & Latine frequentius dicitur malum malo & bonum malo, quam bonum bono vel malum bono referri aut rependi.

§. 802.

Qui par pari refert, ei agendi vel non agendi moti- Motivum
vum est actio alterius positiva, vel privativa. Qui enim par pari re-
 fert, is ideo quid facit vel non facit alteri, quia *ferentis.*
 alter fecit vel non fecit ipsi (§ 796). Quoniam itaque per
 actionem alterius sive positivam, sive privativam (§. 24
part. 1. Phil. pract. univ.) intelligitur, cur hoc fecerit, vel
 non fecerit, ratio sufficiens cur agat vel non agat, conse-
 quenter cur agere velit aut nolit (§. 12 *part. 1. Phil. pract.*

univ. & §. 942 *Psych. empir.*) est actio alterius sive positiva, sive privativa (§. 56 *Ontol.*). Ratio volitionis & nolitionis sufficiens motivum volitionis & nolitionis est (§. 887 *Psych. empir.*). Qui ergo par pari refert, ei agendi vel non agendi motivum est actio alterius sive positiva, sive privativa.

Ad par adeo pari referendum requiritur animus hoc faciendi: si enim actio alterius non influit in determinationem voluntatis vel noluntatis tuæ, non habes animum par pari referendi, sed quia nec ideo facis vel non facis alteri, quod alter prior tibi idem fecit vel non fecit, nec par pari refert (§. 796), etsi facias, quod facere debebas, vel non debebas, quemadmodum alter fecit tibi, quod facere, vel non facere debebat.

§. 803.

Motivum ejus qui bonum bono vel malum malo refert. Quoniam qui bonum bono vel malum malo refert, par pari refert (§. 801), qui vero par pari refert, ei motivum agendi vel non agendi est actio alterius positiva vel privativa (§. 802); qui bonum bono vel malum malo refert, ei motivum agendi est actio alterius sive positiva, sive privativa, consequenter in priori casu bonum ab altero acceptum, in posteriori malum ab altero perpeffum.

Laus bonum fortunæ est (§. 688). Qui ergo te laudat, boni cujusdam fortunæ te facit participem. Quodsi vero ipsum vicissim laudas, quia te laudavit, boni cujusdam fortunæ ipsum reddis participem; quia te ejusdem participem fecit. Atque adeo motivum laudandi alterum est, quod te laudavi, consequenter bonum fortunæ, cujus per ipsum factus es particeps. Idem patet si alterum non contemnis, quia te non contemnit: ubi absentia contemptus est bonum tanquam absentia mali (§. 756). Vulnus malum corporis est, & mors malum corporis maximum (§. 752, 753). Qui ergo te vulnerat malo quodam te afficit. Quodsi vero alterum interficit quia te vulneravit, malum maximum corpori ejus infert, quia

quia tuum malo quodam affecit. Arque adeo motivum interficiendi alterum est, quod te vulneravit, consequenter malum, quo te affecit, quatenus nempe hoc facit, ut malum alterius tibi repræsentantes tanquam tibi bonum, utpote propter malum, quod tibi illatum est, ex eodem voluptatem percipiens (§. 561 *Psych. empir.*). Idem patet, si alteri laudem promeritam tribuere recusas, quia tibi eandem denegavit, quatenus privatio laudis malum fortunæ est, utpote absentia boni cujusdam fortunæ (§. 754.).

§. 804.

Qui malum bono refert, ei motivum non est actio alterius, consequenter nec malum ab altero perpeffum. Pona-
 mus enim, si fieri potest, actionem alterius esse motivum agendi vel non agendi. Quoniam malum bono refertur, si ei causa boni existis, qui tibi exiterat causa mali (§. 799); ratio cur alteri causa boni existas, est, quia ipse causa mali tibi exitit (§. 887 *Psych. empir.*), consequenter per hoc intelligitur, cur alteri causa boni existas, quia ipse causa mali tibi exitit (§. 56 *Ontol.*). Enimvero si alteri bono malum refers, quod alter tibi causa mali exitit, tantummodo non obstat, quo minus alteri existas causa boni (§. 799), consequenter per hoc non intelligitur, cur causa boni alteri existas, adeoque ratio, cur existas, non est (§. 56 *Ontol.*). Quamobrem qui malum bono refert, ei motivum non est actio alterius, consequenter nec malum ista illatum, seu ab altero perpeffum.

Quod si malum ab altero perpeffum deberet esse motivum, ut tu in ipsum conferas aliquod bonum, actionem hanc tibi ideo repræsentare deberes tanquam bonam, quod alter malo quodam te effecerit (§. 890 *Psych. empir.*); quod quam sit absotum, ex ipsa notione boni intelligitur, sive actionem ad te statumque tuum, sive ad alterum statumque suum retuleris (§. 554 *Psych. empir.*). Ecquis enim dixerit, ideo hac
 actione

actione te vel statum tuum aut alterum vel statum suum reddere perfectiorem, quod alter te vel statum tuum antea imperfectiorem reddiderat? Sane si animum ad notiones distinctas advertis nullum esse sensum deprehendis, quando dicitur, malum ab altero perpeffum esse motivum malo bono referendi. Quod si dicas præclaram esse hanc actionem ac ideo eam te appetere, quia præclara est: motivum gloria est (§. 765 *Psych. empir.*), vel actionis pulchritudo (§. 545 *Psych. empir.*), adeoque non malum ab altero perpeffum.

§. 805.

An actio alterius sit motivum bonum malo referendi

Qui bonum malo refert, ei motivum non est actio alterius. Qui enim bonum malo refert, non obstante quod alter ipsi existit causa boni, ipsi causa mali existit (§. 800). Quoniam adeo per hoc minime intelligitur, cur alter ipsi existat causa mali, cui existit causa boni, quod eidem causa boni existit; nec ratio, cur eidem causa mali existat, consequenter cur agere velit, vel nolit, est quod alter eidem causa boni existit. Quamobrem cum ratio volitionis & nolitionis quod non est motivum esse nequeat (§. 887 *Psych. empir.*); qui bonum malo refert, ei motivum non est actio alterius.

Nimirum bonum a te in alterum collatum motivum esse poterat, ne eum malo afficeret. Sed quia alia sunt motiva, quibus voluntas determinatur, ut facias, quod alteri malum est, seu ex quo malum quoddam in alterum redundat; non obstante isto motivo voluntas determinatur in partem contrariam, aut motivum istud non attenditur, animo ad alia attento. Nemo adeo malus est, ut ideo alteri male facere velit, quia bene facit: immo hoc naturæ humanæ repugnat, ut talis malitia in numerum eorum referenda sit, quæ finguntur, cum esse non possint. Sed ista clarius discutiemus in Philosophia morali.

§. 806.

§. 806.

Bonum bono referre debemus. Etenim qui bonum bono refert, ei motivum est bonum ab altero in ipsum collatum (§. 803). Quilibet vero hominum alium quemcumque juvare debet, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quantum in potestate sua est (§. 612). Motivum adeo hoc obligationi naturali non repugnat, sed per ipsum voluntas eidem conformiter determinatur. Quare cum actione, qua bonum bono refertur, conjungi potest per ipsam nostram rerumque naturam. Enimvero si per ipsam nostram rerumque naturam motivum aliquod cum actione connecti potest, natura ipsa nos ad eam committendam obligat (§. 118 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ergo ipsa natura nos obligat ad bonum bono referendum, consequenter bonum bono referre debemus (§. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

An bonum bono referre debeamus.

Non alio modo natura hominem obligat, quam quatenus per motiva actio tendens ad ipsius statusque ejusdem perfectionem, vel etiam ad perfectionem alterius redditur appetibilis. Ubi ergo istiusmodi motivum natura hominis rerumque suppeditat, ibi naturalis datur obligatio. Ad actionem, qua bonum bono rependitur, jam obligati sumus per se sine respectu ad actionem alterius, Quamobrem cum actio alterius novam pariat obligationem, ad bonum bono rependendum duplex obligatio est. Unde non mirum, quod in præstandis officiis humanitatis amicus præferri debeat inimico atque ei, qui indifferenti in nos animo est, quemadmodum supra alio modo demonstravimus (§. 777). Duplex obligatio major est simplici, adeoque simplicem vincit (§. 230 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 807.

Quoniam bonum bono referre debemus (§. 806),
(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*)   X x x   qui

qui vero ad hoc faciendum obligatur, ad contrarium non faciendum simul obligatur (§. 722); *bonum malo referre non debemus.*

Nimirum quemadmodum ex actione alterius, qui nobis causa boni exitit, nascitur obligatio bonum bono referendi, quæ obligationem naturalem in juvandis aliis in consequendis bonis intendit, ut major fiat, quemadmodum ex demonstratione propositionis præcedentis liquet; ita ex eadem quoque nascitur obligatio bonum malo non rependi (§. 722), quæ naturalem obligationem non impediendi, ne alter consequatur bona (§. 696), nec faciendi, ut in mala incidat (§. 700), majorem reddit. Unde liquet, nos fortius obligari ad bonum malo non referendum, quam ad impediendum, ne alter incidat in mala, nec non impediendum, quominus bona consequatur. Non abhorret hoc a notionibus communibus. Turpius enim censent omnes malo rependere bonum, seu eum lædere, qui tibi causa boni exitit, quam causam mali existere ei, qui nobis causa boni minime exitit. Agnoscunt etiam omnes, ex eo, quod alter tibi exitit causa boni, nasci obligationem bonum bono referendi & malo non referendi.

§. 808.

An malum bono referendum. *Malum bono referre debemus.* Quoniam nemo id agere debet sive per se, sive per alios, ut alter incidat in mala animi, corporis aut fortunæ (§. 700), neque bono quodam animi, corporis aut fortunæ sive per se, sive per alios eundem privare (§. 699), neque etiam ullo modo impedire debet, quo minus quodcunque bonum consequatur (§. 696), absentia autem boni malum est (§. 754); qui alteri causa mali existit, obligationi suæ non satisfacit (§. 881 *Ontol.* & §. 120 *part. I. Phil. pract. univ.*). Si alter non satisfacit obligationi naturali, non ideo nobis permixtum eidem quoque non satisfacere (§. 631). *Quam-*

Quamobrem etsi alter existat nobis causa mali, hoc tamen non obstante nos satisfacere debemus obligationi naturali. Enimvero alterum quemcunque ope nostra indigentem juvare debemus, ut consequamur animi, corporis ac fortunæ bona, quantum in potestate nostra est (§. 612). Non obstante igitur quod alter nobis causa mali existat, eidem causa boni existere debemus (§. 881 *Ontol.*). Quamobrem cum malum bono referat, qui cum alter ipsi causa mali existit, ipse eidem causa boni existit, hoc non obstante, quod ille causa mali existit (§. 799); malum bono referre debemus.

Nimirum voluptas percipienda ex tadio alterius, qui nobis causa mali existit, appetitum sensitivum trahit in alterius malum, ut adeo huic consentientes alteri causa mali existere velimus, propterea quod nobis causa mali existit. Contrariatur hoc obligationi naturali, quæ urget charitatem (§. 621), universalem hominum promiscue omnium dilectionem (§. 620). Appetitus adeo sensitivus rationi subjiciendus & in consensum cum rationali reducendus (§. 267). Atque hoc modo nascitur lex naturæ, quæ malum bono referre præcipit. Perfectio nimirum appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ in consensu utriusque cum rationali consistit (§. 270). Unde lex naturæ, quæ præcipit actiones ad perfectionem tendentes nostram (§. 152 *part. 1. Phil. pract. univ.*), præcipit actiones etiam omnes, quæ a consensu appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ cum rationali pendent. In harum vero numero sunt illæ, quibus malum bono rependitur.

§. 809.

Malum malo referre non debemus. Malum enim bono referre debemus (§. 808). Quod si vero ad hoc faciendum obligamur, ad contrarium simul faciendum non obligamur (§. 722). Quamobrem malum malo referre non debemus.

An malum malo referre liceat.

Ostenditur etiam hoc modo. Ponamus, si fieri potest, licitum esse, ut malum malo referas. Quoniam impossibile est, ut malum & bono, & malo referas, (§. 28 *Ontol.*); necesse non est, ut malum bono referas, consequenter ad malum bono referendum non obligaris (§. 118 *part. 1. Phil. pract. univ.*), adeoque malum bono referre non debes, sed permissum tibi est, utrum bono, an malo idem referre velis: quod cum sit absurdum (§. 808), malum malo referre minime debemus.

Convenit hoc amoris inimicorum, quem lege naturali præceptum supra demonstravimus (§. 632). Præceptum, quo urgetur, ut malum bono rependamus, in ordinem reducit appetitum sensitivum, qui ad malum malo rependendum fertur (*not.* §. 808). Atque adeo apparet legem prohibitivam, qua cavetur, ne malum malo referamus, arcere imperfectionem appetitus sensitivi atque aversionis sensitivæ (§. 270). Quamobrem pater, quomodo ex lege naturæ generali de omittendis actionibus ad imperfectionem nostram tendentibus (§. 152 *part. 1. Phil. pract. univ.*) nascatur lex prohibitiva, ne malum malo referamus. Quodli ergo appetitus sensitivus perficiatur, ut cum rationali adeo in actionem tendat; non voluptatem amplius percipimus ex iis actionibus, quibus promovetur malum ejus, qui nobis causa mali exitit; sed voluptatem potius percipimus eamque insignem ex iis actionibus, quibus obtinetur bonum alterius, qui nobis causa mali exitit. Arguit nimirum istiusmodi actio perfectionem animæ inter paucos distributam, cujus cum nobis conscii simus, quin voluptate insigni perfundatur animus fieri haud quaquam potest (§. 516 *Psych. empir.*)

§. 810.

*Quando par
pari refe-
rendum.*

Si alter tibi exitit causa boni, par pari referendum; si causa mali, non. Bonum enim bono referendum (§. 806). Sed si bonum bono refertur, alter tibi causa boni exitit (§. 797)

(§. 797) & par pari refertur (§. 801). Quamobrem par pari referendum, si alter tibi extitit causa boni. *Quod erat unum.*

Malum malo non referendum (§. 809). Sed si malum refertur alteri malo, alter tibi causa mali extitit (§. 798) & par pari refertur (§. 801). Par pari igitur non referendum, si alter tibi extitit causa mali. *Quod erat alterum.*

Videmus adeo, quomodo actiones alterius, quæ nos respiciunt, seu ea, quæ alter nobis fecit, aut non fecit, influere possint in determinationem voluntatis & noluntatis nostræ, & quando id fieri debeat, quando non. Unde fluunt multa specialia per modum corollarii, veluti quod non ideo alterum contemnere liceat, quia te contemnit, contemtorique tuo honorem meritum meritamque laudem tribuere debes, quemadmodum paulo ante ostendimus (§. 793). Qui enim contemtorem sui contemnit, quia se contemnit, par pari refert (§. 796), ubi alter ipsi causa mali existit, contemtus quippe malum fortunæ est. Sed par pari referendum non est, ubi alter causa mali nobis existit, *vi præf.* Ergo nec contemtorem sui contemnere licet.

§. 811.

Aliorum de imperfectione nostra iudicium, quatenus *Ignominia* eius causa libera sumus, *Ignominia* est. Unde alterum *quid sit, ignomia afficere* dicitur, qui actibus externis quibuscunque hoc suum de imperfectione alterius iudicium declarat.

Ignomina opponitur existimationi atque honori, neque enim habemus vocabulum, quo actum internum ab actibus externis, quibus internus significatur, distinguere liceret. Vernaculo sermone ignominia in oppositione ad existimationem dicitur *Schande*; in oppositione ad honorem *Beschimpfung*, unde ignominia afficere nobis *beschimpffen* est. Multa hic loquendi inconstantia est, cum vocabulorum significatus sit admodum vagus, nec determinatæ satis iisdem respondeant

notiones, ubi de aliorum perfectione & imperfectione aliena iudicium spectatur & de iis actionibus sermo est, quarum illud motivum est. Sed nobis convenit ut fixos significatus determinemus, quo demonstrandorum veritas aperta sit.

§. 812.

Contumelia quid sit.

Contumeliae sunt actus externi, quibus alter ignominia dignus declaratur.

Exempla contumeliarum reperiuntur apud *Suetonium in Claudio c. 8.* *Claudius* enim paulo serius ad praedictam coenae horam accurrens non nisi aegre & circumto demum triclinio recipiebatur; quoties post cibum addormisceret, olearum ac palmularum ossibus incessabatur, interdum ferula flagrove velut per ludum excitabatur; subinde manibus stertentis focci indacebantur, ut repente expergestus faciem sibi confricaret. Ita contumelias annumeratur, si legati alterius naribus & auribus abscissis remittantur. Similiter colaphis caedi contumelia est. Unde *Seneca*: invenias servum, inquit, qui flagellis, quam colaphis caedi malit.

§. 813.

Vituperare quid sit.

Vituperare alterum dicitur, qui perfectionis defectus eidem imputat. Unde etiam *res vituperare* dicimur, si in iis notamus defectus perfectionis, ad imminuendum earum pretium. *Vituperium* adeo sermo est, quo alteri defectus perfectionis imputantur.

Ita vituperatur carmen, si contenditur, quod auctor in eo condendo non observaverit leges artis poeticae. Vituperatur Poeta, quod carmen malefecerit.

§. 814.

Calumnia quid sit.

Calumnia sermo est, quo alteri imputantur imperfectiones, quibus minime laborat.

Ita si quis alterum vocat scortatorem vel helluonem, qui non est; calumniari eum dicitur. Si quis ait te furtum commisisse,

misisse, consequenter furandi animum tibi objicit, a quo maxime alienus es, te calumniatur.

§. 815.

Convicia sunt vocabula, quibus alterum ignominia afficiendi animo imperfectiones eidem exprobrantur. *Convictium* *quid sit.* Multa dantur vocabula istiusmodi, quibus præter animum ignominia alterum afficiendi nihil significatur, aut alius saltem significatus a conviciatore non intenditur. Trahuntur huc etiam haud infrequenter per metaphoram bene multa, & unusquisque sibi in vernaculo præsertim nobis sermone, in quo vocabulorum per derivationem formatio facilis, talia pro arbitrio fingit. Hinc alterum conviciari dicitur, qui verbis quibuscunque prodit animum alterum ignominia afficiendi. *Conviciis incessere* dixit *Suetonius*. Vernaculo sermone dicimus *Schimpffen*, subinde *Schelten*: unde convicia *Schelt-Worte*, item *Schimpff-Wörter* appellantur, quamvis non eodem profus significato, si ab inconstantia loquendi recesseris.

Conviciatur feminam, qui turpem meretricem vocat animo ignominia eam afficiendi, quem vel vox indignabunda, vel alia indicia produnt, parum sollicitus, utrum vera loquatur, nec ne. Conviciatur alterum, si ignaviam ei exprobraturus etiam vocat asinum ignavum, ubi vocabulum asinus animo ignominia afficiendi probat. Similiter si tenuis fortunæ hominem quis vernacula vocat *einen Nact-Arsh*, quasi qui non habeat, qui partes obscenas tegat ob paupertatem, etiam conviciatur: cum enim aperte falsa loquatur alteri paupertatem obijciens seu fortunam tenuem, aut sua saltem minorem, hoc ipso animum ignominia alterum afficiendi prodit. Eodem significato per convicium, subinde quoque per contemptum in vernacula dicimus *ein nactend Mensch*, ne duriora proferamus, quæ honestas aures lædere poterant, si formosa fuerit indotata, vel tenuis fortunæ virgo.

§. 816.

*Quando
ignominia
sibi vera.*

Si imperfectio, quæ nobis ab altero tribuitur, fuerit vera & nos revera simus causa ejus libera; ignominia vera est. Etenim si imperfectio, quæ nobis ab altero tribuitur, fuerit vera & nos revera simus causa ejus libera, consequenter imperfectione etiam ista revera laboramus, alterius judicium de imperfectione nostra, quatenus ejus causa libera sumus, verum est (§. 505 Log.). Quoniam itaque aliorum de imperfectione nostra judicium, quatenus ejus causa libera sumus, ignominia est (§. 811); ignominia vera est, si imperfectio, quæ nobis ab altero tribuitur, fuerit vera & nos revera simus ejus causa libera.

Videmus adeo, quæ ad ignominiam veram requirantur; Nimirum necesse est, ut quis vera imperfectione laboret & ut sit ejus causa libera, quam libere agendo vel non agendo contraxit, vel cum ab ea liberari potuisset, hoc facere neglexit. Inter mala fortunæ paupertas referenda, quemadmodum suo loco patebit. Quodsi luxu in eandem incidisti; causa ejus libera es (§. 526 part. 1. Phil. pract. univ.). Quodsi ergo judicent alii, te luxu tuo dissipasse opes, quibus abundabas; ignominia vera est, ac ideo dicitur ignominia tibi esse, quod luxu tuo opes dissipaveris & pauper factus fueris, seu paupertas tibi ignominia est. Furtum commissum veram arguit imperfectionem voluntatis, cujus quis causa libera est, quatenus vel ea fecit, quibus animum furandi acquisivit, vel ea facere omisit, quibus impedire poterat, ne animus furandi ipsi esset. Quodsi ergo quis furatur, judicium aliorum, quod furatus sit, verum est, quamobrem si judicent, eum esse furem; ignominia vera est, ac ideo dicitur ignominia esse alteri, quod furatus sit.

§. 817.

*Obligatio
vitandi*

Quilibet sibi ab ignominia vera cavere debet. Quilibet enim sibi cavere debet ab omni imperfectione sui statusque

tusque sui (§. 168 *part. I. Phil. pract. univ.*), quantum in se est *ignominiam* (§. 209 *part. I. Phil. pract. univ.*), consequenter ne sit causa libera imperfectionis suæ (§. 526 *part. I. Phil. pract. univ.*). Cavere igitur sibi debet, ne aliorum iudicium de imperfectione vera, quæ ipsi tribuitur, quodque ejus sit causa libera, verum sit (§. 505 *Log.*). Enimvero si imperfectio, quæ nobis tribuitur, fuerit vera, & nos revera simus ejus causa libera, ignominia vera est (§. 816). Quilibet itaque sibi ab ignominia vera cavere debet.

Influit ignomina in determinationem nolitionis per modum motivi, quatenus sinistrum aliorum de nobis iudicium pudorem gignit (§. 779 *Psych. empir.*) & ideo malum existimatur, si alii norint, quæ a nobis male vel minus recte facta sunt, aut quæ nobis mala sunt. Sed hæc fusius prosequemur in Philosophia morali.

§. 818.

Quilibet operam dare debet, quantum in potestate sua est, ne alii ignominiam habeant. Etenim quilibet sibi ab ignominia cavere debet (§. 817). Quoniam itaque alteri cuicumque homini debet quilibet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga se ipsum hoc alteri præstare potest (§. 608); quilibet etiam operam dare debet, quantum in potestate sua est, ne alii ignominiam habeant.

Qui pudorem omnem exuerunt, ignominiam veram parum curant. Sed hi sunt hominum sceleratissimi, quos sceleribus totos se dare minime pudet. Absit autem, ut in horum numerum referas eos, quos non pudet sceleris inter sui similes; cum enim hi ignomiæ non vertant aliis, quod pro ignominia non haberi in se ab iisdem pervasi sunt; non tamen ideo ideo a pudore vacui sunt, si male facta ad aliorum iudicium referunt.

§. 819.

*Obligatio
præcavendi
ignominiam
aliorum.*

Nemo alterum in ignominiam adducere debet. Etenim operam dare debet unusquisque, quantum in potestate sua est, ne alii ignominiam habeant (§. 818). Sed qui ad hoc faciendum obligatur, ad contrarium simul faciendum obligatur (§. 722). Nemo igitur alterum in ignominiam adducere debet.

Non est quod excipias, sequi hinc, quod delicta sint celandi, quæ tamen in Rep. puniri interest, & quæ quo minus celentur, rationes aliæ sæpius urgent. Etenim in istiusmodi casu obligationes inter se colliduntur, ut exceptione opus sit. Hic vero expendimus, quid fieri non debeat, si factum, de quo loquitur præsens propositio, in se consideretur. Neque vero etiam existimandum est, quasi sola propalatione facti alterius is in ignominiam adduci possit: dantur enim adhuc modi alii, quibus idem fieri potest, veluti si quis alterum ad scelus quoddam committendum seducit, vel si non dissuadet, ubi dissuadere poterat.

§. 820.

*An defectus
virtutum
pariam
ignominiam.*

Virtutum intellectualium & moralium defectus veram ignominiam pariunt. Etenim virtutes intellectuales & morales sunt perfectio animæ acquisita (§. 548). Quamobrem ubi deficiunt, perfectio animæ, quæ acquiri debebat, quemadmodum ex tota tractatione palam fit, deest, consequenter defectus virtutum intellectualium & moralium animam imperfectiorem facit. Quoniam itaque aliorum de imperfectione alterius iudicium, quatenus ejus causa libera est, ignominia est (§. 811), eaque vera in hypothese propositionis præsentis (§. 816); virtutum intellectualium & moralium defectus veram ignominiam pariunt.

Nimirum si virtutibus intellectualibus & moralibus cares, qui hoc cognoscit, te isdem carere omnino iudicat. Cumque

que virtutes illas acquirere potuisses ac debuisses; causa libera imperfectionis, quæ tibi est, judicaris (§. 526 part. 1. *Phil. pract. univ.*). In hoc judicio cum vera ignominia consistat (§. 816); virtutum utique intellectualium atque moralium defectus ignomiam pariunt. Per se autem patet, ignomiam diversos admodum admittere gradus, pro diversitate virtutum intellectualium & moralium, quarum alia aliis magis perficit animam. Admittit eadem gradus, prouti magis causa libera censeris deficientis virtutis sive intellectualis sive moralis. Sed in hæc inquirere jam non vacat. Silentio tamen prorsus prætereunda minime fuerunt, ne videamur ignomiam latius extendere, quam par erat, propterea quod vulgo non advertitur quædam ignominia esse, quæ revera sunt, & levis, quæ videtur, ignominia pro nulla habeatur. Notiones communes rerum moralium non ea rectitudine gaudent, ut nihil prorsus erronei iisdem insit. Nostrum vero est, qui eas ad distinctas & determinatas revocamus, ut opinionibus hominum, quibus error adhæret, in iisdem locum nullum demus.

§. 821.

Quoniam defectum virtutum intellectualium & moralium facta probant, nec idem aliis aliter nisi per facta intel- *Qualia facta ignominia vere sunt, quatenus scilicet illius causa libera sumus (§. 820. 816).*

Inde est, quod ignominia judicetur ex factis, & hinc vulgo non agnoscatut consistere eandem in judicio de imperfectione nostra ab aliis lato, quatenus nimirum causa hujus imperfectionis libera sumus (§. 811). Interim tamen ad imperfectiones animæ provocant, ubi facta desunt, quotiescunque alterum ignominia afficere intendunt, & nunc quidem virtutum intellectualium, nunc moralium defectum allegant, ut adeo dici nequeat notionem, quam nos vocabulo jungimus, esse a consuetudine loquendi remotam, quemadmodum judicium præcipitant, qui terminorum abstractorum vim ac potestatem non percipiunt.

§. 822.

*Qualem
ignomini-
am pariunt
vitia.*

Vitia ignominiam veram pariunt. Vitium enim habitus est eas committendi actiones, quæ tendunt ad sui aliorumque ac status sui & aliorum imperfectionem (§. 322. 354 part. 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque animam imperfectioni obnoxiam faciunt, seu ipsamet animæ imperfectiones acquisitæ sunt. Quodsi ergo aliis ea innotescant, iudicium eorum, quod alter hoc vitio laboret, consequenter quod hæc ipsi tribuenda sit imperfectio, verum est (§. 505 *Log.*). Et quia vitia acquiruntur exercitio (§. 323 part. 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque eorundem actuum repetitione (§. 195 *Psych. empir.*); vitiorum, quibus quis laborat, causa libera est (§. 526 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero si, cum alii iudicant de imperfectione nostra, imperfectio, quæ nobis tribuitur, vera sit, & nos revera simus causa libera, ignominia vera est (§. 816). Vitia igitur ignominiam veram pariunt.

Facile intelligitur vitia ignominiam veram parere, quatenus homini imputari potest, quod iisdem laboret (§. 812 *Jur. Nat. part. 1.* & §. 527 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui ea animo comprehendit, quæ de imputatione in parte prima Philosophiæ practicæ universalis prolixè demonstravimus; facile iudicabit, uni magis, alteri minus imputari posse, quod eodem vitio laboret. Unde dantur gradus ignominia veræ, ad quos etiam vulgo respiciunt homines, qui iudicium ferunt de aliorum vitiis, quando animus nullo affectuum impetu perturbatur.

§. 823.

*Quenam
facta, nisi
minimè
veram
pariunt.*

Quoniam vitia aliorum nobis innotescere nequeunt, nisi per facta, facta vero hæc legi naturali contraria sunt, quæ ex vitio procedunt (§. 322 part. 1. *Phil. pract. univ.*); facta, quæ vitia arguunt, seu legi naturali contraria sunt, ignominiam veram pariunt.

Vitia

Vitia sunt imperfectiones voluntatis, quippe quæ fertur in ea, quæ nolle debebamus. Unde facta, quæ ex vitio tanquam fonte suo profluunt, potissimum veram pariunt ignominiam, ut adeo ab hisce sibi cavere debeat; qui ab ignominia vera liber esse voluerit, & ubi appetitus sensitivus adhuc fertur in actum vitiosum, eidem resistere teneatur, ne in actum externum erumpat appetitio. Sed de hisce suo loco plura in Philosophia morali.

§. 824.

Mala animi tam positiva, quam privativa veram ignominiam pariunt: bona vero animi existimationem, honorem ac laudem veram. Etenim absentia virtutum intellectualium & moralium (§. 820) atque vitia veram ignominiam pariunt (§. 822). Enimvero absentia virtutum intellectualium & moralium (§. 717) atque vitia sunt mala animi (§. 718), neque præter hæc dantur alia mala animi acquisita, quorum adeo causa libera esse poteramus. *Mala igitur animi tam positiva, quam privativa veram ignominiam pariunt. Quod erat unum.*

Similiter virtutes intellectuales & morales existimationem (§. 549), honorem atque laudem pariunt (§. 550). Virtutes vero intellectuales & morales bona animi sunt (§. 715), neque præter eas dantur bona animi acquisita, quorum causa libera simus. Quamobrem bona animi existimationem, honorem atque laudem pariunt. *Quod erat alterum.*

Notanda hic quædam sunt, ne propositio præsens in sensum perversum trahatur. Forsan existimaverit unus alterve, præter defectum virtutum intellectualium atque moralium dari adhuc alia animi mala, veluti angores animi ac tædia, quibus is afficitur. Enimvero qui ita sentiunt, non distinguunt inter ea, quæ ex malis animi consequuntur, & inter mala animi, quibus anima redditur imperfectior (§. 567

Psych. empir.). Si animus angitur vel tædiis quibuscunque afficitur, ratio aliqua adesse debet, cur hoc fiat (§. 70 *Ontol.*). Ratio vero alia esse nequit, quam quod imperfectionis cuiusdam nobis conscius sumus (§. 518 *Psych. empir.*), consequenter tædium, adeoque & angor animi ex malo quodam consequitur. Inter mala igitur animi referri nequeunt tædia, quibus animus afficitur. Sunt actus quidam interni, quemadmodum dantur actus externi in corpore ab hujus imperfectione, consequenter malis corporis (§. 567 *Psych. empir.*), distinguendi, veluti si corpus frigore nimio molestat. Similiter patet voluptatem, qua perfunditur animus, pro bono animi non haberi posse, ut adeo plura eam in rem addi supervacaneum sit. Enimvero si quis ægre assensum propositioni præsentis præbendum a se impetrare possit, in ejus gratiam addere lubet propositiones sequentes.

§. 825.

*Idem evidenti-
us ostenditur.*

Mala animi acquisita & naturalia, a quibus liberari potuissimus, modo voluissimus, ignominiam veram pariunt. Et similiter bona animi existimationem, honorem ac laudem pariunt. Etenim mala animi animam revera imperfectiorem reddunt (§. 565. 567 *Psych. empir.*). Quodsi ergo fuerint acquisita, facta iterata supponunt (§. 425 *Psych. empir.*), atque adeo, qui istis laborat, causa imperfectionis suæ libera existit (§. 526 *part. I. Phil. pract. univ.*). Enimvero si imperfectio, quæ nobis ab altero tribuitur, vera est, & nos revera causa ejus libera sumus, ignominia vera est (§. 816). Mala igitur animi acquisita veram ignominiam pariunt. *Quod erat primum.*

Quoniam mala naturalia natura insunt, adeoque sine prævio exercitio (§. 425 *Psych. empir.*), consequenter facta quodam tuo (§. 195 *Psych. empir.*), nec eorum causa libera es (§. 526 *part. I. Phil. pract. univ.*). Quodsi tamen ab iis liberari poteris, modo voluisses, eatenus causa libera

libera es, quod ista imperfectione adhuc labores. Unde patet ut ante mala naturalia veram ignomiam parere, a quibus liberari potuisses, modo voluisses (§. 816). *Quod erat secundum.*

Ex adverso bona animi animam reddunt perfectionem (§. 554. 556 *Psych. empir.*). In causa igitur sunt, ut alii judicent te perfectione ista gaudere, utque hoc iudicium suum actibus externis significare possint (§. 881 *Ontol.*). Quoniam igitur aliorum de perfectione nostra iudicium existimatio est, & actus externi, quibus idem significatur, honor (§. 538), laus vero sermo de eadem (§. 541); evidens est bona animi existimationem, honorem, ac laudem parere. *Quod erat tertium.*

Quodsi ergo existimes præter virtutes intellectuales ac morales dari adhuc alia animi bona, etsi alia nominare non possis, vel in eorum numerum referas, quæ perperam sibi inter ea locum vindicant; hoc tamen non obstante fatendum est vi demonstrationis præsentis, bona animi parere honorem, laudem & existimationem. Et similiter quodsi credas præter vitia & virtutum moralium atque intellectualium defectum dari adhuc alia mala animi, quorum causa libera esse possumus; hoc tamen non obstante concedendum vi demonstrationis præsentis verum esse, quod mala animi positiva & privativa, quorum scilicet illa acquisivimus, hæc vero retinere, quam ab iis liberari maluimus (de hisce enim intelligenda propositio præsens, quemadmodum ex materia substrata intelligitur), veram pariant ignominiam. Exemplis haud difficile foret singulas propositionis præsentis partes illustrare, quoniam tamen obvia sunt, ut iis recensendis immoremur consultum non est. Id potius inculcamus propositionem præsentem probe ponderandam esse, ut a vera ignominia nobis caveamus, nec magis metuamus ea, quæ nonnisi opinione hominum ignominie habentur.

§. 826.

*An cog-
nitio eorum, sunt.
que alteri
ignominia
sunt, illi-
cita.*

Illicitum non est cognoscere ea, quæ alteri ignominie Homo enim obligatur ad cognoscendum imperfectionem animæ, corporis ac status externi aliorum atque non usum & ab usum facultatum, quo perfectionum jacturam faciunt, ac in imperfectiones incidunt (§. 193), consequenter quod sint causa libera defectus perfectionis & imperfectionis, qua laborant (§. 526 part. 1. *Phil. præf. univ.*). Quoniam itaque in hoc judicio ignominia consistit (§. 811), illicitum vero est, ad quod omittendum seu non faciendum obligamur (§. 170 part. 1. *Phil. præf. univ.*); illicitum non est cognoscere ea, quæ alteri ignominie sunt.

Probe notandum est, sermonem hic esse de nuda cognitione. Constat autem ex superioribus (§. 193), eadem non intendi aliud, nisi ut ex alieno casu discas quod vites. Tui igitur emendandi causa cognoscis, quæ ignominie sunt alteri: quo ipso alteri non noceres, tibi autem prodes. Ecquis vero dixerit illicitum esse non nocendo alteri prodesse sibi. Quod hoc alteri ignominie sit, non inde est, quod tu idem cognoscis, consequenter non tibi tribuendum, quod quid alteri ignominie sit, sed ipsemet sibi tribuat, qui talia fecit, quibus ignominiam sibi fecit. Quamdiu igitur in hac cognitione acquiescis, nec alium ejus usum facis nisi ut emenderis tibi que ab ignominia caveas; nihil facis, quod reprehendi possit.

§. 827.

*Quenam
homini sint
ignominia.*

Quæ homini ignominie sunt, mala sunt, quorum ipse causa libera est. Quæ enim homini ignominie sunt, ea faciunt, ut homines judicent eum esse causam liberam imperfectionis suæ (§. 811). Quamobrem cum mala sint, quæ ipsum imperfectioni cuidam obnoxium reddunt (§. 565 *Psych. empir.*). Quæ homini ignominie sunt, mala sunt, quorum ipse causa libera est.

Vers

Vera nimirum ignominia est, si vera fuerit imperfectio, quæ alteri ab aliis tribuitur, & ipse revera sit causa ejus libera (§. 816). Sed quæ hominem revera imperfectiorem reddant, mala vera sunt (§. 568 *Psych. empir.*). Quoniam itaque imperfectio vera, qua alter laborat, & cujus causa libera est, ipsi ignominia est; quin mala, quorum ipse libera causa, sint ea, quæ ipsi ignominia sunt; dubitari haud quaquam potest. E. gr. Si quis libidinosus fuerit, voluntas ejus imperfecti obnoxia est, appetitui sensitivo subjecta, qui fertur in actus venereos. Quin vitium, quo laborat, quodque ipsi ignominia est, malum quoddam morale sit, nemo negaverit, nisi qui vitium non esse opinatur, nec scortari ignominia sibi ducit. Non vero hic quaeritur, quid per errorem statuant nonnulli, sed quidnam veritati conveniat.

§. 828.

Nemo ea propalare debet, quæ aliis ignominia sunt. An ea propalanda,
Quilibet enim operam dare debet, ne alii ignominiam habeant (§. 818), consequenter abstinere ab iis, quæ faciunt, *quæ ignominia sunt aliis.*
ut habeant ignominiam. Quoniam itaque ea propalans, quæ aliis ignominia sunt, facit, ut alii ignominiam habeant; nemo ea propalare debet, quæ aliis ignominia sunt.

Quod si ea, quæ alteri ignominia sunt, manifesta fuerint, nec latere possint, veluti si quis furatus & in furto deprehensus fuerit; ubi de iis loqueris tanquam de re in vulgus nota, minime dici potest, quod ea propales, quæ alteri ignominia sunt, consequenter contra obligationem, quam urget propositio præsens, minime facis. Neque vero est, quod excipias, contrariari hoc ei, quod modo ostendimus, illicitum non esse cognoscere ea, quæ alteri ignominia sunt (§. 826), consequenter nec illicitum esse, ut alios ad eorum cognitionem adducas (§. 631), eodem fine, quo tibi ea acquisitione utilis (*not. §. cit.*). Etenim si ex alieno casu alios docere velis, quæ vitanda ipsis sunt; ad ea provocare potes ac debes, quæ manifesta sunt, neque opus est ut occulta propales.

palentur. Et ubi ad ea, quæ ab aliis ignorantur, provocare visum fuerit; non opus est, ut eum nomines, cui ignominie esse possunt. Sufficit nominasse individuum vagum, & asseverare, quod ea fueris expertus. Ita enim obrinentur ea, quæ licite intendere potes, neque opus est, ut alterum in ignominiam adducas. Patebunt suo loco ac tempore motiva, cur hac circumspectione sit utendum. Dantur etiam casus alii, quibus ob collisionem per modum exceptionis propalare licet, quæ alteri ignominie sunt. Sed de his dicemus suo loco.

§. 829.

*Ignominia
alterum af-
ficere illi-
otum.*

Nemo alterum ignominia afficere debet. Nemo enim ea propalare debet, quæ aliis ignominie sunt (§. 828), adeoque multo minus actibus externis aliis significare debet suum de imperfectione alterius iudicium, cum, si iudicium istud verum sit, in eo vera ignominia consistat (§. 816), si falsum, animus tamen adest alteri ignominiam faciendi. Quoniam itaque alterum ignominia afficit, qui actibus quibuscunque externis suum de imperfectione alterius iudicium declarat (§. 811); nemo alterum ignominia afficere debet.

Ostenditur etiam hoc modo. Qui alterum ignominia afficit, actibus externis suum de imperfectione alterius, consequenter de iis, quæ minus recte ab altero facta sunt, adeoque sinistram, quod fert de altero, iudicium (§. 774 *Psych. empir.*), declarat (§. 811). Quamobrem cum ex iudicio aliorum sinistro, quod verum est, vel etiam pro vero ab aliis haberi agnosimus, tristitia vel tædio afficiamur (§. 775 *Psych. empir.*); ex eo, quod quis ignominia afficitur, tædio afficitur, consequenter hoc ipsum alteri displicet (§. 542 *Psych. empir.*) & hinc odium ejus in te provocas (§. 674 *Psych. empir.*). Quoniam itaque inimicus est, qui alterum odio prosequitur (§. 626); alios ignominia

minia afficiens aliorum inimicitiam provocat. Enimvero danda homini opera est, ne alios sibi reddat inimicos (§. 634). Quamobrem nec alterum ignominia afficere debet.

Demonstratio posterior applicari quoque poterat ad propositionem precedentem: immo eandem reapse continet. Qui enim propalat ea, quæ alteri ignominia sunt, sinistrum de altero iudicium suum non modo verbis significat, verum etiam in causa est, ut alii de eodem sinistre judicent. Ignominia alios afficere & ea propalare, quæ ignominia sunt aliis, hoc est, sinistre judicandi occasionem de aliis aliis præbent, est medium inimicitias conflandi, atque adeo contrariatur tale factum obligationi naturali amicitias hominum conservandi (§. 770) & inimicitias exrerminandi (§. 771). Quodsi vero vel maxime obligatio alia fortior urget, ne quæ alteri ignominia sunt, reticeas (§. 635); non tamen ideo ignominia afficiendus alter. Quando hoc facere liceat in pœnam; patebit suo loco, ubi de Jure pœnarum agetur: jus enim pœnarum similiter oritur per modum exceptionis ex jurium & obligationum collisione, quemadmodum suo loco patebit.

§. 830.

Ignominia alterum afficere & ea, quæ ignominia ipsi Ignominia sunt, propalare, charitati repugnat. Qui alterum impente amat, eorum pœnitet, quæ ab eo vel male, vel minus recte facta existimat (§. 757 *Psych. empir.*), adeoque factum infectum reddere mallet (§. 761 *Psych. empir.*). Fieri adeo non potest, ut propalæt, quæ ab altero vel male, vel minus recte facta sunt, consequenter quæ alteri ignominia sunt (§. 821. 823), adeoque multo minus suum de alterius imperfectione iudicium actibus quibuscunque externis ut declaret, consequenter ut alterum ignominia afficiat, fieri potest (§. 811). Jubet charitas, ut alios diligamus tanquam nosmet ipsos (§. 620), consequenter ut omni studio id agamus, quo alter sit felix, ac caveamus, ne sit infelix (§. 617),

atque adeo voluptatem ejus appetamus, tædia vero aversemur (§. 636. 637 *Psych. empir.*). Quamobrem cum alterum amet, qui voluptatem ejus appetit (§. 650 *Psych. empir.*), tædia vero averfatur (§. 651 *Psych. empir.*); jubet charitas, ut alterum amemus tanquam nosmetiplos, consequenter impense. Ignominia itaque alterum afficere & ea, quæ ignominia sunt, propalare charitati repugnat.

Repugnancia inter charitatem & animum ignominia alterum afficiendi eaque propalandi; quæ ignominia sunt alteri, adeo manifesta est, ut a nemine in dubium vocari possit, modo ad ea attendere velit animum, quæ experientia obvia suggerit.

§. 831.

Quod neutrum facere liceat.

Quoniam ad charitatem lege naturæ obligamur (§. 621), adeoque etiam ad non facienda, quæ charitati repugnant (§. 722), charitati autem repugnat ea propalare, quæ alteri ignominia sunt, atque alterum ignominia afficere (§. 830); ideo patet, quod jam ante alio modo ostendimus (§. 828. 829). quod *nemo alterum ignominia afficere, nemo etiam propalare debeat, quæ alteri ignominia sunt.*

§. 832.

Contumeliam facere illicitum.

Nemo in alios contumelias edere debet. Nemo alterum ignominia afficere debet (§. 831). Quoniam ignominia alterum afficit, qui suum de imperfectione alterius judicium actibus quibuscunque externis declarat (§. 811); multo minus, tales actus edere debemus, quibus alter ignominia dignus declaratur. Actus istiusmodi, quibus alter ignominia dignus declaratur, contumeliae sunt (§. 812). Nemo igitur contumelias in alios edere debet.

Contemnere alterum minus est, quam ignominia afficere, & ignominia afficere minus, quam contumeliis onerari. *Qui alterum*

alterum contemnit, tantummodo judicat, quod is virtutibus intellectualibus & moralibus careat, aut non tantas esse contendit, quantæ videntur aliis, seu iis, quæ honorem ac laudem merentur (§. 788); qui alterum ignominia afficit, is negat non solum quod alter careat virtutibus intellectualibus & moralibus, verum etiam declarat, quod sit hoc ipsum eidem tribuendum, quodque vitii sit obnoxius (§. 811); qui denique contumelias in alterum edit, is dignum judicat, de quo sinistrum feratur judicium & quod tale feratur, actibus externis declaretur (§. 812). Facta igitur, quibus quis contemnitur, quibus ignominia afficitur & quibus contumelia in eum editur, nonnisi gradu differunt. Inde est, quod hic plurimum tribuatur opinioni, ac subinde difficile fit, ea a se invicem distinguere. Quamobrem inconstantiæ loquendi, quæ hic regnat, in præjudicium veritatis non nimium tribuendum.

§. 833.

Neminem conviciis proscindere licet. Qui enim alterum conviciis proscindit, ignominia alterum afficiendi animus prodit nobis (§. 815). Enimvero ignominia alterum afficere (§. 831), consequenter nec animum eundem ignominia afficiendi habere, multoque minus verbis prodere debemus. Neminem igitur conviciis proscindere debemus (§. 815).

Contumelia factis, convicium verbis fit. Utrisque idem intenditur: unde contumeliam dicere dixit *Plautus*. Quæ de causa igitur contumeliæ sunt illicitæ (§. 832); eadem quoque convicia illicita censeri debent. Non tamen nego, contumelias esse conviciis graviores.

§. 834.

Qui alteri tribuit facta, quæ virtutum intellectualium aut moralium defectum vel vitia arguunt, et si norit talia alterum ab altero non fuisse commissa, eum calumniatur. Etenim qui alteri tribuit facta, quæ virtutum intellectualium & moralium

ralium defectum vel vitia arguunt, is eidem tribuit virtutum intellectualium ac moralium defectum atque vitia, cum nonnisi per facta alterius nobis innotescere possit, quod careat virtutibus intellectualibus atque moralibus atque vitiis laboret. Quoniam virtutes intellectuales & morales sunt perfectio animæ acquisita (§. 548), earum defectus imperfectio est, & opposita hisce vitia imperfectiones quoque animæ sunt. Qui ergo alteri tribuit facta, quæ virtutum intellectualium & moralium defectum vel vitia arguunt; ei imperfectiones tribuit. Quia tamen novit, alterum ista, quæ narrat, non fecisse *per hypothefin*. alteri imperfectiones tribuit, quibus minime laborat, aut quibus num laboret saltem ignorat. Ex parte autem ipsius perinde est, ac si iisdem non esset obnoxius. Quoniam itaque alterum calumniatur, qui tribuit eidem imperfectiones, quibus minime laborat (§. 814); qui alteri facta tribuit, quæ virtutum intellectualium & moralium defectum vel vitia arguunt, & novit ea ab ipso non fuisse commissa, eum calumniatur.

In superioribus (*not.* §. 814) jam dedimus exempla, quæ huc trahi possunt. Calumniatores non alio sine falsa de aliis narrant, quam ut aliis persuadeant, quod huic vel isti vitio sint dediti, hac vel ista virtute intellectuali & morali careant. Cum vero facta fingere pro labitu non semper possunt, hisce quoque vitiis alios esse deditos, hac vel ista virtute morali eos esse destitutos saltem affirmant. Quo pejora autem sunt facta, vel etiam vitia; eo major quoque calumnia est.

§. 835.

*Intendo
calumniato-
ris.*

Qui alterum calumniatur, ei ignominiam inferre studet.
Qui enim alterum calumniatur, ei imputat imperfectiones, quas ipsi minime convenire novit (§. 814). Quamobrem cum per se pateat, quod velit ut alii dictis fidem habe-

habeant; aliud intendere nequit, quam ut etiam alii ipsi tribuant istas imperfectiones (§. 616 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque iudicium aliorum de imperfectione nostra, quatenus ejus causa libera habemur, ignominia est (§. 811); qui alterum calumniatur, ei ignominiam inferre studet.

E. gr. Calumniator alterum vocat idiotam, qui non mereatur nomen tyronis in Mathesi, etsi in ea fuerit cum laude versatus. Vult utique ut is, cui hoc dicit, credat vera esse, quæ tanta confidentia affirmat, consequenter ut alterum pro tanto idiota habeat. Quodsi adeo is credit alterum esse Mathematicarum imperitum, defectum scientiæ mathematicæ, qua pollere debebat, ipsi tribuit, atque adeo ignominia eidem inferitur. Eodem modo intelligitur, ignominiam inferri ei, quem calumniator scortatorem vocat, ubi dictis fides habetur: quod cum calumniator intendat, ignominiam alteri inferre utique studet. Exemplum primum consulto adduximus, ne quis existimet, calumniæ non esse locum nisi in iis, quæ omnibus promiscue ignominia sunt, quemadmodum obtinet in exemplo altero. Qui alterum calumniatur, eidem nocere intendit. Nocet autem, qui calumniatur, quod quis fit in Mathesi admodum tyro, ubi consilia agitantur de eodem ad professionem Matheos evehendo, vel ubi cuidam animus est ipsius in Mathesi institutione utendi.

§. 836.

Nemo alterum calumniari debet. Qui enim alterum Calumnia calumniatur, ei ignominiam inferre studet (§. 835). Enim-*prohibita.* vero nemo alterum in ignominiam adducere debet (§. 819), sed operam dare potius tenetur, ne is ignominiam habeat (§. 818). Quamobrem nemo alterum calumniari debet.

Calumniæ haud raro cum conviciis conjunguntur, veluti in exemplo, quod modo dedimus, ubi quis alterum idiotam & tyronem vocat, etsi non neget eum aliqua Matheos peritia instructum esse. Nuda enim calumnia est, si dicat ipsum
in

in Mathesi exiguos admodum fecisse progressus, aut, ubi ad professionem mathematicam evehendus, eum non tanta peritia pollere, ut alios Matheseos elementa docere possit. Et sane magis nocet calumniator, si nudas calumnias profert, quam ubi iisdem convicia miscet, cum fides ejus minus suspecta sit.

§. 837.

An ignominiam ignominia repellere liceat.

Si quis te ignominia afficit, vel in ignominiam adducit; eum vicissim ignominia afficere, vel in ignominiam adducere non debemus. Quoniam enim neminem ignominia afficere (§. 829), neque etiam in ignominiam adducere debemus (§. 819); qui alterutrum facit, obligationi naturali minime satisfacit (§. 120 part. I. *Phil. pract. univ.*). Sed quia alter eidem non satisfacit, non ideo tibi permittitur eidem non satisfacere (§. 631). Quamobrem si quis te ignominia afficit, vel in ignominiam adducit; eum vicissim ignominia afficere, vel in ignominiam adducere minime debes.

Patet etiam ex eo, quod par pari referendum non sit, si alter tibi causa mali exitit (§. 810). Prolixior tamen foret demonstratio, si ex hoc principio propositionem præsentem demonstrare velles: id quod etiam de sequentibus tenendum.

§. 838.

An contumelias contumeliis & conviciis repellere liceat.

Si quis contumelias in te edit, vel conviciis te proscindit, in eum vicissim contumelias edere vel eundem conviciis proscindere minime debes. Quia nemo in alios contumelias edere (§. 832), nemo etiam alios conviciis proscindere debet (§. 833); qui alterutrum horum facit, obligationi naturali minime satisfacit (§. 120 part. I. *Phil. pract. univ.*). Sed quia alter eidem non satisfacit, non ideo tibi permittitur eidem non satisfacere (§. 631). Quamobrem si quis in te contumelias edit, vel te conviciis proscindit; in eum vicissim

vicissim contumelias edere vel eundem conviciis proscindere minime licet.

§. 839.

Quoniam perfectionis alterius nobis conscii voluptatem percipimus (§. 511 *Psych. empir.*) & quo major fuerit perfectio, eo major quoque voluptas est (§. 516 *Psych. empir.*), homines vero gradu perfectionis inter se differre deprehendimus; *melio- rem judicamus eum, qui majore perfectione gaudet, & meliorem eum, qui perfectione quadam gaudet, altero, qui eadem destituitur, & hinc majore perfectione præditus præfertur ei, qui minore instructus, & perfectione quadam instructus alteri, qui eadem destituitur.* Unde majoris fieri dicitur, quem ob perfectionem vel majorem ejus gradum aliis præferimus, qui vel eadem destituuntur, vel minore gradu eandem possident. Et absolute loquendo *magni facere* dicimus eum, qui ob perfectionem, qua pollet, vel exquisitum perfectionis istius gradum aliis multis præferendum esse judicamus. Quia voluptas oritur non minus ex sensu perfectionis apparentis, quam veræ (§. 511 *Psych. empir.*) & in æstimatione gradus necesse non est veritatis rationem haberi, ut major sit voluptas (§. 516 *Psych. empir.*); *homines in magni vel majoris faciendis aliis plurimum dant opinionibus præjudicatis.*

Quæ hic dicuntur, experientiæ consona sunt, & unusquisque in seipso experiri potest, cum exempla obvia sint. Notandum vero in Philosophia rationem haberi solius veritatis, minime opinionis hominum, quæ ubi a vero aberrat, per philosophiam rectificanda, ut, quod erroneum adhæret, inde separetur.

§. 840.

Quoniam existimatio est judicium de aliorum perfectione (§. 538), qui vero perfectione quadam præditus *Effectus excellima-*
(*Wolfii Jus Naturæ Tom. I.*) A a a a *est tionis.*

est, præfertur alteri, qui eadem destituitur, & qui majore perfectione præditus ei, qui minore instructus est (§. 839); *existimatio facit, ut alterum magni faciamus vel majoris faciamus aliis, seu appetitum movet ad alterum magni faciendum vel majoris faciendum, quam alios.*

Actus appetitus hujus nobis sumus conscii, dum de aliorum perfectione judicamus, ut adeo existimationi semper adhæreat, ut in consulis perceptionibus acquiescentes non satis intelligant, quid in anima accidat. Atque inde est, quod ubi existimationem per judicium de alterius perfectione definire audiunt, eam minus recte definiri sibi persuadeant, quasi ea amplius quid requirat, animum potissimum attendentes ad appetitum, qui ad alterum aliis præferendum tendit. Quoniam vero hic appetitus actus per judicium istud determinatur, ex definitione utique exulare (§. 680 Log.), ac inde deduci debet, quemadmodum hic a nobis factum esse vides.

§. 841.

Qualibus actibus honor exhibetur.

Quoniam honor consistit in actibus externis, quibus nostrum de perfectione alterius judicium significamus (§. 538), existimatio autem facit, ut alterum magni faciamus vel majoris, quam alios (§. 840), consequenter ut eum præferamus aliis vel aliis multis præferendum esse judicemus (§. 839); *honor consistit in actibus externis, quibus alterum aliis præferimus, vel aliis multis præferendum esse indigitamus.*

Vernaculo sermone actum appetitus, qui existimationi adhæret, *Sochachtung* appellare solemus. Communis vero loquendi usus significatum restringit ad eum casum, quo alterum ob singularem perfectionem plurimis aliis præferendum judicamus. Hinc *Sochachtung bezeigen* idem est ac actibus externis proderi istum appetitus actum judicio connexum. Quoniam tamen in magni faciendis aliis plurimum datur præjudicatis opinionibus (§. 839), plurimæque sunt rationes,

CUR

cur etiam hic hominum actiones sint simulatae; inconstantia loquendi vi notionum confusarum miscet, quae a se invicem distinguenda erant. Enimvero nobis inhærendum est notionibus distinctis ac determinatis, per quas vocabulorum significatus determinandus, ut veritati sua constet evidentia, nec dubitationum ancipitibus fluctibus jactetur animus.

§. 842.

Qui alterum contemnit, verbis & factis declarat al- *Qualia ver-*
 terum esse indignum, qui magni fiat, vel majoris, quam alii. *ba & facta*
 Qui enim alterum contemnit, actibus externis declarat eum *sint con-*
 esse honore ac laude indignum (§. 787). Quamobrem *temtori*
 cum honor consistat in actibus externis, quibus declaratur,
 quod alter indignus sit, qui tanti fiat ab aliis, vel majoris
 etiam quam alii (§. 841); qui alterum contemnit, verbis
 & factis declarat alterum esse indignum, qui magni vel
 tanti fiat ab aliis, vel majoris, quam alii.

§. 843.

Quoniam itaque *contemptor* terre nequit, ut alter *Quid velit*
 magni vel tanti fiat, aut etiam majoris, quam alii (§. 842); *contemptor.*
 utique *vult*, ut alterum minoris facias, vel etiam nihili.

Loquuntur hic exempla, quae supra in medium adduximus (not. §. 791). Quemadmodum vero contemptus suos habet gradus, prouti magis vel minus eum honore ac laude indignum declaras; ita etiam facta & verba gradum contemptus indigitant, si ea attento animo rimeris. Concurrent autem cum verbis actus quidam externi, quae ea per contemptum prolata indicant, veluti mutationes vultus, vocis, gestus & his similes, ut taceam ipsas quasdam dictiones contemptui proprias esse, quales sunt, quae ironiam sapiunt.

§. 844.

Quoniam tædium oritur, si imperfectionis alterius *Nibili al-*
 nobis conscii sumus (§. 518 *Psych. empiric.*) & quo major *terum face-*
 fuerit *re quid sit.*

fuerit imperfectio, eo majus quoque tedium est (§. 521 *Psych. empir.*); *pejorem judicamus eum, qui imperfectione quadam laborat, aliis, tantoque pejorem, quo major fuerit imperfectio, & hinc ob imperfectionem, ubi alterum causam ejus liberam judicamus, cum nihili facimus.* Dantur autem in nihili faciendo gradus, prouti nunc magis, nunc minus commovemur ad alterum nihili faciendum. *Nihili adeo facere alterum dicitur, qui ob imperfectionem alterum ceteris omnibus postponit, immo tandem ex numero hominum quasi detrusum cum brutis in eundem censum refert.* Quoniam vero tedium non minus ex imperfectione falsa, quæ per errorem pro tali habetur, quam ex vera oritur (§. 518 *Psych. empir.*), nec magnitudo tædii supponit iudicii de gradu imperfectionis veritatem (§. 521 *Psych. empir.*); *in nihili faciendis aliis homines plurimum dant præjudicatis opinionibus.*

Vix datur aliqua notio, quæ majus acumen majoremque attentionem exigit, ne confundantur, quæ discernenda sunt, quam actus parvi pendendi vel nihili faciendi alios. Non e longinquo petenda est ratio. Confunditur imperfectio vera cum apparente, acquisita cum naturali, ea, quæ fortunæ tribuenda, cum altera, cujus causa libera es, nec omnes in æstimandis imperfectionibus consentiunt. Ubi discutiendum, quantum imputandum sit alteri, quod imperfectioni cuidam obnoxius sit, in diversas admodum partes scinduntur, qui judicant, & vix unquam iudicium veritati consentaneum, immo plerumque impossibile videtur, ut ex vero statuatur. Nemo ea de re dubitabit, qui satis ea intellexit & animo comprehendit, quæ de imputatione docuimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis. Inluit præterea appetitus sensitivus non modo in iudicium de imperfectione, verum etiam in actum imputationis. Atque hic pro diversitate circumstantiarum tanta sese offert diversitas, quanta vix cogitatur. Diversi admodum affectus influunt in actum nihili faciendi

vel vilipendendi alios, qui eundem nunc intendunt, nunc immi-
nuunt, subinde prorsus reprimunt, immo in contrarium ver-
tunt. Vides adeo, quænam peregrina sese immisceant notioni,
de qua jam nobis sermo est, probe omnino perpendenda, ne
præcipitetur iudicium, quando illam ad examen revocare vo-
lueris. Illud quoque tenendum est, quod probe distin-
guendum sit, utrum quis nihilifiat absolute, an vero nonnisi
in certo hominum genere. Quamvis enim plerumque non-
nisi posterius fieri deberet; obtinet tamen prius. Ita videas
Geometras, qui eruditos alios nullo tantummodo loco habe-
re debebant inter Geometras, eos prorsus nullo loco habent.
Talis etiam videas criticos, tales videas homines literatos,
qui non nisi alios sui similes magni faciunt, ceteros vili pen-
dunt. Videas divites, qui alios tenuioris fortunæ prorsus
nihili faciunt, quamcunque tandem existimationem mereantur,
quippe ex solis divitiis pretium statuentes hominibus.
Nolo addere plura, quæ obvia experientia suggerit. Pona-
mus homines omni perfectione destitutos; nulla erit ratio,
cur unum alteri præferas, adeoque magni vel majoris cete-
ris facias. Ponamus aliquos perfectionem acquirere, qua
jam ceteri destituuntur. Illi igitur ceteris præferendi, adeo-
que magnifieri debent. Quodsi jam perfectio unius fuerit
major, quam alterius; unus eorum majoris fieri debet quam
alter. Ponamus jam porro ceterorum aliquos imperfectio-
nem acquirere; qua destituuntur ceteri perfectione iidem
carentes; hi igitur ipsis postponendi tantoque majori inter-
vallo postponendus erit unusquisque, quo major fuerit imper-
fectio, cui obnoxius, adeoque tanto magis quis nihilifaci-
endus, quanto majore imperfectione laborat. Eodem mo-
do fere hic sese res habet, quo in serie numerorum positivi
privativi respondent, quorum illi supra nihil, hic infra ni-
hil descendunt, ita ut qui magni fiunt pluris quam nihil,
qui vero vulgo nihili fieri dicuntur, minoris quam nihil, fie-
ri dicendi veniant, sicuti numeri positivi sunt nihilo majores,
privativi vero nihilo minores, quatenus nimirum valor mo-
ralis hominum nullus cyphræ responder, perfectio autem
libere acquisita tribuit valorem nullo majorem, imperfectio

libere acquisita nullo minorem. Enimvero cum perfectiones ac imperfectiones sint complures & eadem divertimode distribuuntur inter homines; prolixa discussione opus foret, siquidem valor moralis uniuscujusque exacte determinari deberet, ut accurata fieret æstimatio. Sed de hoc nemo hactenus cogitavit, neque facile est telam hanc pertexere, cum interior supponatur & Philosophiæ moralis & Matheseos notitia. Quamvis adeo homines omnes syrras istas evitent, in quas eos incidere modo dixeramus, in aliis tamen magni ac parvi seu nihili faciendis veritatem minime attingerent. Nobis sufficit explicasse, quæ notionem quandam distinctam æstimationis moralis hominum animo ingenerant.

§. 845.

Quosnam actus edat, qui alterum ignominia afficit. Quoniam qui alterum ignominia afficit, actibus externis quibuscunque suum de imperfectione alterius iudicium declarat, quatenus pro causa ejus libera habetur (§. 811), ob imperfectionem vero alterum allis postponimus, adeoque nihili facimus (§. 844); *qui alterum ignominia afficit, istiusmodi actus edat, quibus declarat, quod alterum nihili faciat.* Et quia in iudicio isto ignominia consistit (§. 811); *ignominia movet appetitum ad alterum nihili faciendum seu parvi pendendum.*

Actus iste appetitus adhæret iudicio de alterius imperfectione, ut adeo vulgo ad eum animum attendant, qui de ignominia cogitant. Unde est, quod nonnulli mirentur audientes ignominiam definiri per iudicium de imperfectione alterius, quatenus ejus causa libera est. Notanda vero hic sunt, quæ supra in casu simili monuimus (not. §. 840).

§. 846.

Quosnam edat, qui contumelias in alterum edat. Similiter quia, qui contumelias in alterum edat, actibus externis declarat alterum esse ignominia dignum (§. 812), qui vero ignominia dignus declaratur, eum mereri

rerum iudicamus, qui parvi pendatur seu nihili fiat (§. 844); *is alterum qui contumelias in alterum edit, tales edit actus, quibus alter dignus declaratur, ut nihili fiat vel parvi penditur.*

§. 847.

Et quoniam calumniator alteri tribuit imperfectio- *Intentio calumniae*
nes, quo minime laborat (§. 814), adeoque alterius igno- *lumnatio-*
miniam intendit (§. 811 *Jur. Nat. & §. 616 part. 1. Phil. ris.*
pract. univ.), ignominia vero appetitum movet ad alterum
nihili faciendum seu parvi pendendum (§. 845); *calum-*
niator intendit, ut alter, in quem calumnias edit, ab aliis
parvi pendatur seu nihili fiat.

Æqualitas hominum naturalis adeo altas radices egit in a-
nimis hominum, ut nihili fieri ab aliis aut vilipendi intole-
rabile ipsis videatur. Atque inde est, quod ignominia, con-
tumeliaz, convicia, calumniae adeo exercebent eorum ani-
mum, & ipsi ad ea vindicanda sint adeo proni.

§. 848.

Neminem vituperare debemus. Qui enim alterum vi- *Vituperi-*
tuperat, eidem verbis defectum perfectionis imputat (§. *um illicitum.*
813), adeoque laude indignum declarat (§. 541) Quam-
obrem cum alterum contemnat, qui alterum laude in-
dignum declarat (§. 787); vituperando alterum eum con-
temnimus. Nemo autem contemnendus est (§. 790). Er-
go etiam neminem vituperare debemus.

Non est quod excipias parentes liberos, præceptores di-
scipulos vituperare, nec vituperium liberorum & discipulo-
rum illicitum dici posse. Quid enim juris sit parentibus in
liberos, quid præceptoribus in discipulos, suo docebimus
loco. Vituperium quando licitum parentibus ac præcepto-
ribus pœnæ rationem habet: ubi autem amica informatione
deducuntur in cognitionem sui, dum ipsis defectus perfectio-
nis, ad quam tendere debent, representantur, docere alte-
rum

rum defectus perfectionis suos, ut ad eos tollendos contendat, vituperium non est.

§. 849.

An vituperantem nos vituperare liceat.

Qui te vituperat, eum vicissim ideo vituperare non licet. Qui enim te vituperat, obligationi naturali non satisfacit (§. 848 *Jur. Nat. & §. 120 part. I. Phil. pract. univ.*). Enimvero quia alter obligationi suæ non satisfacit, non ideo tibi permissum est eidem non satisfacere (§. 631). Qui ergo te vituperat, eum ideo vicissim vituperare non licet.

§. 850.

An lege naturali prohibentur, ea faciendi tibi jus nullum est.

Quæ lege naturali prohibentur, ea faciendi tibi jus nullum est. Quæ enim lege naturali prohibentur, ad ea non facienda obligaris (§. 163 *part. I. Phil. pract. univ.*), hæcque obligatio prorsus immutabilis est (§. 142 *part. I. Phil. pract. univ.*). Moraliter igitur necesse est, ne id facias (§. 118 *part. I. Phil. pract. univ.*), neque moraliter possibile fieri potest, ut hoc facias (§. 291 *Ontol.*), consequenter facultas moralis agendi, quod lege naturali prohibetur, tibi competere nequit. Quoniam itaque hæc facultas jus est (§. 156 *part. I. Phil. pract. univ.*); ea faciendi, quæ lege naturali prohibentur, jus tibi nullum esse potest.

Dantur privilegia, quibus uni confertur jus faciendi ea, quæ aliis prohibentur facere. Enimvero istiusmodi privilegia non fert Jus naturæ, ob obligationis naturalis immutabilitatem. Nemo igitur sibi licere existimet, quod prohibetur omnibus.

§. 851.

Lege naturali prohibita nullo jure fiunt.

Quoniam tibi jus nullum est faciendi ea, quæ lege naturali prohibentur (§. 850); si quod lege naturali prohibita nullo bitum facis, id ipsum jure non facis, seu nullo jure facis.

Pate.

Patebit deinceps, cur opus sit nosse, quænam jure non fiant.

§. 852.

Nullum nobis jus est alterum contemnendi, vituperandi, ignominia afficiendi, conviciis laceffendi, calumniandi, contumeliis onerandi. Nemo enim contemnendus (§. 790), nequidem contemtor tuus (§. 793). Nemo vituperandus (§. 848), nequidem qui te vituperat (§. 849). Nemo ignominia afficiendus (§. 829), nequidem qui prior tibi ignominiam fecit (§. 837). Nemo in alios contumelias edere (§. 832), nemo alium conviciis proscindere (§. 833), nemo alterum calumniari debet (§. 836), nequidem qui prior in te contumelias edidit, vel conviciis te proscindit, vel te calumniatur (§. 838). Quoniam itaque quæ lege naturali prohibentur, ea faciendi jus nobis nullum est (§. 850); nullum quoque nobis jus est alterum contemnendi, vituperandi, ignominia afficiendi, conviciis laceffendi, calumniandi, contumeliis onerandi.

Qui fingunt jus sibi esse alterum contemnendi, vituperandi, ignominia afficiendi, conviciis laceffendi, calumniandi, contumeliis onerandi; tales afferre tenentur rationes, quæ jus nullum probant: id quod etiam experientia probat, ubi quidam rationes allegant, cur hoc ipsis facere liceat. E. gr. contemnis alterum. Ego te reprehendo, quod factas. Tibi hoc facere licere regeris, vel quod te contemnat, vel quod dignus sit, qui contemnatur. Priorem rationem esse nullam ostendimus supra (§. 793): posterior non sufficit ad probandum jus tuum. Quod enim alter mereatur, ut hoc ipsi fiat, id tibi nondum confert jus hoc faciendi. Mererur latro, ut e vivorum numero tollatur: non tamen ideo tibi jus est eum interficiendi. Mererur fur, ut e patibulo suspendatur: non tamen ideo tibi jus est eum occidendi. Fac igitur alterum mereri contemptum; non tamen ideo tibi jus est eum contemnendi. Si quod enim jus quoddam tibi arrogas, necesse est ut probes tibi jus istud competere.

§. 853.

An quis ju- re contem- ni, vitupe- rari, igno- minia & contume- liis affici & calum- niis onerari queat. Si quis alium contemnit, vituperat, ignominia afficit, conviciatur, calumniatur vel contumelias in eum edit; id jure non fit. Lege enim naturali prohibitum, ne alterum contemnas (§. 790), etiam si te contemnat (§. 793); ne vituperes (§. 848), etiam si te vituperet (§. 849); ne ignominia afficias (§. 829), etiam si te prior affecerit (§. 837); ne conviciaris (§. 833), ne calumnieris (§. 836), ne contumelias in eum edas (§. 836), etiam si prior te conviciatus vel calumniatus fuerit, aut contumelias in te ediderit (§. 838). Enimvero quæ lege naturali prohibita sunt, jure non fiunt (§. 851). Quare si quis alterum contemnit, vituperat, ignominia afficit, conviciatur, calumniatur vel contumelias in eum edit; id jure non fit.

Nimirum ut horum quicquam facias, jus nullum tibi est (§. 852). Quamobrem nec fieri potest, ut facias horum quicquam jure.

§. 854.

Sinistrum de aliorum actionibus judicium verbis acce- de aliorum factis declarare, quam diu nihil fit contra jus tuum, libertati actionibus naturali repugnat. Etenim qui sinistre judicat de aliorum actionibus, quæ fecerunt alii, ea minus recte ab altero facta esse contendit (§. 774 *Psych. empir.*). Quod si hoc judicium penes se premit, nec alteri, de quo judicat, nec aliis idem innotescit, adeoque ubi de jure externo quaestio est, nulla ejus habetur ratio, cum perinde sit, ac si ab eodem abstinuisset. Enimvero si judicium istud verbis aut factis declarat, jus sibi arrogat exigendi ab altero rationem, cur hoc fecerit, nec alterius conscientiam relinquit, utrum actionem aliquam committere, an omittere velit (§. 417 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque libertati, quæ

quæ unicuique hominum natura competit (§. 146), conveniens est ejus conscientiaë relinqui, utrum actionem quandam committere, an omittere velit (§. 157), nec ea fert jus exigendi ab altero rationem, cur hoc fecerit, quamdiu nihil contra jus tuum facit (§. 158), quod vi libertatis ipsi permiffum non est (§. 160); finiftrum de aliorum actionibus judicium verbis aut factis declarare, quamdiu nihil fit contra jus tuum, libertati naturali repugnat.

Etsi ad hanc propositionem animum parum attendant, qui de jure hominum agunt; hoc tamen non obstante non invita experientia inter notiones communes referenda, quam libertatis natura homini competentis conscientia unicuique suggerit. Quando enim tibi judicium sumis de alterius actione & male factum vel minus recte pronuncias, quod fecit alter; nonne tibi statim respondet; quid ad te? Facio, quod lubet. Non teneor tibi rationem reddere, cur faciam. Quis te constituit judicem meum? Tuum non est mihi imperare. Ita loquuntur omnes, ut sinistra aliorum de se judicia amoliantur, nullo attentò discrimine, utrum vera sint, nec ne. Regerunt ea, quæ dixi, etiam ubi malefacta ipsis objicis, quæ negare non audent. Ne vero existimes, communem hunc esse errorem; jus, quo se tuentur, minime confictum esse ostendendum erat.

§. 855.

Quoniam finiftrum de aliorum actionibus judicium quocunque modo manifestatum libertati naturali repugnat, quamdiu nihil contra jus tuum alii faciunt (§. 854). Libertas naturalis involvit jus exigendi, ne finiftrè de te alter judicet, sive verum sit judicium tuum, sive minus, consequenter cum ex factis colligantur imperfectiones & defectus perfectionis, ne alter tibi tribuat imperfectiones aut defectus perfectionis judicio manifesto.

Quale jus sit libertas, distincte satis exposuimus in superioribus. Qui notionem ejus distinctam animo comprehendit, facile intelliget, quod libertas naturalis cuilibet tribuat jus exigendi ab altero, ne sinistre de se judicet, sive verbo, sive actibus quibuscunque externis hoc judicium prodar, & sive judicium ipsum fuerit verum, sive falsum. Quodsi vero contra jus alterius est judicium verum, multo magis contra idem est judicium falsum, quo aperte lædatur, ut alia adhuc sublit ratio, cur ab eo abstinendum (§. 695). Ceterum cum ex factis nonnisi colligantur imperfectiones ac defectus perfectionum, quæ alterius animæ inhærent; qui facta, quæ eadem redarguunt, objicit, imperfectiones aut defectum perfectionum alteri tribuit, & qui imperfectionis aut defectus perfectionis alterum accusat, hoc ipso etiam facta inde pendentia eidem tribuere debet.

§. 856.

Libertas naturalis violata per contemptum, vituperium, convicia calumnias contumelias & ignominiam.

Qui alterum contemnit, vituperat, conviciatur, calumniatur, ignominia afficit aut contumelias in eum edit; contra libertatem naturalem alterius facit, seu eandem violat. Qui enim alterum contemnit, virtutes intellectuales & morales ei esse negat, vel easdem in multis deficere contendit, aut eas honorem ac laudem non parere defendit (§. 788); qui alterum vituperat, verbis defectus perfectionis eidem imputat (§. 813); qui conviciatur, ei imperfectiones verbis exprobrat (§. 815); qui calumniatur, imperfectiones alteri imputat, quibus minime laborat (§. 814); qui ignominia afficit, suum de alterius imperfectione judicium verbis declarat (§. 811); qui denique in alterum contumelias edit, eum ignominia dignum actibus externis declarat (§. 812). Omnes itaque sinistram de altero judicium vel verbis, vel factis produnt, etiam si alter nihil fecit contra jus ipsorum (§. 774 *Psych. empir.*). Enimvero sinistram de alterius actione judicium verbis aut factis declarare, quamdiu nihil

fit contra jus tuum, libertati naturali repugnat (§. 854), consequenter qui hoc facit contra libertatem naturalem alterius facit, seu eandem violat (§. 239 *part. I. Phil. pract. univ.*). Qui adeo alterum contemnit, vituperat, conviciatur, calumniatur, ignominia afficit, aut contumelias in eum edit, contra libertatem naturalem alterius facit, seu eandem violat.

Propositio hæc probe notanda venit, non modo quod aliis demonstrandis, quæ sequuntur, inserviat; verum etiam quia hinc potissimum perspicitur ratio, cur turpitudine quædam naturalis inhæreat sinistro de aliis iudicio, etiamsi verum fuerit, ac inde redundet in actiones quascunque externas, quæ idem produunt seu quomodocunque ab eodem dependent. Libertas, quam natura homini tribuit, jus quoddam eminens est, ob quam homo ingenuus nullam recipit æstimationem, ejusve adeo vita semper inæstimabilis habita. Et natura ipsa adeo commendavit hoc jus hominibus, ut nihil ipsis intolerabilius videatur juris hujus violatione: sit ita quod per abusum in licentiam vertatur, quod ipsum tamen idem non imminuit. Abusus enim, qui juri imputandus minime venit, nihil ipsi detrahit. Ac inde est, quo tam ægre ferant homines sinistra aliorum de se iudicia, si vel maxime eadem mereantur. Sensus violatæ libertatis notioni confusæ contemtus, ignominiz, vituperii, conviciorum, contumeliarum, calumniarum semper adhæret: id quod manifesto produunt, ubi rationes quærelarum justarum recensent, vel etiam contra sinistra aliorum de se iudicia defendunt, quemadmodum jam paulo ante monuimus (*not. §. 854*).

§. 857.

Contemtus, vituperium, ignominia, convicia, contumelia, calumnia sunt contra jus perfectum alterius. Qui enim alterum contemnit, vituperat, ignominia afficit, conviciis proscindit, calumniis onerat vel contumelias in alterum edit, contra libertatem alterius naturalem facit (§. 856).

*calumniæ
contra jus
alterius
quæ fiunt.*

Enimvero libertas naturalis involvit jus exigendi, ne finistre de te judicet alter, sive verum sit iudicium, sive minus, & ne tibi tribuat imperfectiones aut defectus perfectionis iudicio manifesto (§. 855), consequenter etiam respectu iudiciorum sinistrorum de te jus perfectum est (§. 235 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem contemptus, vituperium, ignominia, convicia, contumeliæ, calumniæ fiunt contra jus perfectum alterius.

Libertatem esse jus perfectum in dubium revocari nequit. Quodsi tamen quis dubitet, in ejus gratiam sequentem adjicere lubet propositionem.

§. 858.

*Libertas
naturalis
quale sit
jus.*

Libertas naturalis est jus perfectum. Consistit enim in independentia in agendo a voluntate alterius (§. 153), adeoque alter obligatur permittere, ut agas, quid velis, quamdiu nihil facis contra jus ipsius (§. 157. 158). Quodsi ergo te præter voluntatem tuam in agendo dependentem efficere velit a voluntate sua, hoc ipsum tibi ferendum non est, cum alias libertas nulla foret, seu jus hoc omni destitueretur effectu. Tibi igitur permissum est alterum cogere, ne hoc faciat. Enimvero jus perfectum est, quod conjunctum est cum jure cogendi alterum, si obligationi suæ satisfacere nolit (§. 235 part. 1. *Phil. pract. univ.*) Libertas igitur naturalis jus perfectum est.

Jus imperfectum qualitas tantummodo moralis est, quæ hominem dignum efficit, ut ab altero quid ipsi præstetur (*not. 237 part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo libertas foret tantummodo jus imperfectum, non posset consistere nisi in eo, quod dignus videatur, qui in agendo suum potius, quam alterius sequatur iudicium, & ut alter permittat, quo agat quod lubet. Enimvero quam sit hoc absonum facile intelligitur ex iis, quæ de libertate naturali in superioribus demonstram

strata sunt. Quodsi admittere velis libertatem tantummodo jus imperfectum esse in actiones tuas; jus hoc revera nullum est, cum quilibet actiones tuas voluntati suæ subicere possit pro arbitrio suo, modo possit, adeoque vim pati debes a quovis potentiore. Non aliud jus si tibi tribueret natura in actiones tuas, servituti cujuslibet potentioris te subiceret, ut unusquisque natura foret servus potentioris. Quæ hinc porro sequerentur absurda, nostrum in præsentem non est recensere.

§. 859.

Injuria generaliter est actio quæcunque, quæ est *Injuria* in-
contra jus perfectum alterius, seu quicquid fit contra jus *genere quid*
perfectum alterius. Potest etiam dici violatio juris perfe-
cti alterius. Vernaculo sermone vocamus **Unrecht**.

Ulpianus l. 1. ff. de inj. & famos. lib. injuriam generaliter definit, quod non jure fit. Non jure autem fieri hic dicitur, quod juri alterius adversatur, seu quod contra jus alterius fit. Quando autem jus simpliciter dicitur, jus perfectum intelligitur (§. 235 part. 1. Phil. pract. univ.), neque aliter vocabulum juris accipitur, quando in jure Romano seu civili quocunque occurrit. Quamobrem definitio *Ulpiani* eodem reddi, quod injuria in genere fit, quicquid contra jus perfectum alterius fit, atque adeo cum nostra prorsus consentit. Generali hoc significato furtum est injuria, quia violatur dominium, adeoque jus perfectum alterius: adulterium est injuria, quia violatur jus conjugis innocentis in corpus alterius conjugis, mariti in corpus uxoris: homicidium est injuria, quia violatur jus alterius in corpus suum, jus nempe organum corporis utendi, quod prorsus tollitur. Significatus hic generalis in jure etiam Naturæ receptus est. Hoc sane sensu *Grotius* de J. B. & P. lib. 2. c. 1. §. 1. n. 4 causa justa, inquit, belli suscipiendi nulla alia esse potest nisi injuria. Neque alio sensu accipiendum vocabulum, quando *Levius* lib. 31. c. 2. scribit: Petebant, ut, si coacti injuriis bellum adversus *Philippum* suscepissent, pristinum animum erga populum Roma-

Romanum conservaret. Ceterum etsi juxta *Ulpianum* non jure fieri & contra jus alterius fieri unum idemque sit; si tamen accurate loqui volueris, nec vim inferre notionibus distinctis, ea a se invicem distinguenda sunt. Ratio colligitur ex iis, quæ paulo ante demonstrata sunt (§. 853). Nimirum jure non fit, quando quis facit, quod faciendi jus ipsi nullum est: contra jus vero alterius fit, quando idem vel tollitur, vel diminuitur, vel usus seu exercitium ejus quomodocunque impeditur (§. 239 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Hæc esse diversa, nemo diffitebitur. Et quia de utroque sermo est in jure naturali, ad evitandam æquivocationem fixum utriusque phrasi significatam tribui fas est.

§. 860.

An contemptus, ignominia, vituperium, contumelia, convicium, calumnia sint injuria.

Contemptus, ignominia, vituperium, contumelia, convicium, calumniae sunt injuriæ. Fiunt enim contra jus perfectum alterius (§. 857). Sed quicquid fit contra jus alterius perfectum, injuria est (§. 859). Contemptus itaque, ignominia, vituperium, contumelia, convicium, calumniae sunt injuriæ.

Forſan non deerunt, qui, cum ſint in Jure civili verſati, mirabuntur contemptum, ignominiam, vituperium, contumeliam, calumnias injurias dici ſenſu generali, cum ibidem ſignificatu ſpeciali dicantur injuriæ; qui generali opponitur *l. 1. ff. de injur. & famoſ. libell.* Enimvero nobis jam quaſtio eſt de eo, quid ſint, non de eo, quid dicantur. Poſterius arbitrarium eſt, neque denominationi ineſſe debet veritas: at prius arbitrarium non eſt, ſed veritatem habet. Sane in Jure civili contemptus & contumelia non diſtinguuntur a ſe invicem, nec ab ignominia. Hoc tamen non obſtante conſultum fuit, hæc a ſe invicem diſtingui, quemadmodum patet ex anterioribus. In philoſophia ubi diſtinctiones rerum ſcrutamur, non ex vocabulis, ſed ex iſtis rebus ſapere debemus. Tot admittendæ ſunt res diverſæ, quot deprehenduntur diſtinctiones, & ex his ſignificatus vocabulorum fixus determi-

nan-

nandus, ne præjudicium fiat veritati. Hac vero cognita inconspicua usus loquendi explicandus eidem convenienter, ut illibata sit veritas. **J**Cu Romani non perpenderunt, quod quæ adversantur existimationi alterius fiant contra jus perfectum alterius, quatenus scilicet repugnant libertati naturali.

§. 861.

Qui alterum conviciatur, verbis declarat, quod eum *Intentio vilipendat, vel nihili faciat.* Qui enim alterum conviciatur, verbis quibuscunque prodit animum alterum ignominia afficiendi (§. 815). Enimvero qui alterum ignominia afficit, actionibus externis declarat, quod eum vilipendat, vel nihili faciat (§. 845). Ergo qui alterum conviciatur verbis declarat, quod eum nihili faciat, vel vilipendat.

Ecce tibi intentionem conviciatoris, cur scilicet alterum conviciis incesat.

§. 862.

Infamia est communis hominum de vitiis alterius *Infamia opinio, quam supra famam malam diximus (§. 553).* *quid sit.*

Opponitur infamia famæ in significato bono acceptæ. Vulgo consideratur tanquam privatio famæ. Enimvero cum vitiis, quæ sola infamant, non in nuda privatione virtutis consistant, verum habitus positivi sint, unde actus positivi proveniunt: infamia non in sola privatione famæ consistit, quamvis eam involvat, quatenus vitium virtutem excludit, seu ejus defectum includit. Ceterum hic nobis de infamia tantummodo sermo est, quatenus eidem in statu naturali locus. Unde jam seponimus ea, quæ e statu civili veniunt, & de quibus dicemus suo suo loco. In statu enim civili plurimum tribuitur & tribuendum est opinionibus, ut malitia hominum coerceretur tranquillitatis conservandæ gratia.

§. 863.

Homo quilibet ab infamia sibi cavere debet. Cavere *Infamia*
(Wolffii Jus Naturæ Tom. I.) *Q c c c* *enim vitanda.*

enim sibi debet, ne fama ipsius sit mala (§. 555). Quamobrem cum fama mala infamia sit (§. 862); quilibet sibi ab infamia cavere debet.

Nimirum cavet sibi ab infamia, qui operam dat, ne eam mereatur, adeoque ne quid faciat, quod ad vitium referri possit. Quodsi enim homines per calumniam ipsi tribuant male facta; id inter fortunæ mala referendum. Et quid ipsi contra facere liceat, ostendetur inferius.

§. 864.

Quod facere debeat infamiam purgaturus.

Qui infamiam sibi contraxit, operam dare tenetur, ut vitia emendet. Qui enim infamiam sibi contraxit, bonæ famæ adversa fecit, seu actiones vitiosas commisit (§. 862). Enimvero qui bonæ famæ adversa fecit operam dare debet, ut factis contrariis eidem serviat (§. 558), consequenter ut vitia emendet. Quamobrem qui infamiam sibi contraxit, operam dare tenetur, ut vitia emendet.

Factum infectum fieri nequit. Quodsi ergo scortatus fueris, fieri haud quaquam potest, ut idem non feceris. Infamia igitur macula est, quæ ita inhæret, ut tolli non possit. Quamobrem nihil relictum est, quam ut operam det, qui infamiam sibi contraxit, ut ea faciat, qua virtutis sunt. Ita enim meretur, ut posthac bene de eo sentiant homines, & famam consequitur, si recte judicent alii quoad itarum præsentem. Quamobrem ubi scortatione maculam adpersisti nomini tuo; necesse est, ut ab eadem posthac abstineas & caste vivas, ne te nunc scortatorem esse judicent ac dicant alii, etsi fieri non possit, ne judicent, te antehac talem fuisse; verum enim in æternum manet, quod hoc feceris, nec falsum fieri potest. Probe hæc perpendenda sunt, ut intelligatur cur summa præcipiatur famam servandi cura. Et quando vita & fama pari passu ambulare dicuntur, si veritas dictis inesse debet, aliter intelligi hoc nequit, quam quod fama amissa restitui non possit, quemadmodum vita, quam semel amisisti reddi tibi nequit. Quæ vero paulo ante annotavimus (not. §. 862).

862), nos hic tantummodo ad veritatem, non vero opinionem hominum, quæ in statu civili regnat, attendere, hic quoque repetenda sunt, ne in Jure civili versati & ejus notionibus imbuti sibi persuadeant, hic tradi a nobis, quæ veritati minime consentanea sunt. Absit autem ut quis opinetur, quasi ea, quæ hic docentur, juri positivo repugnent, nec ullam in eo utilitatem habeant. Distinguit sane jus etiam positivum infamiam veram a putativa, v. gr. quando dicitur, delictum non infamare, sed pœnam.

§. 865.

Quilibet operam dare debet, quantum in se est, ne alii infamiam sibi arcessant. Sibi enim ab infamia cavere debet (§. 862). Quoniam itaque alteri cuicumque homini debet quilibet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga se ipsum hoc alteri præstare potest (§. 608); quilibet etiam operam dare debet, quantum in se est, ne alii infamiam sibi arcessant.

*Obligatio
præcaven-
di infami-
am alie-
nam.*

Famæ aliorum non minus rationem haberi, quam propriæ jubet charitas (§. 620). Quemadmodum itaque tibi cavere debes ab infamia; ira etiam infamiam aliorum præcavere debes, quantum in potestate tua est.

§. 866.

Nemo alteri infamiam adspargere debet. Quilibet enim operam dare debet, quantum in se est, ne alii infamiam sibi arcessant (§. 865). Sed qui ad hoc faciendum obligatur, ad contrarium non faciendum simul obligatur (§. 722). Nemo igitur alteri infamiam adspargere debet.

*Infamiam
alteri num
adspargere
licet.*

Quodsi tibi liceret infamiam alteri adspargere; multo minus te tangeret cura, ne alter sibi metipsum infamiam concilieret. Quamobrem cum hanc abjicere charitati adversetur (not. §. 865); multo magis eidem adversatur alteri infamiam adspargere.

§. 867.

Lesio fama, existimationis honoris.

Famam alterius ledere dicitur, qui alteri infamiam adspargere conatur. Quodsi gravius lædat, eandem *lacerare* dicitur. Eodem sensu *Honorem & existimationem alterius ledere* dicitur, qui alteri ignominiam vel contemptum facere conatur.

Nimirum si bene de te sentiant in communi alii, bona frueris fama. Enimvero si quis omni molimine id agit, ut male sentiant, non modo id agit, ut bonam famam deperdas, verum etiam ut malam auferas. Famam adeo tuam ledere conatur.

§. 868.

Fama alterius non ledenda.

Fama alterius non ledenda. Nemo enim alteri infamiam adspargere debet (§. 866). Quamobrem cum alterius famam lædat, qui hoc facere conatur (§. 867); fama alterius ledenda non est.

§. 869.

Lesio honoris & existimationis alterius prohibita.

Honorem & existimationem alterius nemo ledere debet. Etenim nemo alterum ignominia afficere debet (§. 829), nemo etiam alterum contemnere debet (§. 790). Quoniam itaque honorem & existimationem alterius lædit, qui alteri ignominiam vel contemptum facere conatur (§. 867); nemo alterius honorem & existimationem ledere debet.

Quoniam existimatio, honor & fama bona sunt, quæ ad statum hominis externum spectant, in numerum eorum quæ sua sunt, vulgo referuntur. Quamobrem qui honorem, existimationem ac famam lædit, suum alteri auferre censetur. Inde est quod qui hoc facit, in vernaculo sermone furi comparatur & ein Ehren-Dieb vocetur, dicaturque honorem rapuisse, et habe ihn seiner Ehre beraubet. Non habet dictio, quod sit a veritate alienum, ubi calumniator vel conviciator effecit, ut alii fidem habentes calumniis atque conviciis sine stre de altero judicent, qui benignum antea de eodem raturant

rant iudicium. Cum enim in hoc iudicio consistat existimatio, quæ honorem comitem habet (§. 538) atque fama bona (§. 553); qui facit, ut alii non amplius benigne de te iudicent, sed sinistre, tibi utique rapit existimationem, honorem atque famam, quamvis meritum auferri nemini possit. Qui adeo contendunt, honorem atque famam nemini auferri posse; meritum existimationis intelligunt per inconstantiam loquendi. Ecquis enim est, qui nesciat, pervulgatum istud: alii famam merentur, alii habent?

§. 870.

Famæ alterius detrahere dicitur, qui eam diminuere conatur. Eodem sensu detrahere laudi & existimationi ac famæ alterius honoris dicimur.

E.g. Ponamus te frui fama Mathematici periti, alterum vero obrectationibus suis id efficere conetur, ut non multum tribuatur scientiæ tuæ; is famæ ac laudi tuæ detrahere dicitur. Similiter si castitatis laude fruaris, alter vero de te narret, quæ lasciviam produunt; laudi tuæ detrahere dicitur. Quodsi magnifas ob justitiam & alter divulget facta, quæ te injustum probant, etsi nec cetera, quæ justitiæ laudem merentur, negare ausit, is existimationi tuæ ac laudi detrahit.

§. 871.

Nemo famæ ac laudi alterius detrahere debet. Operam dare debemus, ut, qui merentur, famam consequantur (§. 650). Quoniam itaque qui ad hoc faciendum obligatur, ad contrarium non faciendum simul obligatur (§. 722); nemo quoque famam alterius ullo modo diminuere, vel ea facere debet, quæ eidem quomodocunque adversantur, consequenter eam diminuere possunt. Enimvero famæ alterius detrahit, qui eam diminuere conatur (§. 870). Nemo igitur famæ alterius detrahere debet, quam meretur. Atat nec ea propalare debemus, quæ alteri ignominia sunt (§. 828), consequenter quæ famam ipsius diminuunt

(§. 553. 811). Quamobrem nec famæ alterius detrahere debemus, si eam minime meretur. Quoniam itaque famæ alterius non detrahere debemus, si eam mereatur, neque si eam non mereatur *per demonstrata*; nemo famæ alterius detrahere unquam debet. *Quod erat unum.*

Similiter qui alterum laudat perfectionem eidem tribuit (§. 541); qui vero vituperat, perfectionis defectum eidem imputat (§. 813). Patet adeo eum, qui alterum vituperat, laudem ejus diminuere conari. Enimvero qui alterius laudem diminuere conatur, eidem detrahit (§. 870). Quamobrem qui alterum vituperat, laudi ejus detrahit. Quoniam itaque alterum vituperare non debemus (§. 848); nec laudi ejus detrahere debemus. *Quod erat alterum.*

Quemadmodum paulo ante ostendimus contemptum, vituperium, ignominiam, convicia, contumelias, calumnias fieri contra jus perfectum alterius (§. 857) & alterum ignominia afficere ac ea propalare, quæ ipsi ignominia sunt, charitati repugnare (§. 830); ita eodem prorsus modo demonstrari poterat, alterius famæ ac laudi detrahere non minus adversum charitati esse, quam contra jus perfectum alterius. Imo ostendi etiam poterat, quod famæ ac laudi alterius detrahere sit inimiciæ causa, consequenter repugnet obligationi naturali nullius inimicitiam nobis conciliandi (§. 634). Quando in moralibus inquiremus, quænam sit ratio, cur alii aliorum famæ ac laudibus detrahant, liquido constabit, id tribuendum esse vel pravis, quibus indulget obrectator, affectibus, vel vitiis, quibus deditus est, minime autem ex charitate tanquam fonte promanare famæ ac laudis alienæ obrectationem.

§. 872.

An obrectatoris famæ ac laudis detrahenda ac laudis detrahenda. Nemo alterius famæ ac laudi detrahere debet, etiam si alter prior ipsius famæ ac laudi detrahat, nec ledere debet famam alterius, quia alter prior laedit. Nemo enim alterius famæ

famæ ac laudi detrahere debet (§. 871), neque etiam famam alterius lædere (§. 868). Quodsi ergo alter horum quid facit, obligationi suæ naturali minime satisfacit (§. 120 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero quia alter non facit obligationi suæ naturali, non ideo tibi permiffum est eidem non satisfacere (§. 631). Quamobrem nemo alterius famæ ac laudi detrahere debet, etiamsi alter prior ipsius famæ ac laudi detrahat, nec lædere debet famam alterius, quia alter prior læsit.

re & famam lædentis nostram lædere liceat.

Est vi principii generalis, ad quod hic provocamus, satis manifesta sit propositionis præsentis veritas (§. 631); non tamen ideo eadem silentio prætereunda erant, propterea quod homines sibi persuadeant licere sibi in alterum, quod ipsis fecit alter.

§. 873.

Nemo honorem atque existimationem alterius lædere debet, etiamsi alter prior hoc fecerit. Quoniam nemo honorem & existimationem alterius lædere debet (§. 869); eodem prorsus modo porro ostenditur, quod nec lædere debeat, si alter prior hoc fecerit, quo propositionem præcedentem demonstravimus.

An existimationem lædentis nostram lædere liceat.

§. 874.

Injuria specialiter dicitur læsio existimationis seu honoris & famæ alterius quomòdocunque facta.

Injuria specialiter dicta quid

Ita vocabulum accipitur in Jure Romano l. 1. ff. de injuriis *et lib. famos.* Quando enim *Ulpianus*: specialiter, inquit, injuria dicitur contumelia, per contumeliam non intelligit nisi verba & facta, quibus læditur existimatio & fama alterius, quemadmodum eadem lege patet. Quoniam tamen nos in superioribus vocabulo contumeliæ restrictiorem significatum imposuimus (§. 811); injuriam specialiter dictam & contumeliam pro synonymis habere minime possumus. Non tamen

tamen

tamen hoc fecimus sine ratione, nec invito usu loquendi apud Romanos recepto (not. §. cit.).

§. 875.

*Injuria
verbalis &
realis dif-
ferentia*

Quod si quis verbis lædat existimationem seu honorem & famam alterius, *verbaliter* eum injuriare dicitur; si facto quodam, *realiter*. Unde *injuria realis* est, quæ fit facto quodam; *verbalis*, quæ fit verbis.

Labeo l. 1. ff. de injur. & famos. lib. injuriam dicit fieri vel re, vel verbis: re, quando manus inferuntur; verbis autem, quotiens manus non inferuntur. Atque tunc enata est divisio injuriæ in realem & verbalem. Circa hanc distinctionem varia moneri poterant, si ad mentem *Labeonis* respicias, sed cum hic injurias consideret, quatenus in civitate tanquam delicta puniri merentur; in alium locum referenda sunt. Exempla injuriarum in medium afferuntur in *Institut. tit. cod. §. 1.* Injuria scilicet realis est, si quis pugno pulsatur, vel verberatur, aut fustibus cædirur: ubi inter pulsationem & verberationem hæc intercedit differentia, quod illa fiat sine dolore, hæc cum dolore *l. 5. ff. de inj. & famos. lib.* Talis etiam est, si quis alterius bona ut debitoris possidet & *l. cit. si domum alterius vi intrat*, ubi per domum omnis habitatio intelligitur omnisque fundus. Injuriæ verbales sunt, si quis te vocet latronem, nebulonem, scurram, spurium, calumniatorem, vel alia proferat verba moribus injuriosa, veluti si in dignitate ecclesiastica constitutum vocet vernacula *einen Pfaffen*.

§. 876.

Libellus famosus quid sit.

Ad injurias verbales referri etiam vulgo solet tanquam peculiaris species, si quis literis vel scriptis verbis existimationem alterius aut famam lædit. Ab aliis tamen pro peculiari injuriæ specie habetur. Injuria, quæ alteri literis sive in scripturam relatis verbis inferitur, & qua fama ejus læditur dicitur *Libellus famosus*.

Definitio libelli famosi fluit ex differentia modorum generali.

rali, quibus injuria infertur. Etenim infertur vel facto quodam, vel verbis. Si verbis infertur, vel verba ore proferuntur, vel in scripturam rediguntur. Quando itaque in scripturam rediguntur, quæ famam alterius lædunt, libellus famosus est. Enimvero quoniam in civitate, ubi injuriæ considerantur tanquam delicta puniendæ, in distinguendis injuriis habenda est ratio pœnarum; notioni libelli famosi accedunt determinationes nonnullæ, quæ ex statu civili veniunt, & juris positivi sunt. Quamobrem cum hic libellum famosum non spectemus, nisi quatenus ei in statu naturali locus est; quæ a statu civili veniunt, adeoque multo magis, quæ juris tantummodo civilis apud nos recepti sunt, in alium locum rejicienda. Hæc monenda sunt, ne videamur tradere, quæ a Jure communi aliena sunt, ac tyrones ejusdem confundunt, adeoque magis obesse, quam prodesse videntur. Quemadmodum quæ in statu naturali obtinent cetera non promiscue applicari possunt ad statum civilem, ubi vi imperii, immo etiam quod in civitate nunc receptum est, dominii mutationem quandam subeunt; ita idem dicendum & de libello famoso. Quodsi vero intelligere volueris, quomodo jura naturalia & obligationes naturales introductis dominiis & imperiis immutentur; illa utique præcognoscenda veniunt. Fidem oculatam dabimus in partibus Juris Naturæ sequentibus, ubi mutationes, quæ juribus & obligationibus in statu naturali vigentibus accidunt, explicaturi sumus. Cavendum itaque, ne deproperentur judicia, antequam Jus Naturæ integrum, quale daturi sumus, fuerit expensum, ne nobis injuriam faciant, suum interponendo judicium de iis, quæ de injuriis hic docentur.

§. 877.

*Convicius, vituperium & calumnia injuriæ verba- Quales in-
 Les sunt; contemptus, contumelia & alii actus ad ignominiam juria sint
 compositi reales sunt. Etenim convicia sunt vocabula, qui convicius,
 hujus alterum ignominia afficiendi animo eidem imperfectio- vituperi-
 nes (§. 815); vituperium vero sermo est, quo aleri de- um, calum-
 (Wolffii Jus Naturæ Tom. I.) D d d d. lectus
 ma & con-*

contemptus,
contumelia
aliquae a-
ctus igno-
miniosi.

fectus perfectionis (§. 813), & calumnia sermo est, quo alteri imperfectiones, quibus eum minime laborare novimus, obijcimus (§. 814). Quamobrem cum existimatio consistat in iudicio de alterius perfectione, & honor in actibus externis, quibus idem significatur (§. 538); fama autem communis hominum aliorum de perfectione alterius, seu virtutibus intellectualibus & moralibus alterius sermo fit (§. 553); quin conviciator, vituperator & calumniator verbis existimationem alterius vel famam lædere conetur, dubitandum non est (§. 862. 867). Quamobrem cum læsio existimationis & honoris ac famæ alterius injuria specialiter dicta sit (§. 874) & quæ verbis fit, verbalis sit injuria (§. 875); convicium, vituperium & calumnia injuriæ verbales sunt. *Quod erat unum.*

Contemptus non consistit in nuda honoris ac laudis omissione, verum etiam in actibus positivis, quibus significatur, quod alter honore ac laude indignus iudicetur (§. 791), contumelia vero constat actibus externis, quibus alter ignominia dignus declaratur (§. 812), & ignominia iudicium est de alterius imperfectione, quatenus ejus causa libera habetur cumque alter ignominia afficitur, externis actionibus idem declaratur (§. 811). Quoniam itaque infamia communi hominum de vitiis seu imperfectione alterius opinione constat (§. 862), fama vero læditur, si alteri infamiam adspargere quis conatur, honor & existimatio autem, si quis alteri ignominiam & contemptum facere conatur (§. 867); contemptu, contumelia atque actibus ignominiosis quibuscunque existimatio & honor, vel fama alterius læditur. Quoniam itaque læsio existimationis seu honoris, atque famæ alterius injuria specialiter dicta est (§. 874), eaque realis, siquidem factis fit (§. 875); contemptus, contumelia & actus ignominiosi injuriæ reales sunt. *Quod erat alterum.*

Injuria

Injuria verbalis omnis *l. c.* (*not.* §. 874. & *seqq.*) vocatur convicium, quia ad convicium refertur etiam vituperium, quod in alterius contemptum vergit, atque calumnia. Quoniam vero jam antea monuimus, in philosophia differentias rerum esse scrutandas, & earum diversitatem diversis nominibus exprimendas; nemo agere feret, quod accuratius distinguamus ea, quæ a Jctis Romanis non satis a se invicem separantur. Videbimus enim suo loco, quod non modo hoc usui sit in Philosophia morali; verum etiam in æstimandis injuriis suum habeat usum, ubi de earum pœnis civilibus agitur. Secus enim se res habet in statu naturali, quemadmodum posthac patebit. Quodsi cui displiceat convicia a vituperio & contemptum ab ignominia atque contumelia distinguere, is per nos loquatur suis verbis, modo in re consentiat.

§. 878.

Nemo alterum injuriare debet, neque verbaliter, neque realiter. Qui enim alterum injuriat, existimationem ejus seu honorem, vel famam lædit & quidem verbis, si verbaliter; factis, si realiter lædit (§. 875). Etenim vero nemo alterius famam lædere debet (§. 868), etiamsi alter prior læserit famam ipsius (§. 872), nemo lædere debet existimationem & honorem alterius (§. 869), etiamsi prior læserit alter (§. 873). Quamobrem nemo alterum injuriare debet, neque verbis, neque re.

Injuria verbales & reales prohibita.

Videbimus adeo injurias omnes tam reales, quam verbales lege naturali prohibitas esse, a quibus adeo in statu quoque naturali abstinendum.

§. 879.

Libellos famosos conscribere illicitum. Etenim libelli famosi sunt injuria, quæ sit literis sive verbis in scripturam relatis (§. 876), adeoque injuriæ verbalis singularis quædam species est (§. 875). Quoniam itaque nemo alterum verbis injuriare debet (§. 878); neque etiam libellum famosum

Libellus famosus illicitus.

mosum conscribere debet, consequenter libellos famosos conscribere illicitum (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*).

Facile ostendi poterat, libellum famosum esse injuriam inter verbales sui generis gravissimam, consequenter cum injuria verbalis omnis prohibita sit (§. 878), omnium maxime libellos famosos prohibitos esse. Enimvero cum jam non agamus de gradibus injuriæ; demonstrationem in præsentem seponimus.

§. 880.

Animus injuriandi quid sit.

*Animus injuriandi habere dicitur, qui alterius existimationem seu honorem vel famam lædere intendit. Quamobrem cum id intendat agens, propter quod agit (§. 616 part. 1. *Phil. pract. univ.*); qui animus injuriandi habet, hæc ore profert verba, vel ea in scripturam refert, hæc facit, ut alterius existimatio seu honor, vel fama lædatur.*

E. gr. Qui pulsat alterum, animo injuriandi hoc facit, si ejus existimationem hoc facto lædere intendit.

§. 881.

Animus injuriandi quidnam sit.

*Animus injuriandi dolus est. Qui enim animus injuriandi habet, læsionem existimationis seu honoris, vel famæ alterius intendit (§. 880), adeoque cum injuria vel verbis, vel factis fiat (§. 875), hæc verba ideo profert, vel hoc facit, ut alterius existimatio seu honor, vel fama lædatur (§. 616 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque actio dolosa est, quæ a sciente & volente committitur (§. 705 part. 1. *Phil. pract. univ.*); qui animus injuriandi habet, dolose ea loquitur, vel facit, quibus alterius existimatio seu honor, vel fama læditur, consequenter animus injuriandi dolus est.*

Perinde igitur est, siue dicas animo injuriandi profertur verba, vel committi actiones quasdam, quibus existimatio, vel

vel fama alterius læditur; sive id dolo fieri affirmes. Quamobrem cum in superioribus animum ignominia afficiendi alterum requisivimus in convicio (§. 815); id dolo fieri debere sumimus. Ceterum idem tenendum est in quolibet alio actionum genere.

§. 882.

Ne culpa quidem agere licet, quæ legi naturali adversa, seu eadem prohibentur. Etenim culpam quamlibet evitare debemus (§. 299). Quamobrem si lege naturali obligamur ad actionem quandam non committendam; ne culpa quidem eam committere licet (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque ad actiones illas omittendas obligamur, quæ lege naturali prohibentur (§. 163 part. 1. *Phil. pract. univ.*); ne culpa quidem agere licet, quæ lege naturali prohibentur. *An culpa in actionibus lege naturali prohibitis permissa.*

Lex naturæ non modo dolum, verum etiam culpam quamvis arceat, ut pote omnimodam ejus requirens rectitudinem (§. 189 part. 1. *Phil. pract. univ.*). In actione adeo humana nullus notari debet defectus, neque ex parte intellectus, neque ex parte voluntatis seu noluntatis (§. 72 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum defectus rectitudinis quoad voluntatem & noluntatem dolum (§. 701 part. 1. *Phil. pract. univ.*), quoad intellectum culpa sit (§. 717 part. 1. *Phil. pract. univ.*); lex naturæ ab actione humana non minus culpam quamlibet, quam dolum removel. Diversas culpæ species recensuimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis: ad quas ubi animum attendis, haud difficulter perspicias, quanta sollicitudine in quolibet actionum genere opus sit, si quidem obligationi naturali satisfacere velis. Cur vero in jure civili non semper ratio habeatur culpæ, aut saltem non cujuslibet; suo docerimus loco.

§. 883.

Ne culpa quidem profectre licet verba, vel committere actiones, quibus existimatio seu honor, vel fama alterius læditur. *An culpa in actionibus permissa in læsione exist.*

*Existimationis
vel fama
alterius.*

di potest. Lege enim naturali prohibetur, ne famam (§. 868), vel existimationem seu honorem alterius lædamus (§. 869), consequenter ne proferamus verba, vel alias committamus actiones quascunque, quibus existimatio seu honor, vel fama alterius lædi potest. Enimvero quæ lege naturali prohibentur, ea ne culpa quidem agere licet (§. 882). Quamobrem ne culpa quidem proferre licet verba, vel committere actiones, quibus existimatio, seu honor, vel fama alterius lædi potest.

Rigor adeo legis naturalis fert, ut injuria etiam committatur culpa (§. 874), non minus realis, quam verbalis (§. 875). Juris adeo positivi est, quod JCTi Romani ad injuriam expresse requirant dolum. Etenim illi injurias considerant tanquam delicta, quæ quia punienda actionem in foro pariunt; unde dolum fundamentum ac basin actionis injuriarum esse affirmant, hoc est, rationem sufficientem, cur tibi sit jus injurias in foro vindicandi. Quamvis adeo læsionem existimationis ac famæ absque dolo factam non habeant pro delicto, cujus gratia actionem in foro instituere liceat; non tamen existimandum est, quasi JCTi Romani ac Juris Doctores cordati læsiones existimationis & famæ culpa admissas non improbant, nec inter eas referant actiones, quæ recte non committantur. Neque enim omnia probantur, ob quæ non datur actio in foro, vel quæ in civitate non puniuntur, quemadmodum suo patebit loco. Sed demus exemplum læsionis famæ culpa admissæ. Ponamus virginem viri honesti destorata clam peperisse, & infantem in loco quodam remoto alendum traditum fuisse; te vero ejus rei conscium animo commiserandi narrare hoc alteri, quem silentio nihil premere posse non ignoras, ex incogitantia & inconsiderantia. Quodsi ergo ab hoc divulgetur, quod alias non innotuisset aliis; culpa tua læditur fama virginis & infamia quædam adspargitur familiæ parentis honesti. Quin peccaveris, si actionem tuam ad legis naturalis normam exigimus, non est quod
dubi-

dubitemus. Immo te injuriam fecisse virgini defloratae ac parenti ejus quia dicamus, lex naturae minime repugnat.

§. 884.

Præter vituperium, conviciam & calumniam non Injuria dantur aliæ injuriæ verbales. Etenim si verbalis fuerit injuria, verbis læditur existimatio seu honor, vel fama alterius (§. 875). Quoniam itaque honor seu existimatio læditur, si quis alteri ignominiam & contemptum facere conatur (§. 867); fama vero læditur si eidem vitia, adeoque imperfectiones imputantur (§. 862. 867), si verbis existimatio seu honor alterius læditur, talia proferuntur verba, quibus alteri imputantur vel obijciuntur defectus perfectionis, vel imperfectiones, tales præsertim, quarum ipse causa libera existit (§. 527 part. 1. *Phil. præf. univ.*). Enimvero si alteri obijciuntur defectus perfectionis, vituperatur (§. 813); si imperfectiones, conviciatur (§. 815), & si falsum sit alterum iisdem laborare, calumniis oneratur (§. 814). Patet itaque præter vituperium, conviciam & calumniam non dari injurias alias verbales.

Quoniam vituperium injuria levis videtur, quæ contemni meretur, & ob quam nulla datur in foro actio, in conviciis vero non habetur ratio veritatis, adeoque perinde sit sive conviciator vera loquatur, sive falsa; hinc patet ratio cur injuria verbalis a Jctis Romanis omnis convicii nomine indigetur. Et quoniam libellus famosus non nisi in eo differt a ceteris injuriis verbalibus, quod verba, quibus alter vituperatur conviciatur & calumniis oneratur, in scripturam redigantur (§. 876), siquidem significatui omnis tribuitur latitudo, quem in Jure Naturæ habere debet; hic loci ut a vituperio, convicio & calumnia distinguatur opus non est. Quando itaque in demonstratione præsentis verba quis proferre dicitur; ea sive ore, sive scripto proferri intelliguntur. Quamobrem non opus erat, ut libelli famosi expressa fieret mentio.

mentio. Neque etiam hic attenditur, utrum auctor nomen suum exprimat, an supprimat: etsi enim posterius injuriam aggravet, speciem tamen non variat, quemadmodum homicidium non minus homicidium appellatur, si clam fuerit perpetratum, quam si palam alter interficiatur. Sic ita quod delictum etiam hoc aggravetur, si quis clam occiderit alterum, quam si palam hoc fecerit.

§. 885.

*Injuria-
rum reali-
um species.*

Præter contemptum, contumeliam & ignominiam non dantur aliæ injuriæ reales. Etenim si realis fuerit injuria, factis læditur existimatio seu honor, vel fama alterius (§. 875). Quoniam itaque existimatio seu honor alterius læditur, si quis alteri ignominiam & contemptum facere conatur (§. 867), fama vero læditur, si eidem vitia, adeoque imperfectiones imputantur (§. 862. 867); si factis existimatio vel honor, aut fama alterius læditur, istiusmodi committis actiones, ex quibus colligitur, quod alteri imputes vel objicias perfectionum defectus ac imperfectiones (§. 527 part. I. *Phil. præf. univ.*). Enimvero si talia fuerint facta, quibus significatur, alteri imputandos esse defectus perfectionis, eum contemnis (§. 787. 538. 541); si vero facta fuerint talia, quibus significatur, eidem imperfectiones esse imputandas, eundem ignominia (§. 811), vel contumelia afficis (§. 812). Patet itaque præter contemptum, contumeliam & ignominiam non dari alias injurias reales.

Quoniam Juri Romani defectum perfectionis tanquam imperfectionem privativam ab imperfectionibus positivis non distinxerunt, inter ignominiam & contemptum nullam perspexerunt differentiam. Et quoniam contumelia species quædam ignominia est, nec hanc a contemptu separarunt. Unde contumeliam ad omnes injurias reales; immo latissimo significato ad injurias omnes, specialiter scilicet dictas, extenderunt.

derunt. Infamiae, quae communis hominum de vitis alterius opinio est (§. 862), hic nulla expressa fit mentio, cum facta, quibus quis infamatur, ad ignominiam referenda sint. Vides inconstantiam loquendi, quae hinc enata est, quod rationes, cur alii alios vilipendant vel nihili faciant, non satis acute scrutari fuerint, nec distinxerint, utrum quis alterum simpliciter vilipendat vel nihili faciat, an simul contendat, mereri alterum, qui vilipendatur vel nihili fiat. Ad hasce differentias animum advertere tenemur in Philosophia, atque adeo rebus aptanda sunt vocabula, quantum fert usus loquendi.

§. 886.

Omnes injuriae tam verbales, quam reales sunt contra jus perfectum injuriati. Enim contemptus, ignominia, convicia, contumeliae, calumniae fiunt contra jus perfectum alterius (§. 857). Enimvero convicia, vituperium & calumniae injuriae verbales sunt (§. 877), nec praeterea dantur aliae injuriae verbales (§. 884): at contemptus, contumelia & ignominiosi actus ceteri reales sunt (§. 877), nec praeterea dantur injuriae reales aliae (§. 885). Omnes itaque injuriae tam verbales, quam reales fiunt contra jus perfectum injuriati.

*Injuria
num fiunt
contra jus
perfectum
alterius.*

Usus hujus principii patabit inferius.

§. 887.

Quoniam omnes injuriae tam verbales, quam reales fiunt contra jus perfectum injuriati (886), quod vero fit contra jus perfectum alterius injuria generaliter dicta est (§. 859); *injuria omnes tam verbales, quam reales, hoc est, specialiter dictae (§. 874. 875) sunt injuriae in significato generali.*

*An injuria
speci- aliter
dicta con-
veniat no-
men in si-
gnificatu
generali.*

Videmus adeo nomen generis retinuisse speciem: id quod etiam in culpa obtinet (§. 696. 717 part. 1. Phil. pract. univ.). In vernaculo tamen sermone aequivocationi huic minime locus est; sed species peculiare sibi habet no-

(Wolffii Jus Naturae Tom. I.)

E e e e

men

men diversum prorsus a nomine generis. Generis enim nomen est Unrecht (§. 859); speciei vero Beschimpfung & Schimpfung.

§. 888.

*Superbia
quid sit.*

Superbus dicitur, qui supra alios sese effert, seu majoris fieri vult aliis. Unde *Superbia* vitium est, quo quis sese effert supra alios, vel iisdem majoris fieri vult.

Hinc est quod homines huic vitio dediti vestibibus superbiunt, ut meliores videantur aliis & majoris fiant, quam alii. Nimirum quemadmodum seipsum aliis præferunt, ita etiam volunt, ut præferantur aliis ab aliis. Ratio autem non una est, cur hoc præendant. Nunc enim ob virtutem quandam intellectualem, nunc ob moralem, nunc ob bona corporis, nunc ob bona fortunæ, quibus præstare sibi videntur, aliis præferri amant. Plurimum vanitati litant superbi, præsertim scemine, quarum commune hoc vitium est, & quæ plerumque ob corporis ac fortunæ bona sibi aliis meliores videntur, immo mentiuntur fortunæ bona, ut videantur aliis, quæ non sunt.

§. 889.

*Superbia
illicita.*

Nemo hominum superbus esse debet. Quilibet enim alterum amare debet tanquam seipsum (§. 619). Enimvero qui alterum tanquam seipsum, adeoque sincere amat, is eundem considerat tanquam seipsum (§. 659 *Psych. empir.*). Quilibet adeo alterum tanquam seipsum considerare debet, consequenter nemo sese supra alios efferre debet. Enimvero qui sese supra alios non effert, superbus non est (§. 888). Nemo igitur hominum superbus esse debet.

Videmus adeo superbiam lege naturali prohibitam esse adeoque recte in numerum vitiorum referri (§. 322 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 890.

*Comitas
quid sit.*

Comem dicere lubet, qui unicuique honorem exhibet.

hibet, quam meretur, tantumque tribuit laudis, quantum meretur, consequenter neminem vili pendit, nec sese supra alios effert. Est adeo *comitas* virtus, qua alteri honorem, quem meretur, laudemque meritam tribuimus.

Facile patet, comitatem oppositam esse superbiz. Superbus enim, cum sese supra alios efferat (§. 888), adeoque alios præ se vilipendat, saltem melior videri velit aliis; nemini quoque nisi coactus honorem exhibet, quam meretur, tantumque tribuit laudis, quantum meretur.

§. 891.

Comes esse debemus. Etenim unicuique honorem, *Comitas* quem meretur, exhibere & laudis tantundem tribuere *præceptum* debemus, quantum meretur (§. 648). Sed qui hoc facit, comis est (§. 890). Comes ergo esse debemus.

§. 892.

Qui in laudandis & honorandis aliis modum exce- *Adulatio* dit, etsi ratio nulla sit, cur alter hoc mereatur; *Adulator* quid sit. dicitur. Unde *Adulatio* est vitium, quo alios immeritis laudibus ac honoribus, quos eos non mereri probe novimus, cumulamus.

Non habemus vocabulum, quo habitum, qui proprie vitium est (§. 322 *part. 2. Phil. pract. univ.*), ab actu adulandi distinguamus. Nimirum adulator loquitur & facit, quod placet alteri, quia ipsi placet & ut placeat, quo favorem ejus aucupetur. Unde *Cicero* dixit, nolle sese esse laudatorem, ne videatur adulator. Enimvero quibus rationibus permoventur homines, ut comitatem in adulationem vertant; ostendemus in *Philosophia morali*, ubi & virtutum, & vitiorum characteres sunt explicandi.

§. 893.

Nemo alterum adulari debet. Lex enim naturæ nos *Adulatio* non obligat nisi ad honorem alteri exhibendum, quem me- *lege natu-* retur,

*rali probi-
bita.*

retur, & ad tantum laudis tribuendum, quantum meretur (§ 648). Quamobrem cum ad contrarium non faciendum simul nos obliget (§. 722); utique prohibet, ne alios immeritis laudibus ac honoribus, quos eos non mereri probe novimus, cumulemus (§. 163 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero qui alios immeritis laudibus ac honoribus cumulat, quos eos non mereri probe novit, eos adulatur (§. 892). Lex igitur naturæ prohibet, ne alios adulemur, consequenter nemo alterum adulari debet.

Videmus adeo adulationem recte inter vitia referri (§. 322 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Sit ita quod superbi ac incauti eam laudent. Poterat aliis adhuc modis ostendi intrinseca adulationis turpitudine tum ex effectu, si respicias eum, quem alter adulatur, tum ex intentione adulatoris. Enimvero cum de hisce agendum sit in Philosophia morali; sufficit ostendisse, quod adulatio minime conveniat obligationi naturali, sed eidem contrarietur. Cur vero pessimum semper habitum fuerit hoc vitium, & quod hominem ingenuum maxime deceat, non minus ex his intelligetur, quæ in Philosophia morali de hoc vitio tradituri sumus. Immo veteres posterius satis indigitarunt; dum ad homines transtulerunt, quod proprie canum est, quippe de canibus proprie dicitur, quod adulescentur, dum eandem motu, pedum assultu vocisque gannitu blandiuntur. Unde *Nonius*: Adulatio, inquit, est blandimentum proprie canum. Et de his quoque vocabulum sæpe usurpatur apud Auctores. Canum adeo mores imitantur adultores, qui in ipsis quidem nihil vitii habet, quemadmodum ex Philosophia morali patebit, sed ex perversa demum imitatione in adulatoribus vitium trahit: id quod ideo monendum esse diximus, ne quis ad Jus naturæ commune provocando adulationem excuset (§. 161 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 894.

*Humanitas
quid sit.*

Humanus dicitur, qui ad officia erga alios præstanda

da pronus est & in iis præstandis, ubi hoc in potestate ipsius positum, facilem sese præbet. Hinc *Humanitas* virtus est, qua ad officia erga alios præstanda proni ac faciles sumus.

Sermone vernaculo *Leutfeeligkeit* appellamus, quemadmodum Comitatem *Freundlichkeit* & adulationem *Schmeicheley*. Cum homines ad mutua commoda nati sint (§. 221 *part. 2. Phil. pract. univ.*), ac homine homini nihil sit utilius (§. 220 *part. 1. Phil. pract. univ.*); humanitas maxime decet hominem (§. 332 *part. 1. Theol. nat.*). Ceterum hinc apparet ratio, cur officia naturalia erga alios dicantur *officia humanitatis*.

§. 895.

Humani esse debemus erga omnes. Etenim cum officia erga alios lege naturali præscribantur (§. 224 & *seqq. lege natu- part. 1. Phil. pract. univ.*), obligatio autem, quæ a lege naturali venit, immutabilis sit (§. 142 *part. 1. Phil. pract. cepta. univ.*); nemo alteri officia ista denegare (§. 291 *Ontol.*), adeoque ad ea præstanda pronus &, ubi hoc in potestate ipsius positum (§. 608), in iis præstandis facilem sese præbere debet. Enimvero qui ad officia erga alios præstanda pronus est, & in iis præstandis, ubi hoc in potestate ipsius fuerit positum, facilem sese præbet, humanus est. Quamobrem erga omnes humani esse debemus.

Ostenditur etiam hoc modo. Quoniam officia naturalia erga alios sunt actiones, ad quas committendas vel omittendas lege naturali obligamur (§. 225. 226 *part. 1. Phil. pract. univ.*), obligamur autem ad aliorum perfectionem pro virili promovendam (§. 222 *part. 1. Phil. pract. univ.*) & ad omittendas actiones, quæ tendunt ad imperfectionem alterius ejusque status (§. 231 *part. 1. Phil. pract. univ.*); officia erga alios consistunt in actionibus, quibus aliorum perfectio promoveretur. Enimvero unicui

libet homini constans & perpetua esse debet voluntas perfectionem ac felicitatem alterius cujuscunque promovendi (§. 615), consequenter & voluntas non faciendi, quod tendit ad alterius imperfectionem atque status ejusdem (§. 722). Constans ergo & perpetua ipsi esse debet voluntas officia erga alios aliis præstandi. Constans & perpetua est voluntas, si in dato quolibet casu, quo officium aliquod alteri præstare valet, nobis est voluntas hoc faciendi, & sese nulla ratione ab eadem dimoveri patitur (§. 1062 *part. 1. Theol. nat.*): Quàmobrem patet quod ad officia erga alios præstanda proni &, quoties in potestate nostra positum, faciles esse debemus. Sed qui pronus est ad officia erga alios præstanda &, quoties in potestate ipsius positum, facilis, is humanus est (§. 894). Ergo erga homines omnes humani esse debemus.

Qui humanus est, ejus animus propendet in commoda alterius, hancque propensionem ore, vultu & gestu significat, etiamsi non adsit occasio eidem inserviendi, aut, si ea adfuerit, in potestate sua positum non sit. Quodsi fuerit in potestate alterius perfectionem ac felicitatem quomodocunque promovere, petenti statim annuit: ubi autem non fuerit, ut denegare teneatur officium, quod petit alter, hoc ipsum ei molestum accidit, atque adeo ore, vultu & gestu molestiam animi prodit. Humanitas adeoque consistit in actibus externis, quibus charitatem alteri significamus (§. 617. 620). Ipsa enim præstatio officiorum ad charitatem spectat. Unde est, quod humanitas spectetur in verbis potissimum, vultu & gestu. Hæc probe noranda veniunt, ne videamur eadem sub diversis nominibus proposuisse.

§. 896.

Inhumanitas quid sit. *Inhumanus* dicitur, qui ab officiis humanitatis aliis præstandis adversum habet animum. Unde *Inhumanitas* vitium est, quo quis ab officiis erga alios avertit animum.

Oppo-

Opponitur inhumanitas humanitati. Quemadmodum itaque animus ejus, qui humanus est, ad officia erga alios præstanda propender; ita ex adverso animus ejus, qui inhumanus est, ab eodem averfus est, ut adeo vix ac ne vix quidem se ad officium aliquod alteri præstandum adduci pariatur.

§. 897.

Nequaquam inhumani esse debemus. Erga omnes enim humani esse debemus (§. 895), consequenter cum humanus sit qui ad officia aliis præstanda pronus ac facilis est (§. 894), averfum ab iisdem animum habere minime debemus (§. 722). Enimvero inhumanus est, qui averfum ab officiis humanitatis præstandis aliis habet animum (§. 896). Inhumani igitur haud quaquam esse debemus.

*Inhumani-
tas lege na-
turali pro-
hibita.*

Nimirum inhumani curam aliorum prorsus abjiciunt, nec ea ipsos tangit aliorum felicitas. Sibi soli prospiciunt; ceteros negligunt. Unde patet, quod obligationi naturali parum satisfaciunt (§. 222. part. 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 898.

Officiosus dicitur, qui ad officia humanitatis alteri præstanda semper paratus est. *Officiositas* itaque virtus est, qua ad officia humanitatis alteri præstanda semper parati sumus.

*Officiositas
quid sit.*

Quam primum nimirum alter a te petit humanitatis quoddam officium, quod in potestate tua est; exemplo id ipsum eidem præstas. Germanice vocamus hanc virtutem die *Dienstfertigkeit.*

§. 899.

Officiosi in omnes esse debemus. Unicuique enim hominum constans ac perpetua esse debet voluntas perfectionem ac felicitatem alterius cujuscunque promovendi (§. 615), consequenter officia humanitatis alios præstandi (§. 655).

*Officiositas
lege natu-
rali præ-
cepta.*

655). Quoniam itaque in quolibet casu, quo officium quoddam humanitatis alteri præstare valemus, voluntas hoc faciendi nobis esse debet, neque ulla ratione nos ab eadem dimoveri patiamur necesse est (§. 1062 *part. I. Theol. nat.*), adeoque semper parati esse debemus ad officia humanitatis aliis præstanda; qui vero ad hoc faciendum paratus, officiosus est (§. 898); in omnes omnino officiosi esse debemus.

Officiositas plurimum facit ad amorem aliorum sibi conciliandum & conservandum. Atque adeo etiam pender ab obligatione aliorum amicitiam sibi conciliandi eumque conservandi (636).

§. 900.

Inofficiositas quid sit.

Inofficiosus dicitur, qui nemini facile præstat aliquod officium humanitatis, sed petenti potius denegat. Unde *Inofficiositas* vitium est, quo aliis officia humanitatis denegamus.

Vernaculo sermone *Undisfattigheit* appellare solemus. Consistit hoc vitium in sola denegatione eorum, quæ officiosus lubens ac promptus facit, consequenter in mere non factis. Quinam sint inofficiosi suo loco inquiremus in *Philosophia morali*.

§. 901.

Inofficiositas prohibita.

Inofficiosi minime esse debemus. Obligamur enim ad officiositatem (§. 899), adeoque ad officia quæcunque aliis præstanda semper parati esse debemus (§. 898). Quoniam itaque omittere non debemus, ad quod faciendum obligamur (§. 118 *part. I. Phil. pract. univ.*), officia humanitatis alteri denegare non licet. Quamobrem cum inofficiosus sit, qui petentibus aliis officia humanitatis denegat, nec facile cuidam quodpiam præstat (§. 900); inofficiosi minime esse debemus.

Nemo non inofficiositatem accusat, quemadmodum ex adverso

adverso officiositas laudatur. Et vera amicitia officiositate probatur, quemadmodum simulatam prodit inofficiositas. Sed de his plura dicemus in Philosophia morali.

§. 902.

Etiam in superbos comes, in inhumanos humani & in inofficiosos officiosi esse debemus. Quoniam nemo esse debet ^{nos genere} superbus (§. 889), inhumanus (§. 897), inofficiosus (§. ^{debeamus} 901); qui superbus, vel inhumanus, vel inofficiosus est, ^{in superbos, inhumanos & inofficiosos.} obligationi suæ naturali minime satisfacit (§. 120 part. I. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum in omnes humani (§. 895), comes (§. 891) & officiosi esse debeamus (§. 899), neque ideo nobis permissum est obligationi nostræ non satisfacere, quia alter eidem non satisfacit (§. 631); etiam in superbos comes, in inhumanos humani & in inofficiosos officiosi esse debemus.

Qui obligationi naturali ideo satisfacere studet, quod novit se ad hoc faciendum vel non faciendum obligatum esse, quemadmodum faciunt, qui virtutis amore ducuntur; iis nihil difficultatis est circa propositionem præsentem vel alias similes, quales plures in anterioribus occurrunt. Immo hoc lapide lydio probari norunt virtutem, si alteri non faciant, ad quod non faciendum obligantur, etiam si alter hoc fecerit, qui ad idem non faciendum similiter obligatur, & ubi fecerunt, ad quod faciendum obligantur, etiam si alter hoc non fecerit, qui ad idem faciendum similiter obligatur.

§. 903.

Homini cuilibet competit jus petendi ab altero officia Jus petendi humanitatis. Competit enim homini jus petendi ab aliis, ut *di officia* ea conferant ad perfectionem suam statusque sui perfectionem, quæ ipsemet facere nequit (§. 234 part. I. *Phil. pract. univ.*); quod num ipse facere possit, in casu dubio ipsius *humanitatis.* iudicium relinquendum vi libertatis naturalis (§. 156). Quoniam
(*Wolfii Jus Nature Tom. I.*) F f f f nam

niam itaque actiones, quibus promovetur perfectio alterius, humanitatis officia sunt (§. 655); homini cuilibet competit jus petendi ab altero officia humanitatis.

§. 904.

*Quale sit
hoc jus.*

Jus petendi ab altero officia humanitatis jus perfectum est. Quoniam enim homo obligatur ad perfectionem suam statusque sui promovendam (§. 152 part. 1. *Phil. pract. univ.*), & lex naturæ eidem jus dat ad ea, sine quibus obligationi suæ naturali satisfieri potest (§. 159 part. 1. *Phil. pract. univ.*), nec alteri competit jus impediendi, quò minus quis suo jure utatur (§. 180 part. 1. *Phil. pract. univ.*); quando ad suam statusque sui perfectionem promovendam alieno auxilio indiget, jus quoque petendi hoc ab altero, consequenter petendi officium humanitatis nascitur ex obligatione promovendi perfectionem suam (§. 23) nec impediri ab altero potest, quo minus eodem utatur. Cum itaque moraliter necesse sit, ut alter permittat ab ipso officium humanitatis peti, adeoque ad hoc obligetur (§. 118 part. 1. *Phil. pract. univ.*); in præsentī casu perinde est, ac si obligationi satisfacere nolentem cogere liceret, consequenter tibi jus quasi cogendi alterum competit, ut officium humanitatis a se peti permittat. Enimvero perfectum jus est, cum quo conjungitur, jus cogendi alterum, ubi obligationi, quæ eidem respondet, satisfacere non vult (§. 237 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Jus itaque petendi ab altero officia humanitatis jus perfectum est.

Enimvero ad evitandam prolixitatem demonstrandi, jus aliquod homini competens esse perfectum, de differentia juris perfecti & imperfecti generaliter quædam demonstrare lubet.

§. 905.

Jus ad sa-

Jus omne, quod tibi dat lex naturæ ad satisfaciendam obligam

obligationi tuæ naturali, perfectum jus est. Etenim cum ^{tisfacien-} obligatio naturalis, seu quæ a lege naturæ venit (§. 141 *part. 1. dum obli-* *Phil. pract. univ.*), necessaria & immutabilis sit (§. 142 *gationi na-* *part. 1. Phil. pract. univ.*), absolute quoque necessarium ^{turali dat} est (si nempe moralitatis habenda ratio) ut eidem satis- ^{jus per-} *facias (§. 293 Ontol. & §. 120 part. 1. Phil. pract. univ.)*. *perfectum.*
 Quamobrem necesse est, ut tibi liceat cogere alterum, ne te impediat, quo minus eodem utaris (§. 279 *Ontol.*), consequenter tibi competit jus cogendi alterum, ne impediat, quo minus utaris jure tuo (§. 156 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque jus perfectum est, quod cum jure cogendi alterum conjunctum est, si obligationi suæ satisfacere nolit (§. 235 *part. 1. Phil. pract. univ.*), veluti in præsentis si nolit permittere, ut jure tuo utaris; jus omne, quod tibi dat lex naturæ ad satisfaciendum obligationi tuæ naturali, perfectum jus est.

Hinc patet jus petendi ab altero, ut tibi quid faciat, quod humanitas præcipit, esse jus perfectum. Etenim hoc jus venit ex eo, quemadmodum ex propositionis præcedentis demonstratione patet, quod obligationi tuæ satisfacere nequeas sine alterius auxilio, ad quod ferendum tibi obligatur, qui ferre potest. Si enim alter tibi opem ferre debet, necesse est, ut ipsi constet te eadem indigere. Arque adeo requiritur, ut eandem petas.

§. 906.

Jus, cui respondens obligatio pendet a judicio alterius, Jus, cui re- *imperfectum est.* Quoniam enim vi libertatis, quæ homini ^{spondens} natura competit, (§. 146), nemo in agendo dependet a vo- ^{obligatio} *luntate tua (§. 152)*; si obligatio, quæ juri tuo respondet, ^{pendet a} a judicio alterius pendet, fieri non potest, ut tu eum co- ^{ju- dicio al-} *gere possis, quo minus eidem satisfacias, consequenter ti- ^{terius, im-} *bi cogendi jus nullum competit, ut hoc faciat (§. 156* ^{perfectum.}*

part. 1. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque jus imperfectum est, quod cum jure cogendi alterum, ut faciat, ad quod tibi obligatus, conjunctum non est (§. 237 *part. 1. Phil. pract. univ.*); jus, cui respondens obligatio pendet a judicio alterius, imperfectum est.

Hinc apparet, jus ad eleemosynam a Cræso dandam esse jus imperfectum. Etenim Cræsus non obligatur ad dandam eleemosynam, nisi quatenus hoc fieri potest sine neglectu sui ipsius, seu quatenus in potestate ipsius positum est, ut tibi det. Vi libertatis naturalis ipsi, non tibi competit judicium, utrum in potestate ipsius sit hoc facere, nec ne. Quasmodum jus ad eleemosynam a Cræso dandam nonnisi imperfectum est.

§. 907.

Jus te aptum reddens, ut quid ab altero tibi detur vel fiat, imperfectum.

Jus, quod te tantummodo dignum reddit, ut ab aliis tibi quid detur vel fiat, imperfectum est. Etenim quia jus ad hoc, ut alii tibi quid dent vel faciant, tantummodo competit tibi, quia dignus es, ut alii dent vel faciant; ab aliorum judicio pendet, utrum te dignum agnoscere velint, nec ne, consequenter quod tibi ad hoc dandum vel faciendum obligentur. Quoniam itaque obligatio juri tuo respondens a judicio alterius pendet (§. 851 *Ontol.*), jus autem, cui respondens obligatio a judicio alterius pendet, imperfectum est (§. 906); jus quoque, quod te tantummodo dignum reddit, ut ab aliis tibi quid detur vel fiat, imperfectum est.

Hinc aparet ratio, cur Jus imperfectum ab *Aristotele* vocetur *aitia* sive dignitas, a *Grotio* meritorum & aptitudo appelleretur (§. 237 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Sola indigentia te aptum efficit, ut alii officia humanitatis tibi præstent (§. 657. 667). Ac ideo jus, quod tibi ad ea ab altero præstanda competit, nonnisi imperfectum est, quemadmodum ex iis intelligitur, quæ supra demonstravimus (§. 658) vi notionis juris imperfecti (§. 237 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ceterum

non est quod excipias, libertati naturali repugnare, si alterius judicio relinquendum, utrum te dignum agnoscere velit, nec ne, judicium enim de dignitate tuo relinquendum esse judicio, quemadmodum ex adverso non tuo, sed alterius judicio relinquitur, num tibi, quod petis dare vel facere volueris. Etenim judicium tuum de dignitate seu merito proprio tibi relinquitur quoad jus perendi; alterius vero judicium de eadem dignitate ipsi relinquendum quoad obligationem præstandi quod petis. Ita nimirum ex utraque parte nihil admititur, quod juri libertatis repugnet. Sane tu falli poteris & fallere velle eum, a quo quid petis, dum de propria dignitate judicas; alter vero cum tibi obligatus revera non sit, nisi quando non falleris, adeoque verum fers judicium; ubi judicare teneris, utrum tibi obligatus sit, nec ne, ad præstandum quod petis, suum sequi debet judicium, quemadmodum tuum sequeris in perendo.

§. 908.

Jus omne, quod respondet obligationi, qua alter tibi Jus ad tenetur in singulari, quoad quidpiam singulare perfectum est. Quodsi enim alter tibi in singulari obligatur ad quidpiam in singulari, tum certum est, quod ad hoc præstandum tibi obligetur (§. 564 Log.), adeoque ab eo exigere potes, ut obligationi suæ satisfaciat (§. 120 part. I. Phil. pract. univ.), consequenter si nolit, vi eum adigere potes, ut satisfaciat (§. 118 part. I. Phil. pract. univ.), adeoque jus cogendi alterum, ut satisfaciat obligationi suæ, tibi competit (§. 156 part. I. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque jus perfectum est, quod cum jure cogendi alterum conjunctum est, si obligationi suæ satisfacere nolit (§. 235 part. I. Phil. pract. univ.); jus omne, quod respondet obligationi, qua alter tibi tenetur in singulari quoad quidpiam singulare perfectum est.

Ubi jus nonnisi imperfectum tibi competit, incertum esse potest, num tibi competat, veluti si quis ab altero poscit eleemosy-

mosynam, incertum esse potest tum ex parte petentis, utrum dignus sit elemosyna, nec ne, tum ex parte ejus, a quo petitur, num in ipsius potestate sit dare elemosynam. Hæc incertitudo facit, ut dubium sit jus petentis tum ex parte ipsius petentis quoad alterum, a quo petitur, tum ex parte ejus, a quo petitur, quoad petentem. Ne quid igitur admittatur, quod libertati naturali alterius adversum sit, obligatio & jus externum non nisi imperfecta censei debent. Ratio hæc cum cesserit in casu propositionis præsentis, cum non minus jus tuum, quam obligatio alterius certa sit, jus quoque tuum non imperfectum, sed perfectum esse debet. E. gr. si ex contractu emtionis jus quoddam ad rem emtam tibi acquisivisti; certum omnino est alterum tibi obligari ad rem emtam tradendam, soluto pretio, quam tibi competere jus exigendi traditionem ejus. Jus igitur manifestum denegari tibi minime potest: nec permittendum ut alter obligationi manifestæ minime satisfaciat. Atque ideo tibi competit jus cogendi venditorem, ut pretio soluto rem emtam tradat.

§. 909.

*An juri petendi officii-
injuriam humani-
tatis ad-
versum sit
injuriam.*

Quicquid contra jus petendi officium humanitatis fit, injuria est, generaliter scilicet dicta. Etenim jus petendi ab altero officium humanitatis jus perfectum est (§. 904). Quicquid igitur contra jus petendi officium humanitatis fit, contra jus perfectum alterius fit. Enimvero quicquid contra jus perfectum alterius fit, injuria generaliter dicta est (§. 859). Quicquid ergo contra jus petendi officium humanitatis fit, injuria est, generaliter scilicet dicta.

E. gr. petit a te Titius, ut ipsum commendes Mævio præceptorem filiis suis daruro. Quodsi ipsi indigneris & verbis durioribus eum abire jubeas; injuriam ipsi facis. Impedire enim non debes, quo minus petat, cum jus petendi ipsi saluum esse debeat, etsi tuum sit statuere, quid facere velis, nec Titius te cogere seu vi adigere possit, ut ipsum commendes.
Nec

Nec miuus injuriam facit, qui quocunque modo impedit, quo minus Titius a te petere possit, ut ipsum commendes.

§. 910.

Nemo quicquam contra jus alterius facere debet. Si *Contra jus* quid enim contra jus alterius quicquam facis, aut idem *alterius ni-* tollis, vel diminuis, vel usum ejus quomocunque impe- *bil facien-* dis (§. 239 *part. 1. Phil. pract. univ.*), adeoque quicquid *dum.* horum feceris, alterum impedis, quo minus jure suo utatur. Enimvero nemo alterum impedire debet, quo minus jure suo utatur naturali (§. 180 *part. 1. Phil. pract. univ.*), quod scilicet vi legis naturalis ipsi competit (§. 160 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum in Jure naturali nonnisi de hisce juribus nobis sermo sit (§. 1); nemo quicquam contra jus alterius facere debet.

Poterat propositio præsens sumi absque ulla probatione. Ecquis enim esset usus juris, si alteri liceret eum pro arbitrio suo impedire, vel jure hoc te prorsus privare? Hoc enim concessio, potentiori quidlibet in te liceret, quod libitum esset, consequenter omnis cessaret juris utilitas, immo juris inane nomen foret.

§. 911.

Quoniam injuria generaliter dicta est contra jus per- *Injuria ge-* fectum alterius (§. 859), nihil autem contra jus alterius *neraliter* fieri debet (§. 910); *injuria quoque generaliter dicta pro dicta illicit-* hibita, consequenter *illicita est* (§. 170 *part. 1. Phil. ta. pract. univ.*).

Quia injuriæ specialiter dictæ sunt etiam injuriæ in signifi- cata generali (§. 887), vi præsentis denuo sequitur, quod supra jam aliter ostendimus (§. 878), injurias omnes speciali- ter dictas esse illicitas.

§. 912.

Homini competit jus perfectum non patiendi, ut alter Quale jus faciat, homini

*competat
adversus
eos, qui
ipsius im-
perfectio-
nem pro-
movere co-
nantur.*

faciat, quod ipsum & statum ejus imperfectiorem reddit, vel ut faciat, quo impeditur ipsius & status ejusdem perfectio. Lege enim naturali obligamur ad faciendum, quod nos statumque nostrum perfectiorem reddit, & non faciendum, quod reddit imperfectiorem (§. 152 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque eadem lex nobis dat jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfacere non possumus (§. 159 part. 1. *Phil. pract. univ.*); nobis etiam dat jus non patiendi, ut alter quid faciat, quod nos statumque nostrum imperfectiorem reddit, vel ut faciat id, quo impeditur perfectio nostra statusque nostri. Et quia jus omne, quod nobis dat lex naturæ ad satisfaciendum obligationi nostræ naturali, perfectum est (§. 905); jus, quod ~~homini~~ competit, non patiendi ut alter quid faciat, quod nos statumque nostrum imperfectiorem reddit, vel quo impeditur, ne nos statusque noster reddatur perfectior *per demonstrata*, perfectum est. Patet itaque homini competere jus non patiendi, ut alter quid faciat, quod ipsum statumque ejus imperfectiorem reddit, vel quo impeditur, ne ipse statusque ejus reddatur perfectior.

Alia igitur ratio est legum prohibitarum & præceptivarum quoad officia erga alios. Hæ enim nobis non conferunt nisi jus imperfectum, illæ autem perfectum. Si alter perfectionem tuam promovere noluerit, id ferendum patienter: aut si te reddere voluerit imperfectiorem, id ferendum non est.

§. 913.

*Jus adver-
sus lesiones
homini
competens.*

Homini competit jus perfectum non patiendi, ut alius ipsum lædat. Competit enim jus perfectum non patiendi, ut alter quomodocunque ipsum statumque ejus imperfectiorem reddat (§. 912). Quoniam itaque alterum lædit, qui ejus imperfectionem statusque ejusdem imper-
fectio-

fectionem promovet (§. 669); homini competit jus perfectum non patiendi, ut alius ipsum lædat.

§. 914.

Quoniam homini competit jus perfectum non patiendi, ut alius ipsum lædat (§. 913); eidem quoque competit jus a quocunque exigendi, ne ipsum lædat, & ubi lædendur. dere conatur, eundem cogendi, ne faciat (§. 235 part 1. Phil. præct. univ.).

§. 915.

Obligatio alterum non lædendi perfecta est. Perfectione enim mihi obligaris, si, ubi obligationi satisfacere nolueris, mihi competit jus te cogendi, seu vi adigendi, ne hoc facias (§. 235 part. 1. Phil. præct. univ.) Sed si me lædere vis, mihi competit jus te cogendi, ne facias (§. 914). Ergo obligatio alterum non lædendi perfecta est.

Loquimur hic de obligatione externa, internam enim omnem perfectam esse jam supra monuimus (not. §. 656). Ut vero appareat, cur non lædendi obligatio perfecta sit eique jus perfectum respondeat, cum obligatio externa ad charitatem non sit nisi imperfecta, eique nonnisi jus imperfectum respondet, propositionem sequentem addere lubet.

§. 916.

Jus non patiendi, ut quis te lædat, libertati naturali convenit. Libertas enim naturalis non tollit obligationem naturalem (§. 159), consequenter eam, quæ a lege naturæ venit (§. 141 part. 1. Phil. præct. univ.). Enimvero lex naturalis nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152 part. 1. Phil. præct. univ.), & perfectionem tuam statusque tui intendere debes tanquam (Wolffii Jus Natura Tom. 1.) G g g g finem

finem ultimum (§. 29 part. 2. *Phil. pract. univ.* & §. 617 part. 1. *ejusd.*), consequenter operam dare debes, ne quid fiat quod perfectioni tuæ statusque tui quomodocunque adverteretur, vel statimque tuum imperfectiorem reddat (§. 941 *Ontol.*). Quamobrem libertati naturali convenit, ut caveas, ne quid fiat, quod perfectioni tuæ statusque tui quomodocunque adverteretur, vel te statimque tuum imperfectiorem reddat. Quoniam itaque vi libertatis naturalis in agendo prorsus independens es a voluntate alterius (§. 152), neque dependes nisi a te ipso (§. 153); neque tibi ferendum est, ut alter faciat, quod te statimque tuum reddit imperfectiorem, vel ut impediatur, quominus perfectionem consequaris. Qui imperfectionem alterius atque status ejusdem quomodocunque promovet, alterum lædit (§. 669). Quare vi libertatis naturalis ferendum non est, ut alter te lædat, consequenter jus non patiendi, ut quis te lædat, libertati naturali convenit.

Non est quod excipias, jus non patiendi, ut quis te lædat, libertati naturali lædenti repugnare, cum is dependere debeat in lædendo a voluntate læsi, non a seipso (§. 153). Etenim vi libertatis non permitrendum est, ut quis in determinandis actionibus suis suum sequantur judicium, nisi quamdiu nil contra jus alterius facit (§. 156). Enimvero cum natura homini tribuat jus perfectum a quocunque exigendi, ne ipsum lædat, & ubi lædere vult, eundem cogendi, ne faciat (§. 914; qui alterum lædit, utique facit, quod est contra jus alterius, consequenter quod vi libertatis naturalis facere nequit (§. 160). Non confundenda libertas cum licentia est (§. 150), quæ nec a Deo cuiquam dari potest (§. 151) & legem naturæ omnemque aliam prorsus tollit (§. 164).

§. 917.

Jus securitatis quod nam sit.

Jus non patiendi, ut quis te lædat, dicitur *securitas*. Vi

Vi nimirum hujus juris unusquisque ab alio quocunque prætere tendere potest, ne ullo modo ipsum lædat. Lex enim naturæ, quæ læsionem omnem prohibet (§. 695), vult unumquemque esse securum ab omni læsione. Quemadmodum itaque ex obligatione passiva nascuntur jura (§. 23); ita ex obligatione neminem lædendi oritur jus securitatis. Vernaculo sermone dicitur das Schutz-Recht: est enim tutela quædam naturalis, qua ipsa natura nos tuetur adversus alios.

§. 918.

Jus securitatis homini omni competit. Competit e- *Quod boni-*
nim eidem jus non patiendi, ut quis ipsum lædat (§. 913). *ni natura*
Sed jus non patiendi, ut quis te lædat; jus securitatis est (§. *competat.*
917). Omni igitur homini jus securitatis competit.

§. 919.

Quoniam jus securitatis homini omni competit (§. *Læso et* 918), vi autem hujus juris nemo pati tenetur, ut quis ipsum *dem con-* lædat (§. 917). *quisunque alterum lædit, contra jus securi-* *traria*
tatis hoc facit, consequenter læso omni juri securitatis ad-
versatur.

Obligationibus respondent jura, quamobrem quando quis agit contra obligationem, qua tenetur alteri, simul agit contra jus alterius, cui obligatus est. Hinc qui exigit ab altero, ne ipsum lædat, ad jus suum provocat.

§. 920.

Qui quid facit contra jus alterius, cum lædit. Na- *Violatio*
turæ enim lex nobis dat jus ad ea, sine quibus obligationi *juris num*
naturali satisfacere non possumus (§. 159 part. I. Phil. sit læsio.
pract. univ.), consequenter ideo, ut obligationi naturali
satisfacere, adeoque perfectionem nostram promovere,
imperfectionem vero avertere valeamus (§. 152 part. I.
Phil. pract. univ.). Quamobrem qui quid facit contra jus
perfectum alterius, is quid facit, quod perfectionem alte-

rius impedit aut ad imperfectionem ejus tendit. Enimvero qui quid facit quod ad imperfectionem ejus tendit, eum lædit (§. 669). Lædit igitur qui quid facit contra jus alterius.

Patet hinc, quam late pateat jus securitatis. Cum enim jus securitatis non ferat, ut quis te lædat (§. 917), qui vero contra jus quodcunque tuum quid fecerit, te lædat (§. 920); juri etiam securitatis repugnat, ut quis quid faciat contra jus tuum. Jus adeo securitatis tuetur jura cetera omnia. Quodsi homines in agendo essent rationales, nemo quicquam faceret, quod est contra jus alterius, quemadmodum nemo vult, nec velle tenetur, ut alter quid faciat, quod est contra jus suum. Observarent nimirum strictissime hanc legem: quod jure tuo tibi non vis fieri ab eo, qui tibi obligatus est, id nec alteri feceris, cui tu eadem obligatione teneris (§. 98).

§. 921.

*Jus suum
quinam al-
teri tribu-
at.*

Qui nihil facit, quod est contra jus alterius, sed non nisi ea facit, quæ secundum jus alterius, seu salvo jure alterius, aut eidem convenienter fieri possunt, *jus suum alteri tribuere* dicitur.

Diximus hinc in Horis subsecevis, quando definitionem *Ulpiani*, quam de justitia dedit *l. 10. ff. de Just. et Jure* explicabamus, in *Trimelli Vern. A. 1729. 1. 2. §. 6.* alteri jus suum tribui, si facultatem ejus agendi moralem nullo modo impediamus, si ea præstemus, ad quæ præstanda obligamur, si facultatem agendi, quam lex alteri tribuit, ipso invito non nobis asseramus. Vi dominii de libro tuo disponere potes pro arbitrio tuo (§. 919 *part. 1. Theol. nat.*), adeoque margini adscribere, quæ volueris. Et si tu ab hoc sis quam maxime alienus, haud quaquam tamen impedire licet, quo minus alter hoc faciat. Quamobrem ubi eundem non impedis in usu juris sui, etsi hoc phylice impedire poteris; jus suum alteri tribuis. Obligaris venditori ad pretium pro re tradita solvendum, & huic obligationi responderet jus venditoris istud a te exigendi. Quamobrem ubi solvis, quod debes, jus suum alteri

alteri reddis. Immo ad pecuniam, quam venditori solvere debes pro re tradita, eidem jus quoddam est. Quamobrem tibi das pecuniam, ut dominium ejus acquirat, jus suum alteri reddis. Competit nonnisi domino jus utendi libro suo. Quodsi ergo non proprio ausu tibi arrogas libri alieni usum, domino invito, sed, ut eum tibi concedat, peris, jus suum alteri reddis. Nimirum contra jus alterius fit id, quo idem vel tollitur, vel diminuitur, vel usus ejus quomocunque impeditur (§. 239 part. 1. *Pbil. pract. univ.*). Quod igitur non fit contra jus alterius, eodem jus alterius nec tollitur, nec diminuitur, nec usus ejus quomocunque impeditur, sed actiones tuæ respectu alterius jus ipsi suum salvum relinquunt, neque adeo tibi quicquam facis, nisi quod eidem convenienter fieri potest. Videmus itaque tum hic, tum alibi dicta pulchre inter se conspirare, quamvis difficultate non careat in istiusmodi abstractis, quæ non satis distincte vulgo expenduntur, mentem suam satis accurate verbis exprimere, cum haud raro deficient vocabula commoda, præsertim ubi singulis fixum significatum tribuere debemus, nec ab eodem discedere datur.

§. 922.

Unicuique jus suum tribuendum. Nemo enim contra *Obligatio* jus alterius quicquam facere debet (§. 910). Sed alteri *tribuendi* tribuit jus suum, qui nihil facit contra jus alterius, sed *unicuique* non nisi ea facit, quæ secundum jus seu salvo jure alteri-*jus suum.* us, aut eidem convenienter fiunt (§. 921). Quamobrem jus suum unicuique tribuendum.

Indirecte idem hoc modo ostenditur. Ponamus tibi permissum, ne alteri jus suum tribuas. Quoniam adeo jus suum alteri non tribuit, qui quid facit contra jus alterius (§. 921); permissum tibi est pro arbitrato tuo facere, quod contra jus alterius est. Quare cum paulo ante demonstraverimus, quod nemo quicquam contra jus alterius facere debeat (§. 910), hoc utique absurdum est.

G g g 3

Vide-

Videmus adeo legem naturalem esse principium illud juris, quod unicuique jus suum tribuendum. Quoniam vero jura nascuntur ex obligatione (§. 23), atque adeo si tu alteri ad quid obligaris, alteri quoddam ad hoc ipsum jus est, jus suum alteri reddere idem est, ac obligationi suæ in alterum satisfacere. Nimirum quando facis id, ad quod alteri obligatus es, jus ipsius in salvo est, atque adeo eidem convenienter agis. Lex igitur naturæ, quod unicuique jus suum tribui jubet, urget ut obligationi tuæ erga alios satisfacias.

§. 923.

Suum alteri tribuere quid sit.

Suum alteri tribuere dicitur, qui eidem præstat, ad quod præstandum perfecte obligatur, hoc est, qui ei dat, ad quod dandum eidem perfecte obligatur, vel facit, ad quod faciendum eidem obligatur.

Vulgo jus suum tribuere alteri & suum alteri tribuere habentur pro synonymis, veluti cum l. 10 ff. de J. & J. in definitione justitiæ dicitur eam esse voluntatem tribuendi cuique jus suum, & mox additur præceptum juris esse, ut suum cuique tribuatur. Enimvero utrobique non esse eundem sensum nec differantur juris interpretes acutiores, quos inter *Maazium in Comment. ad Instit. tit. eod. §. 3. n. 21. f. 20. b.* nominasse sufficiat. Nimirum suum est, ad quod alteri jus perfectum competit (§. 131), cui perfecta aliquid præstandi in altero responder obligatio. Unde suum alteri tribui, qui præstat, ad quod eidem præstandum perfecte obligatur, quemadmodum habet definitio: at jus suum tribuitur alteri, si facis eidem convenienter, nec contra idem (§. 921). Unde jus suum tribuitur alteri non modo, quando quid præstat, ad quod præstandum ipsi perfecte obligaris; verum etiam quando non facis, quod contra jus ejusdem est, adeoque eum non lædis (§. 920).

§. 924.

Suum cuique tribuere quid sit.

Suum cuique tribuendum. Ponamus enim, si fieri potest, suum cuique non esse tribuendum. Quoniam suum tribui-

tribuitur alteri, si eidem præstas, ad quod præstandum perfecte obligaris (§. 923); alteri præstandum non est, ad quod præstandum eidem perfecte obligaris, seu necesse non est, ut alteri præstes, ad quod præstandum eidem perfecte obligaris, neque alter habet jus cogendi, ut hoc facias, ubi facere nolis. Perfecte igitur eidem obligatus non es (§. 118. 236 *part. 1. Phil. pract. univ.*): id quod utique absurdum.

Directe ostenditur hoc modo. Suum est, in quod cuidam jus perfectum competit (§. 131). Quod ergo alteri idem tribuere nolis, adeoque non præstare ad quod perfecte ipsi obligaris, & in quod alter jus perfectum habet (§. 923 *Jur. nat.* & §. 236 *part. 1. Phil. pract. univ.*); contra jus alterius facis (§. 239 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Sed contra jus alterius nil quicquam facere debemus (§. 910). Ergo suum cuique tribuere debemus.

§. 925.

Qui alteri jus suum tribuit, is etiam suum tribuit. Qui enim alteri jus suum tribuit, nihil facit, quod est contra jus alterius (§. 921). Quamobrem cum alteri competit jus cogendi, ut ea præster, ad quæ præstandum ipsi perfecte obligatur (§. 236 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter huic obligationi etiam respondeat aliquod jus ad id, quod præstandum est (§. 235 *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui alteri jus suum tribuit, id eidem præstat, ad quod præstandum perfecte obligatur. Sed qui alteri tribuit id, ad quod præstandum perfecte obligatur, suum alteri tribuit (§. 923). Quare qui alteri jus suum tribuit, etiam suum tribuit.

Non licet propositionem convertere, cum tributio juris sui laus pateat tribulone sui (*not. §. 923*).

§. 926.

§. 926.

*Justitia
quid sit.*

Justitia est virtus, qua jus suum cuique tribuitur, consequenter etiam unicuique suum (§. 625).

Non est quod existimes nos definitionem justitiæ quam in Methaphysicis dedimus (§. 1067 part. 1. Theol. nat.), hic relinquere, & communem ejus loco amplecti, quasi agnito errore. Præter ea enim, quæ ibidem jam annotavimus, sequentia adhuc notari merentur. Qui seipsum amat, felicitatem suam intendit in agendo (§. 633 *Psych. empir.*, & §. 616 part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter quatenus quis amat seipsum, sui tantummodo rationem habet in agendo. Enimvero vi legis naturalis perfectio aliorum non minus est finis ultimus actionum humanarum, quam propria (§. 28 part. 2. *Phil. pract. univ.*), & naturæ lex non minus aliis, quam nobis dat jus ad ea, sine quibus perfectionem nostram promovere minime valemus (§. 159 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Ad felicitatem igitur, consequenter perfectionem propriam (§. 48 part. 2. *Phil. pract. univ.*) consequendam non utitur mediis, quæ sunt contra jus alterius, vi sapientiæ, cujus est eligere media (§. 678 *Psych. rat.*), consequenter unicuique jus suum tribuit (§. 921). Justus igitur est vi definitionis præsentis, dum amore ductus aliorum perfectionem & felicitatem promovere studet. Evidens adeo est, nos in Theologia naturali notionem justitiæ altius tantummodo repetiisse, nec hic tradere, quæ ibidem assumtis contrariantur. In casu quolibet particulari idem multo clarius conspicitur.

§. 927.

*Justitia
præcepta.*

Justi esse debemus. Unicuique enim jus suum tribuere debemus (§. 922). Justus est, qui unicuique jus suum tribuit (§. 926). *Justi ergo esse debemus.*

Hinc liquet, justitiam esse virtutem (§. 321 part. 1. *Phil. pract. univ.*), ac ideo recte definiri ab *Ulpiano* l. 10. ff. de J. & J. per constantem & perpetuam voluntatem jus suum cuique tribuendi (§. 328 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Et hæc definitio

doctri-

doctrinæ juris magis convenit altera, quam dedimus in Theologia naturali, cum hinc facilius deducantur actiones iustæ. Neque vero insolens est apud ipsos Geometras, ut eandem rem diversimode definiant, prouti hæc, vel ista definitio faciliores parit demonstrationes. Ast in Theologia naturali, ubi de iustitia Dei erga homines agendum erat, convenientius erat iustitiam in genere definiri, quæ & iustitiam Dei erga creaturas, & hominum erga homines complectitur in omni casu.

§. 928.

Alios exemplo nostro vitia docere & ad ea incitare Quod ex-
minime debemus. Debemus enim alios exemplo nostro do- empho no-
 cere virtutes intellectuales & morales & ad earum studium stro aliis
 incitare (§. 639). Enimvero si ad hoc faciendum obliga- obesse non
 mur, ad contrarium non faciendum simul obligamur (§. debemus.
 722). Alios igitur exemplo nostro vitia docere & ad ea in-
 citare minime debemus.

Multis modis nocet aliis, qui vitium deditus palam facit ea, quæ legi naturali contrariantur (§. 322 part. 1. *Phil. pract. univ.*), tantoque certius nocet, etiam si nocumentum non intendat, quo certius constat, plerosque homines in agendo imitari alios, & perversa hac opinione imbutos esse quasi jure fiat, quod exemplo fit.

§. 929.

Exempla mala seu prava dicuntur, quibus alios do- Exempla
 ces vitia, & ad ea perpetranda incitas. Bona autem quibus mala & bo-
 alios virtutes intellectuales ac morales doces & ad eas in- na querantur
 citas. sint.

Exempla in genere definivimus alibi (§. 250 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Eorum vero species sunt, quæ homo homini præbet actionibus suis. Et hæc exemplorum species subdividitur in mala sive prava & bona.

§. 930.

Ad exempla bona aliis præbenda ; mala vero non pro- Obligatio
cedenda obligantur. Debemus enim alios exemplo nostro do- quoad ex-
 (*Wolffii Jus Nature Tom. I.*) H h h h cere

*emplum
proprium.*

cere virtutes intellectuales & morales & ad earum studium eosdem incitare (§. 639), haud quaquam vero docere vitia, nec ad ea incitare (§. 928). Quoniam itaque exempla bona sunt, quibus alios virtutes intellectuales & morales docemus atque ad eorum studium incitamus; mala vero quibus alios docemus vitia & ad ea incitamus (§. 929), exempla bona, non vero mala aliis præbere debemus, consequenter ad bona aliis præbenda, mala vero non prodenda obligamur (§. 170 *part. I. Phil. pract. univ.*).

Exempla prava stylo scripturæ ex versione vulgata dicuntur Theologis *Scandala*: unde *scandalizare* idem est ac malum exemplum præbere seu prodere. Quamobrem prohibitio Christi de non scandalizandis aliis coincidit cum parte altera propositionis præsentis. Hæc vero obligatio non parvi momenti est, cum plus noceatur exemplo, quam peccato, quatenus idem secuti alii tantundem nocent, quantum qui præbuerat, peccato nocet.

§. 931.

*Obligatio
quoad ex-
empla alie-
na.*

Exemplis bonis nos addere, mala vero sequi minime debemus. Perfectio animæ acquisita sunt virtutes intellectuales & morales (§. 548). Quoniam itaque operam dare debemus, ut perfectionem animæ consequamur, quam consequi in potestate nostra positum (§. 180); ad virtutum intellectualium & moralium studium obligamur. Quamobrem cum exempla bona sint, quibus virtutes intellectuales docemur, & ad eas incitamus (§. 929); exemplis bonis nos addere debemus. *Quod erat unum.*

Quoniam ad virtutes intellectuales & morales consequendas obligamur *per demonstrata*; ad vitia iisdem opposita fugienda simul obligamur (§. 722). Quare cum exempla prava doceant vitia, & ad eadem incitant (§. 929); exempla prava sequi minime debemus. *Quod erat alterum.*

Duplici

Duplici ergo modo peccant, qui mala sequuntur exempla. Quoniam enim hoc ipso, quod mala sequuntur, bonis sese non addunt; ideo peccant, & quia bonis se non addunt, & quia mala sequuntur.

§. 932.

Qui legem naturæ transgreditur, alterius exemplo sese tueri eidem minime licet. Etenim nemo exempla mala sequi ^{emplo a-} debet (§. 931). Quamobrem ideo jus ipsi esse nequit le- ^{lio tueri} gem naturæ transgrediendi, quia alter transgreditur (§. 322 ^{non liceat.} *part. 1. Phil. pract. univ. & §. 929 Jur. nat.*), consequenter legem naturæ transgredi non licet, quia hoc facit alterter (§. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Patet itaque, quod qui legem naturæ transgreditur, exemplo alterius se tueri nequeat.

Qui se tuetur ob male facta, rationes allegat, cur hoc sibi facere liceat. Quodsi ergo exemplo aliorum sese tuetur; ad idem provocat, quasi jure fecerit, quod non fecit sine exemplo. Enimvero obligatio naturalis in se immutabilis (§. 142 *part. 2. Phil. pract. univ.*), Quemadmodum itaque peccatum alterius te ab eodem liberare nequit (§. 291 *Ontol.*); ita nec jus conferre potest faciendi, quod lege naturali prohibetur; exemplum alterius (§. 196 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem nec multitudo peccantium parit peccato patrocinium, & nil agit, qui suo scelere prætendit alienum.

§. 933.

Homini competit jus postulandi, ne alter ipsi exemplum quale nobis malum præbeat, sed ut præbeat bonum. Quilibet enim aliis ^{quale nobis} obligatur ad exemplum bonum præbendum, & ad malum ^{ius compe-} non prodendum (§. 930). Quoniam igitur ex obligatio- ^{tat quoad} ne, qua alter tibi devinctus est, jus tibi oritur aliquod (§. 23), vi autem libertatis naturalis conscientiae ipsius relinquendum, utrum actionem quandam committere, an vero omittere velit (§. 157); tu vero obligaris ad exemplum ^{exempla.}

malum non sequendum (§. 931), nec in se necesse est, ut idem sequaris; non aliud tibi jus competere potest quam postulandi, ne tibi exemplum malum præbeat, sed ut præbeat bonum.

Postulare plus est, quam petere, minus tamen quam exigere. *Petimus* ea, quæ num facere quis debeat, iudicio ipsius relinquendum; *postulamus* ea, quæ quod facere debeat, manifestum est, ut autem faciat eum cogere non licet; *exigimus* denique, quod perfecta obligatione nobis debet, ita ut si præstare nolit, ad præstandum eundem cogere liceat. Ita petimus, ut alter nos commendet; postulamus, ne scortetur; exigimus, ut nobis tradat rem emtam. Ceterum hoc jus postulandi, ne alter malum, sed ut bonum præbeat exemplum, esse perfectum, eodem modo patet, quo supra (§. 904) ostendimus jus petendi ab altero officium humanitatis perfectum esse. Alia vero ratio est, si tibi jus quoddam competit in actiones alterius, quo libertas ejus restringitur, ut quæ ad eas non amplius maneat sui juris. Sed de eo nunc nobis sermo non est. Agimus enim de jure universali, quod per ipsam essentiam atque naturam homini unicuique competit (§. 13).

§. 934.

Justitia universalis quid sit.

Justitia universalis est, qua alteri jus suum tribuitur quoad omnes actiones, quatenus respiciunt alios, veluti præbendo exemplum bonum, non vero malum (§. 933).

Vulgo justitia universalis dicitur complexus omnium virtutum, sed non satis accurate. Quamvis enim ea per omnes virtutes diffundatur, quatenus nulla est actio, quæ non respiciat alios, saltem quoad exemplum, quod præbetur aliis (§. 929); hoc tamen non obstante a ceteris virtutibus separata manet, neque etiam cum iis conjungitur. Vi justitiæ enim universalis actionum committendarum motiva etiam defumenda ab aliis, ad quas eadem referuntur. Immo in civitate referuntur etiam ad integram civitatem, quæ tanquam persona

sona quadam consideratur, cui certa jura competunt, & cui certis obligationibus devinctus est quilibet civis, prouti suo loco docebimus. Hinc qui temperantiam colit, non modo temperans est, quatenus sanitatis ac vitæ rationem habet, verum etiam justum se probat erga civitatem, quatenus opes suas profundere non vult, ut oneribus Reip. pro parte sua ferendis par sit, & idem justum se præbet aliis, quatenus exemplo suo temperantiam commendat aliis, neminem vero ad intemperantiam seducit, neque ulli offendiculo est, quemadmodum me jam monuisse memini in Horis subsecivis, cum notionem justitiæ universalis explicarem, *Trim. Vern. A. 1729 n. 2. §. 7.* Quicquid agis, justitia universalis semper jubet respicere alios, ne quid committas, quod obligationi erga alios quomodocunque adverfetur, & ut facias, quicquid obligatio erga alios a te exigit. Dolendum profecto est, hujus virtutis non majorem rationem haberi, quam vulgo fieri solet, cum tamen per eam demum pateat, quod nemo nostrum sibi soli vivat, sed etiam aliis, & charitati, quæ alios tanquam seipsum diligere jubet (§. 620), eadem nihil magis conveniat. Ad neglectum justitiæ universalis referenda sunt, quæ Christus tam graviter declamat contra scandala: hæc enim ferre nequit hæc virtus. Sed de hisce uberius dicemus in Philosophia morali, cui quoad singulas ejus partes insigne augmentum accedit hæc ipsa virtute. Quamvis tibi ipsi deesse volueris, non tamen patitur justitia universalis ut te negligendo desis aliis. Immo haud raro, quæ tibi licent, non amplius licita sunt, si alios respicias: id quod illustri exemplo Apostoli confirmari poterat, si hic prolixioribus esse liceret.

§. 935.

Justitia universalis lege naturali præcepta. Justitia enim universalis aliis tribuitur jus suum quoad actiones omnes, veluti præbendo exemplum bonum, non vero malum (§. 934). Enimvero unicuique jus suum tribuendum, qualecunque tandem fuerit (§. 922), ac imprimis etiam ad exemplum

exemplum bonum aliis præbendum, malum vero non pro-
dendum obligamur (§. 930). Patet itaque iustitiam uni-
versalem lege naturali præceptam esse.

Peccat igitur, qui hanc virtutem negligit, in officiis præ-
sertim erga seipsum non simul respiciens alios (§. 440 *part. 1.*
Phil. pract. univ.), quamvis hoc vulgo non agnoscat, quasi
singulis officiis erga nosmetipsos non adhæreat officium quod-
dam erga alios, & virtus quædam perfecta esse possit, et si
iustitia universali sejuncta.

§. 636.

*Offensa
quid sit.*

Offendere alterum dicitur, qui quid facit, ex quo
tædium sive molestiam animi percipit alter. Unde *Offensa*
est quælibet actio sive positiva, sive privativa, ex qua alter
tædium sive molestiam percipit. *Offensa vera* est, si actio
privativa fuerit talis, ad quam committendam agens obli-
gatur; positiva autem talis, ad quam omittendam
obligatur. Ex adverso autem *Offensa nulla* est, sed per
errorem pro tali habetur ab altero, si actio privativa talis
fuerit, ad quam omittendam agens obligatur, aut quam
committere non erat in potestate ipsius positum; positiva
autem talis fuerit, ad quam committendam agens obli-
gatur.

Communis notio est alterum a nobis offendi, si quid faci-
mus, ex quo is tædium percipit, sive factum positivum fue-
rit, sive privativum. Unde qui alterum offendere non vult,
sibi sollicitè cavet, ne quid faciat, vel non faciat, quod alter
factum vel non factum esse ægre fert. Volunt haud raro alii,
ut faciamus, quod facere non licet, nisi peccare vestimus, vel
quod in potestate nostra non est. Quod si ergo peccare no-
lis, in eorum gratiam facere non potes, quod fieri volunt.
Tædium inde percipiunt, adeoque se offensos ardirantur.
Offensa vero revera nulla est, neque enim tibi, sed sibi impu-
rare debet, qui molestiam sentit. Fert tamen *inconstantia*
loquen-

loquendi, quæ verum ab eo, quod apparet, non discernit, ut offensa dicatur. Quoniam vero ejus nulla habenda ratio, ubi de jure circa offensas quæstio est, offensam veram ab ea, quæ nulla est, sed perperam pro tali habetur, distingui necesse est. Vocabulo enim fixus & veritati consentiens constituendus est significatus, si quid circa offensas præcipiat lex naturæ demonstrandum. In æstimandis offensis qui sese offensos putant plurimum tribuunt opinioni suæ, ut adeo rarum sit de magnitudine offensæ judicium verum.

§. 937.

Vere offendi quis dicitur, si offensa fuerit vera: *sine* Quando *ratione* autem se *offensum* putat, si offensa fuerit nulla, sed *quis vere,* perperam ab eo pro tali habetur. *quando sine*

Cur hæc loquendi formulas explicemus, ex iis patet, quæ *ratione of-* modo annotavimus (not. §. 936). *fundatur.*

§. 938.

Offensa dicitur dolosa, quæ dolo committitur, hoc *Offensa do-* est, a sciente & volente (§. 705 *part. 1. Phil. pract. univ.*), *losa & cul-* sive si fiat animo alterum offendendi, ut adeo tædium alte- *posa diffe-* rius intendas directe, sive quod parum tibi curæ sit, num *rentia.* alter offendatur, ut adeo tædium ejus intendas indirecte (§. 621 *part. 1. Phil. pract. univ.*). *Culposa vero offensa* est, quæ culpæ in specie sic dictæ quadam specie committitur. Unde ad eam plenius intelligendam faciunt, quæ de diversis culpæ speciebus tradidimus in Philosophia præctica universali.

Equidem mox patebit offensam veram omnem esse jure naturali illicitam, nullo facto discrimine inter dolosam & culpofam; est tamen aliquod differentiarum hujus momentum ex parte offensi non modo in Philosophia morali, quemadmodum suo loco ostendetur, verum etiam in Jure naturæ, quemadmodum ex mox demonstrandis elucescet.

§. 939.

§. 939.

*Offensa vera
omnis
prohibita.*

Nemo alterum vere offendere debet. Qui enim alterum offendit, id facit, ex quo alter tædium sive molestiam animi percipit, & si offensa fuerit vera, ad id non faciendum erat obligatus, si positiva fuerit actio, aut ad faciendum obligabatur, si privativa fuerit (§. 936). Enimvero nemo alteri tædia creare debet, quantum in se est (§. 723). Nemo igitur alterum vere offendere debet.

Videmus adeo offensam veram omnem lege naturali prohibitam, consequenter illicitam esse (§. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*), nullo habito discrimine inter dolosam & culpalam, quemadmodum modo monuimus (*not. §. 938*).

§. 940.

*Offensa alterius
non vit.
dat jus ip-
sum offen-
dendi.*

Nec alterum offendere licet, etiamsi is prior te offenderit. Quoniam enim nemo alterum offendere debet (§. 939); ubi alter te offendit, obligationi suæ naturali non satisfacit (§. 120 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero quia alter non satisfacit obligationi naturali, non ideo tibi permissum eidem non satisfacere (§. 631). Quamobrem nec offendere licet alterum, etiamsi is prior te offenderit.

Offensa alterius tibi non dat jus eundem etiam offendendi, quia hoc jus pugnat cum immutabilitate obligationis naturalis.

§. 941.

*Alteri tæ-
dia creare
non licet,
quia nobis
creavit.*

Nemo alteri tædia creare debet, quia is tibi tædia creavit. Nemo enim alteri tædia creare debet, (§. 723). Quamobrem ubi quis tibi tædia creat, obligationi suæ naturali non satisfacit (§. 120 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque permissum tibi non est obligationi tuæ naturali non satisfacere, quia alter eidem non satisfacit (§. 631); nec tibi licet alteri creare tædia, quia creavit tibi.

Offen-

Ostenditur etiam vi propositionis præcedentis hoc modo. Alterum offendere non licet, etiam si is prior te offenderit (§. 940). Enimvero qui alterum offendit, id facit, ex quo tædium percipit alter (§. 936). Quamobrem tibi facere non licet id, ex quo alter tædium percipit, etiam si is prior tale quid fecit, unde tu tædium percepisti, consequenter nemo alteri creare tædia debet, quia alter ipsi tædia creavit.

Appetitus sensitivus in contrarium fertur: id quod non modo in pueris, verum etiam in ipsis infantibus videre licet, omni prorsus rationis usu destitutis. Sane si cubitum aut brachium infantis offendis, ob levem, quem sentit, dolorem plorat. Quod si nutrix simulet, se te verberare & objurgare; exemplo ridet. Lenitur ipsius dolor tuo, qui fingitur, dolore. Similiter si puer verberatur ab alio puero se potentiori, ejaculatum edit. Quod si tertius accurrit, & causam illius agens vicissim hunc verberibus cædit; ille statim ridet, alterius dolore denuo leniens suum. Idem experimur in adultis, qui non ante acquiescunt, quam ubi ægre fecerint ei, qui ipsis ægre fecit, & quando intelligunt iis ægre esse, qui ipsis ægre fecerunt, latantur. Non est quod determinationem appetitus sensitivi ad ægre faciendum ægre facientibus pro instinctu naturali habeas, per quem probatur jus naturæ commune (§. 162 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter ægre facere ægre facientibus ad jus naturæ commune referas. Ersi enim sublit quid veri, quemadmodum posthac videbimus, ubi de jure defensionis acturi sumus; intra eos tamen limites coercendus est appetitus sensitivus, quos præscribitur rationalis, ut sit utriusque consensus, & actiones externæ procedant ex usu omnium facultatum homini concessarum. Omnem enim facere tenemur facultatum nostrarum usum, qui ad servandum legem naturæ requiritur (§. 172), nec nisi in consensu omnium usum facultatum omnium animæ tam superiorum, quam inferiorum perfectio animæ consistit (§. 201), ad quem consequendum obligamur (§. 204). Inprimis

autem appetitus sensitivus cum rationali consentire debet (§. 267), consequenter a ratione dependens efficiendus (§. 581 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Sed quomodo hæc omnia inter se pulcherrimæ consentiant, ex sequentibus intelligitur.

§. 942.

Lesio & injuria num sensa est sit offensa.

Lesio omnis & injuria qualibet specialiter dicta offensa est. Qui enim alterum lædit, imperfectionem ejus promovet (§. 669). Quamobrem cum ex cognitione intuitiva imperfectionis oriatur tædium (§. 518 *Psych. empir.*); qui alterum lædit, facit aliquid, ex quo is tædium percipit, quam primum se læsum esse cognoscit. Quoniam itaque alterum offendit, qui quid facit, ex quo tædium percipit (§. 936); qui alterum lædit, eum offendit, consequenter læsio omnis offensa est (§. cit.).

Injuria specialiter dicta læditur existimatio seu honor & fama alterius (§. 874). Quod ex læsione existimationis seu honoris & famæ percipiatur tædium, experientia communi adeo obvium est, ut id prolixè demum hic demonstrari non sit opus. Quamobrem cum actio, ex qua alter tædium percipit, offensa sit (§. 936); injuria omnis specialiter dicta offensa est.

Injurias specialiter dictas esse offensas nemo dubitat, ita ut his potissimum offendantur homines, & alias quascunque læsiones facilius ferant quam injurias: sit ita quod in æstimandis injuriis multum tribuant opinioni.

§. 943.

Quomodo injuriatus offendatur.

Quoniam præter vituperium, convicium & calumniam non dantur aliæ injuriæ verbales (§. 884), nec præter contemptum, contumeliam & ignominiam aliæ reales (§. 885), injuria autem omnis specialiter dicta offensa est (§. 942); qui alterum vituperat, conviciatur, calumniatur,

contemnit, contumelia vel ignominia alia afficit, eum offendit.

Probe perpendendum est, quomodo alter offendatur, non modo ut ab offensis abstineamus, verum etiam cum in praxi morali multus sit usus, ut huc animum advertamus.

§. 944.

Offensa, quæ in se nulla est, sed pro tali tantummodo *Obligatio*
habetur ab altero, in agendo nullam rationem habere debemus. *quoad of-*
 Si enim *offensa in se nulla est, sed pro tali tantummodo* *offensas in se*
habetur ab altero, ad eam actionem, quam omittit agens, *nullas.*
 omittendam obligatur, aut ut eam committat non est in potestate ipsius; ad eam vero, quam committit, committendam obligatur (§. 936). Quodsi in potestate tua non sit, ut quid facias in gratiam alterius, etiamsi licite fieri poterat; per se patet, quod offensæ, quam pro tali habet alter, in agendo nullam rationem habere possis, adeoque nec debeas (§. 209. part. I. *Phil. pract. univ.*). Quodsi vero actio positiva vel privativa repugnet obligationi naturali, cui tanquam immutabili ac necessariæ (§. 142. part. I. *Phil. pract. univ.*), satisfacere debes (§. 118. 170. part. I. *Phil. pract. univ.*); nec hoc in casu offensæ, quæ pro tali tantummodo habetur ab altero, rationem ullam habere debes. Patet itaque offensæ, quæ in se nulla est, sed pro tali tantummodo habetur ab altero, in agendo nullam rationem habendam esse.

Obligatio, quam urget propositio præsens, probe tenenda, cum nihil sit frequentius, quam ut homines faciant, quod facere minime debeant, ne alios offendant, seque satis excusatos arbitrantur, ubi se hac ratione tventur, quod secus facturi offendissent alios.

§. 945.

Nemo alterum odisse debet, quia ipsum offendit. Lex Odisse of-
 enim

fendentem illicitum. enim naturæ simpliciter prohibet, ne alterum odio habeamus (§. 624) & quite offendit, cum neminem vere offendere debeamus (§. 939), obligationi suæ naturali non satisfacit (§. 120 part. 2. *Phil. præf. univ.*). Sed si alter non satisfacit obligationi naturali, non ideo tibi permissum eidem non satisfacere (§. 631). Nemo igitur alterum odisse debet, quia ipsum offendit.

§. 946.

Ex offendentis tædio percipere ta voluptas illicita. Nemo ex ejus, qui ipsum offendit, tædio voluptatem percipere, nec tædium ejus appetere debet. Nemo enim alterum odisse debet, quia ipsum offendit (§. 945). Sed qui ex tædio alterius voluptatem percipit (§. 665 *Psych. empir.*) & tædium ejus appetit, eum odit (§. 669 *Psych. empir.*). Ergo nemo ex tædio ejus, qui ipsum offendit, voluptatem percipere, nec tædium ejus appetere debet.

Quando itaque *Mimus* dicit, læso doloris remedium inimici dolor; id intelligendum est de eo, quod vulgo fieri solet, non vero de eo, quod fieri debet.

§. 947.

Vindicta quid sit.

Per *Vindictam* intelligimus ætus quoscunque, quibus alteri tædium creatur, propterea quod nos offendit. Unde patet, quid sit *Cupiditas vindictæ*, qua nempe tædium seu dolorem alterius appetimus, qui nos offendit.

Vernaculo sermone vindictam dicimus *Rache*, cupiditatem vero vindictæ *Rachgier*. Cui læso doloris remedium est inimici dolor, is voluptatem percipit ex tædio vel dolore ejus, qui ipsum offendit, ac ideo vindictam in numerum bonorum refert (§. 561 *Psych. empir.*). Bonum vero hoc non nisi falsum ac imaginarium esse ex ipsa vera notione boni colligitur (§. 554 *Psych. empir.*).

§. 948.

§. 948.

Animus ab omni vindictæ cupiditate alienus esse debet. Animus a cupiditate vindictæ alienus legi-natura conveniens.

Etenim ex ejus, qui nos offendit, tædio voluptatem percipere non debemus, neque tædium ejus appetere licet (§. 946), quia scilicet nos offendit. Enimvero qui vindictæ cupidus est tædium seu dolorem alterius appetit, qui ipsum offendit (§. 947), adeoque cum quod tædio afficiatur alter sibi repræsentare debeat tanquam sibi bonum (§. 589 *Psych empir*), ex eo voluptatem percipit (§. 558). Vindictæ igitur cupidi esse minime debemus, seu animus ab omni vindictæ cupiditate alienus esse debet.

Hinc *Seneca* lib. 2. de ira c. 32. Qui dolorem, inquit, regerit, tantum excusatus peccat, ubi de vindicta loquitur. Quando enim vindicta improbarur, eo sensu accipitur, quo eam definivimus (§. 947), eamque inhumanam, hoc est, homini naturæ minus convenientem appellat *Seneca* loc. cit. utpote rationi prorsus adversam, nec sapientiæ congruam. Christus notionem animi ab omni vindictæ cupiditate alienum animis nostris ingeneraturus jubet colaphum in dexteram malam impingenti obvertere alteram *Matth. V. 39*: hoc enim exemplo nonnisi id fieri potuisse ostendimus in *Horis subsec. A. 1719. Trim. vern. n. 9. §. 5.*

§. 949.

Nemini irasci debemus, quia nos offendit. Etenim nemo alterum odisse debet, quia ipsum offendit (§. 945), & offendenti illi ab omni vindictæ cupiditate alienus esse debet animus ipsius *licitum*. (§. 948). Enimvero qui alteri irascitur, odium in eum concipit (§. 862 *Psych. empir.*) & vindictæ cupiditate si grat (§. 872 *Psych. empir.*). Nemini igitur irasci debemus, quia nos offendit.

Non est quod existimes præcipi hic, quod impossibile: neque enim impossibile videretur non irasci nos offendenti, nisi

quamdiu appetitus sensitivus ad consensum cum rationali non fuerit reductus, nec amore hominum omnium universali animus fuerit imbutus. Sane fieri posse ut non irascamur nos offendenti, docent exempla eorum, quos impense amamus. Ecquis enim est, qui nesciat horum offensas patienter ferri ab iis etiam, qui alias ad iram facillime provocantur, nec leves concoquere possunt offensas?

§. 950.

Mansuetudo quid sit. *Mansuetus* dicitur, qui offendenti non irascitur aut iram saltem moderatur, ne ad vindictam tendat. Unde *Mansuetudo virtus* est, quæ moderatur iram, & animum a vindictæ cupiditate immunem præstat.

Quoniam, nimirum difficillimum est iram in ipso ortu comprimere, aut prorsus efficere, ne assurgat; ideo sufficit, quam diu ad tantam perfectionem nondum perveneris, quanta est spontaneus appetitus sensitivi cum rationali consensus, ut iræ modereris, ne vindictæ cupiditate repleatur animus.

§. 951.

Mansuetudo præcepta. *Mansueti esse debemus.* Si quis enim nos offendit, ei minime irasci debemus (§. 949), aut iræ saltem moderari, ut immunem servemus a cupiditate vindictæ animum (§. 948). Verum enimvero qui sese offendenti non irascitur aut iræ saltem moderatur, ut liber sit a vindictæ cupiditate animus, mansuetus est (§. 950). Mansueti ergo esse debemus.

Pauci sunt, qui de hac virtute cogitant; immo bene multi sunt, qui virtutem moralem esse mansuetudinem ne quidem agnoscunt; sed eam inter dotes naturales referunt. Facile autem intelligitur, eam difficillimo annumerandam esse.

§. 952.

Iracundia quid sit. *Iracundus* dicitur, qui cupiditatem vindictæ difficulter reprimit. Unde *Iracundia vitium* est, quo quis cupi-

cupiditatem vindictæ difficulter reprimat, seu animum ab eadem purgat.

Cicero eam definit per ulciscendi libidinem. Nimirum in omni iræ inest vindictæ cupiditas (§. 872 *Psych. empir.*), quæ tamen ira sedata effunditur. Enimvero si quis iracundus fuerit, ubi ira deceffit, cupiditate vindictæ adhuc flagrat, nec eam abjicit. Iracundum vernaculo sermone appellamus *Rachgierig*, unde iracundia die *Rachgierigkeit* dici potest, ut vitium distinguatur a cupiditate vindictæ, quam *Rachgier* vocari paulo ante monuimus (§. 947).

§. 953.

Iracundus nemo esse debet. Iracundus enim cupiditatem vindictæ difficulter reprimat, seu ab ea animum purgat (§. 952). Quinobrem cum quilibet animum ab omni vindictæ cupiditate alienum habere debeat (§. 948); quin nemo iracundus esse debeat dubitandum non est (§. 722).

Patet itaque iracundiam recte inter vitia referri (§. 322 *part. 1. Phil. pract. univ.*) & vitium hoc opponi mansuetudini (§. 950): id quod etiam vulgo agnoscitur, quamvis iracundum appellent, qui facile ad iram provocatur, cito tamen eandem deponit. Convenientius tamen nobis visum est vocabulo tribuere eum significarum, qui in definitione continetur, vi eorum, quæ ad eandem annotavimus (§. 952).

§. 954.

Mansuetudo amore inimicorum conveniens est. Qui enim inimicum amat, is tedium ejus averfatur (§. 651 *Psych. empir.*), adeoque minime appetit, consequenter a cupiditate vindictæ immunis est (§. 947). Quamobrem cum mansuetus sit, qui a cupiditate vindictæ immunis est (§. 950); qui inimicum amat, mansuetus est. Atque adeo parerit mansuetudinem amoris inimicorum convenire.

Atque

Atque hinc intelligitur, cur mansuetudo sit virtus difficilissima, quæ non nisi inter paucos distributa, cum nemo inficietur amorem inimicorum esse difficillimum, & paucos omnino dari, qui sincero amore inimicos complectuntur.

§. 955.

*Amaritudo
quid sit.*

Amaritudinem vocamus vitium, quo quis cupiditatem vindictæ non ante deponere vult, quam eandem exsatiaverit.

Vernaculo sermone vocamus Erbitterung & qui hoc vitio laborat, de eo dicimus, er sey gleich sehr erbittert. Tot hic occurrunt differentiæ, quæ pro diversitate inclinationum naturalium varias induunt formas, ut difficulter observentur. Unde mirum non est, quod vocabulis non satis determinatæ respondeant notiones, quibus eadem indigitantur. Vulgo amaritudo appellatur, quando quis animum iratum non facile deponit, adeoque cupiditatem vindictæ, quæ sedato iræ impetu superest, diu retinet: ut adeo idem significare videatur vitium, quod nos per iracundiam indigitavimus (§. 952), quæ vulgo pro proclivitate ad iram sumitur. Unde amarum simul difficilem vocant, quando iratum deponere recusat animum, antequam cupiditatem vindictæ exsatiaverit. Sed de differentiis istis dicendum nobis erit in Philosophia morali, ubi in rationes inquiremus, cur alii cum ira statim quoque omnem vindictæ cupiditatem deponant, alii eandem adhuc retineant, alii vero deponere ante nolint, quam eandem exsatiaverint. Cum in vitiis ad has potissimum differentias animum advertere debeamus, ut habitus pravos mansuetudini adversos (§. 950) distinguamus; nemo nobis vitio vertet, quod iisdem aptemus vocabula, quantum datur. An quis natura sit proclivior, an vero tradior ad iram, in hoc argumento parum refert. Ceterum quod vocabula vitiis aptemus non inviro prorsus usu loquendi, suo docebimus tempore in Philosophia morali, ubi demonstraturi sumus, quænam a se invicem pendeant, & unde sit, ut differentiæ quoad cupiditatem vindictæ pro diversitate subjectorum diversas induant formas.

§. 956.

§. 956.

Amaritudo legi naturæ adversa. Qui enim hoc vitio *Amaritudo legi naturæ adversa.* laborat, cupiditatem vindictæ non ante deponere vult, quam eandem exatiaverit (§. 955). Quoniam itaque lex naturæ præcipit, ut animus noster ab omni vindictæ cupiditate sit alienus (§. 948) & lex præceptiva simul continet prohibitivam contrarii (§. 722); legi naturæ contrariatur non ante deponere velle vindictæ cupiditatem, quam eandem exatiaveris. Atque adeo patet amaritudinem esse legi naturali contrariam.

Vides adeo amaritudinem eo sensu, quem vocabulo tribuimus, esse vitium (§. 322 part. 1. *Phil. pract. univ.*): id quod nobis hic sufficit.

§. 957.

Crudelis dicitur, qui cupidinem vindictæ non ante *Crudelitas quid sit.* deponit, quam ei, qui offendisse videtur, quantumcunque malum inflixerit. Unde *Crudelitas* vitium est, quo cupidini vindictæ adeo indulgetur, ut non exatietur nisi malo quantumcunque ejus, qui offendisse videtur. Vernaculo sermone dicitur *die Grausamkeit*.

Crudelitatis hujus varii sunt gradus, quorum infimus a supremo adeo distat, ut pro crudeli non habeatur, qui est, præsertim ubi nonnisi ex factis æstimatur vitium, ex actu interno appetitus sensitivi æstimandum. Sunt etiam rationes aliz, quæ hominibus persuadent, se ab hoc vitio maxime esse alienos, cui tamen maxime dediti, suo tempore in Philosophia morali excutiendæ. Ita videas Phariseos in Ecclesia Protestantium hodie ab inferis resuscitados, qui vindictæ non ante modum ponunt, quam omnes fortunas ejus funditus everterint, qui fastu turgidos cultu quasi divino non dignatur, & enormiter læsi videntur hoc solo, quod quis in eorum castris militari noluerit. Quanta hæc sit crudelitas, nemo ignorat, nisi qui distincta notione eam nunquam expendit.

§. 958.

*Crudelitas
legi natu-
rali maxi-
me adver-
sa.*

Crudelitas legi naturali maxime repugnat. Etenim lex naturæ urget animum ab omni vindictæ cupiditate maxime alienum (§. 948), consequenter cum lex præceptiva simul contineat prohibitivam contrarii (§. 722), omnium maxime prohibet, ne cupiditatem vindictæ tandem alamus, donec ei, qui offendisse videtur, quantumcunque malum inflixerimus. Quoniam itaque crudelis est, qui cupiditatem vindictæ non ante deponit, quam malum quantumcunque eidem inflixerit, qui offendisse videtur (§. 957); quin crudelitas legi naturali maxime repugnet, dubitandum non est.

Facile ostendi poterat, quod crudelitas amori inimicorum ne minimum quidem locum concedat, nisi hoc ad philosophiam potius moralem spectaret. Unde facile colligitur, quanto intervallo a Christi disciplina distent Neo-Pharisei pietatem pomposam ad lucrum revocantes. Sed vivis coloribus, quicquid hujus vitii est, depingemus in Philosophia morali.

§. 959.

*Condonare
offensam
quid sit.*

Condonare offensam dicitur, qui cupiditatem vindictæ deponit. Dicitur etiam simpliciter *ignoscere*.

Facilitas condonandi offensam ad mansuetudinem recte refertur (§. 950), & ideo amori inimicorum maxime convenit (§. 954). Sed de his diserius dicendum in Philosophia morali. Vernaculo sermone dicimus *versähen*, item *vergeben*.

§. 960.

*Facilitas
condonan-
di offensam
præcepta.*

Ad condonandum offensas faciles esse debemus. Etenim animum ab omni cupiditate vindictæ alienum habere debemus (§. 948), consequenter incensam comprimere debemus. Quoniam itaque offensam condonat, qui illam deponit (§. 959); ad offensam condonandum faciles esse debemus.

Urger

Urget hoc officium Christus amorem inimicorum præci-
piens *Matth. V. 23 & seqq.* eidemque contraria est condo-
nandi difficultas, nunc ad amaritudinem (§ 955), nunc ad
crudelitatem referenda (§ 957). Hinc Neo Pharisei crude-
litate sua exosi probis (*not. §. 957*) condonandi offensas diffi-
cultate a disciplina Christi se procul remotos produunt, cui
maxime dediti videri volunt alto supercilio contemnentes a-
lios tanquam ab eadem remotos.

§. 961.

Blandities est habitus, quo actiones externas ad id *Blandities*
unice componimus, ut placeant alteri, nulla prorsus ratio- *quid sit.*
ne habita moralitatis earundem.

Nimirum qui hoc vitio præditus est, ea tantum loquitur
& facit, quæ alteri placent, quia placent & ut placeant. De
his actibus externis, qui blandimentorum nomine veniunt,
jam diximus alias (§. 132 *part. 2. Phil. pract. univ.*): hic de
eorundem moralitate agendum.

§. 962.

Blandiri aliis illicitum est. Qui enim aliis blanditur, *An blandi-*
is actiones suas ad id unice componit, ut placeant alteri, *ri aliis sit*
nulla prorsus ratione habita moralitatis earundem (§. 961), *licitum.*
adeoque in aliorum gratiam committit actiones, ad quas
omittendas, & ex adverso omittit actiones, ad quas com-
mittendas obligatur, & ubi contraria ratione agit, volunta-
tem non determinat per bonitatem, nec voluntatem per
malitatem actionis, sed tantummodo per hoc, quod ea al-
teri placet, consequenter recte non agit (§. 80 *part. 1.*
Phil. pract. univ.). Enimvero cum obligatio, quæ a le-
ge naturæ venit, immutabilis sit (§. 142 *part. 1. Phil. pract.*
univ.), in nullius gratiam committere licet actionem, quæ
eidem adversatur, nec omittere actionem, ad quam com-
mittendam obligamur (§. 291 *Ontol.*), cumque ad recte

agendum obligemur (§. 189 part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter etiam obligati sumus, ne aliter quam recte agamus (§. 722); nec committere licet actiones, ad quas committendas, vel omittere, ad quas omittendas obligamur, eo saltem fine, ut placeamus alteri. Quamobrem blandiri aliis illicitum (§. 961).

Legi naturæ repugnare actiones blandientis quando ad contrarias eidem obligamur, v. gr. si quis in gratiam alterius scortetur, vel otio tempus transigat, quod studiis literariis erat impendendum, nemo non agnoscit. Enimvero ubi actio in se nihil habet turpis vel vitiosi, idem vulgo non agnoscunt omnes, propterea quod falso sibi persuadent, quasi obligationi naturali satisfiat, si tantummodo actio externa eidem respondeat, notione rectitudinis actionis humanæ distincta & obligationis ad recte agendum destituti.

§. 963.

*Affentatio
quid sit.*

Affentari dicitur, qui quæ loquitur vel facit alter laudibus extollit, ut placeat, parum sollicitus, num laudem istam mereantur, & an non potius reprobanda & reprehendenda sint. Unde patet quale vitium sit *Affentatio*. Quoniam qui alteri blanditur, actiones suas externas totus ad id unice componit, ut placeant alteri (§. 961); *affentatio blanditici cujusdam species est.*

Vulgo *affentatio* cum blanditiæ in unum confunditur: hæc tamen illa multo latius patet (§. 961 & *præf.*). Immo si verbis blandimur alteri, non semper dicta & facta ejus laudibus extollimus. Confundi etiam solet *affentatio* haud raro cum adulatione, quatenus etiam adulator laudibus immeritis alterum ornat (§. 292), quousque laudes actum quoque honorandi ingrediuntur. Enimvero *affentator*, quemadmodum qui blanditur alteri, id potissimum sibi proprium habet, ne alterum offendant, cum ex adverso adulator alterius gratiam ac favorem aucupetur utilitatis propriae gratia.

§. 964.

Quoniam assentatio blanditiei cujusdam species est *Assentatio* (§. 963), blandities vero illicita (§. 962); *assentatio* quo-
illicita.
que *illicita est.*

Quoniam assentatio effusis plerumque laudibus extollit facta & dicta aliena, ut non offendendi animus a veritatis studio alienus statim appareat; assentationem in omni casu illicitam esse facilius apparet, quam blanditiem (*not.* §. 962), quippe obligatio naturalis non urget nisi laudes promeritas (§. 648) & veracitas, quemadmodum suo loco ostenditur, exigit verborum cum judicio interno consensum.

§. 965.

Morosus dicitur, cui nihil recte factum vel dictum *Morositas* videtur, quod faciunt, vel dicunt alii. Unde *Morositas* vi-
quid sit.
tium est, quo nimia in aliorum dictis & factis exactitudo requiritur.

Vernaculo fermone vocatur *Eigenfinnigkeit*, quemadmodum assentatio *Heblosung*, adulatio *Schmeicheley*, blandities *Schmeichelhaftigkeit*, vulgo vocabulo generaliori *Heucheley* dicitur, quia blandiri alicui *einem heucheln* dicimus. Opponitur adeo morositas blanditiei tanquam vitium in defectu vitio in excessu.

§. 966.

Morosus parum curat, num alios offendat. Etenim *Cur moro-*
nihil ipsi recte factum vel dictum videtur, quod faciunt, *so cura non*
vel dicunt alii (§. 965), adeoque in omnibus habet, quod *sit, num a-*
reprehendat: id quod cum molestum accidere soleat aliis, *lios offen-*
quemadmodum facile experiri datur, alios facile offendit *dat.*
(§. 936). Quoniam tamen hoc non obstante morositati non nuncium mittit; parum curat, num alios offendat.

Atque hinc clarius intelligitur, cur in defectu peccet morosus, quemadmodum blandus in excessu. Hic enim nimium sibi cavet, ne forsan alios offendat; at ille profus non curat,

utrum alios offendat, nec ne. Qui adulationem a blanditie & assenatione non distinguunt; morositatem adulationi opponunt. Inconstantia enim loquendi in causa est, ut, qui fixos vocabulis tribuere voluerunt significarus, in iis determinandis non profus consentiant. Quodsi ergo eadem, quæ usi sunt alii, libertate utamur; nemo in nobis reprehender, quod fert in aliis.

§. 967.

*Morositas
illicita.*

Nemo morosus esse debet. Nemo enim alterum offendere debet (§. 939), consequenter cuilibet curæ cordique esse debet, ne offendat alios. Quoniam itaque morosus parum curat, num alios offendat (§. 966); nemo morosus esse debet.

Morositas exosa omnibus est, multamque sibi nocet, qui hoc vitio præditus, quatenus aliorum animos a se alienat, ut, si alii non fiant inimici, indifferenti tamen in eum sint animo. Sed de hisce diserius dicemus in Philosophia morali. Sufficit hic excitasse attentionem lectoris, ut vitii hujus turpitudinem intimius ac facilius perspiciat.

§. 968.

*Honestas
quid sit.*

Honestas est virtus, qua prompti sumus ad agenda ea, ad quæ agenda obligamur, & quæ jure nostro agere possumus, ad ea vero agenda, ad quæ omittenda obligamur, & quæ nullo jure sunt, committenda nos adduci minimè patimur. Spectatur imprimis in officiis erga seipsum & in officiis imperfectis erga alios, & hinc sensu restrictiori opponitur Justitiæ, quam latiori sub se comprehendit. Atque hinc *honestè vivere* dicitur, qui actiones suas liberas omnes etiam citra respectum ad jus perfectum alterius ad normam legis naturalis componit, hac sola de causa, quod sic determinatæ eidem conveniant.

Honestas igitur sub se complectitur, quicquid virtutis est, ut adeo involvat propositum virtuti omni satisfaciendi. Dici adeo poterat constans & perpetua voluntas non faciendi nisi

ea, quæ virtutis sunt, nec omittendi nisi quæ vitii sunt. Qui adeo honestus est, etiam justus est, quatenus actiones justæ legi naturali conveniunt, ut adeo honestas etiam spectetur in actionibus justis, quatenus virtutis sunt. Clariora hæc evadent ex Philosophia morali, ubi motiva expendemus, per quæ determinatur voluntas ad agendum & noluntas ad non agendum. Cum *Ulpianus* iustitiam definit per constantem & perpetuam voluntatem jus suum cuique tribuendi (*not. §. 927*), honestatem ab ea minime separat.

§. 969.

Honeste vivendum. Quoniam enim obligatio, quæ *Honestas* a lege naturali venit, necessaria & immutabilis est (§. 142 *præcepta. part. I. Phil. præct. univ.*), & jus naturæ dat nobis jus ad ea, sine quibus obligationi huic satisfacere non possumus (§. 159 *part. I. Phil. præct. univ.*); ea facere debemus, ad quæ agenda obligamur, & quæ jure nostro agere possumus, ex adverso autem ea omittere, ad quæ omittenda obligamur, & quæ nullo jure fiunt (§. 170 *part. I. Phil. præct. univ.*), consequenter ad hæc omittenda nulla ratione nos adduci pati debemus. Enimvero qui hoc facit, honestus est, ac honeste vivit (§. 968). *Honeste adeo vivendum.*

Videmus hinc, cur *Ulpianus* l. 10. ff. de 7. & 7. tria dicat esse juris præcepta: *Honeste vivere, neminem ledere, suum cuique tribuere.* Hisce enim contineri omnium hominum obligationes iisdemque respondentia jura manifestum est. Etenim si honeste vivis, nihil desideratur quoad officia humanitatis erga alios, & quædam officia erga teipsum. Si neminem lædis, nihil facis contra jus perfectum alterius, adeoque nemini injuriam facis (§. 859). Si denique suum cuique tribuis, ea facis, quæ debes aliis, justus in omnibus actionibus, quæ ut committantur, aliis inter est (§. 926 925). Quamobrem nec quicquam desideratur in actionibus tuis quoad officia perfecta erga alios (§. 663). Præter officia erga teipsum & officia erga alios perfecta & imperfecta non dan-
tur

tur alia, quæ inter homines spectantur. Quamobrem qui honeste vivit, neminem lædit & suum cuique tribuit, omnes officii sui partes tum respectu sui ipsius, tum respectu aliorum adimplet, adeoque in foro humano non datur, quod iustam querendi de altero causam dare possit. Nemo nocet sibi, nemo aliis, sed unusquisque & sibi, & aliis prodest. Ex his igitur tribus generalibus præceptis, tanquam ex fontibus, deducuntur omnes leges, etiam civiles, quarum adeo ratio inde petenda moralis (§. 134 part. 1. *Phil. pract. univ.*). In Jurisprudencia adeo civili sumi possunt ac debent tanquam principia, unde deducantur cetera; in naturali autem demonstranda sunt, quemadmodum a nobis factum (§. 69; 924. & *pres.*). Videmus adeo jurisprudentiam civilem præsupponere naturalem, ita ut sine hac in ista tuto pede progredi non possis: neque enim principia, unde desumendæ sunt legum civilium rationes ultimæ, satis intelligit, multo minus æternam earundem veritatem perspicit, nisi qui in Jure naturali fuerit versatus. In nobismetipsis requiritur honestas, quoad alios iustitia, quæ non modo agere præcipit, quod bonum est respectu aliorum, verum etiam, ne agamus, prohibet, quod malum est. Hinc demum intelligitur, cur *Ulpianus l. 1. ff. de J. & J.* dicat *Jctos*, quos *Juris sacerdotes* appellat, veram philosophiam, non simulatam affectare, quoniam scilicet a nulla actione abesse volunt honestatem, ita ut quæ iustitiæ particularis sunt, vi cujus suum cuique tribuitur, & nemo læditur, faceres, etiamsi impune contrarium fieri liceret, nec quisquam te ad suum alteri tribuendum compellere posset.

§. 970.

Inhonestas
quid sit.

Inhonestas est vitium, quo quis promptus est ad ea agenda, ad quæ non agenda obligatur, quæque nullo jure facere potest, & ad non agenda, ad quæ agenda obligatur. Unde *inhoneste* vivere dicitur, qui actiones suas legi naturali contraria ratione determinat, consequenter qui vitiis deditus est. Actiones adeo spectantur tanquam *inhonestæ*, qua-

quatenus spectantur tanquam lege naturali prohibitæ, seu obligationi agentis adversæ, citra respectum ad alios.

Ita inhoneste vivunt, qui vitis toti dediti contra officia imprimis erga seipsum & contra officia humanitatis seu imperfecta erga alios faciunt. Et in ipsis officiis erga alios spectatur inhonestas, quatenus considerantur tanquam actiones obligationi tuæ adversæ. Quamobrem cum præter obligationem generalem, quæ omnium hominum communis est, dentur etiam subinde obligationes particulares vel singulares, quæ in agente generali seu communi superaccedunt; actio injusta magis reprobatur tanquam inhonesta, quam tanquam injusta, & qui de injustitia alterius querelas movere poterant, potius conqueruntur de inhonestate ipsius, eandemque ipsi exprobrant. Falluntur adeo qui honestatem ad sola officia erga seipsum & inhonestatem ad actiones iisdem oppositas seu peccata in seipsum admissa restringunt.

§. 971.

Inhoneste vivendum non est. Vivendum est honeste *Inhonestas* (§. 959). Quamobrem cum lex præceptiva sit simul pro-*prohibita.* hibitiva contrarii (§. 722), inhonestas autem honestati contraria sit (§. 968. 970); inhoneste vivendum non est.

Inhonestas adeo recte inter vitia refertur (§. 322 *part. 1. Phil. pract. univ.*), conveniens iis, qui parum curant, utrum actio aliqua sit legi naturali conveniens, nec ne, modo adsit aliqua ratio, quæ appetitum sensitivum movet sub ratione boni. Vernaculo sermone honestum appellamus *ehrlich*, inhonestum *unehrlich*, aut mirius loquendo *nicht ehrlich*, quasi inter honestum & inhonestum detur aliquod medium, propterea quod inhonestatis plurimi dantur gradus, ut, quod ab honestate recedit, nunc minori, nunc majori intervallo distet.

§. 972.

Defendere se dicitur, qui lædere intendenti seu co-*Defensio* nanti resistit, ne scilicet lædere possit, aut ut læsionem, quan-*sui quis sit,* tum
(*Wolffii Jus Nature Tom. I.*) LIII

tum in se est, avertat. Unde *Defensio* est actio, qua resistitur læsionem intentanti, consequenter aliquid agentis, seu nunc agere volenti, quo nos lædat.

E. gr. ponamus alterum stricto gladio accurrere, ut vulnus corpori tuo infligat. Te igitur lædere intendit (§. 727). Quodsi ergo & ipse gladium stringis, & vim vi repellis, te defendis.

§. 973.

Jus defensionis assertum.

Homini competit jus se defendendi. Competit eidem jus a quocunque exigendi, ne ipsum lædat, & ubi lædere conatur, eundem cogendi, ne faciat (§. 914), consequenter eidem resistendi, ne lædere possit, aut, ut læsionem, quantum in se est, avertat (§. 727 *Ontol.*). Quamobrem cum se defendat, qui lædere intendenti seu conanti resistit, ne scilicet lædere possit, aut ut læsionem, quantum in se est, avertat (§. 972); homini competit jus se defendendi.

Pertinet jus defensionis ad jus commune, quod ex natura hominis & brutorum communi fuit (§. 162 *part. 1. Pbil. pract. univ.*). Hinc imago hujus juris conspicitur etiam in animantibus brutis, quæ singula suo modo læsionibus resistunt. Dedit ideo natura brutis non modo arma & vires, quibus se defendunt; verum etiam appetitum sensitivum generaliter determinavit ad usum eorundem, ut *Lucretius* & *Martialis* bene jam monuerint, cornua nota prius vitulo quam frontibus extant, & eum inani fronte prurire ad pugnam. Hæc appetitus generalis determinatio est id, quod *Instinctum naturalem* dicere solemus. Ut adeo appareat, dari in omni animantium genere *instinctum naturalem se se defendendi, quem homo cum ipsis communem habet.* Nostrum jam non est recensere arma, quæ dedit animantibus natura, cum hæc notiora sint, quam ut iis recensendis immoremur, etsi non in omni animantium genere, attamen in bene multis. Ecquis enim nescit leoni & felibus esse ungues, bobus & cervis cornua,

apris & canibus dentes, quibus unumquodque animal utitur suæ naturæ convenienter? Quis est qui ignoret, animantibus, quibus nulla natura concessit arma, hoc tamen dedisse, ut fuga sibi consulere possint? Exemplo sunt lepores & aviculæ. In rationem diversitatis inquirere Physici est, ubi ad specialissima progredi voluerit. Et nonnulla horum saltem discutienda sunt, ubi instinctum naturalem, quo haud raro aburuntur Scholastici, eum in qualitatem occultam convertentes, intelligibili modo explicare, & a contemptu modernorum Physicorum vindicare, tum etiam ubi in Teleologia in fines rerum naturalium inquirere, tum denique ubi in perfectionem naturæ unicuique animanti propriam inquirere volueris. Pertinent enim hæc omnia ad interiorem & fructuosam naturæ cognitionem, quæ non minus Philosophis curæ cordique esse debebat, quam Geometris naturæ cognitio mathematica. Instinctus naturalis sese defendendi non minus in homine, quam in brutis se prodit. Et quamvis homo animal maxime inerme videatur, cum natura ipsi negaverit arma, quæ dedit brutis, neque omnibus concessit robur, quod nec in defensione usui foret, si singulis esset idem; dedit tamen manus & ingenium, ut armis sibi parandis & tractandis aptus sit, & minus robustis in præsidium dedit robustiores. Robur alienum supplet defectum proprii.

§. 974.

Quoniam homini competit jus se defendendi (§. 973); *Defensio qui se defendit, hoc jure suo facit, consequenter cum licita sui licita.* cum sit, ad quod agendum jus habemus (§. 170 part. I. *Phil. pract. univ.*), *defensio sui licita est.*

Quando itaque Christus *Matth. V. 39* præcipit, ne resistamus malo sive injuriis, defensionem sui minime prohibet, sed vindictæ saltem cupiditatem coërceri jubet (*not. §. 948.*).

§. 975.

Si quid facis jure tuo, nemini injuriam facis. Per se *Usu juris patet, si quid jure tuo facis, tibi competere jus hoc faci-* *sui nemini* *endi,*

fieri injuriam.

endi, consequenter nemini competere posse jus te impediendi, quo minus jure tuo utaris (§. 180 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem si quid jure tuo facis, fieri non potest ut quid facias contra jus perfectum alterius (§. 235 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque alteri injuriam non facit, qui contra jus alterius nil facit (§. 859); siquid jure tuo facis, nemini injuriam facis.

Notissima regula est: *Si jure meo utor, tibi injuriam non facio.* Hic ergo ostenditur, eam esse juris naturalis. Dantur subinde nonnulli, qui sibi persuadent, quasi sibi vel aliis injuriam faciat, qui de jure suo nil remittit. Enimvero per profitionem presentem patet, parum justas esse, quas movent, querelas. Ne tamen regula in abusum trahatur, in casu particulari probe perpendendum, num revera tibi jus competat, ne tibi quoddam jus imagineris, quod non est. Si verum fuerit jus, fieri haud quaquam potest, ut obligationi cuidam tuæ sive adversus teipsum, sive adversus alios repugnet: id quod ex collatione notionum juris & obligationis (§. 118. 156 part. 1. *Phil. pract. univ.*) facile colligitur. Sed hic quoque negligendum non est, num obligatio erga teipsum & obligatio erga alios inter se collidantur, ubi usus juris tui videtur contrariari obligationi erga alterum. Ex postea demonstrandis hæc manifesta evadent. Hæc tantummodo hic monere volui, ne quis inanes difficultates faceat contra regulam in se evidentem. Occurrunt enim casus, in quibus non satis acuti hærent, quid statuere debeant.

§. 976.

Defensio sui non est injuria.

Quoniam tibi competit jus te defendendi adversus alterum (§. 973), si quid vero jure tuo quid facis, alteri injuriam non facis (§. 975); *§ te adversus alterum defendis, injuriam ipsi minime facis.*

Sunt subinde, qui sibi persuadent, quasi injuria ipsis fiat, si te adversus injurias ipsorum defendis, nescio quam prærogativam

rogativam sibi arrogantes lædendi alios. Sunt etiam qui patientiam in nimium extendunt, ubi alios sese defendentes judicant, licet ipsi ne minimam quidem offensionem ferre possint. Sed hi sunt, qui principia juris naturalis distincte non cognoscunt.

§. 977.

Jus infinitum dicitur, cui in genere non præscribi possunt limites, sed cui demum limites præfiguntur ex circumstantiis præsentibus. *Jus infinitum quodnam sit.*

Nimirum cum jus sit facultas agendi moralis (§. 156 part. 1. *Phil. pract. univ.*), vi cujus quædam licite facere possis (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*); ubi de jure agitur, quæstio est, quænam licite vi ejusdem facere possis. Quodsi ergo in genere ad hanc quæstionem respondere non detur, cum nunc plus liceat, nunc minus pro diversitate circumstantiarum; jus dicitur infinitum. Eodem fere sensu *Euclides* lineam rectam infinitam vocat; quæ quanta esse debeat, in genere definiri nequit, sed ubi ex circumstantiis demum casus præsentis determinandum, quanta esse debeat, cum nunc major, nunc minor esse possit, ut satisfaciat longitudo quæsito. Tanta nimirum deprehenditur varietas, ut diversitas omnis ad certum numerum revocari minime possit.

§. 978.

Jus se defendendi infinitum est. Qui enim se defendit, lædere conanti resistit, ne scilicet lædere possit alter, aut ut læsionem, quantum in se est, avertat (§. 972), consequenter tanquam finem intendit defensione sui, ut læsionem avertat (§. 616. 617 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque homini competit jus se defendendi (§. 973); ea omnino ipsi facere licet, quæ ut fiant necesse est, ne lædatur ab altero, seu ut a læsione immunis evadat (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Hunc vero finem non semper eadem facilitate obtinere licet, quemadmodum vel a

posteriori constat, adeoque necesse est, ut nunc ejus consequendi gratia plus liceat, nunc minus. Quamobrem cum juri defensionis in genere nulli præfigi possint limites, sed hi demum determinandi sint ex circumstantiis præsentibus; jus defendendi sese infinitum est.

Et si late patere videantur limites juris defensionis, in dato tamen casu adeo arcti sunt, ut eos transiliendo jure tuo facile abutaris. Tanto autem facilius est transilire limites, ubi cupiditas vindictæ animum invadit, quæ nihil moderabile suadet. Cum longe difficillimum sit ab ea in conspectu cum adversario liberare animum; vix est quod homines tibi temperent in defensione sui, adeoque usus juris defensionis tantum non semper conjunctus est cum abusu.

§. 979.

*Aggressor
quinam sit.*

Aggressor dicitur, qui te lædere conatur.

Ita aggressor dicendus est, qui, cum te in platea euntem conspicit, stricto gladio accurrit, & vulnus corpori tuo infligere tentat. Similiter aggressor dicendus, qui famam tuam læsurus te calumniatur.

§. 980.

*Quantum
liceat in ag
gressorem.*

*In aggressorem tantundem tibi licet, quantum læsioni
arcende sufficit.* Etenim aggressor te lædere conatur (§. 979). Quamobrem cum tibi competat jus te defendendi (§. 973), te autem defendas, si lædere conanti resistis, ne lædere possit, aut læsionem, quantum datur, arceas (§. 972); aggressori resistere licet, ne lædere possit, aut ut læsionem, quantum datur, avertas. Quoniam vero hoc jus infinitum est (§. 978), consequenter limites ex circumstantiis præsentibus determinandi (§. 977); in aggressorem tantundem tibi licet, quantum læsioni arcendæ sufficit.

Quod si ergo durius patitur malum, hoc non tibi, sed tibi impu-

imputare debet, qui te coëgit, mediis durioribus uti, lenioribus minime sufficientibus.

§. 981.

Medium se defendendi lenius dicitur, quibus minus *Media se defendendi* malum inferitur aggressori: *durius*, quibus inferitur ma- *duriora & leniora.* *Lenissima sunt*, quibus malum nullum actu inferitur.

Ita vulnus minus malum est morte. Quamobrem lenius medium est vulnerare alterum, quam interficere. Minus malum est dolor, qui percipitur ex verberibus, quam vulnus. Quare leius medium est alterum verberare, quam vulnerare. Minus nullum malum actu inferitur, adeoque medium lenissimum sunt.

§. 982.

Si leniora media, immo lenissima defensionis sufficiunt, Quanam non utendum durioribus. Etenim in aggressorem tantum *media in-* tibi licet, quantum læsioni arcendæ sufficit (§. 980), adeo- *defensione sui licita.* que in eundem non plus licet, quam defensionis sufficit. Quod si ergo læsionem arcere possis minus malum inferendo aggressori, nec opus est majore, immo si nullum malum actu inferendo læsionem arcere possis; in priore casu non licet inferre malum majus, neque in posteriori actu ullum inferre licet. Quamobrem cum medium sese defendendi lenius sit, quo minus malum inferitur, & lenissimum, quo nullum; durius autem, quo inferitur majus (§. 981); quamdiu leniora media, immo lenissima defensionis sufficiunt, non utendum durioribus.

Juber nimirum charitas, suadet animus a vindictæ cupidine alienus, ne ullum alteri inferas malum, quemadmodum ex notionem charitatis & animi a vindictæ cupidine alieni facile ostenditur. Neque tibi licet malum inferre alteri, nisi quantum absque eo læsionem arcere minime potes. Quamobrem jus tibi nullum est alteri malum quoddam inferendi, nisi quatenus defensio tui hoc exigit. Quamobrem cum te defendere

fendere potuisses inferendo minus, quod ultra facis, absque ullo jure facis, consequenter facere non licet (§. 170 part. 1. *Pbil. pract. univ.*). Peccas igitur, ubi mediis durioribus uteris, dum leniora, immo lenissima profunt. Nemo est, qui hæc non facile capiat, & secum hac ratione agi velit. Praxis tamen admodum difficilis, præsertim ubi affectibus perturbatur animus, ut impediatur attentio, sine qua de mediiorum usu probabile non sit judicium.

§. 983.

*Quomodo
vis uten-
dum.*

Quoniam mediis lenioribus, immo lenissimis defensionis sufficientibus, non utendum est durioribus (§. 982) an vero leniora, immo lenissima sufficiant, vix certus esse potes, nisi experiaris; *primo utendum est in defensione sui mediis lenioribus, immo lenissimis, antequam ad duriora progrediaris, & cum in singulis dentur gradus, a gradu non nisi inferiori ad ulteriorem ascendendum.*

Quæ ad praxin spectant, trademus suo tempore partim in Philosophia morali, partim in civili. Ceterum hinc intelligitur, quomodo accipienda sint, quæ dicit *Florentinus l. 3. ff. de J. & J.* Jure hoc evenit, ut, quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur. Nimirum supponendum est in casu dato, ea ob tutelam corporis fieri debuisse, neque hæc alio medio leniori obtineri potuisse. Quod enim Jcti Romani quoque agnoverint, non plus licere defensori quam defendendi sui causa fieri necesse sit; haud obscure conspicitur ex *l. 1. ff. ad leg. Aquil.* ubi *Ulpianus* pronunciat, si quis furem, cum posset apprehendere, maluit occidere, injuria fecisse eum videri. Sui defendendi causa licet quodvis, sed quod defendendi causa fieri necesse est. Hæc quæ de limitibus Jure sese defendendi dicuntur, probe tenenda sunt. Etli enim hic jus defensionis spectetur non nisi in statu naturali, qui libertatis est, & ubi nemini ratio ejus, quod fecit defensor, reddenda; ex hisce tamen principis suo loco definiendum, quid justum sit in statu civili, ut ad hanc

hanc normam exigantur leges, quæ de eadem prostant positiva, & quid iustum ac licitum sit inter Gentes, ubi ad Jus Gentium explicandum accedemus. Non hic dicuntur, quæ a mente Jurorum Romanorum aliena sunt, quippe qui ipsi rationem reddaturi eorum, quæ in aggressorem licent, ad Jus naturale provocant, veluti cum *Gajus l. 4. ff. ad L. Aquil.* rationem redditurus, quod servum tuum latronem mihi insidiantem occidere liceat: adversus periculum, ait, naturalis ratio permittit se defendere. Ex naturali adeo ratione definiendum, quid in defensione sui pro datis circumstantiis liceat.

§. 984.

Quoniam in defensione sui mediis durioribus non utendum, nisi ubi leniora non sufficiunt; si injuriam, quam *Ordo in de-* intentionem alter (generaliter scilicet dictam), arcere potes *tenendus.* bis amicis, non seria opus est dehortatione; si hæc sufficit, non opus est minis; si minæ sufficiunt, non recte vi propulsatur, & si vis quæcumque minor sufficit, non adhibenda est vis major.

Hinc in casu dato ex circumstantiis facile definiens, quantum liceat, ubi vero manifestum non est, quidnam sufficiat, & nec in mora vel minima periculum adest præsentissimum, vi eorum, quæ ante diximus (§. 983), tentanda ante sunt leniora, quam ad duriora progrediaris. In casu enim dubio sui magis, quam aggressoris habenda ratio. Ceterum ex dictis facile colligitur, jus sese defendendi mensuram tuam accipere non ex magnitudine læsionis seu injuriæ, quam alter intentat, sed ex fine, qui per defensionem intenditur, & in propulsando periculo læsionis intentatæ consistit (§. 972). Ipsa autem sapientia, ad quam acquirendam obligamur (§. 274), jubet media eligi ad finem consequendum apta (§. 68; *Psych. rat.*

§. 985.

Quicquid aggressor facit, dum defensioni licite sese opponit, id licitum non est sed injustum est. Quoniam enim *An defen-* sioni sese *sioni sese* (Wolffii Jus Naturæ Tom. I.) M m m m tibi

*opponere
licitum.*

tibi competit jus te defendendi (§. 973) & defensio adeo licita est, quamdiu limites illius non excedis, sed jure tuo uteris (§. 974. 980 & seqq.), aggressor vero in usu juris tui te impediendi jus nullum habet (§. 180 part. I. *Phil. pract. univ.*); quando se opponit defensioni licitæ, id nullo jure facit, consequenter quicquid se opponendo facit, id licitum non est. *Quod erat primum.*

Porro quoniam quamdiu intra defensionis licitæ terminos te contines, jure tuo uteris *per demonstrata*; quicquid aggressor facit, dum defensioni licitæ sese opponit, id contra jus tuum fit (§. 239 part. I. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem injustum cum sit, quicquid fit contra jus pertinet alterius (§. cit.); quicquid aggressor facit, dum defensioni licitæ sese opponit, injustum est. *Quod erat alterum.*

Erunt forsitan, quibus paradoxum videbitur, defensioni licitæ sese opponere non modo illicitum, sed & injustum esse, propterea quod adversus vim defensoris vi sese tueri debeat. Enimvero quamprimum aggressor defendenti sese non opponit, cessat quoque defensio, ubi a læsione, quam intentat, abstinet: ad quod faciendum obligatur (§. 69). Nulla amplius opus est defensione, nec ullum quoque alteri sese defendendi jus est. Quamvis adeo propositio præsens nullius utilitatis videatur; suo tamen loco contrarium patebit, tum ubi de bello publico, tum ubi de executione a judice decretæ agitur.

§. 986.

*An aggressor
o, em
ferre liceat.*

Quicquid alius quicumque in gratiam aggressoris licitæ tuæ defensioni sese opponens facit, id licitum non est, sed injustum & sese opponendo tibi injuriam facit. Quoniam jure tuo uteris, dum te defendis (§. 974); qui defensioni licitæ tuæ sese opponit in gratiam aggressoris te impedire conatur, quo minus jure tuo utaris. Quoniam vero

SCMO

nemo hominum habet jus impediendi alterum, quo minus jure suo naturali utatur (§. 180 *part. 1. Phil. pract. univ.*); quicumque in gratiam aggressoris defensionis licitæ tuæ sese opponit, hoc nullo jure suo facit. Quamobrem cum licitum non sit, ad quod agendum jus nullum habemus (§. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*); quicquid alius quicumque in gratiam aggressoris licitæ tuæ defensionis sese opponens facit, id licitum non est. *Quod erat primum.*

Qui se in gratiam aggressoris licitæ tuæ defensionis opponit, te in usu juris tui impedire conatur *per demonstrata*. Quicquid igitur in ejus gratiam facit, id omne fit contra jus tuum perfectum (§. 239 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero quicquid contra jus tuum perfectum fit, injustum est (§. *cit.*). Injustum igitur est, quicquid alius quicumque in gratiam aggressoris licitæ tuæ defensionis sese opponens facit. *Quod erat secundum.*

Quicquid alius quicumque in gratiam aggressoris licitæ tuæ defensionis sese opponens facit, id omne contra jus tuum perfectum fit *per demonstrata*. Quoniam itaque injuria generaliter dicta est actio omnis, quæ est contra jus perfectum alterius (§. 859), consequenter qui istiusmodi actionem edit, injuriam tibi facit; quicumque sese defensionis tuæ licitæ in gratiam aggressoris opponit, injuriam tibi facit. *Quod erat tertium.*

Principium hoc probe tenendum est, erit enim usui tum in nonnullis juribus & obligationibus demonstrandis, quæ ad statum civilem spectant, tum etiam in Jure Gentium, ubi definiendum, quandoam alius bello implicitis auxilium ferre liceat. Ex juribus enim & obligationibus contractatis descendunt omnia acquisita, quemadmodum ex sequentibus manifestum erit.

§. 987.

*Quid liceat
in eum qui defensionem
aggressoris
rem jurat.*

*Quicumque alius in gratiam aggressoris licite tue de-
in eum qui defensionem sese opponit, in eum eadem licent, que in aggresso-
aggressoris rem. Quoniam enim qui in gratiam aggressoris licite tue
rem jurat. defensionem sese opponit, causam hujus agit, hic vero te la-
dere conatur (§. 979); ipse quoque laesionem tuam inten-
dit, si non semper directe, attamen indirecte (§. 621
part. 2. Phil. pract. univ.). Cum aggressore igitur eodem
loco habendus. Quicquid adeo in aggressorem licet (§. 980);
idem quoque licet in alium quemcumque in gratiam ag-
gressoris licite tue defensionem sese opponentem.*

Finis defensionis est argere injuriam, quam intendit aliter (§. 972). Qui defensionem tuam sese opponit in gratiam aggressoris, is impedire vult, quo minus finem, quem licite intendis (§. 973), consequaris. Quamobrem cum ex fine mensuram accipiat jus defendendi (not. §. 984); jus defensionis, quod tibi in aggressorem competit (§. 980), aequaliter extenditur ad alium quemcumque, qui in gratiam aggressoris licite tue defensionem sese opponit. Non est quod excipias, non plus tibi licere in eum, qui sese defensionem tuam licite opponit, quam quantum sufficit, ne se opponere amplius possis. Quemadmodum enim per se patet, quod cesset jus tuum, quamprimum sese non amplius defensionem tuam opponit, sed aggressori rem suam agere soli relinquit; ita non minus liquet, quamdiu sese in gratiam aggressoris opponit, spectandum esse periculum tibi ab aggressore imminens, non vim, quam hic intendit: unde cum ex fine mensuram accipiat jus defensionis, quicquid ejus est ex periculo imminente metiendum. Si durum ipsi vel aliis videatur, quod sentit ex facto suo, malum; non tibi, sed sibi imputet, quod nullo jure suo, injuria vero tua periculo hinc sese exponit. Defensione dum subinde, immo injusta videntur, non sunt, propterea quod jus defendendi sese ex eo metiri velintus, ex quo metiendum non est. Probe igitur perperam

quæ hic demonstrantur, ne inanes difficultates facessamus in casibus particularibus, ubi circumstantiæ non attendendæ non satis acutos perplexos reddunt.

§. 988.

Quilibet homo obligatur ad impediendum, ne quis lædatur ab aliis, quantum in potestate sua est. Unusquisque enim hominum obligatur ad perfectionem alterius status-que ipsius conferre, quantum conferre valet (§. 222 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter etiam ad impediendam imperfectionem alterius, quantum in potestate sua est. Quoniam itaque alterum lædit, qui alterum seu statum ejusdem imperfectionem reddit (§. 669); quilibet obligatur ad impediendum, ne quis lædatur ab alio, quantum in potestate sua est.

Obligatio impediendi læsionem alterius.

Quemadmodum ipse neminem lædere debes (§. 695); ita nec pati debes, ut quis lædatur ab alio, siquidem in potestate tua fuerit hoc impedire: neque enim obligatio extendenda ultra id, quod tibi possibile (§. 209 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Hæc restrictio vero satis prodit anteriorum gnaro, officium hoc ad officia humanitatis pertinere, ut adeo non opus sit idem prolixius demum demonstrari.

§. 989.

Quoniam quilibet homo obligatur ad impediendum, ne quis lædatur ab alio, quantum in potestate sua est (§. 988), lex autem naturæ dat nobis jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfacere non possumus (§. 159 *part. 1. Phil. pract. univ.*); homini quoque cuilibet natura competit jus ad eos actus, quibus impedire potest, ne quis lædatur ab altero.

Jus obligationi isti respondens.

Per se intelligitur, actus illos non illicitos esse debere, cum alias obligationi cuidam tuæ erga teipsum vel erga alios repugnarent: quo in casu dicendum, in potestate tua non esse ut impedias, quo minus alter lædatur. Talia subinde mo-

nenda sunt, ne quidam excusari cavillari sibi videantur, qui sibi præclarum quid fecisse videntur, ubi habent, quod in aliorum dictis reprehendant.

§. 990.

*Jus & obli-
gatio defen-
dendi alte-
rum.*

Homini non modo competit jus defendendi alterum, quantum potest; verum etiam obligatur ad defendendum alterum, quantum in potestate sua positum, si ipse sibi defendendo non sufficit. Etenim homini cuilibet competit jus ad contactus, quibus impedire potest, ne quis lædatur ab altero (§. 989). Quamobrem cum alterum defendat, si impedit, quo minus ab altero lædatur, qui eum lædere intendit (§. 972); homini cuilibet competit jus defendendi alterum, quantum potest. *Quod erat unum.*

Porro quilibet homo obligatur ad impediendum, ne quis lædatur ab alio, quantum in potestate sua est (§. 988). Enimvero alterum defendit, qui impedit, quo minus ab eo lædatur, qui eum lædere conatur, seu læsionem intentat (§. 972). Quilibet adeo homo alterum defendere obligatur, quantum in potestate sua est, ubi alter defensionem suam non sufficit (§. 608). *Quod erat alterum.*

Videmus adeo defensionem alterius non modo licitam, verum prorsus debitam esse eo in casu, ubi alter eadem indiget, eademque in tua potestate est (§. 170 *part. 1. Pbil. pract. univ.*). Atque posterius est, quod vulgo dicitur, ferendum non esse, ut innocens opprimatur, sed ipsi omni modo esse succurrendum. Cum natura hominibus singulis æquales negaverit vires, hoc ipso consuluit debilioribus, quod eos tutelæ aliorum commendaverit, quemadmodum jam supra indigitavimus (*not. §. 973*).

§. 991.

*Defensio
alterius*

Quoniam itaque qui defendit alterum, hoc jure suo facit (§. 990), si quis vero jure suo quid facit, nemini injuriam

juriam facit (§. 975); qui alterum defendit, quantum po-
*test, nemini, consequenter nec ei, adversus quem ipsum de-
 fendit, injuriam facit.*

Nihil fere frequentius accidit, quam ut defensionem alte-
 rius injuriam interpretentur alii, quasi qui alterum defendit,
 se rei alienæ immiscuerit, ad idsum minime pertinenti. E re
 igitur maxime erat, ut præjudicium hoc extirparemus. Ce-
 terum diversa longe ratio est lædentis & adversus injurias e-
 jus sese defendentis. Ille nullo jure læsionem intentat alteri;
 hic vero jure suo sese defendit. Quamobrem illi opem ferre
 non licet sine injuria in defendentem; huic autem absque
 ulla injuria in lædere conantem auxilium fertur. Commen-
 dat tibi natura eum, qui defensione tua indiget; prohibet ve-
 ro, ne adjuves alterum, qui læsionem innocenti intentat. Ra-
 tio dispar adeo manifesta est, ut eam non videat, nisi qui in
 luce meridiana cœcutire voluerit.

§. 992.

*Qui se defendit, mali, quod sibi intentatur, aversio- Intentio se
 nem, non vero malum, quod alteri infert, intendit. Qui enim defenden-
 se defendit, ipsum lædere conanti resistit, ut læsionem, tis.
 quantum in se est, avertat (§. 972), consequenter cum læ-
 sione omni inferatur malum quoddam (§. 669 Jur. nat. &
 §. 565 Psych. empir.), ut malum, quod sibi intentatur, a se
 avertat. Quoniam igitur agens hoc intendit, propter quod
 agit (§. 616 part. I. Phil. pract. univ.); qui se defendit,
 mali, quod sibi intentatur, aversionem intendit. Quod e-
 rat unum.*

Jam cum sese defendenti in aggressorem tantundem
 liceat, quantum læsioni arcendæ sufficit (§. 980), ita ut
 mediis durioribus uti non liceat, ubi leniora profunt (§.
 983. 984); malum aggressori non infert, nisi quatenus
 absque eo malum sibi intentatum repulsare nequit, con-
 sequenter non propter hoc agit, ut malum inferatur alteri,

Quo-

Quoniam itaque agens hoc non intendit, propter quod non agit (§. 616 part. 1. *Phil. pract. univ.*); nec malum; quod sese defendendo alteri infert, intendit. *Quod erat alterum.*

Paret hinc universaliter, quod particulariter affirmat D. *Thomas*, in vera defensione hominem non occidi ex intentione. Quemadmodum enim qui sui defendendi gratia laicum occidit, hoc non facit, quia vult, ut e medio tollatur; sed quia vult se esse incolumem, quod fieri nequit, nisi e medio tollatur; ita in genere qui sui defendendi gratia aggressori malum quoddam infert, hoc non facit, quia vult ut ægre fiat alteri, sed quia vult ne ægre fiat sibi, quod fieri nequit, nisi alteri ægre fiat. Absit ut quis sibi persuadeat, inanes fingi subtilitates, sibi que caveat, ne eas ad quisquilias Scholasticorum referat animo conviciandi, quo contemnuntur quæ non intelliguntur. Mox enim videbimus, quod in defensione conscientiam salvare minime possis, nisi ad hæc subtilitates animum advertas. Sane si intentionem sese defendentis seponis, fieri haud quaquam potest, ut illæ (o amore inimicorum te defendas, vel ne injurios in teipsum ex præpostero inimicorum amore peccando defensionem omittas. Clariora hæc evadent per ea, quæ mox sequuntur, & ex intentione agentis tanquam rivuli ex fonte suo deducuntur. Defensio sui delicatissima est, nisi eidem admisceri debeat, quod cum officiis pugnat, adeoque peccato vacare.

§. 993.

*Quomodo
sese defen-
dens velit
malum al-
terius.*

*Qui se defendit, non vult malum alterius, quatenus est malum alterius, sed quatenus est medium unicum declinandi proprium, & mallet alterum ab eo esse immunem. Qui enim se defendit, non intendit malum alterius (§. 992), consequenter non vult per se, ut alteri malum inferatur (§. 616 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam tamen intendit aversionem mali, quod sibi intentatur (§. 992), aversio mali sibi intentati finis est (§. 617 part. 1. *Phil. pract. univ.*).*

univ.), propter quem se defendit (§. 932 *Ontol.*). Cum itaque qui vult finem, media etiam velit necesse est. (§. 941 *Ontol.*), finem vero, quem se defendendo intendit, consequi nequeat, nisi malum alteri inferendo (§. 980. 984); malum alteri inferendum non vult, quatenus est malum alterius, sed quatenus est medium unicum declinandi proprium. *Quod, erat alterum.*

Quoniam adeo malum alteri inferendum non vult, quatenus est malum alterius, sed quatenus est medium unicum evitandi proprium *per demonstrata*; mallet utique alterum ab eo esse immunem, siquidem absque eo ipse a malo, quod sibi intentatur, immunis esse posset. *Quod erat alterum.*

Malum, quod alteri in defensione infertur, duplici modo spectari potest ac debet, tum quatenus est malum ejus, cui infertur, tum quatenus est medium malum ejus arcendi, a quo infertur. Si defensio vera esse debet, nec in vitium quoddam agnatum degenerat, malum tantummodo spectatur ut medium unicum evitandi malum proprium, adeoque non nisi sub hoc schemate ingreditur defensionem, citra respectum, quem habet ad alterum. Unde idem, quatenus spectatur ut malum alterius, defendens sese averfatur; quatenus vero consideratur ut medium unicum evitandi malum, quod ipsi intentatur, idem appetit. Hinc est, quod nolle dicatur malum alterius, dum idem infert, & malle, ut alter ab eodem esset immunis, quatenus mallet dari aliud medium malum proprium declinandi, ne hoc invitus uti teneretur (§. 581 *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 994.

Qui se defendit, ex malo, quod sui defendendi gratia alteri inferendum, voluptatem nullam percipit. Qui enim se defendit, non vult malum alterius, qua malum alterius, sed eum ab eodem immunem esse mallet (§. 993). *Quam-*
obrem *voluptatem percipiat ex ma-*

(*Wolfsi Jus Naturæ Tom. I.*)   N n n n

lo quod al-
teri infer-
tur.

obrem cum id, quod non volumus, non nobis repræsentemus tanquam bonum (§. 892 *Psych. empir.*); nec actum, quo defensionis sui gratia alteri inferitur malum, sibi repræsentat tanquam bonum, quatenus eodem alteri malum inferitur. Quamobrem cum ex eo, quod nobis non repræsentamus tanquam bonum, voluptas non percipiatur (§. 558 *Psych. empir.*); qui se defendit, ex actu, quo alteri inferitur malum, voluptatem nullam percipit, quatenus eodem alteri malum inferitur, consequenter nec ex malo, quod sui defendendi gratia alteri inferendum, voluptatem ullam percipit.

Si qui se defendit, vellet malum alterius, qua malum, id ipsum sibi repræsentaret tanquam bonum quoad se, quatenus voluptatem quandam ex eo perciperet. Enimvero actum, quo alteri inferitur malum, non sibi repræsentat tanquam bonum, quatenus ejus effectus est malum alterius; sed quatenus effectus ejusdem est declinatio mali proprii, cum absentia mali reputetur pro bono (§. 776). Unde se defendens actum defensionis tantummodo considerat quoad effectum in declinando malo, quod sibi ab altero intentatur, & hoc unice respectu influit in determinationem voluntatis. Neque qua actus defensionis aliter considerari potest (§. 972). Equidem negari non potest, malum a defendente inferendum deterrere posse aggressorem, ut a lædendi proposito desistat, neque inficior, eo sine adhiberi minas tanquam medium lenius: non tamen hinc sequitur malum aggressoris a defendente intendi qua malum, ac ideo ex eodem percipi voluptatem. Cum enim unice agat mali propulsandi gratia, quod sibi intentatur (§. cit.); quod metu mali accipiendi aggressor deterreri possit a malo inferendo, non considerat alio respectu, quam quod hoc modo malum intentatum declinari queat, consequenter nec hoc modo malum alteri inferendum qua malum alterius in determinationem voluntatis defendentis influit. Inimmo quatenus merum mali accipiendi alteri incutere vis, ut a malo inferendo desistat, satis mani-

manifeste significas, te nolle malum alterius, sed malle potius, ut ab eodem sit immunis, consequenter nullam te ex eo percipere voluptatem. Absit ut nimias accuses subtilitates, quæ in praxi nullum habeant usum. Absque iis enim nec veram defensionem animo concipere, nec in ipsa defensione intra iustos limites te continere potes, ne pecces in amorem inimicorum. Quodsi tibi impossibile videatur, istiusmodi subtilitates attendi in praxi; contrarium disces ex Philosophia morali. Quod vero in praxi vulgo ad eas animum non advertant, qui sese defendunt, in causa est, ut defensionem in ultionem convertant, & jure suo abusi nullo jure faciant, quod jure suo facere poterant. Sed de hisce luculentius agendum erit in Philosophia morali.

§. 995.

Quoniam ex malo, si cognoscitur, tædium percipitur (§. 569 *Psych. empir.*), qui vero se defendit, ex malo quod sui defendendi gratia alteri inferendum, voluptatem nullam percipit (§. 994); nec qui se defendit ex tædio ejus, contra quem se defendit, voluptatem percipit.

An ex tædio aggressoris percipiat voluptatem.

Tædium alteri creatur inferendo malum. Quamobrem si ex malo alterius, quod tui defendendi causa alteri inferre teneris, voluptatem nullam percipis, nec ex tædio, quod inde resultat, voluptatem percipere potes. Quin potius alterum ab omni tædio immunem esse malle, quemadmodum malle, ut esset immunis a malo, ad quod inferendum te invitum compellit.

§. 996.

Qui se defendit, aggressorem non odit, nec ullo hoc facit in eum odio. Qui enim se defendit, ex tædio ejus, contra quem se defendit, voluptatem non percipit (§. 995). Erimvero qui nullam ex tædio alterius voluptatem percipit, nec ipsum odit (§. 664. 665 *Psych. empir.*). Ergo qui se defendit, aggressorem non odit. Quod erat primum.

An defensio fiat odio in aggressorem.

Quoniam itaque qui se defendit, nullo in aggressorem odio flagrat, *per demonstrata*, nec intendit nisi declinationem mali, quod intentat alter (§. 992); nullo quoque in aggressorem odio se defendit.

Videmus adeo, quomodo odium exulet ex defensione veri nominis, nec in ea locum habere possit, ita ut defensio amittat nomen suum, nec nisi per abusum defensio dicatur, quamprimum odium aggressoris animum defendentis invadit, & in determinationem actus defensionis influat.

§. 997.

*An defensio
fiat animo
inimico.*

Qui se defendit non inimico hoc facit animo. Qui enim se defendit, aggressorem non odit (§. 996). Enimvero qui alterum non odit, ipsi inimicus non est (§. 626). Ergo qui se defendit, aggressori inimicus non est, consequenter nec inimico se defendit animo.

Loquimur hic, quemadmodum & in anterioribus, de vera defensione, consequenter cum homini competat jus sese defendendi (§. 973), per hoc autem ab obligatione naturali, utpote immutabili (§. 143 part. 1. *Phil. pract. univ.*), minime liberetur, atque adeo jure suo abutatur, si quid facit, quod eidem adversum; quæ de defensione vera demonstrantur, per modum præcepti se habent. Unde liquet, quod qui se defendit, malum alterius intendere minime debeat (§. 992); quod malum alterius quam malum alterius non velle debeat, sed potius malle, ut alter ab eodem sit immunis, modo ipse salvas esse possit (§. 993); quod ex malo alterius voluptatem nullam percipere (§. 994), nec aggressorem odisse debeat (§. 996), quod denique inimico in ipsum animo nihil ad defensionem sui facere debeat (*vi præsent.*). Quamprimum enim horum quid facit, aliquid committit, quod obligationi naturali in alterum adversum, adeoque jure suo abutitur. Maluimus tamen ea potius tanquam veræ defensionis requisita demonstrare, quam per modum præcepti proponere, quia ex ipsa defensionis notionem deducuntur, ut tanto luculentius constat.

ret, defensionem nulli obligationi naturali quoad actus internos in alios repugnare & salvis in aggressorem officiis fieri posse.

§. 998.

Defensio sui amoris a inimicorum minime repugnat. Qui *An defensio* enim se defendit, non inimico hoc facit animo (§. 997), nec *amori in-* odio in aggressorem (§. 996). Quamobrem sese defen- *micorum* dit, salvo amore, quo protequi tenetur quemvis (§. 619), *adversetur.* ipsum etiam inimicum (§. 632), hoc facere potest. Atque adeo patet, defensionem sui amoris inimicorum minime repugnare.

Quodsi defensio sui amoris inimicorum repugnaret, posita defensione sui tolleretur amor inimicorum, nec hic cum illa consistere posset. Necesse igitur foret, ut defensio sui non posset concipi sine odio, & animo inimico in transgressorem: contrarium vero modo ostendimus (§. 996. 997). Falluntur adeo, qui sibi aliisque persuadere conantur, quasi defensio sui sit amoris inimicorum, quem Christus tantopere urget in suis, consequenter Christianismo adversa, atque adeo fingunt, jure naturali permitti, quæ ut non fiant a suis Christus voluit. Urget is strictam legis naturalis observantiam, quam a Phariseis corruptam puritati ac integritati suæ restituit.

§. 999.

Qui se defendit, animum habet ab omni vindictæ Defensio, cupidine alienum. Etenim qui se defendit, eum, contra quem *sui num* se defendit, minime odit (§. 996), consequenter nec tædi- *excludat* um ejus appetit (§. 669 *Psych. empir.*), etsi is ipsum lædere *vindictæ* conetur (§. 972), adeoque offendat (§. 942). Quamob- *cupidinem,* rem cum a vindictæ cupiditate vacuus sit animus, ubi tæ- dium ejus, qui se offendit, non appetit (§. 947); evidens est, quod qui se defendit, eum habere animum ab omni vindictæ cupidine alienum.

Ex his itaque, quæ de defensione hætenus demonstrata sunt, abunde intelligitur, eam consistere cum tolerantia injuriarum,

quam tantopere urget Christus, quippe qui nihil fieri vult odio in aggressorem & ex vindictæ cupiditate, atque adeo improbat, quod odio concitati & vindictæ cupidine inflammati homines resistent malo, quod ipsis intentatur. Resistentia enim, quæ ex impuro hoc fonte promanat, veri nominis defensio non est, sed factum turpe ac inhonestum honeste defensionis titulo condecoratur.

§. 1000.

An mansuetudini adversetur.

Defensio sui mansuetudini non repugnat. Qui enim se defendit, odio in eum, adversus quem sese defendit, vacat (§. 996) animumque habet ab omni vindictæ cupidine alienum (§. 999), consequenter nec aggressori (§. 979), adeoque injuriam intentanti (§. 920. 859) irascitur (§. 862. §72 *Psych. empir.*). Quamobrem cum mansuetus sit, qui iram ita moderatur, & animum a vindictæ cupidine immunem fervat (§. 950); defensio sui mansuetudini minime repugnat.

Qui mansuetudinem & defensionem sibi invicem opponunt tanquam sibi mutuo repugnantia, utriusque notione distincta destituuntur, nec satis norant, quid sit mansuetudo, nec quid defensio vera.

§. 1001.

Defensio quando modum excedat.

In defensione modum excedere dicitur, qui mediis durioribus utitur, ubi leniora profunt, immo lenissima, maxime si odio & vindictæ relinquatur locus. Quoniam itaque si leniora media, immo lenissima defensionem sufficiunt, non utendum durioribus (§. 982); in defensione modum excedere non licet, cumque a defensione odium (§. 996) & vindictæ cupiditas procul ab esse debeat (§. 999), excessus in defensione tanto magis illicitus, si ex odio in aggressorem & vindictæ cupiditate proficiscatur.

In defensione homines plerumque modum excedunt, sed omni-

omnium frequentissime, quod odio & vindictæ cupiditati locum relinquunt. Rarius id accidit alia de causa. Unde ad dolum plerumque referendus excessus defensionis, raro culpæ tribuendus. Quodsi amor inimicorum hominibus magis familiaris esset, ut odio & vindictæ nihil tribuerent, nec in defensione quicquam dolose facerent. Peccarent tamen adhuc culpa haud infrequenter, difficulter non una de causa evitabili, quemadmodum clarius ex philosophia morali elucescet, & ex iis, quæ de diversis culpæ speciebus dicta sunt in parte prima Philosophiæ practicæ universalis colligitur.

§. 1002.

Quatenus defendens modum excedit, aggressorem lædit. Quatenus enim in defensione modum excedit, mediis durioribus utitur, ubi leniora profunt, immo lenissima (§. 1001). Quamobrem cum duriora sint media se defendendi, quibus majus malum inferitur aggressori, lenius autem, quibus inferitur minus, lenissimum, quo malum nullum actu inferitur (§. 981); qui in defensione modum excedit, aggressori malum majus infert, quam malo proprio declinando sufficiebat, immo infert malum, quando proorsus non opus erat malum alteri inferri. Quoniam itaque in aggressorem nonnisi tantundem licet, quantum læsioni arcendæ sufficit (§. 980); malum quod ultra inferitur, nullo jure inferitur. Quamobrem cum malo illato aggressor vel status ejus reddatur imperfectior (§. 565 *Psych. empir.*); si quid ultra fit, quam defensio exigit, læsio est (§. 609). Quatenus adeo defendens modum excedit, aggressorem lædit.

Qui malum inferit alteri, eundem lædit, neque adeo hoc in se unquam licitum est. Quando malum tibi ab altero intentatum declinare nequis, nisi malum eidem inferendo; illatio mali fit medium defensionis unicum, quam adeo jus defendendi tibi competens (§. 973) licitam reddit. Quod ultra fit,

fit, quam defensio exigit, ad unicum defensionis, quod superpetit, medium referri nequit, consequenter nec mutat speciem, adeoque læsio manet. Videmus adeo, lædi aggressorem, si in defensione modus exceditur, tantoque magis lædi, quanto manifestior est excessus.

§. 1003.

Quando defensor fiat aggressor.

Si defensor modum excedit, fit aggressor. Quatenus enim modum excedit, aggressorem lædit (§. 1002). Enimvero qui alterum lædere conatur, aggressor est (§. 979). Quamobrem si defensor modum excedit, fit aggressor.

Dudum hoc agnovere Jcti, etsi non satis distincte explicaverint, cur hoc fiat. Nihil autem superesse potest circa propositionem præsentem dubii, modo ad animum revoveris, quæ modo ad propositionem præcedentem annotavimus (not §. 1002).

§. 1004.

Jus aggressoris in defensorem quoad excessum defensionis.

Si defensor modum excedit, quoad excessum alteri competit jus se defendendi & tantundem in eum licet, quantum læsioni, quæ excessui inest, arcendæ sufficit. Etenim si defensor modum excedit, fit aggressor (§. 1003). Sed natura homines omnes æquales sunt (§. 81), adeoque eadem habent jura (§. 78). Quod ergo tibi competit jus in aggressorem, id quoque ipsi in te competit, quando modum in defensione excedis. Quamobrem cum tibi competat jus te defendendi (§. 973), & tantundem tibi liceat in aggressorem, quantum læsioni arcendæ sufficit (§. 980); si defensor modum excedit, quoad excessum ipsi competit jus se defendendi, & tantundem in eum licet, quantum læsioni, quæ excessui inest, arcendæ sufficit.

§. 1005.

Quidam

Quicquid contra excessum defensionis fit, injuria non est. Si enim

Si enim defensor modum excedit, quoad excessum ei, qui fuerat aggressor, jus se defendendi competit, & tantumdem in istum licet, quantum læsioni, quæ excessui inest, arcendæ sufficit (§. 1004). Quicquid ergo contra excessum defensionis fit, id jure fit. Enimvero quod jure fit, injuria non est (§. 975). Quare quicquid contra excessum defensionis fit, injuria non est.

absque injuria fiat ab aggressore.

Quamprimum defensor modum in defensione excedit, ex defensore fit aggressor (§. 1003), & qui fuerat aggressor, ex aggressore fit defensor (§. 1004). Quamobrem quæ de defensione hætenus demonstrata sunt, ea quoque ad aggressorem cum defensore vicem permutantem applicanda sunt. Non tamen diffiteor ut, qui fuerat aggressor, veram defensoris induat personam, tantum non pro impossibili habendum, etsi absolute loquendo impossibile non sit. Sed hæc penitus inspicere absque perspicillis Philosophiæ moralis non licet. Quamobrem ne jus aggressoris cum defensore vicem permutantis suspectum evadat, sequentem addere lubet propositionem.

§. 1006.

Quamdiu defensor modum non excedit, odio tamen in aggressorem & cupidine vindictæ impulsus agit; aggressori quidem injuriam non facit, attamen peccat. Quamdiu enim defensor modum non excedit, mediis non utitur aliis, nisi quæ mali intentati declinatio exigit (§. 1001. 982), consequenter non facit, nisi quod licet (§. 980), adeoque ad quod faciendum jus habet (§. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero si quid facis jure tuo, nemini injuriam facis (§. 975). Quamdiu igitur defensor, etsi odio in aggressorem & vindictæ cupiditate impulsus agit, modum non excedit, aggressori injuriam non facit. Quod erat visum.

Quando defensor ab injuria libera peccato tamen non vacat.

Enimvero nemo alterum odio habere debet (§. 624)

(*Wolffii Jus Nature Tom. I.*)

O o o o

& ani-

& animus ab omni vindictæ cupidine alienus esse debet (§. 948). Quamobrem etsi defensor modum non excedat (*per hypoth.*), ubi tamen odio in aggressorem & cupidine vindictæ impulsus agit; actio ejus legi naturæ contraria est. Quoniam itaque peccat, cujus actio legi naturæ contraria (§. 440 *part. 1. Phil. pract. univ.*); defensor modum non excedens, odio tamen in aggressorem & cupidine vindictæ impulsus agens peccat. *Quod erat alterum.*

Nimirum licite te defendis (§. 974) & quamdiu modum non excedis, nec injuriam facis aggressori (§. 976. 1002); nec peccas (§. 440 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero defensio vacare debet odio in aggressorem (§. 996) & absque omni vindictæ cupidine (§. 999). Quamobrem ubi actui defensionis in se licito accedit odium in aggressorem, & vindictæ cupido legi naturali repugnans, actus in se licitus fit peccaminosus (§. 440 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam tamen actus externus, qui aggressorem potissimum tangit, idem manet, hic ipse utique adhuc licitus, adeoque nulla fit injuria aggressori, utur pecces, si actus internus respicitur. Hæc probe noranda sunt, cum nunc actus tantummodo externi habenda sit ratio, veluti in foro humano; nunc autem interni simul, veluti in foro conscientiæ. Enimvero cum per hoc, quod pecces, actus externus non reddatur illicitus; nec ubi aggressor vicem cum defensore permutat ideo amittit jus suum, quod agat odio & vindictæ cupidine in alterum (*not. §. 1005*).

§. 1007.

Quando aggressorem defendendi seu adjuvandi licet & quando facere id debemus.

Si defensor modum excedit, eum, qui fuerat aggressor, defendendi seu adjuvandi jus unusquisque habet: immo si ipse adversus excessum sese defendere nequit, ad eum defendendum obligatur, quantum in potestate sua positum. Quamprimum enim defensor modum excedit, fit aggressor (§. 1003), & qui aggressor fuerat induit personam defensoris, quatenus se excessui opponit (§. 1004). Ast competit uni-

cuique

cuique jus defendendi alterum, quantum potest, immo obligatur ad defendendum alterum, quantum in potestate sua positum, si ipse sibi defendendo non sufficit (§. 990). Quod si ergo defensor modum excedit, eum, qui fuerat aggressor, defendendi seu adjuvandi jus unusquisque habet: immo si ipse adversus excessum sese defendere nequit, ad eum defendendum obligatur, quantum in potestate sua positum.

Non est, quod excipias, aggressorem culpa sua hoc periculum adiisse, cum alterum lædendi animum deponere debuisset, antequam se huic periculo exposuisset (§. 695). Neque enim per hoc, quod obligationi suæ non satisfacit, amittit jus, quod ipsi auferri minime potest (§. 64), nec quia ipse non satisfacit obligationi suæ in alterum, tu quoque in ipsum obligationi tuæ satisfacere minime reperis (§. 632).

§. 1008.

Si aggressor adversus læsionem leniori medio declinandam sese defendenti, propterea quod se defendit, læsionem nonnisi duriori avertendam intentat; jus defensionis ad maius, quam antea, malum inferendum extenditur. Etenim cum defensor sese defendendo aggressori injuriam non facit (§. 976), hic vero licitæ defensionis sese opponens nullo jure faciat, quicquid facit (§. 985); perinde omnino est, ac si initio statim læsionem intentasset nonnisi duriori medio avertendam. Quamobrem cum in aggressorem defensori tantumdem liceat, quantum læsioni arcendæ sufficit (§. 980); si initio statim læsionem istam intentasset, duriori medio, quo nonnisi declinari potest *per hypoth.* initio statim uti licuisset. Quamobrem si aggressor adversus læsionem leniori medio declinandam sese defendenti, propterea quod se defendit, læsionem nonnisi duriori avertendam inten-

tat; jus defensionis ad medium durius, consequenter ad majus, quam antea malum interendum extenditur (§. 981).

Quamobrem patet, *jus defensoris non spectari ex causa primum data, sed ex causis in ipsa defensione subnascentibus*: id quod probe notandum est, ne defensor jultos defensionis limites transiisse videatur, qui tamen inter eos religiose sese continuit. Nihil sane dubii superesse potest, quin ex causis in defensione subnascentibus spectari debeat jus defensoris. Cum enim ipsi aggressori ex excessu in defensione commisso, adeoque ex causa in defensione subnascente, nascatur jus sese defendendi (§. 1004); multo minus mirum videri poterit, quod ex causis in defensione subnascentibus defensori nascatur jus amplius, quam ex causa primum data habebat. Nihil frequentius est casu propositionis presentis. Etsi enim defensor sese defendendo invasori nullam faciat injuriam, hic tamen defensionem pro injuria reputatæ solet sibi que jus arrogat eam repellendi, cum a proposito alterum lædendi desistere deberet, ne hic defensione amplius opus haberet. Et quoniam odio ac vindictæ cupidini locum facere solet, ad duriora plerumque media statim progreditur, adeoque læsionem nonnisi duriori medio a defensore arcendam intenuat. Ex hæcenus demonstratis abunde patet, quanta circumspeditione opus sit, ne a vero aberrer judicium de eo, quod in defensione licuit & quod illicitum reputari debet.

§. 1009.

Quando plus licet in aggressorem, quam ex causa ab ipso data.

Quoniam aggressor, & qui eidem se sociat in defensione, utpote contra defensorem conjunctis viribus agentes, pro una eademque persona habentur; *si qui in defensione aggressori sese associat, læsionem duriori medio avertendam intentat, quam aggressor, in ipsum quoque aggressorem jam plus licet, quam antea ex causa primum data (§. 1008).*

Nihil hic difficultatis erit, modo ad animum revoces, quod supra jam annotavimus (not. §. 984), jus sese defendendi mensur-

menfuram accipere ex periculo læſionis intentatæ avertendo. Quacunq; igitur de cauſa ſubnaſcente augetur periculum, ut nonniſi duriori medio averri poſſit; ad hoc ipſum jus eſt deſenſoris, qui animum advertere non debet ad culpam aggreſſoris & focii, ut eam accurato judicio diſcernat, ſed tantummodo ad periculum propullandum, ut intelligat, quo medio opus habeat.

§. 1010.

Si quis læſionem ſibi intentatam ab altero fuga evitare poteſt, fugere debet. Etenim in deſenſione ſui durioribus mediis uti non licet, quamdiu leniora; proſtant (§. 982), conſequenter non licet aggreſſori ullum inferre malum, quamdiu malum nullum eidem inferendo læſionem intentatam evitare datur (§. 981). Quamobrem cum hoc fieri poſſit, ubi quis læſionem intentatam ab altero fuga evitare poteſt; fugere debet.

§. 1011.

Quando itaque fuga ſibi quis conſulere poterat, ubi id non facit, quod ſui defendendi cauſa facit pro exceſſu in deſenſione habendum (§. 1010), cum modus in deſenſione excedatur, ubi mediis durioribus fit locus, cum leniſſimum proſtaret (§. 1001. 983).

Haud infrequenter vim aggreſſoris evaſuri fugam tanquam medium tutiſſimum eligunt: haud raro tamen ea ignominioſa habetur, ut non deſint, qui vitam diſcrimini committere; quam fugere malunt. Enimvero fuga ſibi conſulere ignominioſum non recte reputatur, quoniam ipſa lex naturæ eam urget, nec in hoc caſu aliud defendendi jus concedit. Imaginem hujus juris videmus in brutis animantibus, quæ nonniſi fuga ſibi conſulere poſſunt. Hominum de ignominia præconcepta opinio jus nullum facit. Orpido nimirum falluntur qui ſibi perſuadent, quaſi fortitudini ſit adverſum fuga ſibi conſulere, & timidum ſe prober, qui hæc faciat, cum ta-

men fortes (§. 601), non timidi esse debeamus (§. 603). Fortis metu periculi non se adduci patitur, ut faciat, quod facere non debet (§. 600), quemadmodum timidus (§. 602). Enimvero qui fuga sibi consulit, periculum evitare studet, ne alteri malum inferre cogatur, quem amare debet tanquam seipsum (§. 632), & ne ulla obligatione urgente periculum subeat, consequenter ne audax sit (§. 604), qualis esse minime debet (§. 605). Quoniam vitia ignominiam veram pariunt (§. 822); audacia vero vitium sit, & ad vitia quoque referatur neglectus charitatis; ignominiosum potius est fuga, qua conceditur, sibi non consulere, quam nulla urgente necessitate periculum subire nolle. Taceo quod prudentia eligi jubeat quod tutius, stultitiæ autem sit eventu prorsus dubio sese submittere periculo, quod evitari poterat ac debebat. Illa, non hæc in laudem vertitur (§. 550). Novi equidem opinionem esse tyrannum, adversus quem nihil valet ratio. Sed hic non docemus, quæ male sanorum opinioni, sed quæ rationi consentanea sunt. Valeant quantum possunt.

§. 1012.

Cur in defensione licitum sit malum inferre alteri.

Quod in defensione licitum sit malum inferre aggressori, exceptio est ex collisione officiorum erga teipsum & erga alios resultans. Etenim neminem lædere (§. 695), consequenter nemini malum quoddam inferre debes (§. 669 *Jur. nat.* & §. 565 *Psych. empir.*). Ne igitur alteri malum inferas, officium erga alios est (§. 226 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Omnem dare debes operam, ut tibi caveas a malis non minus corporis ac fortunæ, quam animi, quantum in potestate tua est (§. 183), consequenter ut malum, quod tibi intentatur, declines, quantum tibi datur. Malum tibi intentatum adeo declinare pro virili officium erga se ipsum est (§. 226 *part. 1. Phil. pract. univ.*). In defensione malum tibi intentatum ab altero declinare non potes nisi malum inferendo alteri (§. 972). Quoniam itaque fieri minime potest, ut utrique officio simul satisfacias, ea *inter se*

col.

colliduntur (§. 206 *part. 1. Phil. pract. univ.*), adeoque exceptione opus est (§. 207 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero si officium erga seipsum & officium erga alios inter se colliduntur, officium erga seipsum vincit (§. 229 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter malum tibi intentatum declinandum inferendo malum alteri, qui intentat (§. 208 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Atque adeo liquet, quod in defensione licitum sit malum inferre aggressori, esse exceptionem ex collisione officiorum erga teipsum & erga alios resultantem.

Hæc propositio plurimum lucis affundit omni de defensione doctrinæ, & demonstratio ad quemvis casum particularem applicari potest, immo utiliter applicatur, cum ejus definitio non evidenter sit nisi hoc demonstrandi genere, quo quicquid licet ex collisione officiorum per modum exceptionis deducitur. Immo hæc ipsa demonstratio docet modum in casu quocunque particulari investigandi id, quod licet, absque ullo vel minimo metu, ne a veritate aberres. Ex hac propositione clarissime perspicitur, cur cum actu externo, qui officio erga alterum contrarius est, non consentire debeat internus, sed internus sit officio erga alterum congruus, externus vero ab eodem dissentiat. Quando enim exceptio fit, non ultra id fieri debet, quam necesse est (§. 206. 207 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum actus internus officio congruus esse possit, etiam si externus eidem convenire nequeat; ultra actum externum ab officio erga alterum recedere minime debes, sed ubi hoc facis, peccas. Atque adeo hinc quoque deduci poterat, quod supra aliter ostendimus, in defensione vera nihil dandum esse odio (§. 996), nihil vindictæ cupiditati (§. 999), sed in omni defensione animum esse debere prorsus mansuerum (§. 1000). Inde similiter deici poterat, quod aliter ante demonstravimus (§. 982), et si jus defendendi infinitum sit, in casu tamen particulari adeo arctis limitibus idem circumscribi, ut non uti liceat mediis durioribus, ubi leniora, immo lenissima profunt, & ut defensioni prorsus nullus concedatur locus, ubi fuga tibi

consulere potes (§. 1011), sed hæc ipsa defensionis loco sit (not. §. cit.). Demonstratione adeo præsentem aperuimus viam vere analyticam, qua tota de defensione doctrina nullo fere negotio eruitur, modo in veritate investiganda fueris versatus.

§. 1013.

*Defensio
corporis
cum inter-
fectione al-
terius.*

Si aggressor vi præsentem corpus impetat, nec periculum vitæ vel mutilationis membrorum aliter evitari possit, quam illum interficiendo; eum interficere licet. Etenim in aggressorem tantundem licet, quantum læsioni arcendæ sufficit (§. 980). Enimvero si aggressor vi præsentem corpus impetat, nec periculum vitæ vel mutilationis membrorum aliter evitari possit, quam illum interficiendo; læsionem intentatam declinandam medium unicum est interficere alterius. Quamobrem patet in hypothese propositionis præsentis aggressorem violentum interficere licere.

Idem ostenditur hoc modo. Nemo occidendus est (§. 743), adeoque non interficere alterum est officium erga alios (§. 226 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quilibet obligatur ad corpus suum (§. 349), vitam (350) & integritatem omnium organorum corporis conservandum (§. 372), & periculum vitæ (§. 371) ac integritatem organi cuiusdam corporis lædendi vitandum (§. 373), consequenter & declinandum, quantum in potestate sua positum est. Conservatio adeo corporis tum qua vitam, tum qua integritatem membrorum & evitatio seu declinatio periculi vitæ ac læsionis membrorum est officium erga semetipsum (§. 226 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi aggressor vi præsentem corpus impetat, nec periculum vitæ vel mutilationis membrorum aliter evitari possit, quam illum interficiendo; aut alterum interficere, aut pati debes, ut ipse interfi-

terficiaris, vel ut membrum aliquod tuum mutiletur, consequenter aut satisfaciendum officio erga alios cum neglectu officii erga teipsum, aut officio erga teipsum cum neglectu officii erga alios *per demonstrata*. Quoniam itaque officium erga teipsum & officium erga alios inter se colliduntur (§. 206 *part. 1. Phil. pract. univ.*), si vero officium erga teipsum & officium erga alios inter se colliduntur, officium erga teipsum vincit (§. 229 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter huic potius, quam isti satisfaciendum (§. 208 *part. 1. Phil. pract. univ.*); si aggressor vi præsentem corpus imperat, nec periculum vitæ vel mutilationis membrorum aliter evitari possit, quam illum interficiendo, eum interficere licet, seu aggressor potius interficiendus, quam ut patiaris te occidi, aut membrum aliquod corporis mutilari.

Vulgo periculum vitæ a periculo mutilationis membrorum tanquam duos casus diversos distinguunt, quemadmodum ipse fecit *Grotius* de J. B. & P. lib. 2, c. 1, §. 3. & 6, quasi aliæ dandæ sint rationes, cur interficere liceat aggressorem in periculo vitæ constituto, & cur eundem interficere liceat, ubi tantummodo mutilatio membri cujusdam metuenda. Enimvero qui hoc faciunt, jus defendendi ex culpa aggressoris, seu magnitudine læsionis ab ipso intentatæ, non vero ex fine, qui per defensionem intenditur, declinatione nimirum periculi meriuntur. Contrarium tamen fieri debere monuimus supra (*not. §. 984*). Et cum ipse *Grotius* hoc agnoverit; mirum videri poterat, cur subdubitanter loquatur de interfectione aggressoris ad periculum mutilationis membri declinandum facta & alias demum rationes conquirat, cur quod liceat in casu periculi mortis etiam licitum videatur in casu periculi mutilationis membri, veluti quod damnum membri, præsertim e præcipuis, valde sit grave & vitæ quasi æquiparabile ac vix sciri possit, an non periculum mortis post se trahat. Ceterum non negamus, casum illum non esse impossibilem,

fibilem, quo quis certus esse potest ab aggressore non intendi nisi mutilationem membri cujusdam, quæ mortem post se minime trahit: et si nonnullis contrarium videatur. Pone enim aggressorem humi prostrato oculos effodere vel nasum abscindere velle cultro, quem manu tener, corporique tuo incumbentem impedire, quo minus surgere possis. Nonne hic certus est non intendi ab aggressore, nisi membri mutilationem, nec aliud sibi esse metuendum? Non igitur satisfaciunt qui interfecionem aggressoris hoc solo nomine defendunt, quod indirecte intendat mortem ejus, cujus aliquod membrum mutilare vult (§. 621 part. 1. Phil. pract. univ.), & mortis periculum cum periculo mutilationis membri sit conjunctum. Ceterum demonstrationi priori propositionis præsentis consulto addidimus posteriorem, et si ista prolixior, tum ut appareat, quomodo definitiones casuum particularium analytice investigentur, tum ut pateat, demonstrationes analyticas syntheticis evidentiores esse in præsentis argumento.

§. 1014.

*An qui defendendum ag-
gressorem licite interficiat.*

Si alterius corpus impetatur vi præsentis, nec periculum vitæ vel mutilationis membri aliter evitari possit, quam illum interficiendo, alter vero sese satis defendere nequit, alius quicumque aggressorem licite interficere potest nisi aliter eundem repellere possit. Etenim si alter sese defendere non satis potest adversus aggressorem, quilibet alius non modo habet jus defendendi alterum, verum etiam obligatur ad alterum defendendum, quantum potest (§. 990). Quamobrem si in discrimine vitæ dubio vel periculo mutilationis membri cujusdam constitutus aggressorem repellere nequit, eidem utique alius quicumque opem non modo ferendi jus habet, verum etiam ferre debet. Enimvero qui alterum in defensione licite adjuvat, ei comperit jus ad eum actus, sine quibus periculum, in quo constituitur, declinari non potest (§. 989). Quoniam itaque is, cui vis inferitur,

peri-

periculum vitæ vel mutilationis membri aliter evitare non potest, quam si aggressor occidatur *per hypothesin*; quin alius quicumque aggressorem licite interficere possit, si alterius corpus impetatur vi præsentis, nec periculum vitæ vel mutilationis membri aliter evitari possit, quam illum interficiendo, is autem, cui vis infertur, ipse sese satis defendere non possit, dubitandum non est.

Loquimur hic de jure, quod homini competit in statu naturali; id quod me tacente constare poterat. Non tamen propositionem præsentem anteriori subnectimus nisi consulto. Patebit enim suo loco, quæ de defensione sui demonstrantur tanquam licita in statu naturali, ea esse principia, ex quibus jura belli publici definiuntur. Taceo in civitate etiam subinde reviviscere statum naturalem, & juri naturali locum facere, quemadmodum suo loco docebimus. Quodsi ergo leges civiles fuerint duriores, ex jure naturali benigniorem accipiunt interpretationem. Ceterum non nego, casum esse rariorem, quo periculum vitæ vel mutilationis membri aliter non evitari potest, quam cæde aggressoris, ubi alius ex improvviso accurrens eidem opem fert. Quod tamen pro impossibili minime habendus, demus casum. Ponamus te inermem in via vim pati a latrone, qui jam in eo est ut jugulum feriat. Quod si aliquo intervallo adhuc distans globo ex sclopeto exploso latronem lethaliter vulneret; te a discrimine vitæ præsentis utrique liberat cæde aggressoris. Nec videtur jus civile improbare tale factum. Quando enim *C. l. 4 ad L. Corn. de sicariis* ratio redditur, quod liceat cuilibet aggressorem nocturnum in agris vel obsidentem vias atque insidiantem prætereuntibus impune occidere, etiamsi miles sit; melius dicitur his occurrere & mederi, quam injuria accepta vindictam perquirere. Hæc vero ratio etiam obrinet in casu dato & quocumque alio, qui sub casum propositionis præsentis continetur. Interpretatione adeo extensiva lex hæc ad quemvis casum particularem propositionis præsentis ubi trahitur, non fit quod insolitum viderur.

§. 1015.

An furiosum & somnambulium sui defendendi causa occidere liceat.

Furiosum etiam & somnambulium sui defendendi causa occidere licet. Quod enim in defensione licitum sit inferre aggressori malum, exceptio est ex collisione officiorum erga te ipsum & erga alios resultans (§ 1012): quæ cum adhuc obtineat, si furiosus & somnambulus vi præsentis impetat corpus tuum, idem tibi jus est in furiosum & somnambulium, quod in alium aggressorem. Enimvero si aggressor alius vi præsentis impetat, nec periculum vitæ vel mutilationis membri aliter evitari possit, quam illum interficiendo, eum interficere licet (§. 1013). Ergo etiam furiosum & somnambulium interficere licet, si vi præsentis impetat corpus, nec periculum vitæ vel mutilationis membrorum alio modo evitari potest, hoc est, sui defendendi causa.

Quando furiosum & somnambulium sui defendendi causa occidi posse docetur, supponitur omnino defensio licita, in qua modus non exceditur, excessus enim injuria est (§. 1002), nec ad defensionem referendus (§. 1011). Quamobrem in furiosum & somnambulium non plus licet quam in alium aggressorem, adeoque eadem supponendæ sunt circumstantiæ, in quibus cædes aggressoris alias licita. Neque vero etiam minus licet in furiosum & somnambulium, propterea quod dolo & culpa recte censetur vacare, nec actiones suæ ipsis imputari possunt (§. 567. 572 part. 1. Phil. pract. univ.), cum jus defensoris menturam suam minime accipiat ex culpa aggressoris, sed ex eo, quod defensio exigit (not. §. 984).

§. 1016.

Defensio contra errantem licita.

Quod si quis alium te putet, quam tu es, & vi præsentis impetat corpus tuum, nec periculum vitæ vel mutilationis membri aliter evitari possit, quam illum interficiendo, eum interficere licet. Ostenditur eodem prorsus modo, quo propositionem præcedentem demonstravimus.

Notæ

Non plures congerimus casus particulares, cum eadem demonstratio, quam modo dedimus (§. 1015), iisdem satisfiat, neque ulla difficultas supersit in ullo, modo ad animum revoces, jus tuum ex fine unice æstimandum esse, qui in defensione intenditur, ut adeo tantundem sit tibi juris in alterum, quantum declinatio periculi tibi imminenti ab altero exigit, si vel maxime alter nihil agat, in quo peccare videtur (*not.* §. 984). Quoniam adeo jus tuum non pendet a qualitate ejus, qui vim tibi infert; non attendendi sunt, qui tunc demum jus interficiendi aggressorem licitum esse contendunt, quando vita tua pluribus utilius vita aggressoris, illicitum autem pronunciant, ubi aggressor fuerit persona pluribus utilis, quam tu es. Idem tenendum de rationibus aliis, quæ contra jus se defendendi a qualitate aggressoris subinde urgentur.

§. 1017.

Si quis prior in naufragio tabulam ceperit, ut evadat, Quid liceat & alter eodem fine eandem conscendere velit, sed non sine in naufragio presenti discrimine ejus, qui prior ceperat; ei, qui prior ceperat, alterum deturbare licet, non vero idem licet posteriori in priorem. Quodsi vero uterque simul eandem tabulam apprehendant, ei facere hoc licet, qui potest. Quoniam uterque periculum vitæ vitare debet, quantum in sua potestate est (§. 371) & lex naturæ dat iisdem jus ad ea, sine quibus istud evadere nequeunt (§. 142 *part. 1. Phil. pract. univ.*), utrique etiam competit jus tabulam capiendi, ut evadat. Enimvero ubi unus eorum tabulam jam cepit, qua nixus solus evadere potest *per hypoth.* jus sibi singulare acquisivit, in cujus usu alter eum impedire non debet (§. 180 *part. 1. Phil. pract. univ.*), idque perfectum (§. 905). Quamobrem alter eandem tabulam conscensurus non sine discrimine ejus, qui prior ceperat, contra jus ejus perfectum hoc facere vult (§. 239 *part. 1. Phil. pract. univ.*)

univ.), adeoque eum lædere conatur (§. 920), consequenter adversus eundem jus se defendendi ipsi competit (§. 972. 973). Quamobrem cum sese defendere liceat, alterum interficiendo, si aliter periculum præsens evitari nequit (§. 1013); quin ei, qui prior tabulam cepit, alterum deturbare liceat, dubitandum non est. *Quod erat primum.*

Enimvero cum alter non debeat eum, qui prior tabulam cepit, impedire in usu sui juris *per demonstrata*; nec eum deturbare licet, ut ipse in locum ejus ascendens se salvet. *Quod erat secundum.*

Quoniam utrique æquale jus est ad tabulam capiendam, *per demonstrata*, ubi uterque eandem simul apprehendit, utrique etiam ad usum hujus tabulæ idem jus singulare competit. Enimvero cum usus nonnisi uni detur, aut utrique, aut alterutri pereundum. Quamobrem quia non minus uterque obligatur ad periculum mortis a se (§. 371), quam ab altero avertendum (§. 641); officia erga se & erga alterum inter se colliduntur (§. 226. 206 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ast quando officium erga seipsum & officium erga alios inter se colliduntur, officium erga seipsum vincit (§. 229 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter unusquisque a se periculum mortis avertere debet (§. 208 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque neuter alterum impedire debet in usu juris sui (§. 180 *part. 1. Phil. pract. univ.*), lex vero naturæ utrique dat jus alterum deturbandi, ut se salvet (§. 142 *part. 1. Phil. pract. univ.*); si uterque simul in naufragio eandem tabulam capiant, non autem nisi unus eadem nixus se salvare potest, ei alterum deturbare licet, qui potest. *Quod erat tertium.*

Casum hunc ideo resolvere voluimus, quia *Lactantius lib. 5. c. 16.* ex *Cicerone* disputans in omni casu alteri concedit jus alterum

alterum de tabula deturbandi, ut se salvet. Quid enim, inquit, justus faciet, si forte naufragium fecerit, & aliquis imbecillior viribus tabulam ceperit? Nonne illum tabula deturbabit, ut ipse conscendar, eaque nixus evadat, maxime cum sit nullus in mari testis? Si sapiens est, faciet: ipsi enim pereundum est, nisi fecerit. Si autem mori maluerit, quam manum inferre alteri; jam non justus ille, sed stultus est, qui vitæ suæ non parcat, dum parcat alienæ. Quodsi verba *Laëtantii* rite ponderentur, illico constabit, eum nonnisi animum ad collisionem conservationis sui & conservationis alterius attendere, nevisquam vero ad jus, quod uni præ altero est acquisitum. Taceo nullam profus esse rationem, quod aliquid liceat, ubi nullus testis, quasi vero clam liceret, quod in præsentia aliorum facere non liceret. Et perperam stultus dicitur, qui mavult perire fato inevitabili, quam ut injuria sua porcat alter. Nunc definitioni casus præsentis accedet lucis ex iis, quæ proxime de jure in communione primæva demonstrabuntur. Videbimus enim jure singulari extingui commune.

§. 1018.

Si quis cum telo ambulaverit tui necandi causa, vel alio quocunque modo tibi infidietur, ut periculum non sit evitabile; occupari potest facinus, seu cum e medio tollere licet, in statu scilicet naturali. Etenim si quis cum telo ambulaverit tui necandi causa, vel alio quocunque modo tibi infidietur, ut periculum non sit evitabile, continuo quasi præsens est vitæ aut mutilationis membri cujusdam periculum, e quo liberari nequis nisi infidiatore e medio sublato. Quoniam itaque hoc periculum avertere debes (§. 371), adeoque tibi jus est ad ea, sine quibus declinari nequit (§. 142 part. 1. *Phil. præf. univ.*); jus tibi est alterum e medio tollendi, seu facinus occupandi. Quamobrem si quis cum telo ambulaverit tui necandi causa, vel alio quocunque modo tibi infidietur, ut periculum non sit evitabile;

bile; facimus occupari potest, seu eum e medio tollere licet, in statu scilicet naturali.

Etenim in statu civili alia sunt media, quibus securitati tue consulitur, ut adeo medium unicum non in sublatio alterius: quamobrem hic observanda sunt, quæ de mediis lenioribus duriori præferendis præcipiuntur (§. 982). Ceterum propositio præfens adeo evidens visa fuit *Ciceroni*, ut pro *Milone* c. 7. exclamet: insidiatori & latroni quæ potest afferri injusta nex? Hinc & l. 4. C. ad L. *Covel. de sic.* culiber permittitur insidiantem prætereuntibus in via nocturno tempore occidere & l. 7. *cod. tit.* quoad poenam is, qui cum telo ambulaverit hominis necandi causa comparatur homicidæ. Sed de his plura dicentur suo loco. Erit autem propositionis præfentis quoque usus in demonstrando jure belli, quando Jus Gentium ex genuinis suis principis demonstraturi sumus. Nihil enim hic proponimus, quod non in securis certissimum spondeat usum. Jura nimirum omnia radicanter in iis, quæ obtinent in statu naturali.

§. 1019.

Quando vim intendam ut repellere non liceat.

Si aggressori viam intercludere possis, ne ad te accessus modo, quo supra evicimus, si quis fuga evitare possit læsionem ab altero sibi intentatam, eum fugere debere.

Qui imprudenter pectus suum hosti objicere eum affirmant, quem parietes & janua possunt defendere, quemadmodum *Puffendorfius* de J. N. & G. lib. 2. c. 5. §. 9. rationem reddunt, quæ ad scopum præsentem nil facit. In jure enim naturæ non quæritur, quid prudenter fiat; sed quid juste ac licite fiat. Alia enim de jure quæstio est; alia non prudentiæ sit jure suo uti, an aliquid de eodem remittere. Immo in præfenti casu prudentiæ tribui nequit, quod est debitum (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Ceterum propositio præfens minime contradicit præcedenti. In casu enim præfens periculum actu præfens est; in casu præcedenti non

nisi quasi præsens, quis nunquam certus esse potes, annon hoc momento fiat actu præsens. Præterea in casu priori certum est tibi jam imminere periculum; in posteriori tibi non certo constat, utrum periculum jam sit actu præsens, nec ne, cum ex improvise irruere queat.

§. 1020.

Si quis minis temere ejectis metum incusserit, ob eas solas alterum e medio tollere non licet. Si quis enim minis temere ejectis metum incutiat alteri, nondum certum est, quod sit factururus, quæ minitatur: quin contrarium tantum non semper fieri constat. Quamobrem ex minis solis colligi nequit, imminere tibi periculum, quod aliter evitari nequit, nisi adversario e medio sublato. Quamdiu itaque certum non est periculum tibi imminere, nec tibi competit jus aliquod istud avertendi, quod nullum est (§. 142 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quare si quis minis temere ejectis metum incusserit, ob eas solas alterum e medio tollere nondum licet.

An propter minas interficere liceat alterum.

Lex naturæ nobis non concedit jus defensionis nisi periculi declinandi gratia. Quamobrem per se patet, periculum aliquod adesse debere, quod aliter evitari non potest, ubi defensio licita esse debet. Certo igitur constare debet de periculo imminente aliter non evitabili, quam his vel istis mediis utendo. Si quis vi præsentis impetat corpus, periculum, quod imminet, non modo præsens est, verum etiam certum est, quod jamjam immineat, & ex circumstantiis præsentibus colligitur, quomodo repelli possit. Ubi imminet e longinquo, certum esse debet, quod ex improvise irruere possit, ut illud tunc, quando ingruit, declinatu sit impossibile. Atque tum præoccupandum facinus. In moralibus autem magna probabilitas æquipollet certitudini. Solæ minæ non sufficiunt, ut probabiliter colligas imminens periculum, quin potius haud raro probabilitati detrahunt. Rationes demum patebunt ex philosophia morali, reipsa per experientiam

(*Wolphi Jus Naturæ Tom. I.*) Q999 *obviam*

obviam manifesta. Quamobrem metum vix ulla ratione probabili nixum vi repellere nondum licet. Immo si vel maxime circumstantiæ addant minis probabilitatem, quam per se non habent; periculum tamen imminens nondum haberi potest pro certo, aut vero æquiparari, propterea quod temporis mora interposita non modo mutari potest ejus, qui malum tibi inferendum decrevit, voluntas; verum etiam lenissimis mediis evitandi, si quod est, periculum sit locus. Non igitur quicumque metus locum facit mediis durioribus avertendi periculum, quod imminere posse suspicaris, consequenter nec quævis minæ jus occupandi facinus conferunt. Quæ hic dicuntur antea demonstratis consentientia probe perpendenda sunt. Ita enim futurum confido, ne quis jus se defendendi ultra justos limites extendat lege naturali præstitutos.

§. 1021.

*Homicidium
quod
nam neces-
sarium.*

Homicidium necessarium dicitur, quod sui defendendi gratia periculo vitæ vel mutilationis membrorum non aliter evitabili committendum.

Dicitur necessarium, quatenus necessario committendum, si periculum mortis vel mutilationis membrorum evitandum, ut adeo in casu dato sit medium unicum periculi evitandi. Etenim tum medium hoc necessarium est (§. 279 *Ontol.*), consequenter cum in defensione homicidium spectetur tanquam medium unicum declinandi periculum præfens (§. 993), ipsum quoque necessarium est, ac ideo recte necessarium dicitur. Videmus adeo denominationi inesse veritatem, ut homicidium dicatur tale, quale revera est.

§. 1022.

*An homici-
dium
necessari-
um licitum
sit. Et sine*

Homicidium necessarium licitum est, nec qui hoc committit, in ullo peccat. Homicidium enim necessarium committitur sui defendendi gratia, periculo vitæ vel mutilationis membrorum non aliter evitabili (§. 1021). Enimvero si aggressor vi præsentem impetat corpus, nec periculum vitæ

vita vel mutilationis membrorum aliter evitari possit, quam illum interficiendo, eum interficere licet (§. 1013). ^{peccato} Homicidium erga necessarium licitum est. ^{commit-} *Quod erat unum.* ^{tatur.}

Quoniam homicidium necessarium necessario committendum tui defendendi gratia (§. 1021), qui vero se adversus alterum defendit, injuriam ipsi minime facit (§. 976); qui homicidium necessarium committit alteri, qui occiditur, injuriam nullam facit, neque adeo ipsum lædit (§. 859.920), consequenter homicidium necessarium non repugnat legi naturali, quæ quemquam lædi prohibet (§. 695). Porro cum defensio sui amori inimicorum non repugnet (§. 998), homicidium necessarium, quod sui defendendi gratia committendum (§. 1021), nec amori inimicorum, consequenter nec legi naturali, quæ homines promiscue omnes (§. 619), ipsos etiam inimicos amari jubet tanquam seipsum (§. 632), repugnat. Quoniam itaque ex anterioribus abunde constat legem naturæ de amore universali hominum promiscue omnium sub se continere officia omnia positiva, lex vero de non lædendo alio officia quævis privativa erga alios; homicidio necessario nihil inest, quod legi naturali quoad officia erga alios repugnet. Enimvero homicidium necessarium non alio fine committitur, quam ut periculum mortis vel mutilationis membri cujusdam evadas, aliter non evitabile (§. 1021). Quamobrem cum ad vitandum vitæ periculum (§. 371), periculum etiam integritatem organi cujusdam corporis lædendi obligemur, quantum in potestate nostra positum (§. 373), & jus alterum interficiendi conferat lex naturæ (§. 1013); homicidio etiam necessario nihil inest, quod repugnet legi naturali quoad officia erga alios. Quoniam legis naturæ autor est ipse Deus (§. 273 *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ipse legem hominibus tulit (§. 274 *part. 1. Phil. pract.*

univ.) ac ad eam servandam hominem obliget (§. 276 *part. 1. Phil. pract. univ.*), homicidium autem necessarium nihil continet, quod legi naturali quoad officia erga alios & officia erga seipsum repugnat *per demonstrata*; metuedum omnino non est, ne eidem quicquam insit, quod officio erga Deum repugnat. Quamobrem cum non peccet qui legi naturæ contrariam actionem non committit (§. 440 *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui homicidium necessarium committit in nullo peccat.

Non est quod excipias, peccare defensorem, etsi modum non excedat, neque adeo aggressori injuriam faciat, ubi odio in eundem & cupidine vindictæ impulsus agit (§. 1006). Est enim utrumque a vera defensione & abest (§. 996, 999), & abesse debet (*not. §. 997*). Peccatum vero hoc non attendendum esse in defensione quoad aggressorem, facile patet, cum jus defendendi saltem versetur circa actum externum, quatenus est medium declinandi malum intentatum (§. 992). Quodsi ergo actus externus nullam vitiositatem contrahit; quod actui interno admiscetur vitiosum, respectu ejus, contra quem te defendis, minime attendendum venit.

§. 1023.

Homicidium voluntarium quid sit.

Homicidium voluntarium dicitur, quod intentione sive directa, sive indirecta committitur. Vocatur etiam *dolosum*, quia committitur dolo, adeoque a sciente & volente sive directe, sive indirecte (§. 705. 623 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Ostendimus alibi eum vere velle id, qui indirecte quid vult (§. 624 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum ex vulnere, quod alteri infligere intendit directe, homicidium per se sequi possit; qui vult vulnus alteri infligere directe, mortem quoque ejusdem vult indirecte, consequenter vere vult, atque adeo homicidium sciens ac volens committere dicendus est, consequenter homicidium vere *dolosum* est.

est, ita ut denominationi insit veritas, quemadmodum in homicidio necessario (*not. §. 1021*).

§. 1024.

Homicidium voluntarium lege naturali prohibitum. Num sit lege naturali
 Etenim lege naturali prohibetur, ne alterum occidas (§. 743), & ne alterum vulneres, vel partem quandam corporis rumpas, vel ossa frangas aut luxes (§. 740), immo ne alterum in periculum vitæ adducas (§. 746), consequenter nec directe, nec indirecte velle debes mortem alterius (§. 621. 623 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque homicidium voluntarium committitur intentione sive directa, sive indirecta, seu a sciente & sive directe, sive indirecte volente (§. 1023); homicidium voluntarium lege naturali prohibitum.

Alia longe ratio est homicidii voluntarii, alia necessarii, quod revera voluntarium non est. Necessarium enim cum defendendi sui gratia committatur (§. 1021), a defensore non intenditur (§. 992), cumque cædem alterius non velit, qua cædem alterius, sed qua medium unicum vitam suam & integritatem corporis conservandi (§. 993), ne indirecte quidem necem alterius velle recte dicitur, & homicidium actio invira est, quam mallet non committere (§. 581 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Etsi autem actio invita imputari possit (§. 589 *part. 1. Phil. pract. univ.*); non tamen hinc sequitur, quod imputari possit ad pœnam, quemadmodum alibi ostendimus. Interea legi possunt, quæ alibi annotavimus de imputatione actionis inviræ Immo prope ad coactam accedit (§. 579 *part. 1. Phil. pract. univ.*), quam non agenti (§. 586 *part. 1. Phil. pract. univ.*), sed cogenti imputandam esse constat (§. 587 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Sed hæc disertius explicare nostri jam non est instituti.

§. 1025.

Homicidium culposum dicitur, quod non nisi culpa
 (specialiter scilicet dicta) committitur. *Homicidium cum culpa*

*Sum quid
fit.*

Ita homicidium culposum est, si quis trabem dejicit in platea non circumspiciens, num quis prætereat, nec clamore monens prætereuntes, ut sibi prospiciant, & trabe in caput prætereuntes decidente hic occiditur. Culpa enim in eo hæret, quod non animum adverterit ad circumstantias præsentis, ac ideo ea circumspeditione minime usus, ut clamore admoneret prætereuntes de periculo jamjam imminente (§ 748. 759 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Vulgo dicitur, homicidium culposum esse, quod ex negligentia committitur. Vid. *Struvius* Jurisprud. Roma. Germ. for. lib. 3. tit. 28. §. 32. Enimvero cum Juri species culpæ non distinguant, sed nomine diversarum specierum pro synonymis habeant (not. § 777 part. 1. *Phil. pract. univ.*); per negligentiam culpa in specie dicta intelligitur. Hinc *Carpzovius* in Crimin. part. 1. quæst. 27. §. 8. homicidium dolosum vocat, quod culpa committitur. Suo tamen constabit loco, in homicidio culposo, ubi accurate definiendum, quantum idem imputari debeat, culpæ species omnino distinguendas esse.

§. 1026.

An lege naturali prohibeatur.

Homicidium culposum lege naturali prohibeatur.

Quoniam enim nemo occidendus (§. 743), & culpam omnem vitare obligamur (§. 299), quamlibet etiam culpæ in specie sic dictæ speciem (§. 301); nec culpa in specie dicta homicidium committendum, consequenter homicidium culpa in specie dicta commissum lege naturali prohibetur (§. 163 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero homicidium culpa in specie dicta commissum culposum est (§. 1025). Homicidium itaque culposum lege naturali prohibeatur.

In homicidio culposo concurrere possunt & culpa agentis, & culpa patientis. Sed hic tantummodo spectanda culpa agentis, etsi in imputatione, de qua hic non agitur, utique habenda etiam ratio sit culpæ patientis. Ceterum quod de homicidio doloso & culposo lege naturali prohibito demonstravimus;

vimus; idem in genere de qualibet actione lege naturali prohibita valet. Quamobrem ne in aliis casibus particularibus reiteranda sit demonstratio, propositionem sequentem generalem adjicere lubet.

§. 1027.

Si qua actio lege naturali prohibetur, non minus culpa, quam dolosa prohibita. Etenim si qua actio lege naturali prohibetur, ad eam omittendam obligamur (§. 163 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque culpam omnem evitare debemus (§. 299); non minus ea prohibetur actio, quæ culpa, quam quæ dolo committitur (*not. §. 717 part. 1. Phil. pract. univ.*). Sed quæ dolo committitur, actio dolosa est (§. 702 *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ culpa, culpa (§. 718 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem si qua actio lege naturali prohibetur, non minus culpa, quam dolosa prohibita.

Quomodo prohibita- nes legis naturalis interpretanda.

Quamdiu adeo tantummodo de eo quaestio est, num actio aliqua lege naturali sit prohibita, dolosa a culpa non distinguenda, consequenter nec hac distinctione opus est, ubi de obligatione tantummodo agitur. Enimvero in imputatione dolus a culpa semper distinguendus, cum longe dispar sit doli ac culpa imputatio, quemadmodum ex parte prima Philosophiz practicae univ. constat.

§. 1028.

Homicidium casuale dicitur, quod non nisi casu im- *Homicidium casuale quodnam sit.*
provisto, nec evitabili committitur.

Carolus V. in Ordin. Crimin. art. 146. hisce exemplis homicidium casuale illustrat. Si tonsor in tonsina sua barbam radens, & ab altero improvisto percussus gulam ejus, quem radebat, praecidit; homicidium casuale est. Similiter si quis in Campo Martio bombardam ad metam directam exonerans transcurrentem globo trajicit; homicidium casuale est.

Difficile

Difficile censeretur homicidium casuale a culposo subinde distinguere, propterea quod ex eodem facto pro diversitate circumstantiarum homicidium nunc sit culposum, nunc casuale: id quod ipse Imperator innuit *loc. cit.* ubi monet, si tonsor in platea barbam radens eodem, quo ante, casu homicidium facit, id non pro casuali, sed culposo habendum. Cum enim malum in presenti casu eventu possibile praevidere potuisset, ad idem tamen animum non attenderit; improvide egit (§. 764 part. 1. *Phil. pract. univ.*), quod barbam in platea raserit, consequenter cum improvidentia culpa fit (§. 768 part. 1. *Phil. pract. univ.*), culpa vero commissum homicidium culposum (§. 1028); a tonsore commissum homicidium culposum est. Idem eodem modo patet in casu altero, si in campo Martio bombardam exonerans imprudenter eandem tractet, ut globus a meta longissime aberret: imprudentia enim culpa est (§. 777 part. 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 1029.

*Quomodo
a culposo
distingua-
tur.*

Quoniam homicidium casuale non committitur nisi casu improvise ac inevitabili (§. 1028), casus vero evitabilis est, si facto, quo committitur, culpæ quidpiam adhæret (§. 299), vel ipsum in se sit illicitum, adeoque omittendum (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*); homicidium casuale non est, si facto, quo committitur, culpæ quidpiam adhæret, vel id in se illicitum sit, sed culposum.

Ex definitione casus (§. 460 part. 2. *Theol. nat.*) intelligitur, quandonam homicidium sit effectus casualis: ex iis autem, quæ de imputatione effectus casualis demonstravimus (§. 639. 640 part. 1. *Phil. pract. univ.*), quandonam effectus casualis fuerit evitabilis, atque adeo homicidium non in totum pendeat a casu, sed etiam a voluntate tua. Quamobrem si ad hæc respicias principia, nunquam difficile erit homicidium casuale a culposo distinguere.

§. 1030.

Homicidi-

Homicidium casuale lege naturali prohiberi non potest,

nec committenti imputari potest. Etenim homicidium casuale non committitur, nisi casu improvise ac inevitabili (§. 1028), consequenter tibi impossibile fuit idem non committere. Quoniam itaque lex naturæ non obligat ad id, quod homini impossibile (§. 209 part. 1. *Phil. pract. univ.*); nec ad homicidium casuale omittendum nos obligare potuit. Quamobrem patet homicidium casuale lege naturali prohibitum non esse (§. 163 part. 1. *Phil. pract. univ.*). *Quod erat unum.*

Quoniam etiam casus improvise, quo committitur homicidium, committenti inevitabilis (§. 1028), idem a libera ejus voluntate minime dependet (§. 941 *Psych. empir.*). Quamobrem cum actiones non imputentur nisi quatenus liberæ sunt (§. 532 part. 1. *Phil. pract. univ.*); homicidium casuale committendi imputari nequit. *Quod erat alterum.*

Lex naturæ non considerat actiones nisi quoad dependentiam a voluntate libera: de iis adeo nil disponit, nec disponere potest, quæ in totum casui tribuenda.

§. 1031.

Vulnus lethale dicitur, ex quo vulneratum obire necesse est. Ast *minus lethale* dicitur, ex quo vulneratum obire necesse non erat, licet ex accidente causa quadam alia quacunq; superveniente obierit.

Facile intelligitur, quodnam vulnus lethale dicatur, quod minus lethale: sed non eadem facilitate intelligitur in quovis casu, quodnam sit lethale, quodnam vero minus lethale. Hoc enim ex *Physicis* demum constare potest, ubi doceri debet, quænam sint illa organa, quorum functiones ad vitam adeo necessariæ, ut sine iis conservari nequeat, & quomodo lædenda sint ista organa, ut functionibus suis obeundis non amplius sufficiant, nec ipsa in integrum restitui possint *Medici* opera. De hisce igitur suo dispiciendum loco. Hinc est, quod cum *Medici* in hac parte *Physicæ* debeant esse versati, *Jcti*

(*Wolfii Jus Naturæ Tom. I.*)

R r r r

judi.

judicium de lethalitate vulnerum fidei Medicorum tanquam artis peritorum committant. Ceterum nemo est qui nesciat, si cor transfoditur, ut ad functiones suas ineptum evadat, vulnus esse lethale: si vero manus amputatur, & ob absentiam Chirurghi nimium effundatur sanguinis, ut obeundum fit vulnerato, vulnus minus lethale esse.

§. 1032.

*Quinam
vere homici-
cida, si alte-
rum vul-
neret.*

Qui vulnus lethale infert, homicidium committit; qui minus lethale, non committit. Si quis enim vulnus lethale infert alteri, ex eo ipsi necessario obeundum (§. 1031), adeoque facto suo mortem alteri consciscit, seu vita eundem privat. Enimvero qui facto suo mortem alteri consciscit, seu vita eundem privat, homicidium committit (§. 741). Committit adeo homicidium, qui vulnus lethale alteri infert. *Quod erat unum.*

Quodsi vero quis alteri vulnus minus lethale inferat, ex eo alteri necessario obeundum non est, sed ubi obierit id ex accidente causa quadam alia superveniente fit (§. 1031). Quamobrem dici nequit, quod vulnerans vulnerato mortem consciverit facto suo, seu eundem vita privaverit. Quoniam itaque homicidium non committit, qui facto suo alteri mortem non consciscit, seu vita eundem privat (§. 741); qui vulnus minus lethale infligit, homicidium non committit. *Quod erat alterum.*

Ex ipsa notione homicidii sequitur, quod non committatur ab eo, qui vulnus lethale non infert. Rectissime igitur & juri naturæ consentiente in praxi pro homicida non habetur, nisi qui lethaliter alterum vulneravit. Vulnus autem hic sumitur in sensu laxiori, quo etiam contusiones & quascunque alias organorum corporis internas læsiones completitur, ex quibus mors læsi necessario sequitur. Unde læsio corporis semper talis esse debet, ut ex ea sola mors sequi debuerit causa nulla alia superaddente; siquidem homicidi-

um ab aliquo commissum esse dicendum. Obtinet vero hoc non minus in homicidio culposo, quam doloso.

§. 1033.

Homini competit jus famam suam defendendi, immo ad Jus & obli-
eandem defendendam obligatur. Famam enim suam servare (§. *gatio defen-*
 557), consequenter sollicitè cavere debet, ne bona in ma- *dendi fa-*
 lam degeneret (§. 556). Quamobrem cum famam alteri- *nam.*
 us lædat, qui ipsi infamiam adspargere (§. 867), conse-
 quenter id agere conatur, ut mala sit ejusdem fama (§. 862);
 hoc intendenti resistere debet, quantum potest, ne famam
 amittat bonam, malam consequatur. Quoniam itaque qui
 hoc facit, famam suam defendit (§. 972); homo famam su-
 am defendere debet, consequenter ad eam defendendam
 obligatur (§. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*). *Quod erat*
unum.

Lege naturali obligamur ad famam nostram defen-
 dendam *per demonstrata.* Quare cum lex naturæ det no-
 bis jus ad eas actiones committendas, ad quas committen-
 das nos obligat (§. 158 *part. 1. Phil. pract. univ.*); ho-
 mini quoque competit jus famam suam defendendi. *Quod*
erat alterum.

Quando itaque famam nostram defendimus, non modo
 hoc licite facimus, sed facimus etiam quod debemus (§. 170
part. 1. Phil. pract. univ.). Cumque actio legi naturali con-
 grua peccatum sit (§. 440 *part. 1. Phil. pract. univ.*), in se-
 ipsum peccat, qui famam suam defendere negligit. Quam-
 obrem patet ratio, cur ipse Christus, qui convicia conviciis
 non rependebat, sed maledicta maledictis 1. *Petr. II. 23.* ad-
 versus calumnias tamen Judæorum, qui famam ipsius læ-
 dabant, famam suam defendit *Job. VIII. 48. & seqq.*

§. 1034.

Quoniam fama existimationem continet (§. 549. *Jus & obli-*
 R r r r e 553), *gatio existi-*

553), homini autem non modo competit jus famam suam defendendi, verum etiam is ad eandem defendendam obligatur (§. 1034); quin ipsi etiam competat jus existimationem suam defendendi, immo ad eam defendendam idem obligatur, dubitandum non est.

Quoniam hic non agimus de fama & existimatione defendenda, nisi quatenus ea viger in statu naturali, in civili autem existimationis & famæ notio ob opinionem hominum, quibus aliquid dandum, tantisper variat; non promiscue ad forum civilem transferenda sunt, quæ de defensione famæ ac existimationis in naturali demonstrantur. Quænam vero diversitas a statu civili accedat, suo docebimus loco. Quod vero fama existimationem contineat, tanto minus dubitari potest, quanto certius est, quod fama revera non sit nisi existimatio inter plures. Hinc *Seneca* epist. 102. Fama, inquit, non est unius sermo, nec infamia unius mala existimatio, sic nec claritas, uni placuisse bono. Consentire in hoc plures insignes & præstantes viri debent, ut claritas sit

§. 1035.

An famam
& existi-
mationem
defendendi
medium sit
interfectio
& læsio cor-
poris alte-
rius.

Qui alterum interficit, vel corpus ejus quomodocumque lædit; hoc ipso famam & existimationem suam minime defendit. Qui enim famam alterius lædit, infamiam alteri adspargere conatur (§. 867), consequenter id agit, ut communis sit de eo hominum opinio, quasi is vitiis quibusdam sit deditus (§. 862). Et qui existimationem alterius lædit, is ei ignominiam vel contemptum facere conatur (§. 867), consequenter id agit, ut alii ipsum imperfectionibus quibusdam laborare (§. 811), & virtutibus carere (§. 820), vitiis vero contaminatum esse judicent (§. 822), consequenter ut minoris, vel etiam nihili fiat ab aliis (§. 843), tanquam indignus honore (§. 787) & indignus, qui magni fiat ab aliis (§. 842). Quodsi ergo famam & existi-

stimationem suam defendit, id agere debet, ne alii fidem habeant famam suam laceffenti & existimationem lædenti (§. 972), consequenter ne vera esse opinentur, quæ dicit (§. 611 Log.). Enimvero quod alterum interficias vel corpus ejus quomodocunque lædas, eo ipso nemini persuadebis falsa esse, quæ de te spargit. Pater itaque hoc ipso famam & existimationem tuam minime defendi, quod alterum interficias, vel corpus ejus quomodocunque lædas.

Optime hinc *Grotius* de J. B. & P. lib. 2. c. 1. §. 10. n. 3. pronunciat, interfectionem non esse modum aptum ad tuendam existimationem. Neque vero est, quod excipias, ex interfectione alterius seu vi corporis ejusdem illata collogi posse, quod ægerrime feras calumnias de te spargi. Etsi enim subinde hæc causa esse possit, cur ad iram ab altero provoeris; non minus tamen exploratum est ægerrime ferri ab aliis, si quæ vera sunt de iisdem propalentur. Immo hoc ægrius ferre plerosque, quam calumnias constat. Hinc usu prope modum evenit, ut indicium malæ conscientiz habeatur, si quis valde exacerbetur, ubi alii famam ejus & existimationem lædere conantur, cum ex adverso conscia mens recti famæ mendacia ridere credatur. Neque existimo multos esse qui sibi persuadeant, vi calumniatori illata calumnias refutari. Etsi enim plerique hodie mortalium perversa hac opinione sint imbuti, quasi injuriæ verbales non aliter vindicari possint, quam vi corpori alterius illata; id tamen non aliam habet rationem, quam quod sibi persuadeant esse hoc fortitudinis signum. Sed opinionem hanc male sanam jam supra confutavimus (not. §. 1011).

§. 1036.

Famam & existimationem suam defendere non licet An famam
interficiendo alterum, vel corpori ejus vim inferendo aliter. & existimationem
 Quoniam homini competit jus famam suam (§. 1033) & vim inferendo alteri
 existimationem defendendi (§. 1034); ea facere ipsi licet, defendere
 quibus fama & existimatio defenditur (§. 170 part. 1. *Phil.* præf. licet.

pract. univ.). Enimvero interficiendo eum, qui famam vel existimationem nostram lædit, vel corpori ejus vim quomodocunque inferendo fama & existimatio minime defenditur (§. 1035). Quamobrem famam & existimationem suam defendere non licet interficiendo alterum, vel corpori ejus vim alio quocunque modo inferendo.

Vulgo dicitur: Vita & fama pari passu ambulant. Hæc ratio nonnullos seduxit, ut, cum viderent, vitam posse defendi alterum interficiendo, vel vim quocunque modo alio corpori ejusdem inferendo (§. 1013), inde intulerint, famam quoque & existimationem eodem modo defendere licere. Enimvero si vel maxime concedamus famam & existimationem vitæ æquiparandam esse; dispar tamen est utriusque defendendæ ratio. Vita enim cæde alterius defendi potest & medium defentionis unicum est in eo casu, ubi id facere licet (§. cit.): ast fama & existimatio nece alterius defendi nequit (§. 1033, 1034), adeoque ex numero mediorum defentionis hac in parte prorsus excluditur hic defendendi modus.

§. 1037.

Calumnia manifesta & speciosa quam sint.

Calumniæ manifestæ dicuntur, quæ probabilitate omnium sive intrinseca, sive extrinseca destituuntur, & probabiles minimum rationes in contrarium habent. *Speciosæ* autem vocantur, quæ probabilitatem habere videntur. Inter has medias *non manifestas* appellare lubet, quando in neutram contradictionis partem probabiles rationes prostant.

Vocabulo calumniæ tribuimus significatum laxiorem, quam apud Latines autores occurrit. Cum enim initio esset vocabulum forense, quod vexationem alicujus in litibus per fraudem & frustrationem denotabat (quo in sensu hodiernum in foro adhibetur); postea ad quodvis crimen falso alteri objectum translatum fuit. Nos vero, cum in Jure naturali obstrictiorem, quæ ibidem urgetur, obligationem famæ signifi-

catus

catus latius extendendus sit (§. 553), calumniæ, quibus famam alterius lædere intentat calumniator, itidem significatum ad omne vitium omnemque virtutis intellectualis, immo omnem status externi imperfectionem extendimus, quatenus id nocumento est, siquidem calumniæ fides habetur, ne eadem aliquoties sub diverso nomine demonstrari sit opus. Hinc jam facile patet, quomodo rationes intrinsecæ probabilitatis differant ab extrinsecis. Intrinsecæ enim desumuntur ab eo ipso, quod falso perhibetur: extrinsecæ autem a persona calumniatoris, vel persona ejus, de quo quid falso perhibetur. Unde patet, in calumnia manifesta nec ab eo, quod objicitur, nec a persona ejus, cui objicitur, nec a calumniatoris persona peti posse rationes, quibus probabile reddatur, quod objicitur, sed petitas inde rationes porius probabile reddere contrarium: in speciosa proflare aliquas rationes, quæ, quod objicitur alicui, probabile reddunt: in non manifesta autem nullas posse rationes ex fontibus istis derivari, quæ quod objicitur vel probabile, vel improbabile reddunt. Quamvis adeo communiter inter calumnias manifestas & speciosas non admittatur medium quoddam genus; ex dictis tamen abunde constat, non manifestas, quas dicimus, & speciosis & manifestis esse distinguendas, præsertim ubi de defensione adversus calumnias agitur, quemadmodum ex sequentibus constabit.

§. 1038.

Quamdiu certus non es, quæ fama ac existimationi alterius adversa dicuntur esse vera, iis fidem habere non debes. Quamdiu enim certus non es, quæ famæ ac existimationi alterius adversa dicuntur esse vera, metus oppositi adhuc superest, ne sint falsa (§. 564 Log.). Quod si igitur contingat, ea esse falsa, & tu eadem pro veris habes, tu e tribuis imperfectiones, quibus minime laborat, vel facta, quæ arguunt defectum virtutum intellectualium & moralium, aut vitia, quæ tamen ipsi tribui non possunt (§. 549.

551. 553), consequenter non tanti eum existimas, quanti meretur (§. 538). Quamobrem cum hoc fieri a te minime debeat (§. 647. 722); quamdiu certus non es, quæ famæ ac existimationi alterius adversa dicuntur esse vera, iis fidem habere non debes.

Nimirum si fidem habes dictis alterius, & ea vera non sunt, contra obligationem, qua alteri devinctus es, agis, adeoque peccas (§. 440 part. 1. *Phil. pract. univ.*): si vero fidem non habens ea in medio relinquis, tibi metuendum non est, ne forsan pecces. Tutius adeo est dictis non habere, quam habere fidem. Et si hæc satis evidentia sint, ut in dubium revocari nequeant; contrarium tamen moribus obtinet, quorum causæ investigandæ sunt in Philosophia morali.

§. 1039.

In quo consistat defensio famæ & existimationis.

Contra calumnias fama & existimatio aliter defendi nequit nisi efficiendo, ne calumniatori fides habeatur ab aliis.
 Quoniam enim contra calumnias famam & existimationem tuam defendis, si calumniatori resistis, ne eam lædere possit (§. 972), consequenter ne tibi infamiam adspargat, vel ignominiam aut contemptum faciat (§. 867), infamia autem communis hominum de vitiis tuis opinio (§. 862) & ignominia vera de imperfectione tua (§. 811), vitiis præsertim (§. 822) atque factis, quæ eadem (§. 823) & virtutum intellectualium ac moralium defectum arguunt (§. 821), iudicium est; si famam & existimationem contra calumnias defendere volueris, aliter id fieri nequit, quam ut efficias, ne quæ a calumniatore dicuntur, habeantur pro veris. Quamobrem cum pro veris ea non habeat, quæ dicit calumniator, qui assensum iisdem non præbet (*not.* §. 1003 *Log.*), consequenter qui fidem calumniatori non habet (§. 611 *Log.*); contra calumnias fama & existimatio aliter defendi nequit nisi efficiendo, ne calumniatori fides habeatur ab aliis.

Ex

Ex propositione præfente per modum corollarii inferri poterat, quod paulo ante demonstravimus (§. 1035), quod interfectio alterius vel læsio corporis ipsius quæcunque non sit medium aptum ad tuendam famam & existimationem.

§. 1040.

Quoniam aliter effici nequit, ne calumniatori habeatur fides ab aliis, quam ubi verbis vel factis contrarium eorum ostendis, quæ dicit calumniator, contra calumnias autem fama & existimatio aliter defendi haud quam potest, nisi efficiendo, ne ei habeatur fides (§. 1039); *fama & existimatio aliter defendi nequit, nisi verbis vel factis contrarium eorum ostendendo, quæ dicit calumniator.*

Modus famam & existimationem defendendi.

Ecce tibi arma, quibus fama & existimatio defendi potest. Non est, quod excipias, vi adigi posse calumniatorem, ut confiteatur, falsa esse, quæ dixerat, atque adeo alia adhuc dari arma, quibus ea defendatur. Ut enim taceam, vi adigere alterum, ut, quæ dixit, revocet, non esse defensionem proprie loquendo; nemo non videt, ex eo, quod quis coactus fateatur se falsa locutum fuisse, nondum certo constare, quod sint falsa, consequenter famam & existimationem hoc pacto minime defendi (§. 1039).

§. 1041.

Famam & existimationem aliter defendere non licet nisi verbis & factis, quibus probatur contrarium ejus, quod dicit calumniator. Quoniam homo ad famam & existimationem suam defendendam obligatur (§. 1033. 1034), lex vero naturæ eidem dat jus ad ea, sine quibus obligationi suæ naturali satisfacere nequit (§. 142 part. I. *Phil. pract. univ.*); jus eidem quoque dat ad eos actus, sine quibus fama & existimatio defendi nequit. Quoniam itaque aliter defendi nequit, nisi verbis & factis contrarium eorum ostendendo, quæ dicit calumniator (§. 1040); homini quoque non est jus aliter defendendi famam & existimationem.

Quomodo famam & existimationem defendere licet.

(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*)

S s s

matio-

mationem, quam verbis & factis, quibus probatur contrarium ejus, quod dicit calumniator. Quamobrem cum non liceat nisi id, ad quod agendum nobis jus est (§. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*); famam & existimationem aliter defendere non licet, nisi verbis & factis, quibus probatur contrarium ejus, quod dicit calumniator.

Honestissimus famam & existimationem tuendi modus est, si factis contrariis calumniae refelluntur. Ita enim calumniae incitamento sunt ad virtutem, quae veram existimationem & famam parit, conservat & auget. Calumniator in pudorem conjicitur, ubi omnes boni ac prudentes tibi tanto magis applaudunt, quanto protervius famam & existimationem tuam in periculum adducere ausus fuerat. Unde & modus defendendi omnium certissimus & tutissimus est. Quoniam tamen non semper eidem locus est, nec eidem soli; ideo porro docendum, quomodo armis istis tuendi famam & existimationem sit utendum.

§. 1042.

Quando fama & existimationis defensione non sit opus.

Contra calumnias manifestas nulla opus est defensione.

Etenim si calumniae sint manifestae, nullae prostant rationes, five extrinsecae, five intrinsecae, quibus probabile fit, quod dicit calumniator; sed prostant potius rationes saltem probabiles in contrarium (§. 1037). Non igitur verendum est, ut intelligentes ac boni dictis calumniatoris habeant fidem. Quoniam itaque contra calumnias fama & existimatio defenditur, cum efficimus, ne calumniatori ab aliis habeatur fides (§. 1039); contra calumnias manifestas defensione nulla opus est.

Quodsi excipias, calumniatorem manifestum imponere tamen posse incautis, ut dictis fidem habeant, & malevolis manifestas etiam arripere calumnias aliorum, ut tanto securius & ipsi te calumniari possint, juxta illud pervulgatum: calumniare audacter, semper aliquid haeret; probe perpendendum

dendum est honorem, consequenter & existimationem (§. 538) pendere ab intelligentibus (§. 540), quorum echo cum sint alii, qui per se judicare non possunt, non minus fama ab iis ortum suum deducit, & per eos amplificatur (§. 553). Unde successu temporis calumniae manifestae sua tandem sponte in auram abeunt. Ne vero malevoli calumniis applaudant, ne defensione quidem obrinebis: sui enim similibus, apud quos facilem reperiunt fidem, facile persuadent, te defensione tua a te amoliri non potuisse, quod tibi fuerit obiectum. Quicquid adeo agas, nihil effeceris Patienter a deo ferenda sunt, quae mutari non possunt. Et hoc in casu valet tritum illud:

Conscia mens recti famae mendacia ridet.

§. 1043.

Contra calumniatores apud intelligentes & cordatos Casus alius.
viros nullius autoritatis fama & existimatio defensione nulla indiget. Quodsi enim calumniator apud intelligentes & cordatos viros nullius fuerit autoritatis, hi ipsorum dictis nullam habent fidem (§. 611 Log.). Quamobrem cum fama & existimatio contra calumnias defendatur, dum efficimus, ne calumniatori fides habeatur ab aliis (§. 1039); vera autem existimatio ab intelligentibus pendet (§. 538. 540), quam fama minime fallax supponit (§. 553); contra calumniatores apud intelligentes & cordatos viros nullius autoritatis fama & existimatio nulla defensione indiget.

Existimatio, famae fundamentum (§. 538. 553), non est in potestate tua (§. 539), nisi quoad meritum (§. 545). Sed haud raro accidit, ut alii famam mereantur, alii habeant. Quemadmodum itaque nunquam obrinebis, ut tanti ab omnibus existimeris, quantum mereris; ita nec unquam consequeris, ne sint qui existimationi ac laudi tuae detrahere conentur & apud alios reperiant fidem. Sed haec inter ea referenda, quae contemni merentur, quamdiu mens sibi recti conscia fuerit,

fuerit, præsertim ubi meritum apud intelligentes atque cordatos viros existimationem tuam tuetur.

§. 1044.

An se defendere li-
ceat contra
calumniatores leves
& calumnias mani-
festas.

Contra calumnias manifestas & calumniatores apud intelligentes ac cordatos viros nullius autoritatis nos defendere minime debemus. Etenim contra calumnias manifestas & calumniatores apud intelligentes ac cordatos viros nullius autoritatis nulla defensione opus est (§. 1042. 1043), consequenter qui in hisce casibus se defendit, facit quod superfluum est, seu ad finem consequendum nil facit: id quod clarius intelligitur ex iis, quæ paulo ante annotavimus (not. §. 1042). Enimvero quoniam sapiens non agit nisi propter finem, nec mediis utitur, nisi quatenus ad finem consequendum apta & necessaria sunt (§. 678 *Psych. rat.*); defensio contra calumnias manifestas & calumniatores apud intelligentes ac cordatos viros nullius autoritatis sapientiæ adversa. Quamobrem cum ad sapientiam acquirendam (§. 254), consequenter & ad sapienter agendum obligemur (§. 173), adeoque etiam ad vitandum ea, quæ sapientiæ adversantur (§. 722); contra calumnias manifestas & calumniatores apud intelligentes & cordatos viros nullius autoritatis nos defendere minime debemus.

Mirabuntur forsan nonnulli, quod adversus calumnias manifestas & calumniatores leves se non defendere ad ea referamus, quæ debentur. Sed hi erunt, qui ex notionibus non satis determinatis & maximam partem confusis ratiocinantur, nec obligationem ad virtutum intellectualium exercitium, immo ad omnem usum facultatum nostrarum faciendum capiunt, sine quo nec eam actionum rectitudinem consequi datur, quam lex naturæ urget (§. 189 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Obligatio naturalis latius patet, quam vulgo putatur. Et plura requiruntur, ut actiones sint tales, quales vi le-

gis naturalis debita, quam plerisque videtur. Qui in Philosophia practica universalis & anterioribus cum laude fuerit versatus; ei aperta sunt, quæ dicuntur.

§. 1045.

Contra calumnias speciosas nos defendere debemus. Contra calumnias Etenim si calumnia fuerint speciosæ, rationes probabiles habent (§. 1037), consequenter quod tibi objicitur a calumniatore, verum videtur (§. 578 Log.). Quoniam adeo fama & existimatio periclitatur, ad eam verò defendendam obligamur (§. 1033. 1034); contra calumnias speciosas nos defendere debemus. *speciosas defensio debita.*

Qui quasvis calumnias contemptu vindicandas esse inculcant tolerantiam contra obligationem naturalem extendunt, nec quid ea sit, satis intelligunt. Patientia moderatur appetitum & aversionem circa fortunam adversam (§. 592), adeoque cavet, ne exorbitet. Enimvero nec appetitum & aversionem prorsus reprimat, nec ea respicit, quæ in potestate tua sunt. Intelligitur hinc quam sit necesse, ut in philosophia practica omnia distinctis ac determinatis notionibus explicentur.

§. 1046.

Si ex calumnia quacunquæ non sine ratione probabili saltem metuendum sit aliquod malum; contra eam nos defendere debemus. Quando Quod si enim ex calumnia quacunquæ non sine ratione probabili saltem metuendum sit aliquod malum; per se patet, mali istius periculum evitari non posse, nisi efficiendo, ne eidem fides habeatur, consequenter contra eam sese defendendo (§. 1039). Enimvero quilibet operam dare debet, ut sibi caveat a malis animi, corporis ac fortunæ, quantum in potestate sua est (§. 183), consequenter ut quodvis mali cujuscunquæ periculum evitet. Quamobrem si ex calumnia quacunquæ non sine ratione *contra quamvis calumniam nos defendere debemus.*

tionem probabili saltem metuendum sit aliquod malum; contra eam nos defendere debemus.

Si calumnia fuerit speciosa, contra eam nos defendere debemus, quatenus famæ ac existimationis habenda ratio est (§. 1033. 1034). Quodsi ex eadem nobis emergere possit aliquod malum; nova superaccedit obligatio nos defendendi, quatenus illud a nobis avertere debemus (§. 183). In hoc igitur casu tanto magis nos adversus calumniam speciosam defendere tenemur. Etenimvero si calumnia fuerit manifesta, contra eam nos defendere non debemus, quatenus famæ tantummodo ac existimationis nudæ habenda est ratio (§. 1044); quatenus tamen ex ea malum quoddam emergit, nisi calumnia reprimatur, defensionis locus est, ne delinamus obligationi cuidam nostræ (§. 183). Propositio præsens non contradicit anteriori (§. 1044). Ibi enim calumnia nuda in se spectatur, quatenus nonnisi existimationem penes aliquos ledere potest; hic vero spectatur quoad id, quod ob circumstantias casus dati ex ea evenit, aut saltem quod evenire possit non vanus metus est. In casu autem emergente debitum fieri potest, quod illicitum erat nude spectatum, seu extra eum casum.

§. 1047.

*Defensio
contra calum-
niam
non mani-
festam de-
bita.*

Contra calumniam non manifestam nos defendere debemus. Quodsi calumnia fuerit non manifesta, in neutram contradictionis partem probabiles rationes prostant (§. 1037), adeoque suspicioni saltem locus est, annon vera sint, quæ dicit calumniator. Tua igitur existimatio atque fama dubia redditur, consequenter periclitatur, saltem in futurum si eadem vel similis calumnia reiteratur. Quoniam itaque existimatio atque fama defendenda (§. 1033. 1034); contra calumniam non manifestam nos defendere debemus.

Quando in neutram contradictionis partem prostant rationes probabiles, vel ex utraque parte rationes prorsus nullæ ad-
sunt,

sunt, vel quæ in utramque partem prostant æquipollentes sunt. Quoniam diversa sunt hominum de probabilitate judicia, neque omnes in probabilibus rationes in utramque partem prostantes ponderare solent; in casu altero magis necessaria est defensio, quam in primo.

§. 1048.

Defensio verbalis dicitur, qua famam atque existimationem adversus calumniam verbis defendimus. *Ast realis* vocatur, qua eandem defendimus factis, quibus contrarium probatur. *Defensio verbalis & realis quarum sit.*

Vidimus ante (§. 1040), famam & existimationem aliter defendi non posse, nisi verbis atque factis contrarium eorum ostendendo, quæ dicit calumniator. Recte igitur defensio famæ & existimationis distinguitur in verbalem & realem. Absit autem ut tibi persuadeas, ad defensionem verbalem a nobis referri, si quis calumniatorem convicietur aut calumnias ejus calumniis rependar. Qualia enim esse debeant verba, quibus famam atque existimationem defendimus, aperte satis diximus ante (§. cit.). *Conviciari & calumniari calumniatorem non magis aptum medium est ad defendendum famam & existimationem, quam vi imperere corpus ejus: quod cum eodem modo ostendatur, quo hoc superius demonstravimus (§. 1035), demonstrationi in præsentem supersedemus.*

§. 1049.

Fama & existimatio defenduntur verbis ostendendo Verbis quæ falsitatem eorum, quæ dicit calumniator, aut veritatem contrarii, & fidem calumniatoris labefactando, suspicionem eorum ejus, quod objicitur ab ipso, a te amovendo. Etenim si falsitatem eorum, quæ, dicit calumniator, ostendis; ea pro veris haberi nequeunt, consequenter fides haberi nequit calumniatori (§. 611 & not. §. 1003 Log.). Cum idem simul esse & non esse haud quaquam possit (§. 28 Ontol.), ubi contrarium verum esse ostendis, eo ipso apparet falsum esse, quod

quod dicit calumniator, consequenter fides eidem haberi nequit *per demonstrata*. Quoniam itaque fama & existimatio defenditur efficiendo, ne fides habeatur calumniatori (§. 1039); verbis utique defenditur ostendendo falsitatem eorum, quæ is dicit, aut veritatem contrarii. *Quod erat unum.*

Quod si fidem calumniatoris labefactes, ostendis tuto fidem eidem haberi non posse, consequenter eum aut ignorare debere ea, quæ tibi objicere audeat, aut velle tibi objicere, quæ falsa esse ipse novit, aut num vera sint, ignorat (§. 613 *Log.*). Quoniam itaque fides haberi nequit calumniatori, ubi constat, quod fallaris, aut falli saltem possis, seu ubi nulla adest ratio, cur eidem fidem habeas (§. *cit.*), fama autem & existimatio defenditur efficiendo, ne fides habeatur calumniatori (§. 1039); verbis ea defenditur fidem calumniatoris labefactando. *Quod erat secundum.*

Denique si suspicionem ejus, quod ~~officium~~ calumniatore, a te amoves, ostendis probabile non esse, quod ea feceris, quæ de te spargit calumniator, vel quod sit is, qualem te esse contendit. Quoniam itaque denuo patet, pro veris ea, quæ dicit, haberi non posse, consequenter eidem fidem non posse haberi, fama autem & existimatio defenditur efficiendo, ne fides calumniatori habeatur (§. 1039); verbis defenditur existimatio ~~falsitatem~~ ejus, quod iste objicit, a te amovendo. *Quod erat tertium.*

Videmus adeo, ubi verbis fama & existimatio defendenda non conviciis, sed argumentis esse pugnandum, desumptis vel a re ipsa, vel a persona calumniatoris, vel denique a persona ejus, qui adversus calumnias defendendus, seu cujus innocentia vindicanda. Quibus autem argumentis opus sit in dato casu ex circumstantiis judicandum, nisi necessitas quibusdam tanquam unicis locum faciat. Plurimum autem *fallunt*,

tur, qui a personalibus semper esse abstinendum contendunt: id quod ex sequentibus dilucidius contabit.

§. 1050.

Quoniam fama & existimatio licite defenditur ver-
bis, quibus probatur contrarium ejus, quod dicit calum-
niator (§. 1040), seu quod non ea, quæ dicit, pro veris ha-
benda sint, sed potius contrarium pro vero haberi debeat; hæc autem defensio absolvitur ostendendo falsitatem eorum, quæ dicit calumniator, aut veritatem contrarii, & fidem calumniatoris labefactando, suspicionem vero ejus, quod objicit, a te amovendo (§. 1049), jus vero defendendi sese infinitum est (§. 978), adeoque eo usque extendendum, quod exigunt circumstantiæ præsentis (§. 977); *in defensione verbali non modo ejus, quod calumniator objicit, falsitas aut contrarii veritas ostendenda; verum etiam, ubi necessitas exigit (§. 982), fidem calumniatoris labefactare, & argumentis a propria persona desumptis suspicionem ejus, quod objicitur, a se amovere licet.*

Quid licitum in defensione verbali.

Quæ in superioribus ex notione defensionis deduximus, ea mutatis mutandis ad defensionem quoque contra calumnias applicari possunt & debent. Quænam autem mutanda sint, aptus defensionis modus docet. Ad hunc ubi animum attenderis, nullibi hærebis. Quinam aptus sit modus ad tuendum corpus suum, quinam vero aptus sit ad tuendam famam & existimationem; in anterioribus perspicue explicavimus. Cetera quæ ab eodem minime dependent defensionis utriusque communia sunt. Cum vocabulum calumniae principiis juris naturalis conformiter in sensu latiori sumamus; vi ejusdem ad controversias quoque eruditorum applicanda sunt, quæ de defensione adversus calumnias hic demonstrantur, quoties vel imputantur errores a mente tua alieni, vel pro erroneis venditantur, quæ non sunt, vel errores quoque veri objiciuntur, ut famæ tuæ detrahatur.

§. 1051.

*Quantum
liceat in ca-
lumniato-
rem.*

In calumniatorem tantundem tibi licet, quantum ad calumniam reprimendam sufficit. Quoniam enim famam & existimationem defendere debemus (§. 1033. 1034), lex vero naturæ nobis dat jus ad eos actus, sine quibus huic obligationi, satisfacere non possumus (§. 142 part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter sine quibus calumnia reprimi nequit; in calumniatorem tantundem licet, quantum ad calumniam reprimendam sufficit.

Hinc intelligitur, quod non modo intra modum aptum ad famam & existimationem tuendam subsistere; verum etiam quæ intra eum licita sunt, non ultra justos terminos in dato casu ex circumstantiis definiendos extendere debeamus, neque infra eos subsistendum, ut, quæ reprimi poterat ac debebat, calumnia non reprimatur.

§. 1052.

*Quando de-
fensionem re-
ali tantum-
modo locus
fit.*

*Si factis famam & existimationem defendere suffici-
enter potes; non opus est ut verbis defendas: seu non opus est
defensione verbali, ubi realis sufficit.* Ex factis nimirum col-
ligitur, quænam virtutes intellectuales & morales homi-
nem ornent, cum quæ in anima sunt, non aliter prodantur
quam per actus externos. Quoniam itaque existimatio est
aliorum de perfectione tua (§. 538), virtutibus potissimum
intellectualibus & moralibus judicium (§. 549), fama vero
in communi hominum aliorum de iisdem sermone confi-
stit (§. 553); si quæ famæ ac existimationi tuæ adversa di-
cit calumniator, non evidentius refutatur, quam factis, con-
sequenter facta ad famam & existimationem tuendam omni-
um aptissima sunt. Cumque hoc pacto non agas, nisi ad
quod agendum obligatus es, quemadmodum ex capite an-
teriore toto constat; & quod adeo facere debebas, etiam si
alter te calumniatus, minime fuisset (§. 170 part. 1. *Phil.
pract.*

pract. univ.); non habet calumniator, de quo conqueri possit: ut in defensione adversus calumnias medium omnium lenissimum sit (§. 981). Quoniam itaque non utendum est nisi lenissimo medio, ubi sufficit defensionem (§. 982), & præterea sapientia, ad quam obligaris (§. 254), jubet ut media aptissima præferas ceteris (§. 683 *Psych. rat.*); si factis famam & existimationem sufficienter defendere potes, non opus est ut verbis defendas, consequenter non opus est defensione verbali, ubi realis sufficit (§. 1048).

Pertinet huc pervulgatum istud: Non opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt, quamvis mens ejus latius pateat, quam exigit propositio præsens, cum subinde quoque in defensione verbali obtineat, veluti provocando ad facta, quibus refutantur, quæ per calumniam imputantur. In Philosophia morali docebimus, quod defensio realis maxime deceat hominem, & ad famam ipsius amplificandam apprime faciat, ut tanto minus dubitari possit, eam famam tuendi medium omnium præstantissimum esse, nisi hominum perversitas, & ab ea imminens ob aliorum credulitatem periculum aliud exigat. Quemadmodum itaque optimum errores refutandi modum judico demonstrationem veritatis contrariæ (*not. §. 1035 Log.*); ita quoque realis defensio adversus calumnias malevolorum mihi semper prælata est verbali in ipsis etiam controversiis eruditorum. Atque hoc adeo evidens mihi videtur, ut sine probatione admittendum sit ab iis, qui veritatem in systemate demonstratam, quam ut capiant, imbecilliores sunt. Dixi in demonstratione defensionem realem esse medium omnium lenissimum famam & existimationem tuendi. Sed erunt forsitan, qui cum sint scrupulosiores, quam par est, id definitioni non satis convenire existimaturi sunt. Medio enim lenissimo nullum inferri debet malum calumniatori (§. 981). Sed nil magis eum mordet, quam si tam putidas declares calumnias ipsius, ut ne minimum quidem ad eas reponendum iudices, & ubi videt, facta tua longe aliud loqui, quam quod

ipse de te per calumniam dixit. Videris adeo alteri creare rædia, consequenter ad infelicitatem ipsius quidpiam conferre (§. 639 *Psych. empir.*) consequenter defensione tua actu inferri alteri quidpiam mali. Enimvero quamvis largiamur, quod causam rædiorum præbeas alteri (§. 881 *Ontol.*); negamus tamen & pernegamus, te alteri rædia creare, ad quod non faciendum obligaris (§. 723). Facis enim, ad quod faciendum obligaris, & quod facere debebas, etiam si alter te calumniatus minime fuisset. Sed si alter rædium ex eo percipit, quod facias, ad quod faciendum obligatus es, ideo contra obligationem tuam non admittendum quicquam (§. 726). Ex eo igitur rædium percipere minime debet, adeoque ipse est rædiorum suorum causa, quæ evitare poterat ac debebat. Præterea probe notandum est, quod rædium non percipiat ex factis tuis quatenus in se spectantur, sed quatenus per ea refutari videt calumnias, quas aliis persuadere mallet, adeoque se sine suo excidere intelligit, aut saltem magnopere veretur, ne excidat. Quicquid igitur rædii animum ejus occupat, non a te venit, sed in totum sibi metipsum hoc tribuere debet. Ceterum cum defensio vacare debeat odio (§. 996.) & vindictæ cupidine (§. 999 *et not.* §. 1050.); probandum non est, si quis defensionem realem præfert verbali eo fine, ut hoc magis urat calumniatorem, adeoque ipsius rædia intendit (§. 616 *part. 1. Pbil. præct. univ.*).

§. 1053.

*Quando
verbalis
reali ante-
ponenda.*

Si quacunque de causa defensio fame & existimationis tue non ferat moram, donec eam factis contrariis defendas; verbali defensione opus est. Etenim si quacunque de causa defensio famæ & existimationis tuæ non ferat moram, donec eam factis contrariis defendere possis, cum tamen ad eam defendendam obligeris (§. 1033. 1034.); utendum est defensione alia. Quamobrem cum præter defensionem realem non detur alia, quam verbalis (§. 1040. 1048.); si quacunque de causa defensio non fert moram, donec ~~famam~~
& exi-

& existimationem factis contrariis tueri possis, verbali opus est.

Varia possunt esse causa, cur periculum sit in mora, nisi statim famam vel existimationem defendas, quæ, quando obvia sunt, facile agnoscuntur. Ita fieri potest, ut, si calumnia habeatur fides, inde emergat irreparabile quoddam damnum. In ipso igitur ortu reprimenda, nec moram fert defensio. Similiter si quis te præsentem in præsentia aliorum calumniatur, qui te tacente eidem tanto facilius aurem præbent, & per quas deinceps brevi tempore calumnia in immensum diffunditur; ea denuo extemplo reprimenda, ac in mora periculum est.

§. 1054.

Si facta præterita objicit calumniator, defensione verbali opus est. Etenim si facta præterita objicit calumniator *Alius caus.* ostendendum est, te tale quid non fecisse (§. 1039). Quoniam igitur ex eo, quod posthac contrarium facis, colligi certo non potest, te antea non fecisse, quod te fecisse ait calumniator; defensio realis non sufficit (§. 1048.). Quamobrem cum præter realem non detur alia nisi verbalis (§. 1040. 1048.); & huic tantummodo locus non sit, ubi realis sufficit (§. 1052.); defensione verbali opus est, si facta præterita objicit calumniator.

Cessat nimirum ratio, cur defensioni verbali præferenda realis, quamvis in præsentia casu utraque conjungenda: ita enim verbalis a reali novum robur acquirit.

§. 1055.

Si ea sit calumniatoris autoritas, ut alii facilem eidem habeant fidem; fides ejus labefactanda, præsertim ubi tua plurimum refert, ne fides eidem habeatur. Quando enim *Quando fides calumniatoris labefactanda.* te adversus calumnias defendere volueris, aliter id fieri nequet nisi efficiendo, ne calumniatori fides habeatur ab aliis

liis (§. 1039.). Quodsi ergo ea fuerit ejus autoritas, ut alii facilem eidem habeant fidem, tua tamen plurimum refert, ne fiat; ostendendum omnino est, quod ea, quæ tibi obicit, vel ipse minime norit, vel quod hoc faciat malo in te animo (§. 613 *Log.*). Quoniam itaque hoc pacto fides ejus labefactatur; in casu propositionis præsentis fides ejus labefactanda.

Falluntur adeo, qui propalando ea, quæ ignomiæ sunt vel etiam infamiæ, calumniatori aut socio ejus injuriam fieri existimant, cum lex naturæ prohibeat propalari, quæ ignomiæ (§. 828.) ac infamiæ sunt alteri (§. 866.). Enimvero hi non perpendunt in collisione officiorum erga seipsum & erga alios vincere officium erga seipsum (§. 229 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Cum licitum sit non parcere vitæ alterius, ut serves tuam (§. 1013.); nec illicitum videri potest non parcere existimationi ac famæ alterius, ut propriam serves.

§. 1056.

Quando vis licita in calumniatore.

Si calumniator fortunas tuas subvertere, aut alio quocunque modo te lædere intendit; tantundem in ipsum licet, quantum in aggressorem. Quodsi enim calumniator fortunas tuas subvertere, aut alio quocunque modo te lædere intendit; aggressor est (§. 979.). Quamobrem cum te defendere debeas non contra calumniatorem, sed contra aggressorem; quin in casu præsentis tantundem tibi liceat in calumniatorem, quantum in aggressorem dubitandum non est.

Nimirum duplicem personam tuetur in casu propositionis præsentis calumniator. Calumniatorem agit, quatenus te calumniatur. Aggressor æquiparandus, quatenus per alios, qui calumniis ejus fidem habent, læsionem tuam intendit, teque in periculum amittendæ fortunæ, immo ipsius vitæ conjicit. Quid ergo mirum quod læsuro per alios eadem arma opponas, quæ opponis te læsuro per se declinandæ periculi

riculi causa? Neque enim hic agitur de reprimenda calumnia, sed de declinando periculo. Ceterum hæc potissimum obninent in statu naturali: in civili enim alia prostant remedia, quibus tanquam lenioribus præ durioribus hæc locus est.

§. 1057.

Si quis se lædi patitur ab alio, ei non modo verendum est, ne denuo ab eodem lædatur, verum etiam ne ab aliis ejus similibus lædatur, & ne eodem quoque ledere audeat posthac alios. *Quid ex eo sequatur, si quis patitur, ut lædatur ab alio.* Qui enim te lædit sciens ac volens, ei etiam est animus te lædendi. Quamobrem cum nihil mali ipsi sit metuendum, ubi pateris te lædi ab alio; quando occasio denuo te lædendi sese offert, nullum ipsi est morivum, cur hoc facere nolit (§. 890 *Psych. empir.*). Te igitur denuo lædet (§. 889 *Psych. empir.*). Quodsi ergo patiaris te lædi ab alio, verendum tibi omnino est, ne denuo ab eodem lædaris. *Quod erat unum.*

Præterea dantur plures uno, quibus est animus lædendi alios, ubi nihil ipsis mali exinde metuendum. Quamobrem ubi vident te patientem, ut lædaris; nec ipsis est motivum, cur te lædere noliunt (§. 890 *Psych. empir.*). Patet igitur ut ante, si te lædi ab alio patiaris, verendum tibi esse, ne posthac lædaris a pluribus ejus, qui te lædit, similibus. *Quod erat secundum.*

Denique si quis te lædere potest, ut nihil exinde ipsi metuendum sit mali, alios, a quibus eandem patientiam expectat, posthac lædere audeat, cum eadem sit ratio, quæ ante. *Quod erat tertium.*

Ponamus vero te lædi a non sciente nec volente, adeoque nonnisi culpa quadam ipsius (§. 732 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi nondum habeat animum a lædendis aliis

aliis alienum, ubi sese denuo offert occasio te lædendi, non obstat, si certus sibi esse videtur, nihil exinde mali metuendum, quin posthac te lædat sciens ac volens. Patet itaque *per demonstrata*, hic quoque metuendum esse, ne posthac sæpius ab eodem lædaris, & ne lædaris quoque ab aliis ejus similibus, immo ne idem quoque lædere posthac alios audeat.

Sive igitur quis dolo, sive culpa te læserit, tuque hoc patiaris, verendum tibi erit, non modo ne posthac ab eodem, sed etiam ne ab aliis ejus similibus lædaris, & ne idem quoque alios perinde ac te lædat.

Quæ hic ex ipsa natura hominum demonstrantur, experientia confirmantur. Videre hoc licet in adolescentibus & juvenibus. Si quis enim eorum semel se ludum jocumque haberi a petulantiore patitur; eundem deinde hic sæpius ludibrio habet. Tandem sequentibus ceteris illius exemplum, communis omnium jocus & ludus est, quasi ad hoc natus, ut naso suspendatur adunco. Tanto autem facilius idem contingit, quanto homines sunt proniores ad male agendum, ubi male facientes nihil mali ferunt.

§. 1058.

Jus in eum qui te læsit. Si quis te læsit, tibi competit jus eum adigendi, ne in posterum denuo lædat, & præcavendi, ne exemplum ejus secuti te, vel ipse etiam alios lædere audeat. Si quis enim te læsit, & tu hoc pateris, tibi non modo verendum, ne denuo ab eodem lædaris, verum etiam ne lædaris ab aliis ejus similibus, & ne idem quoque lædere audeat posthac alios (§. 1057.). Enimvero competit tibi jus perfectum non patiendi, ut quis te lædat (§. 913.), simulque obligaris ad impediendum, ne quis lædatur ab aliis, quantum in potestate tua est (§. 988.). Quamobrem cum jus perfectum involvat jus alterum cogendi, si obligationi suæ naturali,

turali, veluti de te non lædendo (§. 695.) satisfacere noluerit, natura tibi quoque competat jus ad eos actus, quibus impedire potes, ne quis ab altero lædatur (§. 989); si quis te læsit, tibi competit jus eum adigendi, ne in posterum denuo lædat & præcavendi, ne exemplum ejus secuti te, vel ipse etiam alios lædere audeat.

Ecce tibi fontem juris omnis puniendi, hætenus non satis animadversum ab aliis. Ita enim demum jus pœnarum, quod hominibus competit ex ipsa hominis natura derivatur, in qua jus naturale omne rationem sufficientem habet (§. 161 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Equidem non desunt, qui ex Jurisdictione jus pœnarum deducunt, atque ideo contendunt, id nemini competere posse nisi superiori: dudum tamen animadversum est ab aliis, quod hi statum civilem cum naturali confundant. Cum natura homines omnes æquales sint (§. 81), consequenter nemo superior altero; si ex jurisdictione jus pœnarum deducere volueris, in statu naturali jus puniendi alterum nemini competit. Licebit itaque contra injurias intentatas se defendere, quemadmodum ex antea demonstratis liquet; sed injurias factas, quæ reparari non possunt, tolerare necesse erit: quod cum idem sit ac alijs licentiam lædendi dare & omne jus securitatis tollere, quam sit absurdum haud obscure intelligitur. Vidit hoc Grotius ac ideo jus puniendi privatis in statu naturali vindicaturus de *J. B. & P. lib. 2. c. 20. §. 1.* sumit, licitum & non iniquum esse, ut, qui male fecit, malum ferat. Etsi enim affirmet naturam ipsam hoc dictitare, non tamen ostendit, quod & quomodo dictiter, cum ostendi non possit. Nihil hinc conficitur, quod antiquissimum jus sit, *Rhadamantheum* dictum a Philosophis, ut quisque tantundem patiatur, quantum fecit mali. Multa enim antiquissimis temporibus pro jure habita, quæ non sunt. Et quamvis *Rhadamanthus*, judex fictus apud inferos, summa æquitate jus dicere creditur veteribus; veterum tamen autoritas nil probat. Datur enim ratio, cur quis tantundem pati debeat, quantum ipse fecit mali. Nul-

lam afferri video rationem neque ab iis, qui nullam unquam legem tam æquam fuisse contendunt ac *Rhadamantheam*, & solam ejusmodi esse affirmant, ut ne hiscere quidem contra eam audeat homo. Non alia sane de causa *Grotius* multa de Jure pœnarum tradidit, quæ approbari minime possunt; quam quod ex fonte hoc impuro idem deducere voluerit, & alia veritati consentanea docuerit, quæ ex Jure *Rhadamantheo* tanquam principio demonstrari nequeunt, nec cum ceteris cohærent. Sed quam prono alveo omnia ex eo, quem indicavimus, fonte fluant, tum quæ hic, tum quæ alibi de jure pœnarum dicenda sunt; ex demonstrationibus nostris elucefcet.

§. 1059.

*Quantum
juris com-
petat in al-
terum ob
læsionem
factam.*

In eum, qui te læsit, tantundem tibi licet, quantum ad avertendum periculum læsionis futuræ, sive ab eodem tibi atque aliis, sive ab aliis ejus exemplum secutis tibi metuendæ sufficit. Si quis enim te læsit, tibi competit jus adigendi alterum, ne in posterum te lædat, & præcavendi ne ejus exemplum secuti te lædant alii, nec ipse etiam alios lædat (§. 1058). Quoniam adeo averfio periculi posthac metuendi finis est (§. 932 *Ontol.*), finem autem consequi non datur sine mediis (§. 937 *Ontol.*); necesse omnino est, ut in eum, qui te læsit, tantundem tibi liceat, quantum ad avertendum periculum læsionis futuræ, sive ab eodem, sive ab aliis ejus exemplum secutis tibi metuendæ sufficit. *Quod erat unum.*

Quilibet homo obligatur ad impediendum, ne quis lædatur ab aliis, quantum in potestate sua est (§. 988). Quamobrem cum ex eo, si te lædi pateris ab alio, ab eodem quoque periculum læsionis immineat aliis (§. 1057); in eum, qui te læsit, tantundem quoque juris est (§. 159 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter tibi licet (§. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*), quantum ad avertendum periculum læsionis futuræ sufficit. *Quod erat alterum.*

Habemus hic principium generale, unde deducendum est, quod de magnitudine pœnæ notandum, ne justa major sit, nec lenior, quam par erat.

§. 1060.

Si periculum læsionis futuræ ex præterita tibi vel aliis imminens avertendum, qui te læsit quidpiam pati debet, ex quo tædium seu molestiam percipit, seu malum quoddam pati debet. Quomodo idem exequendum. Quodsi enim ex læsione præterita periculum tibi vel aliis imminet læsionis futuræ, si qui te semel læsit, in posterum a te ac aliis lædendis abstinere debeat, necesse est, ut læsionem sibi repræsentet tanquam malam quoad se (§. 907 *Psych. empir.*). Quamobrem cum læsionem aliorum sibi quoad se repræsentet tanquam bonam, quia alias te non læsisset (§. 589 *Psych. empir.*); necesse est, ut propter læsionem præteritam quidpiam patiat, quod iudicio ipsius malum sit, consequenter ex quo tædium sive molestiam percipit (§. 569 *Psych. empir.*), metuendum sibi denuo sive a te, sive ab aliis, quoties vel te, vel alios læserit. Patet itaque si periculum læsionis futuræ ex præterita tibi vel aliis imminens avertendum, qui te læsit quidpiam pati debere, ex quo tædium seu molestiam percipit, seu malum quoddam pati debere.

Habemus hic principium generale definiendi genera pœnarum.

§. 1061.

Cui libet homini natura competit jus puniendi eum, qui ipsum læsit. Etenim si quis eum læsit, tantundem ipsi in eundem licet, quantum ad avertendum periculum læsionis futuræ sive ab eodem, sive ab aliis ejus exemplum se curis tam sibi, quam aliis metuendum sufficit (§. 1059). Quoniam igitur hoc periculum averti nequit, nisi qui te læsit quidpiam patiat, seu ex quo tædium aut mole-

stiam percipit (§. 1060); natura homini cuilibet competit jus efficiendi, ut ob læsionem præteritam is, qui eum læsit, patiatur aliquod malum. Cum malum istud motivum nolendi sit (§. 890 *Psych. empir.*), quod tu cum læsione, adeoque actione alterius connectis, qui autem motivum aliquod nolitionis cum alterius actione conectit, eundem ad hanc omittendam obliget (§. 118 *part. 1. Phil. pract. univ.*); natura tibi competit jus obligandi alterum, ne in posterum te vel alios lædat, & obligandi per hoc etiam alios, ne ejus exemplum secuti te vel alios lædant. Enimvero qui alteri ob malum morale, quale est læsio utpote lege naturali prohibita (§. 695), vi juris eum obligandi, quod habet, malum quoddam physicum immittit, eum punit (§. 1077 *part. 1. Theol. nat.*). Cuilibet adeo homini natura competit jus puniendi eum, qui læsit.

Videmus adeo homini unicuique competere jus puniendi eum, qui ipsum læsit, neque adeo nasci ex jurisdictione; competere privato in privatum, adeoque æquali in æqualem, nec requiri, ut qui alterum punit, sit eodem superior. Quod si hoc jus in genere spectetur citra respectum ad quoddam individuum; natura homini competit: quod si vero idem consideres in casu singulari quoad certum individuum; non tam ex facto alterius nascitur jus ipsum puniendi, quod jam habes, quam jus eodem nunc utendi, seu factum alterius licitum facit in hoc casu ejus exercitium. Suo videbimus loco, quando jus civitatis exposururi sumus, jus puniendi in ea fore nullum, nisi in statu naturali ipsa natura unicuique tribueret jus puniendi alterum sibi æqualem. Quod hoc vulgo non agnosatur, non alia ratio est, quam quod hætenus hominum jura & obligationes ex ipsa ejus natura non fuerint deducta in systemate veri nominis, ut quorum unum dependeat ab alio, percipi possit. Ceterum qui ad demonstrationes anteriores animum advertit, abunde intelligit, jus puniendi alterum ob læsionem factam nasci ex obligatione erga seipsum atque

atque alios: id quod convenit principio generali, quod jus oriatur ex obligatione passiva (§ 23).

§. 1062.

Pœna emendatrix dicitur, quæ ab eo, qui læsit, re-
petitur, ut animum lædendi mutet. *Exemplaris* vero voca-
tur *pœna*, qua qui te læsit afficitur, ut aliis metus incutiatur,
quo a te aliisve lædendis deterreantur. *Pœnarum species.*

Nititur divisio sine pœnarum, quem punitor licite intendit, emendatione nimirum lædenti & exemplo, quod aliis esse debet (§. 1059 & seqq.).

§. 1063.

Jus puniendi infinitum est. Etenim cum jus punien-
di illud sit, quod tibi competit in eum, qui te læsit (§. 1061),
in hunc vero tantundem tibi liceat, quantum ad avertendum
periculum læsionis futuræ, sive ab eodem tibi atque aliis,
sive ab aliis ejus exemplum secutis tibi metuendæ sufficit
(§. 1059); juri puniendi in genere non præscribi possunt
limites, sed ei demum ex circumstantiis præsentibus præfi-
gendi. Quoniam itaque jus infinitum est, cui in genere
præscribi limites non possunt, sed cui demum ex circum-
stantiis præsentibus præfigendi (§. 977); jus puniendi in-
finitum est. *Jus puniendi quantum sit.*

Eodem sensu jus puniendi infinitum dicitur, quo supra jus defendendi infinitum diximus (§. 978). Quamobrem quæ ibidem de jure defendendi, quatenus infinitum est, annotavimus; ea etiam ad jus puniendi applicari possunt ac debent.

§. 1064.

Pœna gravis dicitur, qua magnum alteri infertur
malum; *levis* autem, qua exiguum. *Pœna gravis & levis.*

Dantur plurimi gradus & gravitatis, & levitatis pœnarum. Inde est, quod in casibus particularibus diversa sint epitheta, quibus iidem significantur.

§. 1065.

Quanda
pœna gra-
vior illi-
cita.

Pœna gravior illicita, ubi levior sufficit. Cum enim in eum qui te læsit, non plus tibi liceat, quam quod periculo læsionis futuræ a te & aliis avertendo sufficit (§. 1059); major pœna licita non est, quam pro circumstantiis præsentibus tum qua emendatrix, tum qua exemplaris sufficit (§. 1062). Quamobrem cum graviore opus non sit, ubi levior sufficit; pœna gravior illicita, ubi levior sufficit.

§. 1066.

Puniens
quando mo-
dum exce-
dat.

In puniendo modum excedere dicitur, qui graviore pœna eum, qui læsit, afficit, ubi levior sufficiebat. Quamobrem cum pœna gravior illicita, ubi levior sufficit (§. 1065); *in puniendo modum excedere non licet.*

Qui modum in puniendo excedit, plus sibi juris arrogat in alterum, quam ipsi competit, cum non plus juris concedatur in puniendum, quam quantum coercendæ ipsius malitiæ & præcavendæ læsioni eam imitantium sufficit (§. 1059).

§. 1067.

Excessus in
puniendo
læsio.

Quatenus puniens modum excedit, puniendum lædit. Quatenus enim puniens in puniendo modum excedit, graviore pœna eum, qui læsit, afficit, ubi levior sufficiebat (§. 1066). Quamobrem cum pœna gravior sit, qua majus malum infertur, levior, qua minus (§. 1064); qui in puniendo modum excedit, ei, qui læsit, majus malum infert, quam avertendo periculo læsionis futuræ sufficiebat. Quoniam itaque in eum, qui læsit, non plus licet, quam quod ad avertendum periculum læsionis futuræ sufficit (§. 1059); malum, quod ultra infertur, nullo jure infertur. Quamobrem cum malo illato puniendus vel status ejus reddatur imperfectior (§. 565 *Psych empir.*); si quid ul-

tra fit, quam pœnæ finis exigit, læsio est (§. 669). Quatenus adeo puniens modum excedit, puniendum lædit.

Convenit in hoc jus puniendi cum jure defensionis (§. 1002), quemadmodum in aliis bene multis; id quod non mirum, cum sit defensio prospiciens in futurum. Quæ adeo in superioribus (*not.* §. 1002) de læsione aggressoris a defensore modum excedente annotavimus; ea quoque de excessu in puniendo mutatis mutandis intelligenda.

§. 1068.

Est pœna qua emendatrix levior esse posset, qua exemplaris tamen gravior requiratur, graviori pœna puniendus affici debet. Quando exemplaris tamen gravior requiratur, graviori pœna puniendus affici debet. Etenim si quis te læsit, tantundem tibi liceat in eundem, quantum ad avertendum periculum læsionis futuræ sive ab eodem, sive ab aliis tibi atque aliis metuentæ sufficit (§. 1059), consequenter pœna non minus exemplaris, quam emendatrix esse debet (§. 1062). Quamvis adeo pœna qua emendatrix levior esse posset, ubi tamen exemplaris gravior requiritur, graviori omnino pœna affici debet puniendus. *Quando graviori pœna afficiendus, qui leniori emendari poterat.*

Vi juris, quod homini natura competit (§. 918), securus esse debet ab omni læsione aliorum (§. 917). Quamobrem cum non alius pœnæ finis sit, quam securitatem tueri (§. 1059. 1062), in puniendo non minus emendatio ejus, qui deliquit, quam exemplum, quo deterreantur alii, ne similiter delinquant, attendi debet. Eligendum igitur est medium, quod ad finem utrumque ducit. Clarius hoc patebit in pœnis civilibus, quando de jure civitatis sumus acturi. Multa vero circumspectione opus est, ne ad excessum referas, quod necessitati tribuendum, cui parere jubet sapientia.

§. 1069.

Si quis puniendo ei, qui ipsum læsit, non sufficit, alii cuiuscunque jus est ejus loco pœnam sumendi, vel in puniendo punire liceat altero

at, qui nos non læsit. altero ipsum adjuvandi qui potest. Homini enim cuilibet competit jus ad eos actus, quibus impedire potest, ne quis lædatur ab aliis (§. 989). Quamobrem cum poenis impediat, quo minus quis ab aliis lædatur (§. 1062); ipsi etiam competit jus puniendi eum, qui alterum læsit. Quoniam tamen ad impediendum, ne quis lædatur ab aliis, quantum in potestate sua est, non obligatur, nisi quando is ipsemet hoc impedire non valet (§. 988. 608); hoc jure non ante utendum, quam alter puniendo ei, qui ipsum læsit, non sufficit. Quamobrem si quis puniendo ei, qui ipsum læsit, non sufficit, alii cuicumque jus est ejus loco poenam sumendi, vel in puniendo altero ipsum adjuvandi, qui potest.

Grotius lib. 2. c. 20. §. 3. de J. B. & P. negat per naturam ipsam determinatum esse, quis punire debeat. Putat tamen eam satis indicare, quod poena licite exigatur ab eo, qui paria non deliquit. In hanc autem sententiam prolapsus, quod verum fundamentum juris poenarum non fuerit assecutus (not. §. 1058). Ex iis adeo, quæ nos demonstravimus, liquet jus puniendi eum, qui læsit, per se competere ei, qui læsus fuit, in subsidium vero datum iis, quorum in eodem exequendo auxilio ille opus habet (§. 1061 & §. pref.), cum utique perinde sit, sive quid per te, sive per alium fiat, modo licitum fuerit. Inter officia humanitatis vero referendum esse, si poena sumitur ab aliquo loco alterius, ex anterioribus satis manifestum est.

§. 1070.

Quod hoc fiat absque injuria.

Quoniam qui alterius loco poenam sumit ab eo, qui meretur, hoc suo jure facit (§. 1069), si quis vero suo jure quid facit, nemini injuriam facit (§. 975); qui alterius loco poenam sumit ab eo, qui meretur, ipsi injuriam non facit.

Vulgo homines ea occupavit opinio, quasi læsio alicujus non pertineat ad alterum, qui læsus minime fuit, præsertim ubi sibi meruunt ab eo lædendo. Atque adeo satis manifestum est
arbi-

arbitrantur, quod injuria ipsis fiat ab eo, qui causam alterius agit. Enimvero quemadmodum in aliis, ita etiam in securitate tuenda, quam non nisi per poenas tueri licet, natura infirmioremm commendat potentiori.

§. 1071.

Qui alterum læsit, ad poenam patiendum obligatur. Obligatio

Ponamus enim puniendum non obligari ad poenam patiendam. Non igitur necesse erit, ut puniri sese ab eo, quem læsit, patiatur (§. 118 *part. 1. Phil. pract. univ.*), adeoque punienti resistendi jus habet (§. 727 *Ontol.*). Quoniam læso natura competit jus puniendi eum, qui læsit (§. 1061); natura dat alteri jus contra jus alterius. Quod cum sit absurdum (§. 180 *part. 1. Phil. pract. univ.*), qui alterum læsit, ad poenam patiendum obligatur.

Equidem in statu naturali erunt perpauci, qui obligationi huic aurem facilem præbent: non tamen hic quaeritur, quid faciant homines, sed quid facere debeant. Obligatio naturalis in se immutabilis (§. 142 *part. 1. Phil. pract. univ.*), non ideo tollitur, quod non agnoscat, aut quod eidem satisfacere plerique recusent.

§. 1072.

Obligatio dandi poenam læsionis suæ *Reatus* dicitur. *Reatus*

Hinc *Reus* appellatur, qui ad poenam patiendum obligatur, consequenter qui eandem meretur (§. 785 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Coincidit adeo reatus cum merito poenæ, seu demerito. Respondet juri poenarum & contrahitur ipso facto, quo alterum lædit.

§. 1073.

Quoniam qui alterum lædit, ad poenam subeundam obligatur (§. 1071), hæc autem dandi læsionis suæ poenam reatus est (§. 1072); *reatus juri nature convenit.* *Quod juri nature convenit.*

(*Wolfii Jus Nature Tom. I.*)

X X X X .

Nimi-

Nimirum juri naturali convenit, quod ex principiis ejus deducitur, aut juri cuidam naturali responderet, quemadmodum reatus juri pœnarum (*not. §. 1072*).

§. 1074.

Intentio punientis.

Qui alterum punit, non intendit malum, quod alteri inferendum, sed averſionem periculi læſionis futuræ ſibi & aliis ex præterita metuendæ. Qui enim alterum punit, ideo malum inferit, ut periculum læſionis in poſterum ſibi & aliis ex præterita metuendæ avertat (§. 1060). Sed id, propter quod quis agit, intendit (§. 616 *part. I. Phil. præct. univ.*), Qui ergo alterum punit, averſionem periculi læſionis futuræ ſibi & aliis ex præterita metuendæ intendit, non vero malum, quod periculi avertendi gratia inferendum.

Quemadmodum itaque D. Thomas ait in vera deſenſione hominem non occidi ex intentione (*not. §. 992*); ita proſus ad mentem ejus dicendum, puniendo non inferri malum ex intentione. Quæ igitur ſuperius (*loc. cit.*) quoad deſenſionem monuimus, ea etiam mutatis mutandis de pœnis irrogandis tenenda.

§. 1075.

Quomodo puniens velit malum alterius.

Qui alterum punit, non vult malum alterius, quatenus malum alterius eſt, ſed quatenus eſt medium unicuique avertendi a ſe & aliis læſionis metuendæ periculum, & mallet ab eo alterum eſſe immunem. Qui enim alterum punit, intendit averſionem periculi læſionis ſibi & aliis ex præterita metuendæ (§. 1074), conſequenter hæc averſio eſt finis (§. 617 *part. I. Phil. præct. univ.*), propter quem alterum punit (§. 932 *Ontol.*). Quamobrem cum eum conſequi non poſſit, niſi malum ei, qui læſit, inferendo (§. 1060), qui vero vult finem, medium quoque unicuique velle debeat (§. 941 *Ontol.*); qui alterum punit, non vult

vult malum alterius nisi quatenus est medium unicum aver-
tendi a se & aliis læsionis metuendæ periculum, adeoque
non qua malum alterius. *Quod erat unum.*

Quamobrem cum non velit malum alteri inferen-
dum, si puniri debeat, qua malum alterius *per demonstrata;*
mallet utique alterum ab eo esse immunem, modo aliter
periculum a se & aliis avertere posset. *Quod erat alterum.*

Duplici modo hic spectatur malum, nimirum quatenus al-
teri molestum, & quatenus est medium unicum consequendi
finem licitum. Priori respectu idem non vult, qui punit, sed
vult posteriori. Vide, quæ supra in simili casu annotavimus
(*not. §. 993*).

§. 1076.

Qui alterum punit ex malo, quod inferendum, vo- *An puniens*
luptatem nullam percipit. Quoniam enim malum puniendi *voluptatem*
non vult qua malum ipsius, sed ab eodem eundem mallet *percipiat*
immunem (§. 1075); nec actum puniendi sibi repræsentat *ex malo pu-*
tanquam bonum, quatenus eodem ipsi infertur malum (§. *niendo in-*
892 *Psych. empir.*). Quamobrem cum ex eo, quod no- *ferendo.*
bis non repræsentamus tanquam bonum, voluptas non per-
cipiatur (§. 558 *Psych. empir.*); qui alterum punit, ex
actu puniendi, quatenus eodem alteri infertur malum,
consequenter nec ex malo poenæ sumendæ causa alteri in-
ferendo voluptatem percipit.

Illustrant propositionem præsentem, quæ supra prolixè an-
notavimus (*not. §. 994*).

§. 1077.

Qui alterum punit, eum non odit, nec inimico in eum hoc *An poena*
facit animo. Qui enim alterum punit ex malo, quod ei inferen- *ex odio in*
dum (§. 1076), consequenter ex tædio, quod puniendus inde *puniendum*
percipit (§. 569 *Psych. empir.*), voluptatem nullam per- *irrogetur.*

cipit. Eum itaque non odit (§. 664. 665 *Psych. empir.*), consequenter nec inimico in eum hoc facit animo (§. 626).

Hinc eodem modo patet, *pœnas non repugnare amori universali hominum promiscue omnium, ipsarum etiam inimicorum, quemadmodum idem supra de defensione sui evicimus,*

§. 1078.

An excludat cupiditas cupidine alienum. Qui alterum punit, animum habet ab omni vindicta consequenter nec rædium ejus appetit (§. 1077), etsi is ipsum læserit (§. 1061), consequenter offenderit (§. 942). Enimvero a vindictæ cupidine alienum habet animum, qui rædium ejus, qui ipsum offendit, non appetit (§. 947). Ergo qui alterum punit, animum habet ab omni vindictæ cupidine alienum.

Ne propositio præfens perversæ interpretationi obnoxia fiat, non modo tenendum est, nobis jam esse sermonem de pœna, quam sumit privatus a privato in stata naturali, verum etiam vindictæ cupido in eo sensu accipienda, quem vocabulo supra tribuimus (§. 947), ne variando significatum quis suggillet, quæ rite intellecta evidentia sunt, & magnum momentum afferunt ad puritatem animi.

§. 1079.

Condonans alteri offensam seu læsionem condonat, seu qui eadem ignoscit, hoc tamen non obstante pœnam ab eodem exigere potest. Qui alteri offensam seu læsionem condonat, seu eidem ignoscit, cupiditatem vindictæ deponit (§. 959), consequenter animum ab ea alienum habet. Qui alterum punit, animum tamen ab omni vindictæ cupidine alienum habet (§. 1078), seu habere debet (*not.* §. 997). Qui ergo alteri offensam seu læsionem condonat, seu eidem ignoscit, hoc tamen non obstante pœnam ab eodem exigere potest.

Ad

Ad condonandum offensas faciles esse debemus (§. 960), adeo ignoscendum omnibus, qui nos quomocunque læserunt. Sed obligatio aliis ignoscendi non tollit jus pœnarum. Immo potius exercitium hujus juris a condonatione offensæ nunquam separari debet. Alias enim, ubi cupidine vindictæ flagrat animus, in puniendo modus exceditur, consequenter qui puniendus erat, læditur (§. 1067), & pœna exigitur inimico in alterum animo, quod legi naturali repugnat (§. 1077).

§. 1080.

Qui ad actionem ejus, qui te læsit, concurrir, cum Jus puniendi jus est, quatenus impediendum, ne in posterum ipse eum aut alii idem faciant. Etenim qui ad actionem ejus, qui te læsit, concurrir, is ad hoc, quod te læserit alter, quidpiam contulit (§. 106 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum verendum sit, ne denuo hoc faciat ipse, vel alii exemplum ejus secuti idem faciant, ubi hoc fieri pateris (§. 1057); patiatum malum quodpiam ex concursu ad læsionem necesse est, ut nec ipse in posterum ad læsionem alterius concurrere velit, nec ejus exemplum sequantur alii (§. 907 *Psych. empir.*). In eum igitur qui ad læsionem concurrir, tantundem tibi juris competit, quantum necesse est, ut eum adigas, ne in posterum ad læsionem tibi intentatam concurrat, & ut præcaveas, ne alii exemplum ejus secuti ad eandem concurrant, quod eodem prorsus modo patet, quo ante idem de eo, qui te lædit, ostendimus (§. 1058). Quamobrem cum hoc jus sit jus puniendi (§. 1077 part. 1. *Theol. nat.*); qui ad actionem ejus, qui te lædit, concurrir, eum puniendi jus est, quatenus impediendum ne in posterum ipse aut alii idem faciant.

Quoties quis ad læsionem alterius concurrir, pœnam meretur; sed non præcise eandem, quam meretur, qui te læsit. Pluribus modis concurrirur ad actionem alterius, adeo-

que factum alienum non omni concurrenti eodem gradu imputari potest, consequenter ab omni eadem, multo minus eadem, quæ a lædente sumi potest pœna. Sed de hisce specialiora dicemus suo loco. Hic nobis sufficit jus puniendi concurrentem ad læsionem in genere evictum esse.

§. 1081.

*Communi-
catio pœna
quid sit.*

Pœnam inter se communicare dicuntur, qui simul puniuntur ob læsionem alterius, seu quia aliquis læsus fuit.

E. gr. Ponamus Mevium jussu Tirii, cui id consilium dederat Sempronius, occisum fuisse a Cajo. Ob homicidium non modo punitur Cajus, qui idem commisit, sed puniuntur etiam Tirtius atque Sempronius. Tirtius adeo, Sempronius & Cajus pœnam homicidii inter se communicare dicuntur.

§. 1082.

*Quinam
pœnam in-
ter se com-
municent.*

Qui ad actionem ejus, qui te læsit, concurrerunt, pœnam inter se communicant. Qui enim ad actionem ejus, qui te læsit, concurrerunt, licite puniuntur (§. 1080). Enimvero qui simul puniuntur, quia læsus es ab altero, pœnam inter se communicant (§. 1081). Qui ergo ad actionem ejus, qui te læsit concurrerunt, pœnam inter se communicant.

Communicatio pœnarum non exigui momenti est, ubi de pœna exigenda agitur. Ubi enim pœnam exigere volueris ab eo, qui deliquit; se excusaturus provocat ad ceteros, qui concurrerunt, ut adeo manifestum sit, non ei soli imputandum delictum, qui id perpetravit, verum etiam ceteris, qui ad idem quomodocunque concurrerunt.

§. 1083.

*Quomodo
pœna com-
municetur.*

Qui pœnam inter se communicant, eorum quilibet punitur ob factum proprium. Etenim in puniendo ratio habenda est periculi læsionis futuræ, quod ex facto unicujusque

que ad eandem læsionem concurrentium metuendum (§. 1059. 1080). Enimvero cum non omnium factum idem sit; nec ex facto unius cujuslibet idem imminet periculum in futurum, consequenter nec idem licet in omnes, qui ad læsionem concurrerunt (§. 1059). Quoniam itaque pœnas inter se communicant, qui ad eandem læsionem concurrunt (§. 1082), adeoque simul quidem puniendi sunt (§. 1081), non tamen omnes eadem pœna afficiendi *per demonstrata*; qui pœnam inter se communicant, eorum quilibet punitur ob factum proprium.

Quoniam factum alienum ei imputatur, a cujus voluntate libera quomodocunque dependet (§. 650 *part. i. Phil. pract. univ.*), consequenter qui ad eandem quomodocunque concurrunt (§. 106 *part. 2. Phil. pract. univ.*); ideo non satis accurate rem pensitantibus ob factum alienum puniri videtur, qui ad idem concurrunt. Enimvero etsi negandum non sit, eum puniri quia factum alienum ipsi imputatur; non tamen hinc sequitur quod puniatur propter factum alienum. Factum enim alienum ipsi imputatur propter factum proprium, & propter hoc punitur, causam quod propter ipsum puniatur præbente facto alieno; immo cum factum proprium tendat ad læsionem alterius, hac etiam non secuta jam aliquam merebatur pœnam, etsi pro diversitate circumstantiarum non semper exigendam. Haud difficile nimirum demonstrari poterat, facta quæcunque, quibus quis concurrere potest ad factum alienum, esse contra jus securitatis alterius, quod pœnis defenditur. Hæc probe perpendi velim, ne diversa confundendo incidamus in errores.

§. 1084.

Ob factum alienum, quo læsus quis fuit, nemo puniri potest. Quod enim alter te læsit, ex eo colligi nequit, quod ego habeam animum te lædendi, neque enim factum alterius a mea, sed propria ipsius pendet voluntate. Quamobrem *An quis puniri possit ob factum alienum.*

obrem nec ideo verendum tibi est, ne data occasione te sim læsurus, consequenter nec tibi jus est me adigendi, ne in posterum te lædam, adeoque nec ego malum quodpiam eo sine pati teneor (§. 1060). Quamobrem jus me puniendi ob factum alienum, quo læsus fuisti, nullum est (§. 1077 *part. I. Theol. nat.*). Patet itaque ob factum alienum, quo læsus quis fuit, neminem puniri posse.

Cessat nimirum in casu propositionis præsentis ratio, cur tibi jus puniendi alterum competat. Quamobrem nec eadem locus esse potest (§. 118 *Ontol.*). Præfens propositio referenda inter notiones communes. Videmus enim homines quosvis, quamprimum usus rationis sese exerit, agnoscere, quod puniri non possit, qui, quod talem pœnam mereatur, non fecit: unde ubi illicitam pœnam arbitrantur, punituro objiciunt, se nihil fecisse, quod pœnam istam mereatur, seu alterum id fecisse solum. Cumque pœnam exigens ab altero eundem lædat, quatenus modum excedit (§. 1067); multo magis injuriam faciet alteri, qui eundem puniri vult, cum nihil ipsi fecerit, de quo conqueri jure possit, adeoque non nisi propter factum alienum. Quodsi objicias Deum punire posteros ob facta majorum, consequenter ob factum alienum, ad quod nullo prorsus modo concurrerunt; responderi equidem poterat, nos hic non agere de jure Dei, sed de jure hominum: ne tamen cuidam scrupulus nascatur, tenendum est, Deum punire majores in posteris immittendo ipsis calamitates, quæ respectu majorum pœnæ rationem habent, sed non respectu posterorum. Hoc distinctius exposituri sumus sibi. Neque est quod objicias, in crimine perduellionis puniri etiam agnatos, qui ad idem nullo modo concurrerunt. Præterquam enim quod hic de jure pœnarum, quatenus in statu naturali obtinet, agatur, non de pœnis politivis in civitate; præmonendum tamen esse duximus, malum, quod inde redundat occasione delicti alieni in agnatos, non habere rationem pœnæ, ac citra injuriam ipsos pati hanc calamitatem. Enimvero & hoc ipsum clarius exposituri sumus suo loco.

§. 1085.

Innocens dicitur, qui nullo facto suo pœnam meruit.

Ita innocens est, qui nullo modo ad factum alterius concurrat, qui alterum læsit. Quodsi enim facto quodam suo ad id concurrat, pœnam meretur eidem debitam (§. 1083), adeoque innocens non est.

*Innocens
quinam dicitur.*

§. 1086.

Innocentem punire non licet. Etenim innocens est, quo nullo facto suo pœnam meruit (§. 1085), consequenter qui nihil fecit, ob quod ad pœnam subeundam obligatur (§. 785 part. I. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque ob factum proprium puniri nequit, neque etiam puniri potest ob alienum (§. 1084); innocentem punire non licet.

*An innocen-
tē punire liceat.*

§. 1087.

Quoniam semper metuendum, ne innocentem punias, quamdiu non certo constat, quod quid fecerit, quod pœnam meretur, innocentem autem punire non licet (§. 1086); *nemo puniendus, antequam de facto ejus, quod pœnam meretur, certo constet.*

*Quid præ-
requiratur
antequam
quis puni-
ri possit.*

Habemus hic principium, quo nititur inquisitio, quæ pœnam præcedere debet in civitate, antequam pœna irrogari possit.

§. 1088.

Quicquid puniendus facit, dum pœnam exigenti resistit, illicitum est. Qui enim alterum læsit, adeoque licite punitur (§. 1061 *Jur. nat. & §. 170 part. I. Phil. pract. univ.*), ad pœnam subeundam obligatur (§. 1071). Quoniam adeo pœnam ab eodem exigenti resistere non debet (§. 727 *Ontol.*); quicquid facit, dum resistit, illicitum est (§. 170 part. I. *Phil. pract. univ.*).

*Resistentia
puniendi
illicita.*

In statu equidem naturali vix erit, qui pœnam exigenti resistat. (Wolffs *Jus Naturæ Tom. I.*) Y y y y non

non resistat, cum possit; non tamen jam nobis de eo quaestio est, quod faciunt homines, sed quod facere debent. Qui alios lædere solent, hanc prærogativam affectant, quod alios impune lædere possint, etsi ipsi ab aliis lædi nolint.

§. 1089.

*Remissio
pœna quid
sit.*

Pœnam remittere dicitur, qui eum, quem licite pœna nire poterat, non punit.

Nimirum remissio pœnæ supponit non modo jus puniendi, verum etiam vires ad exigendam pœnam sufficientes. Hæ enim si desunt, pœna intermittitur, non remittitur. Supponit etiam ex parte puniendi reatum, alias enim exercitio juris in dato casu non est locus, neque in hunc tibi competit jus hic & nunc eum puniendi, seu quod perinde est non solum jus puniendi supponit in abstracto, sed & in concreto. Hæc differentia juris puniendi in abstracto & in concreto potissimum attendenda venit in civitate, ubi jus pœnarum non competit singulis, quemadmodum cuilibet homini in statu naturali (§. 1061.).

§. 1090.

*Mitigatio
pœna quid
sit.*

Pœna mitigari dicitur, si quis eum, quem graviori pœna licite afficere poterat, leviori afficit.

Eadem hic notanda veniunt, quæ modo de pœnæ remissione annotavimus (not. §. 1089.). Equidem in statu naturali, ubi pœna determinanda ex circumstantiis casus dati singularibus (§. 1063. 977.), pœnæ mitigationi non videtur locus; quoniam tamen prudentia haud raro suadet quædam aliter fieri, quam quæ sepositis circumstantiis alienis fieri debent per leges sapientiæ (§. 257.), nec in isto statu desunt rationes, ob quas pœna mitigetur, etsi non diffreamur, pluribus esse locum in civitate.

§. 1091.

*An condonatio
off-*

Qui ei ignoscit, qui ipsum læsit; hoc ipso pœnam non remittit, nec propterea eam mitigare tenetur. Qui enim al-

teri

tèri ignoscit, qui ipsum læsit, hoc tamen non obstante ^{sense con-} pœnam ab eodem exigere potest (§. 1079). Quamobrem ^{tineat re-} dici nequit quod ideo eum punire nolit, quem licite pu- ^{missionem} nire poterat. Enimvero qui alterum adhuc punire vult, ^{& mitiga-} quem licite punire poterat, is eidem pœnam non remittit ^{tionem pœ-} (§. 1089). Pœnam igitur ideo non remittis, quod ei, qui ^{na.} te læsit, ignoscas. *Quod erat unum.*

Quoniam alteri ignoscit, qui cupiditatem vindictæ deponit (§. 959), vindictæ autem cupidus est, qui tædium seu dolorem alterius appetit, quia ipsum offendit (§. 947), sive læsit (§. 942); qui ei ignoscit, qui ipsum læsit, non appetit tædium ipsius, quia ipsum læsit. Enimvero qui alterum punit, non vult malum alterius, quatenus malum alterius est, sed quatenus est medium unicum avertendi a se & aliis læsionis metuendæ periculum (§. 1075). Quamobrem per hoc, quod alteri ignoscit, necesse non est, ut minus malum inferatur puniendo, quam alias inferri debebat. Cum itaque pœna gravior sit, qua majus malum inferitur; levior autem, qua inferitur minor (§. 1064): propterea quod alteri ignoscis, non leviori pœna afficiendus, cum graviori licite affici posset. Sed pœna tunc demum mitigatur, si, qui graviori pœna affici poterat, leviori afficitur (§. 1090). Ergo propterea non tenentur pœnam mitigare, quod quis alteri ignoscit, qui ipsum læsit. *Quod erat alterum.*

Non ignoro, quod vulgo pœna alteri remitti credatur, si eidem ignoscatur, seu læsio condonetur, ita ut pœnæ mitigatio sit quasi condonatio partis delicti. Enimvero jus defensionis & pœnarum hætenus non satis fuit evolutum, ut quomodo virtus, præsertim charitas, cum ejus exercitio consistat, fuerit animadversum. Ex iis autem, quæ a nobis demonstrata sunt, omnia plana & perspicua sunt, modo ani-

num ad ea advertere possis ac velis. Condonatio igitur offensæ non est ratio, cur pœna remittenda, vel mitiganda, etsi qui condonat, mallet eum esse impunitum, qui puniendus est, vel leviori pœna afficiendum, qui graviori affici debet. Obrinet condonatio in omni casu; sed remissioni & mitigationi locus non est nisi in casibus particularibus.

§. 1092.

*Remissio
pœna ob
cessans pe-
riculum in
futurum.*

Si ex læsione facta nullum imminet periculum in futurum; pœna remittenda. Etenim in eum, qui te lædit, non licet nisi tantundem, quantum ad avertendum periculum in futurum exigitur (§. 1059). Quodsi ergo ex læsione facta nullum imminet periculum in futurum, nec emendatrice, nec exemplari pœna opus est (§. 1062). Enimvero si pœna nulla afficitur, qui alias licite puniri poterat, pœna remittenda (§. 1089). Remittenda igitur pœna est, si ex læsione facta nullum imminet periculum in futurum.

Nimirum finis pœnæ est periculi ex læsione in futurum imminens aversio & pœna medium, quo finem istum consequi datur (§. 1058.). Cessante igitur fine, non opus est mediis. Etsi adeo pœna in abstracto spectata licita sit; in concreto tamen eidem locus non est. Remittenda igitur ob circumstantias singulares, quæ in concreto obrinent. Etsi autem de remissione & mitigatione pœnæ potissimum nobis agendum sit, ubi jus pœnarum in civitate exposituri sumus; hic tamen tradenda sunt principia generalia, ex quibus deinceps particularia eruentur.

§. 1093.

*Venia quid
sit.*

Pœnæ, quam quis facto suo meruerat, remissio *Venia* dici solet.

Hinc proverbium: Dat veniam corvis, vexat censura columbas. Ubi veniam sumi pro pœnæ remissione palam est. Pertinet huc illud *Seneca* in fine librorum de *Clementia*: Venia debita pœnæ remissio est, ubi pœnam debere dicendas qui

qui ad eam subeundam obligatur (§. 1071.), ad quod enim obligamur, illud debitum est (§. 170 *part. 1. Pbil. pract. univ.*). Atque adeo patet aliud esse ignoscere lædenti, aliud veniam dare.

§. 1094.

Si pœna emendatrice non sit opus, rationes vero ad- *Remissio*
sint singulares, ob quas si pœna remittatur, veniam alii pro- *pœna ob*
miscue sibi promittere minime possunt; pœna remittenda. Si *rationes*
 enim pœna emendatrice non sit opus, ex parte ejus, qui *singulares*
 te læsit, nullum imminet periculum in futurum (§. 1062), *raro occur-*
 atque adeo pœna remittenda, quatenus spectatur ut emen- *rentes.*
 datrix (§. 1092). Enimvero si præterea adsint rationes
 singulares, ob quas si pœna remittatur, veniam alii promi-
 scue sibi promittere minime possunt; nec verendum est,
 ne alii sibi persuadeant, se quoque te impune lædere posse,
 consequenter ne exemplum ejus secuti te lædant quoque
 alii (§. 1093). Nullum igitur ex eo tibi imminet pericu-
 lum in futurum, quod qui facit, quod in se spectatum erat
 pœna dignum, non puniatur, consequenter quod ob ra-
 tiones istas singulares pœna remittatur (§. 1089). Quam-
 obrem nec pœna exemplari opus est (§. 1062). Sed si
 pœna non afficitur, qui alias ob factum suum licite puniri
 poterat, pœna remittitur (§. 1089). Remittenda igitur
 pœna est, si emendatrice non sit opus, rationes vero ad-
 sint singulares, ob quas si pœna remittatur, veniam alii
 promiscue sibi promittere minime possunt.

In civitate obvia sunt exempla, veluti si cui pœna remit-
 titur, ob singularia in Remp. merita majorum vel agnato-
 rum, a quo in posterum tale quid non amplius metuendum,
 vel si adlit spes magna in posterum ex parte puniendi. Sed
 de hisce disertius dicemus suo loco. In statu naturali exem-
 plum esto tale. Si de pœnitentia ejus, qui te læsit, seria sis

Y y y 3

satis

fatis securus, & parens tibi amicissimus intercedat, ut veniam des filio unico; quin recte remittatur pœna, nemo sapiens dubitabit: id quod evidentius apparet, ubi demonstrationem generalem ad casum particularem applicare volueris.

§. 1095.

*Remissio
pœna ob
majus ma-
lum metu-
endum si
exigatur.*

Quodsi majus malum metuendum sit, si pœna exigatur, quam periculum læsionis futura videtur, si ea remittatur; pœna remittenda. Etenim pœna non exigitur, nisi ut periculum ex facto puniendi metuendum avertatur (§. 1060). Quodsi ergo ex eo, quod pœnam exigas, periculum quoque imminet, id non minus, quam alterum avertendum. Quoniam vero utrumque simul declinare non datur, aut subeundum erit periculum majus, aut minus. Nemo prudens diffitebitur, subeundum potius minus, quam majus (§. 257). Quamobrem cum ad prudenter agendum obligemur (§. 258); ubi majus malum metuendum, si pœna exigatur, quam periculum læsionis videtur, si ea remittatur; pœnæ remittenda.

Inde est, quod injuriæ præteritæ dentur oblivioni, ne novis iisque gravioribus pandantur fores. Ceterum nemo miretur, nos in demonstratione propositionis præsentis provocare ad prudentiam. Tota enim pœnæ remissio prudentiæ est, quippe quæ semper supponit circumstantias singulares, quæ casum eundem non semper, sed rarius, immo nonnunquam rarissime comitantur, quarum rationem habere prudentiæ est (§. 257). Quotiescunque deliberandum, quid in dato casu fieri consultius sit ob circumstantias singulares, cum in abstracto satis pateat, quid facere liceat, vel faciendum sit, toties prudentia audienda,

§. 1096.

*Remissio
pœna ob
majorem*

Si major utilitas ex pœnæ remissione, quam exactione speranda; pœna remittenda. Etenim si ex pœnæ remissione major speranda utilitas, quam ex ejus exactione, si pœnam exigas.

exigis, jacturam facis majoris utilitatis; si remittis, minoris. Quamobrem cum absentia boni malum sit (§. 754); ex poenæ exactione majus malum metuendum, quam ex ejus remissione. Enimvero ubi majus malum metuendum, si poena exigatur, quam periculum læsionis futuræ videtur, si ea remittatur; poena remittenda (§. 1095). Remittenda igitur est poena, si major ex poenæ remissione, quam exactione speranda utilitas.

inde sperandam utilitatem.

Poterat quoque idem demonstrari independentem a propositione præcedente, quatenus bonum majus præferendum minori, adeoque & major utilitas minori præferenda. Ceterum cum ea, quæ speramus, vel metuimus non certa sint, sed in probabili nonnisi numero, quia tantummodo constat, quod evenire possint, non vero quod eventura sint; nemo non videri in applicandis principiis generalibus probabili æstimatione futurorum opus esse, quæ ad Logicam probabilium hætenus desideratam spectat, & in praxi Juris, præsertim criminali, multum habet usum.

§. 1097.

Si alio modo periculum ex læsione facta imminens averti potest, quam poenam exigendo; poena remittenda. Poena enim non irrogatur nisi periculi læsionis futuræ ex præterita imminens causa (§. 1060). Quod si ergo idem alio modo averti possit, ut poenam exigere necesse non sit; poena non est opus. Quamobrem cum poena exigere non possit, nisi alteri inferendo malum (§. 1077 *part. 1. Theol. nat.*), qui vero poenam exigat, non velle debet malum alterius, quatenus malum alterius est, sed quatenus est medium avertendi periculi (§. 1075); si periculum ex læsione facta imminens alio modo averti potest, quam poenam exigendo, ea exigenda non est, consequenter remittenda (§. 1089).

poena ob finem ejus alio modo obtinendum.

Exemplum

Exemplum habemus in liberis, qui, ubi fecere, quod parentes offendit, admonitionibus blandis magis corriguntur, quam verberibus. Est etiam exemplum, quando præmium datur nocenti uni, ut detegantur complices. Etenim hoc pacto quoad ipsum avertitur periculum, poenam non exigendo, etsi deinceps puniantur ceteri.

§. 1098.

*Remissio
pœna ob
rationes ad
finem pœ-
nae obtinen-
dum simul
facientes.*

Si rationes pœnae remissionem suadentes simul ad declinandum periculum ex facto puniendi metuendum conducunt; pœna remittenda. Etenim si rationes pœnae remissionem suadentes simul ad declinandum periculum ex facto puniendi metuendum conducunt; alio modo idem declinari potest, quam poenam exigendo. Enimvero si periculum ex læsione facta imminens alio modo averti potest, quam poenam exigendo, pœna remittenda (§. 1097). Remittenda ergo est, si rationes pœnae remissionem suadentes simul ad declinandum periculum ex facto puniendi metuendum conducunt.

Exemplum habemus in iis, qui sunt aliis multis utiles. Si enim pœna hoc nomine remittitur, qui puniendi jus habet, hoc ipso ostendit, quam habeat rationem utilitatis aliorum, consequenter quod durum sese præbiturus sit iis, qui damnum inferre aliis audent. Rationibus adeo, quæ poenam remittendam esse suadent, inest simul, quod deterret alios a lædendis aliis.

§. 1099.

*Pœna mi-
tigatio
quantum
conveniat
cum remi-
ssione.*

Pœna mitigatio est quasi partis ejus remissio. Mitigatur enim pœna ubi leviori afficitur, qui graviori affici poterat (§. 1090). Quoniam itaque pœna leviori malum minus, graviori majus inferitur (§. 1064), adeoque pœna levior quasi pars est gravioris (§. 352 *Ontol.*); pœna mitigatio est quasi partis ejus remissio.

Studio dico pœnæ mitigationem esse quasi partis ejus remissionem; neque enim semper pœna major minorem tanquam partem continet, quatenus tamen pœna omnis consistit in malo quodam inferendo (§. 1077 part. 1. Theol. nat.), malum quodvis minus considerari potest, quatenus spectatur tanquam malum, instar partis minoris, ac ideo dicitur quasi pars majoris. Ita multa minor vere pars est multæ majoris; sed quatenus jactura nummorum nonnullorum minus malum censetur relegatione, multa est quasi pars relegationis, sed nonnisi respectu generali.

§. 1100.

Rationes pœnam mitigandi eadem sunt, quæ pœnam remittendi. Pœnæ enim mitigatio cum sit quasi partis ejusdem remissio (§. 1099.); si pœna mitigatur, quasi pars ejusdem remittitur. Quæ igitur rationes suadent, ut pœna remittatur; eæ pro datis circumstantiis suadere etiam debent, ut ea mitigetur. Rationes igitur pœnam mitigandi eadem sunt, quæ pœnam remittendi.

Rationum mitigationis & remissionis pœnæ identitas.

Non igitur opus est, ut demum de mitigatione pœnæ de novo demonstrantur, quæ de ejus remissione demonstrata fuere.

§. 1101.

Si quis jus perfectum tuum tibi tribuere non vult; illud vi persequi licet. Unicuique jus suum tribuendum (§. 922.). Quodsi ergo quis hoc non facit, obligationi naturali non satisfacit (§. 120 part. 1. Phil. pract. univ.). Quodsi ergo jus fuerit perfectum, cum hoc jungatur cum jure cogendi alterum, si obligationi suæ naturali satisfacere noluerit (§. 235 part. 1. Phil. pract. univ.), vi adigere licet alterum, ut tibi tribuat jus tuum (§. 159. 170 part. 1. Phil. pract. univ.). Atque adeo patet, si quis jus perfectum tuum tibi tribuere non vult, quod idem vi persequi liceat.

Quando jus suum vi persequi liceat.

Habemus adeo principium generale, unde deducitur jus belli, quemadmodum tum ex sequentibus, tum suo loco de jure belli publici tradendis patebit.

§. 1102.

*Bellum
quid sit.*

Status hominum, in quo unus jus suum vi persequitur adversus alterum, *Bellum* dicitur.

Cicero bellum definit, quod sit certatio per vim. Enimvero loquendi usui convenientius, ut bellum sumatur non de actione, sed de statu. Hinc *Grotius* de J. B. & P. lib. 1. c. 1. §. 2. definitionem Ciceronianam emendans bellum dicit statum per vim certantium. Per certationem hic intelligi nequit nisi persecutio juris sui. Unde hæc definitio cum ea, quam dedimus, coincidit, etsi nostra sit magis perspicua.

§. 1103.

*Jus belli
quid sit.*

Jus itaque belli est jus vi persequendi jus suum adversus eum, qui idem nobis tribuere non vult.

Quando igitur de jure belli agitur, quid licitum sit, quando vi jus nostrum adversus alterum persequi tenemur, ostendendum. Hic vero non agitur nisi de bello in statu naturali; ex hisce tamen principiis derivanda, quæ ad bellum publicum spectant alio loco tradenda.

§. 1104.

*Cuiusmodi
in quos jus
belli com-
petat.*

Natura homini unicuique competit jus belli in eum, in quos jus quod perfectum suum ipsi tribuere non vult. Si quis enim tibi jus tuum perfectum tribuere non vult, idem vi adversus eum persequi licet (§. 1101.); consequenter tibi natura competit jus vi persequendi jus tuum adversus alterum, qui id tibi tribuere non vult (§. 170 part. 1. *Phil. pract. nov.*). Enimvero jus vi persequendi jus suum adversus eum, qui id tibi tribuere non vult, jus belli est (§. 1103). Tibi igitur natura competit jus belli in eum, qui jus perfectum tuum tibi tribuere non vult.

Atque

Atque ita ostendimus, dari jus belli & cuinam detur, & adversus quem detur. Simulque patet jus belli inter jura naturalia homini natura data referendum esse.

§. 1105.

Quoniam homini jus belli natura competit (§. 1103.), *Bellum in id vero illicitum non est, ad quod agendum jus nobis datur (§. 170 part. 1. Phil. pract. univ.); bellare in se illicitum non est, seu bellum in se illicitum non est.*

Qui bella omnia in se illicita pronunciant, falso sibi persuadent, quasi vis omnis adversus alterum sit illicita, & offensam condonare vindictamque deponere idem sit ac pati, ut alius pro arbitrio suo injuriam nobis faciat: quod quam absonum sit & a veritate alienum, ex anterioribus abunde liquet.

§. 1106.

In eum, qui jus tuum tibi tribuere non vult, tantundem tibi licet, quantum ad hoc sufficit, ut tribuatur. Si quis enim jus perfectum tuum tibi tribuere non vult, illud vi persequi licet (§. 1101.). Quoniam adeo finis est, ut alter tibi tribuat jus tuum (§. 932. *Ontol.*), finem autem consequi non datur sine mediis, quæ hic sunt vis, qua alter adigendus, ut faciat, quod sua sponte facere non vult (§. 937 *Ontol.*); tantundem omnino tibi licet in eum, qui jus tuum tibi tribuere non vult, quantum ad hoc sufficit, ut tribuatur.

Habemus adeo principium, ex quo dijudicandum, quid liceat in bello. Quibus hoc durum videtur, illi non perpendunt, jura fore nulla, nisi vi adversus eum, qui ea nobis tribuere non vult, prosequi liceret. Et quando hoc charitati adversum videtur, non perpenditur charitati convenire, ut alios diligamus tanquam nosmetipsos, non vero magis quam nosmetipsos, & perverse admodum de hac virtute judicatur,

quasi cum ea ponatur licentia aliorum pro arbitrato suo jura tua violandi, adeoque injuriam faciendi (§. 859).

§. 1107.

Jus belli quantum sit.

Jus belli infinitum est. Jus enim belli tibi competit in eum, qui jus perfectum tuum tibi tribuere non vult (§. 1104.). Quoniam itaque in hunc tantumdem tibi licet, quantum ad hoc sufficit, ut alterum ad istud tribuendum adigas (§. 1106.); juri belli in genere non præscribi possunt limites, sed ei demum ex circumstantiis præsentibus determinandi. Quoniam itaque jus infinitum est, cui in genere præscribi limites non possunt, sed cui demum ex circumstantiis præsentibus præfigendi (§. 977.); jus belli infinitum est.

Recolenda hic sunt animo, quæ supra de jure defendendi infinito annotavimus (§. 978).

§. 1108.

Causa belli justa & injusta vera, ob quam bellare non licet. Justa quænam dicatur.

Causa belli justa dicitur, ob quam bellare licet. *Injusta* vero, ob quam bellare non licet.

Justum nimirum hic vocatur, quod juri tuo convenit, seu eidem non repugnat. Hinc idiomate patrio causa justa vocatur eine rechtmäßige Ursache. Injusta causa vero non modo ea est, quæ juri tuo non convenit, sed etiam quæ juri alterius adversatur. Hinc in sermone vernaculo in casu priori dicimus keine rechtmäßige Ursache; in posteriori autem eine ungerechte Ursache.

§. 1109.

Justa belli causa quænam sit.

Justa belli causa non est nisi injuria facta vel facienda. Jus enim belli tibi non competit nisi adversus eum, qui jus tuum perfectum tibi tribuere non vult (§. 1104.), consequenter qui quod fecit, facit vel molitur adversus jus tuum (§. 921.). Quamobrem bellare non licet nisi adversus eum, qui quid contra jus tuum perfectum fecit, facit vel

vel molitur (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero quicquid fit contra jus tuum perfectum injuria est (§. 859.). Bellare igitur non licet nisi ob injuriam tibi factam vel faciendam. Causa belli justa est, ob quam bellare licet (§. 1108.). Justa igitur belli causa non est, nisi injuria vel facta, vel facienda.

Habemus adeo principium, ex quo causæ bellorum judicandæ, utrum justæ sint, nec ne, non modo in statu mere naturali, ubi bellum nonnisi privatum est; verum etiam introductis civitatibus, ubi bellum fit publicum, quemadmodum suo loco constabit. Bellum enim publicum formam & mensuram suam recipit a privato, quod geritur a singulis in statu mere naturali. Quæ igitur hic demonstrantur, in usum futurum probe notanda sunt. Ita demum plena lux affunditur argumento momentoso in Jure naturali.

§. 1110.

Bellum justum est, quod justam habet causam: Injustum vero, cujus causa justa non est, seu injusta.

*In-Belli justis
& injustis
differen-
tia.*

Vernaculo sermone bellum justum dicimus einen rechtmäßigen Krieg; injustum einen unrechtmäßigen, item einen unges- rechten Krieg. Ratio differentiæ duplicis denominationis belli injutti in sermone patrio patet ex ante dictis (*not.* §. 1108.). Definimus hic bellum justum & injustum, quale est jure naturali, cur enim jure gentium significatus immutandus fuerit, suo docebitur loco.

§. 1111.

Bellum nonnisi justam licitum est, injustum vero illicitum. Etenim bellum justum justam habet causam (§. 1110.). Quamobrem cum ob causam justam bellare liceat (§. 1108.); bellum justum licitum est. Ex adverso bellum injustum non habet causam justam, seu injustam (§. 1110.). Cum itaque ob causam injustam bellare non liceat

*Quodnam
bellum sit
licitum.*

(§. 1108.); bellum injustum illicitum est. Quoniam præter bellum justum & injustum non datur aliud (§. 1110 *Jur. nat. & §. 53 Ontol.*), bellum autem injustum illicitum, justum vero licitum est *per demonstrata*; ideo patet nonnisi bellum justum licitum esse.

§. 1112.

An licita sint, quæ in bello injusto fiunt.

Quicquid in bello injusto fit, illicitum est. Etenim bellum injustum illicitum est (§. 1111.), consequenter ei ad bellandum jus nullum competit, qui bellum injustum gerit (§. 170 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quicquid igitur facit, nullo jure facit, adeoque ad id omittendum obligatur (§. 156. 118 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum illicitum sit, ad quod omittendum quis obligatur (§. *cit.*); quicquid in bello injusto fit, illicitum est.

Non spectamus hic actiones hominum, nisi quales in se sunt, cum hic de intrinseca earum moralitate agatur, quæ immutabilis est & in foro conscientiæ constanter attendenda: sit ita quod in foro externo attendi minime possit, quemadmodum suo loco ostendemus, ubi Jus Gentium explicaturi sumus. Quod vero hoc non obstant, quod jure Gentium quædam permittenda, quæ jure naturali non licent, Juris tamen naturalis adhuc sit usus, immo indispensabilis necessitas, ibidem quoque demonstraturi sumus. Talia vero hic præmoneri consultum ducimus, ne scioli doctrinam bonam & solidam, quam etsi non novam ignorant tamen, juris naturæ & gentium quippe imperiti fugillent.

§. 1113.

Quid licitum illicitumve sit in bello justo.

Sine quo in bello justo alterum adigere nequis, ut jus tuum tibi tribuat, id licitum est, quod vero ad hunc finem consequendum fieri necesse non est, illicitum. Etenim jus belli, quod tibi competit (§. 1104.), non datum nisi eo fine, ut alterum vi adigas ad jus tuum tibitribuendum, quod

tribuere non vult (§. 1103.). Enimvero in eum, qui jus tuum tibi tribuere non vult, non plus licet, quam quod sufficit, ut eum adigas ad ipsum tibi tribuendum (§. 1106.). Quamobrem in bello justo non licet nisi hoc, sine quo alterum adigere nequis, ut jus tuum tibi tribuat, consequenter quod hujus finis consequendi gratia non necesse est fieri illicitum.

Habemus adeo principium, unde deducenda quæ in bello licite fiant, quænam vero illicita sint.

§. 1114.

Qui se vi defendit & pœnam ab eo, qui ipsum læsit, Quando desumit, bellum gerit. Qui enim se defendit, læsionem in-^{ferensio sui} tentanti resistit, ut eandem, quantum in se est, avertat (§. ^{fit bellum} 972.). Quamobrem cum tibi competat jus perfectum non ^{& quod} patiendi, ut alius te lædat (§. 913.), atque adeo qui læsionem ^{pœna ex-} intentat, hoc faciat contra jus tuum, consequenter jus tuum ^{ctio bellum} perfectum tibi tribuere nolit (§. 921.); qui se vi defendit, vi persequitur jus suum adversus alterum. Quoniam itaque bellum gerit, qui jus suum vi persequitur adversus alterum (§. 1102.); qui vi se defendit, bellum gerit. *Quod erat unum.*

Porro qui pœnam exigit ab eo, qui ipsum læsit, vi avertere conatur periculum læsionis futuræ five ab eodem, five ab aliis exemplum ejus secuturis ex præterita imminens (§. 1059. 1060.), adeoque vi persequitur jus securitatis (§. 917.), quod ipsi competit (§. 918.) adversus eum, qui prodidit animum jus suum alteri non tribuendi & causam præbet aliis, ut idem tribuere nolint. Enimvero qui vi persequitur jus suum adversus alterum, bellum gerit (§. 1102.). Quamobrem qui pœnam sumit ab eo, qui ipsum læsit, bellum gerit. *Quod erat alterum.*

Defensionem sui violentam recte referri ad bellum, vix est qui dubitet. Enimvero quod etiam ad bellum referri debeat, si quis

si quis nocentem punit, absolum forsan videbitur haud paucis. Sed hic erunt, qui non ex notionibus distinctis de rebus statuunt, & confusam belli publici ideam, qui obtinet inter gentes, civitatibus introductis, cum notione belli in genere confundunt. Alia longe fuit perspicacia Grotii, qui poenas capitales a jure belli non separat, sed potius ab illis ad hoc argumentum petit.

§. IIII.

*An bellum
injustum
gerenti o-
pem ferre
liceat.*

Quicquid alius quicumque in gratiam ejus, qui bellum injustum gerit, facit id licitum non est, sed injustum & hoc ipso illi injuriam facit, ex cujus parte justum est bellum. Qui enim bellum justum gerit, jure suo utitur (§. 1104), consequenter quicquid alius quicumque in gratiam ejus, qui bellum injustum gerit, adeoque nil licite facit (§. 1111), ullo modo faciat, illum impedire conatur quo minus jure suo utatur. Quamobrem cum ipsi non competat jus illum impediendi, quo minus jure suo utatur, (§. 180 part. I. Phil. pract. univ.); quicquid facit, id nullo suo jure facit. Ad quod vero agendum jus ipsi nullum est, id licitum non est (§. 170 part. I. Phil. pract. univ.). Quicquid ergo alius quicumque in gratiam ejus, qui bellum injustum gerit, facit, id licitum non est. Quod erat primum.

Si quid alius in gratiam ejus, qui bellum injustum gerit, facit, bellum justum gerenti in usu sui juris impedire conatur per demonstrata. Quicquid igitur facit, id fit contra jus tuum perfectum (§. 239 part. I. Phil. pract. univ.), adeoque injustum est (§. cit.). Injustum igitur est, quicquid alius quicumque in gratiam ejus, qui bellum injustum gerit, facit. Quod erat secundum.

Denique quicquid alius quicumque in gratiam ejus, qui bellum injustum gerit, facit, id omne fit contra jus perfectum tuum per demonstrata. Enimvero injuriam al-

teri

teri facit, qui, quod contra jus ipsius perfectum est, facit (§. 859). Quamobrem si quid alius quicumque in gratiam ejus, qui bellum injustum gerit, facit; injuriam alteri facit, ex cujus parte bellum justum est. *Quod erat tertium.*

Patet hinc, quandonam alteri, qui bello implicatus est, opem ferre non liceat sine injuria partis alterius.

§. III6.

Bellum justum gerenti opem ferre licet, immo qui po- *Quando*
test, ad ferendam opem obligatur eadem indigenti. Quicquid *bellanti o-*
enim bellum justum gerenti sese opponens pars adversa facit, *pem ferre*
contra jus perfectum ipsius est (§. 1103), consequenter *liceat.*
eo ipso eundem lædit (§. 920). Quamobrem cum quilibet obligetur ad impediendum, ne quis lædatur ab aliis, quantum in potestate sua est (§. 988); quilibet obligatur ad ferendam opem ei, qui bellum justum gerit, si eadem indiget (§. 232 part. I. *Phil. pract. univ.*). *Quod erat unum.*

Competit vero unicuique natura jus ad eos actus, quibus impedire potest, ne quis lædatur ab alio (§. 989). Quamobrem porro patet, quod unicuique sit jus bellum justum gerenti opem ferendi, consequenter quod ferre liceat (§. 170 part. I. *Phil. pract. univ.*). *Quod erat alterum.*

Longe dispar adeo ratio est ejus, penes quem stat justitia belli, & alterius, qui bellum injustum gerit.

§. III7.

Si alio modo alterum permovere possis, ut jus tuum *Quando a*
tibi tribuat; a bello abstinendum. Etenim cum voluntas ho- *bello absti-*
minis determinanda sit per motiva (§. 889 *Psych. empir.*), *nendum.*
si alio modo alterum permovere possis, ut jus tuum tibi tribuat, quam bellum eidem inferendo, dici haud quaquam potest, quod jus tuum tibi tribuere nolit. Quamobrem
(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*) Aaaaa cum

cum tibi non liceat jus tuum vi persequi, nisi quando alter id tibi tribuere non vult (§. 1101); vi idem persequi non licet, si alio modo alterum permovere possis, ut hoc faciat. Enimvero bellum inferitur alteri, ubi jus tuum adversus eum vi persequeris (§. 1102). A bello igitur abstinendum, si alio modo alterum permovere possis, ut jus tuum tibi tribuat.

Et si adeo bellum in abstracto justum sit, cujus causa justa est (§. 1108), injuria nempe facta vel facienda (§. 1109); non tamen licet ad bellum advolare, quamdiu nondum tentaveris, utrum ob injuriam factam tibi satisfacere, aut a facienda abstinere voluerit pars adversa. Alibi autem docebimus, quanam sint ea, quae ante tentanda, quam bello concedatur locus.

§. 1118.

An denegatio officii humanitatis sit justa belli causa.

Si quis tibi denegat officium humanitatis, id justa belli causa non est. Nemo enim hominum habet jus ad officia humanitatis alterum cogendi (§. 658). Quamobrem ubi quis tibi officium humanitatis denegat, eum vi adigere non licet, ut id ipsum praestet (§. 170 part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter nec jus imperfectum ad officium humanitatis ab altero praestandum vi persequi, adeoque nec propter hoc denegatum bellare licet (§. 1102). Quoniam igitur belli causa justa non est, ob quam bellare non licet (§. 1108); si quis officium humanitatis tibi denegat, belli justa causa hoc non est.

Ostenditur etiam hoc modo. Quoniam nemini competit jus ad officia humanitatis alterum cogendi (§. 658), quoad officia humanitatis non tibi competit jus perfectum (§. 235 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui tibi denegat officium humanitatis, nil facit contra jus tuum perfectum (§. 239 part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter nullam tibi facit injuriam (§. 859). Enimvero justa belli

belli causa non est nisi injuria (§. 1109). Ergo si quis tibi denegat officium humanitatis, id iusta belli causa non est.

Si bellum esset licitum ob denegatum officium humanitatis, non modo continua forent bella; verum etiam plurima forent injusta. Cum enim nemo ad præstandum officium humanitatis obligetur nisi auxilio alieno indigenti, & ubi præstanto ejus in potestate ipsius est (§. 608); jure tibi denegat istud officium, si ipsemet facere potes, quod peris, aut si id præstare minime valet. Quamobrem si alterum ad hoc cogere velles, ipsi injuriam faceres, foretque bellum, quod ei inferis, injustum.

§. 1119.

Bellum geri potest ac debet absque odio partis adversæ. Quomodo
Etenim in bello vi persequimur jus nostrum adversus eum, *bellum ge-*
qui idem nobis tribuere non vult (§. 1103). Cum adeo *rendum.*
vis, quam adhibemus, spectanda sit tanquam medium id
consequendi, cujus gratia bellum geritur (§. 937 *Ontol.*);
quicquid mali in bello parti adversæ inferendum, velle pos-
sumus qua medium consequendi id, cujus gratia bellum
geritur, non autem qua malum illius. Quoniam itaque
bellum geri potest non appetendo malum, consequen-
ter rædium alterius (§. 569 *Psych. empir.*), bellum quoque
geri potest absque odio partis adversæ (§. 669 *Psych.*
empir.). *Quod erat unum.*

Quoniam neminem odio habere debemus (§. 624),
bellum autem geri potest absque odio partis adversæ *per*
demonstrata; absque odio partis adversæ etiam gerendum.
Quod erat alterum.

Pater adeo bellum non exigere odium partis adversæ, ut
malum, quod abesse nequit, gerenti voluptati sit. Sane ubi
odio in partem adversam bellum geritur, facile admittuntur,
quæ licite non fiunt, nec fieri debebant, quemadmodum in
punitioe ac defensione sui. Ceterum hæc propositio probe

notanda, non modo ob usum in praxi, sed etiam in theoria ad refellendos eos, qui bellum in se illicitum venditant.

§. 1120.

*An bellum
repugnet
amori ini-
micorum.*

Bellum in se amoris inimicorum non repugnat. Geri enim potest ac debet absque odio partis adversæ (§. 1119), Quamobrem cum odium sit dispositio animæ ad voluptatem percipiendam ex alterius infelicitate (§. 661 *Psych. empir.*); belligerantis animus dispositus non necessario est, immo nec esse debet ad voluptatem percipiendam ex partis adversæ infelicitate, consequenter bellum minime obstat, quo minus dispositus sit ad voluptatem ex ejusdem felicitate percipiendam. In dispositione ad voluptatem ex alterius felicitate percipiendam consistit amor (§. 633 *Psych. empir.*). Bellum adeo in se amoris inimicorum non repugnat.

Qui opinantur, consistere minime posse, ut quis ex alterius felicitate voluptatem percipiat, & tamen faciat, quæ ipsum infelicem reddunt; hi non perpendunt, quod aliquoties in anterioribus jam clare satis ac distincte exposuimus, malum, quo alter redditur infelix, non intendi quæ malum, sed quæ medium unicum finem licitum consequendi. Unde in volente duo sunt contrarii voluntatis ac aversationis actus. Si id quod faciendum considerat tanquam actum, quo alteri infertur malum, id non vult; si considerat tanquam actum, sine quo finem, quem intendit, consequi nequit, idem vult. Quoniam tamen finem prosequi necesse est, voluntas vincit noluntatem, sed ita ut mallet non facere, si fieri posset, adeoque in actu volitionis adhuc superfit aliquid actus nolitionis contrarii. Non hic finguntur, quemadmodum hebetioribus videri poterat, quæ a veritate aliena sunt, ad defendendam sententiam, quæ incommodo quodam insuperabili premitur: videbimus enim deinceps, idem obtinere in ipso Deo, & ipsi Theologi non alia ratione bonitatem Dei summam & amorem ejus universalem hominum omnium tuentur, nec tueri aliter possunt ac debent. Non nego in bel-

lo publico majorem videri difficultatem, cum in eo pati videantur innocentes. Sed de eo dispiciemus suo loco: neque enim hic suppetunt principia, quorum vi nebulæ dispelluntur.

C A P U T IV.

DE

Officiis hominis erga Deum
& juribus cum iisdem
connexis.

§. 1121.

Deus vult ab hominibus coli. Vult enim Deus, ut homo *Deum vel-*
dirigat actiones suas liberas ad manifestationem glo- *le ab homi-*
riæ divinæ (§. 918 *part. 1. Theol. nat.*), consequen- *nibus coli.*
ter ut attributa sua sint motiva actionum humanarum (§.
919 *part. 1. Theol. nat.*), adeoque vult, ut certas edamus actio-
nes, quia ipsum esse agnoscimus, eas non edituri, si ipsum non
agnosceremus, aut si nullus daretur Deus, & ut actiones
quasvis liberas sic determinemus, quia datur Deus, eas
hoc pacto non determinaturi, si Deus non daretur. Enim-
vero qui hoc facit, Deum colit (§. 511 *part. 2. Theol. nat.*).
Vult igitur Deus ab hominibus coli.

Qui sibi persuadent, Deum parum curare, utrum ab hominibus colatur, nec ne; distinctis cultus divini norionibus destituuntur. Hinc non modo cultum divinum ex alienis actionibus æstimant, verum etiam de voluntate Dei judicaturi ad rationes extrinsecas delabuntur, quæ si rite expendantur, nil probant. Deum comparant cum Rege ambizioso ac fastuoso, & cultum divinum cum honore, qui eidem exhibetur ab hominibus abjectæ conditionis. Quemadmodum adeo

Rex fastuosus parum curat honorem ab hominibus abjectis sibi exhibitum; ita quoque Deus parum curare ipsis videtur, utrum ab hominibus colatur, nec ne. Enimvero quanto intervallo distent istiusmodi opiniones a veritate, ex sequentibus elucescet.

§. 1122.

Obligatio
naturalis
Deum co-
lendi.

Homo per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ad colendum Deum. Etenim per ipsam essentiam & naturam suam obligatur ad actiones suas omnes dirigendum ad manifestationem gloriæ divinæ (§. 250 part. 1. *Phil. pract. univ.*), & ad eas determinandum per modum ab attributis divinis desumpta (§. 251 part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter ad certas edendas actiones, quæ edere non tenebatur, siquidem Deus nullus esset, & ad actiones quasvis sic determinandas, non aliter, quia daturus esset, eas hoc pacto non determinaturus, si Deus non daretur. Quoniam itaque qui hoc facit, Deum colit (§. 252 part. 2. *Theol. nat.*); homo per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ad colendum Deum.

Constat ex parte prima Philosophiæ prædictæ universalem obligationem naturalem, quæ ex ipsa essentia atque natura hominis resultat, distinguendam esse ab ea, quæ ex voluntate divina. Etsi enim Deus auctor sit legum naturalium (§. 276 part. 1. *Phil. pract. univ.*) ac hominem ad legum naturalium servandam obliget (§. 276 part. 1. *Phil. pract. univ.*), tamen hoc obstat, quo minus lex naturæ & obligatio naturalis sine qua illa concipi nequit, rationem sufficientem in essentia & essentia hominis agnoscat, ita ut homo per ipsam essentiam agnoscere debeat ad legem naturæ servandam, si hoc impossibile ponatur, Deum parum curare, nec ne. Quamvis adeo verum sit, quod Deus esse modo ostendimus (§. 1121) Deum parum curari ab hominibus colatur, nec ne; nondum tamen potest, Deum non esse colendum, aut per se esse colendum.

mo Deum colat, five minus. Per hoc enim nondum tolleretur obligatio naturalis Deum colendi, utpote prorsus necessaria ac immutabilis (§. 142 part. 1. *Phil. pract. univ.*); Videmus adeo, quantum deficiat acumen illorum, quo se ceteris præstare sibi videntur cultum divinum inter ea referentes, quæ superflua sunt (not. §. 1121).

§. 1123.

Deum cole præceptum legis naturalis est. Etenim homo obligatur lege naturali ad directionem actionum suarum ad gloriæ divinæ manifestationem (§. 254 part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter ad determinandum actiones suas liberas quascunque per attributa divina tanquam per motiva (§. 919 part. 1. *Theol. nat.*). Quamobrem cum Deum colat, qui hoc facit (§. 511 part. 2. *Theol. nat.*); Deum cole est lex naturæ. Quoniam vero lex naturæ, quæ nos obligat ad aliquid agendum, præceptum est (§. 164 part. 1. *Phil. pract. univ.*); Deum cole præceptum legis naturalis est.

Cultus divinus lege naturali præceptus.

Diximus superius (not. §. 969), recte ab *Ulpiano* tria statui juris præcepta (sumit enim vocabulum præcepti in significato latiori, quo etiam comprehenditur quilibet alius legis actus, consequenter quoque prohibitio & permissio l. 7. ff. *de L. L. etc.*), scilicet honeste vivere, neminem lædere, suum cuique tribuere, quibus omnes continentur hominum obligationes iisdemque respondentia jura quoad se atque alios. His igitur addendum quartum: Deum colere, nisi id ipsum sub primo honeste vivere velis esse comprehensum: id quod non invita veritate fieri posse patet (§. 968. 1121), quamvis *Ulpianus* huc non respexisse videatur, cum illi tantummodo propositum sit indicare principia ad dijudicandum obligationes externas hominum erga se invicem, iisdemque respondentia jura.

§. 1124.

Deus in omnibus actionibus colendus. Etenim actio *Deus in omnis,*

omni actione colendus.

omnis, ad quam lege naturali obligamur, determinari potest per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 253 *part. 1. Phil. pract. univ.*) & homo obligatur ad ea sic determinanda (§. 251 *part. 1. Phil. pract. univ.*) & ad hanc determinationem non omittendam (§. 252 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum Deum colat, qui hoc facit (§. 511 *part. 2. Phil. pract. univ.*); Deus in omni actione colendus.

Videas adeo, quam late pateat cultus divinus: id quod pauci agnoscunt, etsi hanc obligationem urgeat Apostolus 1. Cor. X. 31. Sive manducatis, inquit, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite, cum non intelligant, quomodo in gloriam Dei manducare, bibere aut aliud quidvis facere possis. Ipse sane *Hammondus*, Angelus, cujus in Novum Testamentum Paraphrasis tantopere celebratur ac commendatur, hoc non pervidit, utpote qui verba Pauli paraphrasi sua ita reddit: Diligenter cavendum est, ut nihil comedamus, nihilve agamus, quod Dei honori officere possit, aut fratrem offendere.

§. 1125.

Quomodo actiones suas determinare debet, qui Deum colere vult.

*Qui Deum colere vult, actiones suas omnes determinare debet per motiva ab attributis divinis desumpta & contenta. Qui enim Deum colere vult, actiones certas edere tenetur solius Dei gratia, eas non editurus, si non daretur (§. 511 *part. 2. Theol. nat.*), consequenter cum Deum colere debeat in omnibus actionibus (§. 1122), hoc autem aliter fieri non possit, quam si eas dirigat ad gloriæ divinæ manifestationem (§. 918 *part. 1. Theol. nat.*); consequenter si easdem determinet per attributa divina tanquam per motiva (§. 919 *part. 1. Theol. nat.*); qui Deum colere vult, actiones suas omnes determinare debet per motiva ab attributis divinis desumpta. Quod erat unum.*

Quod vero is, qui actiones suas omnes determinat per

per motiva ab attributis divinis desumpta, Deum colat; jam ostendimus in demonstratione anteriori (§. 1122).

Quod erat alterum.

Nostrum jam non est ostendere, quomodo attributa divina per modum motivorum influere possint in determinationem unius cujusque actionis quoad particulares determinationes: id enim nimis foret prolixum, nec proprie hujus est loci. Motiva enim ad praxin moralem spectant. Hinc generalia tradidimus in parte altera Philosophiæ practicæ universalis (§. 405 & seqq.), specialia autem trademus in Philosophia morali. Hinc tantummodo ostendendum erat pertinere hanc determinationem actionum ad cultum divinum.

§. 1126.

Si quis actionem aliquam lege naturali præceptam non determinat per motiva ab attributis divinis desumpta; peccat. *Peccatum in actione bona edenda commissum.*
Etenim homo obligatur ad non omittendum determinationem actionum per motiva ab attributis divinis desumptam (§. 252 part. I. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem etsi actio sit lege naturali præcepta, in eo tamen adhuc contrariatur eidem, si non determinetur per motiva ab attributis divinis desumpta. Quamobrem cum actio legi naturæ contraria peccatum sit (§. 440 part. I. *Phil. pract. univ.*); si quis actionem aliquam lege naturali præceptam non determinet per motiva ab attributis divinis desumpta, peccat.

Nemo existimet, nos esse nimis rigidum actionum humanarum censorem, quasi peccato contaminare velimus bonas aliorum actiones. Nihil enim affirmamus, nisi quod ex principiis manifestis sua veluti sponse consequitur, non negandum, nisi qui principia negare ausit. Neque alio fine peccatum bonis etiam actionibus adhærens & labe quadam eadem inficiens hic demonstramus, quam ut cultum divinum integritati suæ restituamus (§. 1125 1124) Quomodo vero præcaveri possit, ne hac labe inficiantur actiones nostræ,
(*Wolfii Jus Naturæ Tom. I.*) Bbbbb

stræ, etsi continuo attributâ divina, quæ per modum motivorum in determinationem earundem influunt, distincte non perpendantur, suo docebimus loco in Philosophia morali.

§. 1127.

*Pius qui-
nam sit.*

Pius Deum colit in omnibus suis actionibus & contra. Pius enim omnes actiones suas legi naturali conformat vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina desumptorum (§. 339 part. I. *Phil. pract. univ.*). Sed qui hoc facit Deum colit in omnibus actionibus suis (§. 1125). Ergo pius Deum in omnibus suis actionibus colit. *Quod erat unum.*

Qui Deum colit in omnibus actionibus suis, is eadem determinat per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 1125), consequenter cum actio omnis lege naturali præcepta, omnisque actio privativa legi naturali prohibitive respondens sit determinabilis per motiva ab attributis divinis desumenda (§. 253 part. I. *Phil. pract. univ.*), per motiva ab attributis divinis desumpta actiones suas legi naturali conformat. Enimvero qui hoc facit pius est (§. 339 part. I. *Phil. pract. univ.*). Ergo qui Deum colit in omnibus actionibus suis pius est. *Quod erat alterum.*

Patet hinc, quænam ad pietatem requirantur, nimirum sollicita legis naturalis custodia in actionibus omnibus tam positivis, quam privativis, ad quam voluntas & noluntas per vivam Dei agnitionem determinatur. Etsi autem hodie pietatis pompæ affectatores pietatis indolem ignorent; ex ipsis tamen principiis rationis perspicitur, quomodo agnitio Dei viva in omnes omnino hominum actiones influat.

§. 1128.

*Pietas lege
naturali
præcepta.*

Quilibet homo pius esse debet. Unusquisque enim Deum colere debet in omnibus actionibus suis (§. 1124).

Sed

Sed qui Deum colit in omnibus actionibus suis pius est (§. 1127). Ergo homo quilibet pius esse debet.

Videmus adeo hominem natura obligari ad pietatem colendam. Quod vero pagani hanc virtutem ignoraverint, non aliunde est, quam quod a vera Dei cognitione fuerint alieni.

§. 1129.

Quilibet homo Deum agnoscere debet. Homo enim ^{Obligatio} per ipsam essentiam atque naturam suam obligatur ad de- ^{Deum} terminandum actiones liberas quascunque per motiva ab ^{agnoscendi.} attributis divinis desumpta (§. 251. 253 part. I. *Phil. pract. univ.*). Enimvero fieri non potest, ut hoc faciat, nisi norit dari Deum, & quænam sint ejus attributa. Quamobrem obligatur ad existentiam Dei ejusque attributa cognoscendum, consequenter ad Deum agnoscendum.

Primum omnino officium est, quod homo Deo debet, agnitio Dei. Neque enim ullum Deo præstabit officium, nisi eundem agnoscat, & ubi eum circa Dei agnitionem a vero aberrare contingit, cetera quoque officia aut nulla erunt, aut vitium contrahent, aut Deo se debere arbitrabitur, quod is ab ipso minime exigit, immo quod Deum parum decet.

§. 1130.

Quoniam ad Deum agnoscendum obligamur (§. ^{Neglectus} 1129), lex autem natura præceptiva est simul prohibitiva ^{agnitionis} contrarii (§. 722); *neglectus agnitionis divine lege naturali* ^{divina pro-} *prohibitus.* ^{hibitus.}

Noxium omnino præjudicium est, quod plurimorum animos occupavit, quasi uberior & exasciata magis Dei cognitio ad Theologos pertineat, ceteris vero sufficiat rudior, ut adeo tuto acquiescere possint in iis, quæ in pueritia animis ipsorum instillata fuerunt de Deo, quasi sese alieno negotio immisceat, qui exactam & certam Dei cognitionem consequi studet, cum non sit Theologus.

§. 1131.

Cognitio
Dei ex cre-
aturis pra-
cepta.

Homo Deum ex contemplatione hujus universi & eorum, quæ in eodem sunt, cognoscere debet. Etenim Deus hoc universum, seu mundum adspectabilem & omnia, quæ in eo sunt, eo fine condidit, ut summam perfectionem patefaceret (§. 629 part. I. Theol. nat.) & totum hoc universum, non modo corpora, quæ in eo sunt, verum etiam animæ omnes sunt specula perfectionum divinarum (§. 786 part. I. Theol. nat.). Deus igitur condidit hoc universum & omnia, quæ in eo sunt, ut per ea, quæ ipsis insunt, colligi possit, qualis sit Deus (§. 784 part. I. Theol. nat.). Quamobrem cum homo quilibet Deum agnoscere teneatur (§. 1129); quilibet etiam Deum ex contemplatione hujus universi & eorum, quæ in eodem sunt, cognoscere debet.

Quomodo mundus integer & quicquid in eodem existit, sit speculum attributorum divinorum, ita ut ex cognitione illius perveniatur ad horum cognitionem distincte exposuimus (§. 799 & seqq. Theol. nat.): quæ principia generalia ad rem quamlibet naturalem applicari possunt ac debent. Quid hoc conferat ad pietatem, in Philosophia morali rectius docetur. Hæc autem argumentatio, quam principia ista dirigunt, ut eidem insit vis concludendi, a creaturis ad creatorem cum Bellarmino appellari potest *Ascensus mentis in Deum*.

§. 1132.

Obbligatio
ad contem-
plationem
mundi &
cognitio-
nem rerum
naturalium.

Quoniam Deum ex contemplatione hujus universi & eorum, quæ in eodem sunt, cognoscere debemus (§. 1131), hoc autem fieri nequit, nisi ante cognoscamus, qualis sit hic mundus adspectabilis & qualia sint, quæ in eodem existunt (§. 784 part. I. Theol. nat.); homo etiam obligatur ad contemplandum hoc universum & ea, quæ in eodem existunt, & ad cognoscendum, qualia sint.

Vide

Videmus adeo cognitionem rerum naturalium esse præceptam, & eam perperam inter curiositates referri, quæ otiosis ingenii negotium facessunt. Dolendum itaque est Teleologiam, cujus prima lineamenta duximus in parte secunda Physicæ patrio sermone edita de finibus rerum naturalium & in parte tertia de usu partium, adeo negligi. Quodsi vero nobis licuerit esse tam felicibus, ut in operibus Latinis edendis ordo nos deducat ad Teleologiam, eam magis excultam & exasciatam dabimus. Quamvis enim a censendis aliis maxime sumus alieni; veritas tamen jubet, ut profiteamur, in iis, quæ hactenus data a nonnullis, & magno applausu excepta sunt ab aliis, plerumque desiderari vim argumentationis, etsi ad convincendum atheos proposita dicantur. Quodsi ea perpendere volueris, quæ evidenter demonstravimus de mundo & iis, quæ in eodem existunt, quomodo Deum repræsentent (§. 799 & *part. 1. Theol. nat.*); citra injuriam hæc dicta esse ulro confiteberis. Quoniam vero non omnis rerum naturalium cognitio ad caput omnium est; ideo in Philosophia morali docebimus, quomodo eadem ad Deum agnoscendum & per agnitionem Dei pietatem promovendam sit utendum. Neque enim saltu, sed lento passu in via veritatis progrediendum, si non modo a lapsu immunis esse, verum etiam ad veritatem liquidam pertingere volueris. In veritatis tramite lente festinandum: quod cum non faciant, qui ex Mathefi hoc perspicere poterant, tanto minus hoc condonandum ipsis videtur, quanto magis nocet eorum autoritas. Non injustæ igitur censerentur quærelæ nostræ, quod Mathefi sibi, non vero ad recte philosophandum addiscatur, ut adeo subtilitates geometricæ videantur crepundia ad ostentationem sublimitatis ingenii composita.

§. 1133.

Quoniam homo obligatur ad contemplandum hoc *Neglectus*
 universum & ea, quæ in eodem existunt (§. 1132), in usum *contempla-*
 agnitionis Dei (§. 1131), consequenter etiam obligatur ad *tionis uni-*
 hanc contemplationem eo fine non omissendam (§. 722); *versi & eo-*
rum, quæ

in eo sunt, neglectus contemplationis hujus universi & eorum, que in lege naturalis eodem existunt, in usum agnitionis Numinis lege naturali pro- ra probi- hibitus (§. 164 part. I. Phil. pract. univ.), adeoque qui eandem negligit, peccat (§. 440 part. I. Phil. pract. univ.).

Non dico, quæ a mente S. S. aliena. Sane *Jesaias* c. V. 12. peccatum a Deo graviter punitum urget, quod homines rebus naturalibus non utantur nisi ad sensus delectandos, eam vero earundem contemplationem negligant, quæ ad Numinis agnitionem facit alia longe voluptate mentem pascens. Cithara, inquit, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conviviis vestris : & opus Domini non respicitis, nec opera manuum ejus consideratis. Idem etiam inculcat Apostolum *Rom. I. 18. & seqq.* Sed surdis narratur fabula, ubi modus colendi Deum in omnibus actionibus suis & adjumentum, quod ad pietatem affert agnitio Numinis ex operibus ejus, distincte non fuerit perceptus. Hinc videas Physicam tanquam inutilem contemni etiam ab aliis, qui ceteris Philosophiæ partibus suum statuunt pretium

§. 1134.

Obbligatio naturalis ad Deum representandam.

Operam dare debemus, ut apti evadamus ad perfectionem Dei summam representandam, seu natura obligamur ad acquirendam aptitudinem representandi perfectionem Dei summam. Omnem facere tenemur facultatum nostrarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum nostrum, & ad arcendum omnem ab anima, corpore & statu nostro imperfectionem requiritur (§. 173). Perfectio hominis consistit in aptitudine representandi perfectionem Dei summam (§. 917 part. I. *Theol. nat.*). Quamobrem operam dare debemus, ut apti evadamus ad perfectionem Dei summam representandam.

Non dubito fore haud paucos, quibus vel Cimmeriis tenebris obscuriora loqui videar, propterea quod in anterioribus

bus Philosophiæ nostræ partibus non satis fuere versati. Quodsi vero legerint demonstrationem de perfectione hominis in ea aptitudine consistente (§. 917 part. 1. *Theol. nat.*) & quæ de directione actionum liberarum ad perfectionem totius universi annotavimus (not. §. 920 part. 1. *Theol. nat.*); nullus dubito fore, quin obscuritas illa evanescat, & quomodo dispellantur nebulæ, quas post se adhuc relinquit, penitus intelligatur, ut in plena luce versentur.

§. 1135.

Homo obligatur ad Deum ex seipso agnoscendum. Obligatio
Obligatur enim ad Deum agnoscendum ex iis, quæ sunt in ^{agnoscendi} hoc universo (§. 1131). Quoniam itaque homo etiam in ^{Deum ex} numero eorum est, quæ in hoc universo existunt, adeoque ^{seipso.} perinde ac entia cetera omnia Deum essentialiter repræsentet (§. 818 part. 1. *Theol. nat.*), ac præterea operam dare debet, ut eam quoque, acquirat aptitudinem, qua eundem accidentaliter repræsentat (§. 1134); per hoc autem, quod ens aliquod Deum repræsentet, seu, quod perinde est, speculum perfectionum divinarum sit, fieri potest, ut per ipsius cognitionem ad cognitionem Dei perveniatur (§. 784 part. 1. *Theol. nat.*): quin homo obligetur ad Deum ex seipso agnoscendum dubitandum non est.

Huic obligationi ad Deum ex seipso agnoscendum adest aliquid singulare; de quo, ut dicamus, par est. Nimirum obligamur ad acquirendam aptitudinem repræsentandi perfectionem Dei summam (§. 1134); obligamur etiam ad Deum ex nobismetipsis agnoscendum (§. 1135). Quo magis ens aliquod Deum repræsentat; eo lucentior est Dei inde derivata cognitio. Aptitudo essentialis repræsentandi Deum cedit accidentali sive acquisitæ: de quo nemo dubitabit, qui novit differentiam inter habitum & dispositionem naturalem intercedentem, atque animo comprehendit, quæ de seipso perficiendo demonstravimus, cum officia erga seipsum explicavimus.

mus. Obligamur itaque ad acquirendam aptitudinem representandi Deum, ut eundem ex nobismetipsis tanto luculentius agnoscere queamus. Atque ita perfectionem nostram Deo consecramus &, dum nostri gratia agere videmur, propter Deum agimus. Ac ideo studium perficiendi semetipsum, ut luculentior sit Dei ex nobismetipsis derivanda cognitio, pars quædam cultus divini est (§. 1124 *part. 2. Theol. nat.*) in omnibus actionibus nostris observandi (§. 1124). Nec hic cultus a vera in Deum pietate abesse potest (§. 1127), nec debet (§. 1128). Videant adeo Neo-Pharisei pietate pomposa superbientes, quantum prodant se a vera in Deum pietate procul adhuc distare, dum actionum directionem ad summam sui ipsius, quam consequi datur, perfectionem damnant & conviciantur.

§. 1136.

Jus hominis in res naturales.

Jus homini est in res naturales quoad omnem usum, qui ad earum cognitionem facit. Obligamur enim ad res naturales cognoscendas, quales sint (§. 1132). Enimvero lex naturæ homini dat jus ad ea omnia, sine quibus obligationi naturali satisfacere nequit (§. 159 *part. 1. Phil. præct. univ.*). Ergo etiam homini dat jus in res naturales quoad omnem usum, qui ad earum cognitionem facit.

Equidem nemo est, qui sibi religioni ducat cum rebus naturalibus agendi, quod ipsi visum fuerit, ubi id ad earum cognitionem facere arbitrat; non tamen ideo superfluum est ut demonstretur, jure nostro nos hoc facere, neque adeo opus esse, ut idem facere sibi quis religioni ducat, cum licite fiat (§. 170 *part. 1. Phil. præct. univ.*). Sunt subinde qui misericordia ducti miserentur brutorum, quoties in experimentando eos excruciaci arbitrantur, quasi hoc sit illicitum. Quæ obrem non rectius redarguuntur erroris sui, quam ubi ostenderit jus hoc in bruta nobis competens ex ipsa obligatione erga Deum tanquam ex fonte suo derivari. Ceterum non negandum est, quatenus rerum naturalium cognitione etiam

ad

ad conservationem nostram vitæque commoditatem ac jucunditatem opus habemus; idem jus ex hac quoque obligatione erga nosmetipsos atque alios descendere. Sed hoc per superiora jam patet, & alibi uberius exponetur.

§. 1137.

Quoniam homini jus est in res naturales quoad usum, qui ad earum cognitionem facit (§. 1136), instrumenta autem ad observationes & experimenta requisita instrumenta rerum naturalium cognitioni acquirendæ, quemadmodum ad observandum a posteriori novimus; homini quoque jus est ex rebus naturalibus tanquam materia apta conficiendi instrumenta in usum observationum & experimentorum.

Erunt forsitan, qui superfluum existimabant ea demonstrari, de quibus nemo dubitat. Enimvero non sufficit communem hominum esse opinionem, quod talia fieri possint; sed quæritur, num homines hoc faciant jure suo, & num hoc jus sit ipsis a natura datum. Hoc omnino ostendendum, ubi de jure agitur, quod homini natura competit.

§. 1138.

Homini natura competit jus ad omnes actus, quibus rerum naturalium cognitio promovetur. Homo enim obligatur ad res naturales & mundum hunc ad spectabilem cognoscendum (§. 1132). Quoniam itaque lex naturæ eidem dat jus ad actus omnes, sine quibus obligationi suæ naturali satisfacere nequit (§. 159 part. 1. *Phil. pract. univ.*); eidem quoque dat jus ad omnes actus, quibus rerum naturalium cognitio promovetur, adeoque jus ad hosce actus eidem natura competit.

Videmus adeo, minus recte *Plinium* reprehendisse *Hipparchum*, quod occasione stellæ novæ ipsius ævo apparentis condidisset catalogum fixarum, ut posteris observare liceret, num fixæ quædam dispareant, novæ autem appa-

(*Wolfii Jus Nature Tom. I.*)

Ccccc

reant,

reant, quasi ausus sit rem Deo hominibusque improbam posteris annumerans stellas. Quam injusta sit hæc censura tanto magis liquet, quod jus, quo hoc fecit *Hipparchus*, ex ipsa obligatione colendi Deum descendat, quemadmodum series nostrarum demonstrationum patefacit. Hoc ipsum exemplum docet non inanem esse de hoc jure disquisitionem.

§. 1139.

Qualis esse debeat cognitio Dei. *Homo operam dare debet, ut vivam Dei cognitionem acquirat.* Per ipsam enim essentiam atque naturam suam obligatur ad determinandum actiones liberas per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 251 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum Deum agnoscere teneatur (§. 1129); talis esse debet cognitio, quæ fit motivum voluntatis. Enimvero viva est cognitio, quæ voluntatis motivum fit (§. 244 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Operam igitur dare debet, ut vivam Dei cognitionem acquirat.

§. 1140.

Idem porro expenditur.

Quoniam certitudo cognitionem vivam efficit (§. 246 part. 2. *Phil. pract. univ.*), homo autem operam dare debet, ut vivam Dei cognitionem acquirat (§. 1139); idem operam dare debet, ut certa sit Dei, quam habet, cognitio.

Obligationi huic contrariatur, qui demonstrationes in Theologia naturali arto carboné notant, sine quibus tamen certam cognitionem Dei naturalem acquiri minime posse nemo est qui ignorat, nisi hospes in veriori Logica & vim demonstrationum nondum expertus. Et si autem hebetioribus certa videantur, quæ non sunt, ut cognitio in se minime certa vivæ equiparanda videatur; ea tamen non satisfacit acutis, nec in ipsis hebetioribus immota deprehenditur, quippe quibus facile dubia & suspecta redditur. Quomodo vero hebetioribus consulatur, qui demonstrationum vim capere minime possunt, cum hoc ad praxin pietatis spectet, non est huic loci.

§. 1141.

§. 1141.

Quilibet homo alios etiam ad agnitionem Dei perducere debet, quantum in potestate sua est. Ipse enim Deum agnoscere debet (§. 1129). Quoniam itaque alteri cuicunque homini debet quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate sua, ipse autem citra neglectum officii erga seipsum alteri hoc præstare potest (§. 608); quin etiam debeat alios ad agnitionem Dei perducere, quantum in potestate sua est, dubitare haud quaquam licet.

Ad agnitionem Dei alios adducendi obligatio.

Quodsi ergo certam consecutus fueris cognitionem Dei, ut ad eandem quoque alios perducas, qui in eadem fluctuant, nec per se ad certam pervenire possunt, obligaris, ut adeo pecces, si non feceris (§. 440 part. 1. Phil. præct. univ.). Quicquid ergo alii, qui hoc ferre nolunt, contra te moliantur; id deterrere te minime debet, ne facias.

§. 1142.

Quoniam obligamur ad Dei cognitionem perducere alios, quantum in potestate nostra est (§. 1141), lex autem præceptiva est simul prohibitiva contrarii (§. 722); Nemo alterum ab agnitione Dei avocare, nec erroneas de Deo opiniones animo ejus instillare, multo minus ad negandum existentiam Dei seu atheismum (§. 411 part. 2. Theol. nat.), nec ad Deismum (§. 529 part. 2. Theol. nat.) seducere debet.

Alterum ab agnitione Dei avocare aut ad errores seducere illicitum.

Etli hoc principium admodum evidens videatur, propter suum tamen, quem in demonstrandis aliis alibi præbebit usum, hic omitendum minime erat, sed probe potius inculcandum.

§. 1143.

Voluntas hominis generaliter determinari debet ad agendum, quod Deus vult. Homo enim pius esse debet (§. 1128). Enimvero qui pius est, actiones legi naturæ conformes

Generalis determinatio voluntatis

tatis qualis
esse debeat.

formes committit, quia Deus eas committi vult, seu actionum committendarum motiivum a voluntate Dei desumere debet (§. 341 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Ergo homo actionum committendarum motiivum a voluntate Dei desumere debet. Voluntas divina agendi motiivum est ei, cui est voluntas agendi, quæ Deus vult, consequenter cujus voluntas generaliter determinata est ad agendum, quod Deus vult (§. 378 part. 2. *Phil. pract. univ.*). Hominis igitur voluntas generaliter determinari debet ad agendum, quod Deus vult.

Sine hac voluntatis determinatione generali nemo esse potest pius: non tamen sufficit, ut sis pius. Cum enim iudicium definitivum practicum hoc nitatur syllogismo catholico:

Quicquid Deus vult, illud est faciendum.

Atqui Deus hoc vult,

Ergo hoc est faciendum;

evidens est, in casu particulari constare debere, quid Deus velit, ut per voluntatem Dei tanquam per motiivum determines voluntatem tuam. Quamobrem cum constet, quod Deus hominem obliget ad legem naturæ servandam (§. 276 part. 1. *Phil. pract. univ.*); ex convenientia cum lege naturæ colligitur, quid sit voluntati divinæ conforme. Hinc porro intelligitur pietatem non inutilem reddere legem naturæ, ut voluntas divina ejus vicem suppleat, quatenus influit in generalem voluntatis nostræ determinationem. Stante enim generali hac determinatione facere potes, quæ voluntati divinæ adversantur; quemadmodum generalis determinatio voluntatis ad bonum non obstat, quo minus appetas malum sub ratione boni. Præterea pietas plus requirit, quam ut voluntas divina sit actionis committendæ motiivum: dantur enim adhuc alia attributa divina, quæ in actiones particulares non uno modo in voluntatis humanæ determinationem influere possunt ac debent (§. 339 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Sed de his apertius dicemus in Philosophia morali, in qua ostensuri sumus, quomodo pietas cum virtutibus ceteris

ris conjungenda, quas non tollit, sed perficit, perinde ac a Theologis gratia naturam non evertere, sed perficere dicitur. Determinatio generalis voluntatis ad servandam naturæ legem cum determinatione generali ad agendum, quod Deus vult, conjungenda, ut hinc resultet determinatio generalis voluntatis ad servandam naturæ legem, quia Deus eandem a nobis servari vult.

§. 1144.

Noluntas hominis generaliter determinari debet ad non agendum, quod Deus non vult. Homo enim pius esse debet (*§. 1128*). Enimvero qui pius est, actiones legi naturæ diffformes omittit, quia Deus has omitti vult, seu actionum omittendarum motivum a noluntate Dei desumit (*§. 341 part. 1. Phil. pract. univ.*). Ergo homo actionum omittendarum motivum a noluntate Dei desumere debet. Sed noluntas divina non agendi motivum est ei, cui noluntas agendi, quæ Deus non vult (*§. 379 part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter cujus noluntas generaliter determinata est ad non agendum, quod Deus non vult. Noluntas igitur hominis generaliter determinari debet ad non agendum, quod Deus non vult.

Generalis determinatio voluntatis qualis esse debeat.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, mutatis mutandis ad præsentem etiam facile applicantur, ut adeo plura eam in rem dici non sit opus.

§. 1145.

Homini constans & perpetua esse debet voluntas non agendi nisi quod Deus vult, & constans ac perpetua voluntas agendi, quod Deus non vult. Voluntas hominis generaliter determinari debet ad agendum, quod Deus vult (*§. 1143*). Quotiescunque igitur actio aliqua edenda, nonnisi ideo eam edere velit necesse est, quam quia Deus vult, ut edat, cumque pius esse debeat (*§. 1128*), adeoque nul-

Qualis homini esse debeat voluntas.

lam omittere actionem, quam Deus committi vult (§. 341 *part. 1. Phil. pract. univ.*), nulla ratione a proposito agendi, quod Deus vult, se dimovere pati debet. Enimvero constans est voluntas, quæ immutabilis est in dato casu, & perpetua, quæ in omni casu eadem (§. 1062 *part. 1. Theol. nat.*); homini adeo constans & perpetua esse debet voluntas non agendi nisi quod Deus vult. *Quod erat unum.*

Quoniam voluntas hominis generaliter determinari debet ad non agendum, quod Deus vult (§. 1144) & voluntas constans ac perpetua dicenda sit eodem sensu, quo voluntatem perpetuam ac constantem appellamus (§. 1062 *part. 1. Theol. nat.*); eodem modo etiam patet, homini esse debere constantem ac perpetuam voluntatem agendi, quod Deus non vult. *Quod erat alterum.*

Sunt qui sibi persuadent, constantiam & perpetuitatem voluntatis non agendi nisi quod Deus vult, atque constantiam & perpetuitatem voluntatis agendi quod Deus non vult, esse summum pietatis gradum. Enimvero quantum aberrantia vero non modo ex ipsa definitione pietatis colligitur (§. 339 *part. 1. Phil. pract. univ.*); verum etiam ex iis intelligitur, quæ paulo ante annotavimus (*not §. 1143*). Et si vel maxime demus, pietatem omnem non nisi in eo consistere, quod nolis nisi voluntati divinæ conformia; solam tamen constantiam & perpetuitatem voluntatis non agendi nisi quæ Deus vult ad pietatem sufficere non posse, vel hoc modo intelligitur. Voluntas per naturam generaliter determinata est ad bonum, & hæc voluntas constans atque perpetua est. Non obstante tamen constantia & perpetuitate voluntatis homines appetunt, quæ mala sunt, propterea quod ipsis bona videntur, & averfantur, quæ bona sunt, propterea quod ipsis mala videntur. Ad constantiam ideo & perpetuitatem voluntatis accedere debet rectura de actione in casu dato iudicium.

§. 1146.

Quoniam adeo homo nil velle debet, nisi quia Deus

Abnegatio

vult, ut hoc velit, nec nolle, nisi quia Deus vult, ut hoc nolit (§. 1145), *in agendo non suam, sed Dei sequi debet voluntatem*, consequenter *voluntas divina loco propriae voluntatis ipsi esse debet.* Cumque abnegatio voluntatis propriae in firmo proposito nil quicquam agendi, nisi quod voluntati divinae conforme, consistat (*not. §. 971 part. 1. Theol. nat.*); *homo propriam voluntatem abnegare debet.*

Abnegatio adeo propriae voluntatis pars pietatis est, ita ut sine ea nemo pius dici possit. Non est quod excipias hoc pacto hominem non fore liberum, quia actiones, ejus subjacent voluntati alterius, quasi propria destitueretur. Etenim jus libertatis, de quo supra diximus, homini comperit respectu hominum aliorum (§. 133), non vero respectu Dei. Hinc ostendimus hominem esse servum Dei (§. 968 *parte 1. Theol. nat.*), adeoque in dominio Dei (§. 967 *part. 1. Theol. nat.*), consequenter respectu Dei non sui juris (§. 959 *part. 1. Theol. nat.*). Non tamen hinc sequitur, quod sit alieno juri subiectus respectu hominum (§. 134 135). Ac inde est, quod neque libertas, neque servitus tollat obligationem naturalem (§. 138. 142), qua nititur servitus respectu Dei nos ad alia non obligantis, nisi quae legi naturae consentanea sunt (§. 276 *part. 1. Phil. pract. univ.*), a qua venit obligatio naturalis (§. 141 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 1147.

Homo verbis & factis testari debet, se agnoscere perfectionem Dei absolute summam, seu attributa ipsius, & pro certo habere, quod illa perfectio, seu haec attributa eidem convenient. Etenim Deum, consequenter summam ipsius perfectionem seu attributa agnoscere (§. 1129) & eundem in omnibus actionibus suis colere (§. 1124), adeoque per motiva ab attributis divinis desumpta easdem determinare debet (§. 1125): operam vero dare debet, ut certa sit Dei, quam habet, cognitio (§. 1140). Ad eandem vero Dei

voluntatis propriae praecepta.

Quomodo Deum a nobis agnoscere debemus.

agui-

agnitionem alios perducere debet, quantum in potestate sua est (§. 1141). Quoniam itaque ad agnitionem Dei alios perducimus, si verbis & factis testamur, nos agnoscere attributa ejus, & pro certo habere, quod eadem ipsi convenient; homo quilibet verbis & factis testari debet, se agnoscere perfectionem Dei absolute summam, seu attributa ipsius, & pro certo habere, quod illa perfectio, seu hæc attributa eidem convenient.

Si homini perinde esse deberet, siue alii Deum agnoscat, siue minus; abunde sufficeret, si ipsemet sibi conscius esset, se actiones suas per motiva ab attributis divinis desumpta determinare, nec opus esset, ut hoc innotesceret aliis. Enimvero cum nihil quoque eorum prætermittere debeat, quæ hæc faciunt, ut Deus ab aliis agnoscat; non sufficit, ut ipse tacite colat Deum in omnibus actionibus suis, sed exemplo quoque suo docere ac incitare debet alios. Quid igitur de Deo sentias, verbis eloquendum, & quod idem pro certo habens, factis comprobandum,

§. 1148.

*Obligatio
promoven-
di gloriam
divinam.*

Gloriam divinam homo promovere debet. Debet enim verbis & factis testari, se agnoscere attributa divina, & pro certo habere, quod ea ipsi convenient (§. 1147). Enimvero qui hoc facit gloriam divinam promovet (§. 610 part. 1. Theol. nat.). Ergo homo gloriam divinam promovere debet.

Convenit hoc intentioni divinæ. Etenim Deus non alio fine decrevit existentiam mundi, quam ut gloriam suam manifestaret (§. 611 part. 1. Theol. nat.), consequenter ut attributa sua hominibus revelaret (§. 610 part. 1. Theol. nat.). Vult igitur, ut ab hominibus agnoscat, atque adeo intentioni ipsius conforme est, ut unus alios ad cognitionem attributorum ipsius perducatur, consequenter ut gloria sua inter homines promoveatur (§. cit.).

§. 1149.

Qui actiones suas ad voluntatem Dei componere *Impietas* non vult, *impius* dicitur: Ut adeo *Impietas* sit vitium, quo *quid sit*. quis actiones suas ad voluntatem Dei componere non vult.

Impietas opponitur pietati tanquam vitium virtuti. Vitium est habitus habitui, in quo virtus consistit, contrarius (§. 321. 322 part. 1. *Phil. pract. univ.*), adeoque non in nuda absentia virtutis consistit. Pietas consistit in habitu conformandi actiones legi naturæ vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina desumptorum (§. 339 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem si quis actiones suas legi naturæ conformat, motiva vero omittit ab attributis divinis & providentia divina desumpta; is quidem pius non est, impius tamen nondum dici potest. Requiritur adeo in impio actus positivus, qui contrariatur actui positivo, quo actio pii pia efficitur. Nolitio opponitur volitioni tanquam actus positivus positivo contrarius (§. 884 *Psych. empir.*). Quoniam itaque pius committere vult hanc actionem, quia Deus eam committi vult, non vero vult committere istam, quia Deus vult, ut eam omittat, in agendo non suam, sed Dei securus voluntatem (§. 1146): recte omnino impius is dicendus, qui actiones suas ad voluntatem Dei componere non vult, ut adeo voluntas Dei etsi agnita non sit motivum voluntatis suæ. Hæc probe perpendenda sunt, ne ob quemlibet pietatis defectum alios impiorum numero accenseas non modo contra communem loquendi usum, verum etiam non sine omni injuria.

§. 1150.

Quoniam impius actiones suas ad voluntatem Dei *Impius* componere non vult (§. 1149), Deus autem vult, ut homo *num legem* actiones suas legi naturæ convenienter determinet (§. 284 *natura* part. 1. *Phil. pract. univ.*); *norman* *actuum* *suorum* *agnoscat.* *impieus* actiones suas ad legem *natura* *componere non vult*, consequenter si qua actio exterior *agnoscat.* *na cum lege natura consentit, id non nisi ex accidente est.*

(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*)

D d d d

Nimi-

Nimirum impius actiones suas determinat per motiva non ab intrinseca actionum moralitate desumpta, nec per voluntatem Dei tanquam motivum, sed desumpta aliunde a bono nimirum jucundo vel utili. Quodsi ergo contingat bonum jucundum ac utile simul esse honestum, actio externa legi naturæ convenit, atque adeo hæc convenientia nonnisi ex accidente est. Hinc est, quod nemo dicatur adeo malus, quin non subinde agat, quod bonum est, si scilicet saltem actus externi rationem habeas. Si enim actus interni quoque habenda est ratio, quemadmodum fieri debet per ea, quæ de rectitudine actionum humanarum demonstravimus (§. 80. part. 1. *Pbil. pract. univ.*), ad quam lege naturali obligamur (§. 189 part. 1. *Pbil. pract. univ.*), dicendum est cum Scholasticis, bonum non esse nisi ex integra causa.

§. 1151.

*Impius
num De-
um colat.*

Quia impius actiones suas ad legem naturæ componere non vult (§. 1150), multo minus eas per motiva ab attributis divinis desumpta conformare vult. Atque adeo patet, *impium actiones suas legi naturali vi motivorum ab attributis divinis desumptorum conformare nolle*, consequenter *Deum in omnibus suis actionibus colere nolle* (§. 1125).

Tollitur hinc dubium, quod contra definitionem impietatis moveri poterat. Cum enim pietas consistat in habitu conformandi actiones suas legi naturæ vi motivorum ab attributis divinis desumptorum (§. 339 part. 1. *Pbil. pract. univ.*); impietas definienda videbatur per habitum non conformandi actiones suas legi naturæ vi motivorum ab attributis divinis desumptorum: quod tamen non sufficere ad notionem impietatis determinandam, nisi usui loquendi vim inferre velis, ostendimus (not. §. 1149). Etenim per propositionem præsentem patet, quod qui actiones suas ad voluntatem Dei componere non vult, is nec eas conformare velit legi naturali vi motivorum ab attributis divinis desumptorum; non tamen convertere illam licet, propterea quod quis vi moti-
rum

rum ab honestate ac urpitudine intrinseca actionum illi conformare possit, etiamsi eas non vi motivorum ab attributis divinis desumptorum eidem conformet, cum ex adverso impius nequidem ad legem naturæ actiones suas componere velit (§. 1150).

§. 1152.

Impietas lege naturali prohibetur. Lex enim naturæ præcipit, ut pii simus (§. 1128), consequenter ut actiones nostras legi naturæ vi motivorum ab attributis divinis desumptorum conformemus (§. 339 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum lex præceptiva simul sit prohibitiva contrarii (§. 722); nolle actiones suas legi naturali vi motivorum ab attributis divinis desumptorum conformare prohibetur. Quoniam itaque hoc facit impius (§. 1151); impietas lege naturali prohibita.

Ostenditur etiam hoc modo. Homini constans & perpetua esse debet voluntas non agendi, nisi quod Deus vult, & constans ac perpetua noluntas agendi, quod Deus non vult (§. 1145). Quoniam itaque lex præceptiva simul est prohibitiva contrarii (§. 722); actiones suas ad voluntatem Dei componere nolle lege naturali prohibetur. Enimvero qui actiones suas ad voluntatem Dei componere non vult, impius est (§. 1149). Impietas igitur lege naturali prohibita.

Hinc patet impietatem recte inter vitia referri (§. 322 part. 1. *Phil. pract. univ.*).

§. 1153.

Gloriam Dei obscurare dicitur, qui verbis factisque testatur, se Deum habere pro ente imperfectionibus instructo, quæ summæ ejus perfectioni repugnant.

Opponitur nimirum illustrationi seu promotioni gloriæ divinæ. Exemplo autem sunt pagani, qui cum Deo tribuant realitates limitatas (§. 651 part. 2. *Theol. nat.*), summæ ejus

perfectiōni derogantes gloriam ejus obscurant. Omnis error de Deo summæ ejus perfectiōni contrarij gloriam ejus obscurat: alius tamen magis, alius minus. Unde plurimi dantur obscuratiōnis gloriæ divinæ gradus, in quos prolixè inquirere non est hujus loci.

§. 1154.

Quod sit lege naturæ prohibita.

Gloriam Dei obscurare lege naturali prohibitum. Etenim lege naturali præcipitur, ut homo verbis & factis testetur, se Deum habere pro ente absolute perfectissimo (§. 1147), consequenter prohibetur ne iisdem testemur, nos eum habere pro ente imperfectiōibus instructo, quæ summæ ejus perfectiōni repugnant (§. 722). Quamobrem cum gloriam Dei obscuret, qui verbis & factis declarat, se Deum habere pro ente imperfectiōibus instructo, quæ summæ ejus perfectiōni repugnant (§. 1153); gloriam Dei obscurare lege naturali prohibitum.

Pagani adeo gloriam divinam obscurantes (§. 1153) contra legem naturæ peccarunt: ast Sinæ veteres qui nullam Dei distinctam notionem habebant eumque ignorabant, illam neque illustrarunt seu promoverunt, neque obscurarunt. Peccatunt itaque hi omittendo, quod fieri debebat (§. 1148); illi autem committendo, quod fieri non debebat (vi præf.).

§. 1155.

Deum nolle gloriam suam obscurari ab hominibus.

Quoniam obscuratiō gloriæ divinæ lege naturali prohibita (§. 1154), lex autem naturæ voluntati divinæ convenit (§. 284 part. I. *Phil. præf. univ.*); *Deus non vult gloriam suam obscurari ab hominibus.* Ex adverso autem cum illustratiō gloriæ divinæ seu ejusdem promotiō lege naturali præcipiatur (§. 1148); *Deus vult gloriam suam illustrari seu promoveri ab hominibus* (§. 284 part. I. *Phil. præf. univ.*).

Qui gloriam divinam illustrat, honorem ipsi debitum exhibet;

hibet; qui non illustrat, sed illustrationem negligit, eum honore non prosequitur; qui obscurat, ejus honori detrahit. Eadem adeo hic differentia est, quæ in officiis erga aliosprehenditur, quando unus alteri meritum exhibet honorem, alter eundem non exhibet, alius vero ipsum ignominia afficit & ei infamiam adspargit: quæ quantum differant, ex superioribus liquet.

§. 1156.

Deum blasphemari dicitur, qui quid dicit vel facit in *Blasphemia* contemptum seu contumeliam Dei. Unde *blasphemia* est *quid sit.* dictum vel factum quodcunque in contemptum vel contumeliam Dei vergens.

Sequimur hic D. *Thomam*, quem communiter sequi etiam Doctores in Criminalibus *part. 1. quest. 45. §. 26.* observat *Carpozovius.*

§. 1157.

Quoniam qui alterum contemnit, actibus externis, *Quales sint* seu verbis & factis declarat, eum esse honore ac laude in- *blasphemia.* dignum (§. 787), & qui contumelia afficit, iisdem declarat, quod merito habeatur pro eo, cui hæ vel istæ imperfectiones conveniunt (§. 811. 812), consequenter qui nihili fiat seu parvi pendatur (§. 845); qui vero Deum blasphematur, ea dicit vel facit, quæ in contemptum vel contumeliam Dei vergunt (§. 1156); *blasphemiae sunt verba & facta, quibus Deo tribuuntur imperfectiones perfectioni summæ repugnantes, vel negatur, quod eidem conveniant attributa ipsi tribuenda, eo animo, ut detrahatur ejus honori vel is vilipendatur, ac nihili fiat.*

Habemus adeo principium, vi cuius facile blasphemiam ab alia obscuratione gloriæ divinæ discernuntur: id quod imprimis opus est, ubi blasphemiarum malitia intrinseca æstimanda.

§. 1158.

*Blasphemia
lege natu-
rali probi-
bita.*

Qui adeo Deum blasphematur, cum gloriam Dei obscuret, qui verbis factisque testatur, se Deum habere pro ente imperfectionibus instructo, quæ summæ ejus perfectioni repugnant (§. 1153), gloriam ejus obscurat omnium maxime (§. 1157), consequenter cum obscuratio gloriæ divinæ lege naturali prohibeatur (§. 1154), blasphemie omnium maxime lege naturali prohibita sunt.

Agimus vero hic tantummodo de blasphemis, quatenus ex principiis rationis fiat. Etenim si religionem revelatam naturali contradistinctam supponis, notio blasphemie extenditur ad dicta & facta, quæ in religione naturali non attenduntur. Nostrum vero jam non est dicere de iis, quæ nos minime tangunt. Neque enim philosophiam miscemus cum Theologia. Immo cum non eadem sint Theologorum quoad religionem Christianam sententiæ; quorundam judicio facta quædam pro blasphemis habentur, quæ aliorum judicio ad eas non pertinent. Sed de iis judicent, quorum causa agitur.

§. 1159.

*An homi-
ni natura
competat
jus punien-
di obscura-
tionem glo-
riæ divinæ
& blasphe-
mias.*

*Homini natura non competit jus puniendi obscuratio-
nem gloriæ divinæ & blasphemias.* Natura enim homini non competit jus puniendi nisi eum, qui ipsum lædit (§. 1061). Enimvero qui gloriam Dei obscurat vel Deum blasphematur, ipsum non lædit (§. 1153. 1156. 669). Ergo natura homini non competit jus puniendi obscuratio-
nem gloriæ divinæ & blasphemias.

Ostenditur eiam hoc modo. Natura homines omnes liberi sunt (§. 146), adeoque conscientie cujusvis relin-
quendum, quid agat (§. 157), quamdiu nihil facit contra jus tuum (§. 158). Quamobrem cum gloriam Dei obscurans, vel Deum blasphemans nihil faciat contra jus tuum

(§. 1153.)

(§. 1153. 1156 *Jur. nat. & §. 239 part. I. Phil. pract. univ.*); natura quoque conscientiae ejus relinquendum, quod gloriam divinam obscuraret Deumque blasphemetur, consequenter propterea tibi nullum in eum jus competit, quod hoc fecit (§. 156 *part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem nec jus puniendi obscuracionem gloriae divinae & blasphemias homini natura competit.

Non tamen hinc infertur, juri naturali minime convenire, ut in civitate puniantur blasphemiae. Contrarium enim ostenderetur suo loco. Dantur enim jura naturalia hypothetica, quibus in statu quidem civili locus est, non vero in naturali, praesertim originario, ad quem spectat jus libertatis, contra quod natura sine ullo interveniente facto humano, quo jus libertatis limitatur, non dare potest jus contrarium. Per se autem patet, negato jure puniendi obscuracionem gloriae divinae & blasphemias in statu naturali singulis competente non negari quod graviter peccet, qui gloriam Dei obscurat eumque profus blasphematur.

§. 1160.

Homini natura competit jus ad eos actus, quibus alterum ad gloriam Dei obscurat vel ipsum blasphematur, peccati sui convincere potest. Quilibet enim homo alterum ad agnitionem Dei perducere debet, quantum in potestate sua est (§. 1141). Quamobrem cum is, qui gloriam Dei obscurat, verbis factisque testetur, se eum habere pro ente imperfectioribus instructo, quae summam ejus perfectioni repugnant (§. 1153), & qui eundem blasphematur, ea dicit vel facit, quae pugnant cum summa Dei perfectione, seu attributis ipsius, eo animo, ut honori ejus detrahatur, vel is vilipendatur aut nihili fiat (§. 1157); illum erroris sui peccatique sui convincat, operam dare debet, quantum in potestate sua positum est. Quoniam itaque naturae lex homini

homini dat jus ad eos actus, sine quibus obligationi naturali satisfacere nequit (§. 159 part. 1. *Phil. pract. univ.*); homini natura competit jus ad eos actus, quibus alterum, qui gloriam Dei obscurat vel ipsum blasphematur, peccati sui convincere potest.

Quando adeo alterum doces, quando admones, quando dehortaris, quando ei contradicis, quando dicta improbas, quando detestaris & quæcunque his gemina sunt; id omne facis jure tuo, neque alter injuriam interpretari potest, ubi feceris. Quamdiu enim vim ipsi non infers, nihil facis, quod sit contra jus libertatis.

§. 1161.

*Hypocriſis
quid ſit.*

Hypocrita dicitur, qui actibus externis, præsertim verbis, voce, vultu ac gestu, pietatem simulat. Unde *Hypocriſis* est vitium, quo pietas, actibus quibusdam externis, præsertim verbis, voce, vultu ac gestu simulatur, a qua tamen actus interni procul absunt.

Græcis hypocriſis dicebatur alienæ personæ *simulatio*, quam adeo haud postremam artis Oratoriz partem fecit *Demosthenes*. Enimvero apud scriptores Ecclesiasticos pro pietate fucata sumitur, in quo significato vocabulum hic adhibemus, ubi de pietate agitur: ut ut is paulo restrictior sit, cum nobis hic tantummodo sermo sit de pietate philosophica, cui in religione naturali opus est. Neque enim philosophia ultra limites religionis naturalis progreditur; sed intra cancellos honeste continetur.

§. 1162.

*Quomodo
Deus sit
colendus.*

In colendo Deo homo facere debet omnem facultatum suarum usum, & operam dare debet, ut plenus sit usus omnium consensus, nullus vero dissensus. Omnem enim tenemur facere facultatum nostrarum usum, qui ad servandam legem naturæ requiritur (§. 172), ac obligamur ad consensum usus omnium facultatum consequendum (§. 204), videndum

tandum vero diffensum (§. 205). Quoniam itaque Deum colere præceptum legis naturalis est (§. 1123), in colendo Deo omnem facere debemus facultatum nostrarum usum, operamque dare tenemur, ut usus facultatum omnium in colendo Deo plenus sit consensus, nullus autem prorsus diffensus.

Equidem quod hic urgemus non modo de cultu divino, verum etiam de qualibet actione lege naturali præcepta vel prohibita valet, cum absque hoc consensu usus facultatum omnium nulla actionum humanarum suam habeat rectitudinem (§. 203); de cultu tamen divino id in specie ostendendum erat, propterea quod absque eo non intelligatur intrinseca hypocrisis turpitudine. Videri enim volunt hypocritæ, quasi præ aliis Deum colant, ac ideo actus externos affectant, quibus credulis hoc persuadeant. Ne igitur tibi imponi patiaris, & ne tibi metipsum imponas, quomodo Deus vere colatur demonstrandum erat.

§. 1163.

Hypocrisis legi naturali adversa. Etenim hypocrita actibus externis, verbis præsertim, voce, vultu ac gestu pietatem simulat (§. 1161), consequenter cum actus externi ab actibus internis mentis dissentiant (§. 716 *part. 2. Phil. pract. univ.*), *Hypocrisis legi naturali adversa.* pius autem per motiva ab attributis divinis, consequenter etiam a voluntate divina desumptis actiones suas determinet (§. 339 *part. 1. Phil. pract. univ.*), videri vult, quasi hoc modo determinet actiones suas, cum tamen longe aliis motivis utatur. Enimvero lege naturali obligamur ad actiones nostras per attributa divina determinandas (§. 251 *part. 1. Phil. pract. univ.*) & vi ejusdem voluntas nostra generaliter determinata esse debet ad agendum, quod Deus vult (§. 1143), noluntas autem ad non agendum, quod Deus non vult (§. 1144), verbis autem & factis testari tenemur, (Wolfii *Jus Naturæ Tom. I.*) Eeeee

nemur, nos agnoscere attributa divina, ac pro certo habere, quod ea Deo convenient (§. 1147), ut inter actus externos atque internos nulla ex parte sit aliquis dissensus, sed plenarius potius consensus. Quamobrem pars hypocrisis legi naturali esse adversam.

Quod hypocrisis damnetur a Christo ac principis Christianismi sit adversa, nemo est qui dubitat. Nostrum vero fuit ostendere, quod eadem quoque improbanda sit vi legis naturalis quoad religionem naturalem, adeoque recte in numerum vitiorum referatur (§. 322 part. 1, Phil. praef. n. iv.), ut constet, quantum sibi ab eodem cavere debeat, qui pius esse vult, ac casta mente Deum colere in omnibus actionibus suis, quemadmodum debet (§. 1127).

§. 1164.

*Obedientia
quid sit.*

Obedire dicitur, qui prompte facit, quod qui imperandi jus habet vult, & non facit, quod non vult. Unde *Obedientia* est promptitudo faciendi, quod vult, & non faciendi, quod non vult qui imperandi jus habet.

Ita Deo obedit, qui prompte facit, quod Deus vult, & promptus est ad omittendum ea, quae Deus non vult. Obedientia vero ab aliis obsequium dicitur, quamvis obedientiam ab obsequio distingui, quemadmodum in hoc sermone gehorsam sepe distinguimus a potestate. Potestas dicitur de eo, qui prompte facit, quae alteri debetur, et si non obligatus sit ad faciendum, quod potestas dicitur, quia obligatus est ad faciendum ea, quae jubet. Potestas utemur vocabulo obedientiae nisi eo, in casu, quo potestas debet alteri.

§. 1165.

*Obedientia
Deo debita, debita.*

Homo Deo obedire debet, seu obedientiam Deo debita. Etenim voluntas hominis generaliter debet Deo.

esse debet ad agendum, quod Deus vult (§. 1143), & noluntas ad non agendum, quod Deus non vult (§. 1144), consequenter prompti esse debemus ad faciendum, quæ Deus vult, & ad non faciendum, quæ idem non vult. Enimvero Deus tanquam Dominus (§. 966 *part. 1. Theol. nat.*) jus habet hominem obligandi, ut faciat, quod ipse vult (§. 959, 970 *part. 1. Theol. nat.*) adeoque qui promptus est ad faciendum, quæ Deus vult, & ad non faciendum, quæ non vult, ipsi obedit (§. 1164). Deo igitur obedire debemus, consequenter obedientia Deo a nobis debita.

Videmus itaque hominem natura obligari ad obedientiam Deo præstandam. Urget nimirum eandem ipsa lex naturæ, quatenus ex essentia & natura hominis derivatur, quemadmodum ex serie demonstrationum liquet, siquidem demonstrationem propositionis præsentis eo modo resolvere volueris in sua principia, quemadmodum fieri debere constat (§. 992 *Log.*).

§. 1166.

Quoniam lex naturæ injungit obedientiam Deo præstandam (§. 1165), Deus vero nos obligat ad servandum naturæ legem (§. 276 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter ad faciendum, ad quod faciendum hæc nos obligat (§. 138 *part. 1. Phil. pract. univ.*); *Deus vult, ut ipsi obediamus, & ad obedientiam ipsi præstandam nos obligat, consequenter eandem a nobis exigit.* *An Deus eandem a nobis exigit.*

Hanc propositionem anteriori a nobis jungi necesse est: Quoniam enim nos obligationem naturalem, quæ a lege naturæ venit (§. 141 *part. 1. Phil. pract. univ.*), ex ipsa essentia atque natura hominis derivamus (§. 129 *part. 1. Phil. pract. univ.*); excipi forsitan a nonnullis poterat, etsi natura obligati sumus ad obedientiam Deo præstandam, nondum tamen hinc sequi, quod Deus eandem a nobis exigit. Quidsi enim,

Eeeee 2

quam

quam exigere poterat, remittat? Huic itaque exceptioni e-
rat occurrendum.

§. 1167.

*Cur lex na-
turæ ser-
vanda.*

Legem naturæ servare debemus, ut obedientiam Deo debitam præstemus. Etenim Deus nos obligat ad servandam naturæ legem (§. 276 part. I. *Phil. pract. univ.*), eaque voluntati ipsius conveniens (§. 284 part. I. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum Deo obediamus, si legem naturæ servamus, quia eandem a nobis servari vult (§. 1164), obedientiam vero eidem præstare debemus (§. 1165); legem naturæ servare debemus, ut obedientiam Deo debitam præstemus.

Non adeo sufficit servare naturæ legem, ut obligationi naturali satisfiat; verum etiam requiritur, ut eam servando nos Deo obedientes præstare velimus. Ad hanc obedientiam in omni actione debitam animum advertere debemus, si nihil in eadem desiderari debet.

§. 1168.

*Inobedien-
tia quid sit.*

Inobediens dicitur, qui facere non vult, quod debet, seu quod vult alter, cui jus est ipsum ad hoc faciendum obligandi, & ex adverso facit, quod facere non debet, seu quod non vult alter, cui jus est ipsum ad hoc non faciendum obligandi. Unde *Inobedientia* est vitium, quo quis non facere vult, quod debet seu quod vult alter, qui imperandi jus habet, & ex adverso facit, quod facere non debet, seu quod alter non vult, cui jus est imperandi.

Jus nimirum imperandi consistit in eo, quod alteri præscribere valeamus, quomodo actiones suas determinare debeat. Cum natura homines omnes liberi sint (§. 146), nemo quoque jus habet exigendi ab altero, ut ad voluntatem suam componat actiones, seu faciat, quod sibi, non ipsi videtur. Quamobrem suo demum loco ostendemus, ~~undeman homo~~
sibi

sibi acquirat aliquod jus in actiones alterius. Deo autem jus istiusmodi competere evicimus in Theologia naturali, dum eum Dominum omnium hominum, qua animam & corpus, demonstravimus (§. 966 *part. I. Theol. nat.*). Hinc Deo inobediens est, qui facere non vult, quod Deus ab eo fieri vult, sed ex adverso facere mavult, quod Deus fieri non vult.

§. 1169.

Inobedientia erga Deum prohibita lege naturali. Et-
enim lege naturali præcipitur, ut Deo obediamus (§. 1165). Quoniam itaque lex præceptiva simul est prohibitiva contrarii (§. 722), inobedientia autem contrariatur obedientiæ (§. 1164. 1168); inobedientia erga Deum lege naturali prohibita. *Inobediencia erga Deum prohibita.*

Probe notandum est, non statim inobedientem esse, qui obediens non est. Etenim nil obstat, quo minus obedientiam denegemus ei, qui non facit, quod facere debet, ubi ignorat, quod is, cui imperandi jus est, hoc fieri velit. Quando enim obedientia, quæ adesse debebat, abest quacunque de causa; neganda urique venit de eo, de quo affirmanda erat, si nullus in actionibus ejus esset defectus. Nondum tamen ideo dici potest, quod sit inobediens, quia ad inobedientiam requiritur actus positivus nolitionis, qui non in nuda volitionis omissione consistit (§. 884 *Psych. empir.*), adeoque supponitur, voluntatem ejus, qui imperandi jus habet, agenti esse perspectam. Hinc Sinæ veteres, qui ignorarunt Deum, dici nequeunt præstitisse obedientiam Deo debitam, etsi, cum omnem operam sumerent in actionibus legi naturali conformandis, facerent quæ voluntati Dei consentanea sunt (§. 284 *part. I. Phil. pract. univ.*), ignari licet, quod hoc modo satisfaciant voluntati entis supremi, rerum omnium auctoris ac domini. Non tamen dici potest, quod fuerint inobedientes erga Deum, cum fecerint, quæ Deus vult, etsi non quia Deus vult, prompte facturi etiam quia Deus vult, quamprimum eum & voluntatem ejus agnovissent.

§. 1170.

Quando
Deum a-
memus.]

Si ex perfectione Dei summa voluptatem percipimus, cum supra omnia amamus. Etenim si ex perfectione Dei summa voluptatem percipimus, ea quoque nobis placet, cumque non detur ens aliud, ex quo tantundem voluptatis percipi possit, summa Dei perfectio nobis placet supra omnia (§. 542 *Psych. empir.*). Quoniam itaque ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis placet, amor oritur (§. 649 *Psych. empir.*); Deum utique supra omnia amat, qui ex summa ejus perfectione voluptatem percipit.

Quemadmodum res inanimatas amamus, quatenus in eis quidpiam deprehendimus, quod nobis multam offert voluptatem, pro gradu istius voluptatis (§. 654 *Psych. empir.*); ita non absolum videri debet, quod Deus dicatur amari, dum ex perfectione ejus summa voluptatem percipimus, seu eadem delectamur, & amari supra omnia, dum ex re nulla alia tantam percipimus voluptatem, quantum ex Dei perfectione percipimus, seu re nulla alia tantopere delectamur, quantum nos delectat perfectio Dei summa. Quamobrem modo amor Dei accedere videatur ad amorem rerum inanimatarum, ratio hæc est. Res inanimatae cum his sensibus incapaces, nil a nobis ad earum felicitatem conferunt, quo tendit amor, quo homines prosequimur. Deus autem est felicissimus, cujus felicitati nihil a nobis accedit, amor quoque, quo eundem prosequimur, tendit ad felicitatem ejus amplificandam. Quamobrem amor rerum inanimatarum terminatur in voluptate, quam percipimus; ita quoque amor Dei terminandus est in voluptate omnium maxima, quam ex summa eius perfectione percipimus. Hactenus aliquid analogi est inter amorem nostrum ad perfectionem & felicitatem inanimatarum, & inter amorem rerum inanimatarum, quem non habere non haud valemus. Hanc autem analogiam, ut non deest, deamur vim inferre significati vocabuli.

dem restringimus, quod maximam omnium ex Dei perfectione summa percipimus voluptatem.

§. 1171.

Amor itaque Dei est dispositio animæ ex summa e-^{*Amor Dei*}
jus perfectione voluptatem maximam percipiendi. Dicitur^{*quid sit.*} autem *Amor complacentiæ*, qui in sola voluptatis perceptione seu delectatione ex perfectione alterius terminatur. Atque adeo patet, *amorem Dei esse amorem complacentiæ*.

Alio nimirum amore homo Deum prosequi nequit: cum enim sibimetipsum sufficientissimus sit (§. 76 part. 2. *Theol. nat.*), nec ente quodam alio, nec re quadam alia extra se indiget ad sui conservationem (§. 77 part. 2. *Theol. nat.*), vel voluptatis percipiendæ gratia (§. 426 part. 1. *Theol. nat.*); nihil est quod ab homine ipsi superaccedere possit. Atque adeo appetitus ad nihil tendere potest, quo conservetur & augeatur summa illa, qua Deus fruitur, voluptas (§. 1084 part. 1. *Theol. nat.*). Ceterum non est quod dicas, nos his recedere a significato, quem vocabulo tribuimus (§. 633 *Psych. empir.*). Diximus ibidem, amorem esse dispositionem animæ ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate. Quoniam felicitas alterius in statu consistit, quo vera voluptas pendurat (§. 636 *Psych. empir.*), consequenter quo ea adsunt, ex quibus voluptatem percipit; qui ex alterius felicitate voluptatem percipere debet, is voluptatem percipit ex eo, quo alteri voluptas creatur. Quamobrem cum Deus summa fruatur voluptate (§. 1084 part. 1. *Theol. nat.*) quatenus summæ perfectionis suæ sibi conscius est (§. 511 *Psych. empir.*); dum maximam, quæ in hominem cadit, voluptatem capimus ex summa Dei perfectione, ex eo utique voluptatem percipimus, quod Deo ipsi summam voluptatem creat. Non aliud itaque hic obtinet, quam quod in amore deprehenditur, quo homines alios prosequimur & nosmetipsos, nisi quod appetitus præterea tendat ad id, ex quo incrementum capit voluptas alterius vel propria, quod vero ob rationem modo dictam in Deo locum minime habet. Amamus adeo Deum, quatenus delectamur perfectione ipsius summa, dum ejusdem nobis conscii sumus.

§. 1172.

*Deum esse
amandum
supra o-
mnia.*

Deus supra omnia amandus est. Etenim Deum agnoscere (§. 1129), ac operam dare debemus, ut certa nobis sit Dei cognitio (§. 1140). Cum Deus sit ens perfectissimum, absolute tale (§. 14 part. 2. *Theol. nat.*); qui Deum agnoscit summæ ejusdem perfectionis sibi conscius est, consequenter ex ea tanto majorem percipit voluptatem, quo certior est ea cognitio (§. 517 *Psych. empir.*) & quo major perfectio (§. 516 *Psych. empir.*). Quoniam itaque Deum super omnia amat, qui ex perfectione ejus summa voluptatem percipit (§. 1170); Deus super omnia amandus est.

Fluit nimirum amor Dei necessario ex cognitione ejus, modo certa sit, adeoque viva cognitio. Quamobrem cum obligemur ad Deum agnoscendum, ab ejus autem cognitione viva amor Dei separari nequeat; necesse omnino est, ut etiam obligemur ad eum amandum. Agnitio Dei certa & amor ejus indivulso nexu cohærent, ita ut illa posita ponatur etiam hic, hoc vero sublato tollatur etiam ista. Mendax ad eo dicendus, qui dicit se nosse Deum eumque non amat. Quæ forsitan hic moveri a nonnullis poterant dubia, ea removebimus suo tempore in Philosophia morali.

§. 1173.

*An Deus
sit aman-
dus quia
bonus in
nos.*

Deus etiam amandus est, quia bonus in nos. Deus summe bonus est in nos, ita ut major bonitas concipi nequeat (§. 699 part. 1. *Theol. nat.*). Quamobrem qui Deum agnoscit, ille etiam bonitatem ejus absolute summam agnoscit, consequenter quod Deus in nos tantundem confert boni, quantum patitur conditio nostra (§. 696 part. 1. *Theol. nat.*). Enimvero si perpendimus bona ab altero in nos conferri, id nobis placere nemo non ex seipso intelligit. Quamobrem cum amor ex eo oriatur, quod quid in altero observamus, quod nobis placet (§. 649 *Psych. empir.*); ubi Dei
in

in nos bonitatem certo agnoscimus, eum quoque amamus. Quoniam itaque ad bonitatem Dei summam erga nos agnoscendam obligamur (§. 1129), operamque dare tenemur, ut certa nobis sit bonitatis divinæ cognitio (§. 1140); quin Deus etiam amandus sit, quia bonus in nos est, dubitari haud quaquam potest.

Agnitio bonitatis divinæ per ea, quæ in nos a benignissimo Numine conferuntur, bona & amor ejusdem adeo indivulso nexu cohærent, ut a se invicem separari minime possint. Quod si ergo Deus non esset amandus, quia in nos bonus est, sed tantummodo quia bonus in se, seu summa perfectione gaudet; bonitatem ejus agnoscere non deberemus, immo eandem a nobis cognosci nefas foret: quod nemo sanus dixerit. Nulla igitur fuit controversia, quæ superiori seculo in Gallia agitata fuit, num Deum amare liceat, quia bonus in nos, cum *Fenelon* amorem hunc interessatum appellaret, & nonnisi purum urgeret, quo Deum prosequimur, quia bonus in se: ut adeo opus non sit plura eam in rem addi.

§. 1174.

Quoniam Deus amandus, quia in nos bonus est (§. *An Deus* 1173), quia vero in nos bonus est, ideo nos amat (§. 700 *amandus*, *part. I. Theol. nat.*); *Deus amandus est, quia nos amat.* *quia nos amat.*

Qui amorem Dei purum urgent, & tanquam interessatum rejiciunt, quo Deum propter suam in nos bonitatem prosequimur; illi etiam rejicere debent amorem, quo Deum complectimur, quia nos prior amavit, cum tamen hunc exigat *Joannes I. Epist. II. 19.* disertis verbis. Naturam humanam ignorant, qui istiusmodi amoris puritatem desiderant, quæ eidem adversatur.

§. 1175.

Qui alterum amat, nil facit quod eidem displicet. Quamvis
Qui enim alterum amat, tædium ejus averfatur (§. 651 *agendo sol-*
Psych. empir.). Quamobrem cum id displiceat, ex quo *licitudo te-*
(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*) F f f f f tædi-

*nec amat-
tem.*

tadium percipitur (§. 542 *Psych. empir.*); nil facit, quod ei, quem amat, displicet.

Nemo non in semetipso hoc experitur, modo amor, quo alterum prosequitur, sit sincerus, nec adsit affectus fortior in contrarium, qui amorem vincit.

§. 1176.

*Idem porro
expēditur.*

Quoniam alteri placet, si faciamus, quod a nobis fieri vult, aut non faciamus, quod fieri non vult, prouti obvia experientia constat; qui vero alterum amat, nil facit quod displicet (§. 1175); *qui alterum amat, facere non vult, quod voluntati illius adversum, consequenter ea animum ejus tenet sollicitudo, ne quid faciat, quod alter a se fieri non vult, vel etiam non faciat, quod fieri vult.*

Quo magis quis alterum amat, eo major etiam deprehenditur hæc sollicitudo, nec ea ab amore sincero separari potest.

§. 1177.

*Timor fili-
alis quid
sit.*

Sollicitudo animi nil faciendi, quod *voluntati* alterius adversum, seu ne quid faciat quod alter a se fieri non vult, & ne facere omittat, quod fieri vult, *Timor filialis* dicitur.

Vocatur timor filialis, quia deprehenditur in liberis parentes sincere amantibus. Docet enim experientia, quod, quam diu ignorant, utrum hoc a se fieri parentes velint, nec ne, sibi ut faciant persuadere minime patiantur, non aliam reddentes rationem, quam quod ignorent, num sit voluntas parentum, ut faciant.

§. 1178.

*Timor ser-
vilis, qui-
nam sit.*

Opponitur timori filiali *Timor servilis*, si quis metu poenæ adactus facit, quod vult alter, vel non facit, quod is a se fieri non vult.

Vocatur is timor servilis, quia servorum esse solet, qui metu poenæ ad obedientiam domino præstandam compellendi,

di, alias non facturi, quod a se fieri vult dominus, vel commissuri, quod ab ipsis fieri non vult.

§. 1179.

Deus est timendus timore filiali. Est enim amandus (§. 1172). Enimvero qui Deum amat, is sollicite veretur, ne quid faciat, quod Deus a se fieri non vult, nec omittat, quod vult fieri (§. 1176). Quoniam itaque sollicitudo animi nil faciendi, quod voluntati Numinis adversum, timor filialis est (§. 1177); Deus timendus est timore filiali.

Ostenditur etiam hoc modo independentem ab amore Dei. Voluntas nostra generaliter determinata esse debet ad faciendum, quod Deus vult, & noluntas ad non faciendum, quod Deus a nobis fieri non vult (§. 1143. 1144). Enimvero si voluntas nostra & noluntas hoc modo determinata fuerit; data quacunque occasione agendi, ea semper cura nos tangeret, ne quid faciamus quod voluntati Numinis adversum. Quamobrem semper solliciti esse debemus, ne quid a nobis fiat, quod voluntati Numinis adversum. Hęc sollicitudo cum timor filialis sit (§. 1177); Deum timendum esse timore filiali patet.

Demonstratio prior præferenda est posteriori, quia ostendit fontem timoris filialis, qui est amor Dei. Ab amore enim filialis timor se jungi nequit, sed cum eo semper conjunctus est. Hinc timorem hunc tanto majorem esse deprehendimus, quanto major est amor. Quoniam vero timor filialis sufficit ad actiones nostras legi naturali conformandas, is autem una adest, ubi Deum amamus; si quis Deum amat, is timore servili opus non habet, actiones suas ad voluntatem Numinis compositurus, etiamsi nullæ ipsi metuendæ essent pœnæ, si secus faceret. Quamvis adeo a virtute adhuc alienus sit, qui actionem externam legi naturæ conformem metu pœnæ edidit (§. 347 part. 1. *Phil. pract. univ.*); virtuti tamen minime contrariatur timor filialis, quin potius adesse debet in

omni virtute, quatenus pietas philosophica per omnem diffunditur.

§. 1180.

An timor servilis lege naturali præcipiatur.

Timor servilis lege naturali non præcipitur 'seu' non est officium erga Deum. Qui enim timore servili percellitur, metu poenæ facit, quod Deus vult, vel non facit, quod ab hominibus fieri non vult (§. 1178). Enimvero actio recta non est, quæ metu poenarum extorquetur (§. 349 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum lex naturæ præcipiat actionis rectitudinem (§. 189. 164 part. 1. *Phil. pract. univ.*); timor servilis eadem non præcipitur, consequenter non est officium erga Deum (§. 224. 226 part. 1. *Phil. pract. univ.*).

Timor servilis non est officium erga Deum, sed medium cohibendi voluntatem malam, ne in actus externos erumpat, quemadmodum metus suspendii non est officium boni civis, sed medium cohibendi appetitum furandi, ne qui furari velit, actu furtum committat. Quinam adeo usus sit timoris servilis in praxi morali, suo docebitur loco. Nec est quod excipias, justitiam vindicativam esse attributum Dei (§. 1081 part. 1. *Theol. nat.*), consequenter qui metu poenæ actionem suam legi naturæ conformat, ope attributi divini eandem legi naturali conformare (§. 1080 part. 1. *Theol. nat.*): quod cum sit pietatis (§. 339 part. 1. *Phil. pract. univ.*), lege naturali præceptæ (§. 1128), timorem servilem utique esse officium erga Deum (§. 1178 *Jur. nat.* & §. 226 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Etenim justitia Dei vindicativa non influit in determinationem noluntatis & voluntatis piorum, nisi quatenus ex ea colligitur, quam seriæ sit Dei voluntas, ut hoc faciamus, & noluntas, ne istud faciamus, consequenter timorem filiale intendit. Sed de hisce disertius dicendum in Philosophia morali. Attributa divina ita influere debent in determinationem voluntatis & noluntatis humanæ, ne ullas in hoc influxu notetur dissensus, sed pulcherrimus potius consensus.

§. 1181.

§. 1181.

Homo Deum maximi facere, idque verbis ac factis, seu actibus externis quibuscunque significare debet. Homo enim Deum agnoscere tenetur (§. 1129) & operam dare debet, ut certa sit cognitio (§. 1140). Quoniam itaque Deo competit omnis realitas in gradu absolute summo (§. 93 part. 2. *Theol. nat.*), nullum datur ens, quod eidem æquiparari possit, sed omnia potius entia, quorum realitates admodum limitatæ sunt, immenso intervallo a perfectione Dei absolute summa distant, prouti ex omni Theologia naturali abunde liquet, consequenter qui Deum agnoscit, aliter judicare nequit, quam ipsum enti cuicunque alteri præferendum esse. Qui Deum ob perfectionem summam enti cuicunque alteri præferendum esse judicat, eum maximi facit (§. 839). Deum itaque maximi facere debemus. *Quod erat primum.*

*Obligatio
Deum
maximi
faciendi*

Enimvero omnem tenemur facere facultatum nostrarum, consequenter etiam facultatis locomotivæ, a qua pendent omnes actus externi (§. 66 part. 1. *Phil. pract. sent.*), qui ad servandam legem naturæ, consequenter etiam ad Deum maximi faciendum *per demonstrata*, requiruntur (§. 172), ac præterea aliis exempla bonæ præbere debemus (§. 930). Quamobrem non sufficit, ut tacite Deum maximi faciamus; verum etiam verbis ac factis, seu actibus externis quibuscunque id significare debemus.

Quod erat secundum.

Ostendimus jam superius quod verbis & factis testari debeamus nos agnoscere perfectionem Dei absolute summam, & pro certo habere, quod ea ipsi competat (§. 1147); non tamen hoc idem est cum propositione præsentem, quæ verbis & factis significari jubet, quod Deum maximi faciamus. Aliæ enim attributa divina insunt in actiones nostras, ubi est

F f f f f ;

con-

consideramus, qualia sint; aliter vero si tantummodo magnitudinem eorum respicimus comparatam cum magnitudine perfectionum, quæ in creaturas cadunt. Differentia hæc clarius elucescet per universam Philosophiam moralem, quando omnem influxum attributorum divinorum in omnem virtutem declaraturi sumus; ut manifestum fiat, quomodo pietas perficiat virtutem omnem reliquam.

§. 1182.

Reverentia Dei quid sit. Magnificatio Dei actibus externis declarata *Reverentia* dicitur.

Magnificatio Dei respondet existimationi hominum; reverentia vero honori, quem iisdem exhibemus ad illam significandum. Vernaculo sermone magnificationem dicimus *Hochachtung*; reverentiam vero *Ehrbietigkeit*, subinde etiam *Ehrfurcht*.

§. 1183.

Reverentia Deo debita. Ad reverentiam erga Deum obligamur. Deum enim maximè facere seu magnificare atque hanc magnificationem verbis ac factis, seu actibus externis quibuscunque declarare debemus (§. 1181). Enimvero magnificatio Dei actibus externis declarata reverentia est (§. 1182). Ad reverentiam itaque erga Deum obligamur.

Quoniam Deus omnipræsens est (§. 1055 part. 1. *Theol. nat.*); idem quoque ubivis reverenter habendus, ut adeo omnia veluti in conspectu Numinis agamus.

§. 1184.

Aplicatio providentia divina ad se præcepta. Pro certo habere debemus, Deum providentia sua tantundem boni in nos collaturum & tantundem a nobis mali averfurum, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, & , si qua nobis obvolutura sint mala, in bonum finem directurum. Deum enim agnoscere (§. 1129), & , ut certa nobis sit cognitio, operam dare debemus (§. 1140). Enimvero Deus providen-

videntia sua enti cuicumque tantundem confert boni (§. 933 *part. I. Theol. nat.*) & ab eodem tantundem arcet mali, quantum salva ipsius sapientia fieri potest (§. 934 *part. I. Theol. nat.*) & mala tam physica, quam moralia dirigit in bonum finem (§. 680 *part. I. Theol. nat.*). Pro certo igitur habere debemus, Deum providentia sua tantundem boni in nos collaturum & tantundem a nobis mali averfurum, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, & si qua nobis eventura sint mala, in bonum finem directurum.

Consistit hoc officium in applicatione eorum, quæ de providentia divina cognoscuntur, ad seipsum, ut ita argumentemur. Deus enti cuicumque tantundem confert boni, quantum salva sapientia ipsius fieri potest. Ergo etiam mihi tantundem boni conferet, quantum salva sapientia sua fieri potest. Porro Deus ab ente quocumque tantundem arcet mali, quantum salva sapientia sua fieri potest. Ego etiam a me tantundem mali arcebit. Denique Deus in hoc universo mala physica & moralia dirigit in bonum finem. Ergo etiam mala, si qua mihi eventura sunt, diriget in bonum finem. Applicatio hæc fieri nequit absque actu voluntatis. Atque adeo non nudus cognitionis actus est, sed in determinationem quoque voluntatis insluit cognitio, ut adeo officium & intellectus, & voluntatis actu absolvatur. Aliud nimirum est nuda veritatis in universali cognitio; aliud ejusdem in individuo ad se applicatio. Illa seipso terminatur, hæc vero ad actus ulteriores tendit, quæ per naturam animæ inde consequi possunt. Manifestiora hæc evadent in philosophia morali, quando praxin officiorum erga Deum exposituri sumus.

§. 1185.

Nos totos resque nostras omnes providentiæ divinæ Quod homo committere debemus. Etenim pro certo habere debemus, se & res su- Deum providentia sua tantundem boni in nos collaturum as provi- & tantundem a nobis mali averfurum, quantum salva sa- dentia di- pientia ipsius fieri potest, & si qua nobis obventura sunt mittere de- mala, beat.

mala, in bonum finem directurum (§. 1184). Quamobrem cum non minus certi esse debeamus, Deum velle felicitatem nostram (§. 706 part. 1. Theol. nat.), nec infelicitatem velle posse (§. 707 part. 1. Theol. nat.); nec alia appetere debemus bona, nisi providentia divina in se conferenda, nec alia averfari mala, nisi providentia divina arceda, ceterorum, si qua nobis eveniant, usum salutarem facturi. Nos igitur totos resque nostras omnes providentiæ divinæ committere debemus.

Ecce tibi effectum applicationis veritatum universalium ad nos & statum nostrum, de qua agitur in propositione præcedente. Quando ex philosophia morali constabit, quænam hinc ulterius consequantur, & quamnam mutationem subeant facultates animæ superiores in inferiores quoque redundantem; non habebis, quod de eo dubites, quod paulo ante (not. §. 1184) monuimus, officium, quod urget propositio præcedens, ad ulteriora tendere. Quæ enim ad alium locum pertinent, ea anticipando huc referre nolumus.

§. 1186.

Fiducia in Deo quid sit.

Deo credere dicitur qui, cum pro certo habeat, eum providentia sua tantundem boni in se collaturum, & tantundem mali a se averfurum, quantum salva sapientia apfius fieri potest, & si qua ipsi obventura sint, male in bonum finem directurum, se totum resque suas providentiæ divinæ committit. Unde *Fiducia in Deo* virtus est, quæ homo meliora sperans se totum resque suas providentiæ committit.

Nimirum qui Deo confidit, certus est, quævis res in posterum cadant res suæ, semper eventurus, quæ parte sua melius. Hinc dubius rerum eventus non sollicitat angitque, nec periculum, quod imminet, animum ejus perturbat. Neque enim vult, ut eveniant futura, quam Deus pro sapientia sua incertum

tate summa decrevit. Sed de hisce plura suo loco in Philosophia morali, ubi characterem Deo confidentis delineaturi sumus.

§. 1187.

Deo confidere debemus, seu fiducia in Deo præcepta. *Fiducia in Deo præcepta.*
Etenim pro certo habere debemus, Deum providentia sua tantundem boni in nos collaturum, & tantundem a nobis mali averfurum, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, & si qua nobis eventura sunt mala, in bonum finem directurum (§. 1184), ac nos totos resque nostras providentiæ divinæ committere tenemur (§. 1185). Enimvero qui hoc facit, Deo confidit, & fiducia in Deo est, qua homo meliora sperans se totum resque suas providentiæ divinæ committit (§. 1186). Ergo Deo confidere debemus & fiducia in Deo præcepta (§. 164 part. I. *Phil. pract. univ.*).

Ex iis, quæ de fiducia in Deo demonstravimus, haud obscure intelligitur, hominem obligari ad adversa toleranda, consequenter ad patientiam, quemadmodum supra monuimus (not. §. 593). In Philosophia autem morali videmus, quantum ad patientiam conferat fiducia in Deo, & quantum eandem faciliçet, cum alias difficillima sit. Raritas itaque hujus virtutis defectum fiduciæ in Deo arguit.

§. 1188.

Fortuna adversa meliora desperare non debemus. Pro certo enim habere debemus, si qua nobis eveniunt mala, consequenter si fortuna adversa utamur (§. 540 part. I. *Theol. nat.*), Deum ea in bonum finem directurum (§. 1184), ut nempe sit medium boni obtinendi (§. 679 part. I. *Theol. nat.*) Quamobrem fortuna adversa meliora desperare non debemus.

Propositionem hanc equidem jam demonstravimus in superioribus (§. 589); non tamen superfluum existimari debet,

(*Wolfii Jus Naturæ Tom. I.*)

Ggggg

eam

eam adhuc aliter demonstrari. Etenim absque providentia divina demonstratio destituitur ea evidentia, quæ assensum profus immotum reddit adversus scrupulos, qui fortunam adversam expertis suboriuntur, nec obligatio ad vitandam desperationem meliorum, seu ad spem meliorum adeo clare elucescit, quam ubi ex obligatione ad Deum agnoscendum deducitur, quemadmodum hic factum esse vides.

§. 1189.

*Diffidentia
in Deo
quid sit.*

Deo diffidere dicitur, qui cum pro certo habere nolit, fore ut Deus providentia sua tantundem boni in se conferat, & tantundem mali a se arceat, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, & ut mala, quæ ipsi eveniunt, dirigat in bonum finem, providentiæ divinæ se totum resque suas committere recusat. Unde *diffidentia* in Deo est vitium, quo homo meliora desperans se totum resque suas committere non vult providentiæ divinæ.

Opponitur adeo Diffidentia in Deo fiduciæ in eodem, cum vero supponat actum voluntatis, quemadmodum hæc actum voluntatis, non in nuda absentia fiduciæ consistit. Qui Deo confidit, veritates generales de Deo providentia sua enti cuicunque tantundem boni conferente, tantundemque mali ab eodem arcente, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, ac mala, quæ eveniunt, in bonum finem dirigente, ad se applicat: qui autem Deo diffidit, eas ad se applicari nosse negat, aut saltem num applicari possint dubitat. Aliud itaque est Deo diffidere, aliud non confidere aut a fiducia in Deo vacuum possidere animum. Discrimen hoc probe notandum est ob usum in praxi morali.

§. 1190.

*Diffidentia
prohibita.*

Nemo Deo diffidere debet, seu diffidentia in Deo prohibita. Quoniam enim lege naturali præcipitur, ut pro certo habeamus, Deum providentia sua tantundem boni in nos collaturum, tantundemque mali a nobis averturum esse, quantum

quantum salva ipsius sapientia fieri potest, &, si qua nobis eveniant mala, in bonum finem directurum (§. 1184), ac ut ideo nos totos resque nostras providentiæ divinæ committamus (§. 1185), ne contra faciamus prohibet (§. 722). Quamobrem cum Deo diffidat, qui, cum illud pro certo habere nolit, se totum resque suas providentiæ divinæ committere recusat, & in hoc ipso diffidentia in Deo consistat (§. 1189); nemo Deo diffidere debet, seu diffidentia in Deo prohibita.

Mirum videri non debet, urgeri hic obligationem ad vitandam diffidentiam in Deo. Quemadmodum enim fiducia in Deum is glorificatur; ita diffidentia in eo gloria ejus obscuratur: id quod facile ostendi poterat, nisi demonstratio potius reservanda esset philosophiæ morali. Nihil autem difficultatis habet obligatio ad gloriam Dei non obscurandam (§. 1154. Quamobrem si qua suboritur circa obligationem ad vitandam diffidentiam in Deo; ea per hanc tota tollitur.

§. 1191.

Eventus dubius dicitur, quem prævidere non licet, *Eventus* qualis sit futurus. Quoniam itaque eventus prævideri nequit ob concursum causarum, quem prævidere non datur; *dubius qui-* *nam dica-* *tur & sit.* *eventus dubius a fortuna* (§. 540 part. 1. Theol. nat.) & *casu* (§. 460 part. 2. Theol. nat.) pendet (§. 851 Ontol.).

In plerisque negotiis humanis eventus dubius est. Agricola colit agrum & semen fœcundum eidem committit. Sed cum ad vegetationem segetis concurrat tempestas, quæ qualis futura sit, prævidere nequit; messis a casu dependet. Pone enim lætam segetem uberrimam polliceri messem; at grandine obrui. Casu frustratur, qui jam sperabatur, eventus. Similiter patronus tibi promisit munus proxime vacaturum, a cujus voluntate unice pender, cui conferatur; sed antequam vacet, moritur, atque adeo spe, quæ certissima videbatur, excidit. Eventus adeo a fortuna dependet. In utroque casu dubium est, quid eventurum sit.

§. 1192.

*Eventus
dubius Deo
committendus.*

Eventus dubius Deo seu providentiæ divinæ totus committendus. Pendent enim eventus dubii a fortuna & casu (§. 1191). Enimvero ex parte Dei fortuna nulla (§. 542 part. 1. *Theol. nat.*), sed ad providentiam divinam pertinet (§. 932 part. 1. *Theol. nat.*). Nec ex parte Dei casus ullus est (§. 462 part. 2. *Theol. nat.*), sed quæ eidem tribuuntur, providentiæ divinæ tribuenda sunt (§. 464 part. 2. *Theol. nat.*). Quamobrem cum homo se totum, resque suas omnes providentiæ divinæ committere debeat (§. 1185); eventum quoque dubium Deo seu providentiæ divinæ totum committere debet.

Nemo adeo velle debet, ut talis sit eventus, qualem fore optaret: sed Deo in totum committat, qualem is esse velit.

§. 1193.

*Nimia de
Deo confidentia
quid sit.*

Deo nimium confidere dicitur, qui sibi persuadet se citra usum facultatum suarum aliorumque mediocriter consecuturum tantundem boni, & evitaturum tantundem mali, quantum boni Deus in eum conferre & quantum mali ab eo arcere decreverit. Ut adeo *nimia de Deo confidentia* dicitur separatio usus facultatum suarum aliorumque mediocriter a fiducia in Deo.

Sunt equidem qui sibi persuadent, cum Deum super omnia esse colendum, intelligant, in officiis erga Deum non locum habere excessum: sed quantum fallantur, ipsa experientia docet, quæ realitatem definitionis nimie de Deo confidentiæ loquitur. Eam autem spuriam esse fiduciam in Deo, seu non nisi apparentem, minime veram, mox demonstrabimus (§. 1194).

§. 1194.

*Quod lege
naturali
prohibita.*

Qui Deo confidit, usum facultatum suarum aliorumque mediocriter in bonis consequendis & malis evitandis negligere non debet, seu nimia de Deo confidentia lege naturali prohibita.

prohibita. Qui enim Deo confidit, se totum resque suas Deo committere debet, quod certus sit, eum providentia sua tantundem boni in se collaturum & tantundem mali a se averfurum, quantum salva sapientia sua fieri potest (§. 1186), ut adeo fiducia in Deo tota pendeat a providentia divina (§. 851 *Ontol.*), neque adeo ultra eandem sit extendenda. Enimvero Deus rebus providet per nexum rerum in hoc universo (§. 927 *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum nexus successivorum in dependentia causati a causa, & finis a medio & actione causæ efficientis simul consistat (§. 665 *part. 1. Theol. nat.*); providentia divina non excludit actionem causarum secundarum & usum mediorum, sed potius requirit, adeoque in bonis ab homine consequendis & malis evitandis exigit usum facultatum nostrarum & mediorum aliorum. Atque adeo patet, quod qui Deo confidit, quemadmodum præcipit lex naturæ (§. 1187), usum facultatum suarum aliorumque mediorum in bonis consequendis & malis evitandis negligere non debeat, consequenter cum nimia de Deo confidentia a fiducia in eodem separet usum facultatum suarum aliorumque mediorum (§. 1193), nimia confidentia de Deo prohibita sit lega naturali (§. 163 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Fiducia in Deo oritur ex certa providentiæ divinæ agnitione; nimia autem de Deo confidentia ex errore de providentia divina, quo ea cum cæco fato confunditur, vel tota miraculis adscribitur, quasi Deus in regno naturæ æternum decretum suum non exequeretur per causas secundas, ut finis obtineatur mediorum usu, sed temporaria decreta, quæ ut casus tulerit, demum formata, immediato suo concursu exequeretur seu potentia absoluta. Quam enim hæc opinio a veritate aliena sit, ex demonstrationibus Theologiæ naturalis abunde liquet. Exemplum nimix de Deo confidentiæ præbent Turcæ, qui loca contagiosa non vitant, propterea

Ggggg ;

quod

quod sibi persuadent, si Deus ipsos mori hoc tempore decreverit, morituros etiam se esse in loco minime contagioso; sin minus, se superstites fore etiam si in loco contagioso permanserint, & qui, referente *Turnesortio* in Itinere orientali, arbores in hortis sibi permittunt, earundemque culturam negligunt non ab simili de æterno ac immutabili decreto divino persuasione. In eundem censum veniunt hypocritæ moderni, quos Neo-Pharisæos vocamus, nimia de Deo confidentia omnem animæ culturam abjicientes, quasi solis precibus obtineatur virtus omnis & intellectualis, & moralis, immo ipsum verborum scripturæ sensum litteralem per enthusiasti quendam speciem a Deo expectantes, ut alia taceamus, quæ ad nimiam de Deo confidentiam referenda. Dedit Deus homini facultates, ut iisdum utatur, causas secundas instruxit viribus, & suas unicuique tribuit determinaciones essentielles, ut finibus a se intentis & ab homine intendendis convenienter agant. Unde in ipso rerum nexu, quo providet rebus omnibus Deus (§. 927 part. 1. *Theol. nat.*), continentur etiam, quemadmodum dudum monuit ~~hominum~~ hominum voluntates, a quibus usus facultatum ~~hominum~~ necessarum dependet; continentur quoque actiones omnes causarum secundarum. Ceterum vitium in excessu fiduciæ in Deo oppositum consulto dicitur nimia de Deo, non autem in Deo confidentia. Nimia enim de Deo confidentia vult Deum facere, quod salva sapientia sua absolute summa ut velit fieri nequit, adeoque sapientiæ ipsius detrahit. Quidni quod & voluntatem divinam voluntati humanæ subicere velit? Sed de his uberior dicendi locus erit in Philosophia morali. Ex iis autem, quæ modo diximus, abunde perspicitur, quam necessaria sit exasciata Dei cognitio, nisi officis erga ipsum labem adspargere velis. Recte omnino de Deo sentire debet, qui eum rite colere voluerit. Error omnis in praxin influit, sollicitè adeo vitandus, ut idcirco denuo censuram incurrant Neo-Pharisæi, qui virtutes morales ab intellectualibus separant.

§. 1195.

Sibi nimium confidere dicitur, qui solo usu facultatum rerumque suarum bona futura se consequi, mala vero avertere posse sibi persuadet, nihil prorsus providentiæ divinæ relinquens. Unde intelligitur, quid sit nimium confidere hominibus vel rebus aliis. Quamobrem nimia confidentia de se, hominibus vel rebus aliis est vitium, quo quis solo usu facultatum suarum rerumque ac hominum auxilio bona futura se consequi, aut mala arcere posse sibi persuadet, quasi nullæ sint in illo consequendo, in hoc arcendo providentiæ divinæ partes.

Nimia de Deo confidentia in expectatione futurorum a providentiæ divina separat usum facultatum rerumque suarum atque auxilii hominum (§. 1193); nimia de se & hominibus atque rebus aliis confidentia in expectatione futurorum omnes tribuit partes usui facultatum rerumque suarum atque auxilio hominum, nullas vero providentiæ divinæ relinquit: ast qui Deo confidit, & providentiæ, & usus facultatum & rerum suarum auxiliique humani rationem simul habet (§. 1186. 1194). Nimia igitur tam de Deo, quam de se, a hominibus rebusque aliis confidentia separantur, quæ fiducia in Deo conjunguntur. Ceterum nimia de se & rebus suis confidentiæ exemplum habes in eo, qui vi armorum suorum se vincere posse hostem sibi certo persuadet, quasi providentiæ divinæ nullæ sint in victoria partes. Similiter nimium in divitiis suis confidit, qui earum ope se omnia obtinere posse sibi persuadet, nihil reliqui faciens providentiæ divinæ. Nimium vero in prudentia sua confidit, qui ea sola se negotium quoddam conficere posse sibi persuadet, quasi providentiæ divinæ nil committi sit opus.

§. 1196.

Nemo hominum sibi rebusque suis atque hominibus nimium confidere debet, seu nimia de se rebusque suis atque lege naturalibus confidentia lege naturali prohibita. Cum enim homo

homo Deo confidere debeat (§. 1187), usum equidem facere debet facultatum suarum aliorumque mediorum in bonis consequendis & malis avertendis (§. 1194); quatenus tamen eventus prævideri nequit, qualis sit futurus, adeoque dubius est (§. 1191), in totum is providentiæ divinæ committendus (§. 1192). Lege adeo naturali prohibetur, ne quis solo usu facultatum rerumque suarum bona futura certo consequi, mala vero avertere velit, quasi nullæ hic sint providentiæ divinæ partes (§. 722). Quamobrem cum hoc faciat, qui sibi ac hominibus rebusque aliis nimium confidit (§. 1195); nemo hominum sibi rebusque suis atque hominibus nimium confidere debet, consequenter nimia de se rebusque suis ac hominibus confidentia lege naturali prohibita (§. 163 part. 1. *Phil. pract. univ.*).

Nimia hæc confidentia damnatur a Prophetis tanquam gloriæ divinæ adversa. Unde plurima in scriptura sacra occurrunt exempla particularia. Nimirum qui vitio *tuic* indulget, sibi, hominibus vel creaturis aliis tribuit, quod tribuendum erat Deo, rerumque omnium ut conditori, ita etiam conservatori ac gubernatori. Honorem adeo, qui Deo debetur, eidem aufert, & creaturæ tribuit, cui non debetur. Urgent autem maximopere Prophetæ, quod Deus honorem sibi debitum enti cuidam alteri tribui nolit. Sane qui hoc facit, gloriam Dei obscurat, nec Deum tanquam rerum omnium autorem, conservatorem ac gubernatorem colit: id quod pietati e diametro adversum per superiora intelligitur.

§. 1197.

Qualis esse debeat animus hominis in expectatione futurorum, Homo minime angere debet propter futura, ac curam omnem, quomodo res in posterum casura, abjicere tenetur. Etenim homo eventus dubios providentiæ divinæ in totum committere debet (§. 1192), modo non neglexerit ea, quæ in potestate sua fuerant (§. 1194). Quamobrem

rem

rem angi mimine debet propter futura, nec curæ facere locum, quomodo res in posterum sit casura, consequenter curam hanc omnem abjicere tenetur.

Maximus hic fructus est, quem fert agnitio providentiæ divinæ, & quo se privant, qui eandem negant, vel de ea dubitant, vel eam in negotiis suis, quorum eventus a fortuna pendet, non attendunt.

§. 1198.

Quilibet sorte sua contentus esse debet. Etenim pro certo habere debet, Deum providentia sua tantundem boni in se collaturum, & tantundem mali a se averfurum, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, &, si qua ei eveniant mala, in bonum finem directurum (§. 1184). Non igitur appetere debet præter ea, quæ providentia divina ipsi tribuuntur, neque conqueri de fortuna adversa, quæ eadem providentia ipsi cedit. Quamobrem cum sorte sua contentus sit, qui hoc facit; quilibet sorte sua contentus esse debet.

Videmus adeo, quod sorte sua contentum esse sit officium erga Deum, cum animus sorte sua non contentus repugnet agnitioni providentiæ divinæ.

§. 1199.

In providentia divina acquiescere dicitur, qui, quicquid a Deo fit, vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri pro certo habet, huicque iudicio convenienter appetitum & averfationem moderatur. Unge *Acquiescentia in providentia divina* est virtus, qua appetitum & averfationem moderamur ex sensu certitudinis de rectitudine actionum divinarum in gubernatione hujus universi tam positivarum, quam privativarum.

Ita qui in providentia divina acquiescit, nunquam accusat tempestatem tibi minime faventem, nec conqueritur de me. (Wolffii Jus Naturæ Tom. I.) Hhhhh liori

liori forte aliorum, sed de modica etiam, quæ sibi est, laetatur. Inluit acquiescentia in providentia divina in omnes prope modum virtutes & pendentes hinc actiones, quemadmodum suo loco videbimus in Philosophia morali. Vernaculo sermone dicitur die Zufriedenheit mit Gott, adeoque vi vocis significat animum providentia divina contentum, quæ definitionis nominalis loco esse poterat.

§. 1200.

Quo animo esse debeamus in providentiam divinam.

Homo pro certo habere debet, quicquid a Deo fit vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri, huicque iudicio convenienter appetitum & aversionem moderari tenetur. Deum enim agnoscere (§. 1129) & ut certa sit ejus cognitio operam dare debet (§. 1140). Quamobrem cum Deus sanctissimum se probet in conservatione & gubernatione rerum (§. 1666 part. 1. Theol. nat.), adeoque providentia sua (§. 922 part. 1. Theol. nat.), sanctitas vero sit constans & perpetua voluntas non faciendi nisi quod rectum est (§. 1063 part. 1. Theol. nat.); pro certo utique habere debet, quicquid Deus facit vel permittit in hoc universo, id recte ab eo fieri. *Quod erat unum.*

Enimvero operam quoque dare debet, ut cognitio Dei, quam acquirit, viva sit (§. 1139). Quamobrem cum cognitio viva sit motivum voluntatis & noluntatis (§. 244 part. 2. Phil. pract. univ.), per motiva autem voluntas & noluntas determinanda sit (§. 889 Psych. empir.), cum qua appetitus sensitivus & aversio sensitiva ad consensum reduci debet (§. 267); iudicio quoque isti, quod, quicquid Deus facit vel permittit in hoc universo, id recte ab eo fiat, convenienter appetitum & aversionem moderari tenetur. *Quod erat alterum.*

Ex parte adeo Dei probantur omnia, quæcunque in hoc mundo fiunt, nec ulla de re unquam ejus respectu querelas

movimus. Absolum vero est hinc inferre, quemadmodum fecere, qui internecino in nos flagrant odio, quod approbare debeamus nefanda quævis hominum scelera ac peccatis hominum delectari. Alius enim est actus humanus, alius divinus. Humanum improbamus & detestamur; ast divinum, qui in permissione consistit, rectum esse judicamus, & in eo sanctitatem Dei veneramur, si vel maxime non capiamus rationes, cur Deus hoc permittere voluerit, adeoque rectitudinem actus divini in concreto non comprehendamus. Rationes enim generales, quæ ad officium præsens determinandum sufficiunt, in parte prima Theologiæ naturalis satis luter exponimus.

§. 1201.

Quoniam homo pro certo habere debet, quicquid a Deo fit vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri, & huic iudicio convenienter appetitum ac aversationem moderari tenetur (§. 1200), qui vero hoc facit, in providentia divina acquiescit (§. 1199); *homo quilibet in providentia divina acquiescere tenetur, consequenter acquiescentia in providentia divina lege naturali præcepta* (§. 164 part. 1. Phil. pract. univ.).

Acquiescentia in providentia divina præcepta.

Fiduciæ in Deo & acquiescentiæ in providentia ipsius fructus est ars semper gaudendi, de qua egregium opus conscripsit *Antonius Sarasa*, quemadmodum suo tempore in Philosophia morali clarius exposituri sumus. Unde hæc duo erga Deum officia felicitatem hominis veram maxime provehunt, ut adeo eidem infestus censendus sit, qui ea parum curat, immo studio negligit.

§. 1202.

Homo minime offendi debet, si bonis mala, malis bona eveniant. Etenim homo pro certo habere debet, quicquid a Deo fit vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri, & huic iudicio convenienter appetitum ac aversationem

Anlicitum sit offendi, si bonis mala, malis bona eveniant.

moderari tenetur (§. 1200). Quodsi ergo videt bonis mala, malis bona evenire; id ipsum tanquam minus rectum improbare haud quaquam debet, nec ex eo tedium ullum percipere tenetur. Quoniam itaque facto alterius offenditur, qui ex eo tedium sive molestiam animi percipit (§. 936); homo minime offendi debet, si bonis mala, malis bona eveniant.

Facile patet ex iis, quæ modo demonstravimus, qui offenditur, si bonis mala, malis bona eveniant, eum in sanctitatem Dei injurium esse, unde intrinseca vitii hujus turpitude innotescit, quod tanto magis nocet, ubi in odium ipsius Dei degenerat. Sed hæc suo loco in Philosophia morali uberius exponenda.

§. 1203.

*Quo animo
ferenda
mala.*

Si qua nobis eveniunt mala, ea animo tranquillo ferre debemus. Quoniam enim providentia divina sese extendit ad omnia, quæ sunt ac fiunt in hoc universo, nec quicquam judicari debet adeo abjectum, ad quod ea sese non extendat (§. 925 part. I. Theol. nat.); si qua nobis eveniunt mala, certi esse debemus, id non fieri nisi Deo providente (§. 1139. 1140). Quamobrem cum pro certo habere debeamus, quicquid Deus facit vel permittit in hoc universo, id recte ab eo fieri, ac huic judicio convenienter moderari tenemur appetitum & aversionem (§. 1200); de providentia divina nullæ movendæ sunt querelæ. Quoniam vero præterea pro certo habere debemus, si qua nobis eveniunt mala, Deum ea directurum in bonum finem (§. 1184), hæc autem mali in bonum finem directio fit bonitatis divinæ (§. 733 part. I. Theol. nat.); ex eo, quod Deus mala physica nobis immittit, vel ab aliis mala inferri permittit, bonitatem in se divinam agnoscere debet, consequenter cum Deus etiam amandus sit, quia bonus in nos (§. 1173)

(§. 1173), ob mala, quæ Deo providente nobis eveniunt, amor Dei non remitti, sed potius inflammari debet. Cumque ob directionem eorundem ad bonum finem certi sumus de bono a Deo nobis conferendo, spem ejus obtinendi animo concipere debemus (§. 796 *Psych. empir.*). Nulla igitur ratio est, cur animus noster affectu quodam molesto perturbetur (§. 609 *Psych. empir.*), consequenter si qua nobis eveniunt mala, ea animo tranquillo ferre debemus.

Nihil in hac demonstratione sumitur, quod naturæ humanæ repugnet, modo viva Dei cognitio præsupponatur, quemadmodum in Philosophia morali expressius docebimus. Nihil etiam sumitur, quod principiis scripturæ sacræ non ad amissionem conveniat. Sit ita quod vulgo aliud videatur hominibus, qui inimiore cognitione Dei destituuntur, nec sollicitè caveant, ne appetitus sensitivus & aversatio sensitiva in assensum influant, & ne nebulas menti affundant. Ex hæcenus dictis abunde jam perspicitur, quantum intersit, ut de providentia divina certi sumus eamque distinctè cognoscamus. Idem tamen adhuc clarius elucescet ex Philosophia morali, ubi media officiorum erga Deum & remedia adversus impedimenta, quæ eorum præstationi objiciuntur, demonstraturi sumus. Tum enim demum clarissime intelligetur, quomodo agnitio Dei viva immutet animum nostrum, ut alius profusus prodeat status, quam absque ea sperari poterat.

§. 1204.

Deum seu nomen divinum celebrare dicitur, qui attributa divina & opera ejus prædicat. Unde intelligitur, quid sit celebratio nominis divini. *Celebratio nominis divini quid sit.*

Non igitur ad celebrationem nominis divini sufficit, ut attributa ejus commemorare, & opus creationis ac providentiam divinam hucque spectantia facta enarres, verum etiam quanta illa sint, & quantum boni vi providentiæ in creaturas redundet ostendas. **Exempla celebrationis nominis divini**

H h h h ;

occur-

occurrunt in Psalmis, & huc etiam pertinet hymnus B. Virginis, quæ vulgo *Magnificat* dici solet a verbo, quo incipit, more Ecclesiastico, quem loquuntur nomina Dominicarum Paschatis festum præcedentium & sequentium.

§. 1205.

Quod lege naturali præcepta.

Homo obligatur ad nomen divinum celebrandum, seu celebratio nominis divini lege naturali præcepta. Homo enim verbis testari debet, se agnoscere perfectionem Dei absolute summam seu attributa ipsius, & pro certo habere quod illa perfectio, seu hæc attributa eidem convenient (§. 1147), consequenter etiam cognoscere, quod sit creator omnium & autor ordinis naturæ (§. 763 part. I. *Theol. nat.*), autor naturæ (§. 822 part. I. *Theol. nat.*), conservator omnium (§. 843 part. I. *Theol. nat.*), & gubernator (§. 902 part. I. *Theol. nat.*), rebus omnibus in hoc universo providens, ut nihil judicari debeat tam abjectum, ad quod sese non extendat providentia ipsius (§. 923. 925 part. I. *Theol. nat.*). Enimvero qui attributa & opera divina prædicat, nomen Dei celebrat (§. 1204). Homo igitur obligatur ad nomen divinum celebrandum, consequenter celebratio nominis divini lege naturali præcepta (§. 164 part. I. *Phil. pract. univ.*).

Facit hæc nominis divini celebratio ad agnitionem Dei amplificandam inter homines. Quamobrem cum alios etiam ad agnitionem Dei perducere debeamus, quantum in potestate nostra est (§. 1141); hinc quoque patet obligatio ad nomen divinum celebrandum. Quoniam in celebratione nominis divini etiam exprimuntur affectus in appetitu & veneratione, nec non actus voluntatis & voluntatis, qui a cognitione Dei viva in nobis pendunt; quantum hoc officium conferat ad satisfaciendum alteri de aliis ad cognitionem vivam Dei perducendis dici vix potest, ac in Philosophia morali disertius exponetur.

§. 1206.

In celebrando nomine divino effectus naturæ tribuendi sunt Deo tanquam causæ primæ. Etenim nomen divinum celebramus, dum attributa & opera divina prædicamus (§. 1204). Quamobrem cum Deum ex contemplatione hujus universi & eorum, quæ in eodem sunt, cognoscere debeamus (§. 1131), Deus autem sit rerum omnium causa prima, creaturæ autem sint causæ secundæ, dependenter a prima operantes (§. 1120 part. 1. *Theol. nat.*) & propter fines a Deo intentos ita agentes, ac si ipsæmet eos intenderent (§. 661 part. 1. *Theol. nat.*), ita ut, quæ ex natura & essentia rerum materialium consequuntur, sint fines a Deo intenti, essentiæ vero & natura rerum media, quibus fines istos consequitur (§. 645 part. 1. *Theol. nat.*), & non modo omnes rerum naturalium usus sint in numero istorum finium (§. 648 part. 1. *Theol. nat.*), verum etiam usus rerum omnium artificialium (§. 649 part. 1. *Theol. nat.*) & omnes fortunæ adversæ pariter ac secundæ effectus in eundem censum veniant referendi (§. 651 part. 1. *Theol. nat.*); in celebrando nomine divino omnes omnino effectus naturæ tribuendi sunt Deo tanquam causæ primæ.

Quomodo affectus natura in celebrando nomine divino considerandi.

Convenit hoc scripturæ sacræ: in ea enim a viris divinis effectus naturæ ubivis tribuuntur Deo, non attentis causis secundis, & rerum naturalium usus explicantur per fines a Deo intentos. Fit hoc non modo, quando præmia & pœnas divinas urgent; verum etiam quoties nomen divinum celebrant, & ad idem celebrandum nos adhortantur. Nemo autem miretur, nos hic hunc morem referre inter officia naturalia. Ecquis enim est, qui nesciat, religionem naturalem a Mose ac Prophetis maximo studio inculcari cum revelata sororio vinculo copulandam &, postquam a Pharisæis corrupta fuerat, a Christo integritati suæ fuisse restitutam ex legis naturæ genuina interpretatione? Religio revelata non tollit

collit naturalem, sed defectus ejus supplet eandemque perficit. Quamobrem cum naturalis religio ex principiis rationis seu iis, quæ in Theologia naturali de Deo docentur, deducatur (§. 112 part. 2. *Theol. nat.*); si veritatem attingimus via demonstrationis, nullus dari potest inter Scripturam sacram & Philosophiam dissensus. Ceterum non leve argumentum hinc petitur ad tuendam scripturæ sacræ autoritatem adversus Antiscripturarios, quod, quæ de religione naturali illa docet, demonstrationibus in Philosophia rigidentur (§. 467 part. 1. *Theol. nat.*). Per propositionem autem præsentem in ruborem dantur Antiscripturari contententes, quasi Scriptura sacra cum vulgo in scientia naturali hospite ac peregrino effectuum naturæ rationem redditura eam quærat in Deo tanquam causa proxima & immediata, Deo tribuens, quod causis secundis erat tribuendum, quemadmodum si Jupiter tonare ac pluere fingitur a paganis. Jubet religio naturalis, ne in causis secundis subsistamus, sed ut ab iis in Deum, tanquam causam primam, mens nostra semper ascendat, ut Deo tribuatur, quod suum est, idemque a nobis glorificetur.

§. 1207.

*Quomodo
Deus &
que præter
eum exi-
stunt in
celebratio-
ne nominis
divini spe-
ctari debe-
ant.*

Quoniam in celebrando nomine divino effectus naturæ tribuendi sunt Deo tanquam causæ primæ (§. 1206), Deus autem creator mundi est & autor ordinis naturæ (§. 763 part. 1. *Theol. nat.*), omniumque, quæ in eo sunt corporum (§. 779 part. 1. *Theol. nat.*) & animarum (§. 780. 783 part. 1. *Theol. nat.*), conservator mundi & ordinis naturæ omniumque, quæ in eo sunt, corporum (§. 847 part. 1. *Theol. nat.*) & animarum (§. 857. 858 part. 1. *Theol. nat.*) & universi hujus gubernator (§. 900 part. 1. *Theol. nat.*); corpora autem etiam hodiernum genita (§. 779 part. 1. *Theol. nat.*) & animæ tam humanæ (§. 781 part. 1. *Theol. nat.*), quam brutorum (§. 783 part. 1. *Theol. nat.*), totusque adeo homo quoad animam atque corpus sunt creaturæ Dei (§. 782

part.

part. 1. Theol. nat.), Deus autem ipsis largitur vires agendi (§. 876 *part. 1. Theol. nat.*), & tota rerum natura agit propter fines a Deo intentos, ac si ipsamet eos intenderet (§. 661 *part. 1. Theol. nat.*), secundum leges in prima rerum creatione eidem præscriptas (§. 826. 827 *part. 1. Theol. nat.*) voluntatem divinam exequendo (§. 969 *part. 1. Theol. nat.*), homo autem obligatur ad actiones liberas non ex suo arbitratu, sed secundum voluntatem Dei determinandas (§. 974 *part. 1. Theol. nat.*) tanquam servus Dei (§. 968 *part. 1. Theol. nat.*), Domini non modo sui (§. 966 *part. 1. Theol. nat.*), sed totius mundi & omnium, quæ hodiernum in eodem generantur, aut quomocumque a natura producuntur, ac ipsius naturæ (§. 965 *part. 1. Theol. nat.*), Deus vero actiones illius malas, quæ quod malæ sint, ab homine habent (§. 883 *part. 1. Theol. nat.*), ad bonos fines dirigit (§. 680 *part. 1. Theol. nat.*); *in celebrando nomine divino Deus spectari debet tanquam creator, conservator & gubernator atque dominus mundi eorumque, quæ in eo sunt, quibus rebus omnibus dat vires agendi & præscribit leges, juxta quas agant, auctor & dominus totius naturæ; ex adverso autem omnia, quæ in mundo sunt, ipse etiam homo tanquam creatura a Deo in esse suo totæ pendentes, & secundum leges a Deo præscriptas ob fines ab ipso intentos agendo voluntatem ejus exequentes, homo autem quoad actiones liberas tanquam servus, qui ad nutum Domini sui easdem determinare debet, Deo tamen, ubi secus fecerit, malas quoque actiones ejusdem in bonum finem dirigente, ne excidat sine ultimo a se per creationem intento.*

Consona hæc per omnia sunt scripturæ sacræ, ita ut, si ea notaveris, semper rationem reddere potueris, cur in ea ad celebrandum nomen divinum hæc potissimum in medium proferantur, non alia. Et qui nomen divinum celebrare vo-

luerit, hinc discet, undenam sit petenda laudis divinæ materia, ut pateat, quomodo Deus attributa sua nobis demonstrat per opera sua. Videmus itaque quam consona sit philosophia nostra scripturæ sacræ, & quantum faveat sincero Numini supremi cultui atque infusæ in Deum pietati. Judicent vero hinc alii, quid sentiendum sit de iis, qui malevolo in nos animo, immo internecivo odio dogmata latæ atheismo fores pandunt, & omnis religio ac virtus subvertatur. Judicent etiam, annon recte fecerim, qui ipsorum calumniis manifestis nihil reposui.

§. 1208.

Obligatio *Quicquid homo natura habet boni, & quicquid quæ omnia bona modocunque acquirit; id omne Deo datori acceptum referre Deo acceptum debet.* Etenim per Deum omnia possibili sunt, nec eo sublapta ferendi. to quicquam possibile (§. 174 part. 2. Theol. nat.); actualitas vero rerum omnium a voluntate Dei dependet (§. 377 part. 2. Theol. nat.), & quicquid præteritum existit, id omne a Deo creatum est (§. 379 part. 2. Theol. nat.). Quoniam itaque quod natura habet homo, id ipsi per essentiam & naturam suam competit (§. 32); quicquid boni natura habet, id omne a Deo habet. Porro bonitati divinæ acceptum ferendum, si homo ponitur in iis circumstantiis, sub quibus bonorum tam physicorum, quam moralium fit compos (§. 737 part. 1. Theol. nat.) & quibus mala physica & moralia, quibus sub aliis circumstantiis obnoxius fieri poterat, avertuntur (§. 736 part. 1. Theol. nat.). Quamobrem quicquid præterea quomodocunque acquirit boni, id denuo Deo acceptum referendum. Quoniam itaque Deum agnoscere debet (§. 1129), immo ad eundem ex seipso agnoscendum obligatur (§. 1135); nullum superesse potest dubium, quin etiam Deum tanquam fontem omnis boni agnoscere debeat, consequenter quod homo nihil

nihil habeat boni five natura, five quomodocunque acq-
situm, quod non Deo datori acceptum ferendum sit, con-
sequenter cum certa unicuique esse debeat Dei cognitio
(§. 1140), quilibet omnino homo, quicquid vel natura
habet boni, vel quomodocunque acquirit, id omne Deo
acceptum ferendum.

Officium hoc requirit, ut veritatem universalem quilibet
ad se in individuo applicet, quemadmodum supra in casu si-
mili ostendimus (§. not. 1184). Qui notione entis in gene-
re, quam admodum distincte explicavimus in Ontologia, &
determinationis actus contingentium, quam exposuimus in
Cosmologia, tanquam notionibus directricibus utitur; is lu-
culenter Deum sibi tanquam datorem omnis boni repræsen-
tabit. Sed de hoc differius dicendum in Philosophia morali,
quando praxin hujus officii declaraturi sumus.

§. 1209.

*Homo Deum ob bona sibi aliisque collata celebrare & Officium
se ipsi ad quævis officia præstanda obligatum agnoscere debet.* *hominis ob*
Quicquid enim habet boni & quicquid quomodocunque *bona a Deo*
acquirit, id omne Deo acceptum ferre debet (§. 1208). *accepta.*
Quamobrem cum Deum celebrare (§. 1205) consequen-
ter attributa divina & opera, seu quicquid Deus facit, præ-
dicare debeat (§. 1204); quin etiam bona sibi aliisque col-
lata prædicare, consequenter Deum ob ea celebrare teneat-
ur (§. cit.); dubitandum non est. *Quod erat unum.*

Enimvero quia Deus nobis bona omnia, quæ ha-
bemus, conferens in nos bonus est (§. 697 *part. 1. Theol.*
nat.); eum quoque ob bona nobis collata amare debemus
(§. 1173), consequenter sollicite nobis cavendum, ne quid
faciamus, quod is a nobis fieri non vult, vel etiam non fa-
ciamus, quod fieri vult (§. 1176). Quoniam itaque ad
officia præstanda lege naturali obligati sumus (§. 224

part. I. Phil. pract. univ.), adeoque etiam Deus vult, ut eadem præstemus (§. 284 *part. I. Phil. pract. univ.*); ob bona nobis collata ad officia eidem præstanda nos obligatos agnoscere debemus. *Quod erat alterum.*

Nemo est qui ignorat, ubi bona ab altero nobis collata excitant amorem, nos eum hoc nomine prædicare & ad quævis officia, quæ a nobis in eum proficisci possunt, nosmet obstrictos existimare: unde etiam huc redeunt loquendi formulæ, quibus utimur in hoc casu ad animum nostrum eidem significandum. Quod si viva fuerit Dei tanquam fontis omnis boni cognitio; hæc sua sponte consequuntur, ut adeo, cum ad istam obligemur (§. 1139) ad hæc simul nos obligari dubitandum non sit. Neque obstat, nos jam Deo obligatos esse ad officia præstanda independentem a bonis, quæ ipsi accepta ferre tenemur. Ad unum enim idemque faciendum non uno nomine obligari esse possumus: quo in casu obligatio tanto intelligitur fortior. Interim tamen obligatio hæc quidpiam superaddere videretur anteriori, nimirum ut cum gaudio præstemus officia Deo debita, ne nobis videantur onerosa: id quod ex natura amoris ostendi facile poterat.

§. 1210.

*Obligatio
Deum celebrandi quod mala avertit vel ab iis nos liberaverit.*

Quoniam absentia mali bonum est (§. 756), adeoque quod Deus mala a nobis averterit, vel ab iisdem nos liberaverit, inter bona referendum; ob bona autem sibi aliisque collata homo Deum celebrare & se ipsi ad quævis officia præstandum obligatum agnoscere debet (§. 1209); Deum quoque celebrare debemus, quod mala a nobis avertit, vel ab iisdem nos liberaverit, ac propterea ad quævis officia præstanda nos obligatos agnoscere tenemur.

Ut propositioni præsentī omnem tribuamus latitudinem; quam habere potest ac debet, probe perpendenda sunt, quæ paulo ante demonstravimus, quod in celebratione nominis divini effectus naturæ tribuendi sint Deo tanquam causæ primæ

prim (§. 1206). Etenim hic quoque considerandum, quod causæ secundæ exequantur voluntatem Dei, & mala, quæ per earum actiones resultare poterant, physica, ubi per nexum rerum evitantur, id tribuendum Deo, qui per eundem nobis providet. Qui principia Theologiæ naturalis habuerit perspecta, is haud difficulter videbit, quænam hic ad mala a Deo averfa providentia sua referri debeant. Sed de hisce rectius diceretur in Philosophia morali.

§. 1211.

Gratiarum actio est celebratio nominis divini ob bona nobis aliisque collata, vel mala averfa ac sublata, cum significatione voluntatis præstandi debitâ officia. *Gratiarum actio quid sit.*

Intelligimus hic officia quælibet cum erga Deum, tum erga alios ac nosmetipsos. Quodcunque enim horum præstiteris, obedientiam Deo præstas, siquidem ideo facias, quia Deus vult, ut facias. Hoc pacto enim omni officio inest officium erga Deum.

§. 1212.

Deo gratias agere debemus tum ob bona nobis aliisque collata, tum quod mala, quæ imminebant, averterit, vel a præsentibus nos liberaverit. Deum enim celebrare debemus non modo ob bona nobis aliisque collata, verum etiam quod mala futura averterit, aut a præsentibus nos liberaverit, ac propterea ad quævis officia præstanda nos obligatos agnoscere tenemur (§. 1209. 1210). Sed qui hoc facit, Deo gratias agit (§. 1211). Ergo Deo gratias agere debemus. *Gratiarum actio lege naturali præcepta.*

In gratiarum adeo actione recensentur beneficia divina, sive in boni collatione, sive in mali depulsione consistant. Prædicatur Deus, qui utrumque fecit, & spondemus promptam officiorum præstationem.

§. 1213.

Gratitudo erga Deum est virtus, qua ob bona nobis collata *Gratitudo collata quid sit.*

collata vel mala depulsa præstatione officiorum promptacidem placere studemus.

Nimirum quemadmodum ad quamlibet virtutem requiritur constans & perpetua voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 328 *part. 1. Phil. pract. univ.*); ita etiam animus in Deum gratus consistit in constante ac perpetua voluntate faciendi, quæ Deo placeat, ob beneficia ab eodem accepta, quæ partim in bonicollocatione, partim in liberatione a malo consistunt. Quamobrem cum alium ratio non novit modum, quo Deo placere possimus, quam promptam officiorum præstationem, componendo actiones nostras ad voluntatem ipsius; ideo quoque gratitudo sese exeric prompta officiorum præstatione, ut scilicet, quemadmodum paulo ante notatum est (*not. §. 1209*), cum gaudio & ex amore in Deum faciamus, quod debemus,

§. 1214.

Grati erga Deum esse debemus.

Homo erga Deum gratus esse debet. Etenim propterea quod Deus bona nobis contulit & mala a nobis depellit, nos eidem ad quævis officia præstanda obligatos agnoscere debemus (§. 1209), consequenter cum lex naturæ sit voluntati divinæ conformis (§. 284 *part. 1. Phil. pract. univ.*), Deus etiam vult, ut hoc faciamus. Enimvero Deo obedire (1165), consequenter quod vult prompte facere debemus (§. 1164) Quamobrem ob bona ab eodem nobis collata ac mala a nobis depulsa prompti esse debemus ad præstanda quævis officia: Quoniam itaque qui hoc facit, gratus erga Deum est (§. 1213): erga Deum grati esse debemus.

Gratitudo equidem tendit ad beneficia beneficiis rependenda, quemadmodum suo loco videbimus; ubi tamen non habes, quod des aut facias alteri, voluntate terminatur. Ubi enim desunt vires, ibi sufficit voluntas. Quicquid homo boni habet, id omne Deo acceptum ferre tenetur (§. 1208),
Deus

Deus vero libimetipsi sufficientissimus (§. 428 *part. 1. Theol. nat.*), adeoque nulla prorsus re extra se quomodocunque indiget (§. 427 *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem ab homine nullum in Deum bonum conferri potest. Nihil adeo est, quo gratum in eum animum testari valeamus, quam prompta obedientia ex amore profecta, cum gratitudo qua affectus in amore consistat (§. 784 *Psych. empir.*) & beneficiis divinis agnitis primo omnium oriatur (§. 789 *Psych. empir.*), antequam de modo, quo te Deo gratum præstare volueris, distincte cogitare possis.

§. 1215.

Ingratitudo erga Deum est vitium, quo homo bonitatem divinam agnoscere non vult, aut ea non obstante pro suo potius arbitratu, quam juxta voluntatem Numinis actiones suas determinare mavult. *Ingratitudo quid sit.*

Opponitur hoc vitium gratitudini seu animo grato tanquam ens positivum positivo, ut adeo non nudam gratitudinis absentiam denotet. Sed hæc manifestiora evadent suo tempore in Philosophia morali.

§. 1216.

Ingratitudo erga Deum lege naturali prohibita. Etenim quicquid habemus natura boni, vel quomodocunque acquirimus, id omne Deo datori acceptum referri debet (§. 1208) ac propterea Deum celebrare, ac ad quævis officia præstanda nos obligatos agnoscere tenemur (§. 1209). Quoniam hoc non facit, qui ingratus erga Deum est, sed bonitatem potius divinam agnoscere non vult, aut ea non obstante pro suo potius arbitratu, quam juxta voluntatem Numinis actiones suas determinare mavult (§. 1215); ingratitude erga Deum lege naturali prohibita (§. 722). *Quod lege naturali prohibita.*

Conjungi possunt cum ingratitude vitia alia pietati contraria, veluti si quis propter adversa, quæ experitur, bonitatem Dei blasphematur: sed de his hic dici non est opus, cum ex anterioribus jam constet, quod ab iis quam maxime alieni esse debeamus.

§. 1217.

Desiderium quid hic dicatur.

Per *desiderium* intelligimus actum voluntatis, quo vehementer volumus, ut quid fiat.

Non loquimur hic de affectu, qui desiderii nomine venit, utpote actu appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ. Huic tamen respondet actus appetitus rationalis, quem eodem nomine indigitamus, nimirum si actus ille ad actum appetitus rationalis reducitur distincta boni cognitione, hic prodit. Etenim si bonum quoddam speramus idemque valde cupimus, ex mora tedium percipitur, & sic actu aversionis sensitivæ & actus appetitus sensitivi, in quibus spes & cupiditas consistunt, desiderium oritur (§. 853. *Psych. empir.*). Quodsi ergo actum voluntatis seu appetitus rationalis affectui substituire velis; non alius prodit, quam quem in definitione expressimus. Neque a significato, quem vocabulo tribuimus, abhorret usus loquendi. Legi hic merentur, quæ diximus alibi (§. 273 *part. 2. Theol. nat.*), cum ostenderemus, quo sensu desiderium Deo tribuatur. Quando enim Deo tribuuntur affectus, actus appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ reducuntur ad actus rationalis.

§. 1218.

Quanam homo a Deo desiderare debeat.

Homo desiderare debet, ut Deus bona sibi aliisque presentia conservet, plura, quibus indigemus, in posterum nobis conferat & mala a nobis avertat aut, si quid nobis mali accidere debeat, in bonum finem id dirigat. Etenim homo quicquid natura habet boni, & quicquid ejus quomodocunque acquirit, id omne Deo acceptum ferre debet (§. 1208), consequenter Deum datorem omnis boni agnoscere tenetur. Et quoniam absentia mali quoque bonum est (§. 756) & malum, quatenus dirigitur in bonum finem, ob effectum bonis accensetur (§. 679 *part. 1. Theol. nat.*); si Deum datorem omnis boni agnoscit, certus quoque esse debet, cum mala ab hominibus depellere &, si qua iis eveniant, in bo-

num finem dirigere. Quoniam itaque quid volumus, quam primum id nobis tanquam bonum distincte repræsentamus (§. 891 *Psych. empir.*); quin homo desiderare debeat, ut Deus bona sibi aliisque præsentia conservet, plura, quibus indigemus, in posterum nobis conferat, mala autem a nobis avertat, aut, si qua nobis accidere debeant, vel præsentia sint, in bonum finem dirigat, dubitandum non est (§. 1217).

Poteramus hoc etiam deducere ex obligatione ad determinandum actus voluntatis per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 251 *part. I. Phil. pract. univ.*). Quod si enim hoc fiat quoad conservationem boni præsentis & collationem futuri, malique eventu possibilis declinationem, aut nobis obtingentis in bonum finem directionem; prodibit actus iste voluntatis, qui in propositione præsentis præcipitur.

§. 1219.

Desiderium boni præsentis a Deo conservandi & futuri ab eodem conferendi malique depellendi, aut in finem bonum dirigendi vocatur *Invocatio Numinis*. Quidam *Invocationem mentalem* appellant.

Quando itaque in adversis invocamus Deum, ab eo desideramus, ut a malo præsentis nos liberet, vel quod imminere videtur, avertat, aut, nisi hoc salva sapientia ipsius fieri possit, in bonum tamen finem dirigat.

§. 1220.

Deum invocare debemus, seu Invocatio Dei lege naturali præcepta. Desiderare enim debemus, ut Deus bona nobis aliisque præsentia conservet, plura, quibus indigemus, in posterum nobis conferat, & mala a nobis avertat, aut, si quid nobis mali accidere debet, in bonum finem dirigat (§. 1218). Enimvero in hoc desiderio invocatio Numinis consistit (§. 1219). Deum igitur invocare debemus, *(Wolffii Jus Naturæ Tom. I.)* Kkkkk

mus, adeoque invocatio Numinis lege naturali præcepta (§. 164 part. 1. *Phil. pract. univ.*).

Sunt qui invocationem Numinis superfluum existimant, propterea quod Deus omnium optime noverit, quibus bonis homo indigeat & quænam ipsi mala salutaria, quænam nocua esse possint vi omniscientiæ suæ (§. 301. 302 part. 1. *Theol. nat.*), & æterno suo decreto, quod providentiam appellamus (§. 922 part. 1. *Theol. nat.*), jam determinaverit, quantum boni eidem conferre, quantum mali ab eodem avertere, & quomodo mala, in quæ eum ruere sinit, in bonum finem dirigere velit (§. 525 part. 1. *Theol. nat.*). Enimvero hi non perpendunt, eam ex agnitione Dei, quam necessariam esse in dubium revocare non audent, modo viva fuerit, seu certa, per naturam hominis illa necessario fluat, ut, salva natura humana, tolli nequeat invocatio, nisi obligatione ad vitam Dei agnitionem simul sublata.

§. 1221.

An Deus invocari velit.

Quoniam invocatio Numinis lege naturali præcepta (§. 1220), quod vero lege naturali præcipitur, id Deus ab homine fieri vult (§. 284 part. 1. *Phil. pract. univ.*); Deus quoque vult, ut ab hominibus invocetur.

Quoniam non desunt, qui existimant, cum Dei parum interlit, utrum ab hominibus invocetur, nec ne, eam invocationem sui parum curare; nostrum opinio fuit ostendere, quod Deus ab hominibus invocari velit, ne rationi adversum videatur, quod urget scriptura sacra, quemadmodum malleat Antiscripturarii.

§. 1222.

Oratio quid sit.

Oratio dicitur sermo, quo ea, quæ Deum invocantes eidemque gratias agentes cogitamus, verbis ore prolati significamus, vel quo internum animæ statum in invocatione Numinis ac gratiarum actione verbis exprimimus. Dicimus etiam Orationem *Præca*.

Oratio adeo vel nos tangit, vel alios, & agit vel de bonis præsentibus conservandis ac futuris obtinendis, vel de malo depellendo, vel denique de bonis præteritis aut jam collatis, ac de liberatione a malo facta vel periculo declinato. Hinc quatuor distinguit Apostolus 1. *Tim.* II. 2. ejus species, quarum prima est de bonis obtinendis, secunda de malis averteendis, tertia de gratiis pro acceptis beneficiis agendis, quarta pro aliis hominibus intercedit. Ex versione *Castalioni* dicuntur *Supplicationes, Preces, Gratiarum actiones, & Interpellationes*. Sed in præsentibus non opus est, ut species hæc a se invicem distinguamus, ubi nonnisi obligationem ad orandum declarare nobis propositum. Cetera enim ad Philosophiam moralem spectant, adeoque suo loco reservanda.

§. 1223.

Ad orandum obligamur, seu oratio lege naturali præ- *Obligatio*
cepta. Deum enim invocare (§. 1220) eidemque gratias a- *orandi*
 gere debemus (§. 1212). Enimvero actio humana ex actionibus intellectus, voluntatis vel noluntatis, atque facultatis locomotivæ consistit (§. 70 *part. i. Phil. præct. univ.*). Quamobrem cum non sola anima, sed integer homo Deum colere debeat (§. 1147); necesse est, ut, quæ in invocatione ac gratiarum actione mentali animo concipiuntur verba, ipso etiam ore proferantur. Quoniam itaque sermo hic oratio est (§. 1222); ad orandum quoque obligamur; consequenter oratio lege naturali præcepta (§. 164 *part. i. Phil. præct. univ.*).

Sunt qui orationem, quatenus contradistinguitur invocationi Numinis & gratiarum actioni mentali, superflua existimant, propterea quod Deus cognoscat omnia, quæ cognitu possible sunt (§. 154 *part. i. Theol. nat.*), adeoque hominum quoque cogitationes, quas jam ab æterno præcivit (§. 524 *part. i. Theol. nat.*). Ecce enim verbis Deum docere debes, quæ jam satis novit? Enimvero qui ita sentiunt, non perpendunt, non animam tantummodo hominis, sed integrum

hominem obligari ad Deum colendum, atque adeo non modo facultates animæ, verum etiam omnes corporis vires impendendas esse in cultum divinum, ita ut nulla detur actio humana, ad quam non modo facultates cognoscitivæ ac appetitivæ, verum etiam locomotiva, quatenus in corpore spectatur, concurrunt. Sane in ceteris quoque officiis erga Deum deesse minime debent actus externi tum requisiti, de quibus in Philosophia morali disertius dicemus: ubi etiam exposituri sumus utilitatem orationis, ne quicquam in ipsa invocatione & gratiarum actione mentali desideretur. Neque enim ex utilitate hac nascitur obligatio, sed ex ipsa essentia & natura humana, ad quam non minus corpus, quam anima spectat.

§. 1224.

Quod oratio nostra aliis exemplo esse debet.

Quoniam ad exempla bona aliis præbenda obligamur (§. 930), invocatio autem mentalis & gratiarum actio itidem mentalis nemini hominum innotescit; *orando quoque aliis exemplo esse debemus.* Unde alia adhuc ratione patet, *quod saltem aliquo in casu orare debeamus.*

Quænam sit vis exemplorum in parte altera Philosophiæ practicæ universalis abunde docuimus, & quantum valeant exempla orantium in specie ostendemus in Philosophia morali. Aliud vero est orare, ut videaris hominibus, quinam sis, aliud vero, ut exemplo tuo eos doceas, quod & quomodo orandum sit, & eos ad orandum excites. Etsi adeo prius reprober Christus ab hypocrisi Pharisæis familiari suos advocaturus; non tamen rejicit posterius. Velle enim hoc Deum eodem modo pater, quo Deum velle adstruximus, ut ab hominibus invocetur (§. 1221).

§. 1225.

Garritus quid sit in genere &

Garrire dicitur, qui multa verba inania profert. Hinc oraturus garrit, si verba, que profert, non intelligit, vel ad ea non affert attentionem, que ad eorundem intellectum

Sum sufficit, vel etiam de veritate eorum, quæ iisdem significatur, quoad se convictus non est. *quid in Oratione.*

Sumimus vocabulum in propriissimo suo significato. Re-
cte enim *Donatus*: Garrire est, inquit, tanquam avis inani-
ter loqui quemadmodum vel ex folis *Ciceronis* verbis pater,
quando *lib. 2. de Orat. c. 21.* ait, seculis multis ante gymnasia
inventæ esse, quam in his Philosophi garrire cœperint. Ina-
niter garrunt aves, quia proferunt sine mente sonos, quales
sunt termini inanes, quibus nulla notio respondet (§. 38
Log.). Quodsi ergo in mente orantis verbis, quæ profert nul-
la respondet notio, vel deest convictio veritatis quoad se,
quo in casu deest notio verbis respondens in concreto; recte
omnino garrire dicitur. Per garrimum interpretatur *Castalio*
prohibitam a Christo in orando *Battologiam*, Judæis in syna-
gogis usitatam *Matth. VI. 7.* quæ in iterata repetitione eorun-
dem aut saltem æquipollentium verborum consistit, non ta-
men satis exacte, quemadmodum nobis videtur, etsi castita-
tis Latinæ linguæ fuerit amantissimus. Vulgatus interpres
per *multiloquium* vertit, quod tamen vocabulum non speci-
fice exprimit vitium a Christo taxatum, cujus mens hæc est:
orantes eadem verba vel æquipollentia non sæpius repetere
debere more paganorum, qui sibi persuadent iisdem verbis
ad nauseam usque repetitis defatigari Deos, ut ipsos exaudi-
ant. Sed hoc utique principiis Theologiæ naturalis de boni-
tate Dei & rerum omnium nexu eadem constituo, per quem
hominibus providet, adversum. Extra hunc spurium vero
usum, qui errori de Deo debetur, battologia nullum habet
alium.

§. 1226.

Garritus in orando prohibitus lege naturali. Si enim *An oran-*
oraturus garrat, verba, quæ profert, non intelligit, vel *tem garr-*
ad ea non affert attentionem, quæ ad earum intellectum *re licitum.*
sufficit, vel etiam de veritate eorum, quæ iisdem signifi-
cantur, quoad se convictus non est (§. 1225). Non igitur
verbis ore prolatis significat, quæ cogitat, seu interio-

rem animæ statum exprimit. Quamobrem cum hoc facere debeat, qui orat (§. 1222, 1223); garritus in orando utique lege naturali prohibitus (§. 722).

Hinc facile perspicitur, quandonam formularum precum ab aliis præscriptarum recitatio pro oratione haberi nequeat, quæ ab actu interno ad invocationem Numinis & gratiarum actionem mentalem requisito nunquam sejungitur: sed de precum formulis earumque utilitate, usu atque abusu dicendum in Philosophia morali. Neque enim existimandum est, quasi iisdem nullus locus sit in religione naturali: religio enim revelata non tollit precum formulas isti convenientes, sed tantummodo multa superaddit easque perficit.

§. 1227.

Deo quando vivat homo.

Deo vivere dicitur, qui non modo actiones suas omnes per voluntatem Numinis, sed & per attributa determinat.

Quemadmodum enim servus non sibi, sed domino vivit, qui actiones suas liberas ad voluntatem domini componit, non pro suo arbitrato, ac præterea genio & moribus ejusdem, suas attemperat actiones; ita quoque Deo vivere dicendus, qui eodem modo sese gerit in determinandis actionibus suis quoad ipsum. Vita enim moralis consistit in complexu actionum liberarum omnium, quæ ab homine eduntur.

§. 1228.

Quod Deo vivere debeat.

Homo Deo vivere debet. Etenim in agendo non sum, sed Dei sequi debet voluntatem, ita ut voluntas divina sit ipsi loco propriæ (§. 1146), & omnes quoque actiones suas per motiva ab attributis divinis desumpta determinare (§. 251 part. 1. *Phil. præf. univ.*), & verbis factisque data quacunque occasione significare debet, se agnoscere attributa divina, & pro certo habere, quod ea ipsi conveniant (§. 1147). Quoniam itaque, qui hoc facit, Deo vivit

vivit (§. 1227); quin homo Deo vivere debeat dubitandum non est.

Nimirum qui Deo vivit, glorificationem Dei in omnibus actionibus suis intendit, ut adeo actiones suæ omnes tendant ad eum finem, cujus gratia Deus produxit hoc universum (§. 629 *part. 1. Theol. nat.*). Atque adeo semper agit propter finem a Deo intentum. Officium hoc parum agnoscunt qui sibi vivendum esse arbitrantur, quasi non alio fine a Deo in serie rerum obtinissent locum, quam ut rerum in hoc universo ac consortii aliorum hominum in oblectandis sensibus faciant usum, seu, si phrasin patriam latine vertere licet, ut mundo fruantur, quasi vero non fruamur mundo, si ex ejus & eorum, quæ in eodem sunt, contemplatione Deum agnoscamus, quemadmodum debemus (§. 1132) & operam demus, ut ipsimet apti evadamus ad perfectionem Dei summam representandam, ut eundem ex nobismetipsis agnoscere valeamus, quemadmodum debemus (§. 1134, 1135). Nascitur enim hinc longe alia voluptas, mentem nostram pascens, nosque felices reddens (§. 636 *Psych. empir.*), quam quæ cum delectatione sensuali conferri potest. Sed eam propius intuebimur in Philosophia morali.

§. 1229.

Cultus Dei non consistit nisi in actionibus per attributa divina tanquam motiva determinatis. Consistit enim in actionibus, quas ideo edit homo, quia pro certo habet dari Deum (§. 511 *part. 2. Theol. nat.*). Enimvero quia Deus sibi metipso sufficientissimus (§. 428 *part. 1. Theol. nat.*), adeoque nulla prorsus re extra se quomodocunque indigeat (§. 427 *part. 1. Theol. nat.*), non aliæ quoad ipsum hominem edere potest actiones, quam quibus testatur, se agnoscere perfectionem Dei summam, & quod is eadem gaudeat pro certo habere, consequenter, quibus gloriam divinam promovet seu manifestat (§. 610 *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam itaque gloriam divinam aliter manifestare nequit per
deter-

determinationem actionum liberarum, quam si attributa divina sint motiva earundem (§. 919 *part. 1. Theol. nat.*); cultus quoque divinus non consistit nisi in actionibus per attributa divina tanquam motiva determinatis.

Hinc facile cultus divinus verus a spurio distinguitur. E. gr. Judæi olim Molocho immolarunt infantes Deum placaturi, ne irasceretur peccatis suis, quasi significaturi nihil sibi esse tam carum, quo non Dei gratia carere mallent. Enimvero non modo hæc actio officii hominis in genere, veluti de amandis aliis tanquam semetipsum (§. 619) ac nemine occidendo (§. 743), & officiis erga liberos in specie suo loco demonstrandis; verum etiam officiis erga Deum non uno modo repugnat, consequenter per attributa divina tanquam motiva determinari nequit. Si enim tanto Dei amore flagrasset, ut nihil ipsis fuisset adeo charum, quin eodem propter Deum carere maluissent; ecce non potius abstinere maluerunt ab actionibus, quibus Deo displicent (§. 1175)? Et, si Deum agnovissent, quemadmodum agnoscere debebant (§. 1129); quomodo sibi persuadere potuissent, se actionibus legi naturæ, adeoque voluntati divinæ contrariis (§. 124 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter peccatis peccatis expiare posse (§. 440 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Si Deus peccatis offenditur, actu peccaminoso non placabitur. Actio adeo illa Judæorum crassam arguit Dei ignorantiam & absurdos de Deo errores. Non igitur determinabatur per motiva ab attributis divinis desumpta, sed per errores de iisdem & ignorantiam supinam Dei veri. Quamobrem manifestum est, eandem ad cultum divinum minime referri posse. Eodem modo dignoscuntur actiones quæcunque aliæ, quæ a verò Dei cultu quam maxime sunt alienæ, & quibus vel frustra, vel non sine injuria Deum colere intendunt, qui non recte de eodem sentiunt,

§. 1230.

Cultus exo-

Cultus divinus internus est. qui in actibus internis seu

seu facultatum animæ consistit : *externus* vero, qui consistit in externis, seu motu organorum corporis perficitur.

terni & interni differentia.

Differentiam actuum interiorum & exteriorum nemo non agnoscit, & qui in Psychologia fuit versatus, eidem actus interni perspecti sunt, ut adeo differentia inter cultum divinum internum & externum satis manifesta sit.

§. 1231.

Cultus non minus externus, quam internus lege naturali præceptus. Etenim in Deo colendo omnem facere debemus facultatum nostrarum usum, dareque operam, ut plenus sit usus omnium consensus, nullus vero dissensus (§. 1162), ac aliis exempla bona, adeoque etiam in cultu divino, præbere tenemur (§. 930). Quamobrem non minus actibus internis, quam externis eum colere debemus. Quoniam itaque cultus internus in actibus internis, externus in externis consistit (§. 1230); cultus non minus externus, quam internus lege naturali præceptus.

Uterque lege naturali præceptus.

Qui cultum Dei internum lege naturali definitum agnoscunt, quatenus scilicet non nisi religionis naturalis habetur ratio; de cultu tamen externo non omnes eadem sentiunt. Neque enim desunt, qui cultum omnem externum prorsus rejiciunt, ac inter superflua referunt, saltem in religione naturali, propterea quod Deus intime perspectas habeat hominum mentes, neque adeo opus sit, ut demum actibus externis significetur. Sed hi sibi dicta putent, quæ paulo ante de obligatione ad orandum annotavimus (§. 1222). Eadem enim utrobique obijciuntur, eodem adeo modo removenda. Sunt vero etiam alii, qui, etsi cultum Dei externum non reprobent, lege tamen naturali nihil de eo definitum esse contendunt, atque adeo cultum Dei externum omnem non cadere sub legem naturæ existimant. Sed hi non satis attendunt, quinam proprie actus ad cultum Dei externum requirantur, ut adeo non omnem intelligant, dum sibi de omni loqui videntur,

(*Wolfii Jus Naturæ Tom. I.*)

L 1111

denur,

dentur, quemadmodum iis solenne est, qui notionibus confusis confisi de rebus sibi iudicium sumunt. Quidam denique cultum divinum externum quoad ritus tantummodo legi naturali subducunt. Quid vero quoad hos conveniat legi naturali suo videbimus loco.

§. 1232.

Glorificatio Dei externæ nomine veniunt omnes actus externi actibus cultus interni respondententes.

Ad Actus externos referuntur etiam vultus, gestus, positus corporis, incessus, vox & sermo (§. 708 & seqq. part. 2. Pbil. pract. univ.). Quamobrem in glorificatione externa horum omnium habenda ratio. Unumquodque enim horum tale esse debet, ut ex actibus internis intelligatur, cur tale sit, aut esse debeat. Ita in gratiarum actione vultus esse debet hilaris; in invocatione, quando petitur boni collatio vel mali averfio, ad significandam fiduciam oculi attollendi, ad indigitandam indignitatem demittendi. Non est quod tibi persuadeas, actus externos hoc pacto fore nimis affectatos. Modo enim actus interni rite sese habeant, ut in iisdem nihil desideretur, vi harmoniæ animæ ac corporis sua veluti sponte consequuntur externi (§. 339. 340 Pfyeb. rat.), ut ab istis ad hos attentionem revocari non sit opus, neque etiam necesse sit eandem inter utrosque partiamur. Alia vero est ratio illorum actuum, qui magis subjiciuntur liberrari voluntatis, veluti si reverentiam erga Deum significamus genu flexione aut demisso capite & in latus alterum tantisper inclinato.

§. 1233.

An lege naturali præcipiatur. *Glorificatio Dei externa lege naturali præcepta.* Cum enim in colendo Deo omnem facere debeamus facultatum nostrarum usum, & operam dare teneamur, ut plenus sit omnium consensus, nullus vero dissensus (§. 1162), in cultu divino usus quoque fieri debet facultatis locomotivæ, a qua pendet corporis ac partium ipsius motus (§. 66 part.

part. 1. *Phil. pract. univ.*), & curandum, ut actus externi cum actibus internis consentiant omni ex parte, ex nulla vero ab iisdem dissentiant. Quoniam itaque glorificatio Dei externa in actibus externis consistit, qui internis actibus cultus divini respondent (§. 1232); eam esse lege naturali præceptam patet.

Si glorificatio externa absit a cultu interno, Deus non colitur omnibus viribus, nec homo sese totum cultui divino consecrat, neque exemplo suo prodest aliis, quemadmodum fieri debet (§. 930). Inde est quod glorificatio externa fieri dicatur in gloriam Dei, quatenus actibus externis testamur, quid de Deo sentiamus, & in ædificationem proximi, quatenus eandem exemplo nostro docemus, quomodo colendus sit Deus, & ad eum colendum eundem incitamus. Absit adeo ut tibi persuadeas, glorificationem externam ad hypocrisin lege naturali prohibitam (§. 1163) referendam esse: hypocrita enim actibus externis simulat internos, qui absunt, & attentiores ac acutiores affectationem in actibus externis deprehendunt, quæ intuentium oculos statim offendit. Erit aliquando tempus, quo actuum externorum cum internis consensus distincte explicabitur a philosophis, qui de eo hætenus parum solliciti fuerunt.

§. 1234.

Pietas, agnitio Dei viva, obedientia eidem debita, In quoniam amor ipsius, timor filialis & ejusdem magnificatio, fiducia in eo, cultus in- acquiescentia in providentia divina, gratus erga Deum ani- ternus con- snus, celebratio nominis divini, invocatio & gratiarum actio sistat. mentalis ad cultum Dei internum spectant. Cum enim pietatis sit vi motivorum ab attributis divinis desumptorum actio- nes liberas legi naturali conformare (§. 339 part. 1. *Phil. pract. univ.*), agnitionem Dei vivam operationibus intelle- ctus absolvi vel ex Logica constet, obedientia consistat in promptitudine faciendi, quod Deus vult, & non faciendi

quod non vult (§. 1164), vi amoris autem ex luminaria nobis perfectione maxima percipiatur voluptas (§. 1171), timor filialis dicat sollicitudinem animi nil faciendi, quod voluntati divinæ adversum (§. 1177), magnificatio Dei sit iudicium, quo eum rebus omnibus aliis anteferendum statuimus (§. 839), fiducia jubeat optima quæque a Deo sperantem se totum resque suas providentiæ divinæ committere (§. 1186), acquiescentia vero in providentia divina appetitum & aversionem ex sensu certitudinis de rectitudine actionum divinarum in gubernatione hujus universi tam positivarum, quam privativarum moderatur (§. 1199), gratus animus sit studium placendi Deo ob beneficia in nos collata (§. 1213), celebratio vero nominis divini, invocatio & gratiarum actio mentalis actibus animæ absolvatur (§. 1204. 1210. 1211); nemo non videt, omnia hæc officia erga Deum actibus internis contineri, actus vero esse tales, quos edit homo, quia Deum esse agnoscit, eos non editurus, si eundem non agnosceret, consequenter eos omnes ad cultum divinum pertinere (§. 511 *part. 2. Theol. nat.*). Quamobrem cum cultus internus sit, qui in actibus internis consistit (§. 1230); pietas, agnitio Dei viva, obedientia eidem debita, amor ipsius, timor filialis, & magnificatio ejusdem, fiducia in eo, acquiescentia in providentia divina, gratus erga eum animus, celebratio nominis divini, invocatio & gratiarum actio mentalis ad cultum Dei internum spectant.

Videmus adeo cultum Dei internum præstatione officiorum erga Deum absolvi, quatenus a glorificatione externa sejunguntur. Et hinc discimus, qualis esse debeat animus ejus, qui Deum colit in omni statu, & quænam differentia intercedat quoad statum animæ inter eum, qui in omni actione sua Deum colit, & eum, qui non nisi intrinseca actio-

num

num bonitate ac turpitudine adductus honeste vivit. Sed hæc multo dilucidius constabunt, ubi in Philosophia morali non modo praxin officiorum erga Deum a priori demonstrabimus, verum etiam ostendemus, quomodo in omnes hominum actiones influant, ut nulla sit virtus, quæ non cultum divinum participet. Tuneque multo clarius intelligetur, quanto plerique hominum intervallo a vero cultu Dei absint, etiam si summo studio eundem colere sibi videantur.

§. 1235.

Reverentia erga Deum, celebratio nominis divini & Species oratio ad glorificationem externam pertinent, seu ejus quædam quædam species sunt. Reverentia enim Deo exhibetur actibus externis, quibus magnificentio ejusdem declaratur (§. 1182), nomen divinum celebratur, si attributa & opera divina verbis prædicamus (§. 1204), oratio vero sermo est, quo ea, quæ Deum invocantes eidemque gratias agentes mente volumus, verbis ore prolatis significamus (§. 1222). Reverentia adeo erga Deum absolvitur actibus externis, qui magnificentioni Numinis; celebratio nominis divini actibus externis, qui agnitioni Dei vivæ; oratio denique externis actibus, qui invocationi Numinis & gratiarum actioni mentali respondent. Quoniam itaque magnificentio Dei, agnitione ejus viva, invocatio & gratiarum actio mentalis ad cultum Dei internum spectant (§. 1234); reverentia erga Deum, celebratio nominis divini & oratio constant actibus externis, qui actibus cultus interni respondent. Enimvero actus externi actibus cultus interni respondententes omnes ad glorificationem Dei externam pertinent (§. 1232). Quamobrem reverentia erga Deum, celebratio nominis divini & oratio ad glorificationem externam spectant, seu ejus quædam species sunt (§. 241 *Ontol.*).

Quod si ergo in superioribus nondum demonstrassemus,

reverentiam erga Deum (§. 1183), celebrationem nominis divini, (§. 1205) & orationem lege naturali præceptam esse (§. 1223), idem jam pateret ex eo, quod glorificatio Dei externa lege naturali præcepta sit (§. 1233).

§. 1236.

*Glorificatio
Dei pars
cultus ex-
terni.*

Glorificatio Dei externa pertinet ad cultum Dei exter-
num. Glorificatio Dei externa consistit in actibus externis, qui actibus cultus interni respondent (§. 1235). Quoniam itaque hi actus ad cultum Dei pertinent (§. 511 part. 2. *Theol. nat.*), in actibus autem externis cultus Dei externus consistit (§. 1230); glorificatio Dei externa ad cultum Dei externum spectat.

Quodli ergo nondum constaret, glorificationem Dei externam lege naturali præcipi (§. 1233), idem nunc constaret ex eo, quod cultus externus lege naturali præcipiatur. Ceterum cum glorificatio Dei externa admodum late pateat (§. 1232); quam late sese diffundat cultus Dei externus hinc intelligitur.

§. 1237.

*Reverentia
erga Deum,
celebratio
nominis
divini &
oratio pars
cultus ex-
terni.*

Quoniam glorificatio Dei ad cultum Dei externum pertinet (§. 1236), reverentia vero erga Deum, celebratio nominis divini & oratio ad glorificationem Dei externam referri debet (§. 1235); *reverentia erga Deum, celebratio nominis divini & oratio ad cultum Dei externum spectant.*

Neminem offendet, nos hæc officia ad cultum Dei externum referre, qui ex superioribus intellexit, quænam vocabulis hiisce indigentur. Neque vero insolens est invocationem Dei & gratiarum actionem mentalem ab oratione, quatenus verbis ore prolatis constat, distingui & ad cultum Dei internum referri.

§. 1238.

*Quo res-
pectu actiones*

actiones externe omnes legi naturali conformes, quantum ad motiva ab attributis divinis desumpta determinantur,

tur, & animo Deo obedientiam præstandi eduntur, ad cultum Dei externum referendæ. Actiones enim omnes quatenus legi naturali per motiva ab attributis divinis desumpta determinantur pietati (§. 339 *part. 1. Phil. præct. univ.*), adeoque cultui Dei interno respondent (§. 1234). Et idem eodem modo patet, quatenus præstantur animo obedientiam Deo præstandi (§. *cit.*). Quoniam adeo hoc respectu ad glorificationem Dei externam pertinent (§. 1232), hæc vero ad cultum divinum externum refertur (§. 1236); actiones externæ omnes legi naturali conformes, quatenus per motiva, ab attributis divinis desumpta determinantur & animo obedientiam præstandi Deo eduntur, ad cultum Dei externum referendæ.

Ostendimus jam supra, quod Deum colat, qui actiones suas omnes per motiva ab attributis divinis desumpta determinat (§. 1125). Quoniam vero hic cultus Dei internus ab externo distinguitur; definiendum quoque est, quatenus actiones sic determinatæ referantur ad cultum Dei internum, quatenus ad externum. Nimirum determinatio voluntatis per motiva ab attributis divinis desumpta ad cultum Numinis internum spectat, aut si mavis volitio hoc modo elicita (§. 1230); sed eidem respondens actio ad externum utique referenda, quatenus volitioni huic respondet, & ex animo Deo obediendi proficiscitur.

§. 1239.

Omnes actiones externæ, quæ faciunt ad agnitionem Dei, ad cultum Dei externum spectant. Item actus ad cultum externum spectant. Agnitio enim Dei ad cultum internum spectat (§. 1234). Actiones adeo externæ, quæ faciunt ad agnitionem Dei, respondent actibus cultus interni, unde eodem fere, quo ante (§. 1238) modo patet, quod ad cultum Dei externum spectent.

Ostenditur idem hoc modo. Actiones omnes externæ, quæ faciunt ad agnitionem Dei, ideo eduntur, quia Deum esse agno-

agnoscimus, eas non edituri, si Deum non dari existimaremus, vel dari prorsus ignoraremus. Pertinent adeo ad cultum divinum (§. 511 part. 2. Theol. nat.). Quamobrem cum cultus externus in actionibus externis consistat (§. 1230); actiones quoque externæ omnes, quæ ad agnitionem Dei faciunt, ad cultum divinum externum spectant.

§. 1240.

*Et univer-
si contem-
platio.*

Quoniam homo Deum ex contemplatione hujus universi & eorum, quæ in eo sunt, cognoscere debet (§. 1131), immo etiam ex seipso (§. 1135), ac ideo ad contemplandum hoc universum & ea, quæ in eodem existunt, & ad cognoscendum, qualia sint, obligatur (§. 1132); *contemplatio quoque mundi hujus adspectabilis & eorum omnium, quæ in eo sunt, atque sui ipsius eo fine facta, ut Deum inde agnoscamus, ad cultum divinum externum spectat (§. 1239).*

Neminem fore puto, qui cultum divinum a nobis in nimium extendi existimet. Nonne etiam Theologi ad cultum divinum revelatum referunt lectionem librorum scripturæ sacræ, ut Deus ejusque voluntas inde cognoscatur? Nonne vero etiam iidem mundum hunc vocant librum naturæ, quatenus Deus ex ejus contemplatione agnoscitur? Quodsi ergo lectio libri scripturæ eo fine facta, ut Deus inde agnoscat, pars habetur cultus divini externi in religione revelata; accur paradoxum videri debet lectionem libri naturæ, hoc est, contemplationem mundi hujus adspectabilis, eodem fine factam, ad cultum divinum externum in religione naturali referri?

§. 1241.

*Docere &
adhortari
alios pars
cultus ex-
terni.*

Similiter quia docere alios, quinam sit Deus, quænam sit voluntas ejus de actionum liberarum determinatione, quomodo sit colendus; eos adhortari, ut Deum colant, & quæ sunt his gemina ad agnitionem Dei digne a nobis colendi

colendi propagandam & amplificandam faciunt; *docere alios quinam sit Deus, quenam sit ejus de actionibus nostris determinandis voluntas, quomodo sit colendus, & eos adhortari, ut Deum colant, quæque his gemina sunt, ad cultum Dei externum spectant* (§. 1239), cum alios etiam ad agnitionem Dei perducere debeamus, quantum in potestate nostra est (§. 1141).

§. 1242.

Quoniam alios exemplo quoque nostro docemus, & *Exemplum ad idem agendum incitamus; ad cultum quoque divinum externum spectat aliis præbere Deum rite colendi exemplum* (§. 1239), cum etiam ad exemplum bonum aliis præbendum obligemur (§. 930). *Exemplum Dei colendi præbere pars cultus externi.*

Cui perspectum est, quanta sit exemplorum efficacia (§. 260 & seqq. part. 2. *Pbil. pract. univ.*); is mecum hanc cultus divini externi haud postremam partem statuet exemplum rite colendi Deum præbere aliis. Quanta vero hinc quoad cultum divinum internum pariter ac externum etiam in nosmetipsos redundet utilitas, suo ostendetur loco, & ex eo colligi potest, quod nemo alteri erroneas de Deo opiniones instillare debeat (§. 1142). Cui ergo seria est voluntas exemplo suo alios docendi Deum rite colendi modum, eumque ad Deum colendum incitandi; is omni quoque circumspectione utetur, ne quid in actionibus suis, quibus Deum colit, insit, quod sit a veritate alienum.

§. 1243.

Porro quoniam Deum agnoscimus, & quomodo sit colendus, cognoscimus, si eos legimus libros, in quibus doctrina de Deo & voluntate ejus cultuque divino traditur; *lectio librorum de Deo & cultu divino agentium pars cultus externi.* *librorum quoque de Deo & cultu divino agentium lectio est pars cultus divini externi* (§. 1239).

Succurrit hic, quod quidam Ecclesiæ Lutheranæ minister reprehenderit amicum quendam die dominica Theologiam (*Wolfii Jus Naturæ Tom. I.*) M m m m m no-

nostram naturalem legentem, quasi lectione libri profani profanaret sabbatum, hanc referens inter labores, a quibus die cultui divino dicato sit abstinendum. Enimvero hic minime perpendit, agnitionem Dei ex principiis rationis pertinere ad cultum Dei naturalem, atque adeo lectionem librorum, in quibus ea, quæ de Deo naturaliter cognosci possunt, demonstrantur, spectare ad cultum naturalem externum, cultum vero naturalem subsistere etiam in religione revelata, ut adeo ipsa scriptura sacra ad Deum naturaliter agnoscendum, Rom. I. 19. & seqq. & per ea, quæ naturæ contemplatione nobis innotescunt, vel solis Psalmis testibus, glorificandum nos adhortetur. Tanto autem minus lectio Theologiæ nostræ naturalis die dominica improbari poterat, quod in eadem ubi demonstramus consensum rationis cum scriptura sacra. Quodsi adeo quis Jus quoque naturæ nostrum & philosophiam moralem, quam in posterum daturi sumus, eo animo die dominica legat, ut actiones suas ad normam legis naturalis exactius componat, obedientiam Deo debitam (§. 1165) præstiturus; non est quod sibi metuat, ne die cultui divino destinato faciat, quod non debet. Neque est quod quis objiciat, hoc pacto homines a lectione & meditatione verbi divini avocari, & cultum divinum revelatum, quem christianum dicimus, in naturalem converti: valet enim hic regula tritissima, unius positionem non esse alterius exclusionem. Ac præterea cogitandum est, philosophiam nostram facere ad sensum scripturæ profundius rimandum, quemadmodum jam uno alteroque exemplo docuimus in Horis subscevius, ut adeo ejus lectio sit pædagogia ad lectionem S. S. fructuosorem.

§. 1244.

*Hymnus
quid sit.*

Per *Hymnos* intelligimus carmina, quibus nomen divinum celebratur, Deus actu externo invocatur, eidemque gratiæ aguntur.

Juxta *Sapboelis* Scholiasten hymnus proprie est carmen in laudem Dei compositum, consequenter nonnisi ea carmina, quibus nomen divinum celebratur, hymnos dici debere videtur.

derur (§. 541. 1204). Enimvero quoniam non minus invocatio Numinis (§. 1219), quam gratiarum actio, quatenus scilicet utraque in verba erumpit, laudem divinam continet (§. 5211); tanto minus verendum, ne significatui vocabuli primitus introducto vis inferatur, siquidem is ad invocationem quoque Numinis & gratiarum actionem externam provehitur.

§. 1245.

Quoniam hymni carmina sunt (§. 1244), ipsa autem ^{Hymno-} experientia convincimur, carmina non modo per se ^{rum &} aptiora esse ad attentionem excitandam & conservandam, ^{cantus uti-} affectusque ciendos, ac ea, de quibus agunt, memoriae ^{litas.} facilius & tenacius insigenda; verum etiam si cantus accedat, hæc omnia non modo in nobis, verum etiam in aliis audientibus, multo adhuc facilius ac certius obtineri; *hymni quoque non modo per se, verum etiam cantus hymnorum imprimis attentionem excitant & conservant, affectus ciunt & ea, de quibus agunt, facilius atque tenacius memoriae insigunt & hoc etiam in aliis tantum audientibus præstant.*

De cantus hymnorum utilitate alia adhuc magis recondita proferri poterant; sed ea alii loco reservamus.

§. 1246.

Quia oratio non est nisi externa Numinis invocatio ^{Hymno-} & gratiarum actio (§. 1222), eidemque celebratio ^{rum &} Numinis haud raro accedit (§. 1211. 1222), hymni vero ^{orationis} carmina sunt, quibus nomen divinum celebratur, Deus ^{equipollen-} invocatur, eidemque gratiæ aguntur (§. 1244); *hymni cum oratione quoad materiam conveniunt, nec nisi in eo differunt, quod sint sermo ligatus, oratio autem solutus, consequenter orationi quoad materiam equipollent.*

Quodsi objicias, in hymnis sacris etiam subinde non contineri nisi historiam quandam sacram, veluti nativitatis, passionis,

tionis, resurrectionis & ascensionis Christi; haud difficilis est responsio, scilicet commemoratione illorum factorum non intendi nisi celebrationem nominis divini & ipsa etiam oratione facta istiusmodi recenferi, quatenus ad invocationem Numinis & gratiarum actionem faciunt. Sane in hymnis etiam, quæ non continent, nisi quæ naturaliter de Deo cognosci possunt, commemorationi eorum, quæ Deus in hoc mundo per causas secundas exequitur, locus est, quatenus finibus istis inserviunt.

§. 1247.

Obligatio naturalis canendi & componendi hymnos.

Ad hymnos componendos & canendos ipsa lege naturali obligamur. Hymni orationi æquipollent (§. 1246), & & non modo per se, verum etiam inprimis cantus eorum attentionem excitant & conservant, affectus cient, & ea, de quibus agunt, facilius atque tenacius memoriæ infigunt, hocque etiam in aliis cantum audientibus præstant (§. 1245), consequenter ad exemplum aliis præbendum maxime conducunt. Quoniam itaque ad nomen divinum celebrandum obligamur (§. 1205), nec minus ad orandum (§. 1223) & orando aliis exemplo esse debemus (§. 1224), nec de celebratione nominis divini dubitari potest, quin exemplo esse debeat aliis (§. 930), & lex naturæ perfecta nos obligat ad id, quod melius, alteri præferendum (§. 192 part. I. *Phil. pract. univ.*); quin ad hymnos canendos, quoties præfertim eorum præ oratione prærogativa id exigat, adeoque etiam ad eos componendos ipsa lege naturali obligemur, dubitandum non est.

Forſan non deerunt, qui exiſtimaturi ſunt, ex demonſtratione noſtra ſequi, cantum hymnorum ſemper præferendum eſſe orationi. Enimvero hi non ſatis perpendunt, fines iſtos, quibus præ oratione inſervit hymnorum cantus, non in omni caſu hoc medio obtinendos eſſe, neque etiam ſingulis in quolibet caſu eſſe locum. Sed de hiſ alibi commodior erit dicendi locus.

§. 1248.

§. 1248.

Hymnorum cantus ad cultum Dei externum pertinet. Hymnorum cantus actibus externis absolvitur, quos ad cultum divinum spectare constat (§. 511 part. 2. *Theol. nat.* & §. 1244 *Jur. nat.*). Quamobrem cum cultus externus actibus externis constet (§. 1230); hymnorum quoque cantus ad cultum Dei externum pertinet.

Quamobrem cum cultus externus lege naturali præcipiatur (§. 1231); hinc quoque patet, cantum hymnorum lege naturali præcipi.

§. 1249.

Quotiescunque verendum, ne aut in præsentis eius obliviscaris, cujus in cultu divino meminisse debes, aut in posterum propositi alicujus, quod in eodem inculcatur, non recorderis, dum ejusdem memor esse debes; ipsa lege naturali obligaris ad ceremonias in cultu divino externo instituendas. An ceremoniarum propositi alicujus, quod in eodem inculcatur, non recorderis, dum ejusdem memor esse debes; ipsa lege naturali obligaris ad ceremonias in cultu divino externo instituendas.

Etenim quotiescunque verendum, ne aut in præsentis eius obliviscaris, cujus in executione negotii meminisse debes, aut in posterum propositi alicujus, quod nunc inculcatur, non recorderis, dum ejusdem memor esse debes; ceremoniarum locus (§. 447 part. 2. *Phil. pract. univ.*). In hypothese adeo propositionis præsentis ceremoniarum quoque locum habere possunt in cultu divino externo. Quoniam itaque ceremoniarum institutio legi naturali conformis, quando ad bene & recte agendum profunt (§. 501 part. 2. *Phil. pract. univ.*); in hypothese propositionis præsentis ipsa lege naturali obligamur ad ceremonias in cultu divino instituendas.

Erunt forsitan nonnulli, quibus nimium dictum videbitur, quod ad ceremonias in cultu divino instituendas obligemur, præsertim ubi animum ab omni ritu habent maxime alienum. Enimvero nisi præjudicio occæcati fuerint, obligationem naturalem ejusque amplitudinem animo distincte non concipiunt. Quoniam ceremoniarum sese habent ad actiones, quibus

inferviunt, per modum medii ad finem (§. 464 part. 1. *Phil. pract. univ.*); qui actiones istas reprobare nequit, nec ceremonias rejicere potest. Et si obligamur ad finem consequendum, ecurr absurdum videri debet, nos obligari ad usum mediorum ejus consequendi gratia adhibendorum. Quodsi dicas, si lege naturali obligamur ad ceremonias in cultu divino adhibendas, earum omissio peccatum est (§. 440 part. 1. *Phil. pract. univ.*); concedo totum. Sed peccatum tamen est, cujus magnitudo ex ipso actu, qui omittitur, æstimanda; minime autem cum homicidio, adulterio vel blasphemia, aut cum omissione officii cujusdam interni erga Deum comparandum. Non habent peccata omnia eundem gradum, præsertim ubi lex naturæ in omni sua latitudine accipitur, qualem ipsi tribuimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis.

§. 1250.

Jus naturale ceremonias instituendi.

Natura homini unicuique competit jus in suum usum ceremonias cultus divini instituendi. Quoniam enim lex naturæ nos obligat ad ceremonias, quando usui sunt in cultu divino externo adhibendas (§. 1249), ea vero signa artificialia sunt (§. 451 part. 2. *Phil. pract. univ.*), adeoque ex arbitrio significatum obtinent (§. 958 *Ontol.*); lex naturæ etiam dat jus eas instituendi (§. 156 part. 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero natura homines omnes liberi sunt (§. 146), neque adeo in agendo ab aliorum voluntate dependent (§. 152). Quamobrem unicuique homini natura competit jus in usum suum ceremonias cultus divini instituendi.

Quodsi displiceat jus instituendi ceremonias in cultu divino deduci ex obligatione ad eas in eodem adhibendas; poterit eodem modo deduci ex obligatione ad cultum divinum externum (§. 1231), supposita earundem utilitate. Neque vero mirum videri debet esse homini jus ceremonias, prout commodum ipsi fuerit visum, determinandi in statu naturali. Etenim in novo fœdere idem relictum est Ecclesiæ, in ipsa
reli-

religione revelata, aut ei, qui jus Ecclesiæ habet; quemadmodum suo loco videbimus, quod in civitate quoad religionem naturalem, seposita nimirum revelata, exerceatur ab eo, penes quem est jus sacrorum, etsi originarie competat singulis. Neque valet objectio, quod sic in statu naturali foret diversitas cultus divini externi quoad ceremonias: id enim nihil absurdi habet. Neque enim fieri potest, ut, ubi quis jure libertatis suo utitur, in talibus sit consensus. Unde nec videas in Ecclesiis Protestantium easdem ubique esse ceremonias, quia non habent caput quoddam visibile, sine quo unitas concipi nequit. A statu naturali non argumentandum est ad civilem, multo minus autem a religione naturali, qualis in statu naturali concipi debet, ad revelatam, quæ in civili obtinet. In veteri Testamento Deus per Moysen præscripsit ceremonias in cultu suo observandas: sed illæ ceremoniæ erant simul typi seu futuri præfigurationes, quemadmodum explicat Autor epistolæ ad Hebræos, neque ad religionem qua naturalem spectant. Ceterum de ceremoniis in cultu divino naturali adhibendis, in quo etiamnum homini adhuc relicta est aliqua libertas, quatenus per statum civilem & religionem revelatam non restricta, judicium fieri potest ex iis, quæ in parte altera Philosophiæ practicæ universalis de iisdem demonstravimus.

§. 1251.

Natura homines obligantur ad conventus cultus divini gratia celebrandos. Etenim unus alterum ad agnitionem Dei perducere debet, quantum in potestate sua est (§. 1141), in colendo etiam Deo (§. 1242), præsertim in orando (§. 1224), aliis exemplum præbere debet. Tenetur quilibet, qui potest, docere alios, quinam sit Deus, quænam sit ejus de actionibus nostris determinandis voluntas, quomodo sit colendus unusque alterum ad colendum Deum adhortari debeat, & quæ his sunt gemina (§. 1241). Quoniam igitur hoc fieri nequit, nisi homines cultus divini gratia convenient; quin naturali etiam lege ad conventus cultus divini gratia celebrandos obligentur dubitandum non est. Absit

Absit ut tibi persuadeas probari a nobis conventicula privata, quæ hodie adamant qui Pietistæ dicuntur. Neque enim, quemadmodum modo annotavimus (not. §. 1250) a statu naturali ad statum civilem argumentari licet, neque a religione naturali, qualis in statu naturali concipitur, ad religionem Christianam, autoritate scripturæ sacræ nixam. Sed plura dicemus suo loco, ubi de jure civitatis sumus acturi: ubi etiam agetur de loco & tempore horum conventuum. Hæc igitur hic sufficiant,

§. 1252.

Quanam in istis conventibus fieri debeant.

Quoniam per se patet, *conventibus istis convenire cultum divinum externum, in iisdem fieri debent, quæ ad cultum divinum spectantia conjunctis viribus fieri possunt, consequenter orandum (§. 1235), hymni canendi (§. 1248), unus ceteros docere & adhortari debet (§. 1241), quilibet reverenter erga Deum se gerere tenetur (§. 1237) & in hisce ceremoniæ aptæ adhibendæ (§. 1249).*

Hæc sunt, quæ cultus divinus naturalis exigit in conventibus. Alia vero superaddit revelata religio, de quibus non agitur in Jure naturali, nec agi potest.

§. 1253.

Qualis esse debeat vita hominis.

Hominis tota vita continuus cultus divinus esse debet. Etenim quilibet homo Deo vivere (§. 1228), adeoque actiones suas omnes non modo per voluntatem Numinis verum etiam per attributa divina determinare debet (§. 1227). Quamobrem cum vita moralis non sit nisi complexus actionum liberarum, (§. 7. part. 2. *Phil. pract. univ.*) & cultus divinus non consistat nisi in actionibus per attributa divina tanquam motiva determinatis (§. 1229); hominis tota vita continuus cultus divinus esse debet.

Vana igitur est illorum persuasio, qui omne tempus cantando, orando, libros de Deo ejusque cultu agentes legendo & loca, in quibus Deus publice colitur, frequentando reverendum esse contendunt, siquidem eum continuo colere volueris.

Qui

Qui sic sentiunt, non intelligunt, quid sit Deum colere in omnibus actionibus suis, quam pii esse obligationem supra demonstravimus (§. 1127). Quomodo autem omnes nostræ actiones in cultum divinum impendantur, etsi ex iis, quæ de officiis erga Deum demonstravimus, jam satis patet, suo tamen tempore in Philosophia morali uberius exponetur, ut nihil quoad hanc partem desiderari possit, neque affectata prodeat vivendi ratio, quæ magis contemptui ac derisui, quam exemplo est aliis.

§. 1254.

Cultus internus ab externo separari minime debet. E-
tenim lege naturali præcipitur non modo cultus externus, ^{ternus sine}
verum etiam internus (§. 1231), & si conferas ea, quæ ^{interno lege}
ad cultum internum spectant, (§. 1234), cum iis, quæ ad ^{naturali}
externum pertinent (§. 1236 & seqq.), haud obscure in- ^{prohibitus.}
telliges externum non esse nisi propter internum. Lex igitur naturalis nos obligat ad internum ab externo minime seperandum (§. 722).

Hypocritarum mos est esse assiduum in cultu externo, negligere vero internum, utpote qui Deum colere videri volunt, quem revera colere nolunt. Sunt tamen etiam alii, qui aliis de causis hoc faciunt, in quos inquirere non est hujus loci.

§. 1255.

Superstitiosus dicitur, qui actiones committit, quæ Superstitio
per erroneas de Deo & providentia ipsius opiniones quo- ^{quid sit.}
adea, quæ homini bona vel mala evenire possunt, determi-
nantur. Unde *superstitio* est vitium, quo agens committit
actiones per erroneas de Deo & providentia divina quod
homini bona vel mala opiniones determinatas. Sub actio-
nibus autem hic brevitate gratia etiam intelligimus priva-
tivas, ita ut actionum privatarum commissio denotet po-
sitivarum omissionem.

Erroneas de providentia divina opinio est, quasi Deus per eclipses nocere intendat hominibus. Unde superstitioni annu-
(*Wolffii Jus Naturæ Tom. I.*) Nnnn me-

meratur, si puteos durante eclipsi tegant, ne veneno quodam inficiatur aqua, & pecora ex campis arcent, ne ipsis nocetur. Pertinent hunc omnis generis divinationes, de quibus commentatus est *Peucerus*. Immo tota Astrologia judiciaria ex erronea de providentia divina opinione enata, quasi Deus rebus sublunaribus ipsisque etiam hominibus provideat occulto quodam astrorum influxu. Obiter monemus, etsi divinationes ad superstitionem referamus, non tamen ideo nos rejicere præfensionem futuri, quæ nititur dependentia futurorum a præsentibus, adeoque causis manifestis, in quas inquirere Physici est. Quoniam Gentiles erroneas foverunt de Deo & providentia ejus opiniones; ideo non mirum, quod tantum dederint superstitioni. Apud Christianos erroneæ de Christo & voluntate divina quoad salutem æternam consequendam opiniones superstitionem pariunt; sed de qua judicium fieri nequit ex principiis Philosophiæ.

§. 1256.

Superstitio *omnis vitanda.* Etenim Deum agnoscere *lege naturali* (§. 1129) & ut certam ejus habeamus cognitionem, operam dare debemus (§. 1140), actiones nostras permotiva ab attributis divinis, quæ revera Deo competunt, & providentia divina, qualis revera est, desumpta determinaturi (§. 251 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Lege adeo naturali prohibetur, ne erroneas de Deo & providentia divina foveamus opiniones, nec per eas actiones nostras determinemus (§. 722). Quoniam igitur hoc facit, qui superstitiosus est (§. 1255); superstitio omnis lege naturali prohibita, adeoque vitanda (§. 163 *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Quinam actus sint superstitiosi, facile judicabit, qui certam Dei ac providentiæ ipsius cognitionem sibi comparaverit. Unde vi propositionis præsentis porro inferitur, quinam actus sint illiciti, ut adeo in præsentem nostrum non sit actus superstitiosos examini subjicere. Quemadmodum vero subinde contingit, ut actus quidam superstitioni tribuantur, qui potius stoliditati hominum adscribi meretur, defectu notio-

nis distinctæ factisque determinatæ superstitionis; ita etiam actus quidam superstitiosi in se illiciti esse possunt, duplici adeo modo spectandi, tum qua superstitiosi, tam qua in se illiciti. Istiusmodi erat actus Judæorum infantes suos Molocho immolantium, qui legi naturali repugnabat, quatenus prohibet hominem occidi ob homine (*not. § 1229*), nec jus vitæ ac necis parentibus in liberos concedit, quemadmodum suo loco ostenderetur; superstitiosus vero, quatenus pendet ab erronea opinione, quasi Deus ob peccata iratus hoc modo placetur, ne puniat. Fieri etiam potest, ut errores de Deo homini occasionem præbeant male agendi; enimvero tum errores isti non respiciunt bona vel mala, quæ homini evenire possunt, veluti si quis scortetur, quia sibi persuadet, Deum homini non invidere eam voluptatem, quæ ex coitu percipitur, nec ægre ferre, si quis ea fruatur. Nemo non videt errorem hic tantummodo remove merum pœnæ motivum non agendi, haud quaquam vero influere in determinationem actionis per modum motivi agendi, quemadmodum hic fieri debebat, si actus esset superstitiosus (*§. 1255*). Quænam sit superstitionis causa, hic non inquirimus: hæc enim disquisitio ad Philosophiam moralem referenda.

§. 1257.

Falsi Dii dicuntur entia, quæ finguntur esse Dii, cum *Falsi Dii* non sint. Ast *Idola* sunt non entia per simulachra repræ- & *Idola* sentari solita, quæ Dii esse finguntur. Vernaculo sermone *quid sint.* illi dicuntur *Götter*, vel in singulari subinde addito etiam *falscher Gott*; hæc autem *Götzen*.

Differentiam hanc optime exponit Autor libri *Sapientia* c. XIII. v. 10. & *seqq.* ubi eos, qui falsos Deos coluerunt, contradistinguit iis, qui coluerunt idola. Falsos nimirum coluere Deos, qui Solem, Lunam, Stellas, Ignem, Aquam, Ventum aut Aërem, Terram, Rectores orbis terrarum Deos statuerunt. Et his quoque accensendi sunt, qui homines mortuos in numerum Deorum retulerunt, quemadmodum fecere Græci atque Romani. Ast *Idola* coluerunt, qui ex auro, argento aliove

merallo, vel etiam ex ligno aut lapide fecere simulachra ad similitudinem hominum aut animalium, monstrosæ hæud raro figuræ. Non sine ratione autem distinguuntur falsi Dii ab idolis. Diversa enim utriusque erroris est ratio. Qui enim falsos Deos coluerunt, agnoverunt dari aliquam causam primam, quæ contineat rationem ultimam eorum, quæ sunt in terris. Quoniam igitur substiterunt in iis, quæ in sensus incurrunt, Solem, Lunam, Stellas & Elementa pro prima causa habuerunt. Verum igitur Deum, quem quærebant, invenire non potuerunt, quia eum in ipsa causarum serie quæsi-verunt extra eandem quærendum (§. 90 *Cosmol.*), propterea quod enti cuidam in ea constituto attributum causæ primæ convenire arbitrari sunt. Demus exemplum, ut dicta fiant clariora. Deus est conservator rerum omnium (§. 84; *part. 1. Theol. nat.*), adeoque ipsi tribuendum tanquam causæ primæ, quod Globus terraqueus, qui ab hominibus & animalibus habitatur, conservetur in eo statu, ut inhabitari possit. Quamobrem cum viderent Persarum philosophi, remoto sole, illum in chaos quoddam converti, nec vegetationi amplius esse locum, hominibus ac animalibus in universum omnibus esse pereundum; ideo Solem conservatorem rerum omnium & causam primam effectuum naturæ esse putarunt. Non absimili modo, qui astra coluerunt Deos, in errorem suum prolapsi sunt. Viderunt diversas admodum esse dispositiones ac inclinationes naturales hominum, & non modo fata eorundem, verum etiam multa, quæ in rerum natura sunt & casui tribuuntur, causas non habere obvias & manifestas. Cum itaque horum omnium causas in his, quæ in Terra existunt, reperire non possent, omnia autem propter hominem esse arbitrarentur; astra has causas esse intulerunt. Quoniam vero non capiebant, quomodo astra talia operentur, occultum quendam agendi modum homini incomprehensibilem admiserunt. Deum causam primam appellantes, quæ modo hominibus incomprehensibili agit, cum in serie causarum secundarum subsisterent, nec ultra eam progredirentur, astra Deos esse orbis terrarum rectores, putarunt. Et hinc enata est omnis Astrologia, ad ipsas etiam hominum dis-

sposti-

spontiones & inclinationes naturales eorundemque fata extenta. Enimvero alia longe ratio fuit idolorum inventoribus. Hi enim cum viderent, ea, quæ homini existimantur bona vel mala, non esse in nostra potestate, nec causam quandam manifestam apparere, occulto quodam Numine omnia regi opinati sunt, quod, prouti hominibus faveat, vel infestum sit, nunc bona conferat, nunc mala immittat. Mali igitur metus instillavit cupiditatem istud sibi conciliandi ac propitium reddendi. Hoc numen occultum sibi repræsentare cum vellent homines, simulachrum quoddam unusquisque sibi figuravit, quod opinione sua ideam Numinis istius metuendi in mente intuentis suscitaret. Ast impostura ob rationes politicas ex hominibus finxit Deos.

§. 1258.

Idololatria sensu latiori dicitur cultus divinus omnis *Idololatria* exhibitus iis, qui Deus non sunt. Unde *idololatra est*, qui *quid sit.* falsis Deis, vel idolis, vel enti cuique, quod Deum esse non opinatur, eum præstat cultum, qui soli Deo vero convenit. Vernaculo sermone dicitur *Abgötterey*.

Vocabulum hoc familiare est scriptoribus ecclesiasticis, qui Deos falsos & quicquid instar Dei indebite colitur, cum idolis in unum censum retulerunt. Atque hic significatus maxime convenit instituto præsentis, ubi quæritur, an officia Deo debita præstare etiam liceat enti cuidam alii non Deo. Vi ejusdem idololatra est, qui fiduciam, quam Deo debet, in hominibus vel divitiis collocat; qui timore filiali, quo Deum prosequi tenetur, hominem quendam prosequitur; qui amore, quem Deo debet, creaturas complectitur. Et hoc pacto inter nos adhuc committitur idololatria, etsi nemo sit adeo insanus, ut idolum quoddam colat, vel creaturam quandam vilibilem fingat esse Deum, orbis terrarum rectorem.

§. 1259.

Lege naturali prohibetur, ne cultum Deo debitum exhibeamus enti cuidam non Deo. Lex enim naturæ præcipit, *An cultum divinum enti non Deo, exhibere liceat.* ut Deum verum colamus (§. 1123), per motiva ab attributis

butis ipsius desumpta determinando actiones nostras (§. 1125), ac ideo eundem agnoscamus (§. 1129), operamque demus, ne quid desit certitudini hujus cognitionis (§. 1140). Vult adeo lex naturæ, ut nobis constet, quinam sit verus Deus, & quod eidem cultus naturæ ejusdem conveniens sit exhibendus. Quamobrem cum lex præceptiva simul sit prohibitiva contrarii (§. 722); ea omnino prohibet, ne Deus habeatur ens quoddam, quod Deus non est, attribuendo ipsi, quæ Deo vero conveniunt, & ne adeo eidem exhibeatur cultus illi debitus. Patet itaque lege naturali prohiberi, ne cultum Deo debitum enti cuidam non Deo præstemus.

Indirecte idem ostenditur hoc modo. Ponamus legem naturalem permittere; ut cultum Deo debitum exhibeamus enti cuidam non Deo. Quoniam Deus colitur determinando actiones suas per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 1125), lex naturæ permittit, ut attributa ipsius tribuantur enti cuidam, cui minime conveniunt, consequenter ut ens quoddam habeatur pro Deo, quod non est. Quoniam itaque Deum non agnoscit, qui ens quoddam pro Deo habet, quod non est Deus; lex naturæ permittit, ne Deum agnoscamus, nec requirit, ut certa nobis sit ejus cognitio (§. 564 *Log.*): quod cum sit absurdum (§. 1129. 1140), permittere nequit, ut cultum Deo debitum exhibeamus enti non Deo. Quoniam itaque præterea præcipit, ut verus Deus colatur (§. 1123); quod prohibet, ne cultus Deo debitus exhibeatur enti non Deo, patet.

Repugnat etiam cultus divinus enti non Deo exhibitus obligationi ad intellectum perficiendum. Equis enim est, qui errores ad imperfectionem ejusdem non referat? Immo repugnat idem obligationi ad vitandum facultatum nostrarum non usum (§. 106). Errores autem non usui facultatum animæ, intellectus præsertim, deberi manifestum est.

§. 1260.

Quoniam lex naturæ prohibet, ne cultum Deo debitum exhibeamus enti cuidam non Deo (§. 1259), lex autem naturæ voluntati divinæ conveniens est (§. 284 part. 1. *Phil. pract. univ.*); *Deus quoque non vult, cultum sibi debitum exhiberi enti cuidam alii non Deo.*

Hanc Dei voluntatem maximopere urget scriptura sacra, & in ea Judæis severe interdicitur, ne faciant, propterea quod ad alias gentes, isto tempore idololatrias, imitandum erant proprii, quasi iisdem essent ceteris deteriores, si aliis, quam istæ moribus vivebant, vivere deberent. Stolidam hanc opinionem ipsorum animis tenaciter inhæsisse vel ex eo apparet, quod instar ceterarum gentium a Rege regi mallent, Theocratia rejecta.

§. 1261.

Quia Deus non vult, cultum sibi debitum exhiberi enti cuidam alii non Deo (§. 1260), Dei autem falsi & idola Deus non sunt (§. 1257); *Deus omnino vult, ne cultus sibi debitus deferatur Diis falsis aut idolis.* Et eodem modo patet, *Deum nolle, ut officium aliquod sibi debitum, ad cultum quippe suum spectans (§. 1234), præstetur homini cuidam aut creature alii.*

Quam multis modis peccetur inter nos in cultu Dei debito hominibus vel creaturis aliis deferendo, facile intelliget, qui, quæ de cultu divino tam interno, quam externo dicta sunt in anterioribus, attente considerare, & cum iis facta hominum eorumque mores conferre voluerit. Quamobrem maxime opus erat, ut idem illicitum esse ac in Numen supremum injuriam hic demonstraretur. Sane si hoc faciunt, qui Deum verum agnoscunt, nec eundem colendum esse diffitentur, immo eundem quoque colere volunt; juxta Deum verum alios adhuc Deos habent.

§. 1262.

Idololatria omnis lege naturali prohibita. Lege enim naturali prohibetur, ne cultum Deo debitum exhibeamus enti

enti cuidam alii non Deo (§. 1259). Quoniam itaque idololatria consistit in omni cultu, qui, cum Deo debeat, exhibetur enti cuidam alii non Deo (§. 1258); idololatria omnis lege naturali prohibita.

§. 1263.

*An Dei per
figuras hieroglyphicas
representatio sit licita.*

Dei per figuras hieroglyphicas representatio legi naturali non repugnat, immo eadem nobis hoc faciendi jus dat, ubi hac imagine in memoriam nobis revocamus attributa quedam divina, quorum meminisse debemus officiorum erga ipsum præstandorum gratia. Deus per figuras hieroglyphicas representari potest (§. 91 *part. 1. Theol. nat.*), & eadem hunc habere possunt usum, ut attributa divina nobis in memoriam revocent (*not. §. cit.*), per quæ cum determinandæ sint actiones nostræ in cultu divino (§. 1125) lege naturali præcepto (§. 1123), & in officiorum erga Deum præstatione consistente (§. 1234), quin in iisdem præstandis eorum memores esse debeamus dubitandum non est. Hic igitur si istarum imaginum usus sit, ceremoniarum loco sunt (§. 442 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Enimvero in hoc casu ceremoniæ in cultu divino externo sunt adhibendæ (§. 1249) & homini natura competit jus in suum usum ceremonias cultus divini instituendi (§. 1250). Ergo etiam Dei per figuras hieroglyphicas representatio in eodem casu legi naturali non repugnat, hominique istiusmodi imagines sibi faciendi jus est.

Dei imago aliqua nec pingi, nec sculpi potest (§. 90 *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem nec quæri potest, utrum licitum sit, nec ne, imaginem Dei veri facere. Et quando lege divina prohibetur, ne fiat sculpsile, ut adoretur; intelligi debet simulachrum idoli, quali divinum cultum exhibebant pagani (§. 1257). Imagines vero, quibus Deus per figuras hieroglyphicas representatur, nihil habent cum idolis commune, adeoque nec ad idololatriam referendus earundem usus.

FINIS *Partis I. Juris Naturalis.*

CON-

CONSPECTUS

T O M I I.

JURIS NATURÆ.

Juris Naturæ Prolegomena, ... I.

C A P U T I.

De Obligatione & Jure Hominum universali in genere; II

C A P U T II.

De Officiis hominis erga seipsum & cum iis connexis Juribus, ... 100

C A P U T III.

De Officiis hominis erga alios & cum iis connexis Juribus, ... 398

C A P U T IV.

De Officiis erga Deum & cum iis connexis Juribus, ... 741

FINIS CONSPECTUS.

INDEX

RERUM PRÆCIPUARUM,

IN QUO NUMERI PARAGRAPHS DENOTANT.

- A.
- Absentia boni* num sit malum, 754
Absentia mali num sit bonum, 756
Acquiescentia in providentia divina. Definitio, 1199. quod lege naturali præcepta, 1201. ad cultum Dei internum referenda, 1234
Actio culposa num cum dolosa ejusdem speciei simul prohibeatur lege naturali, 1027
Actio in se bona quando peccato inficiatur, 1126
Actiones organis propriæ, 305
Actiones bonæ quomodo ad cultum Dei externum referantur, 1238
Actiones accessoriae quænam sint, 429. cur indecoræ, 438.
Actiones facultatis locomotivæ quomodo differant, 313.
sensitivæ quales sint, 311
Actiones ministræ. Definitio, 417. earum rectitudo, 430. obligatio quoad easdem, 431. quando hominem deceant, 432. 437. quando sint decoræ, 433. quando indecoræ, 434. quomodo determinandæ, 436
Actiones ministræ decoræ num temperantiæ convenient in capiendo cibo ac potu, 443. quænam sint, 441
indecoræ quænam sint in capiendo cibo ac potu, 442. num temperantiæ disconvenient, 449
Actiones superflue. Definitio, 418
Actiones vitales num subsint directioni animæ, 308
Actionum rationem nullam quando alteri reddere teneamur, 158
Actionum dijudicatio quando conscientia alterius relinquenda, 157
Actionum liberarum differentia, 74
Actus externi ad agnitionem Dei facientes quod spectent ad cultum Dei externum, 1239
Acumen acquirendum & augendum, 228
Acumen pervidendi abstracta in concretis, 229
Abortari alios quando sit pars cultus divini externi, 1241
Adulatio. Definitio, 892. quod sit naturaliter prohibita, 893
Ædes quales hominem deceant, 462. 463. quales dedeçant, 464. quod extruendæ, 460. quales extruendæ, 469.

Index Rerum Præcipuarum.

469. quænam circa eas cura nos tangere debeat quoad alios, 644	<i>Alienum.</i> Definitio, 139. an simul p. s. sit esse suum, 140
<i>Edictus</i> ut careat alter facere illicitum, 761	<i>Alimentum.</i> Definitio, 381
<i>Edium</i> necessitas & usus, 459	<i>Alimentum medicamentosum.</i> Definitio, 414
<i>Equalitas moralis</i> hominum, 78. quod natura iis competat, 81. distincte explicatur, 89. 92. tollitur præcedentia, 107. in quonam statu obtineat, 190	<i>Alteri</i> quid non faciendum, 98. 101. quid faciendum, 99. 102
<i>Affectus</i> rationi subjiciendi, 289. quando cum appetitu & aversatione rationali consentiant, 275	<i>Ambitio.</i> Definitio, 570. quod sit prohibita, 571
<i>Affectus compescere</i> quid sit, 293. quod debeamus, 294	<i>Amaritudo.</i> Definitio, 955. quod sit prohibita, 956
<i>regere</i> quid sit, 292. quod debeamus, 295	<i>Amicitia.</i> Definitio, 625. universaliter præcepta, 627. quale sit bonum, 773. quod ejus causa non peccandum, 635. quod acquirenda & conservanda, 636. num impedire, quo minus eam consequaris, sit læsio, 682. num hoc facereliceat, 696
<i>sedare</i> quid sit, 293. quando sedandi, 296. 297	<i>Amicitia mutua</i> hominum promovenda, 762. 770. conservanda, 763. non impedienda, 772
<i>Agricultura</i> num præcepta, 507	<i>Amicus.</i> Definitio, 625. num homo inimici esse debeat, 633. an in præstandis officiis humanitatis inimico præferendus, 777
<i>Aggressor.</i> Definitio, 979. quantum in eum liceat, 980. num eidem opem ferre liceat, 986. 1007. quando in eum plus liceat, quam ex causa data, 1009. num interficere liceat, 1013. 1014. 1019	<i>Amicis</i> carere ac privari quale malum, 775
<i>Agilitas.</i> Definitio, 329. quale sit bonum, 751	<i>Amor aliorum</i> præceptus, 619
<i>Agnitio Dei</i> præcepta, 1129. qualis esse debeat, 1140	<i>Amor complacentia.</i> Definitio, 1171
<i>Agnitio Dei ex creaturis</i> præcepta, 1131	<i>Amor Dei</i> quid sit, 1171. qualis sit, 1171. præceptus, 1172. 1273. 1174
<i>ex seipso</i> præcepta, 1135	<i>Amor inimicorum</i> præceptus, 632. num ferat defensionem sui, 998
<i>Agnitio Dei viva</i> ad cultum Dei interna referenda, 1234	<i>Amor inordinatus.</i> Definitio, 607
<i>Alieni juris</i> quinam sit, 141. quid hic facere teneatur, 142	<i>ordinatus.</i> Definitio, 607
	<i>pro</i>

Index Rerum Præcipuarum.

<i>proprius</i> . Definitio,	606	<i>Affiduitas laboris</i> . Definitio, 535. præ-	
<i>rationalis</i> . Definitio,	607	cepta,	537
<i>Amoris effectus</i> ,	1175. 1176	<i>Atheus</i> num perfectionem hominis	
<i>Amoris & odii repugnantia</i> ,	623	cognoscere possit,	348
<i>Anima perfectio</i> in quo consistat,	201	<i>Attentionis gradus acquirendi</i> ,	213.
<i>perfectio essentialis</i> in quo confi-		<i>Audacia</i> . Definitio, 604. quod sit pro-	
stat,	202	hibita,	605
<i>accidentalisis</i> in quo consistat,	202	<i>Aversationis perfectio</i> in quo consistat,	
<i>Animus</i> qualis esse debeat in expecta-		270. 271. unde æstimanda,	272
tione futurorum, 1197. qualis quo-		<i>Aversatio sensitiva</i> perficienda, 273.	
ad prævidentiam divinam, 1200		cum rationali in consensum redu-	
<i>Animus abjectus</i> . Definitio, 585. quod		cenda,	267
sit prohibitus,	586	<i>Avocatio a vitiis</i> non impedienda, 712	
<i>indifferens in alios</i> illicitus, 630		<i>Autociria</i> . Definitio, 354. an jure	
<i>Animus injuriandi</i> . Definitio, 880.		naturali licita 355. an lege naturali	
quod sit dolus,	881	prohibita, 356. an illicita, 357.	
<i>Anthropopbagus</i> . Definitio,	385	num furiosis, 363. melancholicis,	
<i>Appetitus perfectio</i> in quo consistat,		364. amore insano correptis im-	
270. 271. unde æstimanda,	272	putari possit,	365
<i>Appetitus sensitivus</i> perficiendus, 273.		<i>Autocirum mors</i> qualis sit, 358. 362	
cum rationali in consensum redu-		<i>Auxilium</i> in promovenda perfectio-	
cendus,	267	ne num cuidam obtrudendum,	
<i>Aptitudo ad vita genus</i> . Definitio, 532		665. 666. quinam ut ei feratur,	
<i>Aptitudo representandi Deum</i> præ-		mereatur, 667. in bonis acquiren-	
cepta,	1134	rendis cui ferendum, 612. aliis	
<i>Arrogantia</i> . Definitio, 566. quod sit		præstandum quoad bona corporis	
prohibita,	567	privativa, 758. alteri ferendum	
<i>Ars</i> . Definitio, 260. acquirenda, 261.		quando impedire non liceat, 703.	
quænam unicuique addiscenda, 262		in corpore; vita & integritate mem-	
<i>Artes</i> quinam invenire & excolere		brorum conservandis impeditum	
obligetur,	264	num sit læsio,	684
<i>Ars irveniendi</i> acquirenda, 250. quan-		<i>Axiomata</i> cognoscenda,	249
tum ab unoquoque,	251	B.	
<i>Artium scientia</i> acquirenda,	263	<i>Bellanti</i> quando opem ferre liceat,	
<i>Assentatio</i> . Definitio, 963. blanditiæ		1116	
species quædam, 963. illicita, 964		<i>Bellum</i> . Definitio, 1102. an in se il-	
		licitum, 1105. quando non geren-	
		dum,	

Index Rerum Præcipuarum.

- dum, 1117. quando gerendum, 1119. num amori inimicorum repugnet, 1120
- Bellum injustum.** Definitio, 1110. quod illicitum, 1111. 1112. gerenti num auxilium ferre liceat, 1115
- Bellum justum.** Definitio, 1110. quod licitum, 1111. in eo quid licitum & illicitum, 1113
- Blandities.** Definitio, 961. quod sit licita, 962
- Blasphemia.** Definitio, 1156. in quo consistat, 1157. quod prohibita, 1158
- Bona quænam acquirenda, 121. omnia Deo accepta ferenda, 1208. a Deo accepta quod exigant officium, 1209. quo minus alter consequatur, impedire num sit lætio, 680**
- Boni absentia** num sit malum, 754
- Boni cognitio præcepta, 225. qualis esse debeat, 239**
- Boni scientia** unicuique acquirenda, 242
- Bono quodam alterum privare** num sit lætio, 692
- Bonorum suorum** cauta æstimatio, 574
- Bonum bono referre** quid sit, 797. quodnam motivum hoc facientis, 803. quod sit præceptum, 806
- Bonum malo referre** quid sit, 800. quale sit hoc facienti motivum, 805. quod id sit prohibitum, 807
- Bonum verum** appetendum, 265. ab apparente discernendum, 266
- Boni animi** quænam sint, 714. 715.
- num existimationem, honorem ac laudem pariant, 824. 825
- Bona corporis** quænam sint, 751. 757. quatenus pariant existimationem, honorem ac laudem, 649. quo minus ea alter consequatur, non impediendum, 696
- Bona fortuna** quænam sint, 688. 773. 776. quatenus pariant existimationem, honorem ac laudem, 649. quo minus ea alter consequatur, non impediendum, 696
- C.
- Calumniæ.** Definitio, 811. num sit injuria, 860. qualis sit injuria 877. num sit offensa, 943. quando exigat defensionem, 1046
- Calumniari** num sit licitum, 836. 852. 853
- Calumniatoris intentio, 847. 835. facta, 834. fides, quando labefactanda, 1055. quando ei vim inferre liceat, 1056**
- Calumniæ manifesta.** Definitio, 1037. num mereantur defensionem. 1042
- Calumniæ non manifesta.** Definitio, 1037. quod exigant defensionem, 1047
- Calumniæ speciosa.** Definitio, 1037. quod exigant defensionem, 1045
- Cantus hymnorum** quem habeat usum, 1245. quod sit pars cultus divini externi, 1248
- Caro humana** num sit alimentum corporis, 386. num ejus vescendæ gratia hominem occidere liceat, 387. 747
- Carne*

Index Rerum Præcipuarum.

- Carne cadaverum* num vesci liceat, 388. 390. quando id permiffum, 389
- Carnibus animalium* num vesci liceat, 384
- Causa belli iusta.* Definitio, 1108. quænam fit, 1109
- Causam mali alterius esse* num fit lætio, 693
- Celebratio nominis divini.* Definitio, 1204. quod fit præcepta, 1205. 1209. 1210. effectus naturæ quomodo in ea considerandi, 1206. quomodo Deus & quæ præter eum existunt in ea spectanda, 1207. est species glorificationis externæ, 1235. pars cultus interni, 1234. & externi, 1237
- Ceremonia* quando in cultu divino adhibendæ, 1249. quinam eas instituendi jus habeat, 1250
- Charitas.* Definitio, 620. quod fit præcepta, 621. quousque extendatur, 654
- Cibus.* Definitio, 382. an idem omnibus salubris, 396. quo sine capiendus, 408. 439. 440. num salius voluptatis gratia appetere eum liceat, 412. quali utendum, 399. circa eum quoad alios quidnam sit debitum, 644. 761
- Sibi quantitas* quomodo determinanda, 403. quænam sit nimia, 404. quod nimia noceat, 401. quod ab ea abstinendum, 403. quæ nimis modica, 404
- Ciborum differentia* cognoscenda, 400
- Cibus salubris.* Definitio, 395
- insalubris.* Definitio, 395
- Cibus sapidus* quando minus sapor præferendus, 411
- Circumstantia propria.* Definitio, 255
- aliena.* Definitio, 255
- Cognitio* quænam alteri præferenda, 222. num eorum, quæ alteri ignominia sunt, licita sit, 826
- Cognitio hominis* quomodo promovenda, 195. 196
- Cognitio aliorum* præcepta, 193. qualis sit, 194
- Cognitio sui ipsius* præcepta, 192
- Cognitio distincta.* Definitio, 219. quod acquirenda, 220. 221
- confusa.* Definitio, 219. causa, *ibid.*
- Comitas.* Definitio, 890. quod fit præcepta, 891. etiam erga superbos, 702
- Commoditas vitæ alterius* quod promovenda, 645. non impedienda, 702. quod eam impedire fit lætio, 686. 687
- Communicatio peccati.* Definitio, 1081. inter quos locum habeat, 1082. quomodo fiat, 1083
- Confidere Deo* quid sit, 1186. quod Deo confidendum, 1187
- Confidentia nimia de Deo.* Definitio, 1193. quod fit prohibita, 1194
- Confidentia nimia de se, hominibus & rebus.* Definitio, 1195. quod fit prohibita, 1196
- Conscientia custodia* requirit cognitionem Juris naturalis, 9
- Consensus usus facultatum* in quo consistat,

Index Rerum Precipuarum.

- sistat, 203. ad eum consequendum obligatio, 204
Contemplatio universi quomodo fiat pars cultus divini, 1240
Contemptus. Definitio, 787. quale iudicium supponat, 788. quod non sit nuda honoris & laudis omissio, 791. num sit injuria, 860. 877. num sit offensa, 943. an fiat contra jus alterius, 856. 857. quod alios contemnere prohibitum, 790. quod nemo habeat jus alios contemnendi, 852. 853. quinam alios ob corporis vel fortunæ bona contemnant, 789
Contemptor num contemnendus, 793. num in contemptum aliorum adducendus, 794. num honorem ac laudem ejus impedire liceat, 795. num odisse eum liceat, 792. num eidem irasci liceat, 792
Contemptoris verba & facta, 842. intentio, 843
Contentus cur sorte sua esse debeat homo, 1198
Contumelia. Definitio, 811. num sit offensa, 943. num sit injuria, 860. qualis sit injuria, 877
Contumelias in alium edere num liceat, 832. quibus id fiat actibus, 846. quod hoc fiat contra jus alterius, 856. 857. quod nemini hoc faciendi jus sit, 852. 853.
Contumelias rependere contumeliis num liceat, 838
Convictus cultus divini gratia celebrandi, 1251. quomodo celebrandi, 1252
Convictium. Definitio, 811. num sit injuria, 877. qualis injuria, 877. num sit offensa, 943. quod fiat contra jus alterius, 856. 857. quod sit prohibitum, 833. quod nemini competat jus alterum conviciandi, 852. 853. quod convicio convicium rependere non liceat, 838
Conviciatoris intentio, 861
Corpus conservandum, 349. quod cibo ac potu conservandum, 380. num liceat ornare, 487. 490. quando deceat ipsum ornare & quando hoc fieri debeat, 491. quando imperfectioni obnoxium fiat, 392. quamdiu perfectio ejus subsistat, 391
Corporis alieni cura, 640
Corpus humanum quot modis consideretur, 316
Corporis humani perfectio in quo consistat, 335. unde pendeat, 336. 337. quod sit composita, 338. quorumnam organorum integritatem supponat, 339
Corpus mortuum quo tendat, 369
Corpus mundum facere quid significet, 424
Corpus qua se movens ad quam sit aptum, 328. quando imperfectioni obnoxium fiat, 334
Corporis qua se moventis perfectio in quo consistat, 330. quoruplex sit, 331. quomodo insit, 332. qualium membrorum integritatem supponat, 333. quamdiu subsistat, 334
Corpus

Index Rerum Præcipuarum.

- Corpus qua sentiens* quando imperfectioni obnoxium fiat, 327
- Corporis qua sentientis perfectio* in quo consistat, 323. qualis sit, 324. quomodo in sit, 325. qualium membrorum integritatem requirat, 326. quamdiu subsistat, 327
- Corporis qua vivi perfectio* in quo consistat, 317. qualis sit, 318. quomodo in sit, 319
- Corpus qua vivum* quando imperfectioni obnoxium fiat, 322
- Corporis vulnerati* status, 736. 737
- Corporis ornatus.* Definitio, 476
- Crudelitas.* Definitio, 957. quod sit prohibita, 958
- Culpa* num lege naturali prohibita, 299. 882. an in læsione existimationis vel famæ alterius permessa, 883
- Culpa vitanda* supponit cognitionem Juris naturæ, 19
- Culpa media* vitanda, 301
- Cupiditas vindictæ.* Definitio, 947. quod sit prohibita, 948
- Cultus divinus* in quo consistat, 1229. a Deo exigitur, 1121. lege naturali præceptus, 1123. ex ipsa essentia & natura hominis fluit, 1122. in omni actione locum habet, 1124. qualem actionum determinationem exigit, 1125. enti non Deo non exhibendus, 1259. 1260. Diis falsis & idolis non deferendus, 1261
- Cultus divinus externus.* Definitio, 1230. præceptus, 1231. in quo nam consistat, 1235. & seqq.
- Cultus divinus internus.* Definitio, 1230. præceptus, 1231. in quo consistat, 1234. ab externo non leparandus, 1254
- Cura hominum* de sufficiente rerum copia, 511
- D.
- Decori fons* in actionibus ministris, 437
- Defensio sui.* Definitio, 972. num sit licita, 974. an sit injuria, 976. quando ab injuria libera peccato tamen non vacet, 1006. num sit bellum, 1114. qua cautione fieri debeat, 983 984. quando modum excedat, 1001. num fiat ex odio in transgressorem, 996 num inimico in eum animo, 997. num ex cupiditate vindictæ, 999. an amori inimicorum repugnet, 998. an mansuetudini, 1000. an eidem se opponere licitum, 985. an contra errantem licita, 1016
- Defensio alterius* præcepta, 990. vacat injuria, 991
- Defensio corporis sui* cum interfectione alterius quando licita, 1019
- Defensionis excessus* in quo consistat, 1001. quod sit prohibitus, 1001. unde proficiscatur, 1001. est læsio aggressoris, 1002. num defensio adversus eundem sit injuria, 1003
- Defensio contra calumnias* in quo consistat, 1047. quando debita, 1048 & seqq. quando illicita, 1049 & seqq. species, 1048

Index Rerum Præcipuarum.

<i>Defensio verbalis contra calumnias.</i> Definitio, 1048. quomodo fiat, 1049. quid in ea licitum, 1053. quando reali præferenda, 1053. quando ea non opus, 1054	omni actione colendus, 1124. est dominus corporis & animæ nostræ, 379. agnoscendus, 1129. 1130. 1131. 1135. amandus, 1172. 1173. 1174. celebrandus, 1205. 1209. 1210. invocandus, 1221. magnificandus, 1181. timendus, 1177. quænam ab eo desideranda, 1218. ei confidendum, 1187. gratiæ agendæ, 1212
<i>Defensio verbalis contra calumnias.</i> Definitio, 1048. quando fieri debeat, 1052	<i>Deo vivere</i> quid sit, 1227. quod præcipiatur, 1228
<i>Defensio famæ</i> in quo consistat, 1039. quod sit licita & debita, 1033. quid in ea licite fiat, 1040. 1041	<i>Deum representandi aptitudo</i> acquiri a nobis debet, 1134
<i>Defensio existimationis</i> in quo consistat, 1039. quod licita & debita, 1034	<i>Deum simpliciter ignorans</i> num perfectionem corporis cognoscere possit, 343
<i>Defensor</i> qua intentione agat, 992. quomodo velit malum aggressoris, 993. an voluptatem ex eo percipere debeat, 994. 995. num aggressorem odisse liceat, 996. modum excedens sit aggressor, 1003	<i>Dei representationes hieroglyphica</i> num licitæ, 1263
<i>Definitiones cognoscendæ</i> , 249	<i>Diata.</i> Definitio, 418. observanda, 421
<i>Delectationes sensuales</i> quales sint, 409. num iisdem frui liceat, 410	<i>Diffidentia in Deo.</i> Definitio, 1189. prohibita, 1190
<i>Demonstrandî habitus</i> acquiri debet, 237	<i>Dii falsi.</i> Definitio, 1257. non colendi, 1261
<i>Demonstrationes</i> cur in Jure Naturæ locum habeant & unde petendæ, 2	<i>Dilectio alterius.</i> Definitio, 617. præcepta, 618. quo tendat, 653
<i>Desiderium.</i> Definitio, 1217	<i>Dilectio inimicorum</i> præcepta, 632
<i>Detegendi ea,</i> quæ ad cognitionem hominis & status ejus necessaria, obligatio, 195	<i>Dilectio sui.</i> Definitio, 606. præcepta, 607
<i>Deus</i> num licentiam vivendi homini concedere possit, 151. quomodo in celebratione nominis divini considerandus, 1207. quod colendus, 1122. quod coli velit, 1121. quomodo colendus, 1162. quod in	<i>Diligentia in labore</i> præcepta, 536
(<i>Wolfii Jus Naturæ Tom. I.</i>)	<i>Dissensus facultatum</i> vitandus, 205
	<i>Docere alios</i> quando sit pars cultus divini externi, 1241
	<i>Doctrina solida</i> acquirenda, 238
	<i>Dolus</i> vitandus, 300
	P p p p p
	Domi-

Index Rerum Præcipuarum.

- Dominia introducta* num tollant statum libertatis, 147
- Dominium in corpus suum* num homini competat, 374. in aliquod organon corporis num competat, 374
- Dominium in sensus, imaginationem & affectus* acquirendum, 288
- Dominium in vitam suam* num habeat homo, 357. num quis in vitam alterius, 749
- Dominus sui* quod quisque esse debeat, 290
- Dominus vitæ suæ* num sit homo, 352. num quis sit dominus vitæ alterius, 750
- E.
- Ebrietas.* Definitio, 422. effectus, 423. fugienda, 424
- Entia ejusdem essentia* num habeant eandem naturam, 30
- Error* quinam vitandus, 707. non faciendum, ut alter in eodem pefferveret, 709. 710
- Errores insinuare alteri* illicitum, 708
- Error externus* in corpore quid sit, 348
- Error vincibilis* prohibitus, 706
- Eventus dubius* quinam & unde sit, 1191. providentiæ divinæ committendus, 1192
- Eurythmia corporis.* Definitio, 478. ad pulchritudinem requiritur, 479
- Exlex.* Definitio, 165. an quisquam sit, 166
- Exlegem esse* essentiæ ac naturæ humanæ repugnat, 167
- Exemplo alieno* num rueri liceat transgressionem legis naturæ, 932
- Exemplo nostro* quomodo aliis prodesse debeamus, 639
- Exempla bona* quænam sint, 929. aliis præbenda, 930. imitanda, 931
- Exempla mala* quænam sint, 929. non prodenda, 930. non imitanda, 932
- Exempla* in cultu divino externo aliis præbenda, 1142
- Existimatio.* Definitio, 538. an sit in nostra potestate, 539. quomodo factis contrariis defendenda, 1052. quantum pendeat a bonis corporis & fortunæ, 649. quænam eam pariunt, 824. 825. 549. 551. an videfendi possit, 1036. an cæde alterius defendi possit, 1035. quomodo verbis defendatur, 1049. an omnium eadem instatu naturali, 559. ejus effectus, 840. num eam intendere liceat, 562. quinam ea sit dignus, 577
- Existimatione dignos* quod nos reddere debeamus, 445. quænam eadem dignos probent, 552
- Existimationem defendendi* modus licitus, 1040. 1041
- Existimationis defensio* in quo consistat, 1039. quod sit licita & debita, 1034
- Existimatio aliorum* quanta esse debeat, 647. eidem adversa quando non credenda, 1038
- Existimationi aliena detrabere* quid sit, 870
- Exilli*

Index Rerum Precipuarum.

<i>Existimationem alienam</i> quinam lædat, 867. num lædere licitum, 869	<i>insit</i> , 314. num subsit directioni animæ, 315
F.	<i>Facultas sensitiva</i> corporis. Definitio, 306. usus unde sit, 310. quando subsit directioni animæ, 312
<i>Facere</i> quanti quis seipsum debeat, 375	<i>Facultas vitalis</i> corporis. Definitio, 306. usus unde sit, 307
<i>Facta</i> qualia ignominiam pariant, 821. 822. 823	<i>Fama</i> . Definitio, 559. obligatio quoad eam, 554. & seqq. quale bonum, 688. quomodo verbis defendatur, 1049. quomodo factis defendatur, 1052. num vi defendi possit, 1036. an cæde alterius, 1035. an læsione corporis, 1035
<i>Facultates animæ</i> quomodo perficiantur, 109	<i>Fama bona</i> . Definitio, 553
<i>Facultatum nostrarum usus</i> quinam cognoscendus, 191. cur tenendus, 197. in quo consistat, 198. quinam fieri debeat, 172. in officiis quoad nos, 173. in officiis quoad alios, 609. quod omnium in agendo præceptus, 302	<i>mala</i> . ibid.
<i>Facultatum nostrarum non usus</i> in servanda lege naturæ præhibitus, 174. 206. in cuius potestate sit eum vitare, 207	<i>magna</i> . ibid.
<i>Facultatum dissensus</i> vitandus, 205	<i>parva</i> . ibid.
<i>Facultatum animæ habitus</i> acquirendi, 211	<i>lata</i> . ibid.
<i>Facultatis appetendi usus</i> in quo consistat, 274	<i>arcta</i> . ibid.
<i>aversandi usus</i> in quo consistat, 274	<i>Fama aliena</i> cura, 650. læsio prohibita, 868. etiam si alter prior læserit, 872. quinam eam lædat, 867
<i>Facultatum superiorum usus</i> undenam sit, 199	<i>Famam alterius impedire</i> num sit læsio, 689. num hoc facere liceat, 696
<i>inferiorum usus</i> undenam sit, 200	<i>Fama alterius adversa</i> quando non credenda, 1038
<i>Facultas reflectendi</i> perficienda, 214	<i>Fama alterius detrabere</i> quid sit, 870. quod sit illicitum, 871. etiam si alter prior fecerit, 872
<i>Facultas naturalis</i> corporis quænam dicatur, 306	<i>Fama defensio</i> in quo consistat, 1039. quomodo licite fiat, 1040. 1041. num sit debita, 1033
<i>animalis</i> corporis quænam dicatur, 306	<i>Famam servare</i> . Definitio, 556. quod sit præceptum, 557
<i>Facultas motrix</i> seu <i>locomotiva</i> corporis. Definitio, 306. quomodo	<i>Fama servire</i> quando debeamus, 558

Index Rerum Præcipuarum.

- Familia*re quando sit cognoscibile, 245
- Fastus*. Definitio, 183 prohibitus, 184
- Felicitatis acquisitio* exigit notitiam Juris naturæ, 7. quod sit præcepta, 280
- Felicitas propria* num alienæ præponenda, 622. quod una cum perfectione promoveatur, 652
- Felicitas aliena* promovenda, 614. non impedienda, 698. num eam impedire sit læsio, 678. 679
- Fides calumniatoris* quando labefactanda, 1055
- Fiducia in Deo*. Definitio, 1186. præcepta, 1187. ad cultum Dei internum referenda, 1234
- Finis* capiendi cibum ac potum, 439. quinam non intendendus, 440
- Fortitudo*. Definitio, 600. præcepta, 601
- Fortuna adversa* num meliora desperanda, 189. 1188. qualis esse debeat animus, 191. num reddamur infelices, 190
- Fortuna secunda* num confidere debemus, 187. quomodo nos gere debemus, 188
- Fractura*. Definitio, 734. quinam status corporis inde pendeat, 737. quod sit morbus, 738. quale sit malum, 753. ejus absentia quale bonum, 757
- Fructibus arborum vesci* licitum, 384
- Fuga* quando nobis consulere debeamus, 1010. 1011
- Furiosus* num sui defendendi causa occidi possit, 1015
- Futurorum expectatio* qualem requirit animum, 1197
- G.
- Garritus* in genere quid sit, 225. in orando quid sit, 1225. in orando prohibitus, 1226
- Gloria divina obscuratio*. Definitio, 1153. prohibita, 1154
- Glorificatio Dei externa*. Definitio, 714. præcepta, 1233. pars cultus divini, 1236
- Graviori pena* quando afficiendus, qui leviori emendari poterat, 1068
- Gratiarum actio*. Definitio, 1211. præcepta, 1212. ad cultum Dei internum referenda, 1234
- Gratitudo erga Deum*. Definitio, 1213. præcepta, 1214
- Gratus erga Deum animas* pars cultus divini externi, 1234
- H.
- Habituum* ab aliis acquirendorum cura, 613
- Habitus animæ compositi*. Definitio, 216
- simplices*. Definitio, 216
- Habitus demonstrandi* acquirendus, 237
- Habitus distinguendi rebus inexistentiis* acquirendus, 217
- Habitus facultatum animæ* acquirendi, 211. 217
- Habitus intellectus* acquirendi, 212
- Habitus judicia determinata formandi* acquirendus, 232
- Habitus*

Index Rerum Præcipuarum.

- Habitus moralis.* Definitio, 276. quinam sint, 277
- Habitus notiones distinctas resolvendi* acquirendus, 230
- Habitus voluntatis* acquirendi, 274
- Habitus recte ratiocinandi* acquirendus, 234.
- distincte ratiocinandi* acquirendus, 235
- Habitus voluntatis* acquirendi, 274
- Habitus utendi appetitu & aversatione sensitiva* acquirendi, 274
- Habitus utendi facultatibus* qualia sint bona, 714
- Homicidium.* Definitio, 741
- Homicidium casuale.* Definitio, 1028.
- a culposo differentia, 1029. an lege naturæ prohibitum, 1030. an committenti imputari possit, 1030
- Homicidium culposum.* Definitio, 1025. prohibitum, 1026
- Homicidium dolosum.* Definitio, 1023
- Homicidium necessarium.* Definitio, 1021. an sit licitum, 1022
- Homicidium voluntarium.* Definitio, 1023. prohibitum, 1024
- Homines* quo sensu dicantur æquales, 78. quo inæquales, 79. num natura sint æquales, 81
- Homo* num sit vitæ suæ dominus, 352. an ei seipsum vita privare liceat, 353. num sit dominus corporis sui aut organi cujusdam, 375. quale jus habeat in corpus, 376. quale in organa corporis, 378.
- quomodo spectandus in celebratione nominis divini, 1207
- Homo moralis.* Definitio, 70. essentia, 71. attributa, 72. modi, 73
- Homo moralis integer.* Definitio, 75. vita qualis sit, 76
- corruptus.* Definitio, 75. vita qualis sit, 77
- Honestas.* Definitio, 968. præcepta, 969
- Honeste vivere* quid sit, 968
- Honorare* quinam alterum possit, 540
- Honor.* Definitio, 538. an sit in potestate nostra, 539. quibus actibus exhibeatur, 841. quale sit bonum, 688. an omnium idem in statu naturali, 560. quantum pendeat a bonis corporis & fortunæ, 649. quod aliis exhibendus, 648
- Honorem* an intendere liceat, 562. quænam pariant, 550. 551. 824. 825
- Honorem alterius* num impedire liceat, 696. num impedire sit læsio, quinam lædat, 867. an lædere liceat, 809
- Honorem contemptoris sui* num impedire liceat, 795
- Honori alterius detrabere* quid sit, 870
- Honore* quinam dignus, 544. quod nos dignos reddere debeamus, 545. quænam dignum probent, 552
- Horticultura* num sit præcepta, 507
- Humilitas.* Definitio, 581. præcepta, 582
- Humanitas.* Definitio, 894. præcepta, 895. etiam erga inhumanos, 902

Index Rerum Præcipuarum.

<i>Hypocrita</i> quoniam sit,	1161	contraria, 223. in ea ut quis per-	
<i>Hypocrisis</i> . Definitio, 1161. prohi-		severet non faciendum, 704. ab ea	
bita,	1163	ne quis liberetur non impediend-	
<i>Hymni</i> . Definitio, 1244. utilitas, 1245.		dum,	709
æquipotentia cum oratione, 1246.		<i>Ignoscere</i> quid significet,	959
quod componendi & cantandi,		<i>Imaginatio</i> extendenda, 215. rationi	
1247. quod eorum cantus pars cul-		subjicienda, 289. cum intellectu	
tus divini externi,	1248	in repræsentando bono consentire	
I.		debet,	268
<i>Idola</i> . Definitio, 1257. an iis cultum		<i>Impatientia</i> . Definitio, 594. prohi-	
divinum exhibere prohibitum, 1261		bita,	595
<i>Idololatria</i> . Definitio, 1258. prohi-		<i>Impedire alterum, ne faciat, quod debet</i>	
bita,	1262	num sit lætio,	676
<i>Ignominia</i> . Definitio, 811. quando		<i>Imperfectio</i> quousque vitandus 182.	
vera, 816. quænam eam pariant,		quo minus alter ab eo liberetur non	
820. 821. 822. quod sit vitanda, 818.		impediendum,	697
819. num sit injuria,	860	<i>Imperfectiones anima, corporis & fla-</i>	
<i>Ignominia</i> quænam sint,	827	<i>tus externi</i> quænam sint cogno-	
<i>Ignominia</i> qua sunt alteri num cogno-		scenda,	190
scere, 826. num propalare liceat,		<i>Imperfectio propria</i> . Quænam in ea	
828. 831		consideranda, 579. quomodo in ea	
<i>Ignominiam</i> num ignominia repen-		homo se considerare debeat, 580.	
dere liceat,	837	quid ex ea discendum,	576
<i>Ignominia</i> nemo afficiendus, 829.		<i>Impietas</i> . Definitio, 1149. lege natu-	
831		rali prohibita,	1152
<i>Ignominia</i> afficere alium num charitati		<i>Impius</i> num legem naturæ normam	
repugnet, 830. num sit contra jus		actionum agnoscat, 1150. num	
alterius, 856. 857. num sit offensa,		Deum colat,	1151
943		<i>Implacabilitas</i> . Definitio, 781. quod	
<i>Ignominia</i> afficientis alium quoniam		sit prohibita,	782
sint actus,	845	<i>Impotentia utendi facultatibus anima</i>	
<i>Ignominia</i> afficienti alios jus num cui		quale malum,	716. 755
esse possit,	852. 853	<i>Imprudencia</i> vitanda,	301
<i>Ignominiosi</i> actus qualis injuria, 877		<i>Imprudencia</i> vitanda,	401
<i>Ignorantia invincibilis</i> num sit contra		<i>Inæqualitas moralis</i> hominum, 79.	
legem naturæ,	224	undenam sit,	85. 86
<i>Ignorantia vincibilis</i> num legi naturæ		<i>Incessus</i> qualis esse debeat, 455. que-	
		lib	

Index Rerum Precipuarum.

lis hominem deceat, 456. qualis de- deceat,	457	<i>Inimicus</i> nemo nobis reddendus, 634	634
<i>Incogitantia vitanda,</i>	301	nemo alteri reddendus,	764
<i>Inconsiderantia vitanda,</i>	301	<i>Inimicus animus in puniendum</i> illi- tus,	1077
<i>Incuria vitanda,</i>	301	<i>Injuria</i> num sint contra jus per- ctum alterius,	886
<i>Independentia a voluntate alterius</i> cui- nam competat,	152	<i>Injuria generaliter</i> quid sit, 859. illi- cita, 911. num sit offensa,	942
<i>Indifferenti in alios animo</i> quinam sit, 629. quod in præstandis officiis hu- manitatis inimico præferendus, 778		<i>Injuria specialiter</i> quid sit, 874. num sit injuria generalitet dicta,	887
<i>Infamia.</i> Definitio, 862. vitanda, 863 purganda, 864. an alteri eam ad- spergere liceat,	866	<i>Injuria realis.</i> Definitio, 875. prohi- bita, 878. quotuplex,	884
<i>Infamia alterius</i> præcavenda,	865	<i>Injuria verbalis.</i> Definitio, 875. prohi- bita, 878. quotuplex,	885
<i>Infelicitas</i> fugienda,	280	<i>Inobediencia.</i> Definitio, 1168. erga Deum prohibita,	1169
<i>Infelix</i> nemo reddendus,	721	<i>Inofficiositas.</i> Definitio, 900. prohi- bita,	901
<i>Ingenium</i> perficiendum,	252	<i>Innocens</i> quinam sit, 1085. an puni- ri possit,	1086
<i>Ingenuus.</i> Definitio, 161 quinam sint in statu originario,	162	<i>In potestate nostra</i> quænam sint, & non sint, 175. num ad ea, quæ non sunt, detur obligatio,	176
<i>Ingratitudo erga Deum.</i> Definitio, 1215. prohibita,	1216	<i>In insidiatorem</i> quid sit licitum, 1018	1018
<i>Inhonestas.</i> Definitio, 970. prohibita.	971	<i>Instrumenta ad observandum & expe- rimentandum</i> num jure fiant, 1137	1137
<i>Inhoneste vivere</i> quid sit,	970	<i>Intelligentia.</i> Definitio, 247. acqui- renda,	248
<i>Inhumanitas.</i> Definitio, 896. prohi- bita,	897	<i>Integritas membrorum corporis</i> con- servanda, 372. etiam alieni,	642.
<i>Inimicitia.</i> Definitio, 626. universa- liter prohibita, 628. quale malum,	774		728
<i>Inimici</i> amicus num esse debeamus,	633	<i>Intellectus habitus</i> acquirendi,	212
<i>Inimici</i> diligendi, 632. nobis recon- ciliandi, 768. alteri reconciliandi, 765. sibi invicem reconciliandi,	771	perfectio in quo consistat,	218.
<i>Inimicis</i> carere, quale bonum, 776. ab iis liberari quale bonum, 776	776	gradus,	218
		<i>Invocatio Numinis.</i> Definitio, 1219. mentalis quænam dicatur, 1219. præcepta, 1220. a Deo exacta,	1221.

Index Rerum. Præcipuarum.

1221. ad cultum Dei referenda, 1234
- Iracundia.* Definitio, 952. prohibita, 953
- Iraſci contemptori* num liceat, 792
- Jucunditas vite* alterius num impedienda, 702. num eam impedire ſit læſio, 686. 687
- Judicia determinata formandi habitus* acquirendus, 232
- Judicia intuitiva* formanda, 249.
- Judicium ſiniſtrum* de aliorum actionibus quatenus libertati naturali adverſum, 854
- Jura* quibus legibus explicentur, 55 num pateant per officia, 58. cur ſigillatim demonſtranda. 59. quænam perfecta, 905. 908. quænam imperfecta, 906. 907
- Jus* in actiones ſuas quale habeat homo, 148. in actiones alterius quid ſit, 137. quale ſit, 137. quoad ædificia, 461. in aggreſſorem quantum ſit, 980. in eum, qui aggreſſorem juvat, 987. in corpus ſuum quale ſit, 376 ad actus quoad cognitionem rerum naturalium, 1138. quoad exempla, 933. quoad eſculenta & potulenta, 383. quoad ea quæ ad felicitatem noſtram faciunt, 284. in eum, qui gloriam Dei obſcurat, 1160 in inſidiatorem, 1018. in eum, qui te læſit, 1058. quantum ſit, 1059. quomodo eo utendum, 1060. ad medicamenta, 416. in res naturales quoad uſum ad eorum cognitionem neceſſarium, 1136. quoad ornamenta, 493. quoad pulchritudinem. 483. 487. quoad veſtimenta, 458. quoad uſum facultatum acquirendum, 208. quoad vitæ commoditatem, 468. jucunditatem, 472
- Jus* unde oriatur, 23. quale ſit in ſtatu naturali, 125. ſine obligatione nullum, 25
- Jus abſolutum.* Definitio, 48. quale ſit, 51. 53. num titulo opus habeat, 116
- Jus acquirentum.* Definitio, 35. nexus cum natura & eſſentia humana, 36. num homini natura competat, 37. quale ſit, 38. quatenus homini competat, 66. an auferri poſſit, 67
- Jus connatum.* Definitio, 26. nexus cum obligatione connata, 27. nexus cum eſſentia & natura hominis, 28. univerſalitas, 29. an omnium hominum idem, 31. unde homo habeat, 33. quale ſit, 50. num homini auferri poſſit, 64. an acquiratur, 114. an opus habeat titulo, 115
- Jus defendendi* aſſertum, 973. an ſit infinitum, 978
- Jus derivativum.* Definitio, 46. unde demonſtretur, 47
- Jus fictum.* Definitio, 149
- Jus hypotheticum.* Definitio, 48. quale ſit, 52. 54
- Jus infinitum.* Definitio, 977
- Jus majus.* Definitio, 88
- minus.* Definitio, 88
- Jus Natura.* Definitio, 1. fons demon-

Index Rerum Principiarum.

monstrationum, 2. methodus eadem conveniens, 2. quænam in eo tradenda, 3. quænam supponat, 4. cui scitu necessarium, 6. & seqq. ejus cognitio necessaria,	5	<i>Jus exirruendi adificia pulchra,</i>	473
<i>Jus primitivum.</i> D. finitio, 44. unde demontretur,	45	<i>Jus impediendi læsionem alterius,</i>	989
<i>Jus securitatis.</i> D. finitio, 917. assertum,	918	<i>Jus lege naturali prohibita faciendum detur,</i>	850. 851
<i>Jus singulare.</i> D. finitio, 14. quale sit,	54	<i>Jus non patiendi læsionem assertum,</i>	913. uberius explicatum, 914. libertati naturali convenit, 916. non patiendi ut alter faciat, quod imperfectionem tuam promoveat, 912
<i>Jus universale.</i> D. finitio, 13. quale sit, 53. num homini auferri possit, 65. num titulo indigeat,	116	<i>Jus occidendi seipsum num quis alteri conferre possit,</i>	744. num homini competat,
<i>Jus aggressoris in defensorem quoad excessum defensionis,</i>	1004	<i>Jus ad officia humanitatis quale competat,</i>	661
<i>Jus belli.</i> D. finitio, 1103. cuinam & in quos competat, 1104. quantum sit,	1107	<i>Jus persequendi vi jus suum assertum,</i>	1107. quantum sit, 1106
<i>Jus in calumniatorem quantum sit,</i>	1051	<i>Jus petendi officia humanitatis cuilibet competit,</i>	903. an sit perfectum, 904. an quod huic adversum sit injuria,
<i>Jus ceremonias in cultu Dei instituenti cuinam competat in statu naturali,</i>	1250	<i>Jus puniendi natura homini competit,</i>	1061. quantum sit, 1063. in eum, qui ad læsionem concurrit, 1080. obscurationem gloriæ divinæ num homini competat,
<i>Jus conficiendi instrumenta ad observandum & experimentandum,</i>	1137	<i>Jus voluptate transitoria fruendi quale homini competat,</i>	286
<i>Jus defensionis ex causis subnascentibus spectandum,</i>	1008	<i>Juris usus.</i> D. finitio, 61. prohibitus, 62. illicitus,	63
<i>Jus defendendi alterum,</i>	990	<i>Jure suo utens num faciat alteri injuriam,</i>	975
<i>Jus existimationem defendendi assertum,</i>	1034	<i>Juris violatio num sit læsio,</i>	920. prohibita, 910. num licita homini libero,
<i>Jus famam defendendi assertum,</i>	1033	<i>Juris usus quinam fieri debeat,</i>	160
<i>Jus fruendi delectationibus sensuum quale homini competat,</i>	410	<i>Juris usus rectus.</i> D. finitio, 61. quod sit præceptus, 62. quod debitus,	63
<i>Jus exigendi, ne alter sinistre de te judicet,</i>	855		
<i>(Wolffii Jus Naturæ Tom. I.)</i>		Q q q q	Jus

Index Rerum Præcipuarum.

- Jus acquirere* quinam dicatur, 111
 contra *Jus alterius* facere num quicquam liceat, 910
Jus suum tribuere quid significet, 921
 quod unicuique tribuendum, 922
Justitia. Definitio, 926. præcepta, 927
Justitia universalis. Definitio, 934. præcepta, 935
- L
- Labor*. Definitio, 512. præceptus, 514. quinam alteri præferendus, 529. cui unusquisque vacare debeat, 528. quomodo eo defungi debeamus, 523
Laboris rectitudo præcepta, 522
 varietas, 527
Labor moderatus quinam, 516. præceptus, 520. debitus, 521
nimis gravis quinam, 517. prohibitus, 519. illicitus, 521
nimius quinam, 516. vitandus, 519. effectus, 518. illicitus, 521
Laborandi aptitudo comparanda, 530
Ladentem alterum quomodo punire liceat, 1069. an fiat absque injuria, 1070
Lasio. Definitio, 669. quoruplex, 670
 prohibita, 695. juri securitatis contraria, 919. num sit offensa, 942
Lasio alterius impedienda, 988
 quoad membra corporis, 727
Lasio anima ob impeditos habitus facultatibus ejus utendi, 674. 675
Lasio fama, existimationis, honoris. Definitio, 867. prohibita, 868. 869. nec si alter prior fecerit, 872. 873
Lasionis membrorum corporis alieni periculum avertendum, 729
impune facta effectus, 1057
in impedimento consistens assignanda principium pragmaticum, 677
Laus. Definitio, 541. a quonam proficisci possit, 542. num sit in potestate nostra, 543. quinam eadem dignus, 544. quale bonum, 688. quantum pendeat a bonis corporis & fortunæ, 649. obligatio quoad eandem, 546. 648. num omnium eadem in statu naturali, 561
Laudem alterius impedire num sit læsio, 689. num liceat, 696
Laudem contemptoris sui num impedire liceat, 795
Laudem veram quænam pariant, 550. 551. 824. 825
Laudi alterius detrabere quid sit, 870. quod sit illicitum, 871. etiam si alter prior fecerit, 872
Laude dignum quænam probent, 552
Leges præceptivæ quid explicant, 55. quod simul prohibitivæ contrarii, 722
Leges permissivæ quid explicant, 55
Legis naturalis scientia unicuique acquirenda, 242. cognitio qualis esse debeat, 219
Lex natura cognoscenda, 226. cur servanda, 1167. ubi demonstranda, 3
Libellus famosus. Definitio, 876. illicitus, 879
Liber

Index Rerum Præcipuarum.

- Liber* quinquam dicatur, 135. 152. quænam facere possit licite, 138. num sit exlex, 168
- Liberatio ab imperfectione* impedita num sit læsio, 690
- Liberorum hominum* in quo statu nulla differentia, 163
- Libertas.* Definitio, 135. in quonam statu obtineat, 145. an per dominia tollatur, 147. num tollat obligationem naturalem, 159. num tollat jus alterius, 160
- Libertas naturalis.* Definitio, 154. in quo statu sit, 155. quousque se extendat, 156. & seqq. num sit jus perfectum, 858. num ferat obligationem perfectam ad officia humanitatis, 660
- Librorum de Deo & cultu divino agentium lectio* pars cultus divini externi, 1243
- Licentia.* Definitio, 150. quale sit jus, 151. an homini a Deo concedi possit, 151. num tollat legem omnem, 164
- Licetum* quidnam sit in statu naturali, 125. an quod uni, id etiam sit alteri, 95. 96. an uni æqualium, quod alteri illicitum, 96
- Lingua germanica* ad philosophandum aptissima, 169
- Luxatio.* Definitio, 735. status corporis independens, 737. quod sit morbus, 738. quale malum, 753. num sit læsio, 739. an prohibita, 740
- M.
- Magnificare* quid sit, 839
- Magnificatio Dei* præcepta, 1181. ad cultum Dei internum referenda, 1234
- Major obligatio.* Definitio, 91. num natura sit cujusdam hominis, 92
- Mala* quo animo ferenda, 203. quando ab aliis avertenda, 613. ut alter in ea incidat efficere num liceat, 700
- Mala animi* num ignominia sint, 755
- Mala animi privata* quænam sint, 716. 717. 718. 755
- Mala corporis* quænam sint, 752
- Mala fortuna* quænam sint, 774. 775
- Malum alteri inferre* cur in defensione licitum, 1012
- Malum bono referre* quid significet, 799. quale sit ei motivum, 804. prohibitum, 808
- Malum malo referre* quid significet, 798. motivum hoc facientis, 803. prohibitum, 809
- Malum vexum* averfandum, 265. ab apparente discernendum, 266
- Mali absentia* num sit bonum 756. scientia unicuique acquirenda, 242
- Mali cognitio* præcepta, 225. qualis esse debeat, 239
- Mali alterius causam esse* num sit læsio, 693
- Malis avertendis* quam operam impendere debeamus, 183
- Mansuetudo.* Definitio, 950. præcepta, 951. an amoris inimicorum conveniat, 954. an defensioni sui adversetur, 1000
- Medi-

Index Rerum Precipuarum.

<i>Medicamentum</i> . Definitio, 414. usus præceptus, 415	<i>Mors</i> quale malum, 752. destruit per- fectionem corporis, 368. nondum secuta quale bonum, 757
<i>Medicamentum alimentosum</i> . Defini- tio, 414	<i>Mortis</i> effectus, 366. 367
<i>Medium se defendendi durius</i> . Defini- tio, 981. quando eo non utendum, 982	<i>Mortis periculo</i> num alterum subijce- re liceat, 746
<i>Medium se defendendi lenius</i> . Definitio, 981. duriori præferendum, 982	<i>Mors autocibiris</i> qualis, 358
<i>Medium se defendendi lenissimum</i> . De- finitio, 981. quod ceteris omnibus præferendum, 982	<i>naturalis</i> . Definitio, 361. quale malum, 370
<i>Membrorum integritatis conservatio</i> impedita num sit læsio, 685	<i>voluntaria</i> . Definitio, 358. legi naturæ adversa, 359. inho- nesta, 360
<i>Memoria</i> extendenda, 215	<i>violenta</i> . Definitio, 362
<i>Meritum hominis</i> ut eidem opem fe- ras, 667	<i>Modus acquirendi</i> . Definitio, 112
<i>Methodus demonstrativa</i> num juri na- turæ conveniat, 2	<i>Mundi contemplatio</i> præcepta, 113a
<i>Metum moderandi</i> obligatio, 599	ejus neglectus prohibitus, 113b
<i>Mina</i> num dent defendenti jus inter- ficiendi, 1020	<i>Mundus</i> quid sit, 494
<i>Minor obligatio</i> . Definitio, 91	N.
<i>Mitigatio pœna</i> . Definitio, 1090. num contineatur condonatione offensæ, 1091. pars remissionis 1099. quan- do fieri debeat, 1100	<i>Natura</i> habere quid significet, 32
<i>Modestia</i> . Definitio, 563. præcepta, 565	<i>in esse</i> quid significet, 32
<i>Molestia</i> omnis vitanda, 451	<i>Natura effectus</i> quomodo spectandi in celebratione nominis divini, 1206
<i>Morbus</i> . Definitio, 346. quale malum, 752. vivandus, 394. curandus, 413. ejus absentia quale bonum, 757	in <i>Naufragio</i> quid liceat sui conser- vandi causa, 1017
<i>Morbus partium fluidarum</i> , 347	<i>Negligentia</i> vitanda, 301
<i>Morositas</i> . Definitio, 965. prohibita 967	<i>Nibili</i> alterum facere quid sit, 844
<i>Morosus</i> parum curat, num offendant alios, 966	<i>Noluntas</i> perficienda, 273. cum vo- luntate quando consentiat, 269. qualis esse debeat, 279
	<i>Noluntatis habitus</i> acquirendi, 212 274
	<i>Noluntatis perfectio</i> in quo consistat, 270. 271. unde æstimanda, 272
	<i>Nom</i> usus facultatum in servanda lege naturali prohibitus, 174. vitandi, 206 207
	Nom

Index Rerum Præcipuarum.

Non usus facultatis sensitiva num sub-
sit directioni animæ, 312
Nosce teipsum quid significet, 194
Nostrium quid non sit, 132
Notiones distinctas resolvendi habitus
acquirendus, 230

O.

Obeientia. Definitio, 1164. Deo
debita, 1165. a Deo exigitur, 1166.
Deo præstanda ad cultum Dei inter-
num referenda, 1234
Obligatio prior jure, 24
Obligatio cognoscendi alios, 193. se-
ipsum, 192
ad agriculturam, 507
ad horticulturam, 507
Obligaciones quibus legibus explicen-
tur, 55. quænam non singulos te-
neant homines, 184
Obligatio absoluta. Definitio, 19. quod
sit connata, 20
Obligaciones communes. Definitio,
186. quomodo oriatur & quous-
que extendatur, 189
Obligatio connata. Definitio, 17. un-
denam homini insit, 34. quale jus
hinc oriatur, 49. num tolli possit,
68. num omni homini eadem, 80.
qualis sit, 82
Obligatio contracta. Definitio, 18.
num natura insit homini, 39. num
tolli possit, 69. qualis sit, 83
Obligatio derivativa. Definitio, 42.
unde demonstreretur, 43
Obligatio erga alios quousque exten-
darur, 611. 646
Obligatio externa. Definitio, 656

hypothetica. Definitio, 19. quod
cum contracta eadem, 21.
qualis sit, 84
interna. Definitio, 656. quo
pertineat, 657
non ladendi an sit perfecta, 915
major cuiam sit, 178. 179
naturalis num per libertatem tol-
latur, 159. num cesset ex par-
te tui, si alter eidem non sa-
tisfecerit, 631. singulare dis-
crimen, 185
nulla ad ea, quæ in potestate no-
stra non sunt, consequenda,
176

plura præstandi cui conveniat, 177
primitiva. Definitio, 40. unde
demonstreretur, 41
propria. Definitio, 186. quo-
modo oriatur, 187. quous-
que extendatur, 188
singularis. Definitio, 12. qualis
sit, 83
universalis. Definitio, 11. qualis
sit, 82

Obscuratio gloria divina. Definitio,
1153. prohibita, 1154. 1155
Occidere quid significet, 741
alterum quanta sit læsio, 742.
prohibitum, 743
volentem num liceat, 745
Odisse contemnentem num liceat, 792
Odiū aliorum naturaliter illicitum,
624. in puniendum illicitum,
1077. amoris repugnat, 623. num
in bello locum habeat, 1119. a
defensione sui abesse debet, 996

Offendi

Index Rerum Præcipuarum.

- Offendi* bonis, quæ obtingunt malis, vel malis, quæ obtingunt bonis, num licitum, 1202
- Offendentem* num odisse liceat, 945
- Offendenti* num irasci liceat, 449
- Offensa*. Definitio, 936. prohibita, 939. etiam si quis prior te offenderit, 940. ea condonata, num pœnæ sit locus, 1079
- Offensa culposa*. Definitio, 938
- dolosa*. Definitio, 938
- in se nulla*. Definitio, 936. 937. num attendenda, 944
- vera*. Definitio, 936. 937
- Offensa condonatio*. Definitio, 959. præcepta, 960
- Officia* quibus legibus præscribantur, 56. quatenus alteri debita, 608
- Officium imperfectum*. Definitio, 663
- perfectum*. Definitio, 663
- Officia erga seipsum* cur omnia sint conjungenda, 170. quinam hic peccent, 171
- Officium erga animam*. Definitio, 169
- erga corpus*. Definitio, 169
- circa statum externum*. Definitio, 169
- Officii erga alios præstatio* quando non sit in nostra potestate, 610. quem usum facultatum requirat, 609
- Officia humanitatis*. Definitio, 655. an ad ea quis cogi possit, 658. an ea denegare sit læsio, 671. an peccatum, 672. qualis sit ad ea obligatio, 659. 660. quando periri non possint, 663. quod sint imperfecta 663. quinam in iis præstan-
- dis alteri præferendus, 777. & seq. an eadem denegare sit justa belli causa, 1118
- Officiositas*. Definitio, 898. præcepta, 899. etiam erga inofficiosos, 902
- Opem ferendo* quinam alteri præferendus, 668
- Opera* in bonis acquirendis collocanda, 181. in malis avertendis collocanda, 183
- Organorum corporis* diversitas, 303. genera, 304. integritas in quo consistat, 320. ad quid requiratur, 321. conservanda, 372
- Organa moventia*. Definitio, 304. a quibusnam dependeant, 343
- Organa sensoria*. Definitio, 304. externa & interna, 304. a quibusnam dependeant, 343
- Organa vitalia*. Definitio, 304
- Ornamenta*. Definitio, 492. differentia a vestimentis, 492
- Oranti* num garrere liceat, 1226
- Oratio*. Definitio, 1222. præcepta, 1223. 1224. species glorificationis externæ, 1235. pars cultus externi, 1237
- Oratorum* obligatio, 526
- Ortus* unius ex altero. Definitio, 22
- Otium*. Definitio, 512. prohibitum, 515
- P.
- Par pari referre* quid significet, 796. qui hoc faciat, 801. quo motivo, 802. quando liceat, 810
- Partes obscæna* quænam dicantur, 447
- vestimentis velandæ, 448
- Patientia*. Definitio, 592. præcepta, 595

Index Rerum Precipuarum.

<i>Pauciores obligationes</i> cuiquam sint, 90	<i>Perfectio non petentis</i> num promovenda, 664
<i>Paucius Jus</i> quam habeat, 87	<i>Perfectioni nostra</i> quousque studere debeamus, 180
<i>Peccatum</i> in actione bona edenda commissum, 326	<i>Perfectio propria</i> num agnoscenda, 572. ex ea quid discere debeamus, 576. eam intuenti quid faciendum, 577
<i>Perfectiorem alterius</i> impedire num sit lætio, 673. num sit licitum, 696	<i>Perfectiõnis propria</i> causa æstimatio, 574. tanquam causam quomodo nos considerare debeamus, 578
<i>Perfectiõne alterum</i> privare num sit lætio, 699. num sit licitum, 691	<i>Perfectio rei artificialis</i> in quo consistat, 524. obligatio quoad eandem, 525
<i>Perfectio anima</i> in quo consistat, 201. 548. a nobis cognoscenda, 190	<i>Periculum læsionis organorum corporis</i> quantum vitandum, 373
<i>Perfectio corporis</i> quamdiu subsistat, 391. quomodo destruat, 368. a nobis cognoscenda, 190	<i>Periculum vite</i> vitandum, 38
<i>Perfectio corporis qua humani</i> in quo consistat, 335. unde pendeat, 336. 337. num sit composita, 338. quorumnam organorum integritatem supponat, 339	<i>Perseverantia in vitio</i> non promovenda, 713
<i>qua sentientis</i> in quo consistat, 323. qualis sit, 324. quamdiu insit, 325. qualium membrorum integritatem supponat, 326	<i>Philosophia practica universalis</i> in Jure naturæ supponitur, 4
<i>qua vivi</i> in quo consistat, 317. qualis sit, 318. quomodo insit, 319. qualium organorum integritatem supponat, 321	<i>Pietas</i> præcepta, 1128. ad cultum Dei internum referenda, 1134
<i>Perfectiõnis facultatum anima</i> gradus, 210	<i>Pius</i> quomodo Deum colat, 1127
<i>Perfectio hominis</i> qualis sit, 340. num ab atheo cognosci possit, 341. num simpliciter de existentia Dei dubitanti, 342	<i>Placabilis</i> . Definitio, 779
<i>Perfectio intellectus</i> in quo consistat, 218. gradus, 218	<i>Placabilitas</i> . Definitio, 780. præcepta, 782. etiam altero implacabili manente, 785
<i>Perfectiõnis & felicitatis</i> promovendæ nexus, 652	<i>Plantis</i> num vesci liceat, 384
	<i>Plura</i> aliis præstare quam obligentur, 177
	<i>Plus Juris</i> quam habeat, 87. num quis natura habeat præ altero, 89
	<i>Pæna</i> num sit locus offensæ condonata, 1079
	<i>Pæna sumtio</i> quid præsupponat, 1087
	<i>Pænam subeundi</i> obligatio, 1071
	<i>Pæna</i>

Index Rerum Præcipuarum.

- Pæna emendatrix.* Definitio, 1062
exemplaris. Definitio, 1062
gravis. Definitio, 1064. quando illicita, 1065
levis. Definitio, 1064
- Pæna communicatio.* Definitio, 1081. inter quos locum habeat, 1082. quomodo fiat, 1083
- Pæna mitigatio.* Definitio, 1090. num contineatur condonatione offensæ, 1091. pars remissionis, 1099. quando fieri debeat, 1100
remissio. Definitio, 1089. num contineatur condonatione offensæ, 1091. quando fieri debeat, 1092. 1094. & seqq.
- Pœtarum obligatio,* 526
- Postulata cognoscenda,* 249
- Potestas.* Definitio, 133
- Potus.* Definitio 382. an idem omnibus salubris, 398. quo fine appetendus, 408. 439. 440. num solius voluptatis gratia appetendus, 412. circa eum cura quoad alios, 644. ejus nimia quantitas nocet, 401. ab hac abstinendum, 402. quantitas iusta quomodo determinanda, 403
- Potus insalubris.* Definitio, 397
salubris. Definitio, 397
- Præcedentia.* Definitio, 104. an inter æquales locum habeat, 105. an natura cuidam competat, 106. an cum æqualitate hominum consistat, 107. num sit prærogativa quædam, 108. quale sit jus, 109. 110
- Præceptum simul .prohibitio contra-*
rii, 722
- Præcipitancia in agendo vitanda,* 301
- Præparatio ad futuros casus.* Definitio, 596. utilitas, 597. præcepta, 598
- Prærogativa.* Definitio, 93. an natura quædam competat, 94. quod tollat æqualitatem, 97
- Principia demonstrandi cognoscenda,* 246. cur familiaria esse debeant, 245
- Principia demonstrandi prima.* Definitio, 243. quænam sint, 244
a primis orta. Definitio, 243. quænam sint, 244
- Probandi habitus acquirendus,* 237
- Profunditas acquirenda,* 235
- Propositiones determinata addiscendæ,* 233. a quonam inveniendæ, 233
- Providentia divina ad se facta applicatio præcepta,* 1184. eidem omnia committenda, 1185. 1192
- Prudentia.* Definitio, 256. circa quæ versetur, 257. acquirenda, 258. quanta unicuique, 259
- Puniendi excessus num sit læsio,* 1067
- Puniens quomodo velit alterius malum,* 1075. an voluptatem ex eo percipiat, 1076. an oderit puniendum & inimicitiam in eum habeat animum? 1077. an agat cupiditate vindictæ, 1078. ejus infortio, 1074
- Puniendi modus quando excedatur,* 1066. num id facere liceat, 1066
- Puniri num quis possit ob factum alienum,* 1084
- Puni-*

Index Rerum Præcipuarum.

- Punienti* licite num resistere liceat, 1088
- Punitio ladentis* num sit bellum, 1114
- Pulchritudo* quænam requirat, 479.
480. quale bonum, 571
- Pulchritudo artificialis*, Definitio, 481.
effectus, 484. quando hominem
deceat, 486. num quoad eam de-
tur aliqua obligatio naturalis, 487.
num sit licita, 488
naturalis, Definitio, 481
- Pusillanimitas*, Definitio, 568. prohi-
bita, 569
- R.
- Ratio* perficienda, 253
- Ratio proxima, propior, remota*. De-
finitiones, 15
prima, ultima, Definitiones, 16
- Ratiocinandi habitus* acquirendus,
234
- Ratiocinia concatenandi habitus* acqui-
rendus, 235
- Ratiocinatio distincta* præcepta, 235
- Ratio actionum* quando nulli reddenda,
158
- Reatus*, Definitio, 1072. juri naturæ
convenit, 1073
- Reconciliatio*, Definitio 766. præcepta,
768. ex parte nostra, etiam altero
nolente, 784. tentata acceptanda,
769. mutua inimicorum non im-
pedienda 772. num impedire sit
lesio, 683. in eam propendens a-
nimus præceptus, 783
- Reconciliatio perfecta*, Definitio, 766
imperfecta, Definitio, 768. num
legi naturæ conveniat, 767
(*Wolfii Jus Naturæ Tom. I.*)
- Reconciliatori* qualem nos præbere de-
beamus, 768
- Reflectendi facultas* perficienda, 214
- Remissio pœna*, Definitio, 1089. num
contineatur condonatione offensæ,
1091. quando fieri debeat, 1092.
1094. & seqq.
- Res* quid in Jure dicatur, 495
- Res omnes in mundo* quomodo spe-
ctandæ in celebratione nominis
divini, 1107
- Rerum copia* sufficiens procuranda,
511
- Res corporalis*, Definitio, 496
- Res artificialis*, Definitio, 505. ejus
perfectio in quo consistat, 524
- Res incorporales*, Definitio, 497. quæ-
nam sint, 498
- Res industriales* quænam, 504. obliga-
tio circa eas, 506
- Res naturales* quænam, 503
- Rerum non naturalium* usus præce-
ptus, 419. cognoscendus, 420
- Res necessaria*, Definitio, 499. qui-
busnam præferendæ, 502
voluptuaria, Definitio, 501
utiles, Definitio, 500. quibus
præferendæ, 502
- Res pecuaria* num præcepta, 508
- Reverentia*, Definitio, 1182. erga De-
um præcepta, 1183. species glori-
ficationis externæ, 1235. pars cul-
tus externi, 1237
- Revocatio ab errore* non impedienda,
710
- Ruptura*, Definitio, 733. status cor-
poris inde pendens, 737. quod sit
mor-

Index Rerum Præcipuarum.

- morbus, 738. quale malum, 753.
 num sit lætio, 739. prohibita, 740
Ruptura absentia quale bonum, 757
 S.
Sanitas. Definitio, 345. a quibus re-
 bus pendeat, 417. quale bonum,
 751. conservanda, 393
Sanitatis aliena cura præcepta, 643.
 lætio, 730. prohibita, 731
Sanitati conservanda & recuperanda
 necessaria alteri subtrahere lætio
 est, 748.
Sapientia acquirenda, 254
Scientia acquirenda, 240. quænam
 unicuique, 241. 242.
Scientia artium acquirenda, 263
Scriptorum obligatio, 526.
Seducere alterum ad peccandum num
 sit lætio, 694
Seipsum quanti quis facere debeat,
 575
Sensus rationi subjiciendi, 289. cum
 intellectu in repræsentando bono
 consentire debent, 268
Sibi quid faciendum, 100. 103
Sobrietas. Definitio, 425. præcepta,
 426
Soliditas acquirenda, 236
Somnambulæ sui defendendi gratia
 num occidere liceat, 1015
Status animi internus qualis esse de-
 beat, 281. quinam sit vitandas,
 282
Status corporis vivæ quoruplex, 344.
 qualis vulnerati, 735. qualis in ru-
 ptura, fractura, luxatione, 737
Status civilis. Definitio, 327
libertatis. Definitio, 136. unde-
 nam sit, 146
moralis hominum. Definitio, 123
naturalis. Definitio, 124. quid in
 eo licitum, 125. quo jure in
 eo utantur homines, 125.
 divisio, 118
Status naturalis originarius. Definitio,
 128. undenam sit, 129
adventivus. Definitio, 128. un-
 denam sit, 129
Subiectus alteri quinam sit, 134. in
 quo statu non subjiciatur quis alteri,
 136. 143
Sui juris quinam sit, 135
Summum bonum consequendum, 298.
 quid consecutio supponat, 7
malum fugiendum, 298
Superbia. Definitio, 888. illicita, 889
Superstitio. Definitio, 1255. vitanda,
 1256
Summum. Definitio, 131. an finem esse
 possit alienum, 140
Summum alteri tribuere quid sit, 923.
 obligatio ad hoc faciendum, 924.
 quod id faciat, qui alteri jus suum
 tribuit, 925
Sylvicultura quando debita, 509
Symmetria corporis. Definitio, 477.
 ad pulchritudinem requiritur, 479
 T.
Tacta nemini creanda, 723. etiamsi
 prior creaverit, 743
Tacta aliena quando non creanda, 726
invidiosum num faciat ad felicita-
 tem hominis, 724. an alteri
 creare liceat, 725
 322-

Index Rerum Præcipuarum

- Temperantia.* Def. 405. Præcepta, 406
Temperans cur cibum ac potum appetat, 407
Timiditas. Definitio, 602. prohibita, 603
Timor filialis. Definitio, 1177. erga Deum præceptus, 1179. pars cultus divini, 1234
Titulus. Definitio, 113. quid supponat, 117
Titulus falsus. Definitio, 120. an sit titulus, 121
     lucratus. Definitio, 122
     onerosus. Definitio, 122
     putativus. Definitio, 119. an sit titulus, 121
     verus. Definitio, 118
Transgressionem legis naturæ exemplo alieno, *sup. meri liceat.* 932. ad eam nemo inducendus, 701
     V.
Venia. Definitio, 1093
Vescendi quibusnam jus habeat homo, 524
Vesses quales esse debeant, 450. commoda agenti esse debent, 452. quænam deceant hominem, 453. quænam dedeant, 454. earum usus præceptus, 445. finis, 446. 449. circa eas cura quoad alios, 644. facere ut alter iis careat illicitum, 762
Vindicta. Definitio, 947. quod animus ab ea debeat esse alienus, 948
Vindicta cupiditas a defensione sui abesse debet, 999. a poena aliena esse debet, 1078
Virtus habitus moralis bonus, 277
Virtutis cultura præcepta, 278. requirit cognitionem Juris naturæ, 6
Virtus aliena non impedienda, 719. promovenda, 720. num eam impedire sit læsio, 675
Virtutes intellectuales. Definitio, 547. qualia sint bona, 715. alienæ non impediendæ, 696
Virtutum intellectualium absentia quale malum, 717. 757. propagatio præcepta, 638. defectus num pariant ignominiam, 820
Virtus moralis. Definitio, 547
Virtutum moralium absentia quale malum, 717. 757. propagatio præcepta, 638. defectus num pariant ignominiam, 820
Vis in calumniatorem quando licita, 1056
Vita conservanda, 350. quale sit bonum, 751. commode transigenda, 467. quomodo commode transigatur, 465. jucunde transigenda, 471. quando jucunde transigatur, 470
Vita commoditas quatenus in potestate est, 474. ad eam facienda cognoscenda, 467. necessaria paranda, 510
     dominium num competat homini, 351
     genus. Definitio, 531. quodnam eligendum, 533. 534
     jucunditas quatenus in potestate est, 475. ad eam necessaria paranda, 510
     periculum vitandum, 732
Vita aliena conservanda, 641. conservationem ejus impedire num sit læsio, 685. an eidem conservanda

Index Rerum Principiarum.

- da necessaria alteri subtrahere sit
 lætio, 748. incommoda & mole-
 sta non reddenda, 760. num im-
 pedire, quo minus sit commoda
 & jucunda, sit lætio, 686. 687. num
 eam incommodam & molestam
 reddere sit lætio, 759
Vita commoda. Definitio, 465. que-
 nam commodam faciant, 466
incommoda quænam, 466
Vita perfecta studium requirit cog-
 nitionem Juris naturæ, 8
Vitium habitus moralis pravus, 277.
 fugiendum, 278. ad id nemo se-
 ducendus, 711. quale malum, 718.
 num ignominiam pariat, 822. ex-
 emplo nostro docere non debemus,
 nec alios ad ea incitare, 928
Vituperandi jus num cui esse possit,
 852
Vituperantem nos num vituperare li-
 ceat, 849
Vituperium. Definitio, 811. num sit
 licitum, 848. num injuria, 860.
 qualis injuria, 877. num offensa,
 943. sit contra jus alterius, 856. 857
Voluntas perficienda, 273. qualis ef-
 se debeat, 279. quando cum no-
 luntate consentiat, 269. in alios
 quænam esse debeat, 615
Voluntatis habitus acquirendi, 212. 274
perfectio in quo consistat, 270.
 271. unde æstimanda, 272
Voluptas alteri creanda, 723. ex fel-
 icitate aliena percipienda, 616. ex
 perfectione propria percepta num
 licita, 573. ex tacto offenderis
 percepta num licita, 946
Voluptas transitoria quando illicita,
 283. quando verè æquipollet,
 285. 287. quando felicitatem au-
 geat, 286
Usurarius. Definitio, 377
Usus facultatum nostrarum quinam
 fieri debeat, 172. in quo consistat,
 198. omnis tentandus, 198. quinam
 fieri debeat in officiis erga nosmet-
 ipsos, 173. erga alios, 609
Usus facultatum consensus in quo con-
 sistat, 203. acquirendus, 204
Usus facultatis appetendi & averfandi
 in quo consistat, 274
locomotive quomodo insit, 314
 num sublit directioni animæ,
 315
sensitiva unde sit, 310. num sub-
 lit directioni animæ, 312
vitalis unde sit, 307
Usus facultatum superiorum unde sit,
 199
inferiorum unde, 200
Ulcervatio lætio est, 739. prohibita,
 740
Ulnus. Definitio, 732. status cor-
 poris inde pendens, 733. quale
 malum, 753. ejus absentia quale
 bonum, 757
Ulnus lethale. Definitio, 1031. an
 ad homicidium necessario requira-
 tur, 1032
minus lethale. Definitio, 1031.
 an inferens sit homicida, 1032

FINIS INDICIS.